

ИСТОРИЯ

НА

24-и ПЕХОТЕНЪ

ЧЕРНОМОРСКИ НА Н. В.

ЦАРИЦА ЕЛЕОНОРА

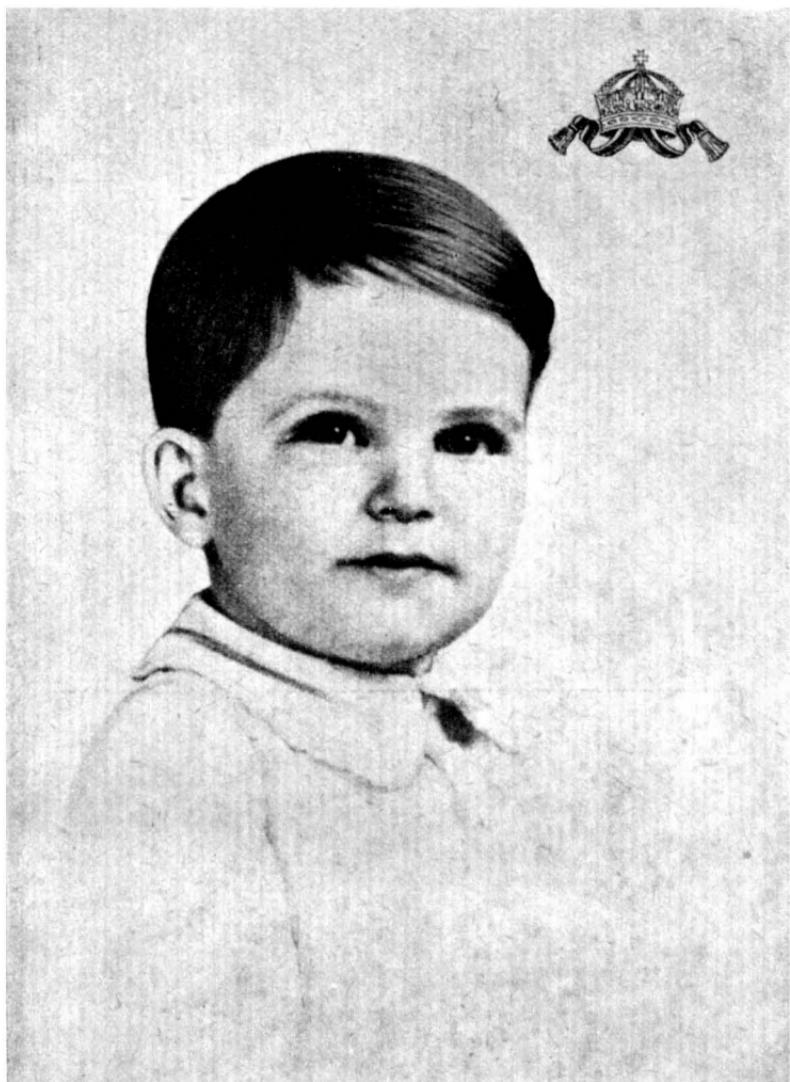
ПОЛКЪ

1912—1913 И 1915—1918 ГОД.

**ИСТОРИЯ
на
24
ПЕХОТЕНЪ
ЧЕРНОМОРСКИ НА Н. В.
ЦАРИЦА ЕЛЕОНORA
ПОЛКЪ
въ БАЛКАНСКАТА, МЕЖДУСЪЮЗНИЧЕСКАТА
и ЕВРОПЕИСКАТА ВОИНИ
1912—1913 и 1915—1918 ГОД.**

*Негово Величество
БОРИСЪ III
Царъ на българите*

*Н. Ц. В. Князъ Симеонъ Търновски
Престолонаследникъ*

*Нейно Величество Царица Елеонора
(Шефът на полка)*

**НА СВѢТЛАТА ПАМЕТЬ НА
БОРЦИТЕ ОТЪ**

**24-и ПЕХ. ЧЕРНОМОРСКИ НА
НЕИНО ВЕЛИЧЕСТВО
ЦАРИЦА ЕЛЕОНORA
ПОЛКЪ,**

**КОИТО ПРОЛЪХА КРЪВЬТА СИ ЗА
ОБЕДИНЕНИЕТО НА БЪЛГАРСКИЯ
НАРОДЪ ПРЕЗЪ ВОЙНИТЕ
1912—1913 И 1915—1918 ГОД.
ПОСВЕЩАВАТЬ ТАЗИ КНИГА
МЛАДИТИ ЧЕРНОМОРЦИ
(1939 год.)**

Царското семейство

*Тази БОЙНА ИСТОРИЯ
на 24-и пех. Черноморски
на Н. В. Царица Елеонора
полкъ е съставена по бой-
ните реляции на полка
отъ Генерала о. з. Йорданъ
Венедиковъ и попълнена отъ
Капитанитъ Попъ Савовъ и
Н. Поповъ — 1939.*

Предисловъ

Минаха не много години отъ тогава, а вече се превърна въ легенда дългото на ония военни-светци, които покриха себе си и народа съ отблъсъците на *подвига*. Споменът за чутовната слава се обърна въ легенда и идващите поколения ще останатъ прехласнати отъ развихрения духъ на своите бащи, които превърнаха въ руини многовъковната слава на не единъ народъ. Тяхните дѣла сѫ записани не въ прашните лѣтописи, а въ живия духъ на цѣлъ единъ народъ.

Не минаха много години и нови събития бидоха отбелзани върху скрижалите на нашата свещенна история. Нови дати чертаятъ пътя на нашия великъ и непобедимъ народъ. Подвигът при Лозенградъ, Люле-Бургасъ, Бунаръ-Хисаръ, Чаталджа и Щипъ, дълго ще се носи въ припъвъ и отгласъ по равните поля на Тракия и Македония, ще блести по ширните води на Тунджа, Арда и Марица и ще се разнася по разлъните вълни на Нишава, Морава и България Дунавъ. Рѣки — скъжтани въ пѣсень и легенда въ народната душа. Тамъ где се е простирала сѣнката на Симеонъ — твореца на златния вѣкъ, Калоянъ — победителя на ромеите, се носиха и по-младите поколения на Българския народъ въ безспирно преследване на *вълчния народенъ идеалъ*. Но смирението, съ което е живѣлъ въ душите имъ тоя идеалъ е безпримѣрно по своята простота и благородно себеотрицание. Закърменъ съ чисти нравствени начала, живѣлъ чистъ животъ, винаги господарь на себе си, нашиятъ народъ, запази целомѣдренъ своя духъ и въ дни на изпитания и колебливи трепети, окриленъ отъ примира на дѣди и прадѣди.

Тези високи качества даватъ въ своята съвокупностъ непобедимия духъ и създаватъ истински народъ. Тоя низъ отъ подвизи минава презъ вѣковетъ, повдига падналия, закриля слабия и съ буенъ устремъ води по-младите къмъ единствената цель — победата.

Този крилатъ духъ създаде величави епопеи и сега. Когато човѣкъ разгърне страниците на военната лѣтописъ, остава поразенъ отъ голѣмата скромностъ на народъ, войска и командване. Скромността, неоспорима добродетель, е присъща на нашия народъ. Съ нея е била подета, спечелена и възвестена победата.

Колкото повече се отдалечаваме по време отъ тези голѣми събития, толкова по-малко на брой оставатъ дейците, които съ живото си слово за славното минало ще държатъ буденъ тоя борчески духъ. День, следъ день тѣ си отиватъ

и ние не бихме могли да използваме цѣлостно примѣра на тѣхния подвигъ, ако не се погрижимъ Ѳвреме да скѫтаме въ страниците на военната история, прѣснитѣ още спомени отъ дирята на тѣхното велико дѣло.

Загрижени за опазване ненакърененъ спомена за подвига на своите голѣми предшественици, младите Черноморци се решиха да напишатъ историята на тоя полкъ, който въ своята полузвѣковна служба на Царь и Родина може да служи само за *примѣръ на изпълненъ дѣлъ*.

Скромността на живитѣ още ратници на това дѣло бѣ една голѣма прѣчка за подробното излагане на показъ подвига на всички ония безименни труженици на победния маршъ на Черноморци. Поканитѣ къмъ живитѣ герои за по- подробни описания на тѣхните спомени бѣха посрѣдната съ свѣнливо смирение и себеотказване отъ всеобщо признание на изпълнения вече дѣлъ. Само съ нѣколко реда, въ които нѣма нито следа отъ личенъ елементъ, се дава епилога на тѣхната безподобна борба. Нито дума на надменностъ, нито помисълъ за самовъзвеличение. Напротивъ, всичко говори за самоснишаване всрѣдъ ликуването. — Не е ли това показателъ за величието на духа? Всичко подчертава, че и тогава, когато българинътъ съ право може да се радва, той се самоограничава, като че ли нищо не се е случило; той нищо не е извѣршилъ вънъ отъ обикновения си дѣлъ и минава по-нататъкъ въ своя путь, за да дири где да опре своите мощнни гърди и съ тѣхъ да захвѣрли отъ путь си нови препятствия, къмъ своето народностно обединение. Българинътъ остава преди всичко войникъ и неговия първи белегъ е скромността.

Вдѣжновени отъ примѣра на своите смирени учители, младите Черноморци стѣгатъ редиците си, и сплотени съ другите части отъ родната войска около любимия си ЦАРЪ, образуватъ гранитна скала. Тѣ сѫ готови да рушатъ по своя путь всѣка срещната вражда твърдина. Народъ, който брои отъ всѣки трима бойци, единъ герой, е народъ-великанъ и заслужава по-честити бѫднини.

Отечеството е прахътъ на миналить, настоящитъ и бѫдни поколъния.

Поклонъ предъ свѣтлата паметъ на великанинъ — бойци!

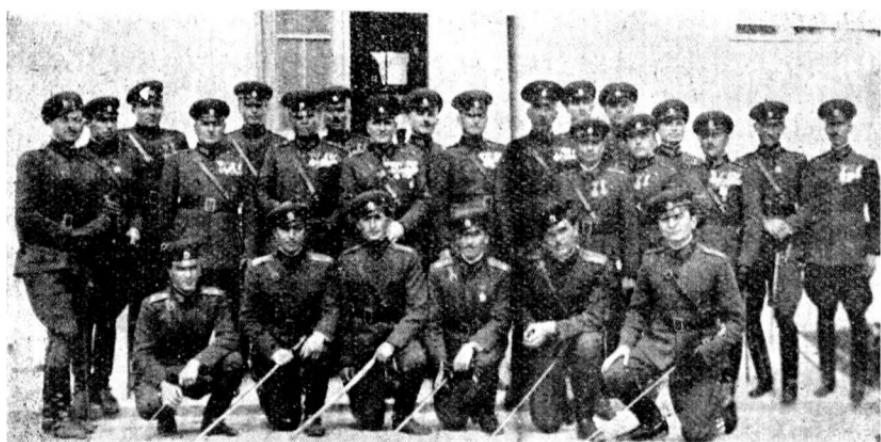

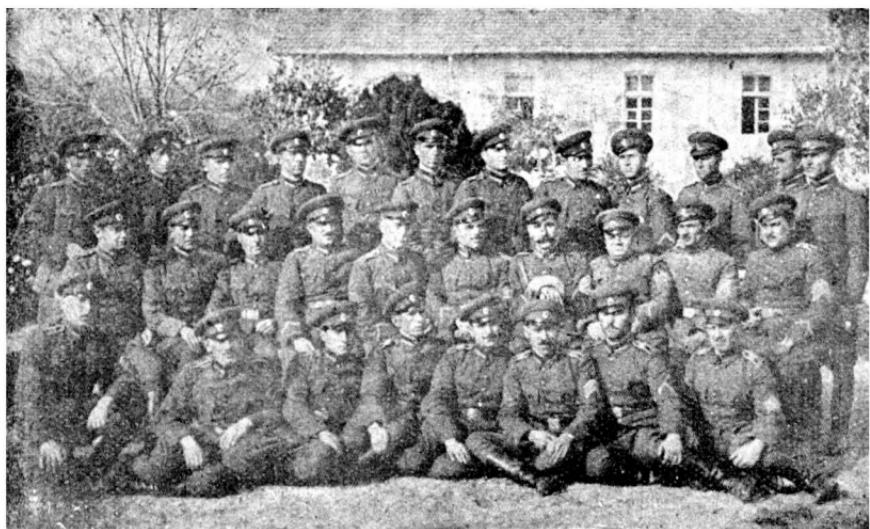
Полковникъ Койчевъ Ив.
К-ръ на полка 1939 год.

Знамето на полка

*Офицерския съставъ на полка
1939 год.*

*Подофицерския съставъ на полка
1939 год.*

*Чиновническия съставъ на полка
1939 год.*

Предистория на полка

Формиране на 11-а Дйтоска и 12-а Бургазка дружини. Мирновременната имъ дейност

Отъ вѣкове българите сѫ се отличавали съ своя войнственъ духъ. Настаняването имъ отъ дветѣ страни на Балкана и проникването имъ до Охридското езеро и Цариградъ, столицата на нѣкогашната силна Византийска империя, е несъмнено, доказателство за тѣхното мѣжество. На нѣколко пѫти нашиятъ народъ бѣ заплашванъ отъ изчезване. Следъ дѣлго робство, той се раждаше подмладенъ и съ бѣрзи крачки тѣрсѣше своето място въ житейската борба. Съ борчески духъ и силенъ характеръ, за него страданията и трудностите ставатъ изворъ на нова енергия, творчески елементъ за изковаване на срѣдства за борба и спасение отъ немилостива и зла сѫдба. Отъ дѣлбока древность до сега, българинътъ тѣрси все най-кѣситѣ пѫтища къмъ гонимата цель. Не знае непредолими препятствия и не познава постепенността въ своето народностно обединение.

Презъ дѣлгото петвѣковно робство, роднитѣ балкани сѫ криели въ своите пазви многобройни чети. Отъ епохата на политическото вѣзраждане идеята за отхвѣрляне на подтистника се оформява и добива по-смислени похвати. Раковски приобщава къмъ борбата тия бродящи изъ страната чети и ги готови за едно масово и организирано вѣзстание. Създава извѣнъ България едно чисто военно и организирано ядро. Така се формира въ 1862 г. първата българска въоружена единица — *Българската легия въ Бълградъ*. Легията се нарежда подъ свой народенъ флагъ и като действува съ една чужда дѣржава, прокарва и свой планъ — Освобождението на България. Семето хвѣрлено съ такъвъ жаръ поникна въ буйно изкласила нива. Плодовете не закъснѣха.

Въ тая епоха се откърми и духътъ на новия въоруженъ народъ. Голѣмитѣ апостоли на свободата вдѣхновиха хиляди българи, изпълнили по-кѣсно редовете на народното опълчение. Така на Шипка, преди да вѣзкрѣсне политическата ни свобода, вѣзкрѣсна военната слава на далечнитѣ ни прадѣди. Тукъ бѣха поставени и здравите основи, върху които вѣзмѣжа и израстна Българския въоруженъ народъ — армията на третото Българско Царство, сринала по-кѣсно съ единъ решителенъ замахъ величието на една многовѣковна империя.

* * *

Жестокостите на турцитѣ и злодеянията извѣршени при потушаването на Априлското вѣзстание, привлѣкоха вниманието на будната европейска съвѣсть, върху злата участъ на

българския народъ. Потоцитъ човеъшка кръв и огненитъ пла-
мъци озариха въ Москва мисъльта за освобождението ни, съ
помощта на православното руско оржие.

Останалите живи дейци отъ априлското възстание, из-
бъгнали смъртъта, затвора и заточението, забъгнаха въ чуж-
бина. Мнозина отъ тяхъ постъпиха доброволци въ сръбската
войска, образуваха отдѣлни чети и взеха дейно участие въ
войната, водена отъ Сърбия, сѫщата 1876 година, противъ
Турция. Войната свърши нещастно за Сърбия и още по-не-
щастно за нашите емигранти. Участието имъ въ войната пре-
сичаше окончателно пътя за връщането имъ въ България.

Следъ бойното си кръщение въ сръбско-турската война,
повечето отъ доброволците, въ очакване на нова война, вече
между Русия и Турция, заминаха презъ Ромъния за Русия.

Въ 1877 год. Русия обяви война на Турция, за да осво-
боди България и да освободи себе си отъ униизителните ус-
ловия, които следъ нещастната кримска война (1853—56 г.)
бъха й наложени отъ Турция и нейните съюзници.

Нещастните български емигранти видѣха въ тая война
Божия промисъль. Въ надвечерието на Освободителната война
въ Кишиневъ (Бесарабия), се стекоха освенъ доброволците
отъ Сръбско-Турска война, още хиляди други възпламенени
български младежи. Всички изявиха пламенно желание да
влѣзатъ като доброволци въ редовете на руската войска. Тѣ
горѣха отъ неудържимо желание да влѣзатъ въ борба
за свободата на своя народъ. Тѣхното желание намѣри удо-
брение отъ руското командване и отъ тяхъ бѣха формирани
6 дружини. Всѣка дружина имаше по 5 роти. Дружините
бѣха сведени по три, въ бригади. Даде имъ се общо название „*Българско опълчение*“. За кадъръ послужиха офицерите
отъ пешия коновий на главнокомандуващия и всички българи-
офицери на руска служба. Малко на брой, тия вдъхновени
младежи проявиха отлични бойни качества, подъ първото
българско военно знаме — Самарското. Въ боевете на Шипка,
Шейново и при Стара-Загора, тѣ се покриха съ слава; тѣ
възкресиха българската военна сила, спасиха честта на рус-
кото оржие и решиха изхода на войната.

Началникъ на опълчението бѣ Генералъ-майоръ Столѣ-
товъ. Дружините бѣха съставени отъ енергични българи,
които се намираха въ близки връзки съ населението, позна-
ващи мѣстността и пѫтищата въ България. Въ страната дей-
ствуваха още две самостоятелни български чети — едната въ
северна, а другата въ южна България. Тия чети още повече
улесяваха действията на руските войски.

Опълченците бѣха много спретнати войници. Пристег-
нати въ тѣмно-зеленъ сукненъ мундиръ и панталони, накрех-
нали черъ коженъ калпакъ съ зелено сукнено дъно и зла-
тенъ бронзовъ кръстъ, обути съ високи ботуши, тѣ крачеха
напето изъ България, съ гордо вдигната глава и бѣрзо пов-
дигнаха духътъ въ всички българи. На тяхъ се радваше мало

и голъмо. Посрещаха ги съ сълзи отъ радост и умиление. България имаше вече своя войска. Всички се надпреварваха да я видятъ, а мажетъ смѣтхаха за гордостъ да се наредятъ въ стройните ѝ редици. Числото на желающитъ да постъпятъ въ редоветъ на младата войска бѣ много голъмо и скоро въ България, руситъ формираха още 6 дружини.

Когато освободителната война бѣше станала действителностъ, и топовнитъ гѣрмежи се чуха на лѣвия брѣгъ на Дунава, радостната вѣсть се разнасяше далеко всрѣдъ българския народъ. Всички трепнаха — едни отъ възторжени надежди, други загрижени за изхода на борбата, защото знаеха какво може да донесе една война съ неизвестенъ край. Въ недавнашното минало, Русия и другъ пѫть е водила войни съ турцитъ, повдигани сѫ и други пѫть възстания, но края имъ е бивалъ плачевень. При това, войната последва следъ едно потъпкано възстание. Все пакъ тия обстоятелства не попрѣчиха съ нищо за гордото вдигане на воинствения духъ на всички българи и главно, на родолюбивата младежъ — калѣна въ вчерашната революционна борба. Цѣлото население въ България страдаше наравно съ рускитъ войници. Българитъ понасяха търпеливо насилия, разорения, пожарища отъ турцитъ и появилитъ се епидемии. Всички се притичаха да служатъ — кой съ каквото можеше. Освободителното дѣло бѣше подпомагано не само отъ емигрантитъ, но и отъ младежите въ самата страна. Всички вѣрваха, че борбата ще свърши съ освобождението на България. И наистина, то не закъснѣ.

Руската армия стремително се разлѣ по Балкана, прелѣ презъ Родопа и Тракия и като буйна рѣка бѣзо достигна предъ стенитъ на Цариградъ. Турция бѣ повалена и подписа подъ стенитъ на Цариградъ миръ. Следъ Санстефанския миръ, българското племе се почвствува напълно свободно и обединено.

Безкрайната признателностъ къмъ освободителитъ се допълваше отъ умиленietо при видътъ на покрититъ съ слава български опълченски дружини. Вѣрата, преданността и упование то въ тѣхъ, бѣха безкрайни. Всички искаха да служатъ въ тѣхъ. Трогателни писма се получаваха до наборнитъ комисии, съ молба да се взематъ повече войници.

Дванадесеттъ дружини бѣха недостатъчни за нуждите на голъмата Санстефанска България. Трѣбаше да се бѣрза, да се създаде войска, която да осигури развитието на държавата. Съ приказъ № 1 по „Българските земски войски“ трѣбаше да се формиратъ 59 пех. дружини, 13 кон. дружини, 17 батареи и др. технически войски. Но не бѣхме щастливи въ първите години да видимъ тая млада войска. Много земи още не бѣха освободени отъ турци и сърби, и за това се попълниха само 29 пех. дружини, 6 ескадрона и 6 батареи.

Въ Берлинския конгресъ Санстефанска България бѣше напълно разпокъсана. Македония остана подъ Турция, Добруджа бѣ дадена на Ромъния; Нишко, Вранско и Пиротско — на

Сърбия, а южна България бъде превърната на автономна област, подъ пръката власть на султана. Съгласно решенията на този конгресъ, на южна България се забраняваше да има своя редовна войска. За отбрана на областта можеше да има само милиция. Турено бъде добро начало и се заработи усърдно. Но на младата войска не бъде съдено да работи спокойно и планомерно. Като най-чувствителен изразъ на политическото разположение се явяваше и раздъелянето на войската на две части. Така българският народъ се лишаваше отъ възможността да създаде сила, която да осигури неговото спокойно развитие въ предългите на една единна държава.

Българският народъ бъде жестоко огорченъ отъ извършената въ Берлинъ неправда. Той видѣ, че нови усилия ще му се наложатъ, за да може да постигне своето пълно освобождение и обединение.

* * *

Споредъ „органическия уставъ“, изработенъ отъ представители на великиятъ сили, въ милицията на Южна България (тогава Източна Румелия) се числеха всички може отъ 20 до 32 години. Първите 4 набора (20—24 години) образуваха първото опълчение. Отъ него всички окръгъ формираше по една дружина. Всичка дружина се състоеше отъ четири роти, отъ които само една постоянна (наречена присъствующа) съ постояненъ кадъръ; единъ капитанъ — ротенъ командиръ, единъ поручикъ, двама подпоручици, единъ фелдфебелъ, петъ подофицери, деветъ десетника и най-малко 50 редника. Войниците отъ постоянния кадъръ на присъствующите роти и на щабовете на дружините се попълваха отъ доброволци, а ако няма такива, по жребие отъ ежегодните набори. Тези служеха две години. Останалите новобранци се викаха последователно въ присъствующите роти и преминаваха единичното и взводното учение и следъ това се разпущаха. На следната година се викаха отново и заедно съ трите по-стари набори преминаваха ротни и дружинни учения, произвеждаха маневри и следъ това се разпущаха.

Следващите четири набора (отъ 24-а до 28-а г. възрастъ) образуваха второто опълчение. Отъ тяхъ се формираше по една дружина въ окръгъ; тези се свикваха подъ знамената само за маневри.

Последните набори (отъ 28-а до 32-а г.) образуваха резерва на опълчението. Отъ тяхъ се предвиждаше да се формиратъ дружини само въ случай на нужда.

При всяка дружина се формираше и учебна команда за подготовката на подофицери за непостоянния кадъръ. За подготовката на взводни подофицери и офицери за постоянния кадъръ, имаше учебна дружина въ Пловдивъ, въ която кандидатите преминаваха специални курсове.

Офицерския съставъ бъеше разнообразенъ по произходъ. Още при отдъелянето на южнобългарската войска, въ нея

бъха преведени всички българи на руска служба. Постъпиха и офицери отъ разни държави. Тъгледаха на службата въ милицията като на временна. Рускиятъ поданци се облъгаха на руското правителство, а другитъ на турското, защото се назначаваха отъ султана.

Дружинитъ бъха въоружени съ кринкови пушки (калибръ 15·3 м. м.) съ щикъ. Преди опасността да бждатъ взети отъ турското правителство, тъзи пушки бъха раздадени на самото население, но не се пазеха въ добро състояние. По-късно бъха доставени 5,000 бердани (калибръ 10·66 м. м.) съ щикъ, еднозарядни; съ тяхъ въоружиха само постоянния кадър на дружинитъ.

Дружинитъ съ №№ отъ 20 до 28 включително, които се попълваха въ Южна България, се отдѣлиха отъ войската на Северна България и се преустроиха въ дванадесет дружини отъ първото опълчение, по една за всъки окръгъ.

Между новоформирани дружини бъха и 11-а Айтоска и 12-а Бургазка. 11-а Айтоска дружина бъде формирана отъ 4-а рота на Сливенската дружина, (№ 26 отъ общобългарската войска); а 12-а Бургазка — отъ 2-а и 3-а роти на Сливенската дружина (28-а Бургазка дружина отъ общобългарската войска) и отъ 4-а рота на Старозагорската (24-а отъ общобългарската войска). 11-а Айтоска дружина квартируваща въ Айтось и обучаваше младежите отъ околните айтоска и карнобатска, а 12-а — въ Бургазъ и обучаваше младежите отъ бургазка и анхиало-месемврийска околии.

Съ заповѣдь отъ 26-й юни се нареди всички дружини да иматъ мирновремененъ съставъ т. е. да иматъ само по една присъствующа рота. Само 1-а Пловдивска, 10-а Хасковска и 12-а Бургазка дружини се формираха въ боенъ — мобилизиранъ четириротенъ съставъ. Тъхното назначение бъде да съдействуватъ на жандармерията при възможните вътрешни бунтове, главно противъ турцитъ, които все още не можеха да се помирятъ съ новото положение. Въ Родопа, въ източния Балканъ и въ Делиормана, кѫдето турцитъ образуваха по-гъсти маси, и кѫдето рускиятъ войски не бъха минавали и оржието не бъде събрано, турцитъ не признаваха българската власть. Тамъ въоружени чети кръстосваха областите и всъважаха ужасъ между мирното мюхamedанско и християнско население.

* * *

Посоченитъ три дружини, влѣзоха въ действие веднага следъ формирането имъ. Въ заповѣдта за тъхното формиране е казано, че тъ „не устройватъ присъствующи роти, нито складове“, даже когато оставатъ въ окръзитъ си. Следователно всяка рота е обучавала своите новобранци, които съ служили две години.

Бургазката дружина презъ тоя миренъ периодъ е имала добра бойна дейност въ борбата съ турските чети на Чобанъ Хасанъ и Еминъ Ходжа. Споменътъ отъ ужасите имъ е още живъ въ населението. За тая дейност на 12-а Бургазка дружина липсватъ по-пълни сведения. За нея можемъ да съдимъ отъ дейността на 11-а Айтоска дружина.

Още въ 1879 г., веднага следъ като се е формирала присъствиращата рота, 11-а Айтоска дружина бѣ изпратена за усмиряване на турците въ Балкана. Съ настѫпването на есента дружината се завръща въ Айтосъ, разположи се на зимни квартири и започна да обучава 1-я наборъ. Презъ февруари смѣнитѣ отъ новобранците бѣха обучени и разпустнати, а ротата съ постоянния кадъръ, още не пукнала пролѣтната — замина за Балкана, противъ възстаналиятѣ турци въ Топчи-Махле.

Презъ януари 1881 г. за командиръ на присъствиращата рота е назначенъ нѣкой си капитанъ Фитцау. Тоя господинъ, като приемалъ ротата първия му поздравъ билъ: „Султанъ чокъ яша“ (да живѣе султана). Всѣки може да си представи какво впечатление произвѣлъ поздрава на воиниците предъ прѣсните спомени отъ събитията при Топчи Махле. Тѣ не отговорили. Фитцау билъ уволненъ и постѣпенно на служба въ турската войска.

Отъ мирновременната дейност на дружините заслужава да се отбележи прегледа, направенъ отъ началника на милицията генералъ Стрекеръ. Този прегледъ свършилъ съ тактическо учение и бойна стрелба. Ако се сѫди отъ държанието на инспектирация генералъ презъ време на прегледа, преценката за подготовката на дружината е била добра. Въ 1884 г. бѣха произведени първите и последни маневри. За тая цель бѣха мобилизирани 7-а Сливенска, 8-а Ямболска, 11-а Айтоска и 12-а Бургазка дружини. Първите две образуваха ямболския отрядъ, командуванъ отъ майоръ Любомски, а вторите — бургазкия отрядъ, командуванъ отъ майоръ Марчински. Действията се разиграха между Карнобатъ и Странджа и се завръшиха при Владагли. Маневрите се ржководѣха отъ началника на милицията и се завръшиха съ разборъ отъ него.

**11-а АЙТОСКА и 12-а БУРГАЗКА
ДРУЖНИНИ
въ
СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА
ВОЙНА**

*Н. Ц. В. Князъ Александъръ Батембергъ
Главнокомандуещъ*

Съединението на Северна и Южна България

Мобилизацията на 11-а Айтоска и 12-а Бургазка дружини. Участието им въ сръбско-българската война

На 6-й септемврий 1885 г. българитѣ отъ Южна България провъзгласиха съединението на Южна съ Северна България; съ това отхвърлиха властьта на султана, като свалиха поставения отъ него генераль-губернаторъ, признаха за свой владѣтель княза на Северна България и обобщиха управлението на дветѣ български области. Временното правителство, което пое управлението на Южна България, още на 6-й септемврий обяви мобилизация. Населението, което ненавиждаше султанската власть, посрещна съединението и мобилизацията съ най-голѣма радостъ и нахлу въ казармитѣ съ нечувано въодушевление. 11-а Айтоска дружина се разви въ 4 роти по боенъ съставъ, а 12-а Бургазка — въ три дружини по 4 роти. Дружинитѣ се нарекоха 1-а Бургазка, 2-а Бургазка и 3- Бургазка.

Всички запасни отъ 1-о и 2-о опълчение, още на 1-й септемврий бѣха повикани на ежегодното двадесетдневно обучение. Поради това, когато се обяви съединението, ротитѣ бѣха формирани и попълнени. Войниците турци бѣха уволнени въ безсроченъ отпускъ, а вмѣсто тѣхъ бѣха изпратени въ 11-а Айтоска дружина 500 войника отъ Казанлъшкото окръжие, а въ Бургазките дружини — 500 отъ Ямболското окръжие, 300 отъ Сливенското и 900 души отъ Старозагорското. Голѣма част отъ офицеритѣ, особено висшиятѣ, бѣха оставени отъ руските освободителни войски. Рускиятъ императоръ Александъръ III, синъ на Царя Освободителя, се отнесе враждебно къмъ съединението и отзова руските офицери. Поради това стана преназначение на офицеритѣ.

Смѣняването на началствующитѣ лица бѣше голѣма прѣчка за мобилизацията. Въ дружинитѣ нѣмаше достатъчно облѣкло, ботуши и снаряжение. Всички прѣчки, обаче, бѣха превъзмогнати отъ пламенното родолюбиво чувство на всички българи: — населението жертвува мило и драго, началствующитѣ лица работиха денонощно за преуспѣването на народното дѣло.

За еднообразие въ въоръжението, 11-а дружина изпрати берданитѣ въ Бургазките дружини, а вмѣсто тѣхъ получи

кринкови пушки. Снаряжението и обоза на Айтоската дружина, която бъде мобилизирана за есенното учение, бъха почти готови, но за Бургазката, която се развиваше въ три дружини се срещаха големи затруднения. Мобилизацията на тия дружины завърши едва на 13-и септемврий. Облъкло имаше само за постоянния кадъръ. Запасните останаха съ собственото си облъкло. Единственият им формен знакъ бъде лъвчето, пришито на калпака.

Мобилизираната 11-а Айтоска дружина броеше: 7 офицери, 1120 подофициери и войници, 8 ездови, 10 товарни коня и 7 кола.

На 9 септемврий пристигна въ Пловдивъ Н. Ц. В. Князъ Александъръ Батембергъ. Още същия ден той издаде заповъдъ, съ която обяви бойното разписание на южнобългарските войски както следва:

Главната квартира въ Пловдивъ. Търново-Сейменският отрядъ — 5 дружини, единъ ескадронъ и една полубатарея; Ямболския отрядъ — 8 дружини; Бургазкия отрядъ — 4 дружини; Хасковския и Пещерския партизански отряди — съставени на първо време отъ доброволци. Освенъ тези подъеления въ Пловдивъ и Сливенъ се организираха резервни части.

Въ това положение южно-българската милиция бъде готова да задържи турската войска, до като пристигнатъ северо-българските войски и се обучатъ и устроятъ всички останали може отъ Южна България. Нашите дружини (11-а Айтоска и трите Бургазки) съгласно същата заповъдъ, влизаха въ Бургазкия отрядъ. На 12-и септемврий, 11-а дружина получи заповъдъ да влезе въ главните сили на Ямболския отрядъ. Дружината, на 14-и септемврий, освети знамето си и тръгна на походъ. Пренощува въ Карнобатъ, на другия ден достигна въ Ямболъ, а на 28-и септемврий се премъсти въ Елхово, гдето се разположи на квартири (сх. №1). Тукъ дружината положи клетва за върност на Княза, обучаваше се и укрепяващо по-

зицията при Ханово и Есебегли, която преграждаше пътя на настъплението на турцитѣ отъ Одринъ за Ямболъ.

Бургазкитѣ дружини се разположиха: авангардътъ, 3-а дружина — въ Карабунаръ, а главните сили, 1-а и 2-а дружини — въ Бургазъ.

* * *

До като нашите войски се укрепяваха на тракийската и македонската граници и се подготвяха за действие противъ турцитѣ, съвсемъ неочеквано се появи нова опасностъ отъ къмъ западъ. Сръбскиятъ кралъ Миланъ и неговото правителство решиха да се възползватъ отъ съединението на Южна и Северна България, и да разширятъ границите на държавата си. За тая целъ тѣ мобилизираха войските си и неочеквано насочиха сѫщите срещу насъ. На 2-и ноемврий Сърбия обяви война на България. Въ това време както южно-българските, така и северно-българските войски бѣха на турска граница. Войските веднага бѣха насочени съ усиленi преходи да посрещнатъ коварния врагъ. Най-отдалечени отъ сръбската граница бѣха нашите дружини. Поради това тѣ взеха участие едва въ края на войната.

* * *

Айтоската дружина се насочи на 4-и ноемврий съ маршрутъ: Кавакли—Главанъ—Търново—Сейменъ. Отъ тамъ обоза бѣ изпратенъ по обикновенъ пътъ за София, а дружината се пренесе по желѣзницата въ Сарамбей.* На 8-и ноемврий продължи по обикновенъ пътъ и на 9-и ноемврий стигна въ София. Както е известно, на 7-и ноемврий сърбите бѣха разбити на Сливница и на дружината се даде почивка. На 10 ноемврий въ София пристигна и обоза на дружината.

На 11-и ноемврий дружината достигна Сливница и влѣзе въ главния резервъ на западния корпусъ. За по-добро управление, южно-българските дружини бѣха събрани временно въ полкове. Айтоската дружина влѣзе въ Шипченския полкъ. На 12-и ноемврий, 1-и ешалонъ отъ резерва, въ който бѣше и нашата дружина, достигна границата при Царибродъ.

На 14-и ноемврий, западниятъ корпусъ мина границата въ 5 колони и настъпи срещу сръбската Нишавска армия. Айтоската дружина бѣше въ лѣвата колона. Преднитѣ сръбски войски отстѫпиха и колоната достигна лозята на с. Държина. Нашите колони вече бѣха наблизили на 1500 крачки отъ Пиротъ. Три отъ тия колони бѣха се струпали около шосето южно отъ Нишава. Тамъ бѣха пристигнали и преднитѣ части на резерва. Сърбите бѣха се окопали и прикрили въ позицията си около Пиротъ. Главнокомандуващиятъ и команда на западния корпусъ бѣха излѣзли при преднитѣ ча-

* По-нататъкъ нѣмаше желѣзница.

сти. Нашата дружина както и другите дружини отъ втора линия бѣха залегнали въ лозята.

Въ 3 ч. 15 м. сл. пл. сърбите веднага откриха силенъ пехотенъ и артилерийски огънь, всички бѣрже се съвзеха и устроиха. Преднитѣ дружини пръснаха вериги и батареите откриха огънь. Айтоската дружина, която бѣше задъ крайния левъ флангъ, бѣрже се събра и устрои. Тя не бѣ изведена въ първа линия, защото бѣ въоружена съ кринки, които стреляха до 900 крачки. (Сръбските пушки стреляха до 2000 крачки). Въ първа линия излѣзоха други части, въоружени съ бердани.

Вечеръта, нашите атакуваха двата крайни фланга на сърбите и превзеха града Пиротъ. На другия денъ, 15-и ноемврий, сърбите контръ-атакуваха и влѣзоха въ Пиротъ, но втори пътъ бѣха атакувани, отхвърлени и принудени да отстъпятъ къмъ Бѣла-Паланка. И той денъ Айтоската дружина остана въ втора линия — поради въоружението си тя бѣ годна не за огненъ бой, а за бой съ хладно оръжие, обаче сърбите никъде не дочакаха удара на ножъ. Той денъ дружината изгуби единъ войникъ раненъ — той бѣ единствената жертва на дружината въ тая война.

На другия денъ, по молбата на сърбите, великиятъ сили спрѣха настѫплението на българската войска, като заявиха съ особенъ пратеникъ, че по-нататъкъ ще срѣщнатъ австрийски войски. Сключи се примирие. Айтоската дружина, въ състава на Шипченския полкъ, на 16-и ноемврий пристигна въ София, а на 22-и — въ Пловдивъ, кѫдето бѣ посрѣщната най-тържествено. Тамъ стоя до сключване на мира, а на 23-и мартъ 1886 г. пристигна въ Айтосъ, кѫдето също бѣ посрѣщната тържествено и радушно. Следъ демобилизацията, дружината остана въ четири-ротенъ мирновремененъ съставъ и влѣзе въ състава на 11-и Сливенски полкъ.

*   *   *

3-а Бургазка дружина също замина за бойното поле, но стигна въ Пиротъ следъ като бѣ сключено примирието. Тя понесе всички трудности и незгоди на войната безъ да има щастието да влѣзе въ боя. Следъ демобилизацията влѣзе въ състава на 11-и Сливенски полкъ.

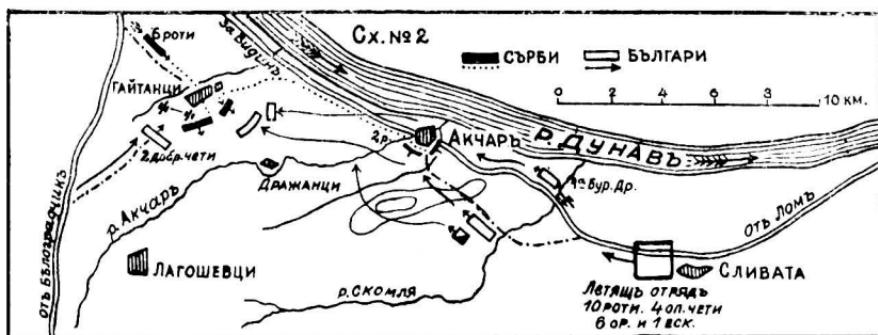
2-а Бургаска дружина остана на турската граница, а следъ войната също влѣзе въ състава на 11-и Сливенски полкъ.

*   *   *

На 7-и ноемврий, както се каза, сърбите бѣха разбити при Сливница и опасността за София и въобще за България южно отъ Балкана, бѣ отстранена. Напротивъ, северно отъ Балкана, кѫдето нѣмаше други войски, освенъ запасни дружини, опълчение и доброволци, сърбите имаха успехъ. При Кула тѣ съвършено разбиха главния резервъ, който се пръсна, и летящия отрядъ, който пъкъ отстъпи. Поради това, 1-а Бур-

газка дружина бѣ пренесена по море отъ Бургазъ въ Варна, а отъ тамъ — по желѣзницата, въ Русе, отъ кѫдeto на 13-и ноември бѣ натоварена на парахода и се насочи къмъ Ломъ.

Презъ това време, сърбите бѣха обсадили Видинъ и бѣха предприели постепенна атака. Необходима бѣ помошь отъ вънъ. Летящия отрядъ въ това време бѣ отстѫпилъ въ Ломъ и очакваше да пристигне Бургазката дружина и снаряди, за да настѫпи. На 13-и ноември снарядитѣ пристигнаха и и следъ категорична заповѣдъ, въ 5 ч. сл. пл., отрядътъ тръгна. Началникътъ оставилъ заповѣдъ щомъ пристигне Бургазката дружина да настѫпи къмъ Акчаръ. (Сх. № 2).

Три роти отъ дружината пристигнаха сѫщата вечеръ въ Ломъ, настѫпиха и сутринъта на 14-и настѫгнаха отряда въ с. Сливата. Сутринъта на 14-и отрядът почака нѣколко часа да си почине Бургазката дружина, и въ 9 ч. пр. пл. настѫпи и стигна р. Скомля. Отъ тукъ отрядътъ се раздѣли на две. 6—роти и единъ ескадронъ настѫпиха направо за Акчаръ, а тритѣ роти отъ Бургазката дружина и една батарея настѫпиха въ дѣсно по шосето. Сърбите имаха всичко две роти, които бѣха заели позиция предъ Акчаръ. Шесттѣ роти се разгънаха въ боенъ редъ и настѫпиха, а батареята подъ прикритието на Бургазката дружина откри огньъ. Сърбите отстѫпиха задъ Акчаръ и заеха дветѣ турски укрепления. Но и тукъ се задържаха едва 2 часа, защото ескадронътъ заплаши дѣсния имъ флангъ, а Бургазката дружина — лѣвия и ги принудиха да избѣгатъ.

Българите плениха 16 сърби, а загубиха 36 убити и ранени. Дали има загуби Бургазката дружина и колко, нѣма сведения.

Артилерийските гѣрмежи при Акчаръ се чуха въ Видинъ. Началникътъ на крѣпостта като предположи, че на следващия денъ летящиятъ отрядъ ще даде решително сражение, презъ нощта срещу 14-и, направи голѣмъ излазъ отъ крѣпостта, за да не позволи на сърбите да изпратятъ войски на помощь. Излазътъ бѣ много смѣлъ. И дветѣ страни претърпѣха грамадни загуби. Вниманието на сърбите бѣ отвлѣчено, но излазътъ бѣ прибѣрзанъ; излѣзлите части бѣха от-

хвърлени въ крепостта. Сутринта на 15-и, сръбското командване изпрати въ Гайтанци, дето бъха отстъпили двете роти отъ Акчаръ, шестъ роти и две ордия.

Нашиятъ летящъ отрядъ, следъ като остави една рота и две ордия въ Акчаръ, замина също за Гайтанци. Отъ Бълоградчикъ, също отстъпваха къмъ Гайтанци две чети доброволци и опълчение.

Първи пристигнаха при Гайтанци доброволците отъ Бълоградчикъ. Къмъ обядъ пристигна и летящия отрядъ. Гжста, непрогледна мъгла покриваше бойното поле. Боятъ се начена, около двете сръбски ордия, които пристигнаха на бойното поле, безъ прикритие отпреде си. Доброволците нападнаха ордията и отнека едното. Сърбитъ, които постепенно пристигаха, навлизаха въ боя, за да си отнематъ ордиято, отъ наша страна, така също, частите се въвеждаха въ боя една следъ друга. Въ мъглата стана страшна бъркотия. Сърби и българи се смъсиха, убиваха се и се пленяваха. Само Бургазката дружина, която бъде въ резервъ, остана цяла неразстроена. Началниците и отъ двете страни се мъчеха да измъкнатъ ротите си отъ боя и да ги приведатъ въ редъ. Привечеръ боя се прекрати. И двете страни оттеглиха частите си. Сърбитъ се оттеглиха на северъ, а българитъ на удобната позиция при с. Дражанци, а на другия денъ отидоха при Логошевци.

Сърбитъ оставиха на бойното поле 30 убити, 25 пленени и едно ордие. Българитъ загубиха: единъ офицеръ убитъ, 87 войници убити и ранени, и 17 пленени.

На следващия денъ, една отъ Бургаските роти бъде изпрана въ Акчаръ, а пъкъ четвъртата рота пристигна отъ Ломъ въ Логошевци.

До сключването на мира дружината остана въ видинско да охранява границата, а следъ това се върна и на 30-и мартъ бъде посрещната тържествено въ Сливенъ, дето влъззе въ състава на 11-и Сливенски полкъ.

Формиране и мирновременния животъ на полка

Указъ за формиране на полка. Състава на полка. Мирновременния животъ на полка. Удо- стояването на полка съ шефство

Въ края на 1888 г. българската войска навърши своето 10 годишно съществуване. Числото на преминалите обучението въ редовете на армията бъде вече двойно по-голямо отъ предвиденото за полковете, по щатовете за военно време. Поради това се прие законъ, споредъ който числата на съществуващите до тогава части се увеличава до толкова, че да може при мобилизация да се включватъ въ състава на действуващата армия всички меже, преминали презъ казармата. За привеждане закона въ изпълнение бъде издаденъ указъ № 11, който уреждаше службите въ пехотата.

Този указъ гласи:

НИЕ ФЕРДИНАНДЪ I
СЪ БОЖИЯ МИЛОСТЬ И НАРОДНА ВОЛЯ
КНЯЗЪ НА БЪЛГАРИЯ,

По предложение на Нашия Воененъ министъръ изложено въ доклада му отъ 19-и т. м. подъ № 21

ЗАПОВЪДВАМЪ:

1. Отъ съществуващите въ четири дружиненъ съставъ 12 пеши полкове да се формиратъ въ двудружиненъ съставъ 24 пеши полкове съгласно приложената ведомостъ.

2. Изпълнението на настоящия указъ възлагаме на Нашия Воененъ министъръ.

Издаденъ въ Нашия дворецъ въ столица София на 19-и януари 1889 г.

На първообразното съ собствената на Н. Ц. В. ръжка написано.

ФЕРДИНАНДЪ.

Приподписалъ Воененъ министъръ:

Полковникъ МУТКУРОВЪ.

Споредъ същия законъ, при мобилизация, всички полкъ се развиващие въ четиридружиненъ съставъ по щата за военно време.

Споредъ приложената къмъ указа ведомостъ, 24-и полкъ се попълваше отъ бургазкото военно окръжие, което се съ-

стоеше отъ Бургазката, Аххиалската (Поморийската), Айтоската и Карнобатската административни околии. За пръвъ командиръ на полка бѣ назначенъ съ заповѣдь по военното ведомство № 51 отъ 31-и януарий майоръ Фодулаки.* Съ заповѣдь по военното ведомство № 84 отъ 17-и февруари с. г. 3-а и 4-а дружини отъ 11-и полкъ се отдѣлиха и формираха 24-и полкъ, като се преименуваха въ 1-а и 2-а дружини.

Полковникъ Гюлмезовъ
К-ръ на полка 1893—1898 г.

Съставътъ на полка както и на всички други пехотни полкове бѣше следния:

ОФИЦЕРИ:

Командиръ на полка	1
Адютантъ	1
Домакинъ	1
Дружинни командири	2
Дружинни адютанти	2
Ротни командири	8
Младши офицери поручици	16
Младши офицери подпоручици	16
Командиръ на нестроевата рота — капитанъ	1

*) Майоръ Фодулаки е билъ много сериозенъ офицеръ. На ръстъ срѣденъ, съ голѣма черна брада. Билъ е много съсрѣдоточенъ въ работата си. Обичалъ войницитѣ и полагалъ голѣми грижи за тѣхъ. Къмъ офицеритѣ е билъ много строгъ. Дѣржалъ е много за морала. Често е провѣрявалъ полка и особено е билъ взискателенъ къмъ офицеритѣ си.

Макаръ името му да е чуждо, той е билъ истински българинъ — роденъ въ Бесарабия. Свѣршилъ е военно училище въ Русия.

Долни чинове:

А. Свръхсрочно служащи:

Строеви фелдфебели	8
Старши подофицери	32
Полкови знаменосецъ—старши подофиц.	1
Обозенъ старши подофицеръ	1
Фелдфебель на нестроева рота	1
Старши писарь	1
Младши	1
Ключарь	1
Младши оржейникъ	1
Санитаренъ фелдфебель	1
Дружинни фелдшери	2
Санитарни подофицери	2
Полкови щабъ тръбачъ (ст. подоф.)	1
барабанчикъ	1

1) По-късно се прие младши офицери да бждатъ: 8 капитани, 18 поручици и 16 подпоручици.

Дърводѣлецъ (стар. подофицеръ)	1
Желѣзарь	1
Музикантски фелдфебель	1
Музиканти I разрядъ	4
" II "	7

Б. Срочно служащи:

Младши писари	1
" подофицери	32
Ефрейтори	32
Сигналисти и барабанчици	32
Редници	576
Готовачи	16
Музиканти III разрядъ	6
" IV "	6
" ученици	6

Всичко срочно служащи: 707

Въ той съставъ остана полкътъ до 1910 г., когато при всѣки полкъ се формира по единъ картеченъ взводъ отъ 2 картечници.

Полкътъ заедно съ 11-и, 29-и и 32-и полкове влѣзе въ състава на 3-а Балканска дивизия щабътъ на която бѣше въ Сливенъ

Въ 1899 г. въ дивизията се формираха две бригади: 1-а, въ която влѣзоха 11-и и 24-и полкове и 2-а — 29-и и 32-и пехотни полкове.

Тѣй като, съ течение на времето, числото на запасните се увеличи твърде много, то се формираха още 12 полка (отъ 25-и до 36-и). Поради това Карнобатската околия бѣ отнета отъ Бургазкото полково окръжие, и се придаde къмъ Сливенското.

Полк. Велевъ Ив.
К-ръ на полка 1898—1900 год.

Полк. Драгановъ
К-ръ на полка 1900—1903 год.

Полк. Узуновъ М.
К-ръ на полка 1903—1907 год.

Полк. Ивановъ
К-ръ на полка 1907—1912 год.

Въ тая организация остана полкът до войната 1912 г. съ тая разлика, че въ случай на мобилизация полкът формираше, освенъ своите 4 дружини, картечна и нестроева роти, още и 2 дружини, половинъ картечна и нестроева роти за резервния полкъ, какъвто се формираше при всяка бригада.

Заедно съ устройството на полка започна усилено и обучението му.

То се водѣше споредъ плана за разпределение годишнитѣ занятия отъ 1892 г., което въ последствие претърпѣ

нъкои незначителни измѣнения. Въ общи черти обучението се състоеше въ следното:

Следъ уволнението на стария наборъ, отъ 1-и октомврий до 1-и януарий се водѣха занятия съ подофицеритѣ, занятия въ учебната команда за подготовка на подофицири, приготвляваха се учители на младите войници и се водѣше единично обучение съ старите войници.

Следъ идването на новобранцитѣ, презъ януарий до 1-и май се преминаваше единичното, редично и взводното учение, стрелбата и словесните занятия.

Следъ това, за 6—7 недѣли, частите обикновено излизаха на лагерь и прекарваха ротните уставни и тактически учения, стражевата служба и самоокопаването. Въ три седмици преминаваха уставните и тактически дружинни учения, въ 2 седмици—полковите и въ 2 седмици—бригадните и дивизионните учения. Най-после преминаваха 4 седмици отрядни занятия, съвместно съ трите рода оръжие и 2 седмици въ маневри. Последните учения, по бюджетни причини, често не се произвеждаха. Обикновено къмъ 15-и септемврий горните занятия се привършваха, и войниците отъ стария наборъ се уволяняваха. Полковетѣ оставаха съ единъ наборъ.

Полкътъ, въ своя 22 годишенъ мирновремененъ животъ се е отличавалъ съ примѣрно поведение и усърдно обучение. За тия му добродетели, Негово Величество Царь Фердинандъ, при втората си женитба, съ Височайша заповѣдь № 327 отъ 9 августъ 1912 год. благоволи да назначи за шефъ на полка, Своята Августейша съпруга, Нейно Величество Царица Елеонора.

**24и ПЕХ. ЧЕРНОМОРСКИ НА Н. В.
ЦАРИЦА ЕЛЕОНОРА ПОЛКЪ**

ВЪ

БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

1912—1913 ГОД.

Фердинандъ I

Царь на българите
Главнокомандуващъ

Генералъ Савовъ М.
Пом. на Главнокомандующия

Генералъ Фичевъ Ив.
Н-къ щаба действ. армия

Генералъ Радко Димитриевъ
К-ръ 3-а отдѣлна армия

Генералъ Сарафовъ
Н-къ на 3-а Балканска дивизия

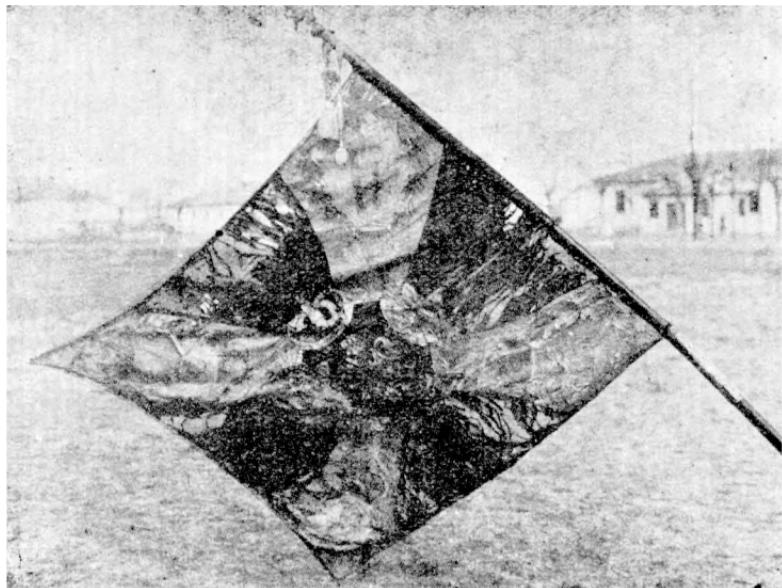

Полк. Паскалевъ
К-ръ 1/3 бригада

Полковникъ Недѣлковъ Хр.

Боенъ к-ръ на полка 1912—1913 г.

Бойното знаме на полка

Мобилизация и походъ къмъ границата

Следъ младотурския превратъ 1908 г. турцитѣ, прикрити задъ конституционното управление, започнаха да преследватъ българитѣ и другите християни и да ги принуждаватъ да ставатъ отомани. Българитѣ възвставаха, но турцитѣ жестоко ги усмиряваха. Християнските балкански държави, възмутени отъ преследването на своите сънародници въ Турция, въ 1912 г. сключиха съюзъ противъ нея, съ цель да освободятъ своите родни братя и едновѣрци. Надеждата имъ бѣ въ България, която поради добрата подготовка на войската си, бѣше най-силна между тѣхъ. Въ съюзния договоръ бѣ решено България да изпрати две дивизии въ помощъ на съюзниците въ Македония, а съ останалите 8 дивизии да настъпятъ въ Тракия, противъ главните сили на турцитѣ.

* * *

Чудно хубавъ септемврийски денъ — ясно небе и забележително тихо море. Природата, като че ли е замръла, пригласната отъ повдигащиятъ се позивъ на единъ буенъ народъ — затишие предъ буря. 17-и септемврий. Бургазъ, въ щаба на 1-а бригада отъ 3-а Еалканска дивизия се получава шифрована телеграма. При войнственото настроение, обзело населението, тая телеграма се очакваше съ несдържано нетърпение. Тя бѣ кратка и веднага дешифрирана:

„Обща мобилизация и реквизиция обявена съ указъ № 5, начало 12 ч.

Министръ на войната генералъ Никифоровъ“.

Телеграмата бѣ изпратена отъ София въ 2 ч. сл. пл., получена въ щаба на дивизията въ Сливенъ въ 2 ч. 55 м. и отъ тамъ изпратена въ Бургазъ, дето се получи въ щаба на бригадата въ 4 ч. 48 м., въ щаба на полка се предаде въ 4 ч. 56 м., а командирътъ на полка я получи въ 5 ч. 10 м.

Първата работа на командира на полка *Полковникъ Недълковъ* и на командира на бригадата Полковникъ Паскалевъ бѣ да донесатъ, че сѫ получили телеграмата. Следъ това командирътъ на полка повика офицеритѣ и имъ съобщи, че частътъ за прилагане на онова, на което сѫ посветили живота си, е дошълъ и имъ прочете телеграмата. Заповѣдъта бѣ посрѣщната съ буенъ възоргъ.

Но нѣмаше време за губене. Въ 6 ч. командирътъ на полка раздаде на офицеритѣ мобилизационните планове на частитѣ, които ще мобилизиранъ и командуватъ, както имъ бѣ съобщено още отъ мирно време.

Новината, че е обявена обща мобилизация, се прѣсна въ града и въ околността съ невѣроятна бѣрзина. Тя предизвика неописуемъ възоргъ въ душата на всички въ Бургазъ и околнитетѣ. Опиянението е общо, настѫпилъ е великия моментъ — освобождаването на Тракия и Македония. Невижданъ ентузиазъмъ. Единъ младъ народъ — едва вкусилъ отъ свобододата, но скоро разпокъсанъ, долавяше че е дошълъ частътъ да се види отново обединенъ. Всѣки върваше дѣлбоко, че е настанало времето за осъществяване на надеждитѣ лелѣяни отъ много поколѣния. Въ по-възрастните не бѣ угасналъ още спомена отъ славните победи при Шипка и Сливница. Гърдитѣ на по-младите бѣха стоплени отъ подвигитѣ на бащи и по-възрастни братя, възорзитѣ на поета и вѣрата, добита въ казармената школа. Майки благославяха синоветѣ си. Росни китки окичватъ гърдитѣ на младите войски. Всички тичаха къмъ срѣдищата на войската. Цѣлъ единъ народъ — съзналъ своята мощь и своя върховенъ дѣлгъ, се изправяше на краката си, готовъ да се бие съ цѣлъ свѣтъ, но да не отстѫпва предъ нищо.

Бургазъ, а скоро подиръ него и селата, като по нѣкакво вълшебство се промѣниха. Животътъ се преобрази. Търговски сдѣлки, индустритални предприятия спрѣха, надеждитѣ за голѣми печалби, грижи за посрѣщане полици и др. изчезнаха безследно. Всичко се замѣни съ една грижа: какъ по-скоро да се изпълни мобилизационното назначение.

На офицеритѣ и подофицеритѣ отъ полка предстоеше голѣма работа. Тѣ схващаха отлично своята военна задача и бѣрзо се заловиха за работа, а тя бѣ голѣма и неотложна. При обичайната лоша оскѣдица, мобилизирането на частитѣ бѣ цѣлъ подвигъ.

При мобилизацията полка се развръщаше на четири дружини една картечна и една нестроева рота, формираше половина отъ същите части за 41-и полкъ и една допълняща дружина отъ 6 роти.

Мирновременният кадъръ на полка — две дружини, една картечна и една нестроева роти — споредъ мобилизационния планъ бъде разпределен между всички тия части, така че всяка отъ тяхъ да има поне едно ядро отъ мирновременния кадъръ, при което запасните офицери и войници да дойдатъ — това ядро присмаше конетъ, колата и реквизираните вещи.

Офицерите следъ като взеха мобилизационните книжа, до вечерта на 17-и отделиха кадъра на своите части и го запознаха съ предстоящата му работа. Същата вечер лазарета се закри, болниците се преведоха въ държавната болница, а при полка се откри приемен покой.

Следващият день — 18-и бъеше хубавъ септемврийски денъ. Още на разсъмване започна тръскава дейност. Отъ кадъра на ротите едни получаваха облъкло и снаряжение, други приготвляваха квартири: за 1-а дружина въ казармата, а за другите въ града, трети упътваха запасните. Освенъ това осемь роти получиха и оръжие.

Нестроевата рота извади отъ склада всичкия обозъ, провърли го, отдели колата за парковия взводъ и разпредели конската сбруя.

После обядъ започнаха да пристигатъ запасните; до вечерта се явиха 23 офицери и 860 войници.

Турският воененъ министъръ Назъмъ паша, бъеше се заменилъ — при мобилизация да заповеда на турската конница и на башибозуците да навлъкатъ въ България и съ огънь и съчъ да попръчатъ на българската мобилизация. Бъха взети особени мърки за такова турско нахлуване. За тая цель, една дружина отъ 24-и полкъ тръбаше да се мобилизира бързо и да замине за границата, за усиливане на пограничните части. Тая задача се възложи на 1-а дружина.

По-големата част отъ запасните — 427 души — бъха назначени въ нея. Къмъ стъкмяването на нейния обозъ и санитарни принадлежности се пристъпи веднага.

Другите запасни, съгласно мобилизационното назначение, се явиха въ другите роти; отъ тяхъ назначиха готвачи, ключари и артелчици. Въ нестроевата рота се явиха 220 души за ротата и парка и се докараха 80 коне и 19 кола. Въ санитарната команда се явиха 9 фелдшери и 11 санитари. Ангажираха се градски фурни и хлебопеченето въ тяхъ започна.

На другия денъ — 19-и, работата продължи, прииждането на запасните се засили. Явиха се 7 офицери и 1371 запасни. Отъ тяхъ въ 1-а дружина бъха назначени 593 и дружината се попълни. Назначената медицинска комисия прегледа явилите се запасни войници отъ първите 10 роти и започна обличането имъ. 1-а и 2-а дружини и картечната рота получиха оръжие и патрони. Санитарните чанти на 1-а дружина

бъха готови; започна се приготвленето и на санитарните сандъци. На тая дружина се дадоха четири нови носилки. За другите дружини нѣмаше, та започнаха да правятъ отъ дървета, а за платнища употребиха лазаретни одеяла. Тоя ден ротите отъ 1-а дружина готвиха отдѣлно. Другите роти—въ общите казани.

20-и септемврий бѣ ясенъ, тихъ и топълъ денъ. Запасните продължаваха да идватъ. Числото на явилите се запасни заедно съ тия отъ предидущите дни достигна до 30 офицери и 5978 войници, а реквизираните коне възлѣзоха на 330 и 40 кола. Медицинската комисия прегледа всички явили се запасни. Слаботѣлесните изпрати въ допълнящата дружина.

1-а дружина получи патрони, сухари и консерви за ранцев ия запасъ, получи товарни коне и дружинниятъ командиръ доложи на командира на полка, че дружината му е готова за походъ.

Другите роти отъ полка приемаха запасните, обличаха ги, получаваха оржжие и снаряжение. Отъ тоя денъ ротите почнаха да се хранятъ отдѣлно.

Медицинската комисия продължаваше да преглежда запасните войници, а реквизиционната комисия да приема коне, кола, самари и други потрѣби.

21-и септемврий пакъ бѣ хубавъ денъ. Божията промисъль благоприятствуваща на благородното дѣло. На 4-ия мобилизиационенъ денъ, въ 8 ч. сутринята, 1-а дружина съ придадените ѝ части бѣ построена за походъ. Голѣмата нужда отъ дружината на границата, огромната работа около мобилизацията бѣ погълнала вниманието на всички. Поради това, нѣмаше време за губене, нѣмаше място за церемонии. Следъ кратъкъ молебенъ отъ полковия свещеникъ и напѣтствена речь отъ командира на полка, дружината въ $8\frac{1}{2}$ ч. тръгна. Вечеръта въ 7 ч. дружината стигна въ Якезли и се разположи на станъ при голѣмата чешма, южно отъ селото.

За съжаление нѣмаме никакво сведение за тоя пръвъ боенъ походъ на част отъ 24-и полкъ. На войниците се даде сутринята и вечеръта топла храна, а на обѣдъ варено месо.

Между това запасните продължаваха да идватъ. На 21-и числото на явилите се възлѣзе на 7230; числото на конете достигна на 670, а на колата — 48. Ротите и щабовете се попълниха окончателно.

Следъ заминаването на 1-а дружина, вниманието се съсрѣдоточи на 2-а и 3-а дружини, които така сѫщо трѣбваща да тръгнатъ по-рано. Дораздаде се оржжието и патроните на последните части. 2-а и 3-а дружина получиха сухари и произведоха единично учение по стрѣлбата, боятъ съ ножъ, построяване палатките, товарене на конете и пр. Санитарната команда приготви и предаде на 2-а и 3-а дружина санитарните чанти и сандъци, една линейка, 2 товарни коня и изпрати санитарния персоналъ.

На другия ден — 22-и, числото на явилите се въ 24-и полкъ запасни възлъзе: офицери — 47, чиновници — 2, подофицери и войници — 4848 души; приети коне — 583 и кола — 93. Въ 41-и полкъ: офицери — 22, чиновници — 2, подофицери и войници — 2423, приети коне — 258, кола — 49. Въ допълнящата дружина: офицери — 7, подофицери и войници — 1920; приети коне — 20 и кола — 22.

Тоя ден, 2-а и 3-а дружини получиха лични карти и всичко необходимо. Произведоха бойни занятия и се пригответиха за походъ. После обядъ отидоха на гарата, 2-а дружина въ 5, а 3-а въ 7 ч. сл. пл. и се натовариха на пригответените влакове. За всяка дружина бъха отпуснати вагони: единъ второкласенъ — за офицерите, 20 товарни — за войниците (по 5 на рота), 5 вагона — за конете и 2 отворени — за колите.

2-а дружина, неизвестно по какви причини, не бъха натоварила четиритъ си продоволствени кола и бъха останали на гарата. Продоволствените кола на 3-а дружина закъснѣха, та тя натовари колата на 2-а дружина. Отъ ротите само 12-а не бъха успѣла да се стъкми. Тя бъха взела по единъ товаренъ конь за патроните и за кухнята по-малко, а вместо тяхъ бъха взела една двуконна кола. Заповѣда се веднага да върне колата и да остави двама войника да взематъ товарни коне и съ 4-а дружина да застигнатъ ротата си.

2-а дружина тръгна въ 7 ч. и 10 м., а 3-а — въ 8 ч. 40 м. сл. пл. Пристигнаха на гара Ямболъ въ 1 ч. и 6 м. пр. пл. на 23-и и се разположиха на станъ при казармата на 29-и полкъ. Следъ като се наобѣдваха и починаха, дружините въ 3 ч. сл. пл. тръгнаха по обикновенъ път и вечеръта стигнаха въ Инджели, където се разположиха на квартири. Командирът на дивизията настигна дружините по пътя, поздрави ги и имъ каза насырдчителни думи.

На другия ден — 24-и, дружините продължиха пътят и въ 3 ч. сл. пл. стигнаха въ Ени-бегли и се разположиха на квартири. Тукъ, старшия дружиненъ командиръ бъха ориентирани върху положението отъ командира на 11-и полкъ, който пристигна съ полка си. (Сх. № 3 стр. 58).

На 25-и въ 3 ч. сл. пл., дружините стигнаха въ Лалково — мястосъсрѣдоточението на полка, и се разположиха на бивакъ южно отъ селото. 5-а рота бъха назначена въ предни постове, наблюдателни застави, а 11-а — за дежурна. Вечеръта храната се даде късно, понеже товарните коне бъха много уморени, та кухните се забавиха.

Войниците бъха здрави и бодри, болни имаше само двама. На 26-и и 27-и дружините произведоха занятия.

Между това, въ останалите части отъ полка продължаваха да пристигатъ закъснѣли запасни войници, да се снабдяватъ съ коне, кола и материали и въ сѫщото време произвеждаха занятия споредъ специалността си.

Следъ като се изпратиха въ допълнящата дружина, слаботѣлесните и излишните войници, полкътъ окончателно

попълненъ бъ въ съставъ: 46 офицери, 4776 подофицери и войници, 468 коня и 40 кола, безъ парковия взводъ.

На 24-и после обѣдъ, всички останали части отъ 24-и полкъ тръгнаха по желѣзната както следва: въ 3 ч. 15 м.— щаба на полка, картечната рота, телефонната и санитарната команди и музикантския взводъ; въ 5 ч. и 16 м.—4-а дружина, въ 7 ч. 37 м.— парковия взводъ, въ 9 ч. 57 м.— нестроевата рота. До 3 ч. и 15 м. презъ нощта всички пристигнаха на гара Ямболъ, разстовариха се и се разположиха на бивакъ при казармата на 29-и полкъ.

Следващия денъ продължиха пътя. На голѣмата почивка 4-а дружина предаде едното отъ дветѣ знамена, които носяше, на нарочно изпратената за тая целия рота отъ 29-и полкъ. Къмъ $5\frac{1}{2}$ ч. частите стигнаха въ Ени-бегли, кѫдето се разположиха на станъ.

На 26-и трите дружини на полка се събраха въ Лалково, кѫдето пристигна и щабът на бригадата.

На 28-и, 2-а дружина бъ премѣстена въ Г. Боялъкъ за да смѣни дружината отъ 11-и полкъ. Дружината се разположи на станъ.

До 1-и октомврий, включително, полка остана въ Лалково. Дружините редовно произвеждаха усилено бойните упражнения. Освенъ това, назначени офицери изучаваха пътищата, а особени команди ги поправяха, за да бѫдатъ годни за движение на кола и артилерия. Силните дъждове, които паднаха на 29-и, принудиха полка да се премѣсти на квартири въ селото. На 30-и септемврий 13-а рота бъ изпратена въ Гол. Дервентъ, като подвиженъ резервъ на граничните и конните части, които охраняваха границата. Ротата постави застави на трите пътища, които водѣха отъ Гол. Дервентъ за границата.

На 1-и октомврий вечеръта се получи заповѣдь, полка да замине за Казълагачъ (Елхово). Веднага бѣха извикани 2-а

дружина и 13-а рота. Тъ пристигнаха сутринта. Пристигна и картечният взводъ, който бѣ при 1-а дружина. Въ 9 ч. полкътъ тръгна, пренощува при Елхово (Казълагачъ) и на другия денъ тръгна въ 9 ч. и 20 м., като произведе дружинно учение и въ 11 $\frac{1}{2}$ ч. стигна въ Шахлий — място, опредѣлено за изходно положение на полка. Тамъ се разположи на станъ.

На 4-и октомври, денът преди обявяването на войната, дружините произведоха преди обѣдъ ротни, а следъ обѣдъ — дружинни учения.

* * *

1-а дружина остана въ Факия. На 29-и, тя бѣ подчинена на началника на конната дивизия и по негова заповѣдъ 1-а рота бѣ изпратена въ Мадлежъ.

Въ това положение остана дружината до обявяването на войната, като произвеждаше редовно занятия.

Мобилизацията и похода къмъ границата се извѣршиха при небивало въодушевление, въ което взе участие цѣлото население. Само началниците не можаха да участвуватъ въ общия възторгъ. Многото и наложителната работа по мобилизацията и грамадната отговорност не имъ позволяваха да сподѣлятъ всеобщата радост. Това се вижда отъ дневниците имъ, въ които тѣ сѫ отбелязвали извѣнредно кратко само фактите, безъ да дадатъ просторъ на чувствата си.

* * *

На 4-и октомври почти цѣлата българска войска бѣ съсрѣдоточена на границата. Въ това време силите и разположението на воюващите бѣше следното: (Сх. № 4 стр. 60).

На македонския театъръ:

Гърци 8 дивизии и една конна бригада, състояща отъ 70 дружини, 77 батареи и 8 ескадрона, или 120,000 души. Черногорци три дивизии, или около 40,000 души.

Сърби: 11 пехотни и една конна дивизия, или 158 дружини, 83 батареи възлизщи на 189,000 души.

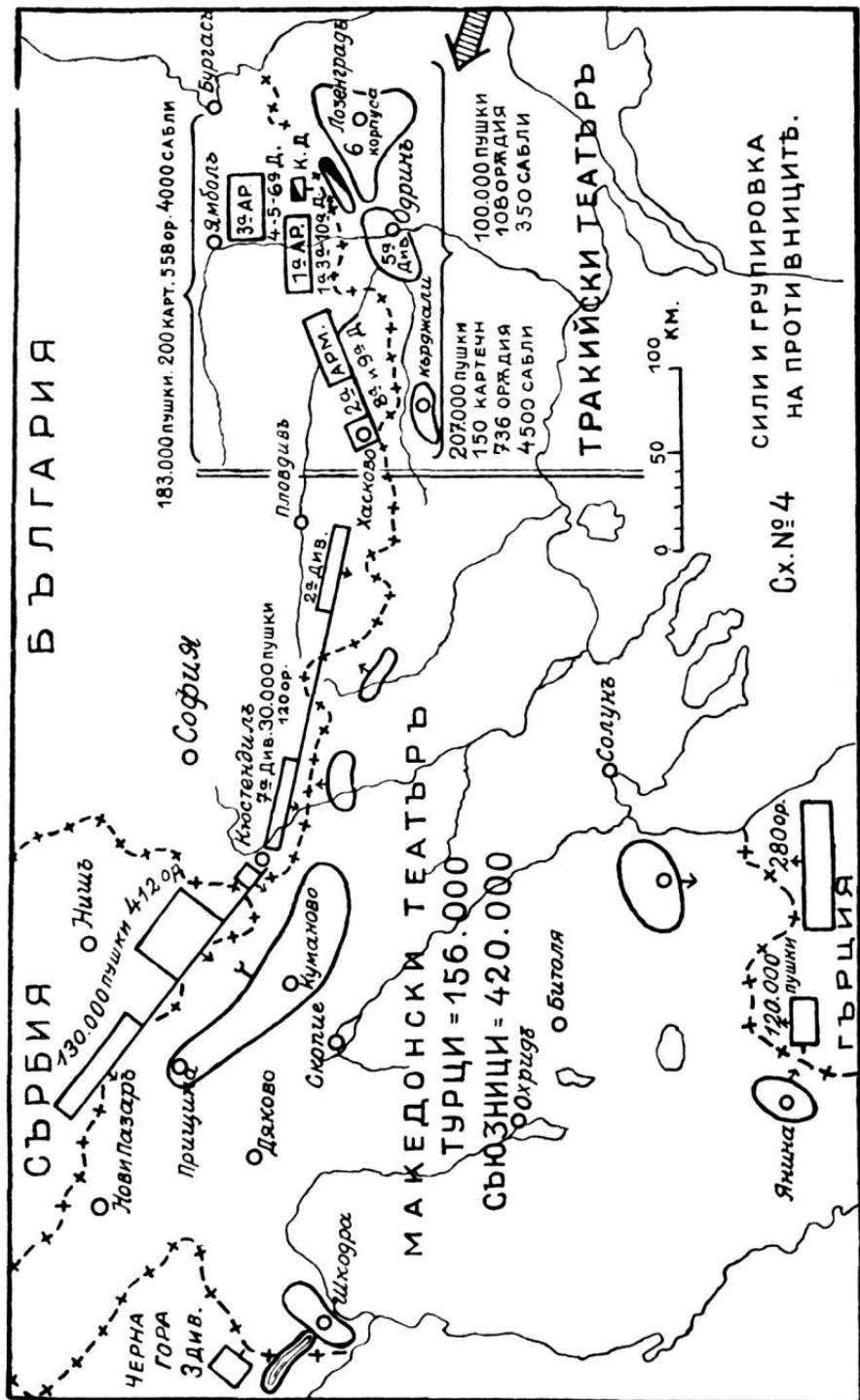
Българи: 7-а дивизия и родопския отрядъ, 40 дружини, 40 батареи и 4 ескадрона, или около 70,000 души.

Всички съюзници се наброяваха около 420,000 души.

Срещу тѣхъ турцитѣ бѣха съсрѣдоточили въ Македония и Албания своята западна армия, която броеше около 156,000 д.

На тракийския театъръ българите имаха срещу Одринъ 2-а армия, съставена отъ хасковския отрядъ и 8-а и 9-а дивизии; всичко 67 дружини, 17 картечни роти, 42 батареи и 9 ескадрона.

Източно отъ нея бѣ 1-а армия съставена отъ 1-а, 3-а и 10-а дивизии; всичко 56 дружини 14 картечни роти, 18 с. с. и 18 не с. с. батареи, 3 ескадрона. Още по на изтокъ бѣ конната дивизия—27 ескадрона и задъ нея 3-а армия съставена отъ 66 дружини, 19 картечни роти, 33 с. с. и 15 не с. с. батареи. Всичко българи на тракийския театъръ броеха

183,808 пушки, 200 картечници, 558 оръдия, отъ които половината не с. с. и около 4,000 сабли.

Турците имаха около Одринъ, срещу 2-а армия, 5 дивизии и 5 крепостни артилерийски полка или 55 дружини, 10 картечни роти, 78 батареи и 2 ескадрона или около 45,000 пушки, 360 оръдия и 150 сабли. Източно отъ Одринъ турците съсръдочаваха 1-и, 2-и, 3-и, 4-и, 16-и и 17-и корпуси, една конна дивизия и една конна бригада. Всички корпусъ се състоеше отъ 2, 3 или повече дивизии. Бойната сила на тая армия достигна до 162,000 пушки, 100 картечници, 376 с. с. оръдия и 4,480 сабли.

Задъ тая армия се събираще друга резервна отъ три корпуса или 100,000 пушки, 108 оръдия и 350 сабли. Още по-назадъ около Цариградъ се събираха и други войски.

Бързото напредване на българите, обаче, не позволи на турците да вкарят наведнажъ въ боя всичките сили на източната армия, защото много отъ тяхъ не бъха пристигнали още. Не позволи така също на резервната армия да се съсръдоточи, защото българите преди нея стигнаха въ зоната на съсръдочението ѝ.

Действуващите офицери отъ полка въ Чорлу — 1912 г.

С П И С Ъ К Ъ

На офицерите отъ 24-и пех. полкъ презъ 1912/13 год.

№ по редъ	Чинъ, име и презиме	Длъжност
1	Полковникъ Недѣлковъ Христо	Ком. на полка
2	Подполковникъ Вапцаровъ Атанасъ	„ на 4 друж.
3	„ Писаровъ Никола	„ на 1 друж.
4	Майоръ Генчевъ Георги	„ 3 др.
5	„ Дечевъ Стефанъ	„ 2 др.
6	Капитанъ Деневъ Димитъръ	„ на 1-а р.
7	„ Джипуновъ Захари	„ на 3-а р.
8	„ Кировъ Бельо	„ на 12-а р. убитъ 18.VI. 913 г.
9	„ Гжрдевъ Илия	К-ръ на 13-а р.
10	„ Витановъ Никола	„ на 6-а р.
11	„ Първановъ Ради	„ на 8-а р.
12	„ Петровъ Богданъ	„ на нестр. р.
13	„ Николовъ Стефанъ	„ карт. р.
14	„ Тафровъ Стефанъ	адют. на полка
15	„ Павловъ Димитъръ	Ком. на 16-а р. убитъ 4.XI. 912 г.
16	„ Недѣлчевъ Никола	К-ръ 10-а рота
17	„ Миндовъ Георги	„ на 5-а р.
18	Поручикъ Димитровъ Никола	„ на 2-а р.
19	„ Анастасовъ Ганчо	„ на 11-а р.
20	„ Стайковъ Тодоръ	„ на 4-а р.
21	„ Герасимовъ Георги	„ на 7-а р.
22	„ Върбановъ Димо	Ковчежникъ
23	„ Гюлмезовъ Георги	К-ръ на 9-а р.
24	„ Кожухаровъ Недко	К-ръ на взводъ
25	Подпоручикъ Бончевъ Боянъ	К-ръ 14-а р.
26	„ Ганчевъ Дамянъ	„ взводъ
27	„ Каравановъ Щилиянъ	„ взводъ убитъ 5.VII. 913 г.
28	„ Поповски Лазаръ	К-ръ взводъ
29	Бакърджиевъ Димитъръ	„ 15-а р.
30	„ Харбовъ Димо	„ взводъ
31	„ Поповъ Гавраилъ	ад. на 2-а др.
32	„ Жечковъ Златанъ	Зав. прехр.
33	„ Зафаровъ Стефанъ	К-ръ взводъ
34	Хубеновъ Господинъ	„ взводъ
35	Пилидисъ Трезевулъ	„ взводъ
36	Маджаровъ Минко	„ взводъ
37	Радевъ Ив. Лефт.	„ взводъ
38	Ецовъ Борисъ	ад. на 3-а др.

№ по редъ	Чинъ, име и презиме	Длъжност
39	Подпоручикъ	Димитровъ Георги
40	"	Станевъ Петъръ
41	"	Рачевъ Стефанъ
42	"	Петровъ Димитъръ
43	"	П. Стефановъ Ив.
44	"	Поповъ Дим. Ангеловъ
45	"	Деспотовъ Ив. Цвѣтк.
46	"	Тодоровъ Сидеръ
47	"	Йоновъ Йорданъ
48	"	Ивановъ Саро Георг.
49	"	Стояновъ Костадинъ
50	"	Поповъ Георги
51	"	Ненчевъ Иванъ
52	"	Славовъ Илчо В.
53	"	Стоевъ Тони М.
54	"	Иовчевъ Георги Н.
55	"	Димитровъ Петъръ Д.
56	"	Славовъ Кирилъ
57	"	Цоневъ Цони А.
58	"	Геновъ Гено Г.
59	"	Петровъ Стоянъ Ст.
60	"	Дели Георгиевъ К.
61	"	Загорски Спасъ
62	"	Златевъ Щилянъ
63	"	Стояновъ Рачо
64	"	Колевъ Калинъ
65	"	Стояновъ Георги
66	"	Гуджуковъ Зурм.
67	"	Бѣлопитовъ Деянъ
68	"	Иончевъ Борисъ
69	"	Ивановъ Господинъ
70	"	Брадичковъ Ст.
71	"	Кръстевъ Кръстю
72	"	Карайлиевъ Дѣлчо
73	"	Ганчевъ Ганчо
74	Сан. Майоръ	Чилингировъ Ради
75	Орж. Майсторъ	Деневъ Сѣби
76	Капелмайсторъ	Хараламбьевъ Дим.
77	Полк. Свещен.	Овчаровъ К.
78	Сан. Подпор.	д-ръ Вълковъ Сим.
79	" "	х. Динчевъ Дим.
		лѣкаръ 1-а др.
		" 4-а др.

№ по редъ	Чинъ, име и презиме		Длъжност
80	Сан. Подпор.	Байчевъ Ив.	лъкаръ З-а др.
81	"	Андреевъ Ст.	" 2-а др.
82	Зап. Подпор.	Тодоровъ Тома	друж. лъкаръ
83	"	Стояновъ Стою	К-ръ взводъ
84	"	Мандовъ Димитъръ	" убитъ 17.VII.913 г.
85	Подпоручикъ	Кехайовъ Ив. Ил.	К-ръ на взводъ
86	"	Комарицки Ив. Вас.	убитъ 4.XII.912 г.
87	"	Горчевъ Крумъ Ат.	К-ръ на взводъ
88	"	Стойновъ Влад. Вас.	" "
89	"	Паленковъ Никола	" "
90	"	Михаиловъ Найденъ	" "
91	"	Коенъ Робертъ Ат.	" "
92	Оф. Кандидатъ	Стойновъ Димитъръ	" "
93	Капитанъ	Василевъ Венедиктъ	К-ръ на рота
94	Подпоручикъ	Атанасовъ Ат. Дим.	убитъ 24.I.913 г.
95	Капитанъ	Георгиевъ Георги	К-ръ на взводъ
96	Капитанъ	Стайковъ Димитъръ	убитъ 4.XI. 912 г.
			К-ръ на рота
			" "

Настъпление на полка въ Източна Тракия и първите боеве.

Обявяване на войната. Настъплението на 5-и октомврий. Настъплението на 6-и октомврий и боятъ при Фикелъ. Настъплението на 1-а дружина на 7-и и боятъ при Кеширликъ.

Настъплението на 8-и октомврий.

Турското правителство, по поводъ на нѣкои сблъсквания на границата, обяви войната още на 3-и октомврий, като заповѣда на войските си да нахлуятъ въ България и Сърбия. Но смѣтките му не излѣзоха вѣрни. Мобилизацията и съсрѣдоточението на турската войска бѣ бавна, та не бѣше въ състояние въ това време да предприеме каквото и да било настъпление. Противъ турската конница пѣхъ бѣха взети такива мѣрки, че тя не посмѣ даже да се опита да мине границата.

На 5-и октомврий, когато българската войска бъ Ѹ съсрѣ-
доточена на границата, Н. В. Царь Фердинандъ издаде следния

МАНИФЕСТЪ

къмъ българския народъ.

Българи,

*Въ продължение на 25-годишното Ми царуване,
АЗъ съмъ дирилъ винаги въ мирна културна работа
напредъка, щастието и славата на България. И въ
тази посока АЗъ желаехъ да върви постоянно българ-
скиятъ народъ.*

*Провидението, обаче е сѫдило инакъ. Настана мо-
ментъ, когато българското племе е повикано да напусне
благодатьта на мира и да прибълgne къмъ орж-
жието за постигането на една велика задача.*

*Отвѣждъ Рила и Родопите, наши братя по кръвъ и
по въра, не бъха честити и до днесъ, тридесетъ и
петъ години следъ нашето освобождение, да се сдоб-
иятъ съ сносенъ човѣшки животъ.*

*Всички усилия, направени за постигането на тази
цель, както отъ великите сили, така и отъ българ-
ските правителства, не създадоха условия, при които
тия християни да се радватъ на човѣшки права и
свободи.*

*Сълзите на българския робъ, воплите на милионно
християнско население не можаха да не покъртятъ
нашите сърдца, сърдцата на тѣхни еднородци и едно-
върци, които дължатъ свобода и миренъ животъ на
една велика християнска освободителка.*

*И българскиятъ народъ си спомни пророческото
слово на Царя Освободителя: „Свѣтото дѣло трѣбва
да се доведе до край“.*

*Нашето миролюбие се изчерпа. . . За да помогнемъ
на угнетеното християнско население въ Турция, ни-
какво друго срѣдство не ни остава, освенъ да се обрѣ-
немъ къмъ оржжието. Само съ това срѣдство ние
виждаме, че ще можемъ да спечелимъ закрила на же-
вота и имота. Анархията въ турско заплаши и на-
шия дѣржавенъ животъ. Следъ кланетата въ Щипъ и
Кочани, намѣсто да се даде на пострадалите права и
удовлетворение, каквито ние поискахме, турското
правителство заповѣда мобилизация на своите въоръ-
жени сили. Така се извика на тежко изпитание на-
шето дѣлго тѣрпение.*

*Хуманните християнски чувства, свѣщенния дѣлгъ
да се помага на братя, когато ги застрашава изтрѣ-
бление, честъта и достойнството на България, Ми на-
ложиха повелителния дѣлгъ да повикамъ подъ знаме-
ната, пригответенъ за отбрана на Отчеството
синове.*

Нашето дъло е право, велико и свето. Съ смирено упование въз закрилата и помощта на Всевишния, възвестявамъ на Българския народъ, че войната за човъшки права на християнитъ въ Турция е обявена.

Повелявамъ на храбрата българска войска да навлъзе въ турските предъли. Редомъ и заедно съ насъ ще воюватъ, противъ общия неприятель за същата цель, войските на сдружениетъ съ България, балкански държави: Сърбия, Гърция и Черна-гора. И въ тази борба на кръста противъ полумесеца, на свобододата срещу тиранията, ние ще имаме симпатии на всички ония, които обичатъ напредъка. Силенъ съ тъзи симпатии, нека юначиятъ български войникъ си спомни геройскишъ дъла на своите бащи и дъди и доблестъта на своите учители-руси освободители, и нека лети отъ победа къмъ победа.

Напредъ! Богъ да е съ насъ!“

Издаденъ въ ст. София на 5 октомври 1912 г.

Същия денъ, Царя, вече главнокомандуващъ, съобщи на войската обявяването на войната съ следната височайша заповѣдь.

Офицери, подофициери и войници,

„Нечуванитъ страдания на нашите сънародници въ съседната отоманска империя, които отдавна терзаха сърдцата ни, предизвикаха справедливо негодуванието на Нашия народъ.

„Следъ като се изчерпаха всички мирни сръдства за да се подобри до колкото е възможно живота на тъзи мъженици — наши братя по кръв и въра, Ние, върни изразители на народните тежнения, неможахме да останемъ безучастни къмъ волитъ имъ и подпомогнати отъ Нашия възлюбенъ народъ, заповъдваме, на нашата храбра армия да премине границата и да встъпи въ борба.

Офицери, подофициери и войници!

Напредъ съ помощта на кръста и оръжието. Нека Богъ на правдата да подкрепи дълницаата ни.“

Най-сетне и войната е обявена. Мощно „ура“ цепи въздуха. Неизказано ентузиазирани съ и войниците отъ 24-и п. Черноморски полкъ. Великата идея — свобода на поробения братъ, ги прави горди и нетърпеливи въ желанието по-скоро да стигнатъ родната земя подъ чужда власть. Минаватъ границата. „Ура“ се носи и отеква по планини и долини. Това бойно „ура“ е мощно и бурно.

Вика се несдържано, отъ всички страни до преграждане и пакъ се подема, невъроятна сила. Урата заглъхва и пакъ се подема проръзвано отъ далечни топовни гърмежи. Чувствува се страшното начало на войната.

1-а дружина отъ полка получава една отъ най-важните задачи — да охранява фланга на дивизията. Отъ Факия, дружината се насочва къмъ Ерекли.

Заедно съ обявяването на войната, Главнокомандуващият Н. В. Царя, заповъда войските да настъпят въ Турция. На армиите въ Южна България бъ заповедано:

2-а армия, да настъпи съ цель да заеме такова положение, че да не позволи на турските войски отъ Одринската крепост да нападнатъ нашите 1-а и 3-а армии, при настъплението имъ къмъ Цариградъ. На 1-а бригада отъ Балканската дивизия, въ която влизаше и 24-и полкъ, се заповеда да настъпи по пътя Вакъвъ—Татаркъй, задъ 9-а дивизия, на която да служи за поддръжка.

1-а армия, да настъпи съ цель да прогони турските войски между крепостите Одринъ и Лозенградъ.

3-а армия, която бъ на два прехода назадъ, да се подаде на единъ преходъ напредъ.

Той денъ 2-а и 1-а армии стигнаха границата, а нѣкои тѣхни части я преминаха съ бой. 1-а бригада отъ 3-а дивизия настъпи, но не задъ 9-а дивизия, а въ лѣво, успоредно съ нея и вечеръта достигна границата при с. Константиново. 11-и полкъ взе позиция на Бей-тепе, на самата граница, а 24-и полкъ застана въ бригадна поддръжка задъ Каракулъ-тепе. Полкът заношува на станъ, но огънь не се позволи да се кладе. За охрана на стана, 10-а рота постави две наблюдателни застави предъ полка, задъ с. Константиново. Домакинскиятъ обозъ и парковите взводове заношуваха на 5 км. по-назадъ. (Сх. № 5 стр. 69).

Той денъ, презъ похода, Черноморци пръвъ път чуха артилерийски гърмежи отъ боеветъ, които станаха въ лѣво и дѣсно отъ тѣхъ.

* * *

1-а дружина отъ 24-и полкъ, която бъ придадена къмъ конната дивизия, настъпи отъ Факия за Казж-клисе. Заедно съ нея се движеха 5-а рота отъ 5-и Дунавски полкъ и две ордия отъ 1-и с. с. арт. полкъ. 1-а рота отъ дружината остана въ Мадлешъ. (Сх. № 6 стр. 71).

* * *

На 6-и октомври армиите продължиха настъплението.

1-а бригада отъ 3-а дивизия, усиlena съ 1-о отдѣление отъ 9-и и с. с. артилерийски полкъ, настъпи въ $10\frac{1}{2}$ ч. на лѣвия флангъ на 2-а армия, по дѣсния брѣгъ на Тунджа. 11-и полкъ настъпи въ дѣсно, а 24-и въ лѣво отъ шосето за Одринъ, а придаденото къмъ бригадата отдѣление—по самото шосе.

24-и полкъ настъпи въ три походни колони: 2-а дружина въ дѣсно, край шосето, 4-а въ лѣво, а картечната рота—между тѣхъ. 3-а дружина бъ назначена въ бригадна поддръжка и настъпи следъ 2-а.

Бригадата, следъ преминаването на Константиново, се развѣрна въ боенъ редъ. Командирътъ на 24-и полкъ назначи въ бойна часть 2-а дружина, а 13-а рота изпрати въ

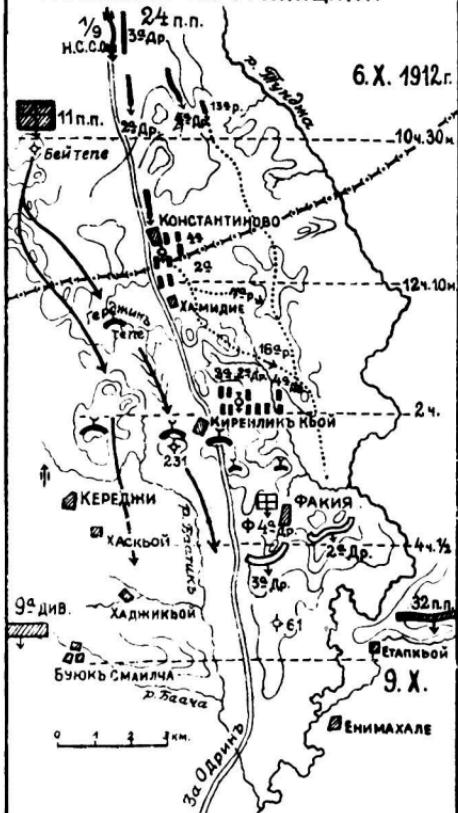
лъва странична стража по гребена, успоредно на Тунджа. Останалите три роти отъ 4-а дружина и картечната рота остави въ полкова поддръжка. 2-а дружина взе патрони отъ товарните коне и се развърна въ боен редъ. 5-а и 6-а роти бъха въ първа линия, а 7-а и 8-а — въ втора. 4-а дружина и картечната рота се движеха задъ лъвия флангъ на 2-а дружина въ една линия, ротите въ взводни колони. Неописуемъ въторогъ обвзе войниците, когато въ 12 ч. и 10 м. преминаха границата. Неволно всичните уголъмиха крачки и някои гласно молъха началниците да ускорят настъплението. Тържественъ моментъ, който бъха чакали толкова години. 24-и полкъ зае границата безъ да срещне съпротивление, премина селото *Хамидие*, което бъде напустнато отъ населението. Въ 12 ч. и 22 м. се чуха първите изстрели предъ 11-и полкъ.

По височините, въ лъво предъ полка, се забелязаха движене и командирът на полка засили 13-а рота съ 7-а рота. Малко по-късно, въ поддръжка на тия две роти, бъде изпратена и 16-а рота.

Турскиятъ гранични части заемаха, предъ участъка на 11-и полкъ, Герджикъ-тепе. Следъ кратка престрелка тъ отстъпиха къмъ Киренлий-кьой и се спрѣха на височината 231, на единъ километъръ западно отъ митницата. Тамъ бъде заета позиция една турска дружина, а западно отъ Киренлий-кьой бъде заета позиция една батарея. Тя откри огънь въ 1 ч. 15 м. сл. пл. Когато 11-и полкъ стигна 1500 крачки отъ противниковите окопи, турцитъ откриха по него пушеченъ и картеченъ огънь. Въ 1 ч. 26 м. сл. пл. откриха огънь и българскиятъ батареи и принудиха турската батарея да мълкне.

Предъ 24-и полкъ нѣмаше противникъ. Той настъпваше успоредно съ 11-и полкъ, обаче бойната част на полка се отклони въ лъво, където се бъха показали неприятелски групи и между нея и 11-и полкъ се образува празно пространство. 3/24-а дружина, която бъде въ бригаденъ резервъ, настъпваше задъ това празно пространство. При общото желание да се върви

СХЕМА № 5.
МИНАВАНЕ НА ГРАНИЦАТА.

напредъ, дружината се възползува отъ това, че предъ нея нѣма части, излѣзе напредъ и се подравни съ бойната часть на 11-и полкъ. Когато веригите достигнаха 400 крачки отъ турските окопи, командирътъ на 11-и полкъ даде сигналъ за атака. 11-и полкъ подъ звуковетъ на „Шуми Марица“ се понесе на ножъ. Заедно съ него настѫпи и 3/24-а дружина. Поколебани отъ безспирното настѫпление на българите, турцитъ не дочакаха удара и отстѫпиха въ безредие на югъ 11-и полкъ се спрѣ да се устрои, преследва съ огънь, а въ това време 24-и полкъ, нѣмайки противникъ предъ себе си, настѫпваше безспирно. Следъ като турцитъ се закриха, 11-и полкъ настѫпи. Къмъ $4\frac{1}{2}$ часа сл. пл. бригадата достигна опредѣления й обектъ; 24-и полкъ зае височините югоизточно, а 11-и ю.-з. отъ Фикелъ. Въ сѫщото време, 1-а батарея зае позиция на височината западно отъ Фикелъ,* и отъ тамъ даде последните изстrelи по отстѫпващия противникъ.

Полковетъ веднага започна да се укрепяватъ. 24-и полкъ разположи въ бойна частъ 3-а и 2-а дружини, а въ резервъ—4-а дружина и картечната рота. Презъ нощта полкътъ безъ да бѫде обезпокоенъ, усили окопитъ. Окопа се и полковия резервъ.

Загубите на 24-и полкъ бѣха: 1 раненъ отъ 3-а дружина и 1 отъ картечната рота.

Това бѣ бойното кръщение на 24-и полкъ.

* * *

1-а дружина отъ полка, по заповѣдъ на началника на конната дивизия, сутринта изпрати ротата отъ 5-и полкъ и двѣтъ ордия въ Кайбилире и заповѣда на 1-а рота да се приbere при дружината. Следъ това въ $7\frac{1}{2}$ ч. сутринта, по заповѣдъ на сѫщия началникъ, настѫпи отъ Казж-клисе въ походенъ редъ, като имаше въ челна стража 2-а рота, а въ главни сили 3-а и 4-а роти. Цельта на движението й бѣ да мине границата и да служи за поддържка на частите отъ конната дивизия, която бѣ минала границата и разузнаваше. (Сх. № 6 стр. 71).

Въ $10\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. дружината достигна границата и я премина съ голѣмъ възторгъ. Отъ тамъ, безъ пѣть, по много престѣчена мѣстностъ и следъ голѣма умора, достигна Пейчо махле въ $12\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. Тукъ се присъедини къмъ дружината и 1-а рота отъ Мадлешъ.

Преди дружината, бѣха минали границата и прогонили турцитъ нашите гранични части, комити и конницата. Поради това, дружината не срѣща противникъ, а самото село бѣ напустнато отъ турското население и запалено отъ четниците.

Дружината се разположи на станъ южно отъ селото, като постави въ неподвижна охрана 2-а рота, на височините северно отъ с. Голѣма Канара.

*) На схемата погрѣшно написано Факия.

* * *

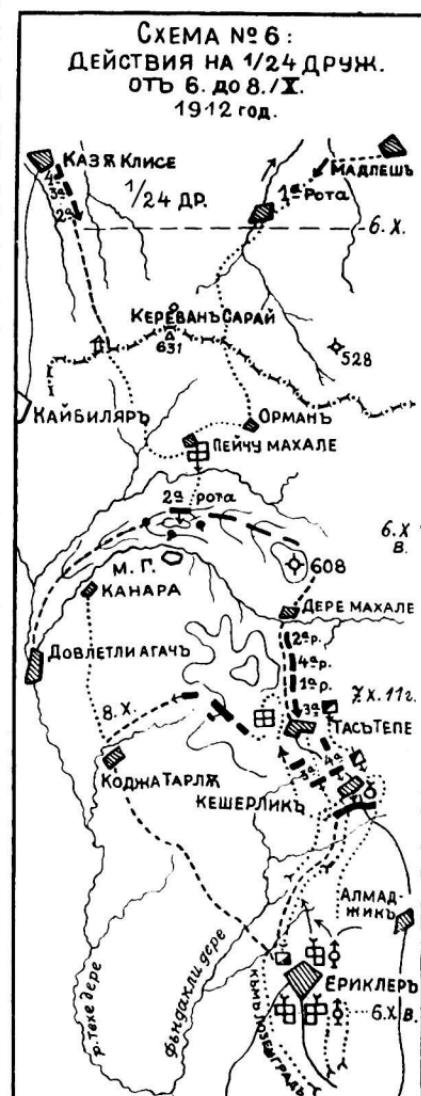
Поради невѣрни сведения, че голѣми турски сили се събиратъ въ Кърджалийско, на дѣсния флангъ на 2-а армия, Главнокомандуващиятъ разпореди: за 7-и октомврий да се спрѣ настѫплението на армиите въ Тракия, извика конната дивизия въ дѣсно и вмѣсто нея заповѣда на командуващиятъ 3-а армия да изпрати разузнавателни отряди отъ Малкочъ къмъ Коджа-тарла, и отъ Пейчо махле къмъ Ковчасъ.

Преди да пристигнатъ тия разпореждания, сутринта на 7-и октомврий, конната дивизия продѣлжи настѫплението си по пътя Коджа-търла—Лозенградъ, а на 1/24-а дружина и 2-и ескадронъ отъ 4-и кон. полкъ, който бѣ нощувалъ предъ дружината въ Тасъ-тепе, заповѣда да настѫпятъ по пътя Тасъ-тепе—Алмаджикъ—Кадж-къой—Каракочъ — Лозенградъ. Дружината трѣбаше да излѣзе колкото се може по-напредъ и да се спре само когато срѣщне силно съпротивление.

Презъ нощта срещу 7-и октомврий падна мъгла и завалѣ дъждъ, който не спрѣ цѣля денъ. Сутринта, 1/24-а дружина настѫпи за Тасъ-тепе въ походенъ редъ. 3-а рота бѣ въ челна стража. Безъ да срѣщне противникъ, дружината мина презъ Дере-махле и въ 12 ч. на пладне достигна Тасъ-тепе, дето завари 2-и ескадронъ отъ 4-и коненъ полкъ.

Ескадронътъ съставляваше лѣвата разузнавателна част на конната дивизия. Той бѣ преминалъ границата още на 5-и октомврий, пренощува въ Канара, а на 6-и, съ бой изтика два взвода турски гранични части и 20 конника отъ Тасъ-тепе, и занощува на височината при това село. Сутринта на 7-и, ескадрона влѣзе въ селото и тамъ получи заповѣдъ да дочака дружината и да настѫпи заедно съ нея.

Ескадронътъ бѣ събрали свидения, че въ Кешерликъ нѣма турски войски, но че отъ Ериклеръ, турски пехотни ча-

сти, заедно съ отстъпилите отъ Тасъ-тепе, се готвятъ да настъпятъ за същото село. Поради това дружинниятъ командиръ реши да настъпи и заеме селото преди турцитѣ да пристигнатъ. Ескадронътъ настъпи въ $2\frac{1}{2}$ ч. сл. пл., а дружината следъ като си почина и нахрани, настъпи $\frac{1}{2}$ часъ по-късно. 3-а рота бѣ въ челна стража.

Презъ това време и турцитѣ не бездействуваха. Въ Ериклеръ бѣ изпратенъ да прикрива мобилизацията единъ ескадронъ, който броеше 60 конника и подофицерската учебна дружина въ съставъ: 19 офицери и 615 подофицири и войници. Освенъ това, къмъ дружината бѣ приدادена и картечната рота на стрелковата школа.

Още на 6-и октомврий, турцитѣ отъ Лозенградъ, следъ като получиха известие, че българитѣ минали границата и нападнали селата, изпратиха отъ 7-а дивизия единъ отрядъ отъ две дружини и една планинска батарея, съ заповѣдь: да усили Ериклерския отрядъ, да прогони българитѣ, да премине границата, да изгори Кайбиларе и да се завърне въ Ериклеръ. Отряда пристигна въ Ериклеръ на 6-и вечеръта.

Понеже въ Кешерликъ бѣше складиранъ десятъка отъ околнитѣ села, поземления данъкъ, който въ Турция се събираще въ натура, по настояване на властите, подофицерската дружина отъ Ериклеръ отиде на 7-и октомврий сл. обѣдъ въ Кешерликъ, за да задържа българитѣ докато се натовари и откара десятъка.

Когато българските разезди, наблизиха Кешерликъ, бѣха обстреляни съ залпове. Ескадронътъ спеши, единъ възводъ и откри огънь. Разездитѣ донесоха, а и командира на дружината видѣ, че турцитѣ заематъ височините югоизточно отъ Кешерликъ.

Командирътъ на дружината, Подполковникъ Писаровъ, ускори движението, а въ 4 ч. сл. пл. като наближи Кешерликъ заповѣда на челната стража — 3-а рота — да се развърне въ боенъ редъ южно отъ пътя и да смѣни спешения коненъ възводъ. Самъ дружинния командиръ излѣзе напредъ, разузна положението и следъ това развърна дружината въ боенъ редъ. 4-а рота се развърна въ лъво отъ 3-а, а 1-а и 2-а останаха въ резервъ. Ескадрона се събра на лъвия флангъ, за да охранява фланга и да разузнава. Развръщането стана на 1500 крачки отъ турцитѣ задъ горичката, въ дола. Веднага преднитѣ роти откриха силенъ огънь по турцитѣ, които въ обраслата съ храсти мѣстностъ едва се разпознаваха и то само при размѣстванията. Ротитѣ настъпиха стремително подъ най-силенъ огънь. 4-а рота се насочи въ обхватъ и дори насочи единъ възводъ презъ самото село.

Турцитѣ се разколебаха, полуескадронътъ имъ още въ началото отстъпли. Разколебаха се и ротитѣ имъ отъ бойната линия. Тѣ побѣрзаха да усилиятъ своя боенъ редъ съ още една рота, но тя едва успѣ да заеме позиция югоизточно отъ селото и да прикрие съ огъня си отстъплението на преднитѣ

роти. Когато българите достигнаха на 4—500 крачки, въ 6 ч. сл. пл., тъ напустиха позицията си. Въ това време тихия дъждъ се обърна въ проливен и падна мъгла, която повлия още повече върху въображението на уплашените турци. Отстъплението се превърна въ паническо бъгство. Тъ оставиха обоза си и храните, минаха през Ериклеръ безъ да се спратъ, уплашиха и Ериклерския отрядъ, който следъ тъхъ отстъпи за Лозенградъ и също така изостави обоза и кухните си.

Мъглата и дъждъ попръчиха и на българите да забележатъ и използватъ паниката у турците. Командирът на дружината разпореди ротите да се събератъ, да се окопаятъ на завладѣната позиция и да нощуватъ съ бойно охранение. Следъ това получи донесение, че турцитъ иматъ въ Ериклеръ 3 дружини. Ескадронътъ, както и всички части отъ конната дивизия получиха заповѣдта на Главнокомандуващия и се оттеглиха назадъ. Дружината се почувствува съвсемъ усамотена. 5-а Дунавска дивизия, къмъ която се придаde дружината, бъше още оттатъкъ границата. При това положение и като взе предъ видъ заповѣдта — да напредва докато срѣщне упорита съпротива, дружинниятъ командиръ не посмѣ да остане при Кешерликъ, оттегли дружината на височината северно отъ Тасъ-тепе, дето ношува на станъ. 1-а и 2-а роти поставиха неподвижно охранение.

Въ той бой дружината изгуби 3 леко и 1 тежко ранени, трима отъ които бъха отъ 3-а рота.

Отъ турцитъ съ намѣрени на бойното поле нѣколко трупа и единъ раненъ конникъ.

Така щастливо и победоносно бѣ бойното кръщение на 1-а дружина.

* * *

За другия денъ, 8-и октомврий, Главнокомандуващия Н. В. Царя заповѣда: 1-а и 2-а армии да останатъ на мястата си, а 3-а да навлече въ Турция и да достигне линията Татарларъ—Карамза.

При настъплението на 3-а армия, 5-а Дунавска дивизия трѣбваше да мине презъ участъка, въ който се намираше 1-а дружина отъ 24-и полкъ. Командирът на тая дружина бѣ предупреденъ отъ началника на конната дивизия, че дружината се придава къмъ 5-а дивизия.

На 8-и октомврий дружината почисти оржието и изсухи дрехите си, измокрени отъ проливния дъждъ, който валѣ миналия денъ.

Къмъ 2 ч. сл. пл. дружинниятъ командиръ получи заповѣдъ отъ командира на 1-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, че дружината се назначава въ странична охрана на бригадата, която настѫпва отъ Малка Канара за Коджа-търла. Дружината изпрати ранените и единъ боленъ въ Кайбиляръ, и въ 4 ч. сл. пл. настѫпи подъ прикритието на предна, стра-

нична и задна стражи. Въ 6 часа тя достигна Коджа-търла, и се разположи на станъ, източно отъ селото при 1/5-а бригада.

Командирът на 3-и турски корпусъ въ Лозенградъ, на 8-и октомври въ зори видѣ, че отрядите отъ Кеширликъ и Ериклеръ сѫ избѣгали въ Лозенградъ, възмути се, и заповѣда на командира на 7-а дивизия „лично и веднага“ да замине съ малко конница и пехота, за да събере изоставените обози и вещи. Началникът на дивизията замина съ 10 конници и 200 пехотинци и се завърна въ Лозенградъ къмъ срѣдъ нощъ*)

* * *

Останалите дружини отъ полка, както и цѣлата 1-а бригада отъ 3-а дивизия, останаха на завладѣната позиция при Фикелъ. Патрули отъ полка стигнали до Етапъ-къой и Енимахле на лѣвия брѣгъ на Тунджа, но никѫде не срѣщнали неприятель; турцитѣ бѣха се оттеглили задъ фордовия поясъ.

Командирът на бригадата, на 7-и октомври отдале заповѣдъ за укрепяване на позицията както следва: (Спр. сх. № 5 стр. 69).

„Дѣсния участъкъ — две дружини отъ 11-и полкъ и една батарея, отъ Хаскъой до р. Баатикъ.

Лѣвъ участъкъ — 24-и полкъ, една дружина отъ 11-и полкъ и една батарея — отъ р. Баатикъ до р. Тунджа.

Бригаденъ резервъ — една дружина отъ 11-и полкъ и една батарея — да укрепи височината при Фикелъ.

Командирът на 24-и полкъ раздѣли участъка на три дѣла: дѣсния на дружината отъ 11-и полкъ, срѣдния — на 3-а дружина, а лѣвия — на 4-а дружина. Въ полкови резерви остави батареята и 2-а дружина, на височините южно отъ Фикелъ.

Въ охранение, полкътъ изпрати 7-а и 8-а роти, които поставиха стражи. Презъ цѣля денъ на 8-и октомври полкътъ и цѣлата бригада, останаха на мѣстата си, като усилваха позицията си. Полкътъ откри връзка съ 32-и полкъ на лѣвия брѣгъ на Тунджа.

На 9-и октомври, бригадата се подаде напредъ, за да се подравни съ 9-а дивизия. Поради това, 11-и полкъ, къмъ който се прибра и придадената къмъ 24-и полкъ дружина, зае гребена източно отъ Буюкъ-Смаилча, а 24-и полкъ зае линията по склоновете на югъ отъ Фикелъ до в. 61. — Зона за охранение: отъ рѣка Баатикъ до Тунджа. На полка се възложи да охранява съ една дружина моста на Тунджа, който въ това време се строеше при Фикелъ. За тая цель бѣ оставена 3-а дружина. Въ охранение бѣха изпратени 15-а и 16-а роти. 2-а дружина взе участъка на дружината отъ 11-и полкъ. Батареята остана на мѣстото си. Дружините укрепиха позициите си и нощуваха на станъ задъ тѣхъ.

*) Брусалж Мехмедъ Нехадъ „Лозенградската касапница“ — стр. 81-а.

Участието на полка въ превземането на Лозенградъ.

Разпореждания отъ дветѣ страни за настѫпление. Боятъ на преднитѣ охрани при Ериклеръ на 9-и октомврий. Разпорежданията за 10-и октомврий. Боятъ при Ериклеръ на 10-и октомврий.

За 9-и октомврий, българскиятъ Главнокомандуващъ, Н. В. Царь Фердинандъ, заповѣда: 3-а армия, въ която се намираше 1-а дружина отъ 24-и полкъ да атакува крепостта Лозенградъ.

2-а армия, въ която се намираха останалите три дружини отъ полка, да остане на заетитѣ мѣста, да наблюдава крепостта Одринъ и да се укрепява.

1-а армия, която се намираше между 2-а и 3-а армии, да остане на мѣстото си и да съдействува на 3-а или 2-а, споредъ нуждата.

Между това, турската Източна армия бѣ успѣла да мобилизира и съсрѣдоточи по-голѣма част отъ корпусите си, които бѣха разположени така: около Лозенградъ — 3-и корпусъ, югозападно отъ него въ района Кавакли—Куюнъ-гяуръ — 1-и корпусъ, още по на югозападъ, въ района Кулели-Бустанлѫ — 4-и корпусъ, а предъ него — конната дивизия. 2-и корпусъ се събираще южно отъ 1-и.

До като турцитѣ се мобилизираха и съсрѣдоточаваха на казанитѣ мѣста, българитѣ навлязоха въ турската земя, и турското население почна да бѣга предъ тѣхъ. Подигна се голѣмо възмущение въ турския народъ, загдето се позволява на българитѣ да настѫпватъ безнаказано въ турска територия. Това възмущение обзе войската и правителството, което заповѣда на командуващия Източната армия, Абдулахъ паша, да настѫпи, да прогони българитѣ и да навлече въ България.

Презъ това време, нашата конна дивизия прикриваше 4-а армия, която бѣ скрита задъ лѣвия флангъ на 1-а, и турцитѣ не бѣха открили нейното присѫтствие. Напротивъ, тѣ бѣха забелязали ясно нашата 1-а армия, която бѣше се врѣзала въ пространството между Одринъ и Лозенградъ, безъ да бѫде прикрита отъ конницата. Абдулахъ паша, като не подозираше настѫпленietо на 3-а армия реши, да атакува 1-а армия и заповѣда: на 9-и октомврий 1-и, 2-и и 4-и корпуси да настѫпятъ въ пространството между Одринъ и Лозенградъ и да атакуватъ 1-а армия по фронта; 3-и корпусъ отъ Лозен-

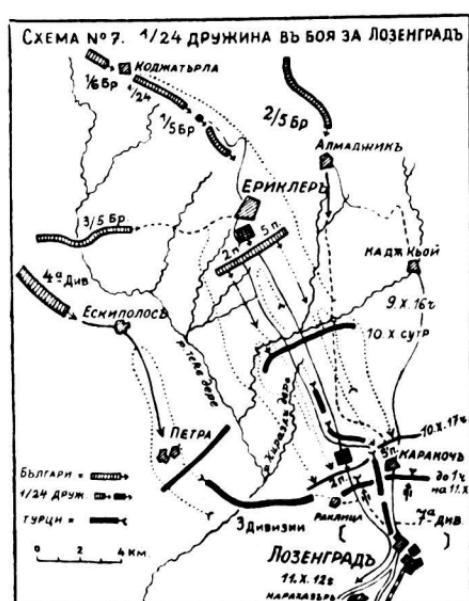
градъ да нападне лъвия флангъ и тила на същата армия, а единъ сборенъ корпусъ отъ Одринъ, да нападне дъсния ѝ флангъ.

Командуващиятъ 3-а българска армия, като получи заповѣдта да атакува крепостъта Лозенградъ, заповѣда на 9-и октомврий да настѫпятъ срещу Лозенградъ: 4-а дивизия въ дъсно, 5-а дивизия въ лъво, а 6-а задъ 5-а.

Началникътъ на 5-а дивизия отъ своя страна, на 9-и сутринъта, заповѣда: 1-а бригада да настѫпи по пътя Ериклеръ—Каракочъ и да заеме височините при Киризли, а 2-а бригада да настѫпи отъ Алмаджикъ и да прикрива 1-а отъ лъво. 3-а бригада, която тепърва се събираще при Каръмза, да се съсрѣдоточи при Ериклеръ, като резервъ на дивизията. (Гл. сх. № 7. стр. 76).

Командирътъ на 3-и турски корпусъ насочи отъ Лозенградъ, три дивизии на северозападъ, за да атакува 1-а армия въ тилъ, а 7-а низамска дивизия—право на северъ, къмъ Ериклеръ, за да прикрива отъ тая страна.

* * *

И тъй дветѣ страни — турци и българи, сутринъта на 9-и октомврий настѫпиха едни срещу други. Произлѣзоха боеве по цѣлата линия Одринъ—Лозенградъ. Въ района на 3-а армия произлѣзе единъ сериозенъ бой при Селиолу, и други два на преднитѣ охрани, при Ескиполосъ и при Ериклеръ. Въ последния взе участие и 1-а бригада отъ 5-а дивизия.

Тая бригада бѣ пренощувала на 4 километра югоизточно отъ Коджа-тарла. Сутринъта, бригадата настѫпи по посока Ериклеръ—Каракочъ, като имаше две дружини отъ двата полка и една батарея, въ предна охрана. 1/24 Черноморска дружина бѣ на лъвия флангъ.

Същата сутринъ въ 8 $\frac{1}{2}$ ч. настѫпи срѣтъ Лозенградъ 7-а низамска дивизия, като имаше въ предна охрана единъ коненъ, единъ пехотенъ полкъ и три батареи.

Къмъ 1 ч. сл. пл., турската и българската предни охрани се срѣщнаха южно отъ Ериклеръ, разврнаха се и поведоха бой. Командирътъ на бригадата, Полковникъ Абаджиевъ, веднага разврна цѣлата бригада, а дружината отъ 24-и полкъ остави въ резервъ, южно отъ Ериклеръ. Докато бригадата се

развръщаше, началникът на турската 7-а дивизия забеляза настъплението на 2/5-а бригада на изтокъ, и заповеда на предната охрана да отстъпи на позицията задъ ръката Сърсуватъ, за кждето насочи и главните сили на дивизията.

Въ 4 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. българитъ заеха турската позиция южно отъ Ериклеръ, гдето намъриха оставени багажи и снаряжения. Командирът на 1/5 бригада получи заповедъ да не се увлича много напредъ. Поради това, бригадата настъпи и се спре на 800—1000 метра оттъкъ завладѣната турска позиция, предъ Сърсуватъ.

1-а дружина отъ 24-и полкъ презъ време на боя остана въ бригаден резервъ, южно отъ Ериклеръ, въ строй по ротно. Вечеръта получи заповедъ да нощува при селото. Същия денъ, 9-и октомврий, при Ески-Полосъ, произлѣзе срещенъ бой между 4-а Преславска дивизия и главните сили на 4-и турски корпусъ. И тамъ, както при Ериклеръ, турската предна охрана бѣ отхвърлена. Решителния бой остана за следващия денъ.

* * *

Атаката на излѣзлия отъ Одринъ сборенъ корпусъ при Мурчали-Кайпа бѣ отбита отъ 2-а и 3-а бригада на 3-а Балканска дивизия.

Атаката на 1-и, 2-и и 4-и турски корпуси въ българския центъръ не само не успѣ, но по-голѣмата част отъ корпусите при Селиолу и Гечкенли бѣ съвршено разбита отъ 1-а Софийска дивизия и отъ 2-а бригада на 4-а Преславска дивизия. Поради това, турския командуващъ Източната армия видѣ, че е сгрѣшилъ съ настъплението и заповѣда на корпусите да отстъпятъ на укрепената линия Лозенградъ—Одринъ. Обаче командирът на 3-и турски корпусъ, Махмудъ Мухтаръ паша, оцени българитъ при Ериклеръ и Ески-Полосъ на 24 дружини, а неговия корпусъ броеше 33 и вѣрваше, че ще разбие българитъ въ тоя участъкъ. Той поиска и получил разрешение да не отстъпва, а да продължи боя. По тая причина и на Одринския сборенъ корпусъ бѣ заповѣдано да продължи боя.

Командирът на 3-и турски корпусъ, за 10-и октомврий разпореди: главните му сили да се отбраняватъ при Петра, а част отъ тѣхъ и 7-а дивизия, да атакуватъ и разбиятъ българитъ при Ериклеръ.

Командуващият нашата 3-а армия за същия денъ заповѣда на 4-а дивизия да атакува главните сили на 4-и корпусъ при Ески-Полосъ, а на 5-а дивизия—да настъпи до обсега на действителния артилерийски огънь, отъ укрепленията на Лозенградъ и на следния денъ (11-и октомврий) да атакува укрепленията. 6-а дивизия остави въ резервъ.

Началникът на 5-а Дунавска дивизия разпореди: 1-а бригада отъ къмъ Ериклеръ и 2-а бригада отъ къмъ Каджъкой, да атакуватъ турската 7-а дивизия, която бѣ заела по-

зиция на южния бръгъ на р. Сърсуватъ. 3-а бригада остана въ резервъ.

2/5-а бригада, по недоразумение, не взе участие въ боя, затова 1/5-а бригада го поведе сама. Тя развърна въ боенъ редъ 2-и полкъ въ лъво, а 5-и въ дясното. Въ бригаденъ резервъ останаха 1-а дружина отъ 24-и полкъ и 3-а отъ 5-и полкъ. Въ 9 ч. пр. пл. полковетъ настъпиха, като имаха по една дружина въ резервъ. Черноморската дружина следъ като се нахрани съ топла храна и получи парчета месо, настъпи следъ резерва на 2-и полкъ. 1/24 дружина се развърна така: 1-а и 2-а роти въ 1-а линия, а 3-а и 4-а роти — въ 2-а линия.

Тъкмо въ това време и турската 7-а дивизия настъпи къмъ Ериклеръ, съ единъ полкъ и две батареи. Така се започна боя. Понеже мъстността е вълнообразна и обрасла съ храсталаци, двете страни не виждаха силите си. Нашата бригада бѣ спрѣна на нѣколко пѫти отъ противника. 2/5-а бригада, която се очакваше, не пристигна на време. Тогава командуващия 3-а армия заповѣда да влѣзатъ въ бой 3-а бригада отъ 5-а дивизия и 1-а отъ 6-а дивизия. Докато тѣ пристигнатъ и се развърнатъ на двата фланга, боятъ се затегна. Турската артилерия нанасяше голѣми загуби. Черноморската дружина при настъплението си попадна подъ силенъ огънь и отъ колони по роти се принуди да мине въ разсипанъ строй по взводно. Въ тоя строй търпѣше по-малко загуби.

За да подтикне бойния редъ, командирътъ на бригадата усили двата полка съ по една дружина отъ бригадния резервъ. Черноморската дружина усили 2-и полкъ. Войницитѣ и офицеритѣ отъ дружината, които така успѣшно разбиха подофицерската дружина при Кешерликъ, горѣха отъ желание да излѣзатъ напредъ и взематъ живо участие въ боя. Дружината достигна и задмина полковия резервъ на 2-и полкъ и се отзова на лъвия флангъ на бойния редъ.

Изпратенитѣ на помощъ две бригади се развърнаха на двата фланга на бойния редъ. Българитѣ добиха голѣмо числено надмощие. При това, 4-а Преславска дивизия не само не позволи на 1-и корпусъ да изпрати помощъ къмъ Ериклеръ, но и разби съвършено главнитѣ му сили при Петра. Поради това, 7-а турска дивизия отстъпи бѣзро, за да заеме укрепената линия предъ Лозенградъ.

Щомъ усѣтиха отстъплението на турцитѣ, всички български части, настъпиха съ викъ „ура“ и се спуснаха да преследватъ.

Въпрѣки проливния дъждъ, докато артилерията преследваше отстъпващите съ огънь, пехотата настъпваше не престанно и не даваше възможност на турската задна охрана да заеме позиция. Когато българските размѣсени вериги наближиха укрепленията, артилерията на 7-а турска дивизия бѣ успѣла да заеме позиция предъ града, и въ 5 ч. сл. пл. откри силенъ огънь. Българските вериги веднага залегнаха. Но

като видѣха, че стрелбата на изплашените турски артилеристи е съвсемъ неточна, окуражиха се и съ викъ „ура“ отново настѫпиха стремително напредъ. Нашите части, на мръкване достигнаха предъ самитѣ укрепления и тамъ, се спрѣха, за да се устроятъ, защото при настѫплението бѣха се разбъркали.

Между първите дружини отъ бойния редъ бѣ 1-а дружина отъ 24-и полкъ; тя бѣ сравнително добре устроена и замръкна на бойна линия на 2-и полкъ на 500 крачки отъ Каракочъ и тамъ заношува въ боенъ редъ.

Вечеръта на войниците се разреши да се хранятъ отъ неприкосновенния запасъ.

Дружината изгуби въ този бой: отъ 1-а рота единъ убитъ и четири ранени, а отъ 2-а рота—двама убити и двама ранени.

7-а турска дивизия, макаръ и въ безредие, успѣ да се изтегли отъ боя и да заеме позиция предъ Лозенградъ. Съвършено разбитите главни сили на IV корпусъ отстѫпиха въ паническо бѣгство отъ Петра и не само не можаха да се спратъ въ Лозенградъ, но повлѣкоха и 7-а дивизия, която следъ полунощ напусна позицията си въ безредно бѣгство.

Българите до полунощ изпращаха патрули, които бѣха отбивани отъ 7-а турска дивизия. Следъ полунощ, когато тая дивизия отстѫпи, поради тъмнината и проливния дъждъ, патрули не се изпратиха. Поради това, нашите части не знаеха, че турцитѣ сѫ напуснали Лозенградъ и командуващия 3-а армия разпореди: 4-а и 5-а дивизии да атакуватъ сутринта на следващия денъ, а 6-а дивизия да остане въ резервъ.

Сутринта, гжста мъгла покриваше бойното поле и едва къмъ 9 ч. се разбра, че турцитѣ сѫ избѣгали. Тогава командуващия 3-а армия заповѣда: 5-а дивизия да очисти града отъ турцитѣ и да се разположи южно отъ него, а другите войски да влѣзатъ тържествено въ града.

5-а дивизия настѫпи въ боенъ редъ, мина презъ града, очисти го отъ скритите турци и излѣзе южно отъ града. 1-а Черноморска дружина настѫпи като полкови резерви на 2-и полкъ. До града се движи въ ротни колони на бойни междини, а презъ града — въ боенъ редъ. Дружината, както и всички войски, бѣха посрѣдници радостно отъ християнското население и съ неописуемъ възторгъ отъ българите. Следъ като минаха церемониаленъ маршъ предъ командуващия 3-а армия войските излѣзоха отъ града, Черноморската дружина спрѣ при гарата, дето началникътъ на 5-а дивизия поздрави войниците и имъ благодари за победата, следъ това замина за Кара-хисарь, кѫдето застана въ резервъ на 2-и полкъ.

Кухните бѣха останали назадъ. Ранцевия запасъ бѣ изчерпанъ и за вечеря закупиха хлѣбъ и сирене отъ града. На другия денъ, 12-и октомврий, съ заповѣдь отъ щаба на 3-а армия, дружината бѣ придадена въ разпореждане на коменданта на Лозенградъ. Дружината пристигна въ града въ 2 ч.

сл. пл., разположи се на квартири и веднага зае всички вътрешни караули: при казармата, складовете и учрежденията. Освен това, изпратиха се 16 патрули, за да пазят реда във града.

Той день, на войниците се даде топла храна.

На следващия ден, 3-а рота бѣ изпратена да конвоира 1200 пленени турци.

Другите 3 роти останаха въ Лозенградъ до 16-и включително. Времето мина въ носене караулната служба, почивка и подтѣгване на дружината. Храната бѣ добра.

* * *

Докато се разиграваха боевете на линията Лозенградъ — Одринъ, трите дружини отъ 24-и полкъ, на дѣсния брѣгъ на Тунджа, както и цѣлата 1-а бригада отъ 3-а дивизия, не бѣха обезпокоявани отъ турците. Стана нужда да се засилятъ войските около Лозенградъ. Главнокомандуващиятъ заповѣда: бригадата, на 11-и, да мине на лѣвия брѣгъ на Тунджа и да влѣзе въ състава на своята 3-а дивизия, която съставляваше частъ отъ 1-а армия.

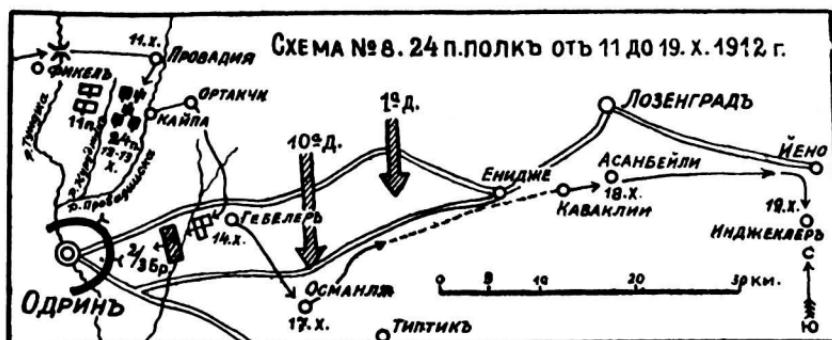
Бригадата следъ като бѣ смѣнена на позицията отъ 54-и полкъ, на 11-и въ 7 ч. пр. пл. се събра при Фикель. Въ това време, отъ проливните дъждове, Тунджа приойде и отнесе мостовете, които пионерите бѣха построили и по които бригадата трѣбваше да мине рѣката.

Мостовете бѣха два: единъ за обоза и артилерията, а другия за пехотата. Въ 11 ч. 50 м. моста за обоза бѣ възстановенъ и по него мина 24-и полкъ съ две ордия. Въ това време пристигна телеграма отъ началника на 3-а дивизия, че турците правятъ излазъ отъ Одринъ, за това бригадата да усилитъ движението. Полкътъ, както и цѣлата бригада, извѣршиха единъ усиленъ походъ при кални и лоши пѫтища, като извлечаха ордията на рѣце. Къмъ 5 ч. сл. пл. полка достигна Провадия. И лазътъ на турците се оказа само една демонстрация. Бригадата зае позицията на 3-а бригада отъ 3-а дивизия. 24-и полкъ, още сѫщата ноќь, зае своя участъкъ отъ Куруджи-къйския долъ до Провадийската рѣка, при с. Кайпа, като имаше въ първа линия две дружини и две не с. с. батареи, а въ втора — една дружина, една не с. с. батарея и картечната рота. 11-и полкъ зае своя участъкъ, западно отъ 24-и полкъ.

Въ това положение остана бригадата на 12-и и 13-и октомврий, като усилваше профилите на окопите и строеше блиндажи. Последния денъ, турците откриха съ крепостните ордия недействителенъ огънь по ротите отъ бойната частъ.

На 14-и октомврий, 1-а бригада отъ 3-а дивизия получи заповѣдъ да настѫпи къмъ Гебелеръ и заеме позиция на височините, източно отъ селото и заедно съ останалите бригади отъ 3-а дивизия, да прикрие дѣсния флангъ на 1-а и 10-а дивизии, които настѫпиха за Люле-Бургазъ.

Командирът на 24-и полкъ, веднага разпореди войниците да прекъснатъ окопната работа, да се изсушатъ и да се пригответъ за походъ. Въ същото време 42-и полкъ пристигна и зае позицията, а полкътъ се придвижи къмъ село Ортакчи, сборният пунктъ на бригадата. Тамъ пристигна къмъ $11\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. Тукъ се събра цѣлата бригада, и настъпи въ следния редъ: 10-а рота отъ 24-и полкъ бѣ въ челна стража, а въ главни сили 4-а дружина, две с. с. батареи, две дружини отъ 24-и полкъ, не с. с. артилерийско отдѣление и една дружина отъ 11-и полкъ. Другите дружини отъ 11-и полкъ бѣха изпратени напредъ и въ страни като подвижна охрана.

Времето бѣ облачно, вѣтровито и студено. Пътя обикновенъ междуселски и много каленъ. Артилерията, особено не скорострелната, много мжечно следваше колоната. 4-а дружина бѣ оставена да я прикрива и да ѝ помага при движението. Останалиятъ пехотни части излѣзоха напредъ. Дветѣ дружини отъ 24-и полкъ, съ скорострелните батареи, достигнаха височините източно отъ Гебелеръ въ 9 ч. сл. пл. и се разположиха на станъ. 10-а рота постави стражеви постове, а 11-а рота установи връзка съ 2-а бригада на западъ. 4-а дружина, съ нескорострелното артилерийско отдѣление, достигна стана на 11-и полкъ при Гечкенли въ 11 ч. сл. пл. Тамъ остави артилерийското отдѣление и се насочи къмъ полка, но отъ срѣдъ пътя бѣ повърната при отдѣлението. Войниците, сутринята, получиха топла храна, на обѣдъ варено месо, а вечерята, поради закъснѣването на обоза, храна не се готви.

Участието на полка въ сражението при Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургазъ

Боятъ до пристигането на 24-и полкъ.

**Разпореждания отъ дветѣ страни. Боятъ на 15-и, 16-и и
17-и октомври при Карагачъ и Бунаръ-Хисаръ. Походътъ на 1-а дружина къмъ Бунаръ-Хисаръ.**

Следъ разбиването на турската Източна армия на линията Лозенградъ—Одринъ, Абдулахъ паша заповѣда на корпусите да отстѫпятъ на югъ къмъ Мраморно море, а после, на линията Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургазъ, съ цель да се устроятъ и после да се оттеглятъ и заематъ позиция задъ горното течение на Еркене. Обаче, 3-и корпусъ бѣ така разбитъ при Лозенградъ, пръсна се въ паническо бѣгство на всички посоки, не можа да се събере при Бунаръ-хисаръ, а ядрата му, съ щаба на корпуса, избѣгаха чакъ въ Виза и тамъ започнаха да се събиратъ. Другитѣ корпуси се събраха на казаната линия: 2-и—при Карагачъ, 1-и—при Тюркъ-бей, и 4-и—при Люле-Бургазъ. Частитѣ отъ другитѣ корпуси, които пристигаха отъ Азия, засилваха тия корпуси, а 16-и и 17-и корпуси цѣли се насочиха къмъ Виза—Бунаръ-Хисаръ, за да подкрепятъ 3-и корпусъ.

5-а рота — 1912—13 год.

Известно е, че турцитѣ не мислѣха да се сражаватъ на линията Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургазъ. Но понеже българитѣ не ги преследваха, то на 14-и и 15-и октомврий, 1-и и 4-и корпуси успѣха да се устроятъ и да получатъ подкрепления, засрамиха се отъ позорното бѣгство, въ което бѣха изоставили артилерията си, увѣриха главното командуване, че нѣма да отстѫпятъ и ще омиятъ нанесения имъ позоръ отъ победоноснитѣ български войски.

Турскиятъ главнокомандуващъ Назимъ паша, следъ като се удостовѣри, че има достатъчно муниции и храни, заповѣда: 2-и, 1-и и 4-и корпуси да останатъ на линията Карагачъ—Люле-Бургасъ и да приематъ сражението, а отъ 3-и, 17-и и 18-и корпуси, които се съсрѣдоточаваха около Виза, формира 2-а Източна армия, на която заповѣда на 16-и октомврий да настѫпи къмъ Бунаръ-Хисаръ, за да се изравни съ другите корпуси. (Сх. № 9 стр. 84).

Българското командуване, като видѣ, че на 13-и октомврий турцитѣ отстѫпватъ на югъ, реши, по предложението на командуващия 3 армия, чрезъ захождане съ лѣвия флангъ, да излѣзатъ на пътя Одринъ—Цариградъ и да отрѣжатъ турските войски отъ столицата имъ. На 14-и октомврий, българитѣ настѫпиха да изпълнятъ тоя маньовъръ. Турцитѣ бѣха се отказали отъ отстѫплението на югъ, но българитѣ нѣмаха свѣдение за това и продължаваха да захождатъ, като се натъкнаха на укрепената турска позиция.

* * *

Първиятъ бой стана на 15-и при Карагачъ, между 1-а бригада отъ 5-а дивизия и 1-и турски корпусъ. Турцитѣ спрѣха бригадата, но тя атакува 4-а турска дивизия, която отиваше да заеме позицията си, отхвърли я, и ѝ отне една батарея.

На 16-и октомврий, преди обѣдъ, нашата 3-а армия поведе бой въ три групи: 1-а бригада отъ 6-а дивизия, която настѫпи къмъ Люле-Бургазъ, 2-а бригада отъ 6-а дивизия и 4-а дивизия, които настѫпиха къмъ Карагачъ и 5-а дивизия при Бунаръ-Хисаръ, противъ която настѫпи засилениия 3-и турски корпусъ отъ Виза. Тъй като нашата 1-а армия бѣше на задъ, турцитѣ, освенъ при Бунаръ-Хисаръ, преминаха въ настѫжение и съ лѣвия си флангъ — 4-и корпусъ. Положението къмъ пладне на 16-и стана критическо. Турцитѣ успѣха да отхвърлятъ бойната линия на 4-а дивизия при Карагачъ. Тѣ се врѣзаха между 1/6-а и 2 6-а бригади, между които имаше голѣмо празнодно пространство и даже успѣха да взематъ Люле-Бургазъ, който бѣ превзетъ отъ българитѣ. Следъ пладне пристигна 1-а армия, запълни празнодното пространство и отби 4-и корпусъ. При Карагачъ, 3/4-а бригада контъръ-атакува и не само възстанови бойната линия, но успѣ да пробие центъра на турския корпусъ и да му отнеме три батареи. Обаче

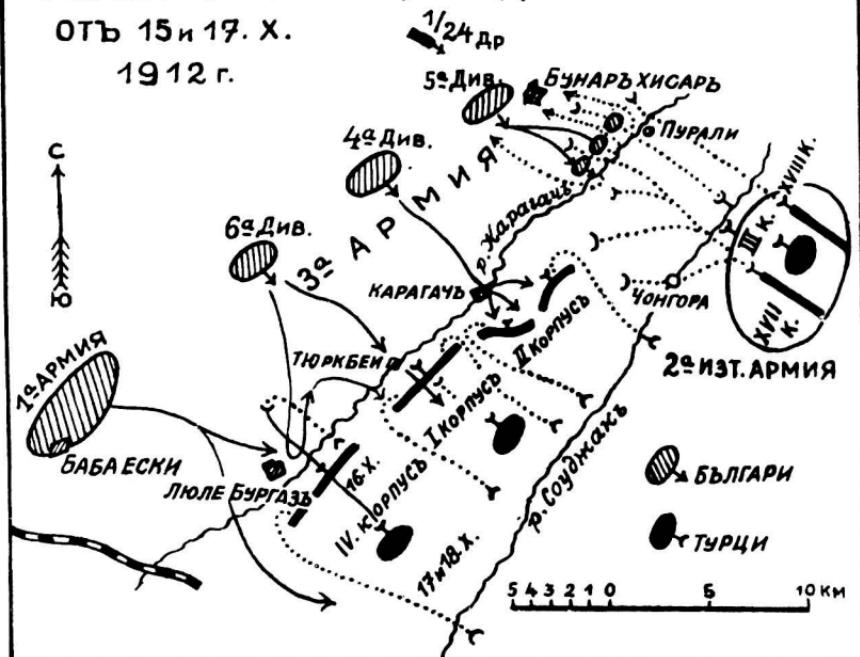
Абдулахъ паша, съ една прѣсна дивизия, зае позиция на по-заднитѣ височини и по тоя начинъ запуши пробива.

Най-тежко бѣ положението при Бунаръ-Хисаръ. З-и корпусть, засиленъ съ три редифски дивизии, преустроенъ цѣлия въ три дивизии, настѫпи отъ дветѣ страни на шосето Виза—Бунаръ-Хисаръ и атакува 2/5-а бригада, която настѫпваше южно отъ шосето, разби лѣвата странична охрана на бригадата, която бѣ северно отъ шосето, принуди бригадата да

СХЕМА №9 ЗА ОБЩИТЕ ДЕЙСТВИЯ

ОТЪ 15 и 17. X.

1912 г.

обърне фронтъ на североизтокъ, да премине къмъ отбрана и като я натисна съ своето многочислено надмощие, принуди бригадата да отстѫпи. За щастие това бѣ привечерь, когато пристигнаха отъ къмъ Карагачъ 1-а и 3-а бригади отъ 5-а дивизия и като се разгънаха въ лѣво и дѣсно, спрѣха на турцитѣ и току-що започнатото отстѫпление бѣ прекратено.

* * *

За 17-и, турскиятъ Главнокомандуващъ разпореди: 1-а Източна армия да се държи здраво на позициите си, а 2-а—да продължи атаката при Бунаръ-Хисаръ, за да доунищожи разколебания противникъ.

Презъ деня на 17-и, нашата 1-а дивизия отъ 1 армия, успѣ да разбие дивизията Измидъ, но турцитѣ съ току-що пристигналите подкрепления успѣха да ограничатъ успеха, и

тая дивизия възстанови положението си. Освен това, 1-а армия, заедно съ конната дивизия, успѣ да обхване лѣвия турски флангъ и командира на 4-и турски корпусъ поиска разрешение да отстѫпи, но Абдулахъ паша му заповѣда да се държи, защото боятъ ще се реши при Бунаръ-Хисаръ.

Командуващиятъ нашата III армия, като научи сутринъта на 17-и, че при Карагачъ е пробитъ турския центъръ, заповѣда на 4-а и 6-а дивизии да преследватъ разбититѣ турци. Но пробива, както е известно, бѣ закърпенъ и турцитѣ срещу 4-а и 5-а дивизии се държаха здраво.

При Бунаръ-Хисаръ, положението той день се влоши така много, че бѣ едва ли не катастрофално.

1-а и 2-а бригади отъ 5-а дивизия осъмнаха развѣрнати съ фронтъ на североизтокъ между Чонгора и Пуралия. Северозападно отъ тѣхъ, на лѣвия брѣгъ на р. Пуралия, бѣше се разгънала 3-а бригада съ фронтъ на изтокъ.

На 2-а Източна армия бѣха пристигнали подкрепления 18-и корпусъ и 1-и ешалонъ отъ 17-и корпусъ. Командуващиятъ тая армия заповѣда: 3-и корпусъ засиленъ съ 1-и ешалонъ отъ 18-и корпусъ, да атакува 5-а българска дивизия, като насочи единъ отрядъ въ обходъ на лѣвия флангъ и една дивизия въ обходъ на дѣсния ѝ флангъ. Първиятъ ешалонъ отъ 17-и корпусъ, да настѫпи презъ Чонгора въ тиль на сѫщия дѣсенъ флангъ; 2-ия ешалонъ отъ 18-и корпусъ, да следва като резервъ. Обходътъ на лѣвия български флангъ не успѣ и 3-а бригада задържа позициите си. Но 1-а и 2-а бригади, атакувани по фронта и въ дѣсния флангъ отъ много по-многочисленъ противникъ и въ тиль презъ Чонгора, отъ 17-и корпусъ, претърпѣха грамадни загуби и се принудиха да отстѫпятъ въ най-голѣмо безредие до Бунаръ-Хисаръ, нѣкои до Иено и даже по-назадъ. За щастие и турцитѣ, съкрушени отъ упоритото съпротивление на българитѣ, отъ голѣмите загуби и отъ голѣмата умора, не използуваха победата. Тѣ не преследваха и се задоволиха съ това, че заеха българската позиция и благодарѣха на Бога, че имъ се удаде и това.

Докато турцитѣ имаха такъвъ блѣскавъ успѣхъ при Бунаръ-Хисаръ, въ центъра на тѣхното разположение, при Тюркъ-бей, тѣ претърпѣха грозно поражение. 1-а бригада отъ 6-а Бдинска дивизия, следъ като бѣ замѣстена отъ 1-а дивизия при Люле-Бургазъ, дойде въ района на своята дивизия и привечерь атакува позицията на Ушакската дивизия при Тюркъ-бей, разби дивизията и я обѣрна въ бѣгство. Въ бѣгството си, тя повлѣче цѣлия 1-и корпусъ и по-голѣмата част отъ 2-ия. Командуващиятъ 1-а Източна армия, Абдулахъ паша, като не можа да задържи бѣгащите, принуди се да заповѣда на цѣлата Източна армия да отстѫпи задъ Соуджакъ-дере и тамъ да се задържи, докато се реши изхода на сражението при Бунаръ-Хисаръ.

* * *

Бъха пристигнали известия, че турцитѣ стоварватъ азиатски войски на пристанището Мидия, за да атакуватъ лѣвия български флангъ, та командуващиятъ 3-а армия изпрати заповѣдъ на 1-а дружина отъ 24-и полкъ, да тръгне отъ Лозенградъ за Мидия и да атакува турцитѣ дето ги срещне.

Дружината получи заповѣдъта въ 8 ч. пр. пл. на 17-и, а въ 9 ч. тръгна по шосето за Бунаръ-Хисаръ въ съставъ три роти. 3-а рота още не бѣ се върнала отъ Кайбиляръ, дето бѣ за卡拉ла пленници. По пътя, къмъ дружината се присъедини и 4-а дружина отъ 46-и полкъ.

* * *

На другия денъ, 18-и октомврий, отстѫпиха частите отъ турската Източна I-а армия, които не бъха избѣгали вечерта. Командуващиятъ нашата 3-а армия, Генералъ Димитриевъ, който бѣ назначенъ да командува съединениетѣ 1-а и 3-а армии и бѣ пристигналъ при 1-а армия, помисли, че турцитѣ сѫ отстѫпили по цѣлата линия, донесе въ тоя смисълъ на Главнокомандуващия, който заповѣда: армийтѣ, следъ като заематъ турската позиция, да се спратъ на нея, да се устроятъ и да чакатъ заповѣдъ. 1-а армия, 6-а и 4-а дивизии отъ 3-а армия, действително се спрѣха на заетата позиция на първата турска армия.

Не всички части отъ I-а Източна армия успѣха да се задържатъ задъ Соуджакъ дере. Нѣкои отъ разбитите продължиха бѣгството по-назадъ. Отчаянъ, командуващиятъ турска армия отдаде заповѣдъ за отстѫпление къмъ Чорлу, задъ Еркене. Но въ това време пристигна началникъ щаба на турска армия, който по заповѣдъ на Главнокомандуващия обясни на командуващия I-а Източна армия, че въ този моментъ при Бунаръ-Хисаръ се решава сѫдбата на сражението и на войната и че е достатъчно армията му да се задържи на това място, т. е. задъ Соуджакъ-дере, до като 2-а Източна армия доразбие при Бунаръ-Хисаръ българите, които въ такъвъ случай ще бѫдатъ принудени да отстѫпятъ по цѣлата линия.

Тогава всички турски началници се заловиха да връщатъ избѣгалите части и да ги устройватъ на позицията задъ Соуджакъ дере. Българите не преследваха, и не имъ прѣчеха. Впрочемъ, ако 2-а турска армия успѣеше при Бунаръ-Хисаръ, щастието на победата щѣше да наклони къмъ турцитѣ и тѣ бъха увѣрени въ това.

Въ тая решителна борба при Бунаръ-Хисаръ взе участие най-напредъ 1-а дружина отъ 24-и полкъ, а после и цѣлиятъ полкъ.

Боятъ при Бунаръ-Хисаръ на 18-и октомврий

Разпореждания отъ дветѣ страни. Състоянието на 1/5-а бригада. Боятъ на 18-и октомврий. Участието на 1-а дружина и колоната отъ 4-а дивизия. Пленяването на едно турско знаме. Разбиването на 17-и турски корпусъ. Загубите на 1/24-а дружина.

За 18-и октомврий, турската 2-а Източна армия имаше заповѣдъ да атакува. Махмудъ Мухтаръ паша, който фактически командуваше тая армия, вѣрваше, че следъ неуспѣха на 16-и и поражението имъ на 17-и, при Бунаръ-Хисаръ, българитѣ, презъ нощта срещу 18-и, ще отстѫпятъ въ безредие. Той се възползува отъ току-що пристигналите дружини: Исклибъ, Кочъ-Хисаръ, Чорумъ и Акъ-Сарай, и заповѣда на Юсуфъ Рашичъ бей, който бѣ ги довель, да започне, въ 7 ч. пр. пл. на 18-и, да преследва съ тѣхъ отстѫпващите българи до височините при Теке, за да осигури на 3-и корпусъ преминаването презъ Карагачъ дере, а на леката бригада—да продължи по-нататашното преследване, като се стреми да обхване фланга и тила на българитѣ. На останалите части заповѣда да се устроятъ презъ нощта, за да бждатъ готови за настѫпление. (Сх. № 10 стр. 88).

Отъ българска страна, презъ нощта, началниците отъ 5-а Дунавска дивизия успѣха да събератъ по-голѣмата част отъ разбитите дружини на 1-а и 2-а бригади, събраха нестроевите и ги въоржиха. Началникътъ на дивизията заповѣда да се заеме позиция предъ Бунаръ-Хисаръ. Освенъ това, пристигнаха отъ Иено 3-а и 4-а дружини отъ 46-и полкъ, които отидоха въ своята 3-а бригада и 1-а дружина отъ 24-и полкъ, която по заповѣдъ отъ командира на дивизията, отиде задъ срѣдата на 2-а бригада.

Началникътъ на 5-а дивизия, на 18-и, поиска помощь отъ началника на 4-а дивизия. Последниятъ насочи на североизтокъ 12 дружини и 3 батареи — по източния брѣгъ на Карагачъ дере и две дружини съ две батареи — по лѣвия брѣгъ. Отрядите тръгнаха въ 10 1/2 ч. пр. пл.

Рано сутринята, отрядътъ на Юсуфъ Рашичъ бей се настѫпилъ на силно укрепената позиция на 3/5 бригада и бѣ принуденъ да спре настѫплението. Тогава, Махмудъ Мухтаръ паша разпореди: единъ отрядъ презъ Урумъ-бегли, да обходи лѣвия

български флангъ, засили лъвия си флангъ съ 13 батареи и 6 дружини, заповъда му да атакува дъсния флангъ на 5-а българска дивизия, по посока на Инджеклеръ, а на 17-и корпусъ заповъда да настъпи южно отъ тая посока, пакъ по същия флангъ. Сутринта рано, турският отряд изпратенъ да обходи лъвия български флангъ, вмѣсто да обходи и атакува българския лъви флангъ при Пуралия, самъ бѣ спрѣнъ и то твърде лесно. За главната атака на турцитѣ, противъ дъсния флангъ на 5-а дивизия, не бѣ така лесно да се про-

биятъ нашитѣ части. Тамъ настѫпи първия ешалонъ отъ 17-и корпусъ, който на 18-и броеше $10\frac{1}{2}$ дружини и 4 батареи. Може би до 18-и да сѫ пристигнали и други части, но за това нѣма сведение. Знае се само, че същия денъ, къмъ ешалона се присъедини и 3-и стрелковъ полкъ съ две планински батареи. Настѫпи и лъвия флангъ на III корпусъ, който за тая атака бѣ засиленъ съ 13 батареи и 6 дружини. При това, настѫпението се предприемаше въ момента, когато 1-а и 2-а

бригади устройваха своите разбити части и още не бъха засели определените им позиции. 2/5-а бригада, поради това че предъ нея атаката бъше повече демонстративна, успѣ да засеме позицията и да задържи турцитѣ на значително разстояние. 17-и корпусъ настѫпил съ една вихреня буйностъ противъ 1/5-а бригада и веднага насочи части да обхванатъ дѣсния ѝ флангъ.

Тая бригада, миналия денъ, бѣ пострадала най-много. Една частъ отъ нея бѣ замръкнала на охранителната позиция предъ Бунаръ-Хисаръ; друга частъ бѣ отстѫпила въ Бунаръ-Хисаръ; трета--чакъ въ Иено. Сутринъта, частите отъ бригадата около Бунаръ-Хисаръ се събраха въ града и се устроиха. Командирътъ на бригадата насочи 5-и полкъ да засеме позиция около пътя за с. Тузакли, а 2-и полкъ въ дѣсно отъ него. 5-и полкъ развѣрна въ 1-а линия 4-а дружина, която бѣ почти въ пълни съставъ, 1-а дружина, която бѣ непълна и 2-а дружина, отъ която имаше само команда безъ офицеръ. 2-и полкъ засе позицията си, като имаше въ първа линия 1-а и 4-а дружини, а 2-а — въ полкови резерви. 1/2-а и 2/2-а дружини бъха останали съ четвъртъ отъ състава си и за това бъха сведени въ по една рота. 3/5-а дружина, която бѣ непълна, и 3/2-а дружина — 3¹/₂, роти, бъха оставени въ бригаденъ резервъ. 1-о и 3-о с. с. отдѣления и 1-о не с. с. отдѣление, които бъха придавани къмъ бригадата, сутринъта бъха още задъ Бунаръ-Хисаръ на охранителната позиция, на която миналия денъ трѣбваше да спратъ турцитѣ, ако бъха преследвали разбитите части на 1/5-а и 2/5 бригади. При това, въ предшествуващите боеве, 1/5 бригада бъше изгубила своите най-храбри началници и войници, а пъкъ останалите живи бъха почти изчерпали своите тѣлесни и душевни сили.

Такова бѣ състоянието на 1/5 бригада, когато срещу нея се разви бѣсниятъ устремъ на 17-и корпусъ. Пехотата на бригадата едва бѣ успѣла да засеме позицията, когато турцитѣ я засипаха съ гранати, шрапнели, пехотни и картечни куршуми, а бригадата нѣмаше още на позицията нито едно оръдие, съ което поне да подкрепи духа на своята съкрушена пехота.

Командирътъ на 1/5 бригада, като видѣ, че неговата изтощена и малочислена пехота не ще може да се бори сама, изпрати началникъ щаба си при началника на дивизията съ молба: да застави артилерията по-бързо да засеме позициите си и да изпрати подкрепление отъ пехота. Началникътъ на дивизията подтикна артилерията да се движи по-бързо. Пехота въ резервъ нѣмаше. Не разполагаше нито съ една дружина. За това, той изпрати самия началникъ щаба на 1/5-а бригада при 1-а дружина отъ 24-и полкъ съ заповѣдь, дружината да подкрепи 1/5-а бригада.

Дружината по това време настѫпваше въ строй по ротно: 1-а и 2-а роти бъха въ първа линия, и току-що бѣ стигнала на определеното ѝ място — резервъ на 2/5-а бригада, когато началникъ щаба я достигна и предаде новата заповѣдь.

* * *

И така, 1-а дружина получи заповѣдъ да помогне на 1/5-а бригада, съ която действува въ боеветѣ при Ереклеръ и Лозенградъ. Дружината принадлежеше къмъ друга бригада, друга дивизия и друга армия, и случайно бѣ придадена къмъ 5-а дивизия и нейната 1-а бригада. Въпрѣки че бѣ чужда частъ, съ нея се отнасяха, като съ най-близъкъ другарь. Сега предстоеше на дружината да се отплати на бригадата, на дивизията и на армията за това толкова радушно госто-приемство.

Офицери отъ 1-а дружина — 1912 г.

Командирътъ на бригадата насочи дружината да удължи дѣсния флангъ на бригадата, за да попрѣчи на турския обхватъ: „Единъ погледъ на картата — пише въ реляцията си командирътъ на бригадата — е достатъченъ да ни убеди, че дѣсниятъ флангъ за насъ имаше най-голѣмо значение, понеже съ едно обхващане отъ къмъ този флангъ, противникътъ заплашваше нашите тилни съобщения, и освенъ това, му се даваше възможностъ да обстрелва долината южно и източно отъ Бунаръ-Хисаръ и самия градъ, въ който бѣха разположени повечето отъ тилните учреждения на дивизията“.

Командирътъ на бригадата можеше да изпрати на фланга нѣкоя дружина отъ бригадния резервъ, вмѣсто да чака да дойде Черноморската дружина и ако не стори това, то е защото на това най-важно място отъ бойния редъ искаше да постави най-надеждната отъ дружините, съ които разполагаше.

Щомъ получи заповѣдъта, командирътъ на дружината, Подполковникъ Писаровъ, обѣрна дружината на дѣсно въ строй по ротно и съ ускорена крачка я насочи по най-късия путь къмъ дѣсния флангъ. Бойния редъ на бригадата, както и

тилътъ ѝ, където настъпваше дружината, се обстреляха съ ожесточенъ пушеченъ и артилерийски огънь.

Докато дружината настъпваше стремително, бързаше и приданата къмъ бригадата артилерия. 3-о с. с. артилерийско отдѣление успѣ да заеме позицията, когато турцитѣ бѣха на 600—800 крачки. 1-о артилерийско отдѣление, което идеше задъ 3-о и трѣбваше да заеме позиция въ дѣсно отъ него, се намѣри въ критическо положение. Командирътъ на отдѣлението намѣри, че района въ който му бѣ заповѣдано да заеме позиция, твърде слабо е прикритъ, а предъ нея, на 500 крачки, бѣ достигнала турската верига, огънътъ на която не само не позволяваше никакво движение, но принуди и рѣдката българска верига да отстѫпи. При това твърде тежко и неизгодно положение, командирътъ на 1-о артилерийско отдѣление, следъ като помоли за подкрепа, заповѣда: 2-а батарея, която бѣ на 300 метра отъ гребена, да откачи и открие огънь за самоотбрана; 1-а батарея да се оттегли на 500 метра и да откачи въ дѣсно отъ 2-а, като открие огънь също за самоотбрана, а 3-а батарея, която бѣше още далечъ — да спре, където я завари заповѣдъта. Такова бѣше положението, когато къмъ 9 ч. пр. пл. дружината достигна на фланга, повърна къмъ турцитѣ, и едновременно съ това, 1-а и 2-а роти разчлениха по два взвода въ верига, откриха огънь, спрѣха турските вериги и ги принудиха да прибѣгнатъ до лопатата, за да се прикриятъ отъ точнитѣ изстрили на Черноморци. Тогава се повърна и отстѫпилата отъ фланга полурата и зае окопитѣ си.

Къмъ $10\frac{1}{2}$ ч., 1-а и 2-а роти отъ Черноморската дружина цѣли се разгънаха въ вериги. Тогава, подъ прикритието на пехотния огънь и огъня на 3-о с. с. отдѣление и 1-о с. с. изкара батареитѣ си напредъ и ги разположи на закрита позиция, задъ гребена на височината, югозападно отъ пѣтя Бунаръ-Хисаръ—Тузакли.

Между това, турцитѣ, разполагайки съ много сили, удѣлжиха фланга си и започнаха да обхващатъ и фланга на дружината; за щастие, въ това време пристигнаха войниците отъ 5-и полкъ, които миналия денъ бѣха отстѫпили чакъ въ Иено. Тѣ бѣха сведени въ две сборни дружини. Командирътъ на 5-и полкъ оставилъ отъ тѣхъ две роти въ полкови резервъ, а съ останалите удѣлжи фланга, така че крайнитѣ отъ тѣхъ биеха странично турските вериги. По тоя начинъ, на крайния дѣсенъ флангъ се възстанови равновесието, което трая около три часа. Обаче, за да се възстанови това равновесие и за да се принудятъ турцитѣ да се откажатъ отъ понататъшното обхващане на фланга, повлия твърде много и появяването на части отъ 4-а дивизия, въ фланга на 17-и турски корпусъ.

Колоната отъ 4-а Преславска дивизия, която настѫпи по лѣвия брѣгъ на Карагачъ-дере, трѣбваше да измине поголѣмъ пѣтъ, при това тя се движеше бавно и бѣ насочена

много въ тила на турския 17-и корпусъ, та не указа въздействие. Колоната, обаче, която настъпи по дъсния бръгъ, бѣ насочена отъ началника ѝ, Подполковникъ Кацаровъ, право въ лъвия флангъ на 17-и корпусъ. Къмъ 1 ч. сл. пл. турцитѣ забелязаха нейното настъпление и за да взематъ мѣрки противъ нея, спрѣха временно напора противъ дъсния флангъ на 5-а дивизия. Следъ като насочиха пехота и артилерия противъ тая колона, въ 2 ч. сл. пл. започна огнена борба противъ нея.

Облекчението, което донесе колоната на Подполковникъ Кацаровъ на дъсния флангъ на 5-а дивизия, бѣ за малко време. Щомъ турцитѣ насочиха противъ нея сили, достатъчни да забавятъ движението ѝ, побѣрзаха да свършатъ съ тоя разколебанъ флангъ. И обстоятелствата, като че ли имъ дойдоха на помощъ: въ нѣкои отъ веригитѣ на 2-и полкъ, въ лѣво отъ Черноморската дружина, попадна серия димни патрони, димътъ на които очерта огнената линия. Възползвана отъ това, добре маскираната турска артилерия успѣ да се престреля въ българските окопи и започна да ги поражава съ вихровъ огънь. Стрелцитѣ отъ тия окопи потърсиха назадъ друго прикритие. Това движение назадъ се взе отъ съседнитѣ части, като отстъпление и даже бѣгство, и тѣ започнаха да отстъпватъ. Турската артилерия и пехота се възползваха отъ това, усилиха огъня до най-голѣма степень, привлѣкоха резервите и тръгнаха отново напредъ. Отстъпленietо се разпрострѣ и въ 2-а бригада, но напора върху нея не бѣ голѣмъ и съ едно смѣло действие на артилерията, турцитѣ бѣха спрѣни и положението възстановено. Много по-лошо бѣ положението въ 1-а бригада, гдето бѣше главния турски напоръ. Турцитѣ стигнаха на 300 крачки отъ окопите на 1-а Черноморска дружина, но дружината както и батареите, които прикриваше, и които стреляха съ мѣрникъ 400, останаха като приковани на мѣстата си. Шесттѣ роти отъ 5-и полкъ, които бѣха въ дѣсно отъ дружината, бѣха предупреждавани нѣколко пъти, че иде помощъ отъ 4-а дивизия, та да внимаватъ да не откриятъ огънь противъ тѣхъ. Отъ голѣма предпазливостъ тѣ не стреляха и по крайнитѣ турски вериги, които обхващаха фланга. Това даде възможностъ на турцитѣ да обхванатъ дѣлбоко фланга. При все това ротите, опирайки се на Черноморската дружина, като въ стожеръ, успѣха да се задържатъ.

Докато ставаше това, редътъ се възстанови. Лично бригадния командиръ и всички началстващи лица употребиха всички срѣдства и успѣха да спратъ отстъпващите войници и дори ги заставиха да се върнатъ.

Въ сѫщото време и колоната на Подполковникъ Кацаровъ, съ лъвия си флангъ, успѣ да атакува въ грѣбъ лѣво-фланговите турски роти, които бѣха обхванали дъсния флангъ на 5-а дивизия и ги обѣрна въ бѣгство, което постепенно се разшири къмъ центъра. Това даде поводъ на командира на

1-а бригада да заповѣда на подръжкитѣ да настѫпятъ и на цѣлата бригада да контъръ-атакуватъ.

* * *

Командирътъ на 1-а Черноморска дружина, когато получи заповѣдта за общо настѫжение, бѣше привлѣкълъ вече дружинната подръжка — 4-а рота, на линията на преднитѣ роти и стремително се хвърли на ножъ съ викъ „ура“. Хвърли се на ножъ и цѣлата бригада. Напраздно нѣкои турски части се опитваха да подкрепятъ веригитѣ си съ резервите. Последнитѣ бѣха прѣснати отъ българската артилерия, която бѣ взела надмошне надъ турската. Всички турски части, предъ 1/5 и 2/5 бригади, обърнаха гръбъ и се предадоха на позорно бѣгство.

4-та рота — 1912—13 г.

И така, калената въ боя 1-а дружина отъ 24-и пех. Черноморски полкъ, взема живо участие въ знаменитата битка при Бунаръ-Хисаръ. Тя се нахвърли въ боя съ нестихващъ устремъ.

Денътъ 18-и октомври ще остане записанъ съ златни букви въ историята на Черноморци.

Отъ всички роти на дружината, най-щастлива бѣ 1-а рота. Тя плени едно турско военно знаме, което и до днес се пази въ военния музей въ гр. Бургазъ.

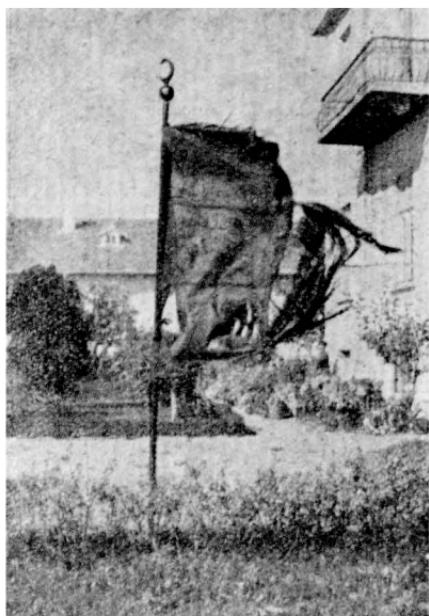
Боятъ започна около текето на Цариградското шосе. Първата ледена усмивка на зимата щипе по лицата. Изненадитѣ на времето сѫ рѣзки. Дъждътъ, снѣгътъ и мразовитото слънце вихreno се смѣятъ. Но безсилно е времето да угаси

устрема на Черноморци. Все по-ожесточено се нахвърлятъ противниците единъ връзъ други. Бойниятъ редъ на 1-а рота отъ полка внезапно се заклати. Веригата пропълзѣ бавно по склона и застана на едно място, като закована. Това сж конвулсии на боя.

Запукватъ пушки. Металния имъ звукъ се разнася къмъ Странджа планина. Въ дъсно и лъво се обаждатъ други. Внезапно боятъ се оживява. Часътъ е $5\frac{1}{2}$ сл. обѣдъ. Командирътъ на ротата, капитанъ Деневъ, съ напрежение и възторгъ изтегли сабията си, прегази веригата, изкочи напредъ и съ мощния си гласъ извика:

„Напредъ, на ножъ!“

„Напредъ, на ножъ!“—отвърнаха последователно гласове отъ веригата и всички полетѣха напредъ. . .

Плененото турско знаме

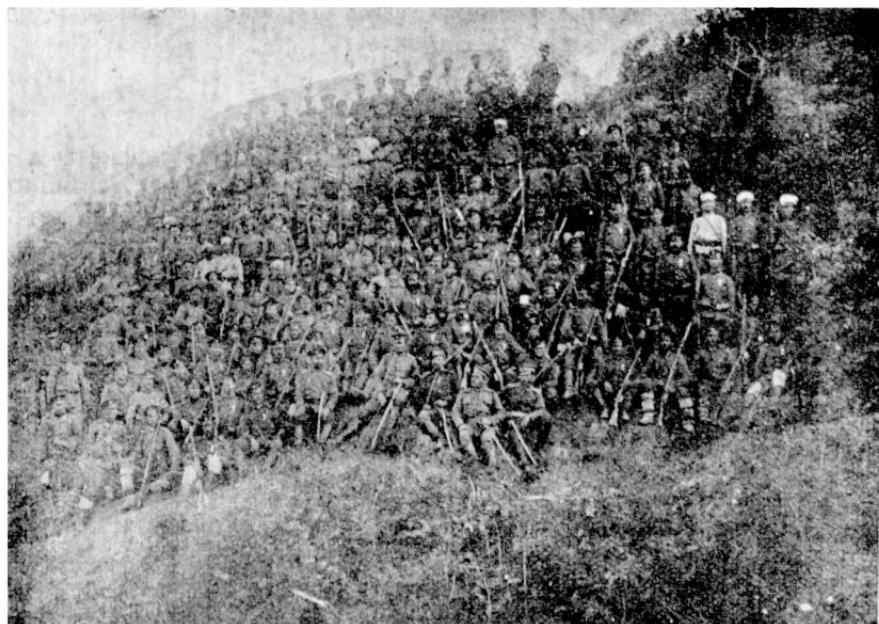
Ефр. Ив. Н. Арабаджиевъ

Нѣкой извика „ура“. Поде се отъ всички. По далечъ се разнесе нѣкаква глуха неразбрана гълъчка, и въ една начупена линия, веригата се понесе напредъ, срѣдъ по-чести и по-чести гърмежи. Бѣше се дигнала на ножъ и съ „ура“, цѣлата 1-а дружина. Турцитъ обръщашъ гръбъ и бѣгать като поразени. Но предъ ротата врагътъ е упоритъ и не иска да остави дѣл-бокитѣ си окопи. Тукъ оставатъ около 2 противникови роти и като по чудо, продължаватъ да се дѣржатъ. Предъ 4-и взводъ, ясно се виждатъ напластенитѣ зелени униформи на голѣма турска маса. Взводенъ командиръ е подофицера Сѣби Ив. Диневъ. Той сграбчва пушката си, изпреварва веригата,

ревна, „ура“ и увлича следъ себе си цѣлия взводъ. Всички реватъ: „ура, на ножъ! Наблизо, тича и командира на 4-о отдѣление — ефрейтора Иванъ Недѣлчевъ Арабаджиевъ, а до него е редника Колю Теневъ Карпухчански. Това сж все добри другари още отъ казармата — свързани вече съ бойното кръщение и нераздѣлното другарство.

Цѣлиятъ взводъ се врѣзва въ турцитѣ и започва ржкопашенъ бой. Всичко се слива въ кървава вихрушка. Хората се търкалятъ, ставатъ и пакъ се залавятъ единъ за другъ. Обезумѣли, съ искривени лица, противникови войници се щуратъ изъ разбърканата верига на ввода, но промушени изъ невидѣлица се търкалятъ съ ревъ и проклятия. Внезапно се чува гърлестия гласъ на ефрейтора Иванъ Арабаджиевъ:

— Господинъ старши, тукъ е знамето имъ!

1-а рота — 1912—13 г.

— Удри, — отговаря му вводния Колю Теневъ и Иванъ Арабаджиевъ не губятъ нито мигъ и двамата се хвърлятъ презглава къмъ изплашения турчинъ. Другаритѣ му недочакватъ, захвърлятъ пушките и бѣгатъ, други вдигатъ ржце и образуватъ тѣлпа, лутаща се като стадо. Иванъ Арабаджиевъ, се е счепкалъ съ знаменосеца. Сега двамата се сбърчватъ, търкалятъ се като кълбо и около тѣхъ се обрязува червено — кърваво петно. Знаменосеца се мжчи съ нечовѣшки усилия да се измѣкне, но Иванъ е по-силенъ. Докато турчина извади пистолета си, бива промушенъ отъ ножа на ефрейтора. Знаменосецъ пада на земята съ проклятие на

уста. Иванъ Арабаджиевъ, още опръсканъ съ кръвь, грабва знамето и го понася тържествующъ къмъ взводния командиръ. Такъвъ трофей още никой не е вземалъ. Цѣлиятъ взводъ ликува. Бурно „ура“ се носи по студената околностъ. Урата се повтори, потрети и отекна въ настѫпващата нощъ. Тя ги предупреди, че е излишенъ вече всѣкаквъ шумъ.

Нощта бѣше напластила вече достатъчно тъмнина. Но войниците бѣха опиянени отъ скѣпата плячка и лудо се нахвърляха къмъ следующия окопъ, отъ кѫдете не се обади вече ни една жива душа. Въ окопите и около тѣхъ почиваха само убититѣ.

На другия денъ, знамето е предадено лично на Генералъ Радко Димитриевъ въ Бунаръ-Хисаръ. За тоя подвигъ, ефрейтора Иванъ Арабаджиевъ родомъ отъ с. Кара-Евренъ — Варненско, е награданъ съ орденъ за храбростъ. Наградени сѫ по-късно съ орденъ за храбростъ: командирътъ на 1/24-а рота — капитанъ Деневъ и взводния командиръ на 1-и вводъ — подофицера Сѣби Ивановъ Диневъ.

* * *

Цѣлото поле бѣше оसъяно съ бѣгълци. Българската артилерия въ продължение на $\frac{1}{2}$ часъ — до мръкване, успѣшно ги поразяваше и внесе още по-голѣма паника въ редовете имъ. Цѣлата 1/5-а бригада преследва до Карагачъ-дере. Нѣкои части преминаха рѣката и дори самото село Тузакли. Първа между тѣхъ бѣше 1/24-а Черноморска дружина. Тя преследва енергично безъ да стреля. Плениха една изоставена турска картечница. Черноморци непозволиха нито на една турска дружина да се спре и да се устрои. При Карагачъ-дере бѣ контузенъ съ парче отъ граната командирътъ на 2-а рота — поручикъ Никола Димитровъ.

1/24-а дружина мина Карагачъ-дере, достигна височината задъ Тузакли, кѫдете се окопа. Тя се готвѣше да нощува на това място, но всички части излѣзли напредъ, получиха изрична заповѣдъ, отъ командира на 1/5-а бригада, да се върнатъ на позицията, отъ която бѣха тръгнали въ атака. Въ $11\frac{1}{2}$ ч. вечеръта, дружината се върна на старото място.

Така доблестно и достойно се отплати дружината на 1/5-а бригада отъ 3-а армия, за благородните обноски къмъ нея.

Въ тоя бой, съставътъ и загубитѣ на дружината сѫ показани въ таблицата на следната страница.

Освенъ показаните въ таблицата, отъ 1-а рота, има 5 войници безследно изчезнали. Навѣрно и тѣ сѫ убити или тежко ранени, но не сѫ намѣрени отъ дружината, а сѫ погребани или прибрани отъ други части.

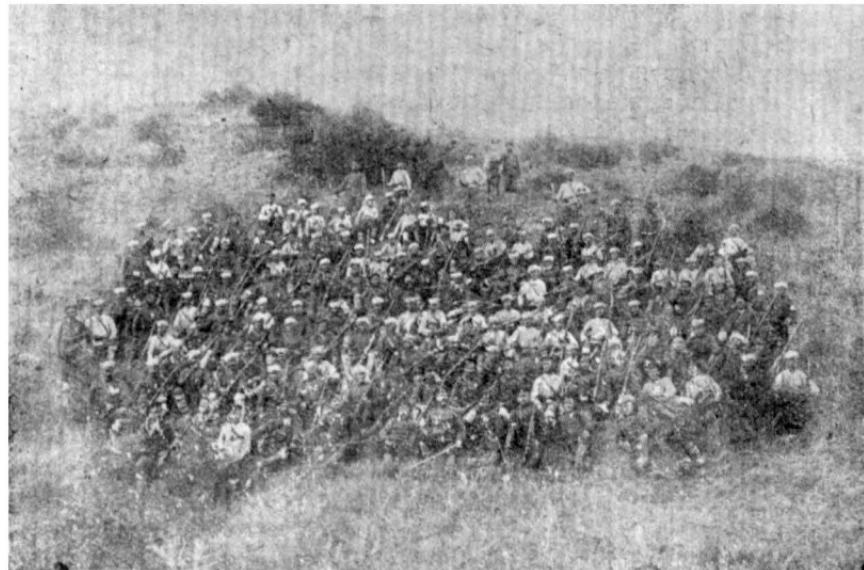
Това бѣха скѣпи жертви дадени отъ Черноморци предъ олтаря на Отечество. Поклонъ предъ паметта имъ. Вѣчна

слава на геройтъ. Тъ говорятъ за напрежението дадено отъ 1/24-а Черноморска дружина. Младите черноморци не ще забравятъ никога беззаетното самопожертвуване на своите предшественици, въ името на дълга.

ТАБЛИЦА

за състава и загубите на 1/24 дружина на 18. X. 1912 г.

Части	СЪСТАВЪ			Офицери ранени	ЗАГУБИ ВОЙНИЦИ		Всичко
	Офиц.	Подофицианци	Пушки		убити	ран.	
Щабътъ	2	3	1	—	—	—	—
1-а рота	2	249	246	—	17	34	51
2-а рота	2	252	246	1	5	29	34
4-а рота	2	252	250	—	—	15	15
Всичко :	8	756	743	1	22	78	100

12 рота — 1912—13 г.

Боятъ при Бунаръ-Хисаръ на 19-и октомврий

Походътъ на 24-и полкъ къмъ Бунаръ-Хисаръ. Разпореждането на дветѣ страни за боя на 19-и октомврий. Боятъ на 19-и октомврий. Разбиването на дивизията. Джемалъ бей отъ 24-и полкъ.

Предвиждайки бой при Люле-Бургазъ, Главнокомандуващиятъ заповѣда на 3-а Балканска дивизия, да остави 3-а бригада, която заедно съ 3/9-а бригада да прикрива армията отъ къмъ Одринъ, а съ 1/3-а и 2/3-а бригади да настъпи следъ 1-а и 10-а дивизии и на 16-и да стигне до Кулели. Тая заповѣдь се получи въ 10 ч. и 25 м. пр. пл. на 16-и октомврий. Началникътъ на дивизията заповѣда на 2-а бригада да настъпи, щомъ бѫде смѣнена отъ бригадата на 9-а дивизия, а на 1-а бригада, заповѣда да настъпи на ю. и. по пътя Хаскъой—Типтикъ и да заеме височините североизточно отъ с. Кулели. Заповѣдьта се получи въ бригадата късно, и още покъсно въ 24-и полкъ, който тръгна съ две батареи, и едва вечеръта въ 9 ч. 30 м. можа да стигне въ Османлъж, на 10 кlm. с. з. отъ Типтикъ. Тукъ, полка остана да ношува, като изпрати 1-а дружина въ неподвижна охрана. 11-и полкъ бѣ задържанъ, понеже турцитѣ отъ Одринъ бѫха настъпили срещу 9-а дивизия. (Сх. № 8 стр. 81).

На 16-и вечеръта, командуващия 3-а армия донесе, че армията му едва се удържала подъ напора на турцитѣ. Поради това, Главнокомандуващиятъ заповѣда: за 17-и, 1/3-а бригада да се насочи въ помощъ на 3-а армия и отъ Османлъж да настъпи въ две колони: лѣва — по пътя Енидже—Лозенградъ и дѣсна — по пътя Кавакли—Асанбейли. Началникътъ на дивизията назначи въ лѣвата колона 11-и полкъ, а въ дѣсната—24-и полкъ, съ три батареи. Тая заповѣдь се получи въ Османлъж следъ обѣдъ. 24-и полкъ, съ тритѣ батареи, настъпи въ $2\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. Пътя бѫше извѣнредно лошъ — батареите се измъкваха на рѣце. Полкътъ се движи цѣла нощъ, като му се даде само една почивка отъ два часа и сутринта къмъ 9 ч. стигна въ Асанбейли. Така той направи единъ усиленъ преходъ отъ 36—40 кlm.

Полкътъ устройващеста си, когато бригадниятъ командиръ, който бѣ при полка получи, чрезъ коменданта на Лозенградъ, заповѣдь отъ командуващиятъ 3-а армия, да продължи настъплението на ю. и. къмъ Инджеклеръ, колкото се

може по-бърже. Войниците изядоха приготвената топла храна безъ хлъбъ, защото такъв не се получи. Въ 10 ч. 45 м. полкът настъпи презъ Казълджикъ и Иено за Индженеклеръ.

Дълбоко разкаляния пътъ, голъмата умора, многото ранени, които се връщаха отъ бойното поле и особено десетките коли съ умиращи тежко ранени, бавъха движението и го правъха отекчително и мрачно. На всичко отгоре, настана и съвсемъ тъмна нощъ. Колоната се разтегли много. Изостанаха сръдно по 40 човѣка отъ рота. При тѣзи условия колоната стигна въ Индженеклеръ въ 10 $\frac{1}{2}$ ч. вечеръта и се разположи една част на станъ, друга подъ стрѣха. 11-и полкъ не можа да стигне Индженеклеръ и съ разрешение на бригадния командиръ, остана да нощува въ Иено.

* * *

За 19-и октомврий, турското главно командуване разпореди: 2-а Източна армия да продължи атаките, а 1-а—да настъпи, съ цель да ангажира българите предъ нея, за да не могатъ да изпращатъ подкрепления противъ 2-а Източна армия. Въ сѫщото време, 3-а дивизия — една отъ останалите здрави дивизии на 1-а Източна армия, бѣ предадена къмъ 2-а Източна армия, понеже се намираше въ нейния районъ.

1-а Източна армия бѣ така разстроена, че не можеше да настъпи. Тя употреби деня въ събиране и устройване разбитите си части. И българите срещу нея се устройваха и почиваха на завладяните позиции.

Командирътъ на 3-и турски корпусъ, Махмудъ Мухтаръ паша, който въ сѫщностъ командуваше 2-а Източна армия, заповѣда: въ случай, че българите не отстъпятъ на 19-и до обѣдъ, частите да се устроятъ и пригответъ за атака, която ще се предприеме следъ пладне.

Отъ българска страна, изпратените отъ 4-а дивизия подкрепления на 5-а дивизия, презъ нощта бѣха се върнали и началникътъ на тая дивизия се почувствува слабъ, за да може съ настъпление да използува вчерашния успѣхъ. Той се оплака за това, както на командуващия 3-а армия, който бѣ въ Люле-Бургасъ, така и на началника на 4-а дивизия. Последниятъ се споразумѣ съ началника на 5-а дивизия и съобщи, че ще настъпи съ цѣлата дивизия срещу лѣвия флангъ на турците при Бунаръ-Хисаръ. Но времето мина въ преговори и 4-а дивизия настъпи едва къмъ обѣдъ и то много бавно.

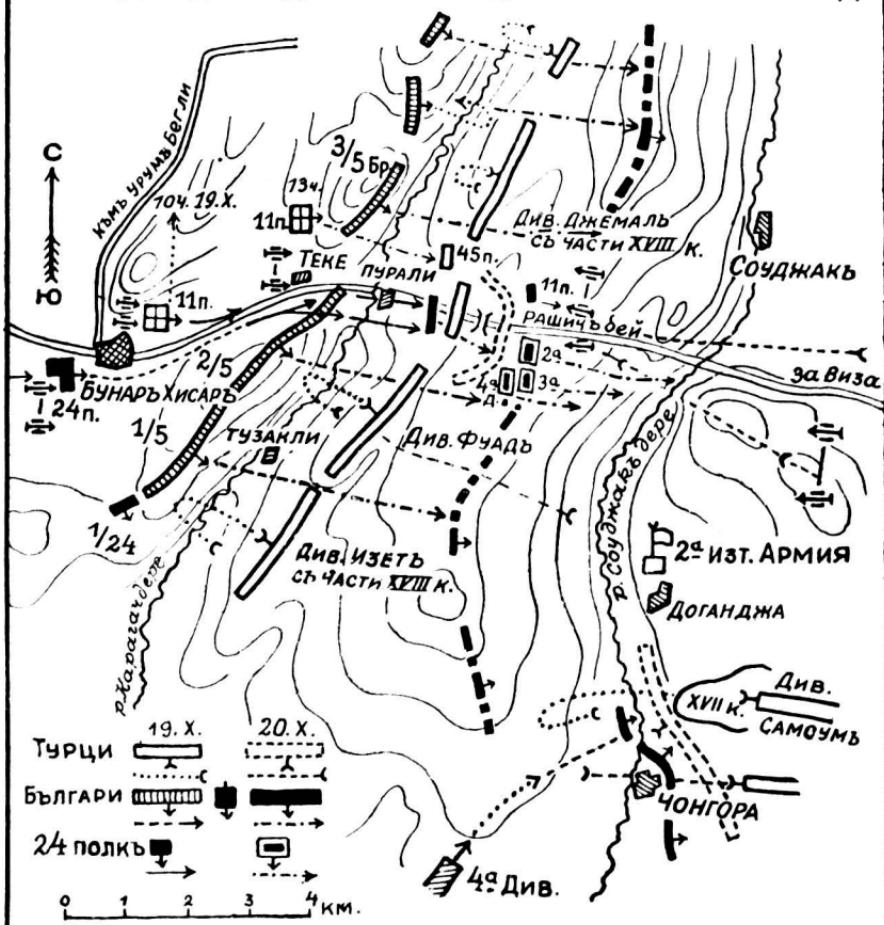
По заповѣдь отъ началника на 5-а дивизия, дадена още презъ нощта, 1/3-а бригада насочи полковете си така: 11-и отъ Иено и 24-и отъ Индженеклеръ за Бунаръ-хисаръ. (Спр. сх. № 10 стр. 88).

Къмъ 10 ч. пр. пл. бригадата пристигна и се разположи: 24-и полкъ, съ скорострелното артилерийско отдѣление — западно, а 11-и полкъ съ с. стрелното отдѣление — североизточно отъ Бунаръ-Хисаръ.

Къмъ пладне, когато се забеляза настъплението на 4-а дивизия откъмъ Карагачъ, началникът на 5-а дивизия заповѣда:

„3/5-а бригада отъ 5-а дивизия да настъпи, да атакува противника и заеме височините източно отъ р. Пуралия (Карагачъ-дере); 1/3-а бригада да се изтегли по пътя Бунаръ-Хисаръ—чифликъ Теке и продължи пътя си на североизтокъ по долината на р. Пуралия, за да заеме изходното си положение на лъвия флангъ на 3/5-а бригада, съ фронтъ къмъ Еврениджикъ. Въ Урумъ-бегли да изпрати една дружина за усилване на 10-а гранична дружина. 1/5-а и 2/5-а бригади да останатъ на позициите си и да се държатъ упорито“.

СХЕМА № 11. ЗА ДЕЙСТВИЯТА НА 19 и 20. X. 1912 год.

Положението на дветѣ страни при Бунаръ-Хисаръ въ това време бъше следното: (Сх. № 11).

5-а Дунавска дивизия заемаше позиция съ 3-а бригада северно отъ шосето Бунаръ-Хисаръ—Виза, по лъвия бръгъ на р. Пуралия. Югозападно отъ нея и южно отъ шосето, 2/5-а

бригада. Още по на югозападъ, на дъсния флангъ на дивизията — 1/5-а бригада.

Рано сутринъта, всички сборни части въ дивизията бъха отишли въ своите роти и дружини. Двете сборни дружини от 5-и полкъ, които бъха на дъсния флангъ, отидоха при полка си. По този начинъ 1-а дружина от 24-и полкъ остана на дъсния флангъ.

4-а Преславска дивизия настъпва от Карагачъ къмъ Чонгора.

Турцитѣ имаха на дъсния флангъ една странична охрана отъ три дружини. Южно отъ нея, отъ двете страни на шосето Бунаръ-Хисаръ—Виза, бъше дивизията Джемалъ бей, засилена съ 1-и ешелонъ отъ 18-и корпусъ, южно отъ нея — дивизията Фаудъ Зия, и още по на югъ — дивизията на Хасанъ Изетъ, засилена съ 2-я ешелонъ отъ 18-и корпусъ. Югоизточно отъ 3-и и 18-и корпуси и североизточно отъ Чонгора, се събираще разбития миналия денъ 17-и корпусъ, засиленъ съ току-що пристигналата дивизия Самсунъ, а южно отъ 17-и корпусъ бъше придадената отъ 1-а къмъ 2-а Източна армия 3-а дивизия. На крайния лъвъ флангъ на 2-а Източна армия, бъше леката конна бригада, която поддържаше връзка съ 1-а Източна армия.

* * *

Сутринъта на 19-и октомврий, турската странична охрана, назначението на която бъда обходи лъвия български флангъ, настъпи къмъ Урумъ-бегли, но бъде разбита и разпръсната отъ лъвофланговата българска дружина.

Едновременно съ този опитъ на страничната охрана, настъпи и дъсния участъкъ на дивизията Джемалъ, навърно съ цель да се провърши, дали българите не съ оставили само задна охрана, да прикрива отстъплението имъ. Една турска дружина даже успѣ къмъ пладне да заеме с. Пуралия, но силния пехотенъ и артилерийски огънь спре напредването ѝ.

Въ това време 4-а Преславска дивизия заплаши 2-а Източна армия отъ югъ, и турцитѣ насочиха усилията си противъ нея.

4-а Преславска дивизия настъпваше съ 2-а и 3-а бригади по посока на Чонгора и 1-а бригада въ резервъ. Дивизията, изтощена отъ големите загуби и усилия въ тридневните боеве, настъпваше бавно и предпазливо.

Турцитѣ поставиха противъ нея, при Чонгора, 3-а дивизия, а 17-и корпусъ насочиха срещу лъвия ѝ флангъ. Самъ Махмудъ Мухтаръ паша, който вече бъде назначенъ титуларенъ командуващъ 2-а Източна армия, ръководѣше тия операции. Той се възползува отъ това, че резерва на 4-а дивизия, който бъше изпратенъ на лъвия флангъ на дивизията, закъсня и атакува съ Самсунската дивизия този флангъ. Докато се водѣше тая атака, дивизиите Фаудъ Зия и Хасанъ Изетъ атакуваха 1/5-а и 2/5-а бригади. лично Махмудъ Мухтаръ поведе

лъвофланговата дивизия и я доведе на 500 крачки до центъра на 1/5-а бригада, но повече не можа да напредне. Къмъ дъсния флангъ на бригадата, турцитъ не достигнаха даже на пушеченъ изстрелъ, и 1/24-а дружина, която бъше на фланга, даже не откри огънъ.

Атаката на дивизията Самсунъ, така също бъе отбита отъ 4-а дивизия.

Съгласно заповѣдта на началника на 5-а Дунавска дивизия, 3/5-а бригада, трѣбваще да атакува и превземе височиннѣ източно отъ р. Пуралія, да даде възможностъ на 1/3-а бригада да настѫпи по долината на р. Пуралія да заеме изходното си положение, на фланга на бригадата.

Къмъ пладне, 3/5 бригада настѫпи. Началникътъ на 5-а дивизия повика командира на 1/3-а бригада и му заповѣда да настѫпи по шосето за Виза и щомъ 3/5-а бригада освободи долината на рѣката, да се насочи на североизтокъ и да заеме изходното си положение.

8-а рота 1912—13 год.

Командирътъ на бригадата заповѣда устно на полковитъ командири, които бѣха тамъ: 24-и полкъ съ скорострелното отдѣление, да настѫпи веднага, като изпрати две роти въ предна охрана, а 11-и полкъ съ не с. с. отдѣление да трѣгне следъ 24-и полкъ.

Командирътъ на 24-и полкъ назначи въ предна охрана две роти — 7-а и 8-а, а въ главни сили останали съ две роти отъ 2-а дружина, 4-а дружина, скорострелното отдѣление, и най-после — 3-а дружина.

Хлѣбътъ за 17-и, изпратенъ отъ интенданството на 3-а и 5-а дивизии, пристигна къмъ пладне. Освенъ, това, получи се отъ интенданството на 5-а дивизия частъ отъ хлѣба за 18-и. Заведуващиътъ прехраната раздаде и единия и другия, така че всѣки войникъ получи по $1\frac{1}{2}$ хлѣба.

Полкът настъпи въ 12 $\frac{1}{2}$ ч. 7-а рота бъде назначена въ предна охрана, а първият ѝ взводъ челна стража.

Походната колона на бригадата бъше необикновено стройна. Тя произведе дълбоко впечатление на изтощениетъ и разнебитени войски при Бунаръ-Хисаръ. Възхитенъ лъка-рътъ на 24-и полкъ, санитарния майоръ Чилингировъ, бележи въ дневника си: „Походната колона бъше величествена, пътна, могъществена. . .“

Въ 1 $\frac{1}{2}$ ч., когато челната стража стигна Теке, турската артилерия насочи огъня си по нея, тогава цѣлата 2-а дружина се развърна въ боенъ редъ: 7-а и 8-а роти въ първа линия, а 5-а и 6-а въ резервъ. Командирътъ на полка, като имаше предъ видъ, че бригадата ще настъпва въ лъво, развърна въ боенъ редъ и 4-а дружина въ лъво, а 3-а дружина и картечната рота остави въ резервъ.

Въ 3 ч. сл. пл. 1-а с. с. батарея засе позиция половина километъръ предъ Теке и откри огънь. Въ това положение бригадата остана докато 3-а бригада отъ 5-а дивизия заеме височините оттатъкъ р. Пуралия и даде възможностъ на Черноморската бригада да излѣзе на лъвия ѝ флангъ.

* * *

3/5 бригада, поради умора и изтощение и поради това, че турцитъ бъха по-силни и на добре укрепена позиция, не можа да напредне. Всичкитъ ѝ опити пропаднаха. Къмъ 4 ч. сл. пл. дойде при бригадата началникътъ на 5-а дивизия и като видѣ, че неговата бригада не може да напредне и 1/3-а Балканска бригада не ще може да излѣзе на фланга, заповѣда на Полковникъ Паскалевъ да не отива на лъвия флангъ, а да разгърне бригадата и да атакува гористата височина югоизточно отъ с. Пуралия. Тая височина бъше най-важната въ цѣлата позиция на турската 2-а Източна армия, понеже бъше въ центъра и владѣеше шосето за Виза.

Бригадния командиръ веднага заповѣда на командира на 24-и полкъ, да развърне полка си и да го насочи въ атака срещу сѫщата височина. На 11-и полкъ, заповѣда да застане въ бригаденъ резервъ, въ отстъпъ на лъвия флангъ на 24-и полкъ. Не с. с. отдѣление и 2-а скорострелна батарея, по заповѣдъ отъ началника на 5-а дивизия, отидоха да усилиятъ артилерията на 3-а Дунавска бригада, а 3-а с. с. батарея остана въ очаквателно положение.

Командирътъ на 24-и полкъ, полковникъ Недѣлковъ, за да не захожда съ цѣлия си боенъ редъ къмъ новия обектъ подъ огъня на противника и за да не губи време, изпрати 3-а дружина въ бойна частъ, въ дѣсно отъ 2-а, като ѝ даде обектъ височината, югоизточно отъ с. Пуралия. На 2-а дружина заповѣда да настъпи, така че лъвофланговата ѝ рота да мине презъ селото, а другите роти въ дѣсно отъ него. На 4-а дружина заповѣда да се събере въ полкови резервъ, задъ дѣсния флангъ.

2-а дружина имаше въ първа линия — въ лъво 7-а, а въ дъсно 8-а рота. И двете роти развърнаха въ вериги първите си полуроти. 3-а дружина развърна въ първа линия, въ лъво 12-а, а въ дъсно 11-а рота. Въ резервъ останаха 10-а рота — задъ сръбата, и 9-а рота въ отстъпъ на дъсния флангъ. И тук предните роти развърнаха въ вериги първите си полуроти.

И въ двете дружини, ротните патронни коне следваха ротите, а дружинните — следваха дружинните резерви.

Полка завърши това развръщане въ 4 ч. 35 м. сл. пл. Бъше вече мръкнало, когато полкът настъпи и премина през окопите на 46-и полкъ. Движението бъше необикновено стремително и подъ най-силенъ артилерийски огънь. Особено бъде силенъ огъня противъ 2-а дружина, която се насочваше къмъ с. Пуралия, заето отъ турците, още къмъ обедъ. Излъзаха отъ строя командирите на предните роти: на 7-а Поручикъ Герасимовъ, раненъ въ крака и на 8-а капитанъ Първановъ, раненъ въ главата. Подпоручиците Поповски и Петровъ достойно замъстиха ротните си командири и продължиха да водят ротите стремително напредъ. Падна убитъ и редникът отъ 8-а рота — Тенковъ Гочо Ивановъ — той бъде първата жертва, пренесена отъ трите дружини предъ олтаря на Отечеството. Паднаха и много ранени.

Подпор. Поповски Л.

Българската артилерия, обаче, взе надмощие надъ турска и това облекчи търдите много настъплението. Когато бойната част стигна ръката Пуралия, бъше вече съвсемъ тъмно и огъня поотслабна.

Полковникъ Недѣлковъ реши да продължи атаката и подъ прикритието на тъмнината да заеме поставения обектъ. Той заповѣда веригите да се посгъстятъ, подръжките да се приближатъ и всички да настъпятъ напредъ. Самъ той поведе полковия резервъ.

7-а рота, която държеше връзка съ 46-и полкъ, се отклони на около 700 крачки въ лъво; тогава командирътъ на дружината, майоръ Денчевъ, разгъна въ промеждутъка ѝ 5-а рота. Въ този строй, 2-а дружина мина с. Пуралия, което турците напуснаха подъ нейния натискъ. Командирътъ на 3-а дружина извика въ първа линия и 9-а рота. Предъ дружината му се изпрѣчи стръменъ брѣгъ, който можеше да се изкачи

само на две мъста. Помагайки си единъ другому, войниците минаха рѣката, изкачиха брѣга подъ най-силенъ пехотенъ огънь и следъ като се устроиха, чуха командата на своя дружиненъ командиръ, майоръ Генчевъ: „напредъ на ножъ, къмъ горичката, „ура“! Едно грозно „ура“ се разнесе по цѣлото бойно поле. Дружината се хвърли на ножъ върху турските окопи. Турцитѣ отстояха на около 150—200 крачки. По-голѣмата част отъ тѣхъ избѣгаха. Нѣколко по-упорити групи, обаче, останаха. Единъ турски войникъ отъ тѣхъ, стреля почти въ упоръ и удари двама войника отъ 9-а рота и двама отъ 11-а. Цѣлата група бѣ избита. Други групи, около 40—50 души—смаяни, не знаеха какво да правятъ. 19 души хвърлиха пушките и се предадоха. Останалите хукнаха въ паника да бѣгатъ; част отъ тѣхъ бѣха настигнати отъ куршумите.

Така Черноморци заеха височината югоизточно отъ Пуралия. 2-а дружина сѫщо излѣзе на височината. Турцитѣ отъ по-заднитѣ височини откриха огънь, на който българите отначало отговориха. Командирътъ на полка запълни образувалия се промеждутькъ между дружините съ 13-а рота и изпрати картечната рота при 3-а дружина. Турцитѣ стреляха отъ далечъ, безъ да се вижда откажде и за това българите прекратиха стрелбата. Картечната рота даде само два реда и мълъкна. Турцитѣ дълго време следъ това стреляха, безъ да знаятъ по кого, по свои ли или по чужди части. Въроятно, за да заглушаватъ собствения си страхъ.

Подтикната отъ 24-и полкъ и повлѣчена отъ него, атакува и 3/5-а бригада. Една команда попаднала въ зоната на 24-и полкъ и водена отъ капитанъ Герджиковъ, атакува заедно съ 2-а дружина. По на северъ атаката на 3/5-а бригада бѣ отбита навсѣкжде. Само на лѣвия флангъ, 3-а дружина отъ 45-и полкъ, атакува и следъ ржкопашенъ бой завладѣ височината, която бѣ ключа на дѣсния турски флангъ.

11-и полкъ се събра на станъ единъ километъръ северно отъ Теке.

Полковиятъ лѣкаръ на 24-и полкъ бѣ открилъ превързоченъ пунктъ, западно отъ Теке. „Войниците, пише лѣкарътъ, влѣзаха въ боя съ сѫщото хладнокръвие, съ което настѫпваха, а ранените се показваха упорити въ страданията си. . . .“ Превързочниятъ пунктъ работи цѣла нощъ, и успѣ да изпрати въ Бунаръ-Хисаръ, съ линейките и санитарните кола, всички ранени.

* * *

Позицията, която атакува и превзе 24-и полкъ се отбраняваше отъ дружините — Есклибъ, Кочъ-Хисаръ, Чорумъ и Акъ-Сарай, подъ команда на Юсуфъ Рашичъ бей. Къмъ тѣхъ бѣ придадена една батарея и една картечна рота, които бѣха разположени въ района на тоя отрядъ, и други пехотни и артилерийски части около него. Отрядътъ имаше за цель да обезпечи минаването на корпуса презъ р. Пуралия. До колко

стремителна и неочеквана е била атаката на 24-и полкъ се вижда отъ това, че Юсуфъ Рашичъ, който бъше въ долината на шосето задъ отряда си, не можалъ даже да си обясни причината на поражението. Той пише въ рапорта си до командуващия армията:*) „На 19-и октомврий вечеръта, видѣхме че на неприятелската позиция пристигна откъмъ дѣсния флангъ една пехотна колона, около две дружини. Пристигането на тѣзи войски показваше, че противникътъ е билъ твърде на тѣсно, понеже извѣнредно силниятъ артилерийски и пехотенъ огънь бъше почналъ да указва своето действие. Тия поддръжки взеха веднага участие въ огнения бой, който се води до късно презъ нощта. Нашитъ табури, обаче, се обстреляваха единъ други, защото никой не знаеше точно кои части се намиратъ отъ странитъ му. Това безредие пъкъ разколеба духътъ на войниците и офицерите. Войниците напуснаха позициите и побѣгнаха къмъ Виза. Всичко възможно се направи, за да се спре потока отъ бѣгащи, но безъ полза....“

Юсуфъ Рашичъ, за да скрие своето оставане много далечъ задъ отряда си, скрива и истината. По-искренъ е началникътъ на дивизията Джемалъ бей. Той пише въ донесението си:

„19-и октомврий 1912 г. вечеръ.

Както ще донеса утре по-подробно, къмъ почнатата днесъ въ 5 ч. решителна атака, съ лѣвия флангъ на корпуса, се присъедини съ силенъ огънь и дѣсния флангъ. До 7 ч. се виждаше, че по цѣлата огнена линия нашитъ иматъ успѣхъ. Но въ 7 ч. се чуха по фронта на цѣлия дѣсенъ флангъ гръмки викове: „Аллахъ, Аллахъ“, а не мина и $\frac{1}{4}$ часть и хората отъ повечето табури отстъпиха въ безпорядъкъ. Тамъ сѫ станали нѣща, които, както ги описватъ, изглеждатъ просто невѣроятни. Повечето казаха, че пехотните табури се били предали. Въ това време, азъ дадохъ табура Никде, който бъше оставенъ на крайния лѣвъ флангъ, на дивизията въ общъ резервъ, и се намираше близу до мене, подъ началството на единъ единичъкъ поручикъ, въ разпореждането на офицера отъ генералния щабъ, Юсревъ бей, комуто заповѣдахъ да заеме съ тоя табуръ гребена отсамъ щаба на корпуса. Самъ азъ, отидохъ на артилерийската позиция. Гжстиятъ мракъ правѣше невъзможно предприемането на каквото и да било за спиране на бѣгащите войници. Азъ, прочее, счетохъ за добре да събера до сутринта хората, които се намираха около разходния магазинъ, а понеже не знаехъ, дали на най-предната линия сѫ останали хора или не, изпратихъ отъ предпазливостъ, и дветѣ батареи отъ дѣсния флангъ. Следъ това, азъ пакъ отидохъ на лѣвия флангъ. Всички отстъпващи войници твърдѣха настойчиво, че тѣхните табури били пленени. За да мога да си съставя още по-ясна представа за обстановката, азъ очаквахъ донесения отъ Юсуфъ бея и отъ Кязимъ бея. Съ

*) М. Мухтаръ, „Моята дейностъ“, стр. 109

надежда, че ще ги сръщна по пътя, азъ тръгнахъ къмъ разходния магазинъ. Въ това време ми се донесе, че единъ пехотенъ табуръ билъ заелъ позиция при моста на Соуджакъ-дере. Азъ повикахъ неговия командиръ при себе си, узнахъ, че това е табура Болу, и заповѣдахъ табура да се върне веднага, и да заеме позиция на дѣсния флангъ, предъ артилерийската позиция. Заповѣдахъ и на батареитъ да се върнатъ на позициите си. Азъ не можахъ да повѣрвамъ на твърдението, че неприятельтъ е ималъ успѣхъ. Наблюденията на капитана отъ генералния щабъ Басри бей, и тия на единъ кавалерийски офицеръ, затвърдиха моето убеждение. Вследствие на тия разпореждания батареитъ сѫ сега на позициите си, дето се намира и щабътъ на дивизията. Табурътъ Болу подготвя позиция за прткритието на артилерията. Капитанътъ отъ генералния щабъ Басри видѣлъ, че табурътъ Никде, както и нѣколко табура отъ 23-и полкъ, заедно съ полковия командиръ, били на бивакъ задъ Соуджакъ-дере. Юсуфъ Рашичъ бей е при моста, който отстои на 200—300 метра отъ с. Пурали. Съ него имало и единъ сборенъ редифски табуръ съ единъ кавалерийски офицеръ. Относително нашитъ части отъ дѣсния флангъ, не мога да дамъ по-подробни сведения. Донасямъ, че на разсъмване ще се заема да събира частите и хората, които се намиратъ въ долината на рѣката и въ гората. Тъй като батареитъ иматъ само по 40 снаряда, а въ разходния магазинъ нѣма други бойни припаси, моля разпореждането Ви, да се направи потрѣбното за попълването на бойния комплектъ утре рано сутринята“.

Самъ командуващия 2-а Източна армия пише*), че като билъ въ Доганджа, която се намира въ лѣво отъ атакувания лунктъ, къмъ 8 ч. вечеръта, дошълъ офицеръ и му доловилъ, че отъ крайния дѣсенъ флангъ се хвърлили на ножъ съ викове „Аллахъ“. Въ очакване подробни сведения отъ Джемаль бей, пише М. Мухтаръ, помислихме, че тамъ решителния бой се е свършилъ въ наша полза.

Следъ като получи донесението на Джемаль бей, той пише:

„Докато не бѫдатъ публикувани, отъ страна на българитъ, автентични документи, които да изяснатъ тия събития, гореизложенитъ подробности, дадени отъ Джемаль бей, ни обясняватъ причинитъ, които предизвикаха бѣството. Вижда се, че нѣколко прѣни български дружини, възползвани отъ тѣмината, сѫ атакували на ножъ турските части, които се намираха близо до шосето и така сѫ отблъснали дивизията Джемаль, която въ четиридневния бой бъше изгубила своите тѣлесни и душевни сили, и която се състоеше повече отъ редиби“.

*) М. Мухтаръ, „Моята дейностъ“, стр. 102, забележката.

Сега може да се отговори съ неоспорими автентични документи, че тъзи няколко пръсни дружини бъха само три: 2-а, 3-а и 4-а дружини от 24-и на Нейно Величество Царица Елеонора полкъ. Атакувани са табури, макаръ да бъха редифски, но бъха четири и не бъха изтощени в четиридневни боеве, защото пристигнаха на бойното поле на 17-и вечеръта, когато пристигна и 24-и полкъ. Този бой и за тяхъ, както и за българските дружини, беше първия.

15-та рота 1912-13 год.

Разбиването на турската 2-а Източна армия.

Положението сутринта на 20-и октомврий. Атаката на 24-и полкъ. Пленяването на една турска батарея. Разбиването и бъгството на 2-а турска Източна армия. Преустановяване пред следването.

Сутринта на 20-и. положението на турцитѣ бѣше следното: (Гл. сх. № 11 стр. 100)

Южно отъ Урумъ-бейли се намираше страничната охрана на Нихадъ бей, готова да настѫпи, за да заеме изгубените презъ нощта позиции. На дѣсния флангъ, Джемаль бей повърна батареитѣ подъ прикритието на табура Болу. За другите части на тоя флангъ нѣма сведения. По български източници, турцитѣ, които заемаха височината на тоя флангъ, на края били обрънати въ бъгство. По на югъ, обаче, турцитѣ не само държеха позициите си, но даже проявяваха активни намѣрения. Още по на югъ, при с. Пуралія, отъ дветѣ страни на шосето, турцитѣ, атакувани отъ 24-и Черноморски полкъ, бѣха избѣгали и отстѫпили. Юсуфъ Рашичъ бей, обаче, съ нѣколко сборни редифски дружини, бѣше заселъ позиция при шосейния мостъ — на източния притокъ на р. Пуралія (Карагачъ). 23-и полкъ и една редифска дружина бѣха на станъ до Соуджакъ-дере. Освенъ това, Джемаль бей бѣше събрали и продължаваше да събира бѣгълци, при разходния магазинъ, до шосето, източно отъ Соуджакъ-дере. Изобщо дивизията на Джемаль бей бѣше силно разстроена отъ нощния ударъ на българитѣ и още не бѣше се съвзела. Една безредна и безцелна стрелба презъ нощта, откриваща разстроеното душевно състояние на турцитѣ. Отдѣлни турски войници продължаваха да се предаватъ. Още по на югъ, дивизията на Фаудъ Зия и Хасанъ Изетъ, както и 17-и и 2-и корпуси, заемаха вчерашните си позиции.

Въ отстѫпъ на лѣвия флангъ, около Чонгора, бѣше заселъ позиция 17-и корпусъ, а на неговия лѣви флангъ — 3-а Низамска дивизия.

По-нататъкъ, въ отстѫпъ и назадъ, се устройваще 1-а Източна армия.

Положението на българитѣ бѣше сѫщото, както вечеръта. 5-а дивизия заемаше сѫщата позиция; третата ѝ бригада оттегли всичките си части, които бѣха минали р. Пуралія, освенъ онѣзи, които бѣха заедно съ 24-и полкъ.

24-и полкъ — тритъ дружини съ команди отъ 46-и полкъ, бѣха на завладѣната позиция, югоизточно отъ с. Пурали. 11-и полкъ и дветѣ с. с. батареи, останаха при чиф. Теке. Командирътъ на бригадата не изпрати батареи на завладѣната отъ 24-и полкъ позиция. Той поиска за тази цель планински батареи, но такива не му се дадоха.

4-а Преславска дивизия заемаше позиция при Чонгора, срещу 17-и корпусъ, а по на югъ, 6-а Бдинска дивизия и 1-а армия почиваха на завладѣната позиция.

Презъ нощта на 19-и завалѣ дъждъ, който заплашваше да залѣе окопите. Командуващиятъ 2-а Източна армия, Махмудъ Мухтаръ паша, нощува въ Доганджа — задъ самата бойна линия. Той мислѣше, на сутринята, да разузнае лично и отъ близо позицията на българите, та бѣ заповѣдалъ конетъ да бѣдатъ готови въ $3\frac{1}{2}$ ч. сутринята. Въ 3 ч., обаче, при него дойде помощникътъ на началникъ щаба на действуващата армия, Пертевъ паша. Той му предаде поздравите на Главнокомандуващия по случай успѣхите на армията му и му съобщи, че надеждите на войската сѫ въ 2-а Източна армия. На това М. Мухтаръ отговори: „ако обстоятелствата благоприятствуваатъ, имамъ намѣреніе да нанеса днесъ, на противника, последенъ и решителенъ ударъ.“

Въ 4 ч. пр. пл. двамата пashi се качиха на конетъ и тръгнаха къмъ 17-и корпусъ, за да видятъ положението му. По пътя се получи съобщение отъ командира на 2-и корпусъ, че поради голѣмото разстройство на корпуса му, не ще може да вземе участие въ проектираното настѫжение. Получи и рапорта на Джемалъ бей за удара, който му нанесе вечеръта 24-и полкъ. Този рапортъ предадохме по-горе.

М. Мухтаръ, отъ виковете „ура“ и „Аллахъ“, които бѣха чути вечеръта, заключилъ, че дивизията Джемалъ имала успѣхъ и се готвѣше да нанесе последенъ решителенъ ударъ. Рапорта го хвърли въ отчаяние. Той не само, че се отказа отъ настѫжение, но се убеди, че не ще може да се задържи на позицията и реши да отстѫпи. Той изпрати заповѣдъ на Джемалъ бей да задържи позициите си, за да прикрие отстѫпленето на центъра и лѣвия флангъ, а на началниците на дивизии $\hat{\text{t}}$ Фаудъ Зия и Хасанъ Изеть, въ 7 ч. 30 м. изпрати следната заповѣдъ:

1) Тъй като дъждътъ продължава, сътвамъ за необходимо да се взематъ мѣрки за безопасността на артилерията, сир. да се изкара изъ бивачите. Поради това отправете артилерийските си части къмъ шосето, като имъ назначите и потрѣбното пехотно прикритие.

2) Снощи противникътъ атакува доста енергично фронта на дивизията Джемалъ бей и центъра на нашето разположение. Отъ това стана ясно, че той иска да раздѣли корпуса на две части, за това наредете частите си по такъвъ начинъ, че да можете винаги да подържате дѣсния си флангъ и да защитите мѣстността край шосето.

Подобна заповѣдь изпрати и на 17-и корпусъ и на другите части въ лѣво.

* * *

Обаче 1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия и главно 24-и полкъ, не позволиха да се изпълни и тая заповѣдь на М. Мухтаръ паша.

Дружинитѣ отъ 24-и полкъ, презъ цѣлия день на 19-и октомврий не получиха друга храна освенъ хлѣбъ.

Кухнитѣ на полка бѣха се установили при Бунаръ-Хисаръ, и приготвиха вечеря. Следъ като мрѣкна и боя поутихна, заведуващия прехраната заповѣда на ротнитѣ артелчици, ако ротитѣ сѫ близу, да имъ занесатъ топла храна, ако ли не, да занесатъ само хлѣбъ и варено месо. Артелчицитѣ натовариха хлѣба и месото и до сутринната се лутаха въ тѣмната и дъждовна ноќь, за да тѣрсятъ своитѣ части. Едва на разсъмване ги намѣриха, но въ това време боятъ бѣше се почналъ и ротитѣ стремително настѫпиха напредъ. Презъ цѣлия денъ на 20-и октомврий, войниците не получиха никаква храна и се биха гладни.

Поради тѣмнината, проливния дъждъ и покритата съ хрести мѣстностъ, на височинитѣ югоизточно отъ с. Пуралія, бойнитѣ части на 24-и полкъ и на турцитѣ осъмнаха на 200—300 крачки едни отъ други. При това положение, турцитѣ, при най-малкия шумъ, откриваха огънь; българитѣ не отговаряха и цѣлата ноќь се окопаваха. Отъ 2-а дружина, 7-а рота се бѣше окопала на гребена, източно отъ с. Пуралія — до самото шосе, южно отъ нея, на 600—700 крачки и малко назадъ, бѣха окопани 8-а и 5-а роти; последната се окопа въ две направления — къмъ изтокъ и северо-изтокъ. Задъ тѣхъ, въ втора линия, бѣ 6-а рота.

Къмъ 2 ч. презъ ноќта, 5-а рота прекрати окопната работа и войниците легнаха да почиватъ. Въ 4 ч. командирътъ на ротата заповѣда да се заематъ окопите и всички да бѫдатъ готови за действие. Сутринната призори, командирътъ на ротата, Капитанъ Миндовъ, забеляза, че долината предъ ротнитѣ окопи е покрита съ една маса турци, която се простира на северъ успоредно на рѣката Пуралія. Войниците имъ едва се размръдваха и малки части се отправяха, за да заематъ окопите, които споредъ Капитанъ Миндовъ, били много лошо изработени и нѣмали видъ на окопи.

Капитанъ Миндовъ оценилъ турцитѣ предъ ротата си и тия разположени на северъ и югъ на $1\frac{1}{2}$ дивизии. Точно предъ него бѣха четиритѣ сборни табури на Юсуфъ Рашичъ, на северъ дивизията Джемалъ, а на югъ дивизията Фаудъ Зия.

Капитанъ Миндовъ веднага откри вихровъ огънь по турцитѣ. Въ началото, турцитѣ се спрѣха въ недоумение, обаче, скоро се съвзѣха и настѫпиха да заематъ височината, на която бѣ 7-а рота, и отъ която не се стреляше. Като забеляза това дружинниятъ командиръ Майоръ Дечевъ, заповѣда на всички

роти да откриятъ огънь и донесе на полковия си командиръ. Откри огънь и картечната рота, която бъ се окопала малко по-назадъ. Откриха огънь и командирът отъ 46-и полкъ, които бъха се окопали между 7-а и 8-а роти. Поради храстите, турцитъ не можаха да забележатъ, че българите съ малко, поколебаха се и 20 м. следъ почване на стрелбата, започнаха да отстъпватъ, а по-големата частъ побъгнаха.

Кап. Миндовъ при гробовете на своите войници

Успѣхътъ да биде обѣрната въ бѣгство, такава голѣма маса отъ неприятеля, възбуди неописуемъ възоргъ у българите. Командирътъ на 5-а рота, Капитанъ Миндовъ, настѫпи и донесе на дружинния си командиръ. Последниятъ заповѣда цѣлата дружина да настѫпи и донесе на полковия си командиръ. Въ дѣсно отъ 5-а рота, настѫпи 6 а, въ лѣво—8-а и 7-а роти. Въ храсталака, ротитъ, особено 8-а, се бъха доста много разстроили.

Командирътъ на полка, Полковникъ Недѣлковъ, който следѣше внимателно боя, не само удобри настѫплението, но заповѣда и на останалите две дружини отъ полка да настѫпятъ.

Командирътъ на 3-а дружина, като чу стрелбата отъ пушки и картечници при 2-а дружина, изпрати патрули да узнаятъ какво става, но преди да се върнатъ патрулитъ, пристигна заповѣдъ: дружината да настѫпи. Майоръ Генчевъ поведе 3-а дружина, като имаше въ бойна частъ 10-а и 11-а роти, а въ резервъ—12-а рота задъ срѣдата, а 9-а въ отстъпъ, на дѣсния флангъ. Дружината се прикриваше отъ патрули, които откриха връзка съ 2-а дружина. Още въ началото се

появиха отъ дъсния флангъ и тила, група турски стрелци. Единъ взводъ отъ 9-а рота ги прогони. Тъй като фронта на бойната част се разтегна твърде много, то и 12-а рота излъзе въ бойната част, между 10-а и 11-а роти. Дружината срещна и изби много турци, плени 50 войници и 3 офицери.

4-а дружина — полковия резервъ — настъпи задъ 3-а дружина, като имаше 13-а и 14-а роти въ първа линия. 14-а и 15-а роти, които бъха на дъсния флангъ една задъ друга, взеха участие въ отбиване турските стрелци, които се появиха предъ 9-а рота и отбиха други турски вериги и конница, които се появиха въ дъсно, почти въ тилъ на 2-а дружина.

При настъплението, лъвиятъ флангъ на полка бъ изложенъ и за това командирътъ на 2-а дружина се обърна къмъ дветъ роти отъ 46-и полкъ, които бъха минали р. Пуралия, съ молба да настъпятъ, обаче, ротитъ не настъпиха, понеже нѣмали заповѣдъ и бъха свършили патронитъ си. За щастие, командирътъ на 11-и Сливенски полкъ — Полковникъ Семерджиевъ, чийто полкъ бѣ въ бригаденъ резервъ, на време схвана положението и изпрати своята 1-а дружина да удължи въ лъво бойния редъ на 24-и полкъ.

Командирътъ на бригадата, Полковникъ Паскалевъ, не остана по-назадъ отъ своите приемчиви подчинени. Той не само удобри всичко извършено, но като видѣ, че само слаби части отъ 3-а Дунавска бригада сѫ минали рѣката и че тая бригада не настъпва, изпрати и 2-а дружина отъ 11-и полкъ да удължи бойния редъ на 24-и полкъ — още по въ лъво. Въ тоя редъ настъпи бригадата — сама противъ цѣлата 2-а Източна армия. 2-а дружина отъ 24-и Черноморски полкъ бъше излъзла далечъ предъ всички наши части. Да видимъ какво става при тая дружина.

Войниците отъ дружината, възхитени отъ успѣха да обърнатъ въ бѣгство такава голѣма маса, напредваха стремително. 6-а рота сѫщо излъзе въ бойната линия на дъсния флангъ. Въ дъсно отъ 2-а дружина, настъпваше презъ гората 3-а дружина. Настъплението, макаръ и стремително, бъше

Майоръ Генчевъ
К-ръ 3-а дружина

бавно, защото отдълни войници и групи, изгубени въ гората, и неподозиратки опасността, се съпротивляваха и тръбаше съ огънь и ножъ да се изгонятъ. 2-а дружина, която бъ из-
преварила другите, достигна края на гората. Предъ нея цѣ-
лата долина на Соуджакъ-дере бъше препълнена съ бѣгащи
турци.

Капитанъ Витановъ
К-ръ 6-а рота

*Всичко това стана така
бѣрже, че Юсуфъ Рашичъ
бей даже не схвана какъ е
станило. Той пише: „пър-
вото нѣщо, което направиха
частитъ, сутринъта на 20-и
бъше това, че рано су-
тринъта обърнаха гръбъ и
избѣгаха. Не се спрѣхме
предъ никакви жертви за да
спремъ тоя потокъ. До-
като пехотата отстъп-
ваше, артилерията продъл-
жаваше да стреля съ себѣ-
отрицание отъ позициитъ
си. Въпръки това, не бъ въз-
можно да се възвѣрне духа
на войницитъ. На края, не
разполагахъ нито съ единъ
войникъ и напуснахъ после-
денъ позицията, която от-
бранявахъ съ четири та-
бура“*).*

* * *

И действително, турската артилерия стоеше на позициитъ си. Тя откри шарпнеленъ огънь, който бъ особено действи-
теленъ. При все това, дружината напредваше.

Следъ като избѣгаха частитъ отъ дивизията Джемалъ,
които бѣха разположени южно отъ шосето, частитъ отъ сѫ-
щата дивизия разположени северно отъ шосето, се намѣриха
въ крайно трудно положение; особено 4-а, 7-а и 8-а батареи
отъ 3-о отдѣление на турския 8-и артилерийски полкъ.

Командирътъ на това отдѣление бъ изпратилъ адютанта
си при Юсуфъ Рашичъ бей за заповѣдь. Последниятъ бъ за-
повѣдалъ: батареитъ отъ дѣсния флангъ, поради това, че
мѣстността е извѣнредно мочурлива, за всѣки случай, да
държатъ предниците си много близу до разходния магазинъ.
Предниците бѣха докарани, и сутринъта при бѣгството на
турцитъ южно отъ шосето, батареитъ запрѣгнаха и се изтег-
лиха, за да излѣзатъ на шосето. Въ това време, 7-а рота,
която настѫпваше северно отъ шосето, откри огънь по лѣво-

*) М. Мухтаръ „Моята дейностъ“, стр. 108.

фланговата батарея и ротниятъ командиръ, Подпоручикъ Л. Поповски, прати да иска помошь отъ съседнитѣ роти. 8-а рота, която бѣ южно отъ шосето, сѫщо така откри огънь, а командирътъ на 5-а рота, Капитанъ Миндовъ, изтегли 2-и и 3-и взводове отъ веригата и ги изпрати въ помощъ на 7-а рота. Двата взвода успѣха да заематъ позиция въ една горичка на 800 крачки въ дѣсно отъ батареите и отъ тамъ откриха огънь по тѣхъ. По-нататъкъ привеждаме думитѣ изложени въ донесението на самия командиръ на турското отдѣление.

„ . . . Тѣкмо когато се намирахъ при лѣвофланговата батарея, на около 100 метра въ лѣво и задъ насъ, се появи неприятелска пехота. Заповѣдахъ веднага да се откачи лѣвофланговото орждие въ посока на неприятеля. Стрелбата нѣмѣа почти никаквъ ефектъ, понеже пжтя минава по-низко отъ околнитѣ ниви, и понеже нахвѣрената прѣсть представляваше отлично закритие за неприятелската пехота. Последната се закри задъ прѣстъта, и почна да обстрѣла батареята; въ сѫщото време, батареята биде обстрѣляна отъ гората, която отстои отъ дѣсния ни флангъ на около 800—1000 метра. Дѣснофланговото орждие сѫщо така биде откачено, и вече не можеше да се мисли за напушкането на позицията. Всѣко орждие отъ батареята даде по 3—4 изстрѣла. Презъ това кратко време, много прислужници бидоха ранени отъ неприятелските куршуми. Понеже нѣмаше на близу нито единъ турски пехотинецъ, канониритѣ паднаха духомъ. Най-сетне видѣхме, че не ще можемъ да противостоимъ и напуснахме орждията“.

„Когато дѣснофланговата батарея вървѣше въ разгъннатъ строй къмъ позицията, тя бѣ обстрѣляна въ флангъ, отъ неприятелската пехота. На около 300—500 метра задъ огнената линия бѣ убитъ единъ процепенъ ездачъ съ двата си коня. Три ракли изгубиха по единъ конь; конетѣ на друга една ракла толкова бѣха изнемощѣли, че паднаха въ кальта. Всички тия жертви лежеха въ долчинката, между артилерийската позиция и разходния магазинъ на корпуса. Едно орждие, което затъна въ кальта току до позицията, не можа да бѣде извлѣчено и бѣ оставено. Отъ 8-а батарея бѣха убити пакъ отъ пехотенъ огънь, изъ гората на дѣсния флангъ, две цѣли запряжки, вследствие на което два предника останаха тамъ“.

Като стигнаха въ Биза, бѣ издадена заповѣдь по корпуса за отстѣпление къмъ Сарай. Тамъ бѣха констатирани претърпѣнитѣ отъ дѣснофланговите батареи (4-а, 7-а и 8-а) загуби и повредитѣ по материалната часть и бѣ събрана останалата прислуга. Това отдѣление остави въ кальта три орждия и четири ракли.

Къмъ тоя разказъ ще добавимъ само една подробностъ, която вземаме отъ дневника на командира на 8-а рота: редникътъ отъ неговата рота, Стоянъ Колчевъ, отъ 150 крачки убилъ мѣрача на пѣрвото откачено орждие.

* * *

Следът като се справи съ батареите, 2-а дружина продължи настъплението подъ огъня на турска артилерия. Особено силенъ бът огъня на една отъ отстъпилите батареи, която успѣ да заеме позиция източно отъ Соуджакъ-дере. Освенъ това, откриха страниченъ огънь и нѣкои пехотни части, разположени въ Соуджакскитъ лозя, а така сѫщо и отъ югъ. Въпрѣки това, дружината напредваше стремително. 5-а рота настъпваше първа; тя увличаше и другите. Но когато 5-а рота достигна на 300 крачки отъ Соуджакъ-дере, въ дружината почнаха да падатъ снаряди и отъ българските батареи.

Подъ впечатлението на неуспѣхите презъ предшествуващите дни, българската артилерия не се възползува отъ нощта да излѣзе напредъ. Тя остана на вчерашните си позиции. Съ напредването на 3-а Балканска бригада, тя остана много назадъ, а началниците не посмѣха да я заставятъ да промѣни позициите си. Бѣгството на турска пехота на тълпи, които представляваха благодарни цели за българската артилерия, и упорството на турска артилерия, която продължаваше да се бори съ българската пехота, налагаха излизането ѝ напредъ.

За тая цель се изпратиха предупреждения до артилерийските начаинци: Използува се името на командира на бригадата, като се изпращаха заповѣди отъ негово име. Въ 10 ч. и 30 м. пр. пл. 1-а с. с. батарея отъ 6-и артилерийски полкъ направи опитъ да излѣзе напредъ, но щомъ излѣзе на превала при чифл. Теке, силенъ и точенъ гранатенъ огънь я принуди да се върне отново назадъ на старата си позиция. И така артилерията на 1-а бригада отъ 3-а дивизия, както пехотата и цѣлата артилерия на 5-а Дунавска дивизия, останаха почти безучастни зрители на поражението, което мѣжествената Балканска бригада нанасяше на турска 2-а Източна армия. Наистина, много български батареи поддръжаха стрелбата, но разстоянието бѣше толкова голѣмо, че огънътъ нѣмаше ефектъ; нѣщо повече, когато 2-а дружина отъ 24-и полкъ наближи Соуджакъ-дере, попадна едновременно подъ огъня на турска и на своите батареи. Напусто развѣваха флагъ, за да се спре стрелбата. Стана нужда да се изпрати човѣкъ съ конь. Докато ставаше всичко това, дружината, за да избѣгне огъня на своята артилерия, не само спрѣ настъплението си, но даже се повърна назадъ.

Бита отъ три страни отъ противника и въ тила, отъ своята артилерия, при това осамотена, защото 3-а и 4-а дружини още не бѣха излѣзли отъ гората, дружината се оттегли на гребена. Но и тукъ положението ѝ бѣ влошено, главно отъ огъня на своята артилерия, за това 2/24-а дружина се дръпна още по-назадъ — въ края на гората.

Северно отъ 2/24-а дружина настъпиха 1-а дружина отъ 11-и полкъ, която мина рѣката по моста на шосето и 2/11-а, която прегази рѣката по на северъ. Дветѣ дружини атакуваха стремително турцитъ, отъ които едини се готовѣха да настъпятъ, а

други се съпротивляваха. Разбиха ги, като плениха лагерите и кухните имъ, нѣколко ордия и много хора. Пресъкоха пажта на страничната имъ охрана и съ помошта на части отъ 3/5-а бригада я разбиха, а частъ отъ нея плениха, заедно съ началника на прикритието — Мехмедъ Нихадъ бей. Последния бѣше офицеръ отъ щаба на 3-и корпусъ и носѣше съ себеси телеграмата, *съ която командуващия 2-а Източна армия — M. Мухтаръ, съветва великия везиръ да иска миръ.* Телеграмата падна въ ръцете на българското командуване и му послужи да се ориентира въ положението.

Сѫщо така щастливи бѣха 3-а и 4-а дружини отъ 24-и полкъ, които настѫпваха презъ гората, южно отъ 2/24-а дружина, срещу части отъ дѣсния флангъ на дивизията Фаудъ Зия бей. Разстройството на тоя флангъ въ гората принуди цѣлата дивизия да отстѫпи източно отъ р. Пуралия, (Карагачъ дере). Когато дветѣ български дружини излѣзоха отъ гората, дветѣ турски дивизии бѣха въ пълно отстѫжение и даже дружиниятъ командиръ ги смѣташе за българи. Обаче нѣкои отъ батареите имъ, които бѣха оттеглени по-рано, заеха позиция оттатъкъ рѣката и откриха огънь, когато дружините, прехвърлиха гребена. Турската пехота зае позиция задъ Соуджакъ-дере. Противъ тѣхъ се насочиха 3/24-а и 4/24-а дружини, а успоредно съ тѣхъ настѫпиха 2-а дружина отъ 24-и полкъ, и 1-а и 2-а отъ 11-и полкъ. Когато бойниятъ редъ наближи 600 крачки отъ неприятелската позиция, турцитъ започнаха да отстѫпватъ и къмъ два часа следъ пладне, българите заеха турската позиция. Турцитъ отстѫпиха къмъ Пазаръ-къой, отъ дето въ пълно безредие избѣгаха къмъ Виза и Сарай.

Тукъ, на позицията, се предаде една турска рота съ 160 души войници и двама офицери.

По-нататъкъ бригадата не преследва, понеже имаше категорична заповѣдь отъ щаба на действуващата армия: чиститъ да се установятъ на завладѣната позиция, да се устроятъ и да се попълнятъ съ бойни припаси и храна.

Както е известно, презъ цѣлия денъ войниците отъ полка не получиха храна. Едва вечеръта нѣкои отъ артелчиците намѣриха своите роти и имъ предадоха хлѣбъ и варено месо. Хлѣбътъ за сѫщия денъ бѣ полученъ отъ 5-и продоволственъ транспортъ. Освенъ това, получи се отъ сѫщия транспортъ по 80 кгр. сухаръ на рота, но не можа да се предаде и сухарътъ се измокри отъ дъждя и развали.

Презъ двета дни, за всичките товарни и ездитни коне, не се получи фуражъ.

* * *

Командуващиятъ 2-а Източна турска армия щомъ забеляза отстѫпленето на 3-и и 18-и корпуси, изпрати заповѣдь до 17-и корпусъ, който заедно съ 3-а Низамска дивизия се държеше здраво срещу 4-а Преславска дивизия, да отстѫпи.

Корпусът прекрати боя и отстъпи, безъ да бъде преследванъ.

Въ този бой участвуваха 2-а, 3-а и 4-а дружини и картечната рота отъ полка въ съставъ: 34 офицери, 3322 подофицери и войници съ 3178 пушки и 4 картечници.

Полкът загуби: убити — 38 подофицери и войници, и ранени 2 офицери и 120 войници, — безследно изчезнали 32 души, повечето отъ които въроятно съз убити и тежко ранени, не намърени въ гората, прибрани и погребани отъ други части.

Полкът има 12 убити и 4 ранени коне. Освенъ това, въ гората, патронните коне на 13-а рота се натъкнаха на турска част, която ги плени. Два отъ тяхъ, обаче, успѣха да избѣгатъ и се върнаха при ротата източно отъ Соуджакъ-дере*).

На позицията източно отъ Соуджакъ-дере останаха да нощуватъ трите дружини и картечната рота отъ 24-и полкъ, а също 1-а дружина и картечната рота отъ 11-и полкъ. Останалите три дружини отъ 11-и полкъ и артилерията заношуваха при с. Пуралия.

Презъ цѣляния денъ и презъ нощта валѣ дъждъ. Голѣмата каль прѣчеше на движението. Войниците бѣха измокрени до кости, поради което накладоха огньове, за да се изсушатъ. Мѣрки за охранение взе само 3-а дружина, като постави по единъ взводъ предъ окопите и нѣколко тайни постове. Другите дружини не взеха никакви мѣрки. Впрочемъ, поради дъждъ, студа и голѣмата каль, всички треперѣха и бѣха цѣлата нощ.

За турцитѣ, поражението което имъ нанесе 1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, а главно 24-и Черноморски полкъ, бѣ страшно. Командуващиятъ 2-а Източна армия, М. Мухтаръ паша, следъ като даде заповѣдъ за отстѫпление на 17-и корпусъ, напусна лѣвия флангъ на армията си и презъ Топчийской замина за Виза.

По пътя той срещна много бѣгащи и прѣснати войници отъ 17-и корпусъ, но не бѣше възможно да се спратъ и да се събератъ. Въ 5 ч. и 30 м. сл. пл. той стигна въ Виза и видѣ, че бashiбозуцитѣ бѣха ограбили града. Конака намѣри съвсемъ пустъ, стайните бѣха непокътнати, обозите бѣха оставени, а палатките не бѣха даже съборени. Той предположи, че 3-и корпусъ е отстѫпилъ въ бѣгство и повлѣкълъ къмъ Сарай населението и чиновниците.

И наистина, бѣгащата дивизия на Джемалъ бей, размѣсена съ тѣлпи отъ другите дивизии и корпуси, бѣше напуснала Виза въ паническо бѣгство. Съ тяхъ побѣгнаха и войските, които бѣха оставени въ Виза, подъ команда на Шукри бей. Германскиятъ майоръ фонъ Хохвехтеръ е преживѣлъ паниката и описалъ много подробно ужаса на това отстѫпление. Той, придруженъ отъ единъ капитанъ, каралъ съ три

*) 11-и полкъ имаше само 15 убити войници и 30 ранени.

волски кола, храна и материали за щаба на Махмудъ Мухтаръ паша, и билъ достигналъ не далечъ отъ Виза. Той пише: „Изведнажъ се озовахме всрѣдъ една шумяща тълпа, задъ която вървѣха коли, конници, зарядни ракли и една линейка съ много лѣкари. Всички вървѣха бѣрже. Задъ тѣхъ идѣха други уединени и цѣли отряди, които се взираха безспокойно назадъ. На 1000 м. отъ насъ се виждаше черни маси, които се приближаватъ; моите колари не искатъ да вървятъ по-нататъкъ.“

Станало е нѣщо извѣнредно. На въпроситѣ ми отговаряте смутено. Конвоятъ ни изчезна, а водачите обѣрнаха назадъ. Прочее, това бѣше най-доброто, което можеше да се направи, защото въ тая каль бѣше невъзможно да се върви срещу този човѣшки порой.

Вълната отъ отстѣпващи ни влѣче цѣлъ часъ; хиляди бѣжанци ни надминаватъ. Единъ коларь избѣга; другарятъ ми не забеляза това и въ врѣвата не чу виковетѣ ми. Следъ това и моятъ коларь избѣга. . .

Стигаме единъ потокъ. Всички се трупатъ около моста, презъ който искатъ да минатъ наведнажъ. Безредието е неописуемо. Моите волове вървятъ право на потока, азъ не мога да ги управлявамъ; скачамъ отъ колата, но късно, тя се обръща. И другитѣ коли постигна сѫщата участъ“.

Хохвехтеръ напусто молилъ офицери и войници да спасятъ багажа на своя генералъ; никой не го слушалъ. Той купува единъ голъ конь отъ единъ бѣглецъ, възсѣда го и продѣлжава бѣгството. Въ Сарай не намира нищо друго освенъ непрекъснатия потокъ отъ бѣгълци. Продѣлжава пѣтя за Черкеzkой. Сѫщиятъ пише по-нататъкъ: „Сега видѣхъ — какво нѣщо сѫ ужаситѣ на войната. Предъ мене, единъ войникъ направи нѣщо като „салто мортале“, направи единъ пируетъ и падна мъртавъ. Хвърляха на земята умрѣлитѣ, за да не стесняватъ живитѣ въ колата. Придошлиятѣ рѣкички стигаха до пояса. Навсѣкжде върволяца бѣжанци — селяни; дѣждътъ не преставаше“.

Инострнннитѣ военни аташета, като отивали да следятъ действията на 2-а Източна армия, били изпреварили Хохвехтеръ. Единъ отъ тѣхъ пише, че билъ взетъ отъ потока на бѣгащите, като рибаръ отъ развлѣнувано море, и пѣтувалъ частъ отъ нощта заедно съ бѣгащите. „Това бѣше походътъ на смъртъта — разказва той — животътъ ми зависѣше отъ краката на коня; ако той паднѣше, азъ имахъ твърде ясниятъ усетъ, че нѣма да се вдигнеме повече отъ калта, която стигаше до жаретитѣ“.

Между това, погокътъ отъ бѣгащи не преставаше. Самъ командуващиятъ армията, Махмудъ Мухтаръ паша, макаръ и убеденъ, че до вечеръта бѣлгаритѣ нѣма да заематъ Виза, не посмѣ да остане тамъ всрѣдъ деморализираниятѣ тѣлпи отъ войници и къмъ 6 ч. сл. пл. тръгна за Сарай.

„Дъждът и вѣтърът се бѣха усилили — пише Махмудъ Мухтаръ паша. Рѣкитѣ бѣха излѣзли извѣнь коритата си и равнината, която се простира чакъ до Сарай, въ цѣлата дължина — около 20 кlm., се бѣше обѣрнала въ блато, и пътуването бѣше извѣнредно трудно. Не можеше да се мисли за движение вънъ отъ пжтя. Следъ хиляди опасности, посрѣдъ нощъ, стигнахме въ Сарай.

По пжтя войските вървѣха въ безредие. Пехотинците бѣха буквально изтощени отъ гладъ и умора и падаха въ калта отъ кждето не се дигаха вече. Виковетѣ на тия давящи се нещастници ечеха въ ушитѣ и разкъсваха сърдцата ими. Твърде много орждия, ракли и други коли бѣха затънали въ калта и оставени, или пъкъ, при преминаването на много тѣсни мостове, бѣха паднали въ рѣката и конетѣ се удавили. Селата, презъ които минахме, бѣха натъпкани съ войници, които представяха такава гледка, че никому не би минало презъ ума, че това сѫ войници, които толкова дни сѫ се сражавали победоносно. Както и следъ Лозенградъ, ние се намирахме всрѣдъ мизерно и страшно отстѣпление“.

Въ Сарай, Махмудъ Мухтаръ паша, намѣри командира на 3-и корпусъ, отъ когото научи, че имало заповѣдь за отстѣпление, и за онова, което е разпоредено по нея. Отъ своя страна, Махмудъ Мухтаръ паша му съобщи, че отъ назначената задна охрана при Виза нѣмаше ни поменъ.

Ядрото на дивизията Фаудъ Зия и Хасанъ Изетъ паша отъ 3-и корпусъ, не получиха заповѣдта за отстѣпление къмъ Сарай, и понеже не бѣха преследвани отъ българите спрѣха се да нощуватъ при Базарликъ. Ядрото на 17-и корпусъ отстѣжи въ Узунъ-Хаджи: 3-а дивизия — въ Миоселимъ, а леката конна бригада — къмъ Синанлия. Тѣ, като видѣха, че на шосето предъ дѣсния имъ флангъ, намѣсто дивизията Джемаль сѫ се загнѣздили българи, веднага отстѣпиха за Виза. Когато научиха, че корпуса отстѣпилъ за Сарай и тѣ се опѫтиха за тоя градъ. Обаче съ тръгването за Виза и тия дивизии се разнебитиха, полковетѣ се размѣсиха и обѣрнаха на тѣлпи. Едни тръгнаха за Черкезкъ, други кждето имъ видѣха очитѣ; само щабоветѣ съ малки ядра, стигнаха въ Сарай.

Въ това време, войниците отъ 24-и полкъ, мокри до кости и зъзнещи отъ студъ цѣла нощъ около становетѣ, на 21-и октомврий осъмнаха задъ завладѣната неприятелска позиция — всрѣдъ неприятелския лагеръ. Палатките и по-голѣмата част отъ подвижното имущество на противника — стоеха непокътнати.

Сутринята, командирътъ на полка огледа мѣстността, опредѣли позицията и я раздѣли между дружините. До 10 ч. пр. пл. дружините се окопаха и отеглиха на станъ задъ окопите, като дветѣ дружини отъ бойната част изпратиха въ охранение по две стражи. На стана, ротитѣ накладоха буйни огньове и се изсушиха.

Вече трети денъ, 24-и полкъ бѣ все въ бойна част; за това командирътъ на бригадата бѣ изпратилъ 11-и полкъ да

го смъни. Но едва полкътъ бъ тръгналъ, получи се заповѣдь отъ началника на 5-а дивизия: частитѣ да останатъ на мястата си въ пълна почивка. Смъната не стана и 24-и полкъ остана въ бойната линия.

Къмъ 4 ч. сл. командирътъ на лѣвофланговата 12-а рота съгледа на 1200 крачки една турска кола съ петь товарни катъри. Той откри огънь съ едно отдѣление. Единъ турски войникъ падна убитъ, а другитѣ се разбѣгаха, като оставиха колата и катърите. Командирътъ на ротата разтовари турските патрони отъ колата и катърите и натовари ротнитѣ. Своята кола, която бѣше доста разнебитена и товарнитѣ коне, които бѣха изтощени и набити, той предаде въ обоза.

Музикантския взводъ — 1912—13 год.

Санитарната команда и полковиятъ свещеникъ се премѣстиха задъ позицията и разположиха въ турски палатки. 52 души бѣха погребани съ нужднитѣ религиозни и военни почести.

Още сутринята, артелчиците намѣриха ротитѣ и предадоха хлѣба, както за миналия, така и за сѫщия денъ. Кухнитѣ, които се премѣстиха при позицията, дадоха изобилна и топла храна. Самитѣ войници използуваха оставения турски складъ при моста на Соуджакъ-дере и за вечеря, освенъ чорбата, приготвиха си въ бакитѣ хубавъ пилафъ.

Добитъкът въ полка — коне, волове и магарета — така също почувствува последицата отъ победата. Тоя ден тъ починаха напълно разсамарени и разамуничени и ядоха до пресита отъ изоставения турски обозъ.

Нестроевата рота се премѣсти отъ Иено въ Бунаръ-Хисаръ, и се разположи на станъ северно отъ града.

Сутринта на 22-и октомврий, времето бѣ студено и вѣтровито, но на стана на Черноморци бѣ весело. Музиката свирѣше и войниците играѣха кръшни хора и ржченици. Духът на полка бѣше на завидна висота. Черноморци бѣха пожънали една блѣскава победа — тѣ записаха една златна страница въ историята на българската войска. По тоя поводъ полковия лѣкарь пише: „труповетѣ не действуватъ съ крушително на нашия войникъ. На всичко той гледа съ чудно философско хладнокръвие. Той билъ чудесенъ материалъ за война. Сериозно болни нѣма, макаръ че следъ дѣждоветѣ, времето е много студено и облачно.“

Следъ пладне, 24-и полкъ бѣ смѣненъ отъ 11-и и се оттегли въ бригаденъ резервъ до рѣката Соуджакъ-дере, северно отъ шосето. Тукъ, до самата рѣка, близо до гората и до селото Соуджакъ, на полка се даде пълна почивка.

На следващия денъ 23-и октомврий къмъ 11 ч. пр. пл. пристигна и 1-а дружина. Полкът се построи безъ оржжие, съ музиката на чело и посрѣдна своите другари по оржжие съ възторжени викове „ура“. Съ сѫщите бойни викове отговори и 1-и дружина. Така, на завладѣната позиция, се сѣбраха ония, които най-много допринесоха за разбиването на турцитѣ при Бунаръ-Хисаръ и въ братска прегрѣдка отпразнуваха така желаната победа.

Тѣ радостно ликуваха, защото бѣха герои на една и съща голѣма драма. Името имъ ще остане навѣки записано въ историята. Голѣмото сражение при Бунаръ-Хисаръ, сложи за винаги край на турското господство въ Европа, разклати изъ основи турската империя и записа въ военната лѣтописъ на народитѣ, една небивала до сега победа — златна страница, съ вѣзвала за победоносното българско оржжие.

За спечелването на победата, у българитѣ си съперничеха: безаветната храбростъ — съ изкуствното командване, голѣмитѣ жертви — съ твърдия духъ, дѣлгът — съ безспирния устремъ. Срещу тия качества на Черноморци, на лѣвия брѣгъ на Карагачъ-дере, стояха: фанатизътъ, вѣковното господство и прогнилото величие на едно минало — срѣдства за борба, които се оказаха негодни да противостоятъ на изкуствното командуване, твърдия духъ и непобедимия устремъ.

При Бунаръ-Хисаръ победи духът на свободата, изправенъ срещу тоя на тиранията.

Наедно съ това българитѣ, спечелиха тамъ и едно неоспоримо право; защото спечеленото съ такъвъ героизъмъ, вѣра, буенъ устремъ и безброй жертви, не може да бѫде оспорвано. Едно желание за свобода, може да бѫде временно вѣзпрѣно, но то дава надежда за бѫдещи подвизи и нови победи.

Участието на полка въ сражението при Чаталджа.

Настъплението на полка къмъ Чаталджа.

**Решението на турците да отстъпятъ на Чаталджа. На-
стъжение на полка въ състава на 3-а армия къмъ
Чаталджа на 24-и, 25-и и 26-и. Почивка на 27-и октом-
врий; походъ на 28-и и 29-и октомврий: заемане из-
ходното положение за атака и укрепяването му.**

Докато българите почиваха и се устройваха на завладѣ-
ното бойно поле Люле-Бургазъ—Бунаръ-Хисаръ, турскиятъ
Главнокомандуващъ, се опита да спре бѣгащата войска, да я
устрои и да заеме много удобната позиция, задъ горното те-
чение на Еркене. Това бѣ много възможно, защото българите
не преследваха. Обаче, турска армия бѣ така разбита и упла-
шена, особено следъ поражението при Бунаръ-Хисаръ и бѣ
обвзета отъ такава паника отъ холерата, която вземаше по
хиляди жертви на денъ, че нищо не бѣ въ състояние да я
спре и тури въ редъ. Поради това, турскиятъ главнокоманду-
ващъ, се принуди да заповѣда на 1-а и 2-а Източна армии да
отстъпятъ задъ Чаталджанска укрепена позиция и подъ
прикритието на резервната армия, която се съсрѣдоточаваше
тамъ, да се събератъ и преустроятъ, и тамъ на Чаталджан-
ската позиция да преградятъ пътя на българите къмъ Ца-
риградъ.

* * *

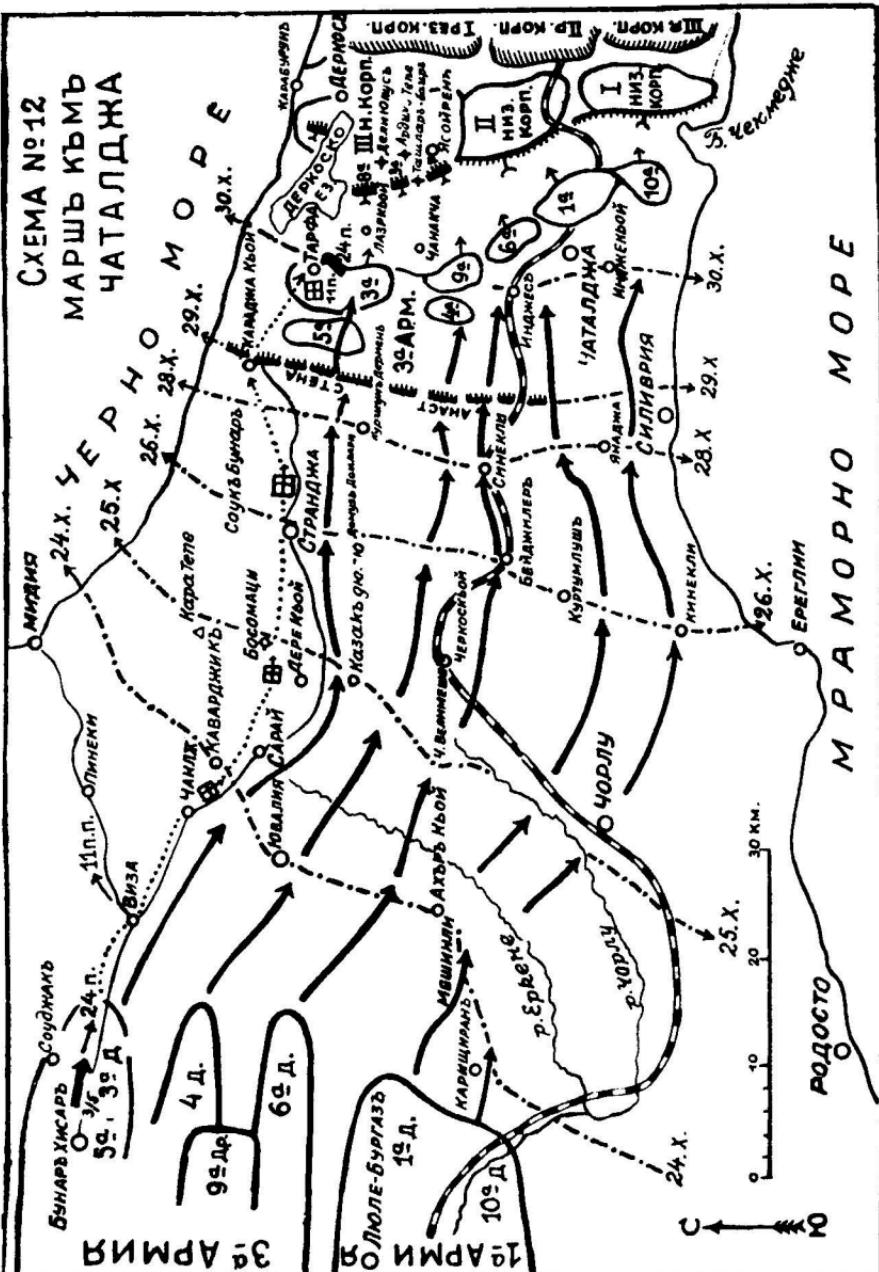
Българите си починаха и устроиха на позицията Люле-
Бургазъ—Бунаръ-Хисаръ. Тѣ се снабдиха съ бойни припаси и
следъ като се усилиха съ 9-а Плевенска дивизия, 2-а бригада
отъ 3-а Балканска дивизия и Хасковския отрядъ, на 24-и ок-
томврий, настъпиха съ цель да атакуватъ противника, дето го
намѣрятъ. (Сх. № 12 стр. 124).

Споредъ директивата, на Главнокомандуващиятъ, 1-а ар-
мия трѣбаше на 24-и да стигне линията Мешинли—Караши-
ранъ, а 3-а армия—линията Каварджикъ—Ювалие—Дхъркъой.

Командуващиятъ 3-а армия заповѣда: 11-и полкъ, който
вече бѣ при Виза, да настъпи къмъ Пинеки и да образува
лъва странична охрана на армията. 3-а бригада отъ 5-а
дивизия, къмъ която се придава и 24-и Черноморски полкъ,
да настъпи по пътя Соуджакъ—Виза—Чаклѫ. На останалите
две бригади отъ 5-а дивизия и на 4-а и 6-а дивизии заповѣда
да настъпятъ успоредно на 3/5-а бригада, по пътищата

южно отъ нейния. На 3-а Балканска дивизия (2-а и 3-а бригади) заповѣда да настѫпва задъ 5-а дивизия.

Командирътъ на 3-а бригада отъ 5-а дивизия назначи въ предна охрана на своята бригада 24-и полкъ.

И така, сутринта на 24-и октомврий, 1-а и 3-а армии настѫпиха къмъ Цариградъ по всички пътища между Мраморно и Черно море. 24-и полкъ, настѫпи въ 8 ч. и 15 м.,

като изпрати 4-а дружина въ предното прикритие, а 13-а рота въ челна стража. Въ главните сили следваха 1-а дружина, картечната рота, 2-а и 3-а дружини. Отъ Виза, къмъ полка се присъединиха: пионерната рота и 1-о с. с. отдѣление отъ 6-и артилерийски полкъ. Ротата и една батарея се придаха къмъ предното прикритие, а останалите две батареи влѣзоха въ колоната между 2-а и 3-а дружини.

Полкътъ се движки нормално. На всѣки часъ се даваше по 10 минути малка почивка, а на 4 километра източно отъ Виза, се даде голѣма почивка, отъ $1\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. до $3\frac{3}{4}$ ч.

Времето, облачно и студено, бѣ благоприятно за движение. Пѣтъ бѣше усъянъ съ хвърлени и изоставени отъ турците вещи, оржия, бойни припаси, храни, снаряжения. При Виза бѣ изоставенъ цѣлъ турски станъ — кола, живи и умрѣли коне, хора тежко ранени и тежко болни и много измрѣли. За нещастие, между последнитѣ, повечето бѣха болни и починали отъ холера. Тая болестъ бѣ пренесена отъ Азия отъ една дружина, стоварена въ пристанището Мидия, дошла въ Бунаръ-Хисаръ и отстѫпила по тоя пѣтъ. Болестъта се разпространи въ турската войска, съ невѣроятна бързина и въ страшни размѣри. Българските войници, като не подозираха, че има такава болестъ, не се предпазваха и заразата проникна и между тѣхъ.

Къмъ 7 ч. вечерътъ, полкътъ достигна Чаклѫ и се разположи на станъ на източния край на селото. 4-а дружина изпрати въ неподвижно охранение три роти, които поставиха стражеви и тайни постове и изпратиха разузнавателни патрули. 15-а рота остана въ резервъ. Обозътъ бѣ съ общия обозъ на бригадата, поради това кухнитѣ не можеха да пристигнатъ на време и за вечеря не се готви.

* * *

За 25-и октомврий Главнокомандуващиятъ — Н. В. Царя — разпореди: 1-а армия да достигне лѣвия брѣгъ на р. Чорлу, а 3-а армия — до линията Кара-тепе — Босомаци—Казакъ—Долю—чифлика Велимеше. Командуващите армиите и началниците на дивизиите, заповѣдаха на колоните да продължатъ движението до дадените линии.

24-и полкъ остана пакъ придаденъ къмъ 3-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, но сега общото началство на колоната пое командирътъ на 1-а бригада отъ 3-а дивизия, Полковникъ Паскалевъ. Той назначи въ предна охрана 46-и полкъ, а 24-и полкъ остави въ главните сили задъ 45-и полкъ.

Полкътъ бѣ готовъ да тръгне въ $7\frac{1}{2}$ ч., обаче, до като се изтеглятъ 46-и и 45-и полкове и артилерията, едва въ 11 ч. и 50 м. настѫпи. Дружините влѣзоха въ колоната по реда на номерата си, а картечната рота — между 1-а и 2-а дружини. Поради късното тръгване, голѣма почивка не се даде. До 4 ч. сл. пл. времето бѣ облачно и студено, а следъ това завалѣ дъждъ, който измокри войниците, които освенъ

това газиха и две рѣки. Къмъ 6 ч. главните сили достигнаха Дерменъ-дере и се разположиха на станъ. На 24-и полкъ заповѣдаха да се разположи предъ главните сили и да изпрати една дружина за охрана на артилерията на предната охрана. Полкът можа да се разположи на станъ едва къмъ 10 ч. сл. пл. 4-а дружина, която бѣ назначена въ охрана на артилерията, едва къмъ 11 ч. сл. пл. разположи 9-а и 10-а роти въ дѣсно, а 11-а и 12-а въ лѣво отъ артилерията, а отпредъ постави стражеви постове.

Тоя денъ за пръвъ пътъ се забеляза умора въ полка. Полковиятъ лѣкаръ пише: „на опашката на колоната се забелязватъ, като никога до сега, значително число изостанали, оито при първата почивка се прибиратъ въ ротите“.

Сутринта войниците получиха топла храна, на обѣдъ—варено месо, а вечеръта, поради късното пристигане, не се готови.

* * *

За 26-и октомврий Главнокомандуващиятъ заповѣда: 1-а армия да достигне линията Кинекли—Куртулмушъ, а 3-а армия—линията Бейджилеръ—Странджа. Въ тоя смисъл разпоредиха и командуващите армиите и началниците на дивизиите. Само въ 5-а дивизия стана промѣна. Началникътъ на тая дивизия се оплака, че неговата дивизия — най-много пострадала—се назначава въ първа линия, и настоя да излѣзе въ първа линия 3-а дивизия. Командуващиятъ 3-а армия заповѣда въ тоя смисълъ. Обаче тази смеѓна не засѣгна 1/3 бригада, въ която влизаше и 24-и полкъ. Така, на 26-и октомврий, 5-а дивизия остана назадъ, а вместо нея, излѣзоха напредъ 2-а и 3-а бригади отъ 3-а Балканска дивизия, къмъ която се присъедини и 1/3 бригада.

Началникътъ на 3-а дивизия, генералъ Сарафовъ, разпореди: дивизията да настѫпи и достигне линията Соукъ-бунаръ—Домусъ-Домлари, въ три колони и лѣва странична охрана. Въ лѣвата колона, подъ началството на командира на 1/5 бригада влизаха 24-и полкъ, 2 дружини отъ 41-и полкъ, едно полско и едно план. арт. отдѣления, и една пионерна рота. Въ лѣвата странична охрана бѣ назначенъ 11-и полкъ.

Командирътъ на 1/3 бригада назначи въ предна охрана 1-а и 2-а дружини отъ 24-и полкъ, едно не с. с. планинско отдѣление — подъ общото началство на командира на 24-и полкъ. Последниятъ назначи въ челна стража 1-а рота, въ предно прикритие—2-а и 3-а роти, 2-а дружина и планинското отдѣление — въ главните сили на предната охрана.

Предната охрана настѫпи въ $9\frac{1}{2}$ ч., но въ $11\frac{1}{2}$ ч. се спрѣ да дочака планинското отдѣление и отново тръгна въ 2 ч. сл. пл. Пътътъ бѣше тѣсенъ, планински и на място много каленъ. Дъждътъ измокри войниците до кости. Движенето бѣ извѣнредно трудно. Много войници изостанаха и съ мжка настигаха ротите си. Въ 6 ч. сл. пл. предната охрана мина презъ гр. Странджа, посрѣдната най-радушно отъ населението

съ биене на камбани, пъене на църковни пъсни и херугви. Въ 9¹/₄ ч. сл. пл. предната охрана достигна опредѣленото място—височината 5 км. източно отъ Странджа и се разположи на станъ. Предното прикритие постави неподвижно охранение, Къмъ 11 ч. вечеръта, пристигнаха въ Странджа и главните сили на колоната и се разположиха на станъ въ източната част на града.

Сутринъта, войниците получиха топла храна, а на обѣдъ — парчета месо. Пътът бѣ задръстенъ, кухните не можеха да пристигнатъ на време и не готвиха за вечеря. Хлѣбътъ този денъ, поради сѫщите причини се раздаде съ товарни коне. При това, 2-а дружина получи по половинъ хлѣбъ. Фуражъ, както и предидущите дни, не се получи. Използва се мястния, но бѣ недостатъченъ. Само добитъка на нестровата рота, която бѣ стигнала въ Сарай, получи фуражъ.

* * *

За 27-и октомврий Главнокомандващия заповѣда: I-а и III-а армии да почиватъ на достигнатите места, да привлечатъ обозите и да се устроятъ.

Лѣвата колона на 3-а Балканска дивизия, въ която влизаше и 24-и полкъ, обаче, се подаде напредъ. Главните сили на колоната въ 11 ч. пр. пл. излѣзоха на 3 км. по-напредъ: въ тѣхъ влизаха 3-а и 4-а дружини и картечната рота отъ 24-и полкъ. Предната охрана остана на сѫщото място до 3 ч. сл. пл., следъ това, излѣзе на около 2 км. напредъ, дето планинското отдѣление засе позиция, а 2-а дружина постави неподвижно охранение: 6-а и 7-а роти въ стражеви постове, а 5-а и 8-а роти въ резервъ.

Войниците се праха, чистиха и подтѣгнаха. Топла храна се даде сутринъта и вечеръта. Хлѣбътъ бѣ недостатъченъ и не всички получиха въ полагаемото се количество. Вместо хлѣбъ на нѣкои части бѣ раздаденъ пшениченъ и царевиченъ булгуръ, който свариха на каша.

Вследствие на дѣлгите и изморителни походи, отъ дѣлъда и голѣмата каль, всички войници изглеждаха като сѣнки. Появиха се много болни. Отъ тѣхъ се изпратиха въ дивизионния лазаретъ 38 души съвсемъ отпаднали.

Прехраната бѣ много затруднена. Разстоянието до проволствения транспортъ въ Виза бѣ 40 км. Полковите проволствени кола едва насмогваха да пренесатъ само хлѣбъ и то въ недостатъчно количество. Месо още се намираше отъ изостаналъ турски добитъкъ, но други продукти нѣмаше. Фуражътъ за добитъка се добиваше отъ селата, но и той бѣ въ недостатъчно количество.

* * *

За 28-и октомврий Главнокомандуващиятъ заповѣда: 1-а армия да достигне линията Япаджа—Синекли, а 3-а армия — линията Куршумъ—дерменъ-Стена. Въ изпълнение на това

разпореждане командуващиятъ III-а армия заповѣда на 3-а Балканска дивизия да настѫпи и достигне развалините на Анастасиевата стена.

3-а дивизия продължи настѫплението, като имаше въ лъво странична охрана 11-и полкъ съ две планински батареи, лъва колона — 24-и полкъ съ две артилерийски отдѣления и една пионерна рота, срѣдна колона — 3-а бригада и дѣсна колона — 2-а бригада.

Въ 7 1/2 ч. сутринята, командирътъ на 24-и полкъ из-прати 4-а дружина съ артилерийските отдѣления по южния путь за Караджакъой, а той поведе останалите три дружини по прѣкия путь за сѫщото село.

Въ предна охрана бѣ изпратена 3-а дружина, а въ челна стража — 9 рота. Полкътъ премина р. Странджа два пъти въ бродъ. Третия пътъ, при вливането на р. Пърнаръ-бунаръ, кѫдето рѣката е доста дълбока, мина по мостъ, направенъ отъ клони отъ предната охрана — 3-а дружина. Пионерната рота бѣ изпратена съ артилерията да ѝ поправя пътя. Тамъ артилерията настигна полка. Следъ половина часъ почивка, колоната продължи пътя и въ 3 ч. сл. пл. достигна развалините на Анастасиевата стена. Тукъ челната стража се натъкна на два турски разездъ отъ по 15—20 човѣка. Тѣ бѣха първите турци, които полкътъ срѣщна при настѫплението отъ Бунаръ-Хисаръ за Чаталджа.

Предната охрана назначи като охранителни роти 10-а и 12-а роти, а 9-а и 11-а — въ резервъ на подвижната охрана.

Тоя денъ се готвѣ топла храна, но хлѣбъ не можа да пристигне. Раздаде се сухаръ отъ возения въ полковия обозъ.

Полкътъ нощувѣ при развалините на Анастасиевата стена. Тая стена е преграждала Цариградския полуостровъ отъ Черно до Мряморно морета. Тя е издигната преди 14 вѣка отъ византийския императоръ Анастасий, за да защища Цариградската околностъ. Но българитѣ водени отъ Княза Заберганъ, я превзели и разрушили. Следъ 14 вѣка на Черноморци бѣ сѫдено отново да достигнатъ и минатъ тая стена — поставена като преграда предъ безспирния устремъ на българитѣ.

* * *

За 29-и октомври Главнокомандуващия разпореди: 1-а армия да достигне линията Инджезъ—Индже-къой, а 3-а армия — линията Инджезъ—Тарфа. Командуващиятъ 3-а армия разпореди: 3-а Балканска дивизия да достигне до линията Орманли—Сербели. Вместо 11-и полкъ, въ странична охрана — край Черно море — бѣ назначенъ 2-и полкъ.

3-а Балканска дивизия настѫпи въ три колони. Въ лѣвата колона влизаше 1-а бригада. Тя трѣбваше да тръгне въ 7 ч. пр. пл. и да достигне Тарфа. Обаче самата заповѣдь за тръгване се получи въ 8 ч. Всички пътища бѣха заети отъ войски, и нито коли, нито товарни коне можеха да излѣзватъ напредъ; затова хлѣбътъ не можеше да се донесе до брига-

дата. Командирът на бригадата предвидѣ това и разпореди да се реквизира брашно и жито, което се смлѣ въ воденицитѣ, и събра хлѣбари, които изпекоха хлѣбъ въ пещите на с. Караджа-кьой. Поради липса на работници и фурни, хлѣбътѣ бѣ недостатъченъ, заради това раздадоха се по 2,000 хлѣба на полкъ. Командирът на 24-и полкъ разпореди да се сготви месо по 800 гр. на човѣкъ. Полкът чака докато се приготви хлѣба и предната охрана можа да тръгне едва въ $10\frac{1}{2}$ ч., а главните сили въ $11\frac{1}{4}$ ч.

Въ предна охрана бѣха назначени 2-а и 4-а дружини отъ 24-и полкъ и 1-а с. с. батарея, а 15-а и 16-а роти — въ предно прикритие. Отъ 11-и полкъ се изпрати една дружина въ лѣва странична охрана. Другите две дружини отъ 24-и полкъ следваха на чело на главните сили, а между тѣхъ — картечната рота и дветѣ батареи.

Още преди тръгването останаха 96 души болни; половината бѣха болни отъ диария, у нѣкои се откри слузъ и кръвъ. Забелязваше се обща слабостъ отъ умората и слабата храна. Когато колоната отмина Сербели, завалѣ силенъ дъждъ. Пѫтищата, които и безъ това бѣха кални, станаха почти не проходими. Артилерията затъна и не можеше да мръдне напредъ. Това забави и пехотата. Въпрѣки всичко, предната охрана достигна Тарфа въ 6 ч. и 30 м. Главните сили не можаха да достигнатъ Тарфа. Тѣ останаха да нощуватъ въ гората — при батареите — северозападно отъ Тарфа. Предната охрана се усили съ 1-а дружина и зае позицията на $1\frac{1}{2}$ кlm. югоизточно отъ селото. 4-а дружина постави въ неподвижно охранение 15-а и 16-а роти, които поставиха по три стражи. 13-а и 14-а роти бѣха въ резервъ на охранителните роти. Селяните отъ Тарфа — българи — дадоха на предната охрана хлѣба, който бѣха приготвили за турцитѣ. Кухните не можаха да пристигнатъ; вечеря не се готови. Тоя денъ въ 11-и полкъ имаше нѣколко смъртни случаи отъ холера. Това бѣха първите жертви на тоя страшенъ бичъ за нашата войска.

За 30 октомври Главнокомандуващиятъ заповѣда: армиятѣ да останатъ на достигнатата линия, да се устроятъ и подтегнатъ обозите си и да изпратятъ напредъ силни разузнавателни части, които да разузнайтъ Чаталджанската позиция.

Командуващиятъ 3-а армия разпореди, въ сѫщия сми-сълъ и заповѣда да се укрепятъ на заетата позиция, като я раздѣли между дивизиите. На 3-а дивизия даде участъка Тарфа — височините източно отъ Калфакъй вкл. Началникътъ на 3-а дивизия заповѣда: 1-а бригада да достигне определената ѝ за миналия денъ линия и да укрепи участъка отъ съединението на пѫтищата Сербели—Тарфа и Джебель-кьой — Тарфа, до височините $1\frac{1}{2}$ кlm. южно отъ Тарфа вкл. и следъ като се започне укрепяването, да се изпрати силна разузнавателна част, която да влѣзе въ съприкоснение съ противника. Въз основа на тая заповѣдь, коман-

дирътъ на бригадата, Полковникъ Паскалевъ, изпрати и останалите части отъ 24-и полкъ и планинските батареи въ предната охрана, а 11-и полкъ и полските батареи разпореди да се подадатъ напредъ и да се установятъ на станъ при Тарфа. Въ 12¹/₄ ч., когато 3-а дружина преминаваше презъ Тарфа, единъ 21 см. снарядъ, изстрелянъ отъ турски кръстосвачъ отъ къмъ Карабурунъ, падна близо до стана на 11-и полкъ.

Къмъ 1 ч. сл. пл. цѣлиятъ 24-и полкъ бѣ на позиция; въ първа линия бѣха 1-а дружина въ лѣво, 2-а въ дясното. Между тѣхъ една полска и две планински батареи. 3-а и 4-а дружини и картечната рота останаха въ полкови резерви задъ лѣвия флангъ. Къмъ 1¹/₄ ч. сл. пл. пристигна при планинската батарея началникътъ на дивизията, за да разузнае турската позиция. За да се избѣгнатъ пораженията, 6-а рота бѣ оттеглена 200 крачки назадъ.

1-а с. с. полска батарея отговори на противниковата стрелба. Следъ малко време стрелбата се прекрати. По заповѣдь отъ командира на бригадата, 11-и полкъ и 2-а и 3-а с. с. батареи излѣзоха на позиция, въ лѣво отъ 24-и полкъ.

Тоя денъ, на войнищите се даде топла храна, една част отъ хлѣба се докара съ товарни коне, друга част се изпече въ селата, но пакъ бѣ недостатъченъ и се допълни съварена царевица.

Поради лошото хранене, заболѣванията отъ stomashni разстройства взеха епидемиченъ характеръ. Тоя денъ се явиха 80 болни, отъ които половината — бѣха тежко.

* * *

Презъ деня позицията, опредѣлена на бригадата, се изучи и за другия денъ, командирътъ на бригадата я организира както следва: дѣсенъ участъкъ — височините 1 км. източно отъ Тарфа и височините 1¹/₂ км. югоизточно отъ сѫщото село, се заеха отъ 24-и полкъ, къмъ който се придаха 1-о с. с. полско отдѣление, 1-о не с. с. полско отдѣление и единъ взводъ пионери. Лѣвиятъ участъкъ — височината североизточно отъ Тарфа, се зае отъ една дружина отъ 11-и полкъ и 1 взводъ пионери. Останалата част отъ 11-и полкъ, съ две планински батареи, се разположи при северния край на Тарфа, като бригаденъ резервъ.

Командирътъ на 24-и полкъ разпореди да се укрепи позицията, а после обѣдъ, 3-а и 4-а дружини да смѣнятъ 1-а и 2-а отъ бойната част. Турската артилерия още сутринта откри огънь по дружината отъ 11-и полкъ, която заемаше позицията си, като ѝ нанесе значителни загуби. Следъ обѣдъ, въ 4 ч., когато се размѣстваше артилерията на позицията при 24-и полкъ, турска батарея — намираща се югоизточно отъ Лазаркъой, откри огънь. Отговориха ѝ две с. с. батареи и престрелката се продължи съ прекъжване до мръкване. Тая стрелба попрѣчи на окопаването и на смѣната, която стана въ

мръкнало. 4-а дружина смѣни 1-а, като изпрати две роти въ първа линия и две въ втора, а 3-а дружина смѣни 2-а дружина, като изпрати 3 роти въ първа линия и 1 въ втора.

До 12 ч. презъ нощта, ротитѣ усилено се укрепяваха. Следъ това, до $3\frac{1}{2}$ ч. почиваха, а после, до 6 ч. пр. пл., усъвършенствуваха окопите си; изстъкоха храстите на 200 крачки предъ окопите и съ тѣхъ ги прикриха.

На войниците се даде топла храна, а хлѣбъ се раздаде по $\frac{3}{4}$. Съно за добитъка се намѣри отъ турските села, но еchemика бѣ недостатъченъ.

Тоя денъ се явиха нови 60 заболѣвания съ холерни при знаци; отъ заболѣлите по-рано, 9 починаха. Отъ тукъ нататъкъ, заболѣванията отъ холера всѣки денъ се увеличаваха.

* * *

Окопите, които частите строиха срещу турската позиция при Чаталджа, бѣха обикновени окопи, които се строятъ винаги, когато се чувствува присъствието на противникъ. Обаче, въ щаба на действащата армия искаха да се устрои една по-солидна позиция. За това, вечеръта на 30-и октомври Главнокомандуващия заповѣда: „армиите на заетите места да организиратъ позиция, която да послужи за основа при преминаване въ атака на Чаталджанска позиция“.

Трѣбаше позицията да се укрепи не само съ стрелкови пехотни и артилерийски окопи, а по-солидно. За тая цѣль, армейските инженерни паркове усилиха съ инструментъ дивизионните паркове, и последните го разпредѣлиха между полковете.

Тѣ като пехотните окопи вече се строеха, за това дивизионният инженеръ на 3-а дивизия само внесе нѣкои поправки, указа кѫде и какви упорни пунктове и пѣтища да се направятъ и за ржководство при укрепяването, къмъ полковете придае пионери.

Къмъ 24-и полкъ бѣ придаленъ половинъ взводъ, отъ 30 пионери, които въпрѣки артилерийската стрѣлба, успѣха до вечеръта да трасиратъ на дѣсния флангъ на позицията единъ люнетъ, на който презъ нощта работи една рота отъ сѫщия полкъ. Обаче, упорните пунктове не се направиха, понеже пехотните и артилерийски части бѣха заети съ направата на своите окопи.

Така частите прекараха въ окопаване и подтягане 1-и, 2-и и 3-и ноемврий, като въ сѫщото време се борѣха противъ новия страшенъ врагъ — холерата.

На 1-и ноемврий постѫпиха болни 180 души и починаха 6. Училището въ Тарфа се указа тѣсно, та се взеха за лазаретъ и съседните по-голѣми кѫщи. Медицинските срѣдства — носимите и пленените отъ турците, бѣха на изчерпване, както

въ полковетъ, така и въ дивизията. Въпръеки изолирането на частите и пиенето на преварена вода, холерата продължаваше да върлува. На 2-и ноемврий постъпиха болни 130 и починаха 9, а на 3-и постъпиха 40 и починаха 6. Лошата храна допринесе много за подържане на болестъта. На 1-и, 2-и и 3-и ноемврий се получаваше редовно само хлебъ и мясо отъ оставения турски добитъкъ — друго нищо. Храната безъ подправка беше съвсемъ безвкусна и слаба.

Участието на полка въ сражението при Чаталджа — на 4-и ноемврий

**Укрепяване и заемане на Чаталджанска по-
зиция отъ турцитѣ. Сили и разположение на
българитѣ. Разпореждане за общата атака на
Чаталджа. Разпореждания на командиритѣ на
бригадата и на полка.**

За отбрана на Цариградъ, турцитѣ бѣха укрепили още преди руско-турската война (1877—1878 г.) позицията при Чаталджа. Тя се намира на около 30 кlm. отъ града. Разстоянието между Мраморно и Черно морета е 43 кlm., но Деркоското езеро отъ северъ и Буюукъ—Чемедженското отъ югъ, намаляватъ фронта за отбрана на 20 кlm. Преди, презъ и следъ руско-турската война, турцитѣ подъ ржководството на най-бележититѣ европейски инженери, укрепиха позицията съ 32 дълговременни укрепления. До 1908 г. турцитѣ подържаха укрепленията и ги усъвършенствуваха, но следъ това, младотурцитѣ пренесоха отбраната на линията Лозенградъ—Одринъ и тамъ строеха укрепления. Така Чаталджанските укрепления бѣха до нѣкѫде занемарени.

Следъ поражението при Лозенградъ, турскиятъ Главнокомандуващъ назначи комисия, която да подтегне Чаталджанска позиция, като ѝ приаде за цельта дивизийтѣ Фетихъ и Османие и всички воиници, които съмѣташе по-полезни да работятъ съ лопата, отколкото съ пушка. А такива имаше много.

Дълговременните укрепления бѣха много високи и лесно се биеха; затова комисията ги остави като упорни пунктове, построи съвсемъ нови окопи съ низъкъ профилъ, добре приспособени къмъ мѣстността и защитени съ бодлива тель. Особено много бѣ изработено въ северната половина на позицията — срещу 3-а Балканска дивизия, кѫдето отбраната бѣ изнесена 7 кlm. напредъ и бѣха построени временни редути и дълги укрепления, по последната дума на инженерното изкуство.

Следъ поражението при Лозенградъ, заедно съ укрепяването на позицията съ тежки ордия, взети отъ фордовете на Босфора и Дарданелитѣ и отъ Азия, употребиха и конфинскуванитѣ въ Солунъ сръбски 52 — полски ордия и 12 см. гаубици. Така че още преди да пристигнатъ разбититѣ турски армии, на Чаталджа имаше вече около 286 ордия, отъ които 45 тежки, голъмокалибрени.

Загубитъ на 1-а и 2-а Източна армии въ убити, ранени, плени и умръли отъ холера, бѣха толкова голѣми, че на 25-и октомврий, турскиятъ главнокомандуващъ — отъ дветѣ армии, отъ дивизията, които се намираха на Чаталджа и отъ ония, които бѣха пристигнали отъ Азия, състави една армия — Чаталджанска. Тази армия формира три сборни низамски и три сборни редифски корпуси.

Освенъ това, задъ позицията при Спарта-куле, се събраха две редифски дивизии и единъ редифски полкъ.

Всички корпуси имаха по три дивизии, само 1-и имаше две.

Корпусите заеха позиция: на дѣсния флангъ, край Черно море — 3-и Низамски корпусъ, въ срѣдата — 2-и Низамски корпусъ и на лѣвия флангъ край Мраморно море — 1-и Низамски корпусъ. (Сх. № 12 стр. 124).

Редифските корпуси, бѣха поставени въ втора линия: задъ дѣсния флангъ 1-и, задъ срѣдата 2-и и задъ лѣвия флангъ 3-и.

Общо корпусите броеха по 10,925 пушки и карабини и по 108 ордия.

* * *

За атаката на Чаталджанска позиция бѣха разположени: 3-а армия, подъ команда на Генералъ Димитриевъ, имаше на лѣвия флангъ, край Черно море: 2-и полкъ, южно отъ него—3-а Балканска дивизия, а задъ нея—5-а дивизия. Южно отъ тѣхъ—9-а Плѣвенска дивизия, а задъ нея—4-а Преславска.

Южно отъ 3-а армия бѣ разположена 1-а армия, подъ началството на Генералъ Кутинчевъ. Тя имаше на лѣвия си флангъ 6-а дивизия, южно отъ нея—1-а дивизия, а на дѣсния флангъ, край Мраморно море—48-и полкъ. Останали са три полка отъ 10-а дивизия и конната дивизия бѣха въ втора линия.

Всичко бѣгаритъ броѣха 118,092 пушки и карабини, 146 картечници, 462 ордия. Но отъ числото на пушките трѣбва да се спаднатъ около 10,000 — болни отъ холера войници*).

* * *

Отъ поражението при Лозенградъ и Люле-Бургазъ—Бунаръ-Хисаръ, турцитъ бѣха уплашени и съкрушиeni духомъ. Едновременно съ укрепяването на Чаталджа, тѣ правѣха постѣпки за миръ, било чрезъ великите сили, било направо до бѣгарското правителство или направо до Главнокомандуващия—Н. В. Царя. Но бѣгаритъ, като предполагаха, че това сѫ турски маневри за печелене на време, отхвѣрлиха турските предложения и бѣзаха да атакуватъ. Поради това, Главнокомандуващиятъ назначи за общъ началникъ на 1-а и 3-а армии командуващиятъ 3-а армия Генералъ Димитриевъ и му

*) Всичко на 3-и ноемврий болни отъ холера бѣха 11,244 души.

заповѣда на 1 ноември да започне подготовкa на атаката съ артилерийски огънь. Но командуващиятъ съединенитѣ армии донесе, че дивизиите още не сѫ засели изходнитѣ си положения, затова атаката се отложи съ три дни.

На 3-и ноември, Главнокомандуващиятъ—Н. В. Царя, изпрати помощника си на Чаталджа, съ заповѣдъ да види какво е положението.

Помощникъ-главнокомандуващиятъ, Генералъ Савовъ, и командуващиятъ съединенитѣ армии, като разгледаха положението, намѣриха за умѣстно да атакуватъ. Помощникъ-главнокомандуващиятъ даде заповѣдъ за това отъ името на Н. В. Царя.

* * *

Плѣнътъ на командуващиятъ съединенитѣ армии за атака бѣше: съ I-а армия да демонстрира; съ 9-а и 4-а дивизии да прикове турския центъръ, а главния ударъ да нанесе на фронта Чанакча—Лазаркъой — фронтътъ на 3-а Балканска дивизия, като се стреми да отхвърли противника на югъ, къмъ Мраморно море. Той разпореди: на 4 ноември сутринята армиите да настѫпятъ и атакувать по цѣлия фронтъ, а специално на 3-а Балканска дивизия, къмъ която придаде и артилерията на 5-а дивизия, заповѣда:

„Да атакува участъка отъ линията Казълджали—Ясойренъ до езерото Деркосъ, като се постарае да завладѣе планинския масивъ юго-източно отъ Лазркъой. Следъ като се премѣсти тамъ артилерията, ще продължи настѫлението до линията Ясойренъ—укреплението Дейли-Юнусъ. За началникъ на това крило се назначава Генералъ-майоръ Саррафовъ.“ (Гл. сх. № 12, стр. 124).

Началникътъ на 3-а Балканска дивизия Генералъ Саррафовъ пъкъ заповѣда: 1-а бригада да атакува участъка отъ Ардичъ тепе (в. 80.8) до Деркоското езеро, а 2-а бригада — участъка Казълджали до укреплението Ташларъ баиръ (№ 5). 3-а бригада — резервъ, остави въ втора линия: 42-и полкъ задъ 1-а, а 41-и задъ 2-а бригада. За да се избѣгнатъ загубите отъ артилерийски огънь, заповѣда да се настѫпи непремѣнно въ 5 ч. сутринята, докато е още тъмно.

Срещу 3-а Балканска дивизия, участъкътъ отъ линията Ясойренъ—Урджуну до Черно море, бѣ заетъ отъ 3-и низамски корпусъ. Той имаше на лѣвия флангъ 7-а, въ срѣдата 9-а, а на дѣсния флангъ, до езерото Деркосъ—8-а дивизия. Три дружини и два ескадрона заемаха ивицата между Деркоското езеро и морето. Корпусътъ броеше 578 офицери, 26,312 воїници и 4,429 коня.

Корпусътъ заемаше току-що укрепената позиция на 6-7 км. предъ линията на дѣлговременнитѣ фортове. Тая позиция се състоеше отъ два, на мѣста и три реда пехотни и

артилерийски окопи — дълбоки цѣль ръстъ, а задъ тѣхъ на всички по-важни възвищения, временни редути. Задъ последните, по най-високия гребенъ, бѣха разположени дълговременните фортове. Около тѣхъ бѣ разположенъ 1-и редифски корпусъ, отъ който една дивизия бѣ изнесена напредъ и поставена задъ срѣдата на 3-и корпусъ, като негова поддръжка.

* * *

Командирътъ на 1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия получи заповѣдта за атаката въ $9\frac{1}{2}$ ч. вечеръта на 3-и. Въ 11 ч. той издаде заповѣдъ по бригадата. Въ нея, като дава сведения за съседните части, съобщава, че нашите войски ще атакуватъ неприятеля, заемашъ Чаталджанската позиция; указва пунктоветъ, които ще бѫдатъ атакувани отъ дивизията и заповѣдва:

§ 4. 24-и полкъ при атаката ще има за краенъ обектъ срещу дѣсния си флангъ укрепленето Ардичъ-тепе (при с. Боянлѫ), а за пръвъ обектъ височините надъ Лазаркъой, като настѫпва единъ километъръ южно и единъ северно отъ Лазаркъой.

11-и полкъ ще има за краенъ обектъ укрепленето Делионусъ, а за пръвъ обектъ височините — северно отъ тия, срещу които настѫпва 24-и полкъ, до Деркоското езеро. Полкътъ да отдъли една рота въ страннична охрана по южния бръгъ на Деркоското езеро.

§ 5. Полковетъ да оставятъ по една дружина въ бригаденъ резервъ, които да следватъ задъ съответните полкови резерви. Съ дружината отъ 24-и полкъ ще следватъ и дветъ планински с. с. батареи отъ 1-и планински полкъ.

Дружините отъ бригадния резервъ безъ мое разрешение да се не сливатъ съ полковетъ.

1-а пионерна рота да следва по полуортно съ полковетъ.

§ 6. За да се намалятъ загубите отъ артилерийския огньъ, полковетъ непременно да настѫпява въ 5 ч. пр. пл.

§ 7. Когато полковетъ достигнатъ украинината на гората отсамъ долината, да се спратъ, за да възстановятъ реда и връзката, следъ което само да минатъ долината.

Полковетъ да взематъ съ себе си по 8 водача.

Щомъ частите стигнатъ неприятелската позиция да издигнатъ и махатъ бълни флагове — сигналъ за нашата артилерия".

По-нататъкъ заповѣдта урежда връзките, съобщава, че 1-и ешалонъ отъ парковите взводове ще бѫде въ Тарфа и тамъ ще се открие и главния превързоченъ пунктъ, домакин-

скитѣ обози ще останатъ въ Софасъ и, че той — бригадниятъ командиръ — ще се намира въ началото на боя при 1-о не с. с. отдѣление отъ 6-и артилерийски полкъ, а после при бригадния резервъ, задъ 24-и полкъ

* * *

Командирътъ на 24-и Черноморски полкъ, щомъ получи заповѣдта по бригадата, събра дружинните командири, обясни имъ положението, прочете имъ и предаде следната заповѣдь по полка:

ЗАПОВѢДЬ

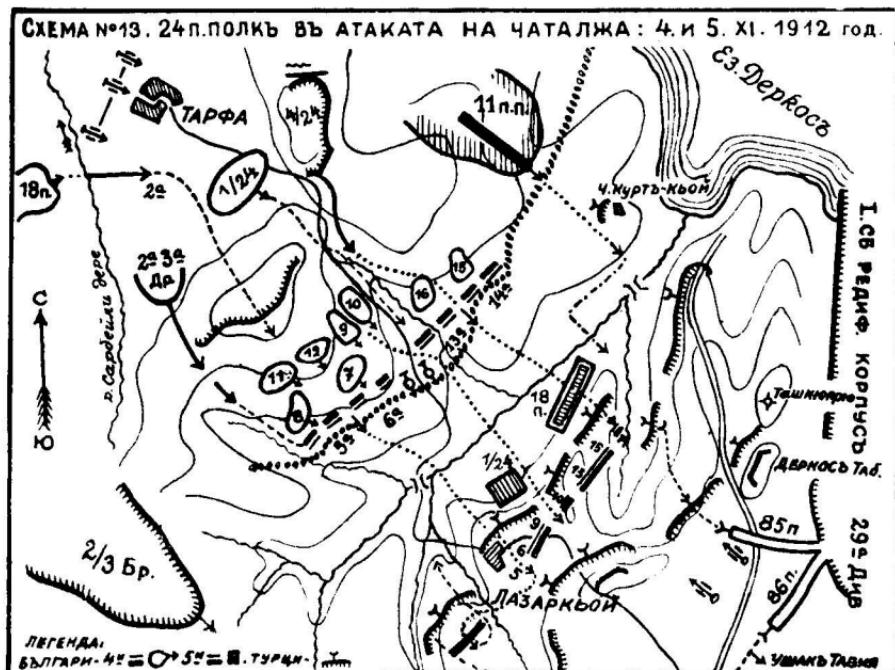
По 24-и пехотенъ Черноморски на Н. В. Ц. ЕЛЕОНORA полкъ
№ 8

Щабъ позиция
При с. Тарфа

4-и ноемврий 1912 год.
1 ч. преди пладне

Карта: триверстна руска

§ 1. Противникътъ заема укрепената Чаталджанска позиция.
§ 2. Въ дѣсно отъ насъ ще действува 2-а бригата отъ
3-а дивизия, а въ лѣво — 11-и пех. Сливенски полкъ.

§ 3. Съгласно заповѣдта по бригадата, основана на такава по дивизията, повѣрения ми полкъ днесъ въ 5 ч. пр. пл. ще настѫпи къмъ височинните източно отъ с. Лазаркъй срещу дветѣ укрепления, като настѫпва въ участъка 1 км. южно и 1 км. северно отъ това село. Тия висоти ще съставляватъ първия обектъ на полка.

За което:

*Бойна частъ
2-а и 4-а дружини
всичко: 2 дружини*

Да настъпят въ 5 ч. пр. пл.: 2-а дружина по доля, който води южно отъ с. Лазаркъй и атакува участъка ю.източно отъ с. Лазаркъй, — висотата и второто укрепление; 4-а дружина да настъпи въ същото време по съседния долъ, който води северно отъ същото гело и атакува преднитѣ окопи, отстоящи на линията на с. Лазаркъй и първото укрепление.

*Полк. подръжка
Майоръ Генчевъ
3-а дружина
Картечната рота
Всичко: 1 дружина
и 4 картечници.*

Да следва по доля задъ 2-а дружина. Картечниците, съ излизането отъ лѣса, да заематъ удобна позиция въ украината му, отъ дето да подържатъ съ огънь атаката.

§ 4. Командирътъ на 2-а дружина да подържа връзка съ 2-а бригада, а тоя на 4-а дружина съ — 11-и пех. Сливенски полкъ.

§ 5. Патронните коне на ротитѣ и дружините да следватъ съ дружините.

§ 6. Превързоченъ пунктъ на полка — на Тарфенската позиция — при главния путь.

§ 7. Язъ ще се намирамъ при полковата подръжка.

Командиръ на полка: Полковникъ Недѣлковъ

Забележка: 1-а дружина отъ полка, по разпореждане на командира на бригадата, остава въ бригадна подръжка и ще настъпи 1 км. задъ полковата подръжка.

Домакинскиятъ обозъ по разпореждане на командира на бригадата, остава при с. Софасъ.

Съставътъ на полка въ това време, поради загубите въ боеветѣ, поради болести, особено холерата, бѣ значително намалѣлъ. Отъ 4776 души при тръгването отъ Бургазъ, сега броеше 3222 подофицери и войници; отъ тѣхъ, въоръжени съ пушки бѣха само 3063 и при картечниците 75. Останалитѣ бѣха нестроеви.

Поради болестъта, за да не се изморяватъ войниците, сериозни разузнавания за противника не се предприеха. За противника се знаеше онова, което се виждаше отъ позицията. Впрочемъ виждаха се укрепленията и окопите, и това че предъ полка, до рѣката, северозападно отъ Лазаркъй противникъ нѣма.

* * *

Полковиятъ лѣкаръ, още презъ нощта изпрати дружините лѣкари, фелдшери и носачи, въ дружините си. Въ лѣчбницата въ Тарфа остави двама фелдшери и 12 носачи, а на превързочното място, остана той съ медицинския фелдфе-

белъ, аптекаря и двама носачи. На ротните и дружинните патронни коне се заповеда да вървят следъ дружинните подръжки.

Поради ранното настъпление, раздаде се хлебъ на всички, а топла храна получиха само някои роти.

Къмъ 5 ч. сутринта, дружинните се събраха и приготвиха за настъпление. 2-а и 3-а дружини и картечната рота — на пътя, който води отъ Тарфа за Лазарковый, а 4-а дружина — на една пътека северно отъ същия пътъ. Дойдоха и мъстните водачи: по двама за 2-а и 4-а дружини и единъ за 3-а.

Мъстностъта до долината на Лазарковската река бѣ обрасла навсяккога съ високи и гъсти храсти и бѣ проходима само по пътеките, за това дружинните настъпиха въ походна колона по двама и по единъ. Челните роти изпратиха по единъ взводъ въ челна стража. Съ тяхъ имаше по единъ водачъ, а предъ тяхъ — по единъ патруъл.

На разсъмване, около $6\frac{1}{2}$ ч., предните роти достигнаха края на гората и дружинните започнаха да минаватъ въ боенъ редъ. 2-а дружина развърна въ първа линия: въ дясното 5-а и въ ляво 6-а роти, а въ втора — 8-а въ дясното и 7-а въ ляво. 4-а дружина развърна въ първа линия: 13-а рота въ дясното, и 14-а въ ляво, а въ втора — 16-а въ дясното и 15-а въ ляво. Предните роти изпратиха по два взвода въ верига и два оставиха въ подръжка. Докато ставаше това разсъмна се напълно. Турцитъ, който заемаха окопите и укрепленията по височините на оттаташния бръгъ, откриха най-честъ пушеченъ и картеченъ огънь, а скоро следъ това и артилерийски. Последниятъ, поради това, че разстоянието бѣха предварително измѣрени, бѣше много действителенъ. Започнаха да падатъ убити и да излизатъ отъ строя ранени.

Командирътъ на 3-а дружина, Майоръ Генчевъ, за да избѣгне загубитъ, заповеда дружината да се построи по ротно въ две линии въ гората, на разстояние 300 и междуини 200 крачки; 11-а и 12-а роти въ първа линия, а 9-а и 10-а въ втора. Обаче 9-а и 10-а роти, за да избѣгнатъ артилерийски огънь, вмѣсто задъ 11-а и 12-а роти, излѣзоха въ ляво и на една линия съ тяхъ.

Картечната рота зае позиция въ края на гората и отъ тамъ въ $7\frac{1}{2}$ ч. откри огънь, съ който съдействуващите на настъплението.

Когато достигнаха края на гората, дружинните отъ бойната част потърсиха свръзка въ ляво и дясното, но не можаха да я откриятъ, защото 2-а бригада бѣ на $1\frac{1}{2}$ километър въ дясното, а 11-и полкъ, поради упорството на турцитъ при чифлика Курткъй, бѣ останалъ назадъ. Това задържало за няколко време дружинните въ края на гората. Но загубитъ, който търпѣха, ги принудиха бързо да преминатъ долината на реката. Тая долина бѣ широка 5-600 крачки. Бѣше съвършено открита, поражаема съ пехотенъ и артилерийски огънь, мочурлива и прорѣзана съ няколко води.

Тъй като турските окопи южно отъ Лазаркьой биеха кръстосано долината западно отъ селото, по която тръбваше да настъпят 2-а дружина, а при това 2-а бригада настъпваше далечъ на югъ, та не можеше да привлече огъня на една частъ поне отъ тия окопи, то дружината се насочи право къмъ окопите на височините при Лазаркьой. Съ смъллото си настъпление, дружината принуди турците да напуснатъ тия окопи, и мина презъ селото и северно отъ него и зае гребена на височините. При това настъпление паднаха много ранени. Между последните бъха подпоручиците: Поповски, командиръ на 7-а рота, Ецовъ и Димитровъ. Турците се оттеглиха на 6-700 крачки по-назадъ и заеха окопите предъ укреплението.

Успоредно на 2-а дружина настъпили 4-а. Тя тръбваше да измине повече открито пространство и подъ по-силенъ огънь. За това настъпваше по-бавно. При преминаването на ръката, командирътъ на полка и адютанта, ходеха изъ веригата и подтикваха останалите малко назадъ войници да вървятъ напредъ.

4-а дружина се отклони на северъ, защото се насочи противъ голъмия турски окопъ, който почва на 600 крачки северно отъ Лазаркьой, и отъ където най-много бъ обстреляна.

Веригите достигнаха подножието на височината оттакъ ръката — 100—150 крачки отъ голъмия турски окопъ, и се спръха, за да се приведатъ въ редъ. Съ цель да се прикриятъ отъ убийствения огънь, ротите и другите резерви избързаха напредъ — за да влезатъ въ мяртвото пространство поне за артилерийския огънь. По същата причина, 9-а и 10-а роти настъпиха между 2-а и 4-а дружина, като изпратиха напредъ вериги и настигнаха 4-а дружина. Въ подножието, ротните и дружините резерви почти се слъхаха съ веригите.

Командирътъ на 3-а дружина, Майоръ Генчевъ, подаде полковия резервъ — 11-а и 12-а роти — напредъ въ края на гората. Но тукъ бъ обсипанъ съ такъвъ шрапнеленъ огънь, че и той се принуди да продължи настъплението, мина ръката, взе полуналъво, и когато наближи сръдата на бойната линия, подаде повеска за атака. Тогава цѣлата маса попъпли напредъ, но турците отстъпиха навреме и не дочекаха удара. Веригите на 4-а дружина заеха голъмия турски окопъ, а тия на 9-а и 10-а роти — гребена между тоя окопъ и 2-а дружина, и отъ тамъ преследваха съ огънь отстъпващия неприятел. Въ тая атака падна раненъ командирътъ на 13-а рота, Капитанъ Гърдевъ.

Турците отстъпиха на следващия гребенъ и заеха окопите отстоящи на 600 крачки по-назадъ, и задъ които на 300 крачки имаше две укрепления. Отъ тамъ турците откриха убийственъ огънь, който, усиленъ отъ огъня на трите гаубични батареи, разположени задъ тяхъ, не оставаше нито единъ човѣкъ да се покаже отвъдъ превзетия гребенъ. Освенъ това, къмъ 10 ч. командирътъ на 3-и корпусъ, Махмудъ Мухтаръ паша, пристигна задъ центъра на корпуса при Ушакъ

табя. Като видѣ успѣха на 24-и полкъ, той поиска подкрепление отъ 1-и редифски корпусъ, и като получи цѣлата 29-а дивизия, веднага подкрепи 8-а дивизия, която действуваше противъ 24-и полкъ, съ две дружини отъ 85-и турски полкъ. Тогава турцитѣ засилиха огъня си до крайностъ и причиниха на полка голѣми загуби. „Въ 15—20 минути — пише командирътъ на 3-а дружина — $\frac{3}{4}$ отъ стрелците въ веригата лежаха на земята убити и тежко ранени“. Поради това въ 13-а рота се появи смущение, войницитѣ се поколебаха, почнаха да отстъпватъ, но ротния командиръ, както и командирътъ на 5-а и 6-а роти, употребиха всички срѣдства, за да възстановятъ реда, и върнаха отстъпващите. Ротитѣ потърсиха спасение пакъ въ движението напредъ. Тѣ бѣха заели известния вече гребенъ, разположени отъ северъ на югъ, както следва: 14-а, 16-а, 13-а, 10-а, 9-а. 6-а и 5-а роти. Останалите роти бѣха въ резервъ.

6-а рота — 1912 — 1913 год.

Командирътъ на 3-а дружина, Майоръ Генчевъ, който бѣ излѣзълъ при веригитѣ да изучи положението, се обѣрна къмъ разколебанитѣ войници, свали шапката си, показа косата си и каза: „Момчета, вървайте въ мене, азъ съ моята бѣла глава ще ви поведа да атакувате артилерията, напредъ и напредъ“.

11-а и 12-а роти и веригитѣ предъ тѣхъ се вдигнаха напредъ, но веднага бѣха обсипани съ такъвъ силенъ огънь, че до като пробѣгнаха 70—100 крачки, изгубиха 50—60 % отъ състава си. Веригата залѣгна и започна отново да се окопава.

Паднаха тежко ранени командирът на 10-а рота, Подпоручикъ Хубеновъ и фелдфебеля на същата, Делигеоргиевъ.

Нашата артилерия не оказа на пехотата никакво съдействие. Макаръ въ района на бригадата да имаше 54 ордия, тъхното въздействие не се чувствуваше. Преди всичко, батареите бъха оставени много назадъ — повече отъ 5 км. Тъкъм разузнавачи напредъ съ пехотата. Нямаше ни телефонна, ни каквато и да било друга връзка между пехотата и артилерията. Поради това, батареите обстреляха най-добрите цели, които се появяваха, безъ връзка съ действието на пехотата. Огънът имъ бъеше разхвърленъ и затова даваше слабъ ефектъ. Турските батареи, възползвани отъ това, че бъха вънъ отъ обсъга на българските батареи, насочиха огъня си само противъ пехотата. Съ часть отъ ордията, тъкъм приковаха българските дружини отъ бойната часть, а съ другите обстреляха всички цели, дори и единични лица, въ тила. Поради това и картечната рота остана на първата си позиция, западно отъ рѣката. Големи поражения нанасяха на бойната часть, особено на веригите, турските странични батареи.

Къмъ пладне загубите взеха застрашителни размѣри. Командирът на 5-а рота, Капитанъ Миндовъ, въ съгласие съ съседните ротни командири, решиха: вместо да стоятъ като мишени на турската артилерия, ротите да настѫпятъ напредъ. Той вдигна веригата си, но веднага противъ нея се изсипаха 10-15 шрапнели, и всички паднаха убити или ранени. Следът това заповѣда никой да не мърда отъ мястото си.

Командирът на 3-а дружина, убеденъ че безъ артилерийска подготовка не може да се настѫпи, изпрати записка „*до кой да е артилерийски началникъ*“, съ молба, съ огънь да подготви атаката на редутите. Но въ 3.20 ч. сл. пл. редникът, изпратенъ съ записката, се върна и доложи, че на две-три мъста артилерийските начальници отказали да приематъ записката. Намѣрилъ се единъ, който я приель, но огънь по редутите не се откри, навѣрно поради големината на разстоянието.

Между това командирът на полка виждаше, че безъ тласъкъ отзадъ, бойниятъ редъ не може да напредне. Затова даваше знаци на бригадния резервъ — 1-а дружина — да излѣзе напредъ. Но дали поради това, че имаше изрична заповѣдъ безъ разрешение на бригадния командиръ да не се излиза въ бойната часть или по друга причина, дружината не мръдна до 3 ч. сл. пл. Едва къмъ 3 ч. сл. пл. дружиниятъ командиръ заповѣда на 1-а и 4-а роти да засилятъ бойната часть на полка. Обаче, поради силния артилерийски огънь, ротите тръбвали да се прецеждатъ една по една презъ долината, та помощта закъснѣ и не се почувствува.

Въ това време, 4 ч. 10 м. сл. пл., командирът на полка отиде при 5-а рота и заповѣда да се настѫпи. Подаде се команда „напредъ“, както въ 2-а, така и въ 3-а дружина. Но щомъ се дигнаха веригите, бъха обсипани съ курсуми и

шарпнели — голъма часть отъ бойците паднаха убити и ранени. Едва изминаха 50—70 крачки, всички пакъ залегнаха. Настиглението се прекрати.

Скоро следъ това, пристигна дружина отъ 18-и полкъ, която зае мястото на бригадния разервъ. Тогава командирътъ на бригадата заповѣда на 1/24-а дружина да подкрепи полка. Дружинниятъ командиръ, Подполковникъ Н. Писаровъ, настъпи съ останалите две роти и съ прецеждане, едва на мяръкане — $4\frac{1}{2}$ ч. сл. пл., дружината можа да се събере оттатъкъ ръката. Командирътъ на полка я оставилъ въ полкови резервъ, задъ дяснния флангъ. Скоро следъ това пристигна въ подкрепа на полка и 2-а дружина отъ 18-и Етърски полкъ и нея командирътъ на полка оставилъ задъ срѣдата на полка — въ полкови резервъ.

Между това, после обѣдъ, пристигнаха на Махмудъ Мухтаръ паша 85-и и 86-и полкове отъ 29-а редифска дивизия. Тая дивизия току-що бѣ пристигнала отъ Ерзерумъ — войниците ѝ бѣха здрави, бодри и не влизали още въ бой. Съ 85-и полкъ той засили 8-а дивизия, която действуваше срещу 24-и полкъ, а съ 86-и полкъ, подкрепи 9-а дивизия, която действуваше срещу 2-а бригада отъ 3-а дивизия. Щомъ пристигнаха полковете, турските дивизии минаха въ контрап-атака, но бѣха отбити. 24-и полкъ запази позициите си.

* * *

Тоя денъ холерата и неприятелския огънь си съперничеха въ нанасяне загуби на полка. Следъ боя, 2-а дружина броеше всичко 250 пушки, 3-а дружина 382; а загубите на 4-а дружина бѣха: убити — двама офицери и 85 войници, ранени — двама офицери и 275 войници, изчезнали 15 войници. 1-а дружина загуби само 5 ранени. Отъ тия загуби холерата взе 19 умрѣли и 76 заболѣли.

Превързването на ранените вървѣ доста уморително. Късно вечеръта санитарните органи успѣха да отвозятъ въ Караджа-кьой всички тежко ранени на кола, а леко ранените пеша.

Въпрѣки тѣзи грамадни загуби, високия духъ на полка преодоля и решителното противодействие на турците, и атаката на холерата. Само 24-и пех. Черноморски на Н. В. Ц. Елронора полкъ, между всичките полкове на бойната линия — отъ Черно до Мраморно морета, достигна и задържа първият поставен обектъ.

Проявената устойчивостъ отъ всички чинове на полка, противопоставяща се на енергичната съпротива на турците, установи по единъ несъмненъ начинъ, високите бойни качества на Черноморци, прививани съ такава грижа въ продължение на много години. Буйниятъ устремъ на Черноморци за втори пътъ се срѣща съ енергичното командуване на М. Мухтаръ паша.

Участието на полка въ сражението при Чаталджа на 5-и ноември

Разпореждания отъ дветѣ страни. Дейностъ въ 24-и полкъ презъ нощта срещу 5-и ноемврий. Боятъ на 24-и полкъ на 5-и ноемврий. Оттегляне на българитѣ на изходната линия за атака. Оттегляне на 24-и полкъ на позицията при Тарфа.

Турцитѣ бѣха доволни отъ това, че успѣха да задържатъ позициите си на 4-и ноемврий, но тѣхниятъ Главнокомандуващъ смѣташе, че това бѣха само подготвителни боеве за приближаването на българската войска и очакваше тепърва решителната атака. За това, за 5-и ноемврий, той заповѣда: частитѣ да се държатъ упорито и да не предприематъ никакви контрѣ-атаки.

Въ боятъ на 4-и ноемврий, освенъ 24-и полкъ, никой другъ полкъ отъ българската армия не достигна поставения му обектъ. За другитѣ дивизии, които водѣха само демонстративна атака, неуспѣхътъ не бѣ важенъ, но за 3-а Балканска дивизия, която нанасяше решителния ударъ, неуспѣхътъ бѣ отъ голѣмо значение. Южно отъ 24-и полкъ, 2/3-а бригада едва достигна преднитѣ турски окопи, а северно — 11-и полкъ — даже не можа да мине Лазаркьойската рѣка. 24-и полкъ остана вдаденъ въ турската позиция.

Командуващиятъ съединениетѣ български армии забеляза, че неуспѣхътъ на дивизията се дължи на слабото действие на артилерията поради отдалечението ѝ отъ неприятелската позиция, и въ $2\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. заповѣда да бѫде изнесена напредъ. Навѣрно, поради силната стрелба, изнасянето на батареитѣ бѣ оставено за презъ нощта.

Като се убеди, че тоя денъ не ще успѣе да завладѣе турската позиция, командуващиятъ съединениетѣ армии, още на 4-и ноемврий между 4 и $4\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. заповѣда на дивизиите да се окопаятъ добре, да се задържатъ на позициите и на другия денъ да продължатъ атаката.

На 3-а дивизия изпрати особена заповѣдь: „Довечера частитѣ да се окопаятъ солидно на заетитѣ позиции, като прикриятъ излизането на цѣлата артилерия напредъ. Утре ще продължимъ решителнитѣ движения на фронта на вашата дивизия и пр.“

Началникътъ на дивизията разпореди въ сѫщия смисъль, само, че *вмѣсто всичката артилерия, изнесе само две с. с.*

отдълнения и то недостатъчно напредъ. Командирътъ на 1-а бригада разпореди въ същия духъ, като заповъда на 11-и полкъ презъ нощта да мине рѣката, да превземе височините оттатъкъ нея и да се изравни съ 24-и полкъ.

* * *

Следъ боя, щомъ мръкна, командирътъ на 24-и полкъ поиска да дойдатъ коли за да прибератъ тежко ранените, които бѣха твърде много. Коли не дойдоха, и той нареди да ги събератъ въ близката воденица и отъ тамъ ги изпрати съ коне. Следъ това, комантира на полка поправи бойното разположение на 24-и полкъ.

2-а дружина, вмѣсто южно отъ Лазаркьой, бѣ настѫпила северно отъ него. Той заповъда да се премѣсти срещу обекта си, а на 3-а дружина заповъда да заеме и позицията на 2-а дружина — горичката северно отъ Лазаркьой. Командирътъ на 3-а дружина зае съ 9-а рота горичката, съ 11-а рота — гребена между нея и турския окопъ, съ 12-а рота — тила на самия окопъ, а 10-а рота остави въ резервъ задъ 12-а. За охранение, всѣка рота отъ първа линия постави по единъ взводъ въ верига съ тайни постове и патрули отпредъ. Въ това положение дружината се окопава до 11 ч. сл. пл., следъ което ѝ се даде почивка. Изпратените патрули напредъ бѣха срѣщнати съ силенъ пехотенъ огънь. Командирътъ на 11-а рота, Поручикъ Ганчо Атанасовъ, заболѣ и излѣзе отъ строя. Вмѣсто него бѣ назначенъ временно Подпоручикъ попъ Стефановъ.

Картечната рота бѣ премѣстена на позиция между 3-а и 4-а дружина.

4-а дружина се окопа на завладѣната позиция. 14-а рота и нѣкои взводове отъ другите роти, които бѣха излѣзли въ дола напредъ, се върнаха и окопаха на самия гребенъ.

1-а дружина остана въ полкови резерви, задъ горичката северно отъ Лазаркьой.

Въ 7 ч. вечеръта, 2-а дружина получи заповѣдта да се премѣсти на бѣлото южно отъ Лазаркьой, следъ като бѣ смѣнена отъ 3-а дружина. Къмъ три часа презъ нощта, дружината или по-право останките ѝ, защото нѣмаше повече отъ 250 бойци, се оттегли и насочи къмъ новия си обектъ. Въ дѣсно бѣ 5-а рота, а въ лѣво 6-а и 7-а, подъ общото началство на комантира на 6-а рота — офицерите отъ 7-а рота бѣха ранени и излѣзли отъ строя, а 8-а рота бѣ назначена въ резервъ.

Поради голѣмите загуби, болестъта холера, изтощението отъ труда и нередовното хранене, офицерите и войниците бѣха паднали духомъ. Тѣмнината, непознатата мѣстностъ, липсата на сведения за противника, който постоянно стреляше, караха всички да бѣдятъ прекалено предпазливи. Патрулите не смѣха да се отдалечатъ повече отъ 10—15 крачки. За това

командирътъ на дружината, изтегли дружината въ дола и изпрати донесение за това. Командирътъ на полка не получи донесението. Сутринъта видѣ, че дружината не е на мястото си, и понеже вече бѣ много рисковано да заеме указаното било, заповѣда ѝ да застане въ резервъ при Лазаркъй. Дружината, подъ най-силенъ огънь на противника, започна да се прецежда по единично, презъ открита, мочурлива и претрѣзана съ води долина. Тя употребѣ бѣзъдръжно много време, докато се събра при 1-а дружина — въ окопите на 3-а рота, която бѣ излѣзла въ първа линия.

По този начинъ между 1-а и 2-а бригади отъ дивизията остана незаето пространство. Това обстоятелство зле се отрази въ действията и на дветѣ бригади.

Съ малки прекъсвания, турцитѣ стреляха цѣлата нощъ. Поводъ за това имъ даваха българските патрули, които ги беспокоеха и санитаритѣ, които бродѣха по бойното поле да събиратъ ранени. Луната бѣ изгрѣла. Макаръ и задъ облаците, тя правѣше нощта ясна.

* * *

Сутринъта на 5-и ноемврий, 24-и полкъ не можеше да настѫпи, докато 11-и полкъ въ лѣво и 2/3-а бригада, въ дѣсно, не се подадатъ напредъ и се изравнятъ се него. При това, турцитѣ се бѣха прикрили въ окопите и нѣмаше цели за стрелба. За това, въ 5 ч. пр. пл., командирътъ на полка заповѣда дружините да продължатъ да се окопаватъ.

29-и полкъ, който бѣ въ дѣсно отъ 24-и, сутринъта, още въ тѣмно, атакува на ножъ Иллери табия, и съ една необикновена смѣлостъ и храбростъ я превзе, като изби съ ножъ всички офицери и по-голѣмата част отъ войниците, отъ дружината, която заемаше укреплението. Турцитѣ предъ полка, започнаха да бѣгатъ. Командирътъ на 3-и турски корпусъ, който се опита да спира бѣгащите, падна раненъ и безъ малко щѣше да бѫде плененъ.

11-и полкъ, презъ нощта, не можа да мине Лазаркъйската река, понеже тя бѣ дълбока, а турцитѣ бѣха разрушили моста. Полкътъ се премѣсти на югъ и едва сутринъта къмъ 10 ч. пр. пл. започна да минава реката.

Командирътъ на 24-и полкъ, като видѣ частите отъ дветѣ страни на полка му излѣзли напредъ и осигурили фланговете му, реши да настѫпи. Той заповѣда на 3-а рота, която по време на Бунаръ-Хисарските боеве конвоираше пленници и не бѣ пострадала, да излѣзе напредъ въ I-а линия, да настѫпи съ викъ „ура“, за да увлѣче и бойната частъ. 3-а рота се развѣрна въ боенъ редъ съ два взвода въ верига и два въ резервъ и настѫпи. Когато веригата настигна тая на 11-а рота, смѣси се съ нея и засе пространството между нея и веригата на 12-а рота. Командирътъ на 3-а дружина подаде команда „напредъ — ура“. Веригите на 11-а, 12-а и 3-а роти се хвърлиха напредъ съ викъ „ура“. Турцитѣ, които презъ нощта

бъха изкарали нови батареи и картечници, откриха най-силенъ огънь, който покоси една трета отъ веригите и ги принуди да залегнатъ на 50—60 крачки по-напредъ. Само 3-а рота загуби 11 убити и 77 ранени. *И тоя път атаката не бъде подгответа съ артилерия, която изобщо не съдействува на пехотните части.*

Направи се още нѣкоки и другъ слабъ опитъ да се напредне, но бъде невъзможно. Полкът вече бъде сънка отъ полкъ, толкова бъде намалѣлъ числено, а останалите войници бъха изтощени тѣлесно и душевно. Явно бъше, че само съ нови подкрепления ще може да се продължи атаката.

Въ 3 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. командирътъ на полка получи отъ бригадния командиръ съобщение, че му се изпращатъ още две дружини отъ 18-и Етърски полкъ съ заповѣдь, щомъ пристигнатъ дружините, да атакува. Обаче, предъ силно поражаемата долина двестъ Етърски дружини трѣбаше да се прецедятъ единъ по единъ, и тѣ пристигнаха при 24-и полкъ *едва на мръкане*. Командирътъ на 24-и полкъ изпрати адютанта си да обясни положението на бригадния командиръ. Въ 5 $\frac{1}{2}$ ч. адютантътъ се върна и предаде заповѣдь: да се спре временно настѫплението, частите да се окопаятъ на заетите места и пригответъ за упорита отбрана.

* * *

Причината да се прекрати атаката бъше поражението на 2-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия, и на частъ отъ 9-а. Турцитъ контръ-атакуваха 29-и полкъ въ Иллери табия. Полкътъ не бъде подкрепенъ нито съ пехота, нито съ артилерия, и въ отчаяното си съпротивление противъ грамадните турски сили, бъде разбитъ и отстѫпи въ безредие; сѫщото стана и съ 32-и полкъ, и съ лѣвия флангъ на 9-а Плѣвенска дивизия.

Задъ тѣзи части бъше командуващиятъ съединениетъ армии съ щаба си. Като видѣ какъ войниците, уплашени, бѣгатъ отъ бойното поле, той се разколеба, падна духомъ и заповѣда: да се прекрати атаката, частите да отстѫпятъ на първоначалните си позиции, и да се пригответъ за упорна отбрана. Началниците на дивизиите разпоредиха въ тоя смисълъ. Обаче, командирътъ на 1-ва бригада отъ 3-а Балканска дивизия заповѣда: да не отстѫпватъ, а само да се окопаятъ на заетата позиция докато се оттегли артилерията и прибератъ ранените и после, къмъ полунощъ, даде заповѣдь на полковете да се оттеглятъ на първоначалните си позиции.

Като получи първата заповѣдь, командирътъ на 24-и полкъ смѣни 3-а дружина съ 1-а, а 4-а дружина съ една отъ 18-и полкъ и картечната рота — съ тая на 18-и полкъ. Освенъ това, постави единъ взводъ отъ 5-а рота южно отъ Лазаркъ за охрана на фланга. 2-а, 3-а и 4-а дружини и картечната рота, оттегли въ полкови резерви. *Тия дружини дадоха много големи загуби, особено въ началническия*

съставъ; бъха се разбъркали, затова следъ привеждането имъ въ редъ, сведоха ротитъ по две въ една.

Къмъ сръдъ нощъ, командирътъ на полка получи заповѣдъта да отстѫпи на позицията при Тарфа. Той събра дружинните командири и разпореди: 2-а и 3-а дружини отъ 24-и полкъ да отстѫпятъ на Тарфенската позиция — по долината, по която бъха настѫпили, и да заематъ старите си място. 4-а дружина и картечната рота да направятъ сѫщото по доля, по който настѫпи 4-а дружина. 1-ва дружина на всѣка цена да се задържи на позицията до $3\frac{1}{2}$ ч.; следъ това да отстѫпи по двата поменати доля, като остави само една рота, която да отстѫпи къмъ 5 ч. сутринята. На командира на 18-и полкъ предаде да отстѫпи съ полка, като остави на позицията една дружина, която да отстѫпи заедно съ 1-а дружина отъ 24-и полкъ.

Въ тоя редъ, полкътъ отстѫпи необезпокояванъ отъ противника, който даже не откри отстѫплението. При отстѫплението, на 3 км. отъ позицията, 1-а дружина се натъкна на планинското отдѣление на Майоръ Силаги, който не бѣ получилъ такава заповѣдь. Дружината чака 45 минути отдѣлението да натовари и отстѫпи, и следъ това продължи отстѫплението си. Въ $6\frac{1}{2}$ ч. сутринята, тя достигна позицията при Тарфа.

Презъ цѣлия денъ на 5-и ноемврий, войницитѣ не получиха топла храна. Вечеръта се раздаде хлѣбъ и варено месо.

Поради многото ранени, на превързочните място работата бѣше и усилена и уморителна. Изтощението бѣ много голѣмо, както у ранените, така и у санитарния персоналъ.

Този денъ постѫпиха 32 болни, а починаха 7 души. Въ изпражненията имъ се забелязваха бѣли матери, сигуренъ признакъ на холера.

Загубитѣ на полка въ двудневното сражение сѫ грамадни.

Преди сражението полка броеше 55 офицери, 3,322 подофицери и войници или 3,063 пушки и 4 картечници.

Въ двудневния бой паднаха убити 3 офицери и 103 подофицери и войници, ранени 8 офицери, 723 подофицери и войници, а безследно изчезнали — 129 войници; по-голѣматата част отъ последните сѫ убити и ненамѣрени. Една малка част — пленени, а друга — ранени, но минали презъ превързочните места на други части.

Презъ двата дни заболѣха отъ холера 108 души и починаха 1 офицеръ и 26 войници.

Всичко полка изгуби: 9 офицери и 960 войници. Тия грамадни загуби показватъ напрежението, дадено отъ полка и благородното усилие да се достигне победата на всѣка цена.

Полкътъ следъ сражението при Чаталджа.

**Борба съ холерата. Примирието. Борба съ глада.
Разположение на квартири. Укрепяване тилна
позиция.**

На война има четири неприятели: противникътъ, болеститъ, гладътъ и упадъкътъ на дисциплината. Ако сражението при Чаталджа, остана безъ решителенъ изходъ, както за турцитъ, така и за българитъ, причината за това бѣ, че всѣка отъ дветѣ войски, освенъ съ противника си, трѣбваше да се бори съ единъ още по-страшенъ врагъ — холерата. Тя, не само че извади отъ строя голѣма частъ отъ бойците, но всѣ и въ здравите отчаяние. Всѣки виждаше предъ себе си сигурна смърть, било отъ неприятелски куршумъ, било отъ ужасната епидемия. Войниците бѣха обзети отъ безразличие. Всѣка работа имъ се виждаше суетна. На 6 ноемврий лѣкарътъ на полка пише: „Епидемията стопи хората и бойната стойност на полка пропадна—изгледътъ на войниците е покъртителенъ. Днесъ постъпиха болни 230 души, а 18 починаха. Болестъта коси на редъ, като сѫщинска холера. Докторъ Бацаровъ я открилъ съ микроскопъ, а ние я лѣкуваме съ нищо. Санитарния персоналъ не успѣва да насмогне на нуждата. Първиятъ е много малъкъ, а втората — много голѣма“.

И наистина, болестъта изведнажъ взе невѣроятно голѣми размѣри и то тѣкмо тогава, когато и числото на ранените бѣ грамадно. Каквото и да сѫ предвидените и пригответни санитарни срѣдства, биха се изчерпали само въ нѣколко дни. За съжаление, преди войната почти не бѣха пригответи санитарни материали, а презъ войната бѣха набавени твърде малко. Медицината учи, че е по-лесно да се предпазваме отъ болеститъ, отколкото да се лѣкува самата болестъ. Затова и военната хигиена препоръчва да се взематъ предпазителни мѣрки противъ заразата. Такива мѣрки се взеха отъ командуването, но за съжаление, нашите не спазиха тия мѣрки. Войниците таращуваха умрѣлите турци, а началствующите лица гледаха снизходително на това. Войници и офицери събираха отъ турските складове и казарми облѣкло и други вещи и ги раздаваха на частитъ. Дори болниците се разполагаха въ турски болници. Поради това, епидемията избухна съ страшна сила и обзе цѣлата войска. Много хора станаха жертва на тая небрежностъ.

„На 7-и ноемврий, пише лѣкарътъ, цѣлото село Тарфа буквально е натѣпкано съ болни. Войниците мратъ наредъ.

Починаха 26 души. — Отдѣлянето на болните отъ здравите, пиенето на варена вода, като че ли не действуватъ на епидемията. Хората по позицията изглеждатъ като сѣнки. Едва ходятъ и всѣки се подпира на стойки, настѣчени отъ гората. Калъта и мрачното време правятъ всичко мръсно. По дружинните нуждници, ясно личи навсѣкѫде диарията, и тукъ-тамъ бѣлитъ изпражнения*) зачестяватъ всѣки денъ. Въ селото картината на болните е покъртителна. Стопи се коравиятъ нашъ войникъ и неговата мощъ“.

„Всички здрави сѫ много отслабнали, и не струватъ повече отъ болните — продължава лѣкарътъ своя печаленъ дневникъ. Тѣ още ходятъ. Между офицерите рѣдко нѣкой се чувствува здравъ. Повечето страдатъ отъ диария и пиятъ чай. Носилките продължаватъ да носятъ тежко болните, отъ позицията въ селото. Нѣкои отъ тѣхъ по пътя умиратъ. Въ лѣчебниците и въ кѫщите на селото, всичко е въ писъкъ, стѣнания и молби за водица. Животътъ е евтинъ и всѣки мре по реда си, на пукъ на всички мѣрки, които се прилагатъ“.

„Епидемията почва да намалява, но смѣртъта постоянно струва. На 9-и заболѣха 40, починаха 18. Дѣлението на болните въ селото на категории става безценно, защото броятъ е много голѣмъ и мѣжно се поддържа дисциплината и реда у болния. Леко болните, които могатъ да ходятъ, мѣжно се задържатъ подъ контролъ“.

Забелѣза се, че епидемията намалѣ значително, но въ замѣна на това злокачествеността ѝ се засили. Така, на 14-и постѣпиха 16 болни, починаха 11. Изписаха се 72 оздравѣли. (Гл. табл. на стр. 151).

Заразата премина у селяните, смѣртъта засѣгна и тѣхъ. Поради това, че отъ селото умрѣха 30 души, при население 1000 души, селяните избѣгаха отъ кѫщите си, за да не копаятъ гробове за войниците.

На 16-и, полка бѣ смѣненъ отъ позицията и се премѣсти на станъ край Калфа-къой. Здравословното състояние на войниците бѣ такова, че при тоя походъ отъ 7—8 км. заболѣха 80 войници. Полковиятъ лазаретъ не можеше да се премѣсти, та остана въ Тарфа.

По-нататъкъ вече, холерните случаи се явяваха по-рѣдко. Изписаха се срѣдно на денъ по 50 оздравѣли.

На 26-и, при тръгването на полка, за разполагане на квартири при Куртулмушъ, останаха въ лазарета въ Тарфа всичко 80 болни.

Полкътъ плати скжпа дань на тая страшна епидемия, която покоси много герои — пощадени отъ огъня и ножа на противника.

И така, полкътъ, макаръ и съ голѣми жертви, превѣз-
могна и втория врагъ — холерната зараза.

*) Признакъ на холера.

ТАБЛИЦА

За заболяванията отъ холера и починалиятъ отъ същата болестъ чинове отъ 24-и пех.
Черноморски на Н. В. Ц. Елеонора полкъ отъ 27.X. 1912 г. до 26.XI. 1912 год.

* * *

Въ такова състояние полкът прекара на позиция при Тафра и на станъ при Калфакъй. Щастливо обстоятелство бѣ това, че и турцитѣ бѣха въ сѫщото положение и при това много уплашени отъ българитѣ; въ противенъ случай, катастрофата бѣ неминуема.

Позицията на полка бѣ раздѣлена на два участъка. Дѣсниятъ се заемаше отъ 2-а и 3-а дружини, а лѣвия отъ 1-а и 4-а. Въ всѣки участъкъ, една дружина бѣ разположена на позицията, а другата въ резервъ. Картечната рота въ началото бѣ въ лѣвия участъкъ, а после изпрати 1 взводъ въ дѣсния.

Въ всѣки участъкъ дружинитѣ се смѣняваха презъ единъ или два дни.

Дружинитѣ отъ предната линия поставяха стражеви постове, тайни постове и изпращаха патрули. Въ сѫщото време всичкитѣ дружини продължаваха да укрепяватъ позицията, като усъвършенствуваха окопитѣ, правѣха нови окопи и укрепления, и строеха землянки.

Времето бѣ постоянно дъждовито и студено. Пѫтищата, както и полето, бѣха се обѣрнали на каль. Поради това и поради холерата и изтощението, работата имаше много маљкъ успѣхъ.

Артилерията, както отъ българска, така и отъ турска страна, откриваше огънь по нѣкои разузнавателни части на противника. До пехотна стрелба много рѣдко се дохаждаше. Това трая до 10-и ноемврий, когато се започнаха преговоритѣ за миръ.

Както е известно, турцитѣ, още веднага следъ сражението при Бунаръ-Хисаръ, поискаха да влѣзатъ въ преговори за миръ, но българското правителство отказа. Следъ неуспѣхътъ при Чаталджа то сѣ съгласи, за да може дасе бори съ холерата.

На 11-и ноемврий, делегатитѣ на дветѣ страни се събраха въ с. Бахчакъй. По взаимно съгласие и дветѣ страни дадоха заповѣдъ, докато траятъ преговоритѣ, да се прекратятъ всѣ-какви военни действия и да не се открива огънь. Преговоритѣ се затѣгнаха главно поради това, че гръцката делегация не искаше да подпише протокола, докато българитѣ не се съгласяятъ да ѝ гарантиратъ Солунъ и докато турцитѣ не имъ предадатъ Янина. На това не се съгласиха нито българитѣ, нито турцитѣ.

Докато траеха преговоритѣ, 24-и полкъ бѣ смѣненъ отъ 45-и полкъ. Оттегли се на станъ източно отъ Калфакъй и веднага започна да строи землянки.

Най-после, на 20-и ноемврий, българската делегация отъ страна на България, Сърбия и Черна Гора и турската делегация, подписаха протокола за примирянето между България, Сърбия и Черна Гора отъ една страна и турцитѣ отъ друга. Гръцката делегация не подписа протокола, и военното положение между Гърция и Турция продължи да сѫществува.

Съгласно протокола, примирянето се сключва съ цѣль да се пристъпи къмъ преговори за миръ. А най-важното условие въ него бѣше, че Турция се задължава да вдигне блокадата на Черноморскитѣ пристанища, да допуска свободно влизане на пароходи и да не прѣчи на снабдяването на българскитѣ войски по Черно море. Турското правителство се ангажира още, да допуска свободно движението на желѣзницата въ зоната на крепостта Одринъ.

Тѣзи условия бѣха извѣнредно важни, защото следъ като българската войска превъзмогна турцитѣ и холерата, настѫпваше третиятъ врагъ — гладътъ.

* * *

На война, отстѫпващата войска, за да избѣгне сражение съ по-силния противникъ, обикновено унищожава всички видове храни, за да принуди противника да се храни съ подвозъ отъ тила. Това става много трудно и бавно и принуждава победоносната войска, за да избѣгне глада, да настѫпва съ бѣрзината на обозитѣ. Първата грижа на настѫпващия е да попрѣчи на унищожението на хранитѣ и да ги прибере, запази и спести неуничоженитѣ; тѣ му позволяватъ да върви бѣрзо напредъ и да настигне бѣгащиятъ противникъ преди той да се събере и устрои.

Турцитѣ, въ пораженията при Лозенградъ и Люле-Бургазъ бѣха така зашеметени, а може-би се надѣваха скоро да се върнатъ, та никѫде не унищожиха хранитѣ. Навсѣкѫде хамбаритѣ прѣщѣха отъ храни току-що прибрани отъ изобилната жетва. Безброй добитъкъ, изоставенъ отъ избѣгалото турско население се скиташе безстопанствено по Тракийскитѣ полета.

Но това което не направиха турцитѣ, направихме го ние сами. Войниците, волно или неволно, палѣха селата и заедно съ сградитѣ горѣха и хранитѣ. Добитъкъ се колѣше и ядѣше безъ милост и безъ смѣтка. Грабѣше се и се изпращаше въ България. Началството, отъ голѣма обичъ къмъ подчиненитѣ, които така храбро и добросъвѣтно се сражаваха, гледаше снисходително къмъ това разсипничество. Никой не предполагаше, че въ тия изгорѣли села, войската ще зимува.

Още въ сражението при Чаталджа, се чувствуваше затруднение въ прехраната. 3-а Балканска дивизия, къмъ която принадлежеше 24-и полкъ, се снабдяваше отъ разходния магазинъ при Черкезкьой, а интенданцката рота бѣ въ Странджа. Отъ транспортнитѣ ешалони, половината пренасяха брашно и други продукти отъ Черкезкьой въ Странджа и събираха изъ околността, предимно у българитѣ, брашно и жито. Въ Странджа печеха хлѣбъ, който се закарваше отъ другата половина на транспорта въ Бѣлградъ, а отъ тамъ, полковетѣ го получаваха съ свои срѣдства.

Поради липса на превозни срѣдства, съно и ечемикъ се получаваха рѣдко и въ твърде малко количество. Даваше се

само на добитъка, който превозваше храни. Другият добитък се хранеше само съ плъва, видимо отпадаше и ставаше все по-негоденъ за работа и за храна. Живият добитък, каранъ за храна, както и заловения турски, започна значително данамалява.

На 8-и ноемврий, месото отъ 400 гр. дневно се намали на 300 гр. Оризъ, фасулъ, булгуръ и дребни продукти започнаха да се получаватъ рѣдко и недостатъчно. На 13-и ноемврий се получи хлѣбъ по 900 гр., а на 14-и — по 750 гр. На 15-и ноемврий се даде по 700 гр. хлѣбъ, месо се даде въ живъ добитъкъ — биволи и кози и то по 250 гр. Предъ видъ на това, че холерата бѣше въ разгара си, нѣкои роти отъ полка успѣха да смѣнятъ козитѣ съ овце. Другите части, въ това число и лазарета, не можаха да направятъ смѣна и готвиха козе месо, което предизвиква диария и подготвя почвата за холера. На 16-и ноемврий, хлѣбъ и месо се получиха достатъчно, но затова пъкъ отъ другите продукти се получи оризъ, само за болните. На 17-и ноемврий месо се получи достатъчно, хлѣбъ по 700 гр. и фасулъ по 100 гр. Плѣвата започна да се свѣршва и по селата. Тамъ кѫдето се намираше, близки части я обсебваха и поставяха часови. На 18-и ноемврий се получи хлѣбъ по 450 гр., фасулъ по 50 гр., месо въ достатъчно количество, а отъ другите продукти нищо. Конетѣ почнаха да гризатъ храстите отъ гладъ.

На 19-и ноемврий, поради наводнението, рѣка Караманъ-дере приходи; ешалонътъ отъ транспорта не можа да я премине, полка не получи нищо и гладувава. Така, съ гладни стомаси, полка посрѣдна радостната вѣсть за примирянето. Обаче въ протокола за примирянето имаше забележка, че турцитѣ ще позволяватъ да се снабдява съ храна нашата войска, по море и по желѣзницата презъ Одринъ отъ деня, въ който се почнатъ преговорите за миръ. Преговорите почнаха въ Лондонъ едва на 1-и декемврий. До това време войската трѣбваше да се задоволи съ онова, което се намираше въ Тракия, защото поради голѣмата каль и липсата на пжтища, отъ България почти нищо не можеше да се подвози.

На 20 ноемврий, въ денътъ на примирянето, полкътъ, следъ като не бѣ ялъ единъ день, получи по 750 гр. хлѣбъ и по 20 гр. оризъ, малко кашкавалъ и захаръ. Изпратиха се по 20 товарни коня на станция Кабакча за дребните продукти, но фуражъ и тамъ нѣмаше.

Прехраната на полка се затрудни още повече. До 20-и ноемврий, полкътъ получаваше храните отъ транспорта въ Бѣлградъ. Излѣзе заповѣдь, всичко да се получи на 6 км. източно отъ Странджа. Това стана когато добитъка, поради слабата си храна, бѣ съвсемъ отслабналъ. За да изкачатъ стрѣмнината при Караманъ-дере, трѣбваше въ празна кола да запрѣгатъ два впрѣга. Разстоянието отъ 25 км. се вземаше на отиване за единъ день, а на връщане — за денъ и половина. На 21-и ноемврий се получиха продукти както за

20-и, но една част отъ хлъбъ се измокри, а другата се изпопроши, и едва се раздаде по половинъ хлъбъ на човъкъ. На 22-и ноември се получи по 900 гр. хлъбъ, булгуръ—всичко 210 кгр. и оризъ 42 кгр., друго нищо. При това, за да се докаратъ продуктите въ полка, ротитѣ посрещнаха колата съ товарни коне и на тяхъ претовариха хранитѣ. Месо въ живъ добитъкъ се получи по 100 гр.

На 23-и ноември Караманъ-дере приойде и колитѣ съ хлъбъ не можаха да я преминатъ. За щастие, заедно съ колитѣ имаше и 133 товарни коня, които бъха преминали рѣката преди да приойде. Тѣ докараха хлъбъ, част отъ който бѣ се обѣрналъ на каша. Раздаде се по 200 гр. на човъкъ, колкото да се залъже стомаха. Месо и други продукти липсваха. Колкото конетѣ слабъеха отъ гладъ, толкова пѫтищата, отъ постоянните дъждове и непрестанното движение ставаха по-мъжко проходими. Товарните коне постояннопадаха, нѣкои умираха, а колата се обръщаха и трошъеха.

На 24-и ноември се получи пълно количество хлъбъ, но на 25-и — само по 300 гр. На 26 ноември не се получи нито грамъ хлъбъ. Месо и други продукти не се получиха и тритѣ дена.

* * *

Следъ подписането на примирянето, Главнокомандуващиятъ оставилъ две дивизии на позицията на Чаталджа, а на останалите дивизии заповѣда да се оттеглятъ и разположатъ на квартири за почивка. На 24-и полкъ бъха опредѣлени квартири въ околностите на Орманлъ.

Полкътъ получи заповѣдъ да се отправи за квартирния си районъ на 27-и ноември. На 26-и ноември не бѣ получена никаква храна. На 27-и ноември, войниците тръгнаха въ $7\frac{1}{2}$ часа, безъ да сѫ яли каквото и да е. Бележки за тоя походъ на изнемощъли и изгладнъли хора, по извѣнредно престъченъ и каленъ пѫть, ни е оставилъ командирътъ на 16-а рота. Той пише:

„Ротата остави единъ взводъ въ тилна стража, за да събира изостаналите — задача доста трудна: слабъ, слабия да носи. Още отъ самото тръгване се разтеглихме извѣнредно много. Войниците едва пристигватъ, като се подпиратъ съ нарочно направени за тая цель тояги, за да не се плъзгатъ. Войниците падатъ въ кальта. Срѣщатъ се такива, у които всичко е увала и отъ каль не се вижда нищо друго, освенъ очите. Ротитѣ сѫ съвършено разкъсани. Затова полкътъ представлява едно смѣшение отъ всички роти. Едва къмъ 7 ч. вечеръта се добрахме до Анастасиевата стена, гдето се разположихме на станъ въ една гора. Запалиха се огньове и светна цѣлата околност. Вече е доста късно и изостанали войници продължаватъ да се влачатъ, като пребити и търсятъ ротитѣ си. Не получихме пакъ никаква храна. Общо изнурение и изтощение“.

Като на пукъ, тоя дене вечеръта, всички изпратени за хлѣбъ коли и товарни коне пристигнаха въ Софасъ; тѣ но сѣха хлѣба за 24-и ноемврий въ пълно количество, но полкътъ бѣ заминалъ още сутринята.

На 28-и ноемврий, къмъ 9 ч., полкътъ продължи своя печаленъ походъ за гара Синекли. . . За щастие, пжтя бѣ добъръ и времето ясно. Въпрѣки голѣмия гладъ, походния редъ се пазѣше. Заведуващия прехраната бѣ получилъ на гара Синекли хлѣбъ за два дена и бѣ тръгналъ съ кола да посрѣща полка. Поради голѣмата каль обаче, колата спрѣха на 5—6 кlm. отъ гарата. Тогава заведуващия прехраната, натовари хлѣбъ на току-що пристигналитѣ патронни коне и замина, за да посрѣщне полка. Срѣщна го на два кlm. отъ колата. По тоя начинъ, въ 4 ч. сл. пл., се раздаде по половинъ хлѣбъ. Бѣше победенъ и третия врагъ — гладътъ.

„Обща радост и удивление, — пише командирътъ на 16-а рота — Подпоручикъ Караивановъ. Войниците се нахраниха и почнаха да се шегуватъ и подиграватъ, като се гледаха така кални. Продължихме пжтя. Като стигнахме на гара Синекли, получихме още по два хлѣба. Всичко вече се забрави. Гладъ, тегло отлетяватъ. Войниците сѫ весели, енергията имъ се увеличава все повече, а така сѫщо и крачкитѣ. Полкътъ е въ пъленъ редъ. Чуватъ се весели викове и пѣсни. Ротитѣ добиха едновремешното оживление. Вечеръта се спрѣхме на станъ до гара Синекли. Запалиха се огньове, около които се трупатъ войниците. Едни пекатъ хлѣбъ, други готвятъ попара и всички ядатъ, като че ли искатъ да дадатъ на стомаха това, което трѣбаше да получи и въ днитѣ, когато гладуваше. Нощта бѣше топла и войниците си отпочинаха.

На конетѣ се даде по три кгр. еchemикъ“.

Сѫщиятъ денъ, нестроевата рота тръгна отъ стана при Софасъ. Пушкитѣ и снаряженето на 316 убити и умрѣли, натовариха на товарните коне, а колата возѣха праздна. Предъ ротата вървѣха 20 души да поправятъ пжтя. Съ изнемощѣлите коне за $9\frac{1}{2}$ часа едва измина 7—8 кlm. и заночува на $11\frac{1}{2}$ кlm. източно отъ Анастасиевата стена.

На 29-и ноемврий, полкътъ стигна квартирния районъ и се разположи така: щабътъ, музикантската команда, картечната рота, 1-а дружина, 5-а и 6-а роти — въ с. Армаси, 7-а и 8-а роти — въ Кючукъ-кауши, 3-а дружина — въ Куртулмушъ и 4-а дружина — въ Арапли.

Нестроевата рота се движи при сѫщите условия, както предидущия денъ — пжтува $13\frac{1}{2}$ часа, измина 12 кlm. Ротата занесчува въ Гюмушъ-бунаръ, где имаше обори за конетѣ и въ изобилие плѣва. На 30-и ноемврий, ротата остана на почивка, за да си починатъ и се нахранятъ конетѣ. Само товарните коне, съ пушкитѣ и снаряженето, се изпратиха на станция Синекли. На другия денъ, ротата се прибра при щаба на полка.

За да използва времето докато трае примирието, на 3-и декемврий, Главнокомандуващиятъ заповѣда: 1-а и 3-а армии да укрепятъ линията Чанта—Синекли—Странджа. На 1-а армия бѣ опредѣленъ участъка отъ Мраморно море до Синекли. На 3-а дивизия бѣ възложено да изработи тилната позиция, въ участъка отъ Бейежилеръ до Кючукъ-чалтъкъ и да поправи пѫтищата въ тила. 24-и полкъ получи задача да укрепи участъка отъ с. Кушемиръ включително до с. Кючукъ-чалтъкъ, като поправи всички пѫтища въ тила.

На 10-и декемврий се състави проекта за укрепяването. Следъ като оставиха слабитѣ войници да пазятъ оржието и вещите въ квартирите, 3-а и 4-а дружини, съ своя окопенъ инструментъ и съ инструментъ отъ дивизионния паркъ, заеха опредѣления участъкъ, разположиха се на станъ и започнаха да работятъ. Презъ това време, 1-а и 2-и дружини и картечната рота произвеждаха занятия. На 13-и, 1-а и 2-а дружини отидоха да укрепяватъ позицията, а 3-а и 4-а се върнаха. На 15-и, дружините отново се смѣниха. Тоя денъ, въ полка пристигнаха 809 новобранци отъ 24-о и 32-о полково окръжие. Тѣ положиха клетва, бѣха разпределени и изпратени по ротите.

На 16-и декемврий, при Чанта бѣха изпратени други части. 3-а и 4-а дружини смѣниха 1-а и 2-а. Въ това положение полкътъ остана до 19-и декемврий, когато се получи заповѣдъ да се премѣсти на квартири въ с. Казълъ-бунаръ. Още сѫщия денъ се изпратиха настанители и картечната рота въ сѫщото село. На 20-и декемврий, 1-а и 2-а дружини се изпратиха на работа на позицията, а 3-а и 4-а дружини и всички млади войници заминаха за Казълъ-бунаръ, кѫдето пристигнаха къмъ пладне. Селото бѣ изключително турско и напуснато отъ населението; не бѣ изгорено, имаше достатъчно квартири, намѣриха се въ изобилие плъва и царевица.

На 23-и декемврий, укрепяването се завърши и дружините се прибраха въ квартирите. Презъ всичкото време докато две дружини работѣха на позицията, другите части отъ полка и всички новобранци произвеждаха строеви занятия — при добро време, и словесни — при лошо. Прекара се единъ съкратенъ курсъ, като се почна отъ единично и се свърши съ дружинно учение.

Срещу Рождество Христово, на 24-и декемврий, полкътъ получи коледни подаръци отъ своя шефъ — Н. В. Царица Елеонора. Офицерите получиха шампанско, конякъ и цигари, а войниците цигари, шоколадъ, ризи, гащи и фланели. Освенъ съ тѣзи подаръци, на Коледа, на войниците се даде и свинско месо. Преговорите за миръ въ Лондонъ отиваха къмъ прекърсяване. Полкътъ трѣбаше да биде готовъ за нови действия. Занятията почнаха на втория денъ на Коледа — 26-и декемврий, а на третия денъ, се произведе стрелба отъ 250 крачки, съ младите войници. За мишени се употребиха врати, дикани и др. подръжни материали. Резул-

татътъ бѣ задоволителенъ. Занятията продължиха съ цѣлия полкъ.

Полкътъ посрѣдна новата 1913 г. въ походъ къмъ Чорлу, гдето пристигна къмъ обѣдъ. Тамъ се разположи на квартири и занятията продължиха до края на примирието.

На 6 януарий — Богоявление — се произведе църковенъ парадъ, въ който взеха участие две сборни дружини. Парада прие началникътъ на дивизията.

На 17-и януарий се получи телеграма, че военните действия почватъ отъ 21-и януарий. Полкътъ остана въ Чорлу. Последниятъ денъ на примирието — 20-и януарий — бѣше рождения денъ на Н. В. Престолонаследника Князъ Борисъ Търновски. Тоя денъ се отпразнува съ благодарственъ молебенъ и парадъ, въ който взе участие една сборна дружина отъ полка и една батарея, която даде оръдийни поздрави. Парада прие началникътъ на дивизията.

Вториятъ периодъ на войната

24-и ПОЛКЪ ВЪ ОБЩЪ РЕЗЕРВЪ

Край на примирието. Подготовката на дветѣ страни. Отбиване на турската атака при Булаиръ и десанта при Шаркъой. Животътъ на 24-и полкъ въ Чорлу.

Преговорите за миръ въ Лондонъ продължиха твърде много. Турцитѣ не искаха да направятъ ония отстъпки, които съюзниците искаха. Най-важното — тѣ не отстъпваха на България Одринъ. Въ началото на януари 1913 г. турското правителство склони да даде Одринъ, но бѣ свалено отъ група фанатизирани шовинисти и Назимъ паша — воененъ министъръ и главнокомандуващъ, бѣ убитъ. Новото турско правителство отказа да предаде Одринъ. Поради това, българското правителство скъса преговорите за миръ и на 17-и януари отхвърли примирието. Съгласно подписания протоколъ, военните действия започнаха четири дни следъ прехвърлянето, т. е. отъ 21-и януари.

И дветѣ страни използваха двумесечното примирие. Турцитѣ преустроиха разбитата си армия, засилиха я съ нови набори и нови части отъ Азия и попълниха разбитата си артилерия. Българитѣ прегрупираха войските си, създадоха нова 4-а армия, устроиха службите и струпаха храни за по-дълго време.

При подновяване на военните действия българските войски бѣха разположени: 1-а и 3-а армии — срещу Чаталджа, 2-а армия обсадяше Одринъ, а 4-а бѣ разположена срещу Булаиръ и Шаркъой. За общъ резервъ на трите групи бѣ оставена 3-а Балканска дивизия — 1-а и 2-а бригади, разположени около Чорлу. Въ 1-ва бригада влизаше и 24-и полкъ, разположенъ край Чорлу.

Презъ следващите действия не стана нужда да се употреби общия резервъ — 3-а Балканска дивизия. 24-и полкъ, въ състава на бригадата и дивизията, остана въ Чорлу и произвеждаше редовно занятия.

Понеже главната причина за да се поднови войната бѣше Одринъ, то много естествено, главните действия тръбваха да се развиатъ около тая крепость. Обаче българитѣ не можеха веднага да я атакуватъ, защото времето — срѣдъ зима — и мократа земя, не позволяваха това. Освенъ това, турцитѣ бѣха струпали силни войски, както при Чаталджа, така и на Галиполския полуостровъ, та българитѣ не можаха да отдѣ-

лятъ войски отъ тамъ, да засилятъ 2-а армия подъ Одринъ, за да може тя да атакува крепостъта.

Като имаше предвидъ всичко това, българското командване постъпили много мждро. Започна бомбардиранието на Одринъ, като че ли съ цъль да се подготви атаката. Въ същото време 4-а армия настъпи и зае бръга на Мраморно море, около Шаръ-къой, откъдето турцитъ можеха да се притекатъ на помощъ на Одринъ. Изблъска турска Галиполска армия въ Галиполския полуостровъ, като зае провлака при Булаиръ. Съ тия действия, Главнокомандуващиятъ искаше да предизвика турцитъ да прибързатъ съ действията си откъмъ Галиполи—Чаталджа, и следъ като се разправи съ тъхъ, да засили 2-а армия и атакува Одринъ.

И наистина, турцитъ се поддадоха на хвърлената имъ въдица. Тъ настъпиха демонстративно при Чаталджа. Съ цъль да подадатъ ржка на Одринъ; атакуваха решително на 26-и януарий при Булаиръ, като направиха и десантъ при Шаръ-къой. Българскитъ охранителни дивизии при Чаталджа отстъпиха престорено, за да привлъкнатъ турцитъ на съпротивителната часть отъ укрепената позиция Ерекли—Синекли—Странджа, а при Булаиръ—контъръ-атакуваха решително. 7-а Рилска дивизия разби турцитъ при Булаиръ и ги отхвърли, а Македоно-одринското опълчение отби десанта при Шаръ-къой. При Чаталджа, турцитъ се спрѣха предъ 2-ата отбранителна линия на българскитъ охранителни дивизии и повече не мръднаха.

Често, откъмъ Мраморно море, нѣкои топовни гърмежи размѣнени между турски параходъ и нѣкоя българска батарея отъ бръга или нѣкоя силна артилерийска канонада откъмъ Чаталджа — отъ изтокъ, откъмъ Одринъ — отъ западъ, или откъмъ Булаиръ — отъ югъ, смущаваха еднообразния животъ и печалното еднообразие въ Чорленската равнина. Като се изключатъ ученията, животътъ на полка бѣ съвсемъ еднообразенъ. Внесоха промѣна само парадътъ на имения денъ на шефа на полка, Н. В. Царица Елеонора — на 8-и февруарий, парадътъ на рождения денъ на Н. В. Царь Фердинандъ — на 14-и февруарий. Презъ това време, по-значително събитие бѣше ужасната буря на 18-и февруарий, която погуби десетки войници, осакати и разболѣ стотици, отъ онѣзи полкове, които бѣха на позициите. 24-и полкъ бѣ въ добри квартири въ Чорлу и не почувствува бурята. 2-а дружина разчисти снѣга отъ шосето, което свързва гарата съ града, а една команда отъ 150 души бѣ изпратена да разчисти прѣспитъ, които бѣха заснѣжили желѣзния путь Чорлу—Черкеzъ-къой.

Участието на полка въ превземането на Одринъ.

Премъстването на полка въ Баба-Ески и Хавса. Разпореждания за атаката на Одринъ. Уча- стието на полка въ превземането на крепостта.

Следъ като се съкруши опита на турцитѣ да преминатъ въ настжжение откъмъ Галиполи, българското командуване засили войските подъ Одринъ. Съ приближаването на пролѣтъта, когато времето ще позволи действия въ голѣмъ размѣръ, реши да атакува и превземе Одринъ. На 26-и февруари, Главнокомандуващиятъ заповѣда: частъ отъ общия резервъ — 3-а Балканска дивизия, да се премѣсти по-близу къмъ Одринъ—Баба-Ески. Началникътъ на 3-а дивизия назначи 1-а бригада за изпълнение на тая задача. Прѣвъ започна да се превозва 24-и полкъ, като се натовари въ три ешалона. 1-и ешалонъ: 1-а дружина, 5-а, 9-а и 16-а роти; 2-и ешалонъ: 6-а, 7-а, 8-а, 10-а, 11-а 12-а и 14-а роти; 3-и ешалонъ: щабътъ и останалите части отъ полка, безъ нестроевата рота. Тя замина по обикновенъ путь, безъ 40 коня, които се пренесоха съ 3-ия ешалонъ. Ешалоните тръгнаха на 28-и февруари и презъ нощта се разтовариха въ Баба-Ески. Почти всички се разположиха на квартири въ града, безъ 2-а и 3-а дружини, които се разположиха въ с. Надарли, на 4 кlm. по на югъ. Следъ 24-и полкъ, се превози 11-и Сливенски полкъ и щаба на бригадата, и се разположиха на квартири въ Баба-Ески и близкото село Карамаслѫ.

Въ очакване атаката на Одринъ, полкътъ отново се отдаде на мирновременни занятия. Всѣки денъ предъ и следъ обѣдъ се произвеждаха учения. На 9-и мартъ вечеръта, бригадата получи заповѣдъ да замине за Хавса, т. е. да се приближи до Одринската крепость, за атаката на която бѣ готово всичко.

На другия денъ — 10-и мартъ, бригадата се събра въ Баба-Ески въ съставъ: 11-и и 24-и полкове, 1-о отдѣление отъ 6-и скоростреленъ и 1-о отдѣление отъ 6-и не с. с. полкъ и 3-а пионерна дружина и въ 9 ч. настжпи къмъ Хавса. Начело на колоната бѣ 11-и полкъ, той изпрати и челна стража. 24-и полкъ бѣ въ опашката на главните сили и тръгна едва въ 10 ч. пр. пл., 16-а рота изпрати 1-и взводъ въ тилна стражка. Времето бѣ топло и задушно. Почивки се даваха всѣки часъ, а при Кулели се даде голѣма почивка. Къмъ 6 ч. вечеръта,

стигна въ Хавса предната стража, а къмъ $9\frac{1}{2}$ — опашката на колоната. Щабоветъ, и по една дружина отъ полковетъ се разположиха на квартири, а останалите части — на станъ, северозападно отъ града. Всички полкъ постави по една дружина въ неподвижна охрана къмъ Одринъ. Отъ 24-и полкъ бѣ назначена 3-а дружина, която постави стражи.

* * *

На 10-и мартъ вечерът, Главнокомандуващиятъ даде заповѣдъ на 2-а армия да атакува крепостта Одринъ. Командуващиятъ 2-а армия, имаше вече готовъ плана за атаката. За да не могатъ турцитъ да откриятъ кѫде ще се нанесе решителния ударъ, трѣбваше да настѫпятъ и атакуватъ всички сектори. Решителната атака обаче, трѣбваше да се нанесе въ източния секторъ. Тамъ бѣха съсрѣдоточени 50 дружини, 55 картечници и около 240 полски и обсадни ордия. Задъ лѣвия флангъ на тия сили, въ състава на бригадата при Хавса, се намираше и 24-и полкъ.

Командуващиятъ 2-а армия разпореди: на 11-и мартъ, въ 1 часа презъ нощта, да се почне артилерийската подготовка на атаката, а пехотата подъ защитата на артилерийския огънь да настѫпи, и на разсъмване да заеме преднитъ позиции на противника. Въ сѫщото време, телеграфира на командира на 1/3-а бригада въ Хавса, че бригадата му влиза въ разпореждане на началника на Източния секторъ, Генералъ Вазовъ.

Началникътъ на Източния секторъ раздѣли войските си на два отдѣла: северенъ — 25 дружини и 36 полски и обсадни батареи — да атакува преднитъ позиции: Софуларъ-Бурту — Маслака — Маль-тепе — Ески-кумлукъ — Пачаджиларъ. Юженъ отдѣлъ — 6 дружини и две батареи — да атакуватъ позициите: Мезаръ-тепе и Демиръ-капу. Общия резервъ — 3-а бригада отъ 4-а дивизия, съ 3 батареи, да застане къмъ срѣдата на сектора, на дѣсния брѣгъ на Сазлѫ-дере, 1-а бригада отъ 3-а дивизия, да се събере при Хавса.

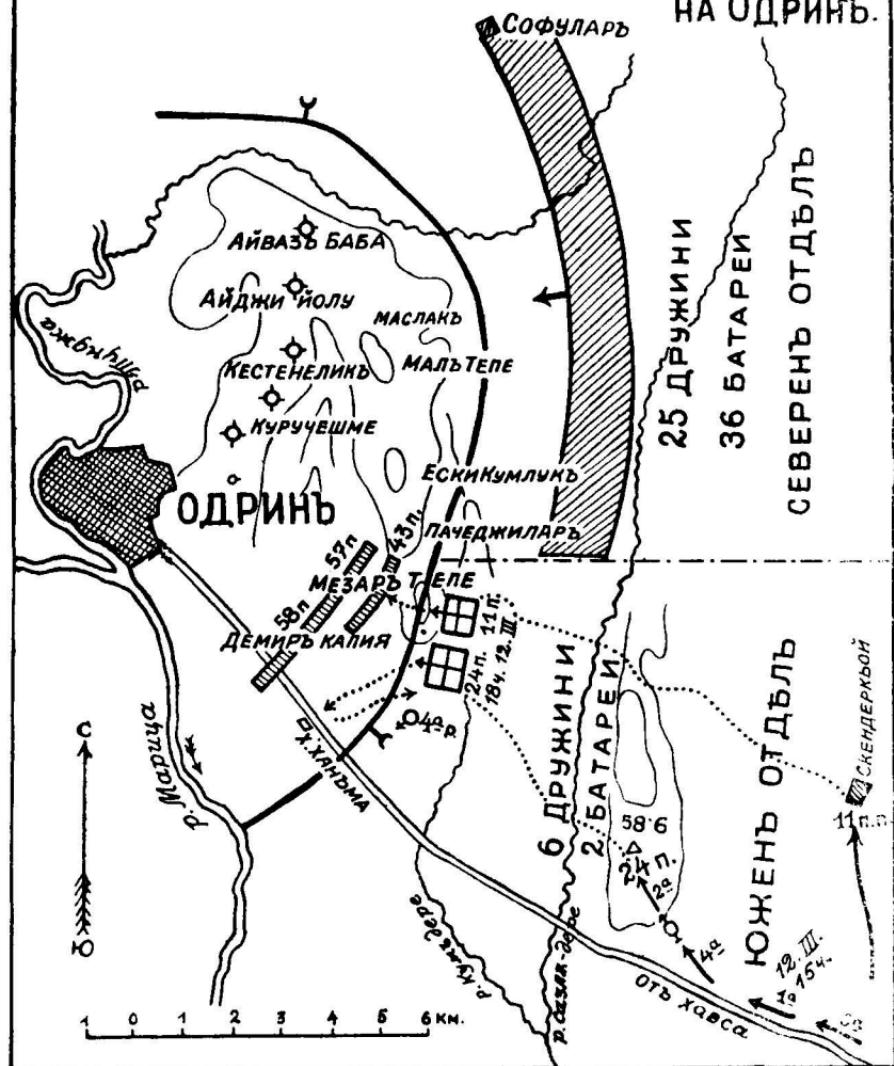
Следъ една отлична подготовка съ артилерийски огънь, презъ деня на 11-и мартъ, пехотата отъ Източния секторъ на разсъмване на 12-и настѫпи. Въпрѣки силния огънь, нашата храбра пехота, съ една голѣма решителност, премина теленитъ мрежи и отхвѣрли турцитъ отъ преднитъ позиции задъ фортовия поясъ, като имъ нанесе голѣми загуби.

Веднага следъ това бѣлгарската артилерия започна подготовката на атаката на главните укрепления — фортовия поясъ. Фортоветъ бѣха просто засипани съ снаряди и турските батареи, една следъ друга, замлѣкнаха. Въ сѫщото време началниците отъ Източния секторъ изучаваха подстѫпитъ и начина какъ да се атакува. Атаката се организира както следва:

Всички войски да използватъ тѣмнината презъ нощта срещу 12-и мартъ, за да се приближатъ колкото е възможно до фортовия поясъ, и да направяватъ проходи въ телените мрежи. Артилерията да продължава да стреля, задъ форто-

вия поясъ, до изгрѣването на луната. Щомъ изгрѣе луната — къмъ 11 часа вечеръта, артилерията усилва и съсрѣдоточава огъня по пунктовете за атака и стреля 15 минути. Следъ това прекратява стрелбата за 10 минути. Въ това време, пехотата тръгва въ атака. Следъ това, артилерията пакъ започва да стреля задъ фордовия поясъ.

СХЕМА № 14. УЧАСТИЕТО НА ПОЛКА ВЪ АТАКАТА
НА ОДРИНЪ.

Тъй като за тая атака 3-а бригада отъ 4-а дивизия бѣ придадена къмъ северния отдель, то въ резервъ на сектора остана само 1-а бригада отъ 3-а дивизия. Началникът на сектора заповѣда: бригадата, съ усиленъ походъ, да се съсрѣ-

доточи къмъ сръбата на сектора, задъ в. 58°9 северно отъ шосето Хавса—Одринъ.

Както наредданията за атаката, така и артилерийската подготовка бѣха образцови. Изобщо, действията на българската войска около Одринъ, бѣха съвършени; тѣ правятъ честь, както на командуването, така и на изпълнителите, и могатъ да служатъ за примѣръ на поколѣниета.

* * *

Цѣлия денъ на 11-и и нощта срещу 12-и мартъ, 24-и полкъ, въ състава на бригадата, прекара въ Хавса. Разстоянието до Одринъ е около 25 кlm. и топовнитѣ гърмежи се чуваха ясно. Сливаха се въ едно общо тънтене, което бѣше така силно, че не позволи на бригадата да почине. Особено бѣха любопитни младите войници, които се изкачваха на близките височини да наблюдаватъ блѣсъците. Сутринта, на 12-и мартъ, започнаха да пристигатъ известия за успѣшните атаки, а въ 8 ч. и 10 м. дойде заповѣдта за настѫпление на бригадата. Въ 9 $\frac{1}{2}$ ч. бригадата настѫпи, като имаше въ предна охрана 2-а и 4-а дружини, и възводъ картечници отъ 24-и полкъ. Денът бѣ много горещъ, а движението усилено и нѣкои отъ войниците изхвърлиха топлото облѣкло. Предната охрана достигна къмъ 1 ч. сл. пл. в. 58°9, кѫдето избра позиция и се разположи задъ нея. Челната част на главните сили пристигна въ 2 ч. сл. пл., но въ това време се получи заповѣдь отъ началника на Източния секторъ, въ която съобщаваше за превземането на предните позиции и за предприемането на атака на фортовия поясъ. Заповѣдано, бѣ бригадата да се съсрѣдоточи въ Кумъ-дере, задъ Мезаръ-тепе, като изпрати скорострелното отдѣление въ разпореждане на началника на южния отдѣлъ. Командирътъ на бригадата развѣрна бригадата така: 11-и полкъ — въ дѣсно, като му заповѣда да настѫпи презъ Скендеръ-къой и редута № 12 и се установи на западните склонове на Кумъ-дере, южно отъ пхтя Мезаръ-тепе—редутъ № 12; 24-и полкъ — въ лѣво отъ 11-и, като се установи на изтокъ отъ Демиръ-капу. Нескорострелното отдѣление да застане между двата полка, а скорострелното се придава къмъ южния отдѣлъ.

Въ 2 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. полковетъ настѫпиша въ резервенъ редъ на бойни разстояния. 24-и полкъ имаше 2-а и 4-а дружини и 1 картеченъ възводъ въ първа линия; ротитѣ бѣха въ походни колони. Преди влизането въ долината Кумъ-дере, единъ крепостенъ снарядъ падна въ района на полка безъ да причини вреда, но произведе силно впечатление на младите войници. Въ 5 ч. сл. пл. полковетъ прехвърлиха гребена Шарапъ-гъолу при редутъ № 12, преминаха Кумъ-дере и се спрѣха въ лозята, близу до превзетите предни турски позиции. Въ охранение бѣ назначена една дружина отъ 11-и полкъ, която постави стража на височината южно отъ Мезаръ-тепе, и 4-а рота отъ 24-и полкъ, която бѣ назначена наблюдателна

стражева рота въ посоката къмъ шосето Одринъ—Хавса. Така останаха полковетъ да нощуватъ въ същия строй, въ който настъпваха, подъ невъобразимия и сливашъ се тънтекъ на полските ордия, и подъ тръсъка на обсаднитъ и крепостнитъ ордия и тъхните грамадни снаряди, които макаръ и да не бѣха насочени къмъ бригадата, не позволяваха никому да склони очи.

Сутринъта, полкътъ получи топла храна, за обѣдъ имаше варено месо, а за вечеря не можа да се готови, защото кухнитъ не достигнаха полка. На войниците се раздаде само хлъбътъ за следващия денъ.

Въ 2 $\frac{1}{2}$ ч. презъ нощта се получи съобщение отъ началника на южния отдѣлъ на Източния секторъ, че войските отъ отдѣла настъпватъ напредъ, за да атакуватъ фортовата линия и бригадата да следва въ З-а линия, задъ дветъ дружини отъ 43-и полкъ, които бѣха предъ бригадата. За да се използува тъмнината, по заповѣдъ отъ командира на бригадата, полковетъ настъпиха на 13-и мартъ въ 4 $\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. 11-и полкъ бѣ начело, задъ него—24-и полкъ, и най-после не скороострелното отдѣление. Всѣки полкъ настъпваше въ строя, зъ който бѣ нощувалъ, т. е., въ редъ за приближаване. Бригадата образуваше третата ударна колона. Настъплението, въпрѣки тъмнината и престъчената мѣстностъ, бѣ необикновено стройно.

Предполагаше се, че турския гарнизонъ, следъ като се убеди, че не може да защити крепостта, ще се опита да си пробие путь по шосето Одринъ—Хавса—Цариградъ. Началникътъ на конния отрядъ наблюдавашъ сектора, въ лѣво отъ южния отдѣлъ, съобщи по телефона, че турцитъ настъпватъ, разбили една дружина и обкръжили единъ спешенъ ескадронъ. Донесението не бѣше вѣрно. Началникътъ на южния отдѣлъ не знаеше това и заповѣда на командира на бригадата: да изпрати 24-и полкъ къмъ ханчето Ханъмка, да обедини командуването на частите отъ лѣвата колона на отдѣла (58-и полкъ) и да контъръ-атакува излѣзлите по шосето турци. Останалите части отъ секторния резервъ — 2 дружини отъ 43-и полкъ и 11-и полкъ, да се подгответъ за атака въ флангъ на сѫщите турски части. Тая заповѣдъ се получи, когато бригадата бѣ стигнала гребена Мезаръ-тепе. 11-и полкъ продължи настъплението право предъ себе си и достигна гребена Халваджи-Бекчели, а 24-и полкъ настъпи скрито по дола, юго-западно отъ Мезаръ-тепе, и въ 6 $\frac{1}{2}$ ч. сутринъта достигна задъ гребена Ханъма. Въ това време се видѣ, че турцитъ намѣрение да правятъ излазъ. Началникътъ на сектора намѣри неумѣстно изпращането на 24-и полкъ и цѣлата бригада, която не бѣ подчинена на началника на южния отдѣлъ. Заповѣда се, бригадата да се върне при Мезаръ-тепе. Тая заповѣдъ бѣ изпълнена.

Докато ставаха тия размѣствания, нашата артилерия почти смаза огнената защита на атакуванието фортове. Тя спомогна

на пионерите да направятъ отвори въ телените мрежи предъ линията на укрепленията. Фортовете падаха единъ следъ други подъ пристрѣпите на нашите храбри пехотни полкове. Началникътъ на крепостъта, Шукри паша, видѣ, че борбата е безсмислена, вдигна бѣлъ флагъ и предаде крепостъта.

24-и полкъ не взе непосрѣдствено участие въ атаката. Той не взе участие при нанасяне ударътъ надъ противника, и не даде жертви въ това сражение. Но полкътъ преживѣ всички душевни вълнения и колебания на боя, и съ присѫствието си указа голѣмо влияние върху духътъ на атакуващите. Дветѣ предни линии нападаха самоувѣрено и решително, защото знаеха, че непосрѣдствено задъ тѣхъ следва трета линия, която имъ пази тила и фланговете и въ случай на нужда ще имъ се притече на помощъ.

**24-и ПЕХ. ЧЕРНОМОРСКИ НА Н. В.
ЦАРИЦА ЕЛЕОНORA
ПОЛКЪ
ВЪ
МЕНДУСЪЮЗНИШКАТА ВОЙНА
1913 год.**

Полкът между двете войни

Походът на полка обратно за Чорлу. Попълзновенията на съюзниците. Превозът на полка за Македония. Лондонският миръ. Походът на полка за Щипъ. Бунтуването. Решението да се нападнат гърците и сърбите.

Съ падането на Одринската крепость, центърът на тежестта на войната противъ турците се пренесе на Чаталджанския и Галиполския фронтове.

На съединението 1-а и 3-а армии, при Чаталджа, и на 4-а армия при Булаиръ се заповядда да се готвятъ за настъпление, следъ като бждатъ засилени. Войските на 2-а армия при Одринъ получиха заповедъ: 8-а дивизия, да замине за Македония, бригадите на 4-а и 9-а дивизии да се присъединятъ къмъ дивизията си. 2-а армия, въ съставъ: 3-а Балканска дивизия (1-а и 2-а бригади) и 9-а дивизия, да образува резервъ на всичката войска, като се съсръдоточи на линията Чорлу—Черкезкъй.

1-а бригада отъ 3-а дивизия, следъ двудневната почивка при Кумъ-дере, на 16-и мартъ, въ $6\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. тръгна обратно за Чорлу. 24-и полкъ бѣ на чело на колоната. Времето бѣ дъждовно и студено. Полкът стигна Хавса въ $12\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. 11-и полкъ и артилерията пристигнаха по-късно. Едната половина отъ всички полкъ се разположи на квартири, другата — на станъ. На 17-и мартъ въ 6 ч. сутринта, бригадата продължи похода. 24-и полкъ тръгна въ 7 ч. пр. пл. следъ 11-и полкъ. Къмъ 5 ч. сл. пл. бригадата пристигна въ Баба-Ески и нощува на квартири въ града и околните села. Отъ 24-и полкъ, 4-а дружина, картечната рота и щаба на полка се разположиха въ града, 2-а и 3-а дружини — въ Надърли, а 1-ва дружина — на станъ при гарата.

На 18-и мартъ, бригадата остана да почива; тукъ се получи заповедъ да продължи пътя за Велимеше. Същиятъ ден пристигна на гарата шефътъ на полка, Н. В. Царица Елеонора. Тя пожела да посети 1-а дружина. Войниците се построиха предъ палатките безъ оржие. Нейно Величество поздрави всичка рота, разпита нѣкои отъ войниците и оставилъ 450 ризи, тютюнъ и сапунъ за войниците. Следъ това отиде въ града и прегледа болниците, което бѣше и целта на нейното пътуване.

На 19-и мартъ, бригадата се движи въ реда, въ който бѣ на 16 мартъ. Полкът тръгна въ $7\frac{1}{2}$ ч. и пристигна въ Люле-Бургасъ въ $1\frac{1}{2}$ ч. Всички се разположиха на квартири.

На 20-и мартъ, бригадата продължи пътя въ същия редъ и достигна Мешели. Въ 4 ч. сл. пл., 24-и полкъ се разположи така: щабътъ, 2-а дружина и картечната рота — на квартири, а останалите части — на станъ.

На 21-и мартъ, полкътъ бѣ на чело на колоната. Същия ден тръгна въ 7 ч. пр. пл. и пристигна въ Чорлу въ $3\frac{1}{2}$ ч. сл. пл., където се разположи на квартири. На 22-и, цѣлата бригада почивѣ, а на 23-а мартъ въ $8\frac{1}{2}$ ч., продължи движението си. 24-и полкъ бѣ задъ 11-и и пристигна въ Велимеше къмъ $11\frac{1}{4}$ ч. Селото бѣ изгорено и съборено; поради това на квартири се настаниха само щабовете, по една дружина отъ полкъ и картечните роти. Останалите части се разположиха на станъ.

Презъ всичките дни на похода времето бѣ вѣтровито и студено. Походите се извършваха правилно. Голъми и малки почивки се даваха редовно. Изостанали почти нѣмаше. Храненето бѣше нормално: сутринь и вечеръ топла храна, а на обѣдъ варено месо.

Въ Велимеше полкътъ прекара три седмици спокоенъ, мирновремененъ животъ: войниците и обоза се подтегнаха, произвеждаха се леки строеви занятия, държаха се беседи и пр.

* * *

Съсрѣдоточението на българските войски къмъ Чаталджа, и намѣрението имъ да пробиятъ укрепената Чаталджанска линия, стрѣсна Турция, която щѣше да получи непоправимъ ударъ. Стрѣсна се и Русия, която ревниво пазѣше за себе си Цариградъ. Турция веднага прие посрѣдничеството, което великите сили ѝ предлагаха за сключване на миръ. Русия предложи на България да не атакува Чаталджа, въ замѣна на което тя ще настои предъ Сърбия да изпълни договора сключенъ относително подѣлбата на завладѣните земи (т. н. „спорна зона“). Всички околнни държави, а така сѫщо и нѣкои отъ великите сили, погледнаха съ лошо око на нарастването на България.

Докато българските войски бѣха заети съ турцитѣ при Чаталджа и Булаиръ, гърцитѣ и сърбитѣ, нѣмайки никакъвъ противникъ насреща си, съсрѣдоточиха войските си въ Македония и постепенно, съ бой, изтикаха слабите български отряди, като подхвърлиха на жестоки преследвания населението, заради неговото българско чувство. Поради това, българското правителство прие предложението на русите и въ Лондонъ се събра втори пътъ конференция за сключване на миръ.

Съюзниците не можаха да се спогодятъ за подѣлбата на завладѣните земи. Австро-Унгария и Италия не искаха да се даде на Сърбия излазъ на Адриатическо море. Германия бѣ на сѫщото мнение и ги подкрепи. Макаръ, че въ съюзния договоръ не се говори за срѣбъския излазъ на Адриатическо море, България заяви, че е готова да подкрепи Сърбия въ

случай на война съ Австро-Унгария. Обаче, по настояването на Русия, Сърбия се отказа отъ излаза. Но за това пъкъ, поискава да се ревизира въ нейна полза подѣлбата на завладѣните земи. Тъй като въпроса се отнасяше не само до земи, но и до българското население, съ което бѣха населени тия земи, то Царътъ, правителството и българскиятъ народъ, не бѣха склонни да отстъпятъ.

Съ Гърция също така се повдигна споръ за Солунъ.

Сърби и гърци се споразумѣха и сключиха съюзъ противъ България. Подѣлиха си Македония, като оставиха на България само оная малка част отъ Македония, която бѣ окупирала. Въ сѫщото време, докато българската войска бѣ заета на Чаталджа и Булаиръ, сърбите и гърците съсрѣдоточиха войските си въ Македония и постепенно, съ насилие, изтикаха слабите български отряди и завземаха все повече земя. Гърците, отъ морето проникнаха къмъ Драма и заплашиха да заематъ желѣзнницата Деде-Агачъ—Солунъ, която бѣ главната снабдителна линия на нашите войски въ Македония.

Въ сѫщото време, въ конференцията въ Лондонъ, сърбите и гърците нарочно протакаха преговорите и отлагаха подписването на мира, за да държатъ нашиите войски заети съ турците при Чаталджа и Булаиръ. Цельта имъ бѣ да се източава, колкото се може повече, българската войска.

Тия причини наложиха засилването на нашиите войски въ Македония. Още следъ падането на Одринъ, тамъ бѣха изпратени 8-а дивизия и Македоно-одринското опълчение. Но когато гърците постъгнаха на желѣзопътната линия Деде-Агачъ—Солунъ, реши се: резервните войски — цѣлата 2-а армия — да се изпратятъ срещу гърците въ Македония. Тогава се заповѣда на 3-а дивизия, засилена съ 3-а бригада, да се превози най-напредъ въ Деде-Агачъ и после въ Македония.

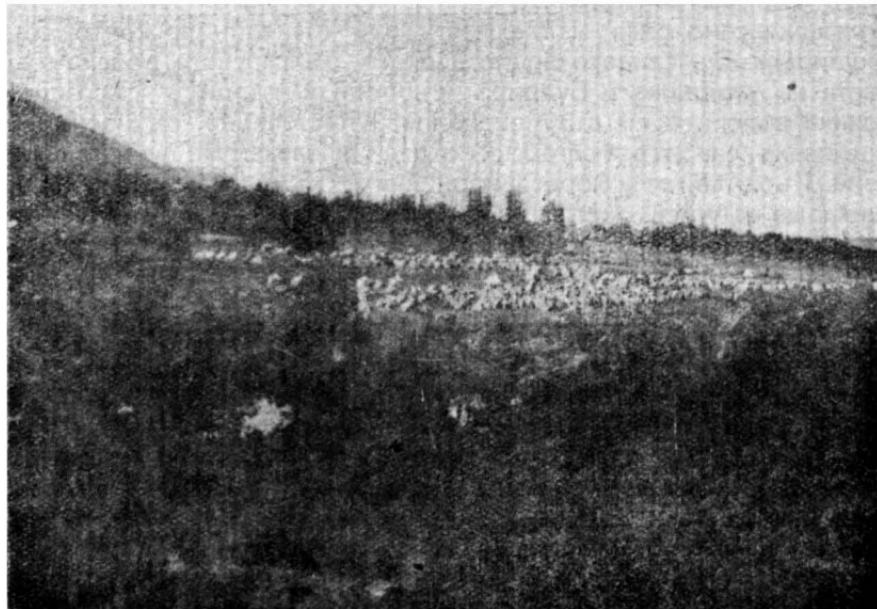
* * *

На 12-и априлъ — Великия петъкъ, се получи предупредителна заповѣдь, че бригадата ще пътува, а на Великата сѫбота, бригадата тръгна за гара Чорлу. 24-и полкъ тръгна следъ 11-и полкъ въ $7\frac{1}{2}$ ч., въ $10\frac{1}{2}$ ч. пристигна на гара Чорлу и се разположи на станъ при рѣката.

На 14-и априлъ — недѣля — Въскресение Христово, четирийте дружини, съ тежестите на конетъ и колата, се натовариха на два влака и заминаха за Деде-Агачъ. Първиятъ влакъ — 1-а и 3-а дружини — тръгна въ 1 ч. сл. пл., а втория — 2-а и 4-а дружини — въ 12 ч. презъ нощта. Сѫщия денъ, конетъ, безъ товарите и празните коли, заминаха по обикновенъ пътъ. Заети съ приготовления за тръгването и товаренето, офицерите и войниците почти не почувстваха, че е Великденъ. Първиятъ влакъ пристигна въ Деде-Агачъ на 15-и априлъ въ 5 ч. пр. пл., а вториятъ — въ $4\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. Частите се разположиха така: 1-а дружина и картечната рота

— на квартири въ българската часть на града, останалите части и половината отъ 11-и полкъ — на станъ на северния край на града. Както първия день — въ влака, така и втория — въ Деде-Агачъ, войниците получиха сланина и холандско сирене. Първите два дни отъ Великдена, полкът прекара съ суха храна.

Бригадата остана въ Деде-Агачъ да дочека конетъ, празните кола отъ обоза и парковите взводове. Тъ тръгнаха отъ Чорлу на 14-и априлъ, по пътя Малградъ—Айнарджикъ—Кешанъ—Фере и на 18-и априлъ пристигнаха въ Деде-Агачъ.

На лагеръ при Гюмурджина

На 19-и априлъ се получи заповѣдь: бригадата да тръгне на 20-и за Гюмурджина по обикновенъ пътъ, съ празни коли и съ товарните кухни, като изпрати тежестите по желѣзницата. Тъ като по дадения пътъ на следване, за първите два дни преходитъ бѣха много голѣми, то за да се намалятъ, командирътъ на бригадата разпореди: полковетъ да тръгнатъ още на 19-и априлъ — 24-и полкъ въ 1 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл., а 11-и въ 2 ч. Частите се движеха край морето. Бригадата достигна Макри. 24-и полкъ нощува 3 кlm. западно отъ градчето.

На 20-и априлъ, 24-и полкъ се движки следъ 11-и полкъ. Пътъ бѣше много лошъ и каменистъ, много коли, макаръ и празни, се изпотрошиха и изостанаха назадъ, но вечеръта се прибраха. Полкътъ, вмѣсто въ Салманли, по липса на вода, ношува на станъ при желѣзопътната гара Демиръ-бейли. Кухните, по недоразумение, бѣха отишли въ Чадърли, при 11-и полкъ, затова приготвената храна бѣ донесена съ кола.

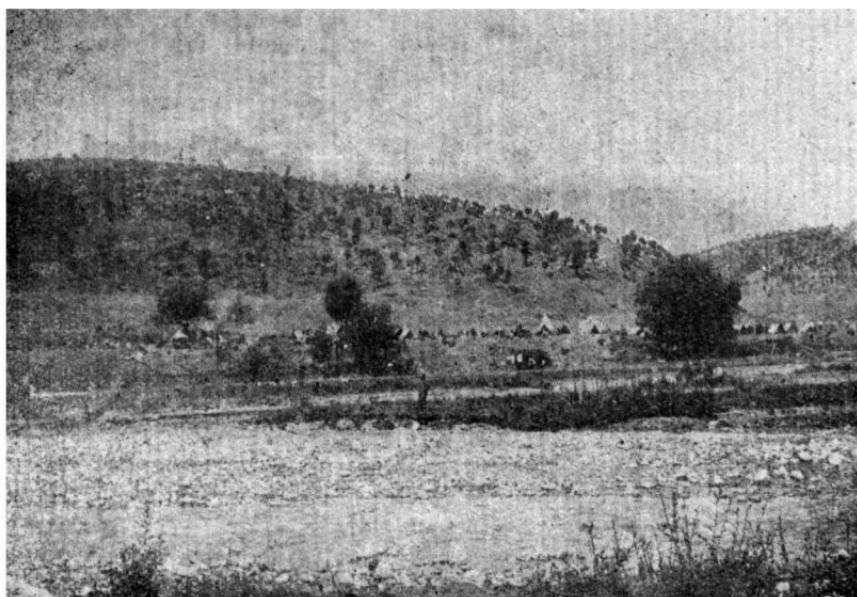
На 21-и априлъ, полковетъ тръгнаха отдѣлно. 24-и полкъ тръгна въ 11 ч. и въ 4 ч. сл. пл. пристигна въ Гюмурджина.

Двата полка се установиха на станъ, северозападно отъ града.

По-нататъкъ, бригадата се пренесе по желъзницата. Пръвъ се превози 24-и полкъ. Понеже рампата позволяващо товаренето само на два вагона, то товаренето на тежестите на полка започна още на 22-и априлъ. 3-а и 4-а дружини и $\frac{1}{2}$ отъ нестроевата рота заминаха съ два влака, на 23-и априлъ. На 24-и априлъ, вместо 4, отпуснаха 3 влака. Съ тъхъ заминаха 2-а дружина, картечната рота и останалата част отъ нестроевата рота. 1-а дружина и щабътъ на полка заминаха съ първия влакъ, на 25-и априлъ.

За храна въ влака, бѣ раздаденъ кашкаваль.

Последниятъ ешалонъ пристигна въ Дойранъ на 26-и въ 11 ч. пр. пл. Само 4-а дружина отъ полка се настани на квартири. Останалиятъ три дружини, както и 11-и полкъ, се разположиха на станъ.

На лагеръ при Дойранъ

При Дойранъ, на бръга на красивото Дойранско езеро, полкътъ, до 15-и май, води мирновремененъ животъ: — произведоха леки строеви занятия, прегледи и се държаха беседи, въ които взеха участие и по-голъмтъ началници. Говориха на войниците върху политическото положение и поведение на съюзниците. На 4-и май и 4-а дружина излязе на станъ, а на 15-и май, целиятъ полкъ премѣсти стана си на 1 километъръ северно отъ Гьокчели.

* * *

Колкото преговорите за миръ съ турците приближаваха къмъ своя край, толкова съюзниците ставаха по-взиска-

телни и войствени. Поради това, тръбаше да се организира отбраната на Македония.

На Тунджанската дивизия и Македоноодринското опълчение бъде възложено да охраняват и наблюдават сърбите, а на 2-а армия бъде възложено да охранява, отъ гръцко нашествие, участъка отъ Вардаръ до Кавалския заливъ. 3-а Балканска дивизия получи участъка — отъ Вардаръ (с. Кованец) до вододъла на р. Галикъ. На 1/3-а бригада бъде даденъ участъкъ — отъ Вардара до пътя Дойранъ—Солунъ включително. Участъкътъ на бригадата бъде раздѣленъ на три подучастъци: дъсенъ—на 11-и полкъ, сръденъ—отъ пътя Дойранъ—Селимли до Михалово включително — се зае отъ една дружина отъ 24-и полкъ и лѣвъ подучастъкъ, заетъ отъ дружина отъ 12-и полкъ. Останалите три дружини отъ полка, останаха въ бригаденъ резервъ.

Пор. Бълю Недѣлковъ

убитъ при Кукушъ

прати въ първа линия
Една рота остана въ резервъ, а на 12-а рота се възложи да

разпореждане на 17-и май. Тоя денъ той укрепява позиция на гребена западно отъ Гьокчели. За охранение на подучастъка, командирътъ на полка назначи 1-а дружина, която изпрати на охранителната част отъ позицията три роти. Охранителните роти поставиха 9 стражи. Една рота остави въ резервъ на неподвижната охрана. Дружината въ охранение се съмняваше всѣки денъ. Отъ 19-и май, на полка се възложи да охранява и лѣвия подучастъкъ — отъ с. Михалово до чешмата $1\frac{1}{2}$ километъръ югозападно отъ езерото Тузла. Тамъ бъде назначена 3-а дружина; тя из-
2 роти, които поставиха 7 стражи.

По тоя начинъ се пресъчне възможността на сърбите и гърците, да проникватъ по-нататъкъ въ Македония.

* * *

Поради взетите мѣрки и поради настояването на великиятъ сили, сърбите и гърците се съгласиха да подпишатъ мирния договоръ. Подписането на мира стана на 17-и май. По тоя договоръ, всички земи на западъ отъ линията Мидия—Еносъ и всички Бѣломорски острови, се отстѫпваха на съюзниците. Албания оставаше отдѣлно княжество — васално на сultана. По тоя начинъ. Одринъ оставаше български, а въпросътъ за Солунъ оставаше да се реши за напредъ.

Известието за подписването мира съ турците се получи въ полка на 19-и май. Това известие не зарадва особено офи-

церитъ и войниците, защото бъде предвестникъ на нова война противъ върломонитъ съюзници.

* * *

Презъ това време, сърбите съсрѣдоточиха войските си около Пиротъ, срещу София, и въ Македония срещу Кюстендилъ и Щипъ. Тъ се готвѣха, веднага следъ подписането на мира, да поискатъ ревизия на договора. Поради това, нашите войски отъ Чаталджа и Булаиръ тръгнаха по разни пътища да се прехвърлятъ срещу сърбите и гърците. Но тъй като сърбите се готвѣха да окупиратъ и Щипъ, то за да се подкрепи 8-а дивизия, реши се да се изпрати въ Щипъ и 1-а бригада отъ 3-а дивизия.

Полкътъ, съ две дружини, охраняваше, а съ други две укрепяваше позицията Гьокчели. На 20-и май се получи заповѣдъ: На 21-и май, 11-и полкъ да тръгне за Щипъ, а 24-и полкъ да чака заповѣдъ за тръгване. На другия ден замина само онай част отъ 11-и полкъ, която не бѣше въ охранение. На 21-и май последва заповѣдъ: всички останали части отъ бригадата, щомъ бѫдатъ смѣнени, да заминатъ. Бригадата тръгна на 24-и май въ три ешалона: I ешалонъ — останалите части отъ 11-и полкъ; II — 24-и полкъ безъ 3-а дружина и 12-а рота, които не бѣха смѣнени отъ охранението и III — отдѣление отъ лазарета и парковите части.

24-и полкъ, въ Валандово, направи голѣма почивка отъ 1—4 ч. сл. пл. До Костурино пътя бѣше лекъ, но по-нататъкъ полкътъ напусна шосето и тръгна по рѣката, която гази нѣколко пъти. Войниците се измокриха и много измориха. Отъ всѣка рота изостанаха по 15—20 души, които се прибраха вечеръта. Въ 9 ч. сл. пл. полкътъ се разположи на станъ при рѣката Триканя, на 3 км. отъ гр. Струмица.

На 25-и май въ 7 ч. пр. пл., полкътъ спрѣ северно отъ Струмица, дочека да се пригответи храната и въ 9½ ч. продължи движението. Времето бѣше много горещо, затова се даде голѣма почивка отъ 11 до 4 ч. Поради голѣмата горещина и праха, походътъ бѣ извѣнредно труденъ. Всѣки половинъ часъ се даваше по 20 минути почивка. Въпрѣки това, изостанаха по 15—16 души отъ рота. Въ 9 ч. сл. пл. вмѣсто въ Радовишъ, полка спрѣ за нощуване на станъ при с. Калугерица.

Кухнитѣ бѣха се установили при Радовишъ и сутринта, на 26-и май, докараха топла храна съ кола. Тоя денъ пътя бѣше по-добъръ, подухна и slabъ вѣтрецъ — движението бѣше леко. Голѣма почивка се даде при с. Дамянъ, отъ 11½ до 4½ ч. Въ 8 ч. сл. пл. полка достигна и се разположи на станъ при р. Дринъ.

На другия денъ още въ 8½ ч. пр. пл. полкътъ достигна гр. Щипъ и се разположи на станъ на 2½ км. ю. из. отъ града.

Презъ всичкото време на похода, на войниците се даваше сутринъ топла храна, а за обѣдъ и вечеря — парчета варено месо.

Близо до стана на полка бъше и тоя на 11-и полкъ.

* * *

При Щипъ, на бригадата се възложи да охранява участъка отъ гр. Щипъ до в. 850 — югоизточно отъ града. Охранението се възложи на 11-и полкъ, а 24-и се остави на стана, при бригадния резервъ.

Положението на полка на стана при Щипъ, въ началото, не бъде много добро. По това време, нашите войски отъ Булаиръ и Чаталджа, по разни пътища, се прехвърлиха на западъ. За да не би нашите съюзници да ни нападнатъ преди съсрѣдоточението и да ни биятъ по части, бързаше се да се прехвърлятъ строевитъ части, та после службите. Поради това, транспортира съ храните останаха назадъ, и на първо време храната бъде недостатъчна. Полкътъ тръбаше самъ да се погрижи за хлѣбъ и до 30-и май, се даваше само по $\frac{1}{2}$ хлѣбъ. Въ замѣна на това, обаче, се отпускаше повече месо, което лесно се доставяше въ живъ добитъкъ. Полкътъ прекарваше времето както при съсрѣдоточаване, преди обявяване на война. Произвеждаха се леки учения, държеха се беседи, попълваха се хранителните и огнестрелни припаси, подтягаха се обозите, снаряженето и пр.

На 27-и май пристигна 3-а дружина, а на 29-и и 11-а рота, която придружаваше проводоволствения транспортъ.

На 1-и юни пристигнаха въ полка за попълване 250 млади войници отъ 11-а допълняваща дружина, а на 3-и юни — още 97 оздравѣли ранени и болни. Всички се разпредѣлиха по ротите, споредъ нуждите имъ. Въпрѣки това, полкътъ не можа да се попълни. Той броеше всичко: офицери — 72, подофицери и войници — 3948, а по щата се полагаха: офицери 103, подофицери и войници — 4896.

* * *

Съ пристигането до Щипъ, въ нѣкои части, се явиха бунтове между войниците. Причините бѣха: интригите на сърби и гърци и агитациите на нѣкои лѣви елементи, а главно холерата, която вследствие лошата и нередовна храна, голѣмата умора и голѣмата горещина, избухна наново въ нѣкои части. Въ едни части, нѣкои отъ войниците, ужасени отъ голѣмата смъртност отъ холерата, просто се разбѣгаха; други цѣли части заявяваха, че имъ е омръзно да стоятъ подъ оръжие; тѣ искаха или война или да се разпуснатъ по домовете си.

За съжаление и храбрия 24-и пех. Черноморски полкъ не остана чуждъ на това бунтарско движение. Презъ нощта срещу 31-и май се отлѣчиха 66 войника.

Главнокомандуващиятъ бѣ поставенъ въ много лошо положение. Тъкмо въ това време се водѣха преговори за подѣлбата на завладѣните турски земи. Нашите съюзници не се съобразяваха съ договорите и настоятелно искаха повече

земи. Споредъ договора съ Сърбия, въ случай на разногласие по приложение на договора, спора тръбваше да се разреши отъ руския императоръ.

Българското правителство се бъше обърнало къмъ руския императоръ съ молба да разреши спора, съгласно договора. Обаче, сръбското правителство заявяваше, че то иска преди да се произнесе императорътъ, да се ревизира договора, въ полза на сърбитѣ. Тъкмо се водѣха преговори върху тия въпроси, когато избухнаха и бунтоветѣ. За да избѣгне разбунтуването на цѣлата войска и за да усмири войниците, помощникъ-главнокомандуващиятъ, Генералъ Савовъ, съобщи на войската, че до 10 дена ще има или демобилизация или война. Въ сѫщото време, той съобщи на правителството, че до 10 дена тръбва да реши въпроса съ сърбитѣ и гърцитѣ

Телефоненъ постъ при Щипъ

Тия бунтове се указаха сѫдбоносни. Тогава, българското правителство се обърна къмъ руския императоръ съ молба да произнесе арбитражното решение въ срока обещанъ на войската, т. е. до 16-и юни. Сръбското правителство и руския императоръ, който симпатизираше на Сърбия, знаеха тежкото положение въ България и гледаха да отлагатъ арбитражното решение. Надеждата имъ бѣ да избухне бунтъ въ България, или пъкъ България да обяви война. Отъ войната тѣ не се боеха, защото сърбитѣ и гърцитѣ бѣха се споразумѣли съ черногорците, ромжнитѣ и турцитѣ, въ случай че България обяви война, всички да я нападнатъ.

Българското правителство се довърояваше на руския императоръ, като на върховенъ арбитъръ и не знаеше нищо за устроената примка.

На 15-и юни, правителството видѣ, че не само рускиятъ императоръ не е произнесълъ арбитражното решение, но и не мисли скоро да се произнесе, защото сърбите още не сѫ дали съгласието си да се подчинятъ на това решение, нито иматъ намѣрение да го дадатъ. За да повлияе на съюзниците и да накара руското правителство да прибърза съ арбитража, българското правителство реши: да направи едно нападение на сърбите и гърците, като имъ отнеме важни пунктове. Българското правителство и щабътъ на действуващата армия предполагаха, че руските държавни мжже знаятъ колко много ще бѫде полезна България за Русия, въ случай на една свѣтовна война и никога не предполагаха, че Русия ще допустне България да бѫде разгромена отъ съседите ѝ. Тѣ вѣрваха, че Русия ще спре войната и бѣрже ще се произнесе по договора. Подъ влиянието на това заблуждение, българскиятъ Главнокомандуващъ даде директива: на 16-и юни презъ нощта, войската да нападне гърците и сърбите.

Сражението при Бръгалница на 17-и юни

Положението на воюващите. Поводъ за почване на военните действия. Настъплението на 4-а армия на 17-и юни. Настъплението на 1-а и 2-а дружини отъ полка. Боятъ имъ на 17-и юни на шосето Щипъ—Велесъ. Настъплението на 3-а и 4-а дружини

Разположението на воюващите въ надвечерието на войната бѣше следното: (Гл. сх. № 15 на стр. 180).

Гръцките войски — 10 дивизии — бѣха съсрѣдоточени около Солунъ. Срещу тѣхъ и за охрана на морския брѣгъ, бѣ разположена отъ Вардаръ до устието на Мъста, нашата 2-а армия — около три дивизии.

Сръбската 2-а армия — 2 дивизии — бѣ разположена около Пиротъ и Зайчаръ. Срещу нея бѣха разположени нашата 1-а армия — 2 дивизии — около Видинъ, и нашата 3-а армия — две дивизии — около Сливница.

Сръбската 1-а армия — 4 пехи и 1 конна дивизии — бѣ съсрѣдоточена на Овчо-поле. Срещу нея, около Кюстендилъ, бѣ съсрѣдоточена нашата 5-а армия — три дивизии.

Сръбската 3-а армия — 3 дивизии — бѣ разположена на линията Щипъ—Криволакъ. Срещу нея и донѣкѫде срещу гръцката армия, бѣ разположена нашата 4-а армия — 5 дивизии.

Събитието имаха резервъ въ Скопие. Една дивизия съ нѣколко свръхщатни полкове, бѣше оставена въ Битолско, за да държи населението въ покорностъ.

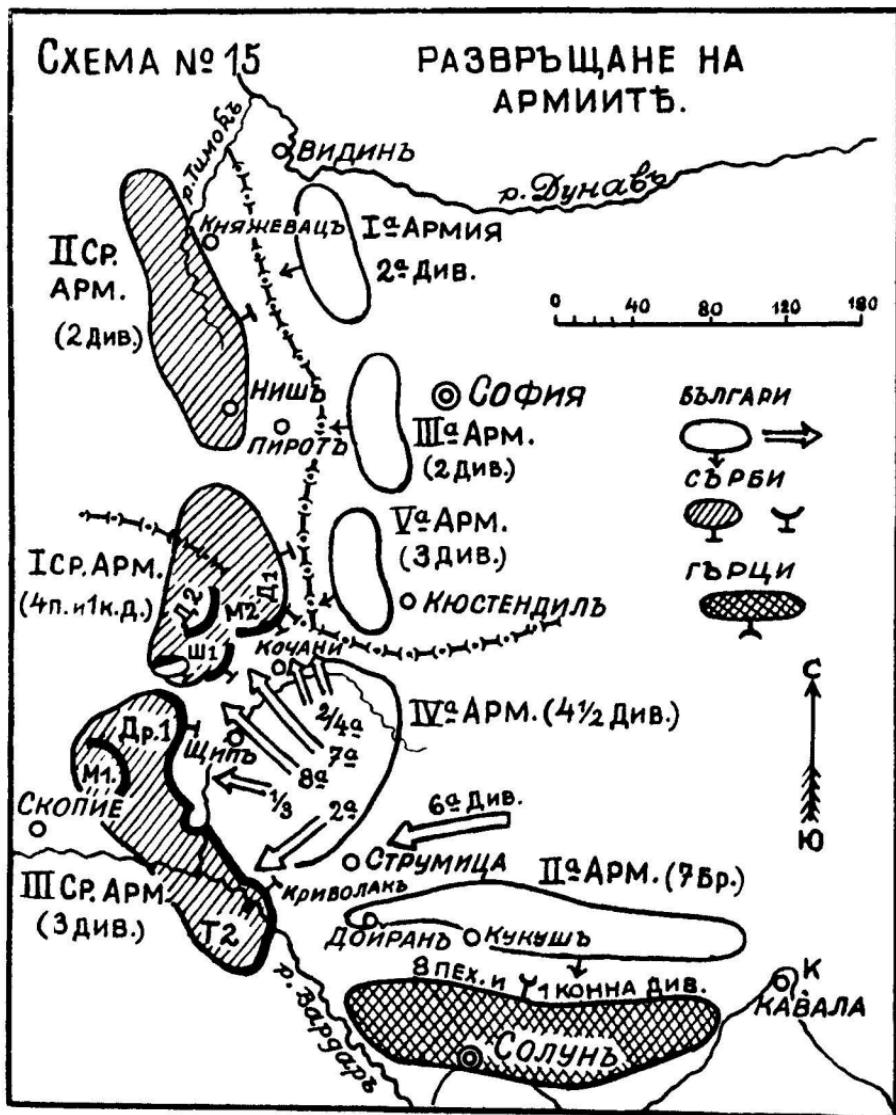
Българите имаха въ резервъ 6-а дивизия, около Струмица и конната дивизия — въ Софийско.

* * *

Нашата 4-а армия (гл. сх. № 15 на стр. 180), при почването на войната, бѣ разположена: северно отъ Кочани, на дѣсния флангъ — Македоно-одринското опълчение; южно отъ него — 2-а бригада отъ 4-а дивизия, югозападно отъ Кочани — 7-а дивизия. Между нея и гр. Щипъ — 8-а дивизия; южно отъ Щипъ — нашата 1-а бригада отъ 3-а дивизия, югоизточно отъ нея, около Радовишъ — 2 дивизия, а въ Струмица — 3-а бригада отъ 7-а дивизия.

Срещу Македоно-одринското опълчение и 2-а бригада отъ 4-а дивизия заемаше позиция сръбската Дунавска диви-

зия 1-и призовъ, Моравската дивизия 2-и призовъ, а задъ тъхъ Дунавската дивизия 2-ри призовъ. Срещу 7-а дивизия — Шумадийската 1-ви призовъ и конната дивизии. Срещу 8-а дивизия — Дринската дивизия 1-и призовъ, а задъ нея Моравската 1-и призовъ. Срещу 2-а дивизия — Тимошката дивизия 2-и призовъ.

На 13-и юни, нѣкои срѣбски части откриха огнь по нашите части при Злетово. Помощникъ-главнокомандуващия, по заповѣдъ на Главнокомандуващия, даде следната директива:

„За да не би нашето мълчание противъ срѣбскитъ атаки да се отрази зле на духа на войскитъ

отъ една страна, а отъ друга, да се окуражи противника още повече, заповъдвамъ да атакувате противника по най-енергиченъ начинъ, по цълата позиция, безъ да разкривате напълно силите си и безъ да се увлечате въ продължителенъ бой, като се постараете да застанете твърдо на Криволакъ, по дъсния бръгъ на р. Брягалница, на върха 550, в. Богословецъ, в. Руенъ, 701 при с. Таханъ, в. 550, (в. Градище) при Добрево. Предпочително е да завържете престрелки привечеръ и презъ нощта, на разсъмване, да произведете стремителна атака по цълата линия. Тая операция да се предприеме утре на 16-и т. м. вечеръта“.

Подобна заповѣдь, да отхвърли гърцитѣ на дѣсния бръгъ на р. Струма, се даде и на 2-а армия.

Командуващиятъ 4-а армия заповѣда на Македоно-одринското опълчение да атакува Султанъ-Тепе и Чаталь-Чешме, а на другитѣ части заповѣда да атакуватъ поменатите по-горе мяста. Само 1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия и 39-и полкъ, остави на свое разположение като резервъ на армията.

Македоно-одринското опълчение не можа да завладѣе оказаниятѣ мяста. Изходната му линия бѣ на 15 км. далечъ отъ пунктоветѣ за атака. Сърбитѣ бѣха добре укрепени и бѣха подкрепени отъ къмъ Крива-Паланка, защото 5-а българска армия, която бѣ срещу Крива-Паланка, нѣмаше заповѣдь да настѫпи. 2-а бригада отъ 4-а дивизия завладѣ в. Градище. 7-а дивизия завладѣ съ дѣсната си колона височината Дрънакъ, съ лѣвата си колона — в. Шаренковецъ, но срѣдната колона не можа да завладѣе в. Руенъ.

Южното крило на 4-а армия, 2-а дивизия, съ 1-а бригада зае Серка планина, а съ 2-а—Гевели. Последната, следъ като бѣ смѣнена отъ 3/7 бригада, тръгна на северъ покрай Вардар, къмъ Криволакъ, превземането на който остана за следващия денъ.

Въ помощъ на 8-а Тунджанска дивизия се притече, отъ армейския резервъ, нашиятъ 24-и Черноморски полкъ. (Гл. сх. № 16 на стр. 182).

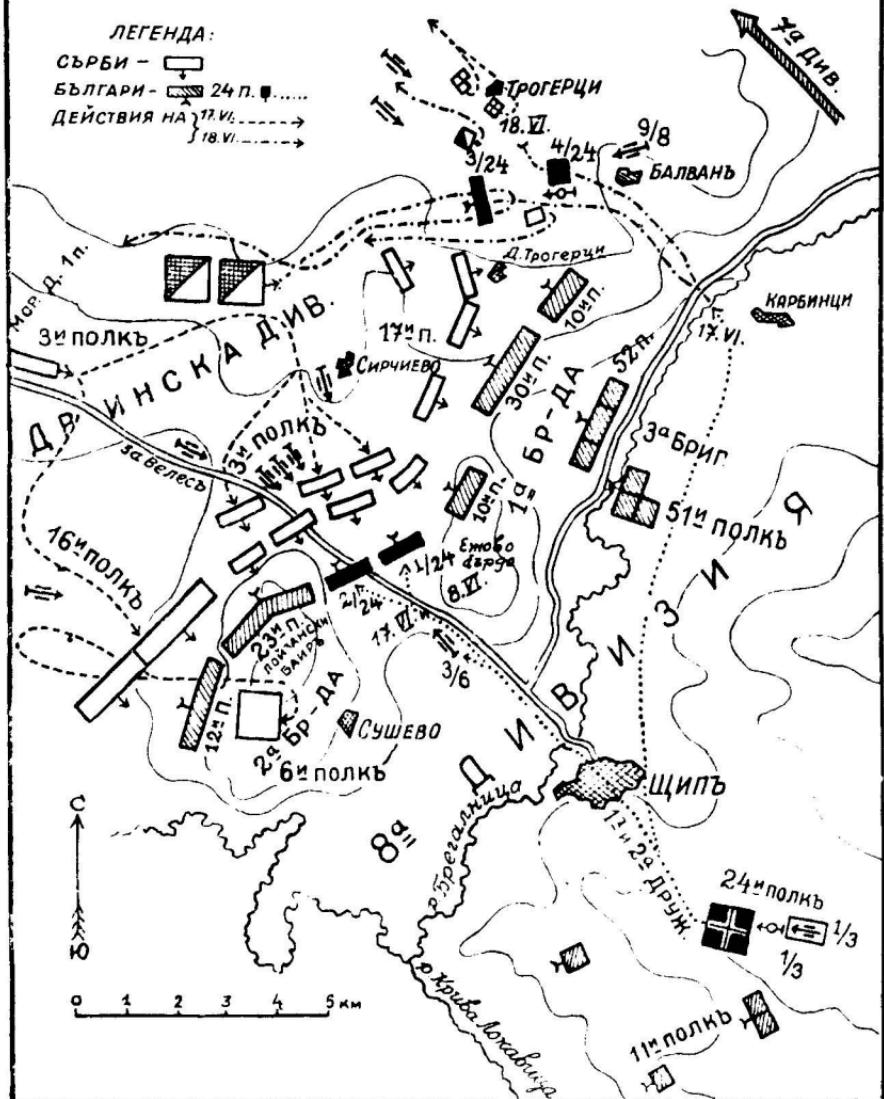
8-а дивизия настѫпи въ две колони: лѣва — 2/8 бригада и дѣсна — 1/8-а бригада. 3/8-а бригада следваше задъ 1-а, въ втора линия.

Срещу лѣвата колона, на височините западно отъ Сушево, се бѣше укрепилъ 6-и сърбски полкъ. Съ едно стремително настѫпление, 2/8-а бригада стигна сръбските укрепления, атакува сръбската дружина, която заемаше укрепленията, а следъ това срѣщна и разби и останалиятѣ три дружини, които бѣрзаха да достигнатъ укрепленията.

Дѣсната колона (1/8-а бригада) настѫпи къмъ Ежово бърдо, но закъсни. Когато достигна подножието на височината Ежово-бърдо, бѣше се съмнало и 4-и сръбски полкъ

бъ заселъ солидно укрепленията на тая височина. Дружините от 10-и и 30-и полкове се принудиха да залегнатъ и да се окопаятъ. На дъсния флангъ, 30-и полкъ успѣ да плени две батареи.

СХЕМА № 16. УЧАСТИЕТО на 24-и ПЕХ.ПОЛКЪ въ СРАЖЕНИЕТО ПРИ БРЪГАЛНИЦА на 17 и 18. ЮНИЙ 1913 год.

На помощъ на Дринската дивизия пристигна сръбската конна дивизия, която заплаши дъсния флангъ на 30-и полкъ и го принуди да спре. Пристигна и Моравската дивизия I-и призивъ, отъ която 16-и полкъ съ одно с. с. арт. отдѣление, настѫпи срещу 2-а Тунджанска бригада и се зае да събира прѣснатия 6-и сръбски полкъ. Третиятъ полкъ отъ Моравската

дивизия, съ едно артилерийско отдѣление, се насочи да подкрепи 4-ия срѣбъски полкъ. Още щомъ се показа тоя полкъ, — резервътъ на Дринската дивизия,—контръръ-атакува дѣсния флангъ на нашия 30-и полкъ. Въ това време и срѣбъската конна дивизия заплаши тила на сѫщия флангъ на 30-и полкъ и последния се принуди да отстѫпи въ безредие. Началникътъ на 8-а дивизия изпрати на помощь три дружини отъ 52-и полкъ, но тѣ пристигнаха късно — когато вече бѣ пристигналъ и 3-и срѣбъски полкъ. Тѣ само успѣха да задържатъ сърбите и да дадатъ възможностъ на 30-и полкъ да се събере и устрои.

Въ 9 ч. пр. пл., когато 30-и полкъ започна да отстѫпва, началникътъ на 8-а дивизия донесе :

„Височинитъ западно отъ Сушево сѫ завладѣни отъ една наша бригада. Боятъ на височинитъ източно отъ Сирчиево върви колебливо. Мисля, че силитъ ми сѫ слаби тукъ. Моля бригадата отъ Балканската дивизия да ми се даде“.

Въ 10 ч. пр. пл., н-ка на 8-а дивизия получи отъ командуващия 4-а армия, заповѣдъ да усили дѣсния си флангъ съ единъ полкъ отъ поменатата бригада. Началникътъ на дивизията веднага поиска отъ командира на бригадата да му изпрати единъ полкъ.

Бригадата, още на 16-и бѣ взела едно по-съсрѣдоточено положение. 24-и полкъ се премѣсти на станъ по-близо до шосето Радовишъ—Щипъ, а 11-и полкъ, който заедно съ артилерийското отдѣление заемаше укрепената позиция отъ Ново-село до Люботенъ, се посъбра малко къмъ дѣсния флангъ на позицията. Бригадата, при все че бѣ въ резервъ на армията, охраняваше интервала между 8-а и 2-а дивизии. Тъкмо въ това време, началникътъ на срѣбъската Тимошка дивизия II-и призовъ, като не бѣше още силно притиснатъ отъ 2-а Тракийска дивизия, насочваше части да настѫпватъ въ сѫщия интервалъ, за да могатъ да подпомогнатъ разбитите срѣбъски части — при Сушево. За да не оголи много фронта, бригадниятъ командиръ, съ съгласието на командира на дивизията, изпрати само 1-а и 2-а дружини отъ 24-и полкъ съ една батарея.

Полкътъ, въ това време бѣше въ бригаденъ резервъ, разположенъ на станъ, 4 кlm. югоизточно отъ Щипъ. Сутринята, войниците бѣха получили топла чорба, а за обѣдъ и вечеря се раздадоха парчета месо по 220 гр. на човѣкъ.

Въ 10 ч. пр. пл. се получи заповѣдта: — дветѣ дружини да настѫпятъ. Тѣ настѫпиха въ $10\frac{1}{2}$ ч. подъ команда на командира на 1-а дружина, Подполковникъ Писаровъ.

Имаше вече донесения за пристигането на срѣбъската Моравска дивизия и че единъ полкъ отъ нея се насочва къмъ лѣвия флангъ на 1/8-а бригада. Освенъ това, срѣбъски части бѣха се окопали при шосето Щипъ—Велесь, въ незаето пространство между 1-а и 2-а бригади отъ 8-а дивизия

и отъ тамъ, съ фланговъ огънь, прѣчеха на бригадитѣ да напредватъ. Поради това, още при тръгването на дружинитѣ, Подполковникъ Писаровъ, по телефона, получи отъ началникъ щаба на 8-а дивизия следната заповѣдь: да настѫпи по шосето Щипъ—Велесъ, да отблъсне противника между дветѣ височини, да не допуска противника да се промъква въ равнината, за да действува по фланговете на бригадитѣ, да привлѣче огъня на сърбитѣ върху дружинитѣ и съ това да облекчи положението на бригадитѣ.

Въ 12 $\frac{1}{2}$ ч. на дружинитѣ се даде $\frac{1}{2}$ ч. почивка, обѣдваха, получиха още по единъ хлѣбъ и дочакаха 3-а батарея отъ 6-и артилерийски полкъ, която се придаваше къмъ тѣхъ.

Тукъ, Подполковникъ Писаровъ бѣ повиканъ отъ командира на 2/8-а бригада, който му повтори изложената по-горе заповѣдь и му предаде, че ще бѫде подчиненъ на него.

Въ 1 ч. сл. пл. дружинитѣ настѫпиха въ походенъ редъ презъ каменния мостъ на Брѣгалница, съ мѣрки за охранение. Въ 1 $\frac{1}{2}$ ч. дружинитѣ се разгънаха въ боенъ редъ въ една линия: 1-а въ дѣсно, като имаше 1-а и 2-а роти въ първа линия, а 2-а дружина въ лѣво, като имаше 7-а и 8-а роти въ 1-а линия. Всички роти бѣха въ строй за движение подъ артилерийски огъни. Батареята откачи на позиция. 3 кlm. западно отъ Брѣгалница и южно отъ шосето и откри своеевременно огънь. Въ тоя мигъ, батареитѣ отъ 1-о Дринско отдѣление, които сутринта бѣха отстѫпили отъ окопите при шосето, сега се връщаха и заемаха окопите си задъ срѣбската дружина, разположена отъ дветѣ страни на шосето. По тѣзи батареи откри огънь и лѣвофланговата батарея отъ 1-а бригада. Започна се жестокъ артилерийски двубой, който продължи до 4 ч. сл. пл. Бѣлгарската артилерия взе надмошие, и това даде възможностъ на дветѣ наши дружини да напреднатъ. Сърбитѣ, като видѣха че съ артилерийски огънь не ще могатъ да спратъ дружинитѣ, опитаха се да настѫпятъ съ своята пехота и съ контрѣ-атака да отбиятъ дружинитѣ или като заематъ позиция по-напредъ, да не имъ позволятъ да действуватъ на фланга на сърбитѣ на Ежово бѣрдо. Обаче, бѣлгарските батареи пренесоха огъня по срѣбската пехота и парализираха настѫплението ѝ. Докато ставаше това, срѣбските батареи обсипаха съ шрапнели нашите две дружини и имъ нанесоха грамадни загуби. Следъ това, нашите батареи пренесоха огъня по поменатите по-горе три Дрински батареи, принудиха ги да млѣкнатъ и да отстѫпятъ. Всичко това се извѣрши много бѣрзо, и дветѣ дружини, които настѫпваха въ образцовъ редъ, ускориха настѫплението и като стигнаха на 2000 крачки отъ срѣбските пехотни окопи, развѣрнаха се въ вериги, откриха огънь и продължиха настѫплението съ прибѣгване на групи, подъ прикритието на своя и на артилерийския огънь. 2/24-а дружина настѫпваше отъ дветѣ страни на шосето, срещу четири роти отъ 4-и срѣбски полкъ, които бѣха се окопали по дветѣ му страни, 1/24-а дружина се на-

сочи въ незаетото пространство между споменатите сръбски роти и дяснния флангъ на сърбитѣ на Ежово бърдо, въ флангъ на последните.

Въ 5 1/2 ч. сл. пл. една сръбска рота, отъ западния дѣлъ на Лойзанския баиръ, откри огънь по 2/24-а дружина; по нея откри огънь 3-а батарея и картечната рота отъ 23-и полкъ и я принудиха да избѣга назадъ. Тя повлѣче назадъ цѣлия дѣсенъ флангъ на 4-и сръбски полкъ, така че откриха фланга на частитѣ отъ Ежово бърдо. Тоя флангъ, притиснатъ по фронта отъ 1-а и 4-а дружини отъ 10-и полкъ и заплашенъ съ обхватъ отъ 1/24-а дружина, изпадна въ критическо положение. Започнаха да отстѫпватъ единични бойци и групи, но въ този моментъ, на сърбитѣ пристигна помощъ и положението имъ се подобри.

Въ това положение бригадата остана да нощува.

Началникътъ на Дринската дивизия 1-ви призивъ, който командуваше отъ височините при Сирчиево, къмъ 4—4 1/2 ч. сл. пл. получи донесение за настѫплението на българите отъ дветѣ страни на шосето Щипъ—Велесъ. Като предположи заедно съ командуващия армията, че българите предприематъ решителенъ ударъ въ тази посока, той заповѣда на командира на 3-и полкъ, съ една дружина и картечната рота, да запълни празнината между шосето и Ежово бърдо, а 1-а дружина насочи въ лѣво отъ 2-а, къмъ дясната флангъ на сѫщото бърдо.

2-а сръбска дружина настѫпи въ резервенъ редъ по долината въ подножието на Ежово бърдо, а 1-а презъ билото.

Батареитѣ отъ в. Куртъ-орасъ, — придадени къмъ 1-а бригада и 3-а батарея отъ 6-и полкъ, съ далечния си огънь успѣха да забавятъ движението на сърбитѣ и да ги принудятъ да настѫпватъ въ по-тънки строеве; обаче тѣ бѣха закрити за българската артилерия и успѣха, безъ много загуби, да пристигнатъ на време. 1-ва сръбска дружина веднага развѣрна три роти въ 1-а линия и се размѣси съ съвсемъ разнебитенитѣ вече части на Ежово бърдо, кѫдето огънътъ вече замираше. Втората сръбска дружина продължи настѫплението, откри огънь заедно съ картечната рота и спрѣ настѫплението на дветѣ Черноморски дружини. Въ този моментъ патронитѣ на българските войници се привършиха, а поради силния огънь не можаха да се снабдятъ презъ време на боя. Ротитѣ, не само не можаха да напреднатъ, но и не можаха да останатъ въ положението въ което бѣха, защото бѣха изложени на странично поражение отъ височините на двата фланга и на огъня по картечниците на 3-и сръбски полкъ. Тѣзи картечници бѣха заслонени отъ фронталния огънь и обстрѣлаха косо българските стрелци. Освенъ това, една сръбска батарея се премѣсти южно отъ Сирчиево и отъ тамъ откри огънь по дветѣ дружини. Нашитѣ дружини, които бѣха разгънали всичките си роти въ първа линия, като не можаха да се снабдятъ съ патрони, се принудиха да отдръпнатъ нѣ-

кои роти на 100—200 крачки, за да намърятъ по-удобни гънки на мястността и тамъ се окопаха. Въ това време, дяснния флангъ на 4-и сръбски полкъ се върна и зае старите си позиции. 1-а, 2-а и 3-а Дрински батареи не посмѣха да се върнатъ.

* * *

Къмъ 11 ч. 20 м. пр. пл. командуващиятъ 4-а армия получи донесение отъ началника на 8-а дивизия, че сърбитъ обхващащъ дясната му флангъ отъ къмъ Трогерци, и че тъ постоянно се засилватъ. Той заповѣда: цѣлата 1-а бригада отъ 3-а дивизия, съ артилерията си, да засили 8-а дивизия. Началникътъ на дивизията не искаше да се възползува отъ бригадата, защото трѣбаше да оголи фронта, който тя заемаше. После обѣдъ обаче, когато дясната му флангъ отстъпчи при Балванъ, той заповѣда по телефона, на командира на 1/3 бригада, да изпрати при щаба на дивизията и останалата част отъ 24-и полкъ.

Дветѣ дружини и картечната рота, водени отъ полковия си командиръ, Полковникъ Недѣлковъ, настѫпиха въ 2 ч. сл. пл. и въ 5 ч. достигнаха при щаба на 8-а дивизия. Тамъ получиха заповѣдъ да минатъ Брѣгалница при Карбинци и да настѫпятъ по височините, източно отъ Балванъ—Трогерци къмъ Шеренковецъ, за да действуватъ въ флангъ на сърбитъ, предъ 1/8 бригада. Дружините продължиха движението и къмъ 7 ч. сл. пл. достигнаха Таянци, гдето се установиха за нахранване и почивка.

Сражението при Бръгалница на 18-и юни

Разпореждания отъ дветѣ страни. Разпорежданія за прекратяване военнитѣ действия отъ българска страна. Боеветѣ при Бръгалница. Боятъ на 1-а и 2-а дружини на шосето за Велесъ. Боятъ на 3-а и 4-а дружини при Тръгерци. Отстѫплението задъ Бръгалница.

На 18-и юни, началникътъ на сръбската армия заповѣда: 3-а сръбска армия, която бѣ бита и силно притисната отъ лѣвото крило на българската 4-а армия, да премине въ отбрана, а 1-а армия, която разполагаше съ резерви и бѣ атакувана отъ слабото дѣсно крило на българската 4-а армия, да мине въ атака. (Гл. сх. № 16 на стр. 182).

Отъ българска страна, Помощникъ-главнокомандуващиятъ, генералъ Савовъ, заповѣда:

4-а армия да продължи настѫплението си, особено съ дѣсното си крило, за да облекчи операциите на 5-а армия.

5-а армия да настѫпи и атакува противника предъ нея (1-а сръбска армия).

2-а армия остава да довърши дадената ѝ директива за 17-и юни.

Тия директиви бѣха дадени още на 17-и вечеръта. Същия денъ, обаче, посланиците на Гърция и Сърбия въ София, протестираха предъ българското правителство за нападението и настояха да се прекратятъ действията. Правителството, за да избѣгне войната, се съгласи и въ 10 ч. пр. пл. заповѣда на Генералъ Савовъ да прекрати действията. Помощникъ-главнокомандуващиятъ телеграфира на армиите да прекратятъ действията и да изпратятъ парламентъори. Заповѣдътъ пристигна въ частите къмъ обѣдъ, когато боятъ по цѣлия боенъ фронтъ бѣ въ най-голѣмия си разгаръ. Нашите спрѣха действията и издигнаха флагове. Сърбите прекратиха действията предъ 5-а армия, която трѣбваше да имъ нанесе решителния ударъ. Прекратиха действията навсѣкѫде гдето бѣха зле, а въ тия участъци кѫдето бѣха добре се възползваха отъ прекратяването на действията, за да приближатъ скрито резервите и следъ това нападнаха подло и неочаквано българите.

*

Началникътъ на сръбската Дринска дивизия 1-и призивъ насочи резервите си къмъ дѣсното крило, което бѣ съвър-

шенно разбито и заповѣда: на 18-и юний, полковетѣ да се държатъ въ отбранително положение.

Началникътъ на 8-а българска дивизия сѫщо заповѣда на бригадитѣ да останатъ въ отбранително положение. На командира на 24-и полкъ бѣ заповѣдано: съ 3-а и 4-а дружини и картечната рота да настѫпи отъ къмъ Трогерци и да нанесе решителния ударъ на засилената Дринска дивизия.

1-а и 2-а дружини отъ 24-и полкъ бѣха разположени между дветѣ бригади на 8-а дивизия и бѣха въ подчинение на командира на 2/8 бригада. Дружинитѣ, презъ нощта, се окопаха добре и попълниха съ патрони. Батареята се премѣсти на позиция по-близо до дружинитѣ. Къмъ 1 ч. презъ нощта, сърбите настѫпиха срещу 2-а дружина, но бѣха отбити съ огънь.

Сутринта на 18-и юний, пехотниятъ бой почна още въ 5 ч., а артилерийскиятъ въ $6\frac{1}{2}$ ч. Една батарея отъ северъ обстрѣлавше батареята, придадена къмъ дружинитѣ. Друга, отъ шосето, обстрѣлавше 2-а дружина, трета отъ югъ, биеше въ флангъ окопитѣ на 1-а дружина. Въ сѫщото време, картечници и вериги отъ северъ, обстрѣлаваха на дължъ на шитѣ вериги. Огънътъ бѣше ужасенъ—окопитѣ се засипаха съ куршуми, гранати, камъни и пръстъ. Въ 1-а дружина не остана войникъ незасегнатъ. Въпрѣки всичко това, войници и офицери останаха твърдо на мястата си и презъ всичкото време на огъня отговаряха съ огънь. Тукъ нашитѣ Черноморци проявиха необикновенна твърдостъ.

Въ 12 ч. по обѣдъ, дойде заповѣдта за прекратяване на действията. Огънътъ се прекрати отъ дветѣ страни и войниците си поотдѣхнаха. Въ 5 ч. сл. пл. боятъ започна отново. Стрелбата се превърна въ адски огънь и трая до тъмно. По заповѣдь отъ дивизията, дружинитѣ, следъ като погребаха убититѣ, изнесоха раненитѣ и прибраха оръжието имъ, се оттеглиха на по-задния гребенъ, за да се изравнятъ съ бригадитѣ отъ 8-а дивизия.

* * *

Другитѣ две дружини и картечната рота, на 17-и въ 7 ч. сл. пл. стигнаха въ Таянци и къмъ 9 ч. настѫпиха отново. Къмъ полунощ дружинитѣ минаха Брѣгалница. Изпратенитѣ въ Гор. Балванъ конници донесоха, че височинитѣ при това село сѫ заети отъ 14-и и 22-и полкове, отъ 7-а Рилска дивизия. Следъ това, дружинитѣ настѫпиха успоредно една на друга въ походни колони, а между тѣхъ бѣ картечната рота. Къмъ 2 ч. пр. пл. тѣ достигнаха височинитѣ източно отъ Гор. Балванъ. Тукъ дружинитѣ се спрѣха да нощуватъ, като поставиха охранение.

На разсъмване пристигна придадената къмъ тѣхъ 9/8-а с. с. батарея, която зае позиция северо-източно отъ Гор. Балванъ.

На разсъмване боятъ започна отново; отрядътъ се разгъна въ боенъ редъ, като въ 1-а линия бѣ 3-а дружина. 4-а

дружина и картечната рота — въ резервъ. Въ 6 $\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. сръбската артилерия откри недействителен огън по дружините. На тоя огън отговори и 9-а с. с. батарея. Понеже обектът, даденъ на дружините — в. Шаренковецъ — бъше заетъ отъ 7-а дивизия; командирътъ на полка реши да заеме Киево бърдо, съ цель да облекчи положението на войските, действуващи на Шаренковецъ. Отъ това бърдо има отличенъ обстрелъ и къмъ Судикъ и къмъ Варасково. Най-напредъ, въ 7 ч. пр. пл. настъпи 9-а рота, съ цель да разузнае за противника. Тя бъше посрещната съ артилерийски огън, но съ бързо движение, почти избѣгна загубитъ. На 1,500 крачки, дружината бъше посрещната и съ пехотен огън; тогава настъпи цѣлата 3/24-а дружина, като разсипа въ верига, въ лъво 10-а рота. Въ това време 5/7-а батарея, отъ възвищението южно отъ Шаренковецъ, принуди сръбската батарея да мълкне, следъ това, пренесе огъня по Киево бърдо. Тамъ стреляше и 9/8-а с. с. батарея и принудиха сърбите да напуснатъ бърдото. 3-а дружина заета Киево бърдо и се спусна въ Трогерци, кѫдето плени 50 души. Сръбските батареи обсипаха съ шрапнеленъ огън дружината. Командирътъ на дружината усили бойната линия въ лъво съ 12-а рота. Въ това време пристигнаха на помощъ, отъ северъ 4-а Моравска, и отъ югъ — 4-а Дринска батареи. Но едва успѣха да откачатъ и огъня на 3-а дружина и на 7/8-а и 9/8-а с. с. батареи ги принуди да напуснатъ оръдията и да избѣгатъ. Следъ артилеристите отстъпиха и сръбските дружини на в. 546. (Орловъ каменъ).

*

7-а Рилска дивизия отстъпи задъ Брѣгалница. Причина за това бѣ следното:

Когато пристигна заповѣдъта да се прекратятъ действията, 13-а полкъ бѣ на разстояние 200—300 крачки отъ сърбите. Нашитъ дигнаха бѣли флагове и прекратиха стрелбата. Сърбите също прекратиха стрелбата. Нашитъ станаха прави безъ оръжие на окопите. Сърбите се възползваха отъ това, хвърлиха се на ножъ върху тѣхъ и плениха голѣма част отъ полка. Останалата част побѣгна и повлѣче къмъ отстъплението и съседните части. Вследствие на това отстъплението, по заповѣдъ отъ командуващия 4-а армия, отстъпи и 8-а дивизия.

Командирътъ на 24-и полкъ оставилъ 13-а и 14-а роти да прикриватъ отстъплението, докато полкътъ мине Брѣгалница, а съ останалите части мина Брѣгалница при Карбинци и заета позиция северно отъ Дргюлица. (Сх. № 17 стр. 192).

1-а и 2-а дружини получиха заповѣдъ да отстъпятъ въ 10 ч. вечеръта. Най-напредъ отстъпи батареята, после първа дружина и най-после втора. Дружините се движиха цѣла нощ и едва въ 6 ч. пр. пл. на 19-и стигнаха при полка. Войниците посрещнаха заповѣдъта за отстъплението съ общо разочарование.

Полкът изгуби въ тия боеве: убити—Капитанъ Кировъ, младшият офицери Кехайовъ и Янакиевъ, 60 подофицири и войници; ранени — дружинния санитарен лъкаръ Подпоручикъ Маневъ, 867 подофицири и войници; безследно изчезнали 22 войници.

*

Върху реляцията на 1-а и 2-а дружини, началникът на 8-а дивизия, Генералъ Кирковъ, написалъ следната бележка:

„1-а и 2-а дружини отъ 24-и Черноморски полкъ бѣха изпратени да попълнятъ промеждутька между 1-а и 2-а бригади отъ 8-а дивизия, отъ които 1-а бригада бѣше срещу Ежовъ ридъ, а 2-а срещу Богословските висоти, и да не допускатъ противника да се промъква въ равнината, за да действува по фланговете на бригадите, които водѣха бой за овладѣването висотите, които вследствие силните укрепления трѣбаше да се заематъ съ обходъ откъмъ село Трогерци, дето бѣха изпратени останалите две дружини и картечната рота отъ 24-и полкъ, съ една батарея отъ 8-и артилерийски с. с. полкъ.

Дългъ ми е да отбележа, че както 1-а и 2-а дружини, действуващи въ равнината между Богословъ и Ежовъ ридъ, тѣй и полка, действуващъ къмъ височината на Трогерци, показаха една чудна дисциплина при настѫпването си и похвална стойност при задържането на позициите си, ако и да бъха обсипвани съ силенъ шрапнеленъ огънь“.

Отстъплението на 4-а армия на Калиманската позиция

Отстъплението на дясното флангъ на 4-а армия и това на полка. Настъплението на сърбите. Боевето на полка на 20-и и 21-и юни и отстъплението му къмъ Тракане. Подъ артилерийския огънь на 22-и юни и отстъплението къмъ Пресъка на 23-и юни. Отстъплението къмъ Доленци и Драмча

Следът несполучливото настъпление на 17-и и 18-и юни, помощникъ-главнокомандуващиятъ, Генералъ Савовъ, който водѣше действията, бѣ смѣненъ и на негово място назначенъ командуващия 3-а армия, Генералъ Димитриевъ. Новиятъ помощникъ заповѣда да не се предприематъ сериозни действия, докато се подготви обща операция съ всички армии. На 4-а армия се заповѣда да обърне сериозно внимание на снабдителната си линия Щипъ—Струмица.

Отъ българската 4-а армия на бойната линия остана само лѣвия флангъ — 2-а дивизия и 3/7-а бригада. Останалите части, по заповѣдъ на командуващия армията, отстъпиха както следва: Македоно-одринското опълчение се устройващо на височините северно отъ Пашаджиково; 2-а бригада отъ 4-а дивизия — около монастира св. Пантелеймонъ; 7-а дивизия — между Райчани и Соколарци; 8-а дивизия зае старата си позиция — билото Голъмо Гардище, като се прибра къмъ лѣвия си флангъ, понеже на дясното флангъ 24-и полкъ зае височините срещу устието на Злетовската рѣка — $1\frac{1}{2}$ км. северно отъ Аргюлица. (Сх. № 17 стр. 192).

*

З-а и 4-а дружини и картечната рота отъ полка, сутринъта на 19-и стигнаха Долни Козякъ, почиваха до 7 ч. и 40 м. и тръгнаха за Аргюлица, дето пристигнаха въ $10\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. По пътя, къмъ тѣхъ се присъедини 9-а батарея отъ 8-и артилерийски полкъ. 1-а и 2-а дружини и 3-а батарея отъ 6-и артилерийски полкъ пристигнаха въ 10 ч. 50 м. пр. пл. Въ 11 ч. командирътъ на полка излѣзе напредъ съ дружинните командири, огледа височините и заповѣда: 1-а дружина, усилена съ две картечници да заеме височината на лѣвия брѣгъ на Брѣгалица; 2-а дружина — въ лѣво и по-назадъ отъ 1-а и 3-а дружина, съ 3 роти — да заеме височината въ лѣво отъ 2-а

дружина, а една рота да остави въ разпореждане на командаира на полка: 4-а дружина и другите две картечници да останат въ резервъ, задъ 2-а дружина. Придадените къмъ полка две батареи заеха позиция между 2-а и 3-а дружини. Презъ нощта дружините и батареите се окопаха добре.

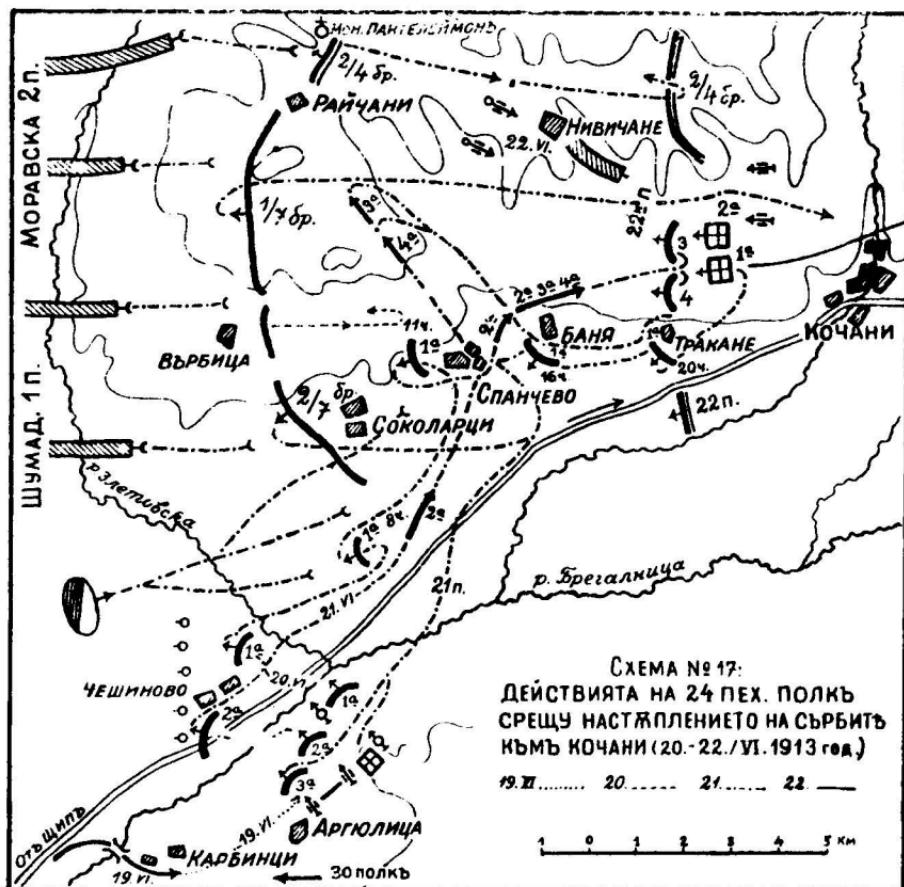

СХЕМА № 17:
ДЕЙСТВИЯТА НА 24 ПЕХ. ПОЛКЪ
СРЕЩУ НАСТЪПЛЕНИЕТО НА СЪРБИТЕ
КЪМЪ КОЧАНИ (20.-22./VI. 1913 год.)

19.VI..... 20..... 21..... 22.....

1 0 1 2 3 4 5 км

* * *

Сръбския посланикъ въ София протестира за нападението и моли да се прекратятъ действията, а Министъръ-председателъ Пашичъ, настоя предъ щаба на сръбската действуваща армия да се действува бързо, защото българското правителство е заявило, че нападението е предприето безъ негово знание, че то е дало заповѣдъ да се прекратятъ действията и че е възможно и великиятъ сили да поискатъ спиране на военните действия. Още презъ нощта срещу 19-и, командуващиятъ 3-а сръбска армия заповѣда: разбитата Тимошка дивизия II призовъ да се задържи на позициите си, около Криволакъ, като ѝ изпрати отъ Скопие по желѣзницата доброволческата бригада. На останалите части заповѣда: да предприематъ контъръ-атака, за да изгонятъ българите.

оттатъкъ Бръгалница и да отръжатъ пътя на отстъплението за Кочани, но безъ да минаватъ ръката, освенъ конната дивизия, която да разузнае къмъ Кочани и Щипъ. Въ изпълнение на тая заповѣдь, Тимошката дивизия се задържа на мястото си, понеже българската 2-а дивизия нѣмаше заповѣдь да настѫпва. Останалите срѣбски части, презъ нощта на 20-и, се спуснаха предпазливо до Бръгалница и Злетовската рѣка, но не я преминаха.

Сутринята на 20-и, срѣбските части срещу 8-а дивизия, откриха артилерийски огньъ, който подържаха презъ цѣлия денъ, съ различна скоростъ и сила. Едновременно съ това, произвеждаха усилени разузнавания съ пехотни части, които бѣха облъснати съ артилерийски огньъ. Нашата артилерия пестѣше снарядите, понеже не можеха да се набавятъ.

Още сутринята, въ тъмно, дружините отъ 24-и полкъ, които бѣха въ първа линия, оставиха въ окопите само часови, а предъ тѣхъ патрули и се оттеглиха задъ участъците си на закрито. Артилерийскиятъ двубой започна въ участъка на полка въ 9 ч. пр. пл. и трая почти цѣлия денъ. Дветѣ батареи при полка трѣбаше да отговарятъ рѣдко, понеже нѣмаха достатъчно снаряди. Срѣбските батареи бѣха повече и взеха надмошне; престреляха се добре и успѣха да подбиятъ едно наше оръдие. Но срѣбската пехота не посмѣ да настѫпи и нашите дружини, добре прикрити, не дадоха жертви.

Първа срѣбска армия атакува 7-а Рилска дивизия и взе предните позиции. Атаката на съпротивителната част отъ позицията ѝ бѣ отбита съ голѣми загуби и срѣбската пехота отстѫпи далече назадъ. Обаче, между частите на 7-а дивизия се появи паника и нѣкои отъ тѣхъ напуснаха позициите си и отстѫпиха. Частите на дѣсно отъ 24-и полкъ, разположени на височините при селата Върбица и Соколарци, сѫщо отстѫпиха и се спрѣха на височините при Спанчево. Това отстѫпление ставаше предъ очите на войниците отъ 24-и полкъ, обаче, никой отъ тѣхъ не мръдна — всички стояха твърдо на мястотата си. Привечеръ, командирътъ на 7-а дивизия поискава писмено отъ командира на полка да му изпрати две дружини, отъ които едната да заеме Чешиново, а другата кулата, югоизточно отъ това село и да възстановятъ охранението, напуснато отъ частите на 7-а дивизия. Командирътъ на 24-и полкъ донесе по телефона на съседния 30-и полкъ за тая молба до началника на 8-а дивизия, и получи отъ него заповѣдь да я удовлетвори. Командирътъ на полка изпрати 1-а и 2-а дружини, подъ началството на Подполковникъ Писаровъ.

Дружините тръгнаха къмъ 10 ч. и до 12 ч. презъ нощта, заеха дадените участъци: 1-ва дружина — Чешиново, а 2-а — Кулата и поставиха охранение. Тоя денъ, войниците закусиха съ сирене, а на обѣдъ и вечеря получиха топла храна.

* * *

Командирът на 8-а дивизия получи заповедь отъ командуващия 4-а армия, да изпрати въ Спанчево, въ разпореждане на командира на 7 дивизия, единъ пехотенъ полкъ. Тъй като бъше вече изпратилъ две дружини отъ 24-и полкъ, командирът на 8-а дивизия заповѣда на командира на тоя полкъ, когато бѫде смѣненъ отъ 52-и полкъ, да заведе при Спанчево и останалата часть отъ полка. 52-и полкъ пристигна на другия денъ — 21 юни въ 6 $\frac{1}{2}$ ч. и зае охранението. Въ 7 $\frac{1}{2}$ ч. командирът на 24-и полкъ, предаде батареите на 52-и полкъ и настѫпи съ 3-а и 4-а дружини и картечната рота за Спанчево. Самъ пристигна въ 11 ч. пр. пл. и се представи на командира на 7-а дивизия. Последниятъ му заповѣда да заведе дружинитѣ на върха южно отъ Райчани (Райчански ридъ) и да подкрепи намиращите се тамъ части.

Поради бързия ходъ и голѣмата горещина, войниците бѣха много уморени. Следъ 20 м. почивка, по заповѣдь на командира на 7-а дивизия, картечната рота се насочи бързо къмъ Райчански ридъ въ разпореждане на командира на 1/7 бригада. 25 м. следъ нея тръгнаха и дружинитѣ. Пътът бѣше стрѣменъ и каменистъ и движението много уморително.

Когато картечната рота наблизи Райчански ридъ, посрещна я командирът на 1/7 бригада. Командирът на ротата му се представи и поиска заповѣдь. Бригадниятъ командиръ отговори:

„Не мога да Ви дамъ поръжение, вижте — бригадата отстѫпва; явете се при началника на дивизията и му доловжете за това“.

Въ 2 ч., когато Черноморските дружини бѣха наблизили 2 кlm. до Райчански ридъ, тѣ видѣха отстѫплението на 1/7 бригада. Пристигна и щабъ-трѣбача на 13-и полкъ, съ заповѣдь отъ началника на 7-а дивизия, полка да се оттегли къмъ с. Баня. Въ сѫщото време, офицерътъ изпратенъ напредъ, съобщи, че Райчански ридъ е заетъ отъ противника. Дружинитѣ тръгнаха назадъ въ походни колони, успоредни една на друга. Когато гледаха безредното отстѫпление на 1/7 бригада, Черноморци вървѣха паднали духомъ. При Спанчево, по заповѣдь на командира на дивизията, къмъ полка се присъединиха картечната рота и 2-а дружина.

Въ 6 $\frac{1}{2}$ ч., полкътъ достигна с. Тракане. Тамъ получи заповѣдь да заеме позиция северно отъ това село. Командирътъ на полка огледа позицията съ командирите на дружинитѣ и тоя на картечната рота и заповѣда: въ първа линия да бѫдатъ 3-а дружина — въ лъво, а 4-а — въ дѣсно. На всѣка отъ тѣхъ предаде по две картечници за усиливане. 2-а дружина постави въ резервъ задъ 3-та. Преднитѣ дружини поставиха по три роти въ първа линия, а 10-а и 13-а остави въ резервъ.

Въ 5 ч. пр. пл., Подполковникъ Писаровъ получи заповѣдь отъ командира на 7-а дивизия, да отстѫпи съ 1-а и 2-а

дружини къмъ Кочани. Но току-що бѣ почналъ да отстъпва, получи заповѣдъ да спре и заеме позиция съ дветѣ дружини, което и направи. Следъ това, въ 8 ч., по заповѣдъ на сѫщия, изпрати 2-а дружина на Райчански ридъ при 3-а и 4-а дружини. Въ 11 ч. пр. пл., по заповѣдъ пакъ на командира на 7-а дивизия, Подполковникъ Писаровъ, съ една дружина тръгна за Спанчево, за да се присъедини къмъ полка. Като достигна това село, по заповѣдъ на командира на 7-а дивизия, зae охранителна позиция, за да прикрива отстъплението на 7-а дивизия, и съ огънь прогони сръбската конница, която се опитваше да преследва отстъпващите и даде възможност на артилерията и обозите да се оттеглятъ. Следъ това дружината последователно зae втора позиция при с. Баня и трета — при с. Тракане, за да прикрива отстъплението. Сърбитѣ вече не преследваха.

Едва къмъ 8 ч. вечеръта, сръбската батарея хвърли б снаряда по 1-а дружина. Въ 8 ч. 40 м. се показваха сръбска пехота и артилерия, а въ 10 ч. се появиха огньове по височините около манастира св. Пантелей.

По-късно, 1-а дружина, по заповѣдъ, се присъедини къмъ полка и бѣ оставена въ резервъ при 2-а дружина. Той денъ войниците не ядоха топла храна, а получиха само хлѣбъ и порция месо.

* * *

Презъ нощта, дружините се окопаха въ камениста местност. Въ дѣсно отъ полка и малко по-назадъ, зae позиция 2-а бригада отъ 4-а дивизия, а въ лѣво 22-и полкъ отъ 7-а дивизия. Сутринта на 22-и, къмъ полка се придава и една триорждейна планинска батарея, която зae позиция задъ крайния дѣсенъ флангъ на полка. Задъ сѫщия флангъ зae позиция и една полска батарея, приدادена къмъ 2-а бригада, отъ 4-а дивизия.

Още въ тъмно, ротитѣ отъ предната линия изпратиха патрули, поставиха часови въ окопите и се оттеглиха задъ участъците си. Къмъ 7¹/₂ ч. настѫпи сръбска пехота и планинска артилерия отъ къмъ Нивичане. По огньовете, които палѣха за ориентиране, се виждаше, че сърбитѣ се насочватъ северно отъ позицията на полка. Българските батареи откриха огънь. Противъ полка, сърбитѣ се ограничиха само съ артилерийски огънь. Стрѣлбата срещу 4-та дружина започна още въ 7 ч. и 50 м., постепенно се разпрострѣ по цѣлия фронтъ и въ кратко време се засили твърде много. Стрѣляха полски и гаубични батареи, които бѣха поставени нѣкѫде около манастира св. Пантелей и Нивичане. Щомъ почна артилерийски двубой, северно отъ полка, настѫпиха една дружина отъ 31-и полкъ и две отъ 8-и полкъ. Дружината отъ 31-и полкъ, съ помощта на планинската батарея при 24-и полкъ, достигна на 1000 крачки отъ Нивичани, откри огънь и застави сръбската пехота и близките батареи да избѣгатъ на-

задъ. Въ 9 ч. и 20 м. командирътъ на 7-а дивизия пристигна на позицията при 3-а дружина и остана тамъ до 6 ч. сл. пл. Презъ цѣлия день, срещу полка се води ожесточенъ артилерийски бой. Дветѣ батареи водѣха успѣшна борба съ многочислената срѣбска артилерия. Когато нѣкои срѣбски батареи съсрѣдоточаваха огъня по полка, дветѣ батареи се нахврляха върху тѣхъ и ги принуждаваха да мълкнатъ или пъкъ привличаха огъня върху себе си. Артилеристите отъ планинската батарея на Поручикъ Михайловъ действуваха така усърдно и смѣло, че очудиха пехотата. Войниците отъ 3-а дружина имъ засвидетелствуваха благодарността си, като имъ носѣха доброволно вода.

За съжаление, въ 3 ч. сл. пл., тая батарея бѣ вдигната и премѣстена по на северъ. Остана да води борбата само полската батарея. Срѣбската артилерия взе надмошие, престреля се добре, и нанесе доста тежки загуби.

Положението на войниците отъ полка бѣше особено мѫчително. Презъ цѣлия день тѣ бѣха поражавани отъ артилерията и търпѣха загуби безъ да грѣмне пушка. Войниците нѣмаха друго срѣдство за борба, освенъ да удѣлбочававатъ окопите, да се мѣстятъ и приспособяватъ къмъ мѣстността. Срѣбската пехота не посмѣ да настѫпи.

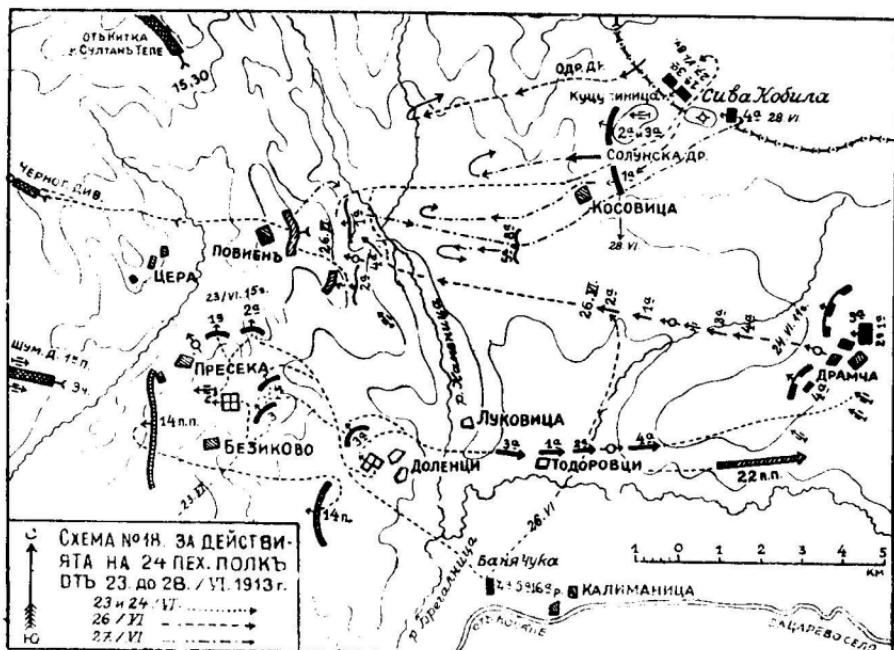
Въ 8 ч. срѣбската артилерия мълкна. Тогава войниците отъ бойната линия заеха окопите си. Тоя день на войниците се даде храна съзмо по единъ хлѣбъ и нищо друго.

* * *

Въ $9\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. командирътъ на полка получи заповѣдь отъ командира на 7-а дивизия: полкътъ да отстѫпи по пътя Кочани—Истибаня, и отъ тамъ на северъ, за да заеме позиция северно отъ Безиково, и западно отъ Пресѣка. (Сх. № 18 стр. 197).

Къмъ 10 ч. вечеръта, почна оттеглянето отъ позицията. Дружините се спуснаха по отдѣлно и последователно къмъ с. Бали и отъ тамъ се изтеглиха по пътя Кочани—Истибаня въ походенъ редъ. Най-напредъ бѣ 4-а дружина, а следъ нея 1-а дружина, картечната рота, 2-а и 3-а дружини. Пътътъ бѣше препълненъ съ артилерия и обози, които твърде много затрудниха движението. Сутринта на 23-и, на разсъмване, полкътъ стигна Истибаня. Почивава единъ часъ и получи хлѣбъ. Следъ това, полкътъ се упложи по една планинска пжтека на северъ и въ $12\frac{1}{2}$ ч. стигна при колиби Пресѣка. Тамъ завари и 14-и Македонски полкъ, който бѣ заселъ позиция съ $2\frac{1}{2}$ дружини на върха южно отъ Пресѣка и по билото, на което се намираха колибитѣ на това село. Картечната рота бѣ въ срѣдата, а две роти въ полкови резерви. Задъ дѣсния флангъ бѣ разположена планинската батарея на Поручикъ Михайловъ. Тя бѣ останала съ две оръдия, които бѣха повредени — едва стреляха и стрелбата имъ бѣ съвсемъ недействителна. Други части въ лѣво и дѣсно не се виждаха. По нареждане отъ командира на 14-и полкъ, който бѣ старши, 24-и полкъ до раз-

яснение на обстановката остана въ сборенъ редъ, задъ дъсния флангъ на 14-и полкъ, като изпрати охранителни части на северъ къмъ Китка и Султанъ-тепе, които бѣха въ сръбски рѣце.

Къмъ 3 часа сл. пл., сърби — около единъ полкъ пехота и две батареи, настъпиха отъ западъ срещу 14-и полкъ. Обстреляни отъ дветѣ планински ордия и отъ 14-и полкъ, тѣ спрѣха. Къмъ $3\frac{1}{2}$ ч., сърби наченаха да се спускатъ отъ Султанъ-тепе и Китка въ флангъ на отряда. Скоро следъ това се забелязаха да настѫпватъ сърби и отъ къмъ Повиенъ — отъ Казармата при Цера, въ тилъ на отряда. Въ това време сръбските батареи откриха огънь. Тогава, командирътъ на 24-и полкъ развѣрна съ фронть на северъ и северо-западъ 1-а дружина и картечната рота въ лѣво, а 2-а дружина въ дъсно. На дъснофланговата 5-а рота заповѣда да наблюдава и охранява фланга отъ къмъ Повиенъ. 3-а и 4-а дружини останаха въ полкови резервъ. Тъкмо полкътъ се развѣрна, 1-а дружина изпрати 4-та рота да запълни една междина въ 14-и полкъ, и отряда започна да отстѫпва. Въ това време откри огънь и една батарея откъмъ Китка и позицията при Пресѣка се обстреляше кръстосано. Командирътъ на 14-и полкъ, като видѣ настѫпленietо на превъзходни сръбски сили по фронта, въ флангъ и тилъ, и понеже не очакваше помощъ отъ никъде, реши да отстѫпи. Той заповѣда на батареята да отстѫпи въ Калиманци, при нѣкая артилерийска работилница за поправка. Следъ това, даде заповѣдъ на полковетъ да отстѫпятъ на редъ последователни позиции до височината, от-

стояща западно отъ Доленци. Командирътъ на 14-и полкъ опредѣли зона за отстѫпланието на 24-и полкъ северно, а на 14-и — южно отъ дадената посока.

Командирътъ на 24-и полкъ заповѣда на 4-а дружина да заеме тилна позиция на по-задна височина, а 3-а дружина — още по-назадъ и въ лѣво, на най-северната Безиковска височина. Къмъ 6 ч. дружинитѣ заеха посоченитѣ позиции. Въ 6 ч. 20 м. при 3-а дружина пристигнаха и заеха позиция въ лѣво, една дружина, и картечната рота отъ 14-и полкъ. Следъ това, подъ натиска на срѣбския огньъ, отстѫпиха бойнитѣ части на 14-и и 24-и полкове. Когато тѣ бѣха вънъ отъ всѣкаква опасность, отстѫпиха последователно подъ натиска на срѣбския огньъ и дружинитѣ отъ охранителната позиция. 3-а дружина състави задна охрана.

Двата полка, необезпокоявани по-нататъкъ отъ сърбитѣ, къмъ 8 $\frac{1}{2}$ ч. вечеръта, стигнаха височината западно отъ село Доленци и заеха позиция — 24-и полкъ въ дѣсно, а 14-и — лѣво. 24-и полкъ постави 3-а дружина въ бойна частъ, а останалитѣ — въ резервъ. 4-а, 5-а и 16-а роти, въ тѣмнината, не забелязали на кѫде отстѫпилъ полка и една по една се насочили на югъ, минали Брѣгалница, настигнали се и се озовали при Баня-чука. Тамъ бѣха задържани отъ командира на 1-а бригада отъ 7-а дивизия до 26-и юни.

Въ тоя кратъкъ бой полкътъ загуби 1 убитъ и 22 ранени.

Полкътъ и днесъ не получи топла храна; на войниците се даде по единъ хлѣбъ и 220 гр. варено месо.

* * *

Презъ нощта, старшиятъ началникъ, командирътъ на 14-и полкъ, получи заповѣдь съ двата полка да отстѫпи отъ позицията при Доленци и да заеме друга при с. Драмча. Въ 3 $\frac{1}{2}$ ч. презъ нощта полковетѣ почнаха отстѫплението. 24-и полкъ отстѫпваше презъ селата Доленци, Луковица и Тодоровци. Той имаше въ задна охрана 3-а дружина и въ тилна стража — 11-а рота; главнитѣ сили отстѫпваха въ следния редъ: 4-а дружина, картечната рота, 2-а дружина и 1-а дружина.

Времето бѣ хубаво, небето — ясно. Пѫтуването бѣ леко, но духътъ съкрушенъ. Полковиятъ лѣкаръ бележи:

„Чувствува се много осезателно, че отстѫплението дѣл-боко разклаща душата на нашия войникъ, който, възпитаванъ винаги въ настѫпателенъ духъ, остана изненаданъ и стрѣснатъ отъ всичко, което става сега предъ очите му. Завесата предъ него се дига и това, което той не вѣрваше вчера, днесъ вече за него е суррова истина. „Оплѣскахме я“ — шушнатъ си вече нѣкои, безъ да си правятъ повече илюзии“.

На всичко отгоре, полка получи само една третина хлѣбъ на войникъ и парче варено месо. На 24-и къмъ 11 ч. пр. пл. полкътъ, необезпокояванъ отъ никого, стигна на Язова чука, западно до Драмча и зае позиция както следва: 3-а дружина

на самата чука, а 4-а въ лъво отъ нея. 3-а дружина имаше три роти въ първа линия и една въ втора, а 4-а — две роти въ първа линия и една въ втора. Картечната рота бъше разположена между двете дружини. 1-а и 2-а дружини останаха въ полкови резервъ, задъ сръдата на бойния редъ.

До вечеръта, противникъ не се показа. Ротитѣ почиваха, а началниците избраха и опредѣлиха позицията. Въ 8 ч. вечеръта, започна окопаването. Къмъ 3 ч. сл. пл. дойдоха приданите къмъ полка две планински батареи и започнаха да се окопаватъ. Къмъ 4 ч. се чуха артилерийски изстрели отъ къмъ Безиково и край полка отстъпли 22-и полкъ. Въ 11 ч. завърши окопаването. Ротитѣ изпратиха патрули, поставиха секрети и оставиха по единъ взводъ въ окопите, а другите взводове се отдѣлиха на почивка задъ тѣхъ.

Задъ полка, при Драмча, бъше на станъ 31-и полкъ.

* * *

Още на 21-и юни, помощникъ-главнокомандуващиятъ, като видѣ, че сърбите и гърците не прекратяватъ действията, заповѣда: 1-а армия да настѫпи въ Сърбия, да завладѣе долината на Тимокъ и отъ тамъ да настѫпи къмъ Пиротъ и да го атакува отъ северъ. Въ сѫщото време, 3-а армия да атакува сѫщия градъ отъ изтокъ.

1-а армия настѫпи, завладѣ долината на Тимокъ и на 24-и юни превзе Княжевацъ.

3-а армия премина границата и на 22-и наближи Пиротъ.

5-а армия сѫщо така настѫпи и разби сръбските части предъ нея и принуди сърбите да изтеглятъ две дивизии отъ тѣзи, които бѣха противъ 4-а армия и да ги насочатъ противъ 5-а. Съ това се облекчи положението на 4-а армия. Но въ това време се появи опасностъ отъ двата крайни фланга.

Ромъните бѣрже мобилизираха и съсрѣдоточаваха войските си противъ насъ. Положението на нашата 1-а армия въ Сърбия стана опасно и помощникъ-главнокомандуващиятъ заповѣда армията да отстѫпи на границата.

На крайния лъви флангъ, гърците настѫпиха съ деветъ дивизии противъ нашата 2-а армия, която броеше всичко две дивизии и съ обходи ги принуди да отстѫпятъ на Бѣлацица.

Като се боеше за лъвия флангъ на армията си при Криволакъ — (2-а Тракийска дивизия), командуващия 4-а армия, на 24-и юни, заповѣда и тоя флангъ да отстѫпи. Докато тоя флангъ отстѫпваше, дѣсния се окопаваше и прикриваше отстѫплението му.

* * *

На 25-и въ $3\frac{1}{2}$ ч. сутринта, въ полка се засу артилерийска стрелба отъ къмъ Султанъ-тепе; отначало тая стрелба бѣ рѣдка, а после зачести и стана непрекъжната. На разсъмване бѣха изпратени патрули до рѣката Каменица. Тѣ доне-

сога, че до рѣката нѣма противникъ. Неприятелски патрули бѣха забелязани оттатъкъ рѣката. Дѣсниятъ патрулъ узна, че северно отъ Косовица била Солунската дружина отъ Македоно-одринското опълчение.

Отъ патрулите се узна, че срещу полка настѫпва Черногорската дивизия. Полковиятъ лѣкаръ се зарадва, защото черногорците иматъ право отъ Черна-Гора и не сѫ заразени отъ петнистъ тифъ, както сърбите, и нѣма опасностъ да се зарази полка отъ тая болестъ. Войниците пѣкъ се шегуваха и казваха: „Късмета ни работи, ще опитаме и съ черногорците; добъръ Господъ и за гърците“. И пущаха закачки по адресъ на Черна Гора и на черногорците.

Презъ нощта на 25-и юний, командирътъ на полка получи заповѣдь № 53 отъ началника на Македоно-одринското опълчение, съ която се съобщаваше, че 2-а Тракийска дивизия отстѫпва отъ Теранци за Баня-чука и че неприятелъ отъ височините при Повиенъ и Кочани е настѫпилъ и влѣзълъ въ бой съ сѫщата дивизия. За да облекчи положението на 2 дивизия, по заповѣдь на командира на 7-а дивизия, да се предприеме настѫпление въ три колони: лѣва колона—по шосето на лѣвия брѣгъ на Брѣгалница къмъ с. Истибаня; срѣдна колона — въ посока Драмча—Безиково и дѣсна колона, състояща се отъ 24-и полкъ и 2-а Македоно-одринска бригада, подъ началството на командира на 24-и полкъ, да настѫпи къмъ с. Цера, съ задача, като охранява дѣсния флангъ на срѣдната колона, да прикове по възможность повече неприятелски сили въ тая посока. Въ заповѣдъта се съобщаваше още, че сѫщия денъ — 25-и — 5-а Одринска дружина е изпратена къмъ връхъ Сива-кобила и по-нататъкъ, като странично прикритие и въ връзка съ 5-а армия. (Сх. № 18).

2-а Македоно-одринска бригада бѣше на старата турско-българска граница, която отстоеше на 2—3 часа по-назадъ. Командирътъ на полка, въ 2 ч. презъ нощта, набѣрзо издаде заповѣдь, въ която предава сведенията за съседните наши войски и за противника (така както сѫ изложени по-горе) и заповѣда:

„Повѣрената ми дѣсна колона да настѫпи днесъ въ 6 ч. пр. пл. въ две отдѣлни № 1 и № 2 дѣсни колони, както следва:

§ 4. № 1—дѣсна колона — 2-а Македоно-одринска бригада и една не с. с. планинска батарея — подъ началството на Подполковникъ Пчеларовъ, да настѫпи въ 6 ч. пр. пл. по пътя Каменица за Цѣрските висоти: и № 2 дѣсна колона — 24-и полкъ съ две не с. с. планински батареи — подъ началството на Подполковникъ Вапцаровъ, да настѫпи въ сѫщия часъ по пътя Драмча—Гърча за сѫщите Цѣрски височини.

§ 5. 5-а Одринска дружина, която се намира къмъ Сива-кобила, да се движи по линията на старата граница, да съставя дѣсно странично прикритие, и да подържа връзка съ 5-а армия, която има свои части къмъ в. Руенъ.

§ 6. Домакинските обози да останатъ на досегашните си места.

§ 7. Азъ ще се намирамъ въ главата на главните сили на дългата колона № 2.

§ 8. Обявява се за знание, че маневрените войски на колоната ще се съсрѣдоточатъ при Драмча".

24-и полкъ настѫпи, като имаше въ предна охрана 2-а дружина, а въ предна стражка—8-а рота. По пътя, къмъ главните сили на предната охрана се присъедини и току-що пристигналата 5-а рота. На чело на главните сили на полка настѫпваше 1-а дружина, а следъ нея картечната рота, дветѣ батареи, 3-а и 4-а дружини.

Сърбите заемаха съ 2—3 роти и две картечници източните височини на Повиенъ — западно отъ рѣката Каменица. Къмъ 10 ч. пр. пл., щомъ предната охрана на 24-и полкъ мина рѣката, тѣ откриха огънь. Тогава 8-а рота се разгъна въ боенъ редъ, а въ дълго отъ нея се разгъна и 5-а рота; излѣзе на позиция и една отъ планинските батареи и откри огънь. Подъ тѣхното прикритие, 2-а дружина бързо настѫпи. Къмъ 2 ч. сл. дружината достигна 4—500 крачки отъ върха, на който се бѣха окопали сърбите. Последните не до-чакаха удара, отстѫпиха въ безредие и се събраха на друга позиция—около 1500 крачки по-назадъ при Цѣровската казарма, кѫдето заемаха позиция други 2—3 срѣбъски роти. 2-а дружина зае срѣбъската позиция и откри огънь. На нейната линия зае позиция картечната рота, а въ дълго отъ нея — 1-а дружина. 3-а дружина остана въ полкови резерви задъ 1-а, а 4-а — задъ 2-а дружина. Батареите сѫщо заемаха позиция на завладѣните височини. 2-а Македоно-одринска бригада закъснѣ и не можа да вземе участие въ боя. Успѣхътъ изведнажъ подвигна духътъ на войниците. Тѣ се развеселиха и бѣха обзети отъ желание да вървятъ напредъ. Командирътъ на полка, Полковникъ Недѣлковъ, реши да удовлетвори това имъ желание и чакаше появяването на бригадата въ флангъ на сърбите, за да настѫпи. Обаче въ това време, Полковникъ Недѣлковъ получи отъ началника на Македоно-одринското опълчение повѣрителна заповѣдъ да спре по-нататашното настѫпление, и следъ като оставилъ на Цѣровските височини — една предна охрана — съ разузнавателна цель, съ всички останали части да се оттегли на Сива-кобила, кѫдето да заеме позиция и да прикрива фланга и тила на армията — посоката къмъ Юстендилъ. Армията извѣршваше флангово движение, за това тая посока бѣ много важна.

Командирътъ на 24-и полкъ разпореди: една дружина съ една батарея да замине веднага за Сива-кобила, дружиниятъ командиръ да вземе подъ свое началство и 5-а Одринска дружина, която е тамъ.

Едновременно съ това, Полковникъ Недѣлковъ веднага изпрати бѣрза заповѣдъ на 2-а Македоно-одринска бригада: да спре кѫдето я завари заповѣдта и щомъ се стѣмни да

отстъпли на Сива-кобила, а отъ 24-и полкъ, къмъ 7 ч. сл. пл. да изпрати 3-а дружина съ една батарея така също на Сива-кобила — при 5-а Одринска дружина — съ означената по-горе цель.

Къмъ 9 ч. сл. пл., 1-а дружина бъше смънена отъ 4-а, и заедно съ картечната рота и една току-що пристигнала с. с. планинска батарея, замина за Сива-кобила.

Това оттегляне безъ каквато и да било причина, разочарова много офицеритѣ и войницитѣ. То бѣ заповѣдано отъ началника на 7-а дивизия по недоразумение. Въ предна охрана на Повиенъ останаха 2-а и 4-а дружини и една не с. с. планинска батарея. Батареята бъше на позиция; 4-а дружина развѣрна въ 1-а линия и четиритѣ си роти, а 2-а дружина се събра задъ нея въ резервъ. Не се мина и половина часъ следъ тая смъна — въ 8 $\frac{1}{2}$ ч. — на сърбитѣ пристигна артилерия и тѣ откриха ураганенъ огънь. Нашата нескорострелна планинска батарея не можа да се бори и оттегли оръдията си на място, прикрито отъ артилерийския огънь. За прикритие на батареята бъше назначена 7-а рота, а 6-а рота излѣзе въ първа линия между 15-а и 16-а роти.

Къмъ 9 $\frac{1}{2}$ ч. противникътъ откри силенъ пушченъ и картеченъ огънь и се опита да настѫпи, но бѣ отбитъ.

Въ тоя бой, полкътъ изгуби, убитъ 1 войникъ и ранени 3 офицери и 101 войници. Евакуираха се 39 болни и слаби войници.

Той денъ войницитѣ получиха само хлѣбъ.

Командирътъ на 3-а дружина, щомъ получи заповѣдь да заеме Сива-кобила, изпрати адютанта си да доведе батареята въ долината на Каменица и когато тя пристигна, отстѫпи съ отряда въ следния редъ: 9-а, 10-а роти, батареята и 11-а и 12-а роти. Колоната се охраняваше само съ патрули.

Въ 8 ч. 40 м. вечеръта, колоната достигна Косовица, почива 20 м. и продължи движението.

По-нататъкъ, пътя бѣ стрѣменъ и уморителенъ, почивки се даваха всѣки 20—30 минути.

Сутринта на 27-и юни, войницитѣ отъ 1-а и 3-а дружини, и картечната рота бѣха много уморени, и почиваха до 7 ч. Раздаде имъ се хлѣбъ и тръгнаха за Сива-кобила. Тамъ пристигнаха въ 8 ч. и 40. м., разположиха се на станъ задъ укрепена позиция. Войницитѣ почиваха, а кухнитѣ готовиха топла храна.

Докато ставаше това, командирътъ на полка получи заповѣдь: предната охрана да продължи разузнавателния бой, и ако не срѣщне силенъ противникъ, да заеме Повиенъ; следъ като се утвѣрди на него, да настѫпятъ и главните сили, които да заематъ и укрепятъ участъка Повиенъ—с. Цѣра и да изпратятъ заслонъ на в. Китка. Страницното прикритие да съдействува отъ северъ за заемането на поменатите височини и да се укрепи на връхъ 1900.

Командирътъ на полка направи необходимите разпореждания.

Дружините на Сива-кобила чакаха дружините от предната охрана да се затвърдятъ на Повиенъ, за да настягнатъ и тѣ.

Въ 4 ч., следъ като се нахраниха войниците, по заповѣдъ на командира на полка дружините отидоха при 2-а Македоно-одринска бригада — на 3 км. западно отъ поста Сива-кобила.

Вечеръта, когато се видѣ, че дружините от предната охрана не сѫ могли да се задържатъ на Повиенъ и отстягватъ, 3-а дружина излѣзе на позицията съ всички роти въ бойната част. Колоната настигна 2-а Македоно-одринска бригада и се движѣ следъ нея. На 27-и, къмъ $1\frac{1}{2}$ часа сутринта, колоната спрѣ да нощува заедно съ бригадата на 2 км. отъ Сива-кобила, защото бѣха изостанали 20—50 човѣка, а конетъ на батареята почнаха да падатъ отъ умора. 9-а рота се изпрати въ охранение.

Къмъ 3 ч. пристигна и 1-а дружина съ картечната рота и батареята.

Отстяглението извѣршено по заповѣдъ, дадена по недоразумение, разочарова твърде много войниците. Следъ успѣхътъ на Повиенъ всички бѣха се окуражили, духътъ имъ бѣ на голѣма висота, а сега една заповѣдъ дадена необмислено и по недоразумение, стана причина за бѣрзото отпадане на духа.

* * *

На Повиенъ, веднага следъ разсъмване, батареята зае съ две ордия вчерашната позиция на гребена, а другите две ордия премѣсти въ дѣсно на в. Чука. Сърбите, които презъ нощта бѣха засилени съ нови части, се окопаваха. При все че отъ българска страна гледаха да не предизвикватъ сърбите, огънътъ постепенно се засили. Къмъ 9 ч. сърбите настягаха съ цель да обхванатъ дѣсния флангъ. Батарейниятъ командиръ отиде лично при Подполковникъ Вапцаровъ и му доложи за обхода, и че е обстреляванъ странично отъ с. с. батареи. Подполковникъ нареди: 7-а рота да застане на дѣсния флангъ и да охранява батареята. Въ $10\frac{1}{2}$ ч. 7-а рота зае мястото си. Къмъ 1 ч. сл. пл., въ изпълнение заповѣдъта на командира на полка, се извѣршваше подготовката за настягление заедно съ 5-а Одринска дружина, която се очакваше. Въ това време, неприятельтъ откри силенъ пехотенъ и артилерийски огънъ и почна да бие кръстосано позицията, и особено батареята, а въ сѫщото време съ голѣмъ шумъ и викове обхождаше дѣсния флангъ. Батареята се принуди да се оттегли назадъ, а 7-а рота се разгъна въ дѣсно отъ 16-а, за да отбие обхода на фланга. На лѣвия флангъ се поддържаше слабъ огънъ.

Подполковникъ Вапцаровъ, като прецени че противника настягва съ много голѣми сили и че обхода на дѣсния флангъ

се предприема съ цѣли две дружини, реши да отстѫпи. Часътъ бѣше $3\frac{1}{2}$ сл. пл. Той изпрати 5-а и 8-а роти да зае-матъ тилна позиция на най-близкия до рѣката гребенъ и следъ това заповѣда на лѣвофланговата 13-а рота да остави единъ взводъ — да подържа огъня, а останалите взводове да отстѫпятъ последователно: 13-а, 14-а, 15-а, 16-а и 7-а роти. Понеже ротитѣ бѣха прѣснати на широкъ фронтъ и огъня бѣше много силенъ, затова заповѣдъта се предаде много мѣ-чно и нѣкои отъ ротитѣ не можаха да прибератъ всичкитѣ ранени.

Следъ като отстѫпиха дружинитѣ, 5-а и 8-а роти заеха втора позиция на гребена — източно отъ рѣка Каменица и южно отъ с. Косовица, и въ 11 ч. сл. пл. достигнаха полка на в. Куцулиница.

15-а рота и 1-и взводъ отъ 13-а рота, въ тѣмнината, се бѣха отдѣли и заношуваха на Сива-кобила.

При отстѫплението, 2-а дружина получи заповѣдъ отъ командира на срѣдната колона да остане на позицията източно отъ р. Каменица. Дружината остана на позицията, но началникътъ на предната охрана, като нѣмаше заповѣдъ отъ началника на своята колона, заповѣда на дружината да напусне позицията. Тая заповѣдъ бѣ изпълнена. Въ 8 ч. вечеръта, командирътъ на полка узна това и заповѣда на 1-а дружина да тръгне веднага отъ Сива-кобила, да настѫпи къмъ Каменица, да върне 2-а дружина и заедно съ нея да заеме сѫщата позиция. Когато се получи заповѣдъта, войницитѣ отъ 1-а дружина току-що се готвѣха да ядатъ топлата вечерна чорба. При все, че рѣдко виждаха топла храна, войницитѣ излѣха чорбата, грабнаха пушкитѣ и бѣха готови за походъ. Дружината веднага настѫпи, срѣщна 2-а дружина и зае споменатата позиция.

Презъ нощта, се върнаха 1-а и 2-а дружини и полка се разположи така: 3-а дружина съ скорострелната планинска батарея и две картечници зае позиция на върха Куцулиница, кѫдето се окопа и 2-а дружина съ две картечници; 1-а дружина при казармата — надъ с. Косовица, а 4-а дружина ос-тана на мѣстото си въ резервъ.

На 29-и пристигна 2-а бригада отъ 8-а Тунджанска дивизия въ $6\frac{1}{2}$ ч. сл. пл., зае позицията на дружинитѣ и полка се събра на станъ на 3 кlm. западно отъ поста Сива кобила.

Въ боятъ презъ деня, дветѣ дружини изгубиха: убити—единъ войникъ, ранени — 1 офицеръ и 45 войници; въ неизвестностъ — 11 войници.

Последните действия на полка

Полкът на позиция при Драмча. Настъплението на дясното крило на 4-а армия. Бое-вегът на 5-и, 6-и, 7-и, 8-и, 9-и и 10 юлий. Престрелка презъ останалите дни. Примирието. Мирът.

По това време, армиите бъха извършили отстъпательния си маршъ и командуващият 4-а армия заповеда, подчинените му части да заематъ позиция на линията Ждрапаница — Сива кобила — Баня-чуга — Голакъ — Будинарци. Източно отъ тая линия, по двата бръга на Струма, заемаше позиция 2-а армия, а северозападно — 5-а.

Въ духа на това разпореждане, полкът получи заповедъ, на 30-и юни да се насочи къмъ Драмча, за да съмъни 31-и полкъ. Къмъ $7\frac{1}{2}$ ч. пр. пл., полкът тръгна въ следния редъ: 1-а дружина, с. с. батарея, не с. с. батарея, 2-а дружина, картечната рота, 3-а дружина. Въ $11\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. полкът достигна позицията при с. Драмча, която се заемаше отъ 31-и Варненски полкъ. Позицията се разпредели на участъци между дружините така: 3-а дружина — отъ ръбичката, която тече на западъ и северо отъ Драмча до първия редутъ включително; 4-а дружина — отъ първия редутъ изключително до люнета № 2 включително; 2-а дружина — отъ люнета № 2 изключително до последния редутъ включително; 1-а дружина остана въ полкови резерви, задъ 3-а дружина. Къмъ полка придоха полска с. с. батарея, която заемаше позиция между 4-а и 2-а дружини. Въ ляво отъ полка заемаше позиция 3-а Македоно-одринска бригада, въ участъка на която се разположиха една с. с. батарея и две не с. с. батареи. На картечниците се определи мѣсто въ редута, въ участъка на 4-а дружина. Презъ нощта, дружините продължаваха укрепяването на позицията, като усъвършенствуваха профилитъ.

Въ това положение полкът остана на 1-и юлий. На 2-и юлий, по заповедъ на началника на Македоно-одринското опълчение, къмъ б. ч. сл. пл., полкътъ, заедно съ 3-а Македоно-одринска бригада и артилерията, се премѣсти на редъ — 3-4 км. западно отъ Драмча, т. е. на онай позиция, на която бѣше на 25-и юни. Дружините отидоха на новата позиция, една по една, и заеха участъците си тъй както бъха по-рано. (Справка по сх. № 18 на стр. 197).

На 3-и юлий, дружините пакъ останаха задъ участъците си. Презъ цѣля денъ се водѣ престрелка между предната охрана — две дружини отъ 3-а Македоно-одринска бри-

года — и противника. Къмъ б ч. сл. пл., предната охрана се оттегли отъ лѣвия брѣгъ на р. Каменица на $1\frac{1}{2}$ —2 кlm. назадъ. Презъ нощта хората спаха въ окопите си, въ бойна готовностъ.

Тоя день, сърбите атакуваха лѣвото крило на 4-а армия. Новиятъ командуващъ 4-а армия, Генералъ Диковъ, за да облекчи положението на атакуваното крило, първоначално заповѣда на нѣкои части отъ дѣсното крило, между които и 24-и полкъ, да усилятъ лѣвото крило, но после отмѣни заповѣдта си и заповѣда: цѣлото дѣсно крило — 8-а дивизия, Македоно-одринското опълчение, 14-и и 24-и полкове — да настѫпи и атакува сърбите предъ себе си.

Споредъ първото разпореждане, полкътъ, къмъ б ч. пр. пл. на 5-и юлий, получи заповѣдъ да предаде позицията на 14-и Македонски полкъ и веднага да се отправи за с. Баня-чука, въ разпореждане на началника на 7-а дивизия; обаче, докато се направяватъ разпорежданията въ тоя смисълъ, заповѣдътъ се отмѣни и се започна настѫплението. Въ $7\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. се даде първия артилерийски изстрѣлъ отъ нашиятъ оръдия. Предната охрана водеше престрелка съ противника

Въ 12 ч. сл. пл. се получи заповѣдъ: лѣвата колона, въ която влизаше и 24-и полкъ, да настѫпи въ 2 ч. сл. пл. Обаче, последва втора заповѣдъ — настѫплението да започне веднага. Понеже командирътъ на полка бѣше началникъ на колоната, то замѣстника му въ 12 ч. 15 м. издаде следната

ЗАПОВѢДЬ

по 24-и Черноморски на Н. В. Ц. Е. полкъ
№ 43

5-и юлий 1913 г., 12 ч. 15 м. сл. пл.

Щабъ при пѣхия на $\frac{1}{2}$ кlm. ю.-и. отъ в. Язова-чука
(Карта 1:210,000)

1. Споредъ заповѣдъта, по лѣвата кслсна № 52 отъ днесъ, противникътъ, съ пехотни части и картечници, е заелъ висотите по лѣвия брѣгъ на р. Каменица, следъ като е отблъсналъ нашия гвангардъ, а артилерията му е на Цѣрските висоти.

2. Наши части, действуващи въ съсѣдство съ полка сж: въ дѣсно — дѣсната колона и въ лѣво — 3-а М. О. бригада.

3. Съгласно сѫщата заповѣдъ, днесъ въ 1 ч. сл. пл., ще предприеме настѫжение, съ цель — отблъсване на противника задъ Престъка и Безиково, за което — 24-и полкъ и 3-а М. О. бригада ще настѫпятъ отъ позициите си, атакуватъ и заематъ: повѣрения ми полкъ — висотите западно отъ Доленци (тая съ трите джга) и съседните ѝ отъ дветѣ страни, а 3-а М. О. бригада — Безиковските висоти.

4. Вследствие на това заповѣдвамъ:

Бойна частъ
4-а и 2-а дружины и 1 полска с. с. батарея

Да настъпятъ въ опредѣленото време, да атакуватъ и заематъ поменатитѣ висоти, като иматъ за първоначаленъ обектъ — 4-а дружина: отъ северния обривъ—до отдалено то дърво и 2-а дружина — отъ това последното—до южния обривъ (показани и виждани отъ тукъ).

Полкова по-дръжка
Майоръ Генчевъ — 3-а дружина и Картечната рота.

Да се движки задъ лъвия флангъ на бойното разположение на полка.

1-а дружина отъ полка остава въ общата подръжка на колоната и се движки задъ срѣдата на бойното разположение на полка, на около 600 крачки задъ полковата подръжка, въ разпореждане на началника на колоната.

5. Домакинскиятъ обозъ остава въ досегашното си положение.

6. Парковиятъ взводъ сѫщо остава на досегашното си място.

7. Превързочниятъ пунктъ — на пътя, на мястото где то бѣше щаба на полка.

8. Азъ ще се намирамъ при полковата подръжка.

Въ тоя редъ, полкътъ настѫпи напредъ. Противникътъ заемаше висотите по лъвия брѣгъ на реката Каменица и тия южно отъ Луковица. Една неприятелска батарея бѣ поставена на Цѣрските висоти. Полкътъ настѫпваше напредъ и водѣше пушечна стрелба. Когато достигна до линията Луковица, той бѣ фланкиранъ, съ пушеченъ и картеченъ огънь отъ неприятеля, заель висотите около това село. Дѣсната колона бѣ останала доста назадъ, а тя трѣбваше да отблъсне неприятелските части, заели позиция около Луковица. Поради това, движението спрѣ, до пристигането на тая колона. Къмъ 6 ч. сл. се вкараха въ бойната частъ: 12-а рота, а следъ нея и 10-а, съ две картечници, за да спратъ противника, който на два пъти правѣ опитъ да мине въ настѫплението, поради което една рота отъ 3-а М. О. бригада бѣ почнала да отстѫпва. Тѣзи две роти подтикваха отстѫпващите напредъ и откриха силенъ пушеченъ и картеченъ огънь по противника, който не издържалъ и почна да отстѫпва бѣзъ назадъ и премина на дѣсния брѣгъ на р. Каменица. Презъ време на това преминаване, полкътъ бѣзъ излѣзе напредъ, зае висотите надъ лъвия брѣгъ на р. Каменица, отъ гдето нанесе на противника голѣми загуби. Къмъ 9 ч. сл. пл. боя затихна. Презъ нощта се водѣше престрелка само отъ патрулитѣ, изпратени напредъ, по долината на р. Каменица.

На другия денъ, къмъ 6 ч. пр. пл., се получи заповѣдь отъ началника на лъвата колона, послка да настѫпи къмъ

своя обектъ — висотата съ тритѣ джба и съседнитѣ отъ дветѣ й страни висоти, като се даде въ разпореждане на замѣстника на командира на полка и 1-а дружина. На стѫпленето започна веднага въ следния редъ: въ бойна частъ — 2-а и 4-а дружини; 3-а дружина съ картечната рота, задъ 4-а дружина, а 1-а дружина въ полкови резервъ. На стѫпленето се поддържаше отъ наши две планински не с. с. батареи. Противникътъ нѣмаше артилерия; пехотни части бѣха заели съ нѣколко картечници скатоветѣ отвѣдъ рѣка Каменица. Къмъ 10 ч. пр. пл., въ поддръжка на 2-а дружина, се изпрати 2-а рота съ една картечница. Дѣсната колона и днесъ остана задъ и пакъ остави откритъ дѣсния флангъ на полка, а освенъ това, забелязваше се, че тя се откъсна много въ дѣсно и прие въ посока на Цѣрскитѣ висоти; въ образувания се промеждутъкъ между полка и дѣсната колона, неприятелски части откъмъ колибите Каменица, биеха съ надвесенъ огънь бойния редъ на полка. Това обстоятелство предизвика да се изпрати 13-а рота за охранение на открития флангъ и прогонване на противника откъмъ тая страна. Сърбитѣ отстѫпиха къмъ връхъ Цѣра. Следъ това, 4-а дружина продължи настѫпленето къмъ своя обектъ; 2-а дружина направи сѫщото. Полковиятъ резервъ, за избѣгване пораженията отъ надвесния огънь на противника, бѣ премѣстенъ задъ лѣвия флангъ, кѫдето подстѫпите го прикриваха по-добре. При напредването ставаха голѣми задръжки, понеже противника съ честъ пушенъ огънь се задръжаше упорито, особено на първата висота — западно отъ с. Доленци, която едва въ 11 ч. пр. пл. бѣ завладѣна отъ полка. Противникътъ се оттегли на върха съ тритѣ джба и гористата височина, северно отъ него и ги отбраняваше съ честъ огънь, но къмъ $1\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. и оттамъ бѣ прогоненъ и тия височини паднаха въ наши рѣце. И така, полкътъ достигна и завладѣ своя обектъ. Неприятель се оттегли на около 1000—1200 крачки западно — на една висота, предъ която се простираше единъ твърде дѣлбокъ и съ стрѣмни склонове долъ. Връзката съ дѣсната колона бѣ изгубена, а 3-а бригада завладѣ висотитѣ, южно отъ линията, достигната отъ полка. Полкътъ се установи на заетитѣ височини. Дружинитѣ и ротитѣ се приведоха въ редъ и пристѫпиха къмъ окопаване на позицията. Една неприятелска батарея откри и води огънь до смръкване, като обстреляше позицията на полка. Тая батарея бѣ разположена на Безиковскитѣ висоти, юго-западно отъ нашата позиция на около 5 кlm. и фланкираше позицията отъ лѣво. Нашата планинска артилерия, която застана на позиция, въ участъка на полка, не откри огънь по тая батарея, защото разстоянието бѣше голѣмо. Презъ нощта, полкътъ, съгласно заповѣдьта № 39 (основана на тая по колоната № 53, отъ 6-и юлий) зае позицията както следва: 4-а и 2-а дружини — въ бойна частъ; първата отъ тѣхъ — на гористата висота, а втората — на висотата съ тритѣ джба, картечниците, по две, бѣха приدادени къмъ

дружините от бойната част, за усилване; 1-а дружина, въ
полкови резервъ — задъ 4-а дружина, и 3-а дружина също
въ полкови резервъ — задъ 2-а дружина. Нощта премина
спокойно, безъ бой.

На 7-и юлий рано се зае и височината, отстояща южно
отъ тая съ тритъ джба, отъ новодошлите две роти отъ 14-и
Македонски полкъ. Тая височина, въ това време, се заемаше
отъ една дружина на 3-а Македонско одринска бригада. Планин-
ската батарея, още предидущия денъ, бѣ настанена на позиция
съ две оръдия, между 2-а и 4-а дружини и други 4-и оръдия
— на висотата по-назадъ отъ тая съ тритъ джба. Презъ тоя денъ
противникътъ, съ артилерия отъ Безиковските висоти и отъ ви-
сотата при казармата, обстреляв цѣлия денъ фронтално и
флангово позицията на полка, а съ пехотни части, въ съставъ
около дружина, се спусна откъмъ Просъшките висоти и на-
стѫпи срещу позицията на полка, но бѣ спрѣнъ на около
1000—1200 крачки отъ позицията и тамъ се окопа. Пушеч-
ната и артилерийска стрелба и отъ дветѣ страни продължи
до вечерята. Нашата планинска артилерия насочи огъня си
срещу пехотните части, понеже неприятелската артилерия бѣ
далечъ за нея.

Нощта мина спокойно, безъ бой.

На 8-и юлий рано сутринта, бойната част на полка се
зае отъ 1-а и 3-а дружини, а тия отъ бойната част (2-а и 4-а),
които бѣха вече доста изморени, се оттеглиха въ полкови ре-
зервъ; същото направиха и ротите отъ 14-и Македонски полкъ,
които заеха позиция на лъвия флангъ въ участъка на полка.
Презъ тоя денъ се води бой северно отъ полка, въ участъка
на 8-а дивизия. Въ участъка на полка, противникътъ настѫпи
привечеръ къмъ 7¹/₂ ч. съ около 6 роти, главно срещу дѣс-
ния флангъ на полка — достигна на около 6—700 крачки, но
бѣ спрѣнъ тамъ, съ пушченъ и артилерийски огънь. Против-
никовата дружина, която бѣ предъ фронта на 1000—1200
крачки, направи слабъ опитъ за настѫпление, но отбита съ
огънь, се оттегли на мястото си. Презъ нощта имаше пат-
рулна престрелка, която къмъ 11¹/₂ ч. затихна

* * *

На 9-и юлий, противникътъ отъ рано откри рѣдъкъ арти-
лерийски огънь по позицията на полка, съ една планинска ба-
тарея, поставена на висотата на около 1¹/₂ км. южно отъ
Цѣрската казарма и по тоя начинъ фланкираше позицията
отъ дѣсно. Нашата планинска батарея съсрѣдоточи огъня си
върху тази батарея. Къмъ 9—9¹/₂ ч. пр. пл., по низините задъ
казармата се забеляза групиране на голѣми пехотни части,
които по-късно — къмъ пладне, поведоха атака срещу дѣс-
ната наша колона (заемаша Цѣрските висоти), а срещу фронта
на полка, известните вече 6 неприятелски роти, окопани на
позиция съ 3—4 картечници, откриха огънь по нашата пози-

ция. Всичката неприятелска артилерия съсръдоточи огъня си върху позицията на дъясната колона и засипа високата съшрапнелни и фугасни гранати. Къмъ 3 ч. сл. пл., неприятелските части, за които се говори по-горе, атакуваха твърде ожесточено дъясната колона. Атаката бъде поддържана съ силенъ артилерийски огънь. Забеляза се колебание на нашите войски тамъ и оттегляне на планинската батарея. За съдействие и отбиване на тази неприятелска атака, по заповѣдь на началника на колоната, къмъ 2 ч. сл. пл., настѫпи 4-а дружина по билото, въ посока на Цѣрските висоти. Тая контъръ-атака бъде поддържана отъ две картечници, които се поставиха на крайния дъсенъ флангъ на полка и обстрѣлаха долътъ и скатоветъ, по които се забелязваше движение на неприятелски пехотни части, отиващи въ атака. Веднага следъ това, се изпрати и 2-а дружина, която настѫпи, съ две роти, по билото къмъ Цѣрската казарма. 4-а дружина, като излѣзе напредъ — на около 900—1000 крачки — до фланга на противника, атакуващъ Цѣрските висоти, откри силенъ огънь въ фланга и тила му, съ което твърде много спомогна за отбиването на атаката. Следъ това, сѫщата дружина, настѫпи въ участъка на дъясната колона. Тамъ остана цѣлата нощъ и се завърна на другия денъ въ $7\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. Другите две роти отъ 2-а дружина, настѫпиха по билото на Цѣрската казарма, напреднаха на около 5—600 крачки и указаха сѫщо голѣмо влияние върху хода на боя на дъясната колона. Привечерь, 2-а дружина се оттегли и зае участъка на дъсния флангъ, който бъде освободенъ отъ 4-а дружина. Нощта мина безъ бой.

* * *

На 10-и юлий, позицията на полка се заемаше както следва: 3-а дружина се изнесе на около 900 кр. напредъ, на охранителната позиция — езика предъ срѣдата на полковия участъкъ, като изпрати напредъ единъ взводъ (оттатъкъ дола на скалистата висота, която по-рано се заемаше отъ противника и сега при излизането напредъ на охраната бъде принуденъ да я напусне и да се оттегли по скатоветъ на Просъшките висоти); 2-а и 1-а дружини и двѣтъ роти отъ 14-и Македонски полкъ, съ четирирѣ картечници и планинската батарея — въ бойната частъ, а 4-а дружина — въ полкови резерви. Неприятелската артилерия презъ цѣлия денъ обстрѣла съ твърде оживенъ огънь охранителната позиция. Една неприятелска дружина, съ две картечници, къмъ 1 ч. сл. пл. се насочи срещу високата, която се заемаше отъ изпратения напредъ взводъ; последниятъ бъде подкрепенъ съ още единъ взводъ. И двата взвода държаха упорито позицията до вечеръта. Този бой имаше и разузнавателна цель. Презъ нощта, изнесенитъ напредъ взводове се оттеглиха при дружината си; следъ това, всички части отъ охранителната позиция, бъха прибрани въ полковия резервъ, а мястото на охраната се зае отъ усиленни патрули. Това се направи за да не бѫдатъ изложени на арти-

лерийски и пушеченъ огънь и да не се даватъ излишни жертви. Не тръбва да се забравя, че охранителната позиция се обстреляше отъ близките командуващи висоти, отъ фронта и фланга. Колко силенъ е билъ противниковия огънь се вижда отъ това, че само двата взвода, които бъха на предната висота, дадоха тоя денъ загуби: 2 офицери и 16 подофицири и войници, ранени.

На 11-и юлий разположението на полка бъде следното: 2-а и 3-а дружина и тая отъ Македонския полкъ — въ бойна част (заедно съ картечниците — разпределени по две между 2-а и 3-а дружини и други две отъ 3-а М. О. бригада, поставени на позиция при дружината отъ Македонския полкъ), а 4-а дружина — въ полкови резервъ, задъ 2-а и 3-а дружини. Планинската батарея още въ тъмно бъде снета отъ позиция, по заповѣдь отъ началника на колоната и изпратена къмъ други части. Къмъ 3 ч. сл. пл. 1-а и 4-а дружини, подъ команда на Полковникъ Писаровъ, се насочиха къмъ рѣка Брѣгалница за отбиване неприятелската атака насочена срещу колоната на Полковникъ Енчевъ. Дружините, следъ като съдействуваха и отбиха неприятелската атака, бъха притеглени въ резервъ, по нареддане на началника на 7-а дивизия, задъ високата Банячка при шосето, а на другия денъ се завърнаха при полка. Противникътъ, тоя денъ, се ограничи съ хвърляне на 3—4 шрапнели върху позицията. Други действия не се развиха и нощта мина спокойно. Привечеръ пристигнаха две планински ордия, които бъха поставени въ бойната част — на високата съ триетъ джба.

* * *

На 12-и юлий, бойното разположение си остана същото както предидущия денъ. Смѣняване на дружините отъ бойната част не стана, понеже 1-а и 4-а дружини се движиха презъ цѣлата нощ, бъха доста изморени и поставени въ полкови резервъ. Даваше имъ се възможностъ да починатъ по-добре.

Частите отъ бойната част, още на разсъмване, следъ като оставиха само часови въ окопите, се оттеглиха задъ ската, добре прикрити отъ неприятелския шрапнеленъ огънь. Тамъ почиваха спокойно, понеже противника съ пехотните си части се бъде оттеглилъ на голите Простѣшки висоти, кѫдето се окопаваше, а предъ позицията имаше само отдѣлни патрули, които стреляха безрезултатно. Къмъ 11 ч. пр. пл. неприятеля откри артилерийски огънь по позицията, главно по високата съ триетъ джба, и следъ като даде около 10 шрапнелни изтрела — безъ всѣкаквъ резултатъ, прекрати огъня. Презъ цѣлия денъ и презъ нощта, противникътъ не предприе никакви други действия.

Денътъ 13-и юлий мина спокойно безъ всѣкакви действия, като не се смѣтатъ престрелките, които нашите и неприятелски патрули отвреме на време водѣха и хвърлените

къмъ 2^{1/2} ч. сл. пл. отъ противника, 5—6 шрапнели на позицията. Нощта също мина спокойно.

На 14-и юлий положението остана същото — противникътъ бездействуващ. Водиха се само малки престрелки между патрулите. Забелѣза се, че противникътъ презъ нощта се е окопалъ още по-добре на Безиковскитѣ и Просѣшкитѣ височини, а по пътя отъ Кочани къмъ Цѣрската казарма се забелѣзваше постоянно движение въ разни посоки на конница, товарни коне, волски коли и пренасяне хора на носилки (вероятно ранени или болни). Разстоянието бѣ голъмо (повече отъ 4 кlm.), затова планинската артилерия не откри огънь. Връзка съ съседната дѣсна колона се поддържаше отъ изпратения по-рано взводъ по скатовете, водящи къмъ Цѣрските висоти.

На 15-и юлий, положението остана същото. Забелѣза се, че презъ нощта противникътъ е построилъ окопи на командуващата висота (на едно разстояние 6-700 крачки отъ дѣсния флангъ). По Просѣшките висоти — същото движение както вчера и направи нови окопи. Къмъ 2 ч. сл. пл. дветѣ роти отъ Македонския полкъ заминаха за Царево село, по нареждане на началника на колоната (другите две роти, преди два дена бѣха изпратени въ разпореждане на командира на 3-а М. О. бригада). Тѣхниятъ участъкъ отъ позицията се зает отъ 13-а и 14-а роти.

На 16-и юлий къмъ 9^{1/2} ч пр. пл., противникътъ откри силенъ артилерийски огънь по височините на лѣвия брѣгъ на р. Брѣгалница, а къмъ 10^{1/2} ч. пр. пл. — и по позицията на дѣсната колона. До 2 ч. сл. пл. позицията на полка бѣ обстрелявана твърде рѣдко съ шрапнеленъ огънь. По-късно, огъня се усили — стреляха три батареи, разположени така: една — при казармата, две ордия — на Просѣшките висоти, предъ дѣсния флангъ, други две — срещу центъра на позицията и една — на Безиковските висоти. Освенъ съ фронталенъ огънь, позицията се фланкираше отъ къмъ лявата фланга, а главно отъ къмъ дѣсния. Къмъ 8 ч. сл. пл., противникътъ прекрати артилерийския огънь. Една срѣбска пехотна дружина, която се бѣ приближила около 1,000—1,200 крачки, следъ обѣдъ, също откри огънь.

Нощта премина спокойно.

На 17-и юлий разположенето на полка бѣ: дѣсния участъкъ — Подполковникъ Писаровъ, съ две дружини и една картечница; централенъ участъкъ — Майоръ Генчевъ — съ 3-а дружина и една картечница и лѣвия участъкъ — Капитанъ Гърдевъ — съ 13-а и 14-а роти и една картечница. Този участъкъ бѣ засиленъ съ една рота, отъ 44-и полкъ, която оставаше въ разпореждането на началника на резерва. Дветѣ ордия, изпратени въ полка на 11-и, се взеха обратно за изпращане къмъ Царево село. До 6 ч. сл. пл., противникътъ не предприе нищо, а следъ това, откри артилерийски огънь по позицията на полка, безъ да нанесе нѣкакви загуби. Къмъ

$10\frac{1}{2}$ ч. сл. пл., 4-а дружина, по заповѣдь, настѫпи за Баня-чука, кѫдето пристигна въ 6 ч. пр. пл. на 13-и и остана въ разпореждане на началника на 7-а дивизия.

На 18-и юлий къмъ 4 ч. пр. пл., 2-а дружина настѫпи за Баня-чука, въ разпореждането на началника на 7-а дивизия и застана при 4-а дружина. Тѣзи две дружини (2-а и 4-а), подъ командата на Подполковникъ Вапцаровъ, останаха въ разпореждането на началника на 7-а дивизия, а на другия денъ, 19-и къмъ 5 ч. сл. пл. се присъединиха къмъ полка, като останаха въ полкови резервъ, задъ срѣдата на участъка. На 18-и бойното разположение на полка бѣ следното: 1-ва дружина заемаше дѣсния участъкъ, 3-а — центъра и лѣвия участъкъ; къмъ дружините бѣха придавани: на 1-ва дружина — една картечница, а на 3-а — две. Едната картечница бѣ повредена отъ неприятелска граната. Тоя денъ, до пладне се водѣ срещу центъра, слаба пушечна стрелба, а сл. пл. въ 1 ч. се обяви примирietо и следъ това, не се водѣ никаква престрелка.

* * *

Настѫпението на дѣсното крило на 4-а армия принуди сърбите да оттеглятъ части отъ войските си, които атакуваха лѣвото крило на 4-а армия и да ги насочватъ противъ дѣсното. Това помогна да бѫдатъ отбити срѣбъските атаки. Грѣцките атаки сѫщо така бѣха отбити и главнокомандуващиятъ се готовѣше да заповѣда на войските да преминатъ въ настѫпление. За съжаление, нашите врагове успѣха да внушатъ страхъ у ромъните и турците, отъ една голѣма България и тѣ се настроиха противъ насъ.

Австро-Унгария и Русия, които не желаеха засилването на България, не направиха нищо за да въздържатъ Ромъния и Турция. Ромъните навлѣзоха отъ къмъ Добруджа, минаха Дунава и безъ да срѣшнатъ каквато и да е съпротива, достигнаха София. Турците настѫпиха отъ къмъ Чаталджа и Булаиръ, завзеха Одринъ и всичките освободени области въ Тракия и даже преминаха на нѣкои мѣста и старата граница. При това положение, като не можеше да се бори противъ пять държави, българското правителство поискъ примирие и миръ. Примирietо бѣ подписано на 18-и юлий и съобщено на полка сѫщия денъ въ $11\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. Въ 1 ч. сл. пл. се срѣшнаха парламентъорите и се прекратиха действията за три дена.

* * *

Въ Букурешъ започнаха преговори за миръ. Докато се водѣха преговорите, полкътъ прекара на позицията. На 19-и юлий, 2-а и 4-а дружини, които бѣха изпратени въ разпореждане на началника на 7-а дивизия, се върнаха при полка. Следъ това, две дружини заеха и усъвършенствваха окопите, а другите две и картечната рота почиваха отзадъ при арти-

лерията. На 21-и юлий, отъ двама заловени сърби се узна, че сърбите готвятъ ненадейно нападение. Поради това, цѣлиятъ полкъ прекара въ окопитѣ, а презъ нощта докараха на позицията и една полска батарея.

На 23-и примирието се продължи още съ три дена, а на 26-и то се продължи безсрочно. На 28-и се получи телеграма, че мирът е подписанъ, а на 29-и, полкът получи заповѣдъ, на следния денъ да тръгне за Бургазъ.

* * *

На 28-и юлий, въ Букурещъ, българските делегати бѣха принудени да подпишатъ мирния договоръ наложенъ имъ отъ Ромъния, Гърция, Сърбия и Черна-Гора. Споредъ тоя договоръ България бѣ принудена да отстѫпи на Ромъния земите западно отъ Силистра до линията Тутраканъ—Ерене. Въ Македония, границата между България и Сърбия мина отъ върха Патарица, по старата българо-турска граница и после по вододѣла между Вардаръ и Струма, до новата българо-гръцка граница на Бѣласица. Границата между България и Гърция мина по билото на Бѣласица, презъ Ченгелъ-дагъ до устието на Мѣста. Най-после, българското правителство се задължи да демобилизира армията на другия денъ, следъ подписването на мира.

Веднага следъ подписването на договора за миръ, българското правителство разпореди да се демобилизира войската, като се оставяте подъ знамената само последните четири набора.

Дивизиите, следъ като оставиха отдѣлни роти да пазятъ границата, до формиране граничната стража, слѣзоха отъ позициите въ долините, устроиха се, подтъгнаха се и тръгнаха за своите дивизионни области.

Частите отъ 3-а Балканска дивизия се насочиха къмъ Баня-Костенецъ по обикновенъ пътъ, а оттамъ да бѫдатъ пренесени по желѣзница.

Следъ като се получи известието за подписване на мира, 24-и полкъ се събра задъ позицията, като остави 9-а рота въ предни постове.

На 29-и въ 2 ч. сл. пл., полкътъ тръгна заедно съ 2-а Македено-одринска бригада и 8-а планинска с. с. батарея. Къмъ 5 ч. сл. пл. достигна южно отъ Тодоровци и тамъ занощува.

На другия денъ, полкътъ бѣ на чело на сѫщата колона. Въ 10 ч. пр. пл. достигна и ношува въ с. Очипала. Тамъ осстана и следващите два дена, докато се освободятъ проходитѣ отъ другите части на 4-а армия.

На 2-и августъ въ 6 ч. пр. пл., полкътъ се отдѣли отъ другите части, мина прохода Черната-скала и по линията на старите гранични постове, достигна Бѣли-ридъ, кѫдето ношува на станъ. На 3-и августъ, полкътъ станува при Дупница, а на 4-и — при Сапаревските бани. Тамъ почива и на 5-и. На

6-и станува при Самоковъ, а на 7-и достигна Костенецъ-баня, където остана да чака редъ за превозване по желѣзницата.

* * *

Изпитанието на българския народъ и неговата храбра войска не бѣ свършено. Известно е, че турската войска отъ Чаталджа и Булаиръ настѫпи, достигна до границата, мина я и дори изгори нѣколко села. Поради това, южно-българскиятъ войски бѣха изпратени на границата. Една дружина отъ 24-и полкъ бѣ пренесена по желѣзницата въ Бургазъ, останалиятъ части — въ Ямболъ, откѫдeto се отправиха за Казъл-агачъ (Елхово). Въ това положение полкътъ се демобилизира и остана до 16-и септемврий, когато се подписа мирънъ договоръ между България и Турция, споредъ който турцитъ покориха отново Източна Тракия. Новата граница между България и Турция се опредѣли така: отъ устието на рѣка Резвая, по течението ѝ до с. Студена вода, оттамъ на северозападъ до с. Туркъ-Алатли, после по старата граница до Балканъ-бashi — при с. Дервишка могила, два км. източно отъ Свиленградъ, презъ Арда при с. Синджирли, презъ с. Башъ-клисе, западно отъ Марица и по Марица отъ Мандра до устието ѝ. Западна Тракия остана въ наши рѣце.

И така нашитъ съседи, съюзници и врагове, се уплашиха отъ храбростта и енергията, която нашиятъ народъ прояви въ тая война; всички се обединиха противъ настъ за да ни лишатъ отъ плодовете на нашитъ победи — придобити съ цената на хиляди скжпи жертви.

Утешителната надежда за свободата на брата робъ бѣ убита. Българскиятъ войникъ, очудилъ цѣль свѣтъ съ подвига си, бѣ принуденъ да сложи оржие. Победнитъ знамена бѣха свити преждевременно. Храбритъ бойци си отидоха по домоветъ съ покрусена душа и свито отъ тѣга сърдце. Тѣ стиснаха зѣби отъ болка и чакаха по-благоприятно време за осъществяване на несбѣднатъ идеалъ.

С П И

на убититѣ и починали войници отъ 24-и пех. Черноморски

№ ред. по ръ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
1	Майоръ Кировъ Белю	Сливенъ	Сливенска
2	Капитанъ Павловъ Димитръ	"	"
3	Капитанъ Василевъ Венедикъ	"	"
4	Поручикъ Караивановъ Щил.	"	"
5	З. подп. Йоновъ Ю. Станчевъ		
6	" Димитровъ П. Димитровъ		
7	" Атанасовъ А. Димитровъ		
8	" Камарницикъ Ив. Ивановъ		
9	" Кехайовъ Ив. Недѣлчевъ Габрово		Габровска
10	" Стояновъ К. Янакевъ	"	
11	Ред. Ангелъ Г. Атанасовъ	Атанасово	Бургаска
12	" Ангелъ Ст. Ивановъ	Каяджикъ	Ямболска
13	Ефр. Апостолъ Р. Жековъ	Кюпеклий	Лйтоска
14	Ред. Апостолъ С. Ташатановъ	Якезлий	Бургаска
15	" Атанасъ Д. Стояновъ	Мокренъ	Карнобатска
16	" Андрея Станевъ	Лйтосъ	Лйтоска
17	" Атанасъ Я. Гайдарджиевъ	"	"
18	" Атанасъ Ф. Куртевъ	"	
19	" Атанасъ С. Тончевъ	Балабанлий	Карнобатска
20	" Атанасъ П. Драндаровъ	Вресово	Лйтоска
21	" Атанасъ Панайотовъ	Кръстина	"
22	" Андрей Н. Деликошевъ	Св. Власъ	Анхиалска
23	" Ангелъ С. Ангеловъ	Даутлий	"
24	" Атанасъ И. Стратиевъ	Хитровци	Дръновска
25	" Атанасъ И. Атанасовъ	Изворъ	Бургаска
26	" Атанасъ Тем. Атанасовъ	Н. Панчево	"
27	" Атанасъ Ил. Атанасовъ	Н. Шипка	Провадийска
28	" А. Апостоловъ	Ченге	"
29	" Ангелъ Таш. Стояновъ	М. Монастиръ	Елховска
30	" Алекси Ст. Биневъ	Б. Махле	К. бунарска
31	" Ангелъ Яневъ	Кириль	"
32	" Андонъ Пав. Цацаровъ	Къзж клисе	"
33	" Андонъ Дим. Праматаровъ	"	"
34	" Атанасъ Пауновъ Пацовъ	"	"
35	" Атанасъ Д. Мустафаниевъ	Карнобатъ	Карнобатска
36	" Андонъ Ст. Дончевъ	Ичера	Сливенска
37	" Атанасъ Вълк. Христовъ	Доуруклий	Ямболска
38	" Атанасъ Хр. Ивановъ	Куртбунаръ	Елховска
39	" Атанасъ Паунк. Атанасовъ	Къзж-клисе	К. бунарска
40	" Анастасъ Нед. Николовъ	Бургасъ	Бургаска

СЪКЪ

на Н. В. Царица Елеонора полкъ, презъ 1912 и 1913 години

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТНОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
К-ръ рота	18-и VI. 1913	Щипъ	
"	4-и XI. 1912	Чаталджа	
"	24-и I. 1913	Подима	
"	5-и VII. 1913	с. Драмча	
Мл. офицеръ	3-и XI. 1912	Чадъркъой	
"	14-и VII. 1913	Щипъ	
"	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
"	4-и XI. 1912		
"	17-и VII. 1913	Щипъ	
"	17-и VII. 1913		
З-а пех. рота	17-и VII. 1913	3/10 п. болница	
Нестроева рота	25 и I. 1913	Кот. ет. болница	
11-а пех. рота	10-и XI. 1912	2-а Ет. болница	
2-а	"	3/10 п. болница	
13-а	"	4/5 п. болница	
13-а	"		
13-а	"	Костурино	
3-а	"		
10-а	2-и XI. 1912	Гевгели	
10-а	"	Струмица	
11-а	"	Чаталджа	
14-а	"		
14-а	"		
1-а	"		
Картечна рота	6-и X. 1912		
5-а пех. рота	20-и X. 1912		
"	14-и XI. 1912		
"	8-и XI. 1912		
"	9-и VIII. 1913	Тарфа	
"	12-и XI. 1912	Султанъ-тепе	
3-а	"		
8-а	"		
8-а	"		
2-а	"		
12-а	"		
3-а	"		
4-а	"		
12-а	"		
1-а	"		

ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ
и
ФАМИЛИЯ

МЪСТОРОЖДЕНИЕ

№ по
редъ

Градъ или село

Околия

41	Ред. Атанасъ Пантилеевъ	Изворъ	Бургаска
42	" Атанасъ Желѣзковъ	Каялий	"
43	" Александъръ Марковъ	Джемеренъ	"
44	" Атанасъ П. Георгиевъ	Ходжамаръ	"
45	" Атанасъ Г. Говедаровъ	Трояново	"
46	" Атанасъ Я. Георгиевъ	"	"
47	" Атанасъ Петровъ Димовъ	Ходжамаръ	"
48	" Ангелъ Г. Атанасовъ	Кара тепе	"
49	" Апостолъ Кир. Апостоловъ	К. Харманъ	"
50	" Атанасъ Яневъ Николовъ	Бургасъ	"
51	" Александъръ В. Георгиевъ	Кръкчалъ	К. бунарска
52	" Андрея Кир. Стояновъ	Карамлъкъ	М. Търновска
53	" Атанасъ Христовъ	Созополь	Бургаска
54	" Атанасъ Курти Георгиевъ	Дюлево	К. бунарска
55	" Алеко Ник. Екзикуфоровъ	Кирилъ	"
56	" Атанасъ Кировъ Диковъ	Къзълджикъ	Лйтоска
57	" Андрей Г. Коневъ	Медово	Лихиалска
58	" Биню Стояновъ Бинковъ	Айваджикъ	К. бунарска
59	" Андонъ Димовъ	Къзълджикъ	Лйтоска
60	" Бою Тодоровъ Боевъ	К. Харманъ	Бургаска
61	" Бойчо Русевъ Сяровъ	Дълбоки	Ст.-Загорска
62	" Бѣлчо Господиновъ	"	"
63	" Биню Вълевъ Ивановъ	Градецъ	Н.-Загорска
64	" Божко Мар. Божковъ	Р. Кастро	Бургаска
65	" Божинъ Г. Божиновъ	Джемеренъ	"
66	" Биню Мих. Димитровъ	Суватитъ	"
67	" Бою Стояновъ Жековъ	Дюлево	К.-бунарска
68	" Бойо Русевъ Сяровъ	Уруменикъ	Лйтоска
69	" Божко Вълк. Костадиновъ	Н. село	Провадийска
70	Мл.-под. Бою В. Костадиновъ	Бѣлила	К. бунарска
71	Ред. Бойо Ат. Бойчевъ	Ходжамаръ	Бургаска
72	" Биню Велевъ Матевъ	Каялий	"
73	" Биню Жел. Съндаклиевъ	Каба сакаль	Бургаска
74	" Бою Раевъ Статевъ	Казалъкъ	Лихиалска
75	" Бончо Ив. Станевъ	Кюприкъ	Провадийска
76	" Бою Атанасовъ	Чавдарлъкъ	Лихиалска
77	" Василъ Г. Янковъ	Изворъ	Бургаска
78	" Василъ Панайотовъ	Исири	Сливенска
79	" Василъ Ст. Веневъ	Драка	К. Бунарска
80	" Вѣлчо П. Казаковъ	Кюприкъ	Провадийска
81	" Вѣлчо Рачевъ Вѣлчевъ	Ново село	"
82	" Велю Жековъ Велевъ	Лйтосъ	Лйтоска
83	" Василъ Стоиловъ Петковъ	"	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
1-а пех. рота	18-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а "	28-и X. 1912		
2-а "	5-и XI. 1912		
3-а "	5-и XI. 1912		
3-а "	5-и XI. 1912		
3-а "	5-и XI. 1912		
3-а "	7-и III. 1913		
3-а "	4-и XI. 1912		
5-а "	30-и XI. 1912		
5-а "	26-и X. 1912		
5-а "	9-и XI. 1912		
7-а "	1-и XI. 1912		
8-а "	4-и XI. 1912		
9-а "	6-и XI. 1912	Тарфа	
13-а "	24-и XI. 1912		
14-а "	7-и XI. 1912		
15-а "	10-и XI. 1912		
4-а "	18-и VI. 1913	Щипъ	
Санит. команда	7-и XI. 1912		
Обоза	27-и II. 1913	Чорлу	Край Чорлу
"		Султанъ-тепе	
"		Тарфа	Чаталджа
1-а пех. рота	25-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
5-а "	3-и XI. 1912		
"	4-и X. 1912		
2-а "	18-и X. 1912	Бургасъ	
2-а "	17-и VI. 1913	Бунаръ-Хисаръ	
13-а "	17-и VI. 1913	Овчо поле	
14-а "	5-и VII. 1913	Дуленци	
6-а "	5-и VII. 1913	Каменица	
6-а "	17-и VI. 1913	"	
1-а "	18-и X. 1912	Щипъ	
1-а "	18-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
13-а "	4-и IX. 1912	"	
15-а "	7-и XI. 1912	"	
Нестроева рота	8-и XI. 1912	"	
1-а пех. рота	22-и X. 1912	Лозенградъ	Дрм. болница
8-а "	30-и III. 1913	"	Етап. болница
9-а "	13-и XII. 1912	"	
3-а "	7-и XI. 1912	Стралджа	1/5 болница
14-а "	10-и VIII. 1913	Кюстендилъ	Етап. болница
6-а "	5-и VII. 1913	Султанъ-тепе	
6-а "	10-и XI. 1912	Костуръ	

редъ по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
84	Ред. Вълко Русевъ Павловъ	Кюпеклий	Дйтоска
85	" Вълко Вас. Киряковъ	Караачъ	Днхиалска
86	" Вълчанъ Мат. Вълчановъ	Богомилово	Ст.-Загорска
87	" Василъ Иванчевъ	Даутлий	Днхиалска
88	" Вълко Янчевъ Вълковъ	М. Търново	М.-Търновска
89	" Василь Вълковъ Матеевъ	Каялий	Бургаска
90	" Велико Я. Дерековлийски	Русокастро	"
91	" Вълчо Петровъ	Каваклий	Провадийска
92	" Вълю Славовъ Генчевъ	АЗаплий	Дйтоска
93	" Вълчо Ат. Вълевъ	Чумерна	Провадийска
94	" Василь Джор. Каишевъ	Б. Махле	К. бунарска
95	" Вълко Чан. Арабаджиевъ	Сеферкъой	Дйтоска
96	" Василь Димовъ Велевъ	Джемеренъ	Бургаска
97	" Велю Ст. Велевъ	Даутлий	Днхиалска
98	" Василь Дим. Бохчаровъ	Кюприя	Бургаска
99	" Василь Кр. Димовъ	Ваякъой	"
100	" Велико Ап. Михалевъ	Ходжамаръ	"
101	" Вълко Яневъ Велковъ	Галата	Варненска
102	" Вълю Тодоровъ Тафтовъ	К. Кютюкъ	К. бунарска
103	" В. Драковъ х. Алексиевъ	Созополъ	Бургаска
104	" Вълко Чанковъ Валковъ	Карнобатъ	Карнобатска
105	" Вълко Дянковъ Минковъ	Пирне	Дйтоска
106	" Вълю Рачевъ Вълевъ	Н. село	Провадийска
107	" Георги Ат. Ланджевъ	Ковачевци	Самоковска
108	" Георги Вълевъ Георгиевъ	Сандаклий	Провадийска
109	" Георги Димитровъ	Айваджикъ	Дйтоска
110	" Геври Гар. Митовъ	Карасарлий	"
111	" Георги Марковъ Вълевъ	К. Аланъ	"
112	" Георги Марковъ Кьосевъ	Бургасъ	Бургаска
113	Мл. п. Георги П. Лазаровъ	Куванлъкъ	Провадийска
114	Ред. Георги Стаматовъ	Урумкъой	Бургаска
115	" Георги Станевъ Джабовъ	К. бунаръ	К. бунарска
116	" Георги Ст. Коджабашиевъ	Айваджикъ	Дйтоска
117	" Георги Щилияновъ	Гъозекенъ	Днхиалска
118	" Гроздю Вълковъ Грозевъ	Батаджикъ	"
119	" Гроздю Неновъ	Герделий	Карнобатска
120	" Георги Калоян. Дублевъ	Дйтосъ	Дйтоска
121	" Ганю Г. Куруженковъ	Вресово	"
122	" Господинъ Кал. Стояновъ	Кръстина	"
123	" Георги Ат. Калояновъ	Кюпеклий	"
124	" Георги Ив. Русевъ	М. Ченге	"
125	" Георги Геневъ Тодоровъ	Дуванджа	Карнобатска
126	" Господинъ Тан. Тантъновъ	М. Търново	Чирпанска
127	" Ганю Желевъ Сархошевъ	Еркечъ	Днхиалска

ОТЪ КОЯ РОДА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
6-а	7-и XI. 1912		
3-а	" 5-и XI. 1912	Лазаркъой	Чаталджа
3-а	" 14-и XI. 1912	Бунаръ-хисаръ	
3-а	" 1912	Тарфа	Чаталджа
3-а	" 5-и XI. 1912	Селиолу	
1-а	18-и VI. 1913	Щипъ	
1-а	" 1912	Тарфа	Чаталджа
13-а	" 1912	"	
9-а	19-и X. 1912	Пулия	Бунаръ-хисаръ
14-а	" 12-и XI. 1912	Тарфа	Чаталджа
14-а	" 13-и III. 1913	Одринъ	
8-а	" 5-и VII. 1913	Султанъ тепе	
3-а	" 17-и VII. 1913	Щипъ	
15-а	" 5-и VII. 1913	Ръка Каменица	
11-а	16-и VII. 1913	Драмча	
2-а	" 4-и XI. 1912		
2-а	" 17-и III. 1913		
3-а	" 5-и XI. 1912		
4-а	" 4-и XI. 1912		
7-а	" 12-и XII. 1911		
8-а	" 17-и VI. 1913		
9-а	" 6-и XI. 1912		
14-а	" 10-и VII. 1913		
6-а	" 10-и VII. 1913		
3-а	" 11-и XI. 1912	Странджа	Етапна болница
4-а	" 18-и III. 1913	Чорлу	1 5 п. болница
10-а	" 11-и XI. 1912	Странджа	1/5 "
2-а	" 18-и II. 1913	Чорлу	2/6 "
2-а	" 2-и XI. 1912	Странджа	1/5 "
13-а	" 1-и I. 1913	Чорлу	3/10 "
4-а	" 11-и II. 1913	"	2 9 "
4-а	" 11-и VII. 1913	Ваксево	3/7 "
4-а	" 22-и XII. 1912	Лозенградъ	2 ет. болн.
12-а	" 22-и I. 1913	Чорлу	3 10 п. болница
16-а	" 2-и XII. 1912	Калфакъой	2/4 "
3-а	" 9-и XI. 1912	Сарай	2,9 "
8-а	" 5-и VII. 1913	Султанъ тепе	
10-а	20-и XI. 1912	Бунаръ-хисаръ	
10-а	" 1912	Тарфа	
11-а	" 26-и VI. 1913	Султанъ-тепе	
11-а	" 18-и VI. 1913	Кукушъ	
11-а	" 15-и VI. 1912	Тарфа	
11-а	" 4-и XI. 1912	"	
12-а	" 20-и XI. 1912	"	

ред по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
128	Ред. Георги Гюровъ	Чимосъ	Данхиалска
129	" Георги К. Аршировъ	Св. власъ	"
130	" Георги Андреевъ	Силистра	Силистренска
131	" Георги Дим. Алексиевъ	Атанасово	Бургаска
132	" Георги Илчевъ Георгиевъ	"	"
133	Мл. под. Гено Г. Геноолу	Дюлгерлий	"
134	Ред. Григоръ Атанасовъ	Изворъ	"
135	" Георги Ст. Калчевъ	"	"
136	" Георги Миховъ Николовъ	"	"
137	" Георги Доневъ Доневски	Кабасакалъ	"
138	" Гани Желевъ Добревъ	Каялий	"
139	" Георги Дим. Бодуровъ	Кърхарманъ	"
140	" Георги Индовъ	Урумкъой	"
141	" Георги Найденовъ Радевъ	Кърчешме	"
142	" Георги Грудовъ Пейчевъ	Кюприя	"
143	" Георги Стояновъ Русковъ	Мехмечкъой	"
144	" Георги Тод. Ивановъ	Н. Панчарево	"
145	" Георги Койчевъ Янчевъ	Мехмечкъой	"
146	" Георги Дим. Лободовъ	Бунаръ Хисаръ	Бун." Хисарска
147	" Георги Ив. Молдовановъ	Саржмуса	Бургаска
148	" Георги П. Налбандски	Созополъ	"
149	" Господинъ Н. Ивановъ	Суватитъ	"
150	" Господинъ Д. Господиновъ	"	"
151	" Георги С. Индовъ	"	"
152	" Георги Павл. Ивановъ	Девня	Провадийска
153	" Георги Сург. Атанасовъ	Н. Шипка	"
154	" Георги Хр. Радевъ	Чалъ махле	"
155	" Георги Пет. Кишишевъ	"	"
156	" Гани Сл. Кавалджиевъ	"	"
157	" Георги Въл. Георгиевъ	Тестиджи	"
158	" Георги Я. Гиневъ	Сава	"
159	" Георги Т. Георгиевъ	Ченге	"
160	" Господинъ Станковъ	Чокурево	Елховска
161	" Георги Ат. Комитовъ	Пирне	Лйтоска
162	М. подоф. Гани Й. Даскаловъ	"	"
163	Ред. Георги Щер. Петровъ	Тасъ тепе	"
164	" Георги Балевъ	Чемурне	Провадийска
165	" Господинъ Д. Господиновъ	Драка	К. бунарска
166	" Господинъ Г. Минковъ	"	"
167	" Господинъ Дим. Колевъ	"	"
168	" Георги Г. Брадевъ	Дюлево	"
169	" Гочо Ян. Станковъ	Бей махле	"
170	" Георги Ж. Пехливановъ	"	"
171	" Георги Арабаджиевъ	Къдиево	Л. градска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
12-а пех. рота	20-и XI. 1912	Тарфа	Чаталджанско
11-а "	5-и XI. 1912	Лазаркъой	"
11-а "	— 1912	Караджакъой	"
11-а "	2-и II. 1912	Чорлу	"
11-а "	5 и XI. 1912	Деркосъ	"
3-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	"
3-а "	18-и I. 1913	Бургасъ	"
15-а "	20-и XI. 1912	Сарай	Визенска
11-а "	10-и XI. 1912		Одринска
11-а "	31-и V. 1913		
1-а "	18-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
5-а "	3-и XI. 1912	Тарфа	
5-а "	1913	р. Бръгалница	
Нестроева рота	3-и I. 1913	Казжлбунаръ	Чорленска
8-а "	12-и X. 1912	Бунаръ-хисаръ	
13-а "	6-и XI. 1912	с Караджакъой	
13-а "	5-и XI. 1912		Визенска
13-а "	30-и IX. 1912	Пуралий	
1-а "	26-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а "	16-и X. 1912	Караджакъой	
11-а "	18-и X. 1912	р. Пуралий	Бун. Хисарско
2-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	Щипско
2-а "	18-и VI. 1913		"
5-а "	9-и VII. 1913	Струмица	
5-а "	1913	Султанъ-тепе	
5-а "	16-и X. 1912		
13-а "	13-и XI. 1913	Тарфа	
13-а "	13-и XI. 1912	Чифликъ	
13-а "	5-и XI. 1912	Чаталджа	
13-а "	10-и VI. 1913	р. Каменица	
14-а "	16-и XI. 1912	Бълградъ	
3-а "	20-и XII. 1912	Димотика	
3-а "	15-и XI. 1912		Чаталджанско
9-а "	18-и XI. 1912	Тарфа	
9-а "	20-и XI. 1912	"	"
11-а "	9 и XI. 1912	"	"
11-а "	9-и XI. 1912		
6-а "	7-и XI. 1912	Тарфа	Чаталджанско
6-а "	9-и XI. 1912	Бълградъ	Странджа
6-а "	9-и XI. 1912	"	"
6-а "	1913	Калфакъой	
6-а "	1913	г. Кавала	
6-а "	1913	Кукушъ	
6-а "	1913		

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
172	„ Георги П. Дурмушевъ	Б. Алагюнъ	К.-бунарска
173	„ Георги Ст. Коджабашевъ	Дюлево	"
174	„ Георги Дим. Жабовъ	К. бунаръ	"
175	„ Гочо Димитровъ	Кирилъ	"
176	„ Георги Жел. Крапчевъ	Къзж-клисе	"
177	„ Георги Ман. Чолаковъ	Кръкчалъ	"
178	„ Георги П. Мечковъ	Мадлежъ	"
179	„ Георги Я. Диамандиевъ	Коджа букъ	"
180	„ Георги Том. Пъевъ	Пирокъ	Л. градска
181	„ Георги Хр. Стояновъ	К. кочъ	"
182	„ Георги Груд. Гочевъ	Орханкъой	К. Бунарска
183	„ Генчо Вел. Генчевъ	Сигменъ	Карнобатска
184	„ Георги С. Николовъ	Г. алмалий	К. Бунарска
185	„ Георги Кос. Георгиевъ	Якезлий	Бургаска
186	„ Гани Г. Георгиевъ	М. ченге	Провадийска
187	„ Георги П. Ивановъ	Кованлъжка	Провадийска
188	„ Георги С. Индовъ	Урумкъой	Бургаска
189	„ Георги К. Господиновъ	Драка	К. бунарска
190	„ Георги Жел. Стояновъ	К. клисе	"
191	„ Георги З. Гюргакевъ	Бургазъ	Бургаска
192	„ Теорги Сантровъ	Джумалий	О. пазарска
193	„ Георги Г. Геновъ	Дюлгерлий	Бургаска
194	„ Георги Д. Дойновъ	К. Бунаръ	К. бунарска
195	„ Гани Въл. Мерджановъ	Пирне	Лйтоска
196	„ Георги Тод. Роевъ	Чемурга	Провадийска
197	„ Георги Тод. Стояновъ	Каратепе	Бургаска
198	„ Георги М. Михалеулъ	Созополь	"
199	„ Господинъ М. Тодоровъ	Г. алманлий	К. бунарска
200	М. подоф. Гани С. Ганчевъ	Пирне	Лйтоска
201	Ред. Георги Мит. Матевъ	Буюклий	"
202	„ Георги Кир. Янъшевъ	Купадина	К. бунарска
203	„ Георги Атанасовъ	Кюпеклий	Лйтоска
204	„ Георги С. Петковъ	Лйтосъ	"
205	„ Георги К. Пейчевъ	Кюприя	Бургаска
206	„ Григоръ Хр. Милевъ	Д. дере	К. бунарска
207	„ Георги Щерионовъ	Гъозикенъ	Лихиалска
208	„ Георги Ил. Гидишевъ	Геребунаръ	К. бунарска
209	„ Георги Сл. Илиевъ	Чалжмахле	Провадийска
210	„ Грозю К. Тодоровъ	Съндъклъй	"
211	„ Георги Д. Желъсковъ	Ески-Паслий	Лихиалска
212	„ Господинъ Т. Тодоровъ	Даутлий	"
213	„ Георги Т. Пъевъ	Мадлежъ	К. бунарска
214	„ Георги С. Койчевъ	Изворъ	Бургаска
215	„ Георги Г. Стоевъ	Н. село	Провадийска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
9-а пех. рота	— 1912	Чаталджа	
—	22-и XII. 1912	Л. градъ	
—	— 1912	Тарфа	
Доп. дружина	8-и X. 1913	Бургасъ	
8-а пех. рота	17-и VI. 1913	Овче поле	
7-а	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
9-а	5-и XI. 1912	Калфакъой	
9-а	9-и XI. 1912	Тарфа	
3-а	8-и XII. 1912	Чорлу	
3-а	8-и VI. 1913	Овче поле	
6-а	7-и VI. 1913		Щипско
6-а	20-и X. 1912	Виза "	"
9-а	20-и VI. 1913	София	
4-а	18-и VI. 1913	Щипъ	
13-а	5-и VII. 1913	Каменица	
13-а	7-и VII. 1913	Доленци	
5-а	5-и VII. 1913	р. Каменица	
6-а	5-и VII. 1913		"
8-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
1-а	18-и X. 1912		
1-а	2-и VII. 1913		
2-а	17-и VI. 1913		
4-а	29-и XI. 1912		
5-а	8-и XI. 1912		
5-а	4-и XI. 1912		
6-а	6-и XI. 1912		
7-а	2-и XI. 1912		
9-а	5-и VII. 1913		
9-а	7-и XI. 1912		
10-а	11-и XI. 1912		
10-а	4-и XI. 1912		
11-а	7-и XI. 1912		
11-а	15-и XI. 1912		
11-а	19-и X. 1912		
11-а	5-и XI. 1912		
12-а	22-и III. 1913		
13-а	14-и XI. 1912		
13-а	13 и XI. 1912		
13-а	7-и XI. 1912		
15-а	21-и XI. 1912		
15-а	4-и XI. 1912		
15-а	7-и XI. 1912		
15-а	20-и II. 1913		
15-а	22-и X. 1912		

редъ по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
216	Георги П. Тодоровъ	Батаджикъ	Данхиалска
217	" Георги Ат. Ставревъ	Емиркьой	"
218	" Георги Николовъ	Изворъ	Бургаска
219	Ст. подоф. Георги Подуляновъ	Бургазъ	"
220	Опълч. Гочо Янковъ	Коюнъ-бунаръ	Ямболска
221	Ред. Георги Стаматовъ	Урумкьой	Бургаска
222	" Георги Янчевъ	Даутлий	Данхиалска
223	" Георги Ивановъ	Къшла-дере	"
224	" Георги Г. Панайотовъ	Горица	"
225	" Димитъръ Д. Петковъ	Куруджиево	Карнобатска
226	" Димитъръ Г. Гиргицовъ	Айтосъ	Айтоска
227	" Димитъръ Вълковъ	Созополъ	Бургаска
228	Ст. под. Димитъръ Ив. Сираковъ	Н. Панчево	"
229	Ред. Димитъръ Михалевъ	Горица	Данхиалска
230	" Димитъръ С. Тетеновъ	Гергебунаръ	К. бунарска
231	" Димитъръ Ст. Мусовъ	Казжъ-клисе	"
232	" Димитъръ Т. Севдаловъ	Арнауткьой	Данхиалска
233	" Димитъръ К. Касъровъ	Джемеренъ	Бургаска
234	" Димитъръ Янакиевъ	Каваклий	Елховска
235	" Димо Ил. Тонцуди	Янъчъ-дере	Бургаска
236	" Димо К. Костовъ	Вресово	Айтоска
237	" Димо М. Драгневъ	Чалъкъ-махле	Провадийска
238	М. подоф. Димо Ж. Карадимовъ	Джумалий	Карнобатска
239	Ред. Добри Георгиевъ	Подвисъ	"
240	" Досю Р. Досевъ	Г. Чифликъ	Провадийска
241	" Драганъ К. Шоповъ	Айтосъ	Айтоска
242	" Димо С. Петковъ	Алтаразакъ	"
243	" Димо Я. Димовъ	Айтосъ	"
244	" Димитъръ Н. Малмазининъ	"	"
245	" Дучо К. Джубуровъ	"	"
246	" Димо В. Топаловъ	"	"
247	" Димо Г. Ивановъ	"	"
248	" Димо Р. Теневъ	"	"
249	" Димо Ивановъ	"	"
250	" Димитъръ Ат. Костадиновъ	Джумалий	Карнобатска
251	" Димитъръ Я. Димовъ	Крива круша	Н. Загорска
252	" Добри Ж. Колчевъ	Комарево	Карнобатска
253	" Димо Г. Димовъ	Буюклий	Айтоска
254	" Дълко Т. Недѣлковъ	"	"
255	" Димо Мар. Атанасовъ	Вресозо	Ямболска
256	" Дражо Т. Дражевъ	Карапча	"
257	" Димитъръ Ив. Димитровъ	Карасарлий	Айтоска
258	" Дражо Т. Стояновъ	Кюпеклий	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
15-а "	2-и III. 1912		
16-а "	1-и XI. 1912		
Парковъ взв.	15-и XI. 1912		
Карт. рота	8-и XI. 1912		
Нестр. рота	15-и XI. 1912		
16-а пех. рота	12-и II. 1913		
Нестр. рота	2-и XII. 1912		
16-а пех. рота	3-и XI. 1913		
Нестр. рота	3-и XI. 1912		
7-а пех. рота	12-и XI. 1913	Щипъ	3/8 пол. болница
7-а "	7-и VII. 1913	Кочане	
15-а "	21-и XII. 1912	Гара Чорлу	3/10 "
5-а "	4-и XI. 1912		
1-а "	21-и I. 1913	Чорлу	Етап. болница
13-а "	18-и II. 1913	Гара Чорлу	3/10 п. болница
8-а "	18-й XI. 1912	Странджа	1/5 "
—	2-и XII. 1912	Калфакъой	2/5 "
3-а "	18-и VI. 1913	Щипъ	8 див. болница
12-а "	10-и X. 1912	Демиркъой	2/3 пол. болница
—	30-и XII. 1912		6/4 "
15-а "	9-и XI. 1912	Странджа	1/5 "
10-а "	1-и II. 1913	Лозенградъ	2 Етап. болница
13-а "	9-и XI. 1912	Странджа	1/5 пол. болница
5-а "	14-и XII. 1912	Ямболъ	Етап. болница
1-а "	13-и XII. 1912	Странджа	1/5 пол. болница
13-а "	5-и VII. 1913	Султанъ-тепе	
—	4-и XI. 1912	Лазаркъой	Чаталджанско
8-а "	5-и XI. 1912		
3-а "	10-и XI. 1912		Чаталджа
3-а "	10-и XI. 1912		
—	10-и XI. 1912		
—	6-и XI. 1912	Тарфа	Чаталджа
—	6-и XI. 1912		
3-а "	8-и XI. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
8-а "	4-и XI. 1912	Лазаркъой	Чаталджанско
—	1913		
10-а "	8-и XI. 1912	Тарфа	Чаталджанско
10-а "	4-и XI. 1912		
11-а "	8-и XI. 1912	Странджа	
—	1913		
—	3-и XI. 1912	Караджакъой	Чаталджа
—	1913		

РЕДЪ НО	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ И ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		ГРАДЪ ИЛИ СЕЛО	ОКОЛИЯ
259	" Даню Т. Минчевъ	М. Верея	Ст. загорска
260	" Димитъръ В. Димитровъ	Кара-агачъ	Анхиалска
261	" Драгой Божиловъ	Ахлий	"
262	" Димитъръ К. Кехайовъ	Ковчасъ	Л. градска
263	" Дойчо Г. Друмевъ	Гулица	Анхиалска
264	" Друми Л. Добревъ	"	"
265	" Добри Нед. Михалевъ	"	"
266	" Драгни Зл. Драгневъ	Еркечъ	"
267	" Драгой Бож. Драгоевъ	Ахлий	"
268	" Димитъръ Ат. Георгиевъ	—	—
269	" Диню Р. Диновъ	Забреново	М. търновска
270	" Добри Нед. Михалевъ	Гулица	Анхиалска
271	" Димитъръ П. Събевъ	Атанаскъой	Бургаска
272	" Добри Г. Ненчевъ	Джемеренъ	"
273	" Димо Ж. Събенски	Кабасакаль	"
274	" Димитъръ С. Димитровъ	Дълбоки	Ст. загорска
275	" Димо П. Георгиевъ	Каялий	Бургаска
276	" Добри М. Кировъ	"	"
277	" Димитъръ Ст. Русчевъ	"	"
278	" Димитъръ Т. Маслинковъ	Къръ чешме	"
279	" Димитъръ Стояновъ	Панчарево	"
280	" Дико С. Моховъ	"	"
281	" Димитъръ Ив. Пъшелевъ	Р. кастро	"
282	" Димитъръ К. Продановъ	Сарж-муса	"
283	" Димитъръ П. Димитровъ	Ахлатлий	"
284	" Димитъръ М. Христовъ	Суватитъ	"
285	" Димитъръ Хр. Поучиски	Трояново	"
286	" Димитъръ К. Курдалиевъ	"	"
287	" Димитъръ В. Яневъ	Урумкъой	"
288	" Димитъръ К. Продановъ	Еникъой	"
289	" Димо П. Даулевъ	Г. Алманлий	Анхиалска
290	М. п. Димитъръ Н. Пиперовъ	Факия	К. бунарска
291	Ред. Димитъръ Т. Станевъ	Драка	"
292	" Димитъръ Димитровъ	Яйледжиликъ	Елховска
293	Ред. Димитъръ Гosp. Загорски	Бей-махле	Кара-бунарска
294	" Добри Няг. Петровъ	"	"
295	" Дамянъ Йов. Дамяновъ	Кара-бунаръ	"
296	" Дим. Ат. (бабинъ Маринъ)	"	"
297	" Димитъръ Ник. Черкезовъ	Коджа-букъ	"
398	" Димо Ст. Поповъ	Копанина	"
309	" Дойно Димовъ Урдовъ	Къзж-клисе	"
300	" Дойно Яневъ Тодоровъ	"	"
301	" Дринко Кир. Стояновъ	Кръкъ-чалъ	"
302	" Димо Ил. Шошковъ	Орханкъой	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или РАНЕНЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
2-а пех. рота	19-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
3-а "	13-и XII. 1912	Синеклий	
15-а "	12-и X. 1912	Тарфа	
13-а "	5-и XI. 1912	Чаталджа	
—	— 1912	"	
16-а "	7-и VII. 1913	Султанъ тепе	
16-а "	22-и VII. 1913	Тарфа "	
12-а "	18-и XI. 1912	"	
7-а "	10-и XI. 1912	"	
—	—	—	
5-а "	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
5-а "	16-и VII. 1913	Султанъ тепе	
—	VI. 1913	Кочани	
—	— 1912		
1-а "	8-и XI. 1912		
2-а "	26-и X. 1912	Папазъ-тепе	
1-а "	19-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а "	16-и XI. 1912		
1-а "	8-и XII. 1912	Тарфа "	
2-а "	18-и VI. 1912	Шипъ	
Карт. рота	2-и XI. 1912		
—	20-и XI. 1912		
5-а пех. рота	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
7-а "	16-и XI. 1912	Караджакъой	
—	16-и VII. 1913		
—	— 1913	Овчо поле	
3-а "	6-и XI. 1912	Тарфа	
3-а "	7-и XI. 1913	Лазаркъой	
5-а "	6-и XI. 1912	Тарфа	
13-а "	11-и XI. 1912		
9-а "	6-и XI. 1912	Калфакъой	
—	15-и XI. 1912	"	
12-а "	4-и XI. 1912	Тарфа	
—	16-и X. 1912	Колиби	
—	20-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
13-а "	4-и XI. 1912	Чаталджа	
—	7-и XI. 1912	Чорлу	
—	9-и XI. 1912	Лозенградъ	
—	1913		
Доп. дружина	7-и X. 1912	Карамлъкъ	
8-а пех. рота	26-и XI. 1912	Синекли-дере	
8-а "	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
7-а "	9-и XI. 1912	Тарфа	
2-а "	8-и XI. 1913	Бургасъ	

№ редъ по р.	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Окоия
303	" Димо Биневъ Георгиевъ	Орханкъой	Кара-бунарска
304	" Дълчо Петк. Димитровъ	Еникъой	Карнобатска
305	" Дълю Въл. Керкизовъ	Шабанъ кжрж	К. бунарска
306	" Руси Русевъ Досевъ	Подвисъ	Карнобатска
307	" Димитъръ В. Пепеляшковъ	Сливенъ	Сливенска
308	" Дичо Петковъ	Дуруклий	Ямболска
309	" Даню Ст. Даневъ	Коюнъ бунаръ	"
310	" Дечо Сл. Дъчевъ	Дълбоки	Ст. загорска
311	" Димитъръ Ат. Барковъ	Уруменикъой	Лйтоска
312	" Дончо Янковъ Ивановъ	Хаджи-дере	Провадийска
313	" Димитъръ Т. Димитровъ	Кадъкъой	Лйтоска
314	" Диматъръ Цв. Тодоровъ	Кръкъчаль	К. бунарска
315	" Димитъръ П. Събевъ	Атанаскъой	Бургаска
316	" Димитъръ Мил. Стоиловъ	Алванаръ	О. пазарска
317	Мл. п. Димитъръ Ат. Георгиевъ	Бургасъ	Бургаска
318	Ред. Димитъръ Тод. Щеревъ	Кара тепе	"
319	" Димитъръ Д. Желевъ	Юмрукъ кая	К. бунарска
320	" Димитъръ Ранг. Теневъ	Бургасъ	Бургаска
321	" Димитъръ П. Грънчаровъ	Ихтиманъ	Ихтиманска
322	" Диню Т. Караверлерски	Уруменикъой	Лйтоска
323	" Димитъръ С. Кермекчиевъ	Янъчъ-дере	Бургаска
324	" Дико Дим. Диковъ	Гъзикенъ	Дихиалска
325	" Димитъръ Хр. Димитровъ	Джемеренъ	Бургаска
326	" Димитъръ Костадиновъ	"	"
327	" Димитъръ Янчевъ	Якезлий	"
328	" Димитъръ Я. Маврулковъ	Гергебунаръ	К. бунарска
329	" Димитъръ Г. Палетовъ	Н. Панчево	Бургаска
330	" Димитъръ Тод. Митеvъ	Ново село	Провадийска
331	" Димитъръ Г. Златарски	Бей-махле	К. бунарска
332	" Димо Ноневъ	Подвисъ	Карнобатска
333	" Димитъръ Г. Стояновъ	Теркуменъ	Лйтоска
334	" Димо Янчевъ Димовъ	Бѣла	Варненска
335	" Димо Радевъ	Ал. Кайрякъ	Бургаска
336	" Добри Яневъ Ивановъ	Кжджъкой	Лйтоска
337	" Димитъръ Р. Митеvъ	Лйтосъ	"
338	" Димитъръ П. Минковъ	Р. махле	Провадийска
339	" Димитъръ Кировъ	Сжрж.-меса	Бургаска
340	" Димо Стояновъ	Вресово	Лйтоска
341	" Димитъръ К. Панайотовъ	Дихиало	Дихиалска
342	" Димитъръ Г. Начевъ	Каярда	Провадийска
343	" Добри Кр. Стояновъ	Н. село	"
344	" Димитъръ Тод. Пъевъ	Карнобатъ	Карнобатска
345	" Димитъръ Я. Вълкановъ	Созополь	Бургаска
346	" Димитъръ Теневъ	Бараклий	Дихиалска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
5-а пех. рота	30-и I. 1913	Тарфа	
6-а "	2-и XI. 1912	"	
6-а "	26-и III. 1913	Одринъ	
1-а "	14-и XI. 1912	Ямболъ	
1-а "	20-и VI. 1913		
1-а "	10-и XI. 1912	Чаталджа	
Доп. дружина	15-и II. 1913	Бургасъ	
	15-и XI. 1912	Около Чаталджа	
2-а пех. рота	18-и VI. 1913	Щипъ	
2-а "	18-и VI. 1913		
2-а "	22-и VI. 1913	"	
10-а	5-и VII. 1913	Кочани	
6-а "	5-и VII. 1913	Каменица	
6-а "	17-и VI. 1913	"	
5-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	
6-а "	27-и VI. 1913		
7-а "	17-и VI. 1913	р. Каменица	
8-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	
15-а	30-и V. 1913	"	
2-а "	18-и X. 1912	"	
3-а "	5-и XI. 1912		
3-а "	2-и XI. 1912		
3-а "	6-и XI. 1912		
3-а "	7-и XI. 1912		
3-а "	5-и XI. 1912		
4-а "	29-и XI. 1912		
5-а "	19-и X. 1912		
5-а "	5-и VII. 1913		
6-а "	20-и X. 1912		
9-а "	3-и XI. 1912		
9-а "	20-и X. 1912		
10-а	5-и XI. 1912		
10-а	4-и XI. 1912		
10-а	4-и XI. 1912		
10-а	2-и XI. 1912		
12-а "	9-и III. 1913	Баба-ески	
12-а "	2-и XI. 1912		
12-а "	5-и XI. 1912		
13-а "	20-и X. 1912		
14-а "	5-и XI. 1912		
14-а "	5-и XI. 1912		
14-а "	22-и VI. 1913		
14-а "	4-и XI. 1913		
15-а "	27-и XI. 1912		

ред по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
347	„ Димитъръ Ив. Маноловъ	Къшла дере	Анхиалска
348	„ Димитъръ Желѣзковъ	Б. бунаръ	Ямболска
349	„ Димитъръ Илчевъ	Каяджикъ	"
350	„ Димо Стояновъ	Вресово	Дйтоска
351	„ Диню Стояновъ	Бургасъ	Бургаска
352	„ Енчо Господиновъ	Суватитѣ	"
353	„ Енчо Таневъ Диковъ	Орханкъой	Карнобатска
354	„ Енчо Тоневъ	Архангелъ	Бургаска
355	„ Енчо Прод. Кешишевъ	Каракютукъ	К. бунарска
356	„ Ефтимъ Г. Станчевъ	Къръ-харманъ	Бургаска
357	„ Енчо Добр. Тодоровъ	Трояново	"
358	„ Янаки Желевъ Колевъ	Буюклий	Дйтоска
359	„ Ефтимъ Будуровъ	Къръ харманъ	Бургаска
360	„ Еню Гроздевъ Колевъ	Шабанъ-кърж	К. бунарска
361	„ Жеко Станчевъ Дичевъ	Орханкъой	"
362	„ Желю Вълч. Петковъ	Каба-сакалъ	Бургаска
363	„ Желю Рад. Рачевъ	Елхово	Казанльшка
364	„ Желѣзко А. Жековъ	Паницово	Анхиалска
365	„ Жеко Раевъ Миневъ	Н. Панчево	Бургаска
366	„ Желѣзко Митевъ Дичевъ	Суватитѣ	"
367	„ Желѣзко Ст. Стояновъ	Сазлѫкъой	"
368	„ Желѣзко Д. Георгиевъ	Къзж-клисе	К. бунарска
369	„ Желю Яневъ Желевъ	Драка	"
370	„ Желѣзко Ш. Желѣзковъ		"
371	„ Жеко Ян. Овчаровъ	Бей-махле	"
372	„ Жеко Радевъ Диневъ	Куру-дере	"
373	„ Желѣзко Ал. Шикировъ	Кърчаль	"
374	„ Желѣзко Костовъ	Тагракъой	"
375	„ Жеко Анинъ Моминъ		"
376	„ Жеко Илиевъ Яневъ	Т. алгюнъ	"
377	„ Жеко Кузмановъ		"
378	„ Жеко Ст. Василевъ	Атракларе	Сливенска
379	„ Желѣзко К. Георгиевъ	Татарени	Дйтоска
380	„ Желѣзко Ал. Петковъ	Кръкъ-чалъ	К. бунарска
381	„ Жеко Д. Господиновъ	Бургасъ	Бургаска
382	„ Желѣзко Ст. Неновъ	Русокастро	"
383	„ Желѣзко Атанасовъ		"
384	„ Желю Дудуковъ Рашевъ	Казълджикъ	Дйтоска
385	„ Желѣзко Стояновъ	Якезлий	Бургаска
386	„ Злати Димитровъ	Къзълджикъ	Дйтоска
387	„ Злати Чаневъ Златевъ	Карнобатъ	Карнобатска
388	„ Злати Дим. Петровъ	Къзълджикъ	Дйтоска
399	„ Захари В. Коконовъ	Котель	Котелска
390	„ Захария Т. Тодоровъ	Анхиало	Анхиалска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
16-а пех. рота	9-и XI. 1912		
Нестроева рота	8-и XI. 1912		
"	8-и XI. 1912		
"	21-и XI. 1912		
"	10-и XI. 1912		
Сборна команда	11-и VII. 1913	Кждинъ мостъ	
6-а пех. рота	1-и XII. 1912		
6-а	1-и XII. 1912		
4-а	4-и XI. 1912	Лозенградъ	
14-а	6-и II. 1913 1913	"	
10-а	8-и XI. 1912 1912	Тарфа	
14-а пех. рота	6-и VII. 1913	Каменица	
4-а	29-и I. 1913	Чорлу	
9-а	25-и II. 1913	"	
6-а	1-и XII. 1912	Лозенградъ	
6-а	6-и XI. 1912	Чаталджа	
6-а	4-и XI. 1912		
11-а пех. рота	5-и X. 1912	Одринъ	
11-а	27-и X. 1912	Тарфа	
2-а	18-и VI. 1913	Щипъ	
Нестроева рота	21-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
4-а пех. рота	18-и VI. 1913	Щипъ	
8-а	8-и XI. 1912		
7-а	30-и VII. 1913	Кочаница	
7-а	— 1913	Овче поле	
7-а	1-и III. 1913	Калфакъой	
9-а	3-и XI. 1912	Странджа	
9-а	4-и XI. 1912	"	
14-а	1-и XI. 1912		
2-а	18-и VI. 1913	Щипъ	
14-а	22-и VI. 1913	Кочани	
14-а	5-и VI. 1913	Чаталджа	
14-а	5-и VII. 1913	Каменица	
14-а	—	—	
14-а пех. рота	4-и XI. 1912		
Санитаренъ	14-и XI. 1912		
7-а пех. рота	1-и XI. 1912	Лазаркъой	
7-а	— 1913	Щипъ	
10-а	4-и XI. 1912		
11-а	20-и XI. 1912		
14-а	5-и XI. 1912		

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
391	Иванъ Атанасовъ	Сремъ	Елховска
392	Иванъ Бар. Тодоровъ	Пирне	Дйтоска
393	Иванъ Дим. Стоиловъ	Кара-бунаръ	Кара-бунарска
394	Иванъ Еневъ Ветревъ	Урумкъой	Бургаска
395	Иванъ Желевъ Добревъ	Суватитъ	"
396	Иванъ Савакевъ Ивановъ	Мехмечкъой	"
397	Иванъ Цв. Ивановъ	Кованлъкъ	Провадийска
398	Иванъ Жек. Кираджиевъ	Кайрякъой	Бургаска
399	Илия Доневъ Илиевъ	Янъчъ-дере	"
400	Илчо Госп. Илчевъ	Суватитъ	"
401	Иванъ Ст. Шоповъ	Дйтосъ	Дйтоска
402	Иванъ Пан. Ялмазовъ	"	"
403	Иванъ П. Конделовъ	Лапразакъ	"
404	Ибраимъ К. Халиловъ	Дйтосъ	"
405	Иванъ П. Ивановъ	Елхово	Казанлъшка
406	Илия Нед. Пейчевъ	Дълбоки	Ст. Загорска
407	Иванъ Ив. Иовевъ	Козлуджа	Казанлъшка
408	Иванъ П. Тодоровъ	Чимосъ	Дихиалска
409	Йовко Тод. Стояновъ	Къопеклий	Дйтоска
410	Иванъ Димовъ Ивановъ	Марково	"
411	Иванъ Койчевъ	М. ченгене	"
412	Иванъ х. Недѣлковъ	Уланлий	"
413	Иванъ Димитровъ	Харами-дере	Дихиалска
414	Илия Й. Стойковъ	Голица	"
415	Иванъ Войковъ	Къръ-чешме	Бургаска
416	Иванъ Ст. Гетовъ	Аланкайрякъ	"
417	Иванъ Вълкановъ	Джемеренъ	"
418	Иванъ Яневъ Ивановъ	Янъчъ-дере	"
419	Иванъ Драгневъ	Дюлгери	"
420	Иванъ Ил. Тасламевъ	Изворъ	"
421	Иванъ Дим. Арнаудовъ	"	"
422	Иванъ Кировъ Статевъ	Каялий	"
423	Иванъ Ст. Томполу	"	"
424	Иванъ Прод. Момчиловъ	Обочище	Харманлийска
425	Иванъ Г. Господиновъ	Къръ-чешме	Бургаска
426	Илчо Георг. Райковъ	Н. Панчево	"
427	Илия Доневъ	Г. Чифликъ	Провадийска
428	Иванъ Нед. Миховъ	Г. Ченге	"
429	Йорданъ Янковъ	"	"
430	Иванъ Стойч. Сивовъ	Пирне	Дйтоска
431	Иванъ Въл. Кокаленовъ	Факия	К. бунарска
432	Иванъ Мил. Пурджевъ	Г. Алманлий	"
433	Иванъ Димовъ Шавовъ	"	"
434	Иванъ Г. Таковъ	"	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
Парков. взводъ	9-и II. 1913	Чорлу	
9-а пех. рота	19-и I. 1913	"	
16-а "	26-и III. 1913	"	
Нестр. рота	11-и XII. 1912	Караджа	
2-а пех. рота	22-и X. 1912	Яна	
1-а "	—		
3-а "	27-и X. 1912	Караджакъой	
15-а "	2-и VII. 1913		
13-а "	4-и I. 1913	Чорлу	
Сбор. рота	11-и VII. 1913	Кждинъ мостъ	
Нестр. рота	14-и XI. 1912	Караджакъой	
"	14-и XI. 1912		
10-а пех. рота	4-и XI. 1912	Лозенградъ	
	— 1913	Дойранъ	
	8-и XI. 1912	Чаталджа	
	— 1913	Кукушъ	
10-а пех. рота	8-и XII. 1912	Калфакъой	
11-а "	21-и XI. 1912	Тарфа	Одринско
	— 1912		
11-а пех. рота	17-и XI. 1912	Тарфа	
	16-и X. 1912	Провадия	
11-а пех. рота	17-и XI. 1912	Щипъ	
	17-и VI. 1913	Тарфа	
	— 1912		
5-а пех. рота	5-и XI. 1912	Лазаркъой	
	— 1912	Мидия	
3-а пех. рота	18-и XI. 1912	"	
	4-и XI. 1912	Тарфа	
1-а пех. рота	8-и XI. 1912	"	
4-а "	4-и XI. 1912	"	
1-а "	15-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
2-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	
1-а "	16-и XI. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
Нестр. рота	13-и XI. 1912	К. бунаръ	
5-а пех. рота	8-и XI. 1912		
13-а "	— 1913	Чорлу	
15-а "	22-и XI. 1912	Тарфа	
15-а "	28-и XII. 1912	Чорлу	
9-а пех. рота	18-и XI. 1912	Тарфа	
	5-и III. 1913	Одринъ	
	— 1912	Калфакъой	
9-а пех. рота	— 1912	"	
	— 1912	Тарфа	

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
435	" Илия Д. Воденичаровъ	Къдиево	Л. градска
436	" Иванъ Дим. Берденлиевъ	Б. Дагюрнъ	К. бунарска
437	" Иванъ Карадимовъ	"	"
438	" Илия Г. Станковъ	Дюлово	"
439	" Иванъ Хр. Калчевъ	Кара-бунаръ	"
440	" Иванъ Гюровъ	Кирилъ	"
441	" Иванъ Дойновъ Мирчевъ	Коджа-букъ	"
442	" Иванъ Ст. Врачевъ	Къзж-клисе	"
443	" Иванъ Жел. Дъндровъ	Кръкъ-чалъ	"
444	" Иванъ Войковъ Ивановъ	"	"
445	" Иванъ Вълковъ Кондевъ	"	"
446	" Иванъ Г. Гайдарджиевъ	"	"
447	" Иванъ П. Пъдаревъ	Орханкъой	"
448	" Иванъ Ст. Солаковъ	Шабанкърж	"
449	" Иванъ Ап. Ивановъ	"	"
450	" Иванъ Енчевъ Ивановъ	Дуванджа	Карнобатска
451	" Иванъ Вълч. Ивановъ	Мокренъ	"
452	" Иванъ Ст. Башлевъ	Костенецъ	Ихтиманска
453	" Иванъ П. Чинтуловъ	Сливенъ	Сливенска
454	" Иванъ Юрд. Лазаровъ	Хасанъ-факж	О.-Пазарска
455	" Иванъ Дим. Ивановъ	Харами-дере	Дихиалска
456	" Иванъ Г. Георгиевъ	Н. Панчево	Бургаска
457	" Иванъ Миневъ Георгиевъ	Сливово	К.-бунарска
458	" Иванъ Стояновъ Беевъ	К. Баня	Ихтиманска
459	" Иванъ Димовъ	Каварна	Варненска
460	" Иванъ Дим. Ярнаудовъ	Каялий	Бургаска
461	" Иванъ Куюнджиевъ	Бургасъ	"
462	" Илия Нейковъ Костовъ	Уруменикъой	Дйтоска
463	" Иванъ Дим. Нейчевъ	Карнобатъ	Карнобатска
464	" Иванъ Стояновъ Баламовъ	Гергебунаръ	К.-бунарска
465	" Иванъ Дим. Желѣзаровъ	Къръ-харманъ	"
466	" Иванъ Г. Ивановъ	Ясъ-башъ	Варненска
467	" Иванъ Ст. Димитровъ	Татаркъой	Дихиалска
468	" Иванъ Ст. Божиловъ	Къзж-клисе	К.-бунарска
469	" Иванъ Митевъ Ивановъ	Г. Алмалий	"
470	" Иванъ Арг. Налбантовъ	Кавакъ-махле	Дйтоска
471	" Иванъ Атанасовъ	Куру-дере	К.-бунарска
472	" Илия Илиевъ	Нова-Шипка	Провадийска
473	" Иванъ Жел. Колевъ	Казалъкъ	"
474	" Илия Георгиевъ Гелевъ	Созополь	Бургаска
475	" Иванъ Георгиевъ	Александрово	Дихиалска
476	" Иванъ Митевъ	Голъмо-ченге	Провадийска
477	" Иванъ К. Помаковъ	Копаранъ	Дихиалска
478	" Иванъ Г. Тодоровъ	Александрово	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
4-а пех. рота	6-и XI. 1912	Чаталджа	
9-а "	20-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
	20-и X. 1912	Чаталджа	
	— 1912		
	— 1913		
9-а пех. рота	20-и X. 1912	Чорлу	
	— 1912	Бунаръ-Хисаръ	
	9-и XI. 1912	Чифликъой	
	2-и XI. 1912	Тарфа	
7-а пех. рота	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
7-а "	30-и XI. 1912	Тарфа	
7-а "	10-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
7-а "	28-и III. 1912	Тарфа	
7-а "	15-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
7-а "	24-и XI. 1912	Тарфа	
14-а "	11-и XII. 1912	"	
14-а "	18-и VI. 1913	Овче поле	
14-а "	16-и VI. 1913	Костенецъ	
16-а "	— 1913	Каменица	
14-а "	— 1913	Кочани	
5-а "	— 1913	Щипъ	
5-а "	9-и VII. 1913	Доленци	
7-а "	18-и VI. 1913	Щипъ	
14-а "	15-и IV. 1913	София	
1-а "	17-и X. 1912		
1-а "	10-и X. 1912		
1-а "	7-и XII. 1912		
1-а "	10-и XII. 1912		
4-а "	23-и VI. 1913		
4-а "	29-и XI. 1912		
5-а "	14-и XI. 1912		
7-а "	19-и X. 1912		
7-а "	19-и X. 1912		
7-а "	23-и XI. 1912		
9-а "	2-и XI. 1912		
11-а "	5-и XI. 1912		
12-а "	20-и XI. 1912		
13-а "	5-и XI. 1912		
14-а "	5-и XI. 1912		
14-а "	13 и XI. 1912		
15 а "	5-и I. 1913		
15-а "	2-и IV. 1913		
15-а "	9-и XI. 1912		
15-а "	7-и I. 1913		

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
479	Ред. Илия Г. Стойковъ	Голица	Дунхиалска
480	" Илия Димовъ Вълковъ	Салихлеръ	М.-Търновска
481	" Киро Вълчевъ Кировъ	Аланъ-кайракъ	Бургаска
482	" Киро Петковъ Камиловъ	Кръкъ-чалъ	К. бунарска
483	" Колю Господ. Колевъ	Бълила	"
484	" Колю Парушевъ Колевъ	Ечме-Вакъвъ	Айтоска
485	" Коста Ст. Пиперковъ	Къзж-клисе	К. бунарска
486	" Кост. Аргировъ Георгиевъ	Г. Боялъкъ	Елховска
487	" Кръстю Илиевъ Павловъ	Пашакъой	"
488	" Вълю Марковъ Ганевъ	Айтосъ	Айтоска
489	" Колю Златановъ Тоневъ	"	"
490	" Колю Дин. Гайдарджията	"	"
491	" Коста Ап. Костовъ	Къопеклъ	"
492	" Костадинъ Ст. Вълковъ	Марково	"
493	" К. Костадиновъ	Алакария	Дунхиалска
494	" Кирякъ Миховъ Митевъ	Кара-агачъ	"
495	" Конст. П. Георгиевъ	Горица	"
496	" Кирякъ С. Дититровъ	Инжеекъой	"
497	" Кръстю Д. Атанасовъ	Св. Власъ	"
498	" Кирилъ Параскевовъ	"	"
499	" Колю Вълковъ Маноловъ	Медово	"
500	" Колю Г. Карабашевъ	"	"
501	" Кръстю Михалевъ	Караманджа	"
502	" Кирчо Георгиевъ	"	"
503	" Кръстю Д. Стойковъ	Копаранъ	"
504	" Колю Мариновъ Колчевъ	Кюприя	Бургаска
505	" Колю Драг. Тъслаковъ	Каба-сакалъ	"
506	" Колю Г. Димовъ	"	"
507	" Киро Г. Карагеоргиевъ	Дяваджикъ	"
508	" Колю Ив. Пеневъ	Каялий	"
509	" Костадинъ Недѣлковъ	Кюприя	"
510	" Кирякъ Ст. Киряковъ	Н. Парчево	"
511	" Конст. Г. Стояновъ	Суватитѣ	"
512	" Коста Марковъ Дралчевъ	Колибитѣ	Б.-Хисарска
513	" Коста Тод. Ахманийски	"	"
514	" Коста Ст. Жабовъ	Г. чифликъ	Провадийска
515	" Коста Ст. Коевъ	"	"
516	" Колю Митевъ Ивановъ	"	"
517	" Колю Кост. Николовъ	Урумбеглий	Елховска
518	" Карамф. Н. Карамфиловъ	Кюприкъой	Провадийска
519	" Катали Р. Каталевъ	"	"
520	" Курти Тод. Куртевъ	"	"
521	" Колю Г. Кукундяковъ	"	"
522	" Курти Недевъ Куртевъ	"	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
16-а пех. рота	10-и XI. 1912		
Нестроева рота	—		
5-а пех. рота	24-и XI. 1912	Странджа	
7-а "	23-и VI. 1913	Царево село	
6-а "	23-и VI. 1913	"	
10-а "	24-и XII. 1912	Чорлу	
14-а "	10-и XII. 1912	"	
2-а "	6-и IV. 1913	Одринъ	
11-а "	17-и 10. 1912	Кара-агачъ	
6-а "	5-и VII. 1913	Султанъ-тепе	
8-а "	23-и XI. 1912		
10-а "	6-и XI. 1912	Чаталджа	
10-а "	7-и XII. 1912	"	
11-а "	15-и XI. 1912	Тарфа	
11-а "	21-и VI. 1913		
3-а "	5-и XI. 1912	Тарфа	
3-а "	— 1912	Лозенградъ	
11-а "	20-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
11-а "	20-и X. 1912	"	
11-а "	19-и X. 1912	"	
15-а "	4-и XI. 1912	"	
Нестроева рота	20-и X. 1912	Чаталджа	
"	4-и XI. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
"	6-и XI. 1912	Чаталджа	
"	10-и XI. 1912	"	
5-а пех. рота	10-и XI. 1912	Тарфа	
1-а "	8-и XI. 1912	"	
1-а "	25-и V. 1913	Костурино	
1-а "	18-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а "	10-и XI. 1912	Тарфа	
8-а "	10-и XI. 1912	"	
5-а "	10-и XI. 1912	Чорлу	
14-а "	31-и XII. 1912	Гюешево	
1-а "	— 1913	Гъозъ-байръ	
1-а "	— 1913	Калфакъой	
1-а "	2-и II. 1913	Люле-Бургасъ	
13-а "	20-и X. 1912	Тарфа	
13-а "	24-и XI. 1912	Султанъ-тепе	
13-а "	— 1913	Тарфа	
13-а "	— 1913	Чаталджа	
13-а "	— 1913	Бръгалница	
13-а "	— 1912	Чаталджа	
13-а "	1-и XI. 1912	"	

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
523	" Колю Пъев Гочевъ	Реджепъ-махле	К.-бунарска
524	" Каро Г. Куртевъ	Ново село	Провадийска
525	" Курти Стойковъ	"	"
526	" Коста Косевъ Кибревъ	Дзаплий	Дйтоска
527	" Костадинъ Т. Узуновъ	"	"
528	" Кирязъ Ник. Кирязовъ	Лозенградъ	Л. градска
529	" Коста Фотевъ Жековъ	Факия	К. бунарска
530	" Коста Продановъ Костовъ	Елезлеръ	Лозенградска
531	" Кою Яневъ Господиновъ	Драка	К. бунарска
532	" Коста Ив. Кузуковъ	Коджа-букъ	"
533	" Кирязъ Стам. Хотевъ	Чеглаикъ	Лозенградска
534	" Коста Г. Баевъ	Сигменъ	Карнобатска
535	" Костадинъ Кузмановъ	Кладара	М. Търновска
536	" Костадинъ М. Минковъ	Артаклария	Сливенска
537	" Кою Славовъ Коевъ	Ковачево	Н. Загорска
538	" Костадинъ Я. Арнаудовъ	К. алантъ	Дйтоска
539	" Коочо Тенковъ Ивановъ	Курудере	К. бунарска
540	" Колю Ив. Картуновъ	Уруменикъ	Дйтоска
541	" Колю Митевъ Русевъ	Н. Оръхово	Варненска
542	" Курти Тод. Куртевъ	Кюприкъ	Бургаска
543	" Колю Пъевъ Гочевъ	Деде-махле	Провадийска
544	" Кирякъ Тод. Калудовъ	Бурундикъ	Анхиалска
545	" Кою Златевъ Геновъ	Кабасакаль	Бургаска
546	" Киро Ст. Ивановъ	Каялий	"
547	" Колю Хр. Стойковъ	"	"
548	" Киро Ат. Андреевъ	К. Кютукъ	К. бунарска
549	" Колю Магр. Колевъ	Аланъ-кайрякъ	Бургаска
550	" Коста Диневъ Ивановъ	Драка	К. бунарска
551	" Колю Госп. Колевъ	Бълила	"
552	" Колю Димовъ Колевъ	Р. махле	"
553	" Колю Щер. Колевъ	Теркуменъ	Дйтоска
554	" Колю Кех. Гюревъ	Чимось	Анхиалска
555	" Кръстю Мих. Друмевъ	Кар. дере	"
556	" Коста Тодр. Гергиновъ	Лозенецъ	Софийска
557	" Коста Янакиевъ	Баня	Анхиалска
558	" Киро Ганевъ Кировъ	Камаклий	Елховска
559	" Киро Н. Гърбовъ	Бургасъ	Бургаска
560	" Колю Хр. Янакевъ	Баталжики	Анхиалска
561	" Коста Диневъ	Кирилъ	К. бунарск
562	" Коста Н. Каракостовъ	Мадлежъ	"
563	" Костадинъ Я. Диаманд.	К. букъ	"
564	" Костадинъ Ст. Улучевъ	Чиглаикъ	Лозенградска
565	" Лозю П. Атанасовъ	Дйтосъ	Дйтоска
566	" Лефтеръ С. Лефтеровъ	Трояново	Бургаска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
12-а пех. рота	20-и VI. 1913	Овче-поле	
14-а "	5-и VII. 1913	Султанъ тепе	
14-а "	— 1912	Лозенградъ	
9-а "	6-и XI. 1912	Тарфа	
9-а "	25-и VI. 1913	Дойранъ	
9-а "	6-и VII. 1913	Демиръ-Хисаръ	
9-а "	28-и VI. 1913		
7-а "	14-и XI. 1912	Тарфа	
6-а "	29-и X. 1912	"	
6-а "	— 1912		
9-а "	3-и XI. 1912	Странджа	
7-а "	4-и XI. 1912	Виза	
7-а "	— 1913	Босиловградъ	
9-а "	17-и XI. 1912	Тарфа	
9-а "	24-и VII. 1913	Босиловградъ	
2-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	
2-а "	18-и VI. 1913	"	
2-а "	18-и VI. 1913	"	
2-а "	15-и VII. 1913	"	
12-а "	— 1913	Дюлица	
14-а "	— 1913	Дойранъ	
1-а "	18-и X. 1912	Kаменица	
1-а "	21-и VI. 1913		
1-а "	21-и VI. 1913		
4-а "	6-и VI. 1913		
5-а "	7-и XI. 1912		
6-а "	8-и XI. 1912		
7-а "	2-и III. 1913		
7-а "	19-и X. 1912		
5-а "	1-и XI. 1912		
11-а "	30-и XI. 1912		
12-а "	4-и XI. 1912		
12-а "	3-и V. 1913		
12-а "	16-и XI. 1912		
14-а "	30-и XI. 1912		
16-а "	14-и XI. 1912		
16-а "	4-и XI. 1912		
6-а "	5-и XI. 1912	Тарфа	
6-а "	— 1912		
9-а "	5-и XI. 1912		
9-а "	6-и X. 1912	Тарфа	
11-а "	4-и XI. 1912		
5-а "	4-и XI. 1912		

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
567	Ред. Митю Русевъ Митевъ	Дйтосъ	Дйтоска
568	" Михаилъ К. Колевъ	Алтарзакъ	"
569	" Маню Ив. Златевъ	Карасарлий	"
570	" Маринъ Ив. Стояновъ	Дайваджикъ	К. бунарска
571	" Маринъ Ст. Мариновъ	Голица	Днхиалска
572	" Марко Лефт. Кременовъ	Еркечъ	"
573	" Маринъ Атанасовъ	Медово	"
574	" Маноль Анд. Дамяновъ	Гюргенкъой	"
575	" Михаилъ Вълчевъ	М. Търново	М.-Търновска
576	" Михо Великовъ Гроздевъ	Паницово	Днхиалска
577	" Миланъ Демиревъ Гочевъ	Копаранъ	"
578	" Михаилъ Д. Койчевъ	Атанаскъой	Бургаска
579	" Мих. Христоф. Мархолевъ	Созополъ	"
580	" Михаилъ Венковъ Ничевъ	Авренъ	Варненска
581	" Михаилъ Стояновъ	Каялий	Бургаска
582	" Марко Бон. Георгиевъ	Трънково	Ст.-Загорска
583	" Мих. Вълчевъ Добревъ	Кърхарманъ	Бургаска
584	" Миланъ Р. Атанасовъ	Къръ-чешме	"
585	" Митю Диневъ Дервеневъ	Суватитъ	"
586	" Марко Пенковъ Геновъ	Колибитъ	Б.-Хисарска
587	" Митю Драгневъ	Гюнъ-долду	Варненска
588	" Мавродия Фил. Георгиевъ	Кованлъкъ	Провадийска
589	" Мустафа Мустафовъ	Лопушна	"
590	" Михню Кр. Михневъ	Н. село	"
591	" Маринъ Д. Петковъ	"	"
592	" Михалъ Я. Бойчевъ	Г. ченге	"
593	" Маринъ Гиневъ	Чамурна	"
594	" Марко Г. Марковъ	Коджа-буку	К. бунарска
595	" Маринъ К. Гюзелевъ	Б. Алагюнъ	"
596	" Милю Г. Петровъ	"	"
597	" Митю Т. Кючуковъ	Куру-дере	"
598	" Михаилъ Гр. Димитровъ	Къзж-клисе	"
599	" Михо Стойковъ Шеховъ	"	"
600	" Маноль Стоевъ	Тагаркъой	"
601	" Михо Г. Енчевъ	Бюкюрджелий	Карнобатска
602	" Митю Бановъ Борчевъ	Нови-ханъ	Новоселска
903	" Мустафа М. Арабаджиевъ	Османъ-пазаръ	О.-пазарска
604	" Методи Г. Видовъ	Бургасъ	Бургаска
605	" Михалъ Т. Михалевъ	"	"
606	" Марко Миховъ Николовъ	К. Йланъ	Дйтоска
607	" Маринъ И. Делиормански	Батаджикъ	Днхиалска
608	" Маринъ В. Делижековъ	Н. село	Провадийска
509	" Михалъ Сл. Мугренски	Дайваджикъ	К.-бунарска
610	" Митю Боневъ Стаменовъ	Нови-ханъ	Софийска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
10-а пех. рота	2-и XI. 1912	Чаталджа	
10-а "	10-и XI. 1912	"	
10-а "	5-и XI. 1912	"	
10-а "	5-и VII. 1913	—	
10-а "	— 1912	Чаталджа	
12-а "	7-и XI. 1912	Тарфа	
12-а "	— 1913	Дойранъ	
12-а "	— 1913	Шипъ	
12-а "	— 1912	Тарфа	
12-а "	15-и V. 1913	София	
12-а "	10-и XI. 1912	Тарфа	
12-а "	— 1912	Калфакъой	
12-а "	— 1912	"	
12-а "	2-и VII. 1912	Кочани	
9-а "	14-и XI. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а "	25-и X. 1912	"	
9-а "	— 1912	Чаталджа	
2-а "	24-и XI. 1912	Тарфа	
2-а "	18-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
11-а "	21-и XI. 1912		
13-а "	— 1912	Бунаръ-Хисаръ	
2-а "	2-и VII. 1912	Султанъ-тепе	
	— 1913	Безсл. изчезн.	
14-а "	5-и VII. 1913	Каменица	
14-а "	5-и XI. 1912	Чаталджа	
15-а "	28-и XI. 1912	Чорлу	
	—		
9-а	12-и I. 1913	Тарфа	
7-а	4-и I. 1913	Чаталджа	
7-а	8-и XI. 1912		
8-а	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
8-а	8-и XI. 1912	Тарфа	
8-а	13-и XI. 1912	"	
8-а	1-и II. 1913	Баба-Ески	
5-а	15-и X. 1912	Тарфа	
5-а	— 1913	Овчо поле	
10-а	1-и I. 1913		
1-а	17-и VI. 1913	Шипъ	
1-а	18-и VI. 1913	"	
2-а	— 1913	"	
16-а	— 1913	Каменица	
12-а	18-и VI. 1913	Болванъ	
6-а	17-и VI. 1913	Шипъ	
7-а	17-и VI. 1913	"	

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
611	Ред. М. Андоновъ Дамяновъ	Гюргенкъой	Дихиалска
612	„ Михаъл Г. Димитровъ	Копаранъ	“
613	„ Михаъл Д. Гочевъ		
614	„ Минчо Вас. Богдановъ	Кападжикъой	Дйтоска
615	„ Марко Т. Марковъ	Факия	К. бунарска
616	„ М. Ст. Карамихайлова	Кръкъ-чалъ	“
617	„ Маври Георгиевъ	Атанаскъой	Бургаска
618	„ Марко Анд. Аранаудовъ	Бургасъ	Бургаска
619	„ Митю Янакиевъ	Еркечъ	Дихиалска
620	„ Моско Тодоровъ	Емине	“
621	„ Маню Ивановъ	Лъджацъой	Бургаска
622	„ Михаъл Ж. Михалевъ	Сандъклий	Провадийска
623	„ Михаъл Г. Картиловъ	Дихиало	Дихиалска
624	„ Михаъл Я. Керемедчиевъ		“
625	„ Мавроди Ш. Мавродиевъ		“
626	„ Мих. Я. Бойчевъ	Г. Ченге	Провадийска
627	„ Миню Ив. Ганчевъ	Чавдарлъкъ	Дихиалска
628	„ Митю Ж. Мариновъ	Бараклий	“
629	„ Минчо Т. Чиковъ	Куру-дерес	К. бунарска
630	„ Михо Георгиевъ	Бургуджий	Карнобатска
631	„ Манолъ Т. Тодоровъ	Демиркъой	Дихиалска
632	„ Михо Г. Димовъ	Еникъой	Елховска
633	„ Митю С. Керазинъ	Еркечъ	Дихиалска
634	„ Михо Д. Миновъ	Демердешъ	Бургаска
635	„ Михаъл Ст. Мугрески	Дюлево	К. бунарска
636	„ Михаъл Н. Михалевъ	М. Търново	М. търновска
637	„ Маринъ Н. Биволаровъ	Мадлежъ	К. бунарска
638	„ Никола В. Статевъ	Дйтосъ	Дйтоска
639	„ Никола Щер. Илиевъ		“
640	„ Недѣлчо Сл. Недѣлчевъ		“
641	„ Никола Ап. Гугомановъ		“
642	„ Никола Щер. Сѫбевъ		“
643	„ Никола Д. Пейковъ		“
644	„ Недѣлчо Ст. Танчевъ	Вресово	“
645	„ Недѣлчо М. Георгиевъ	Горица	Дихиалска
646	„ Недѣлчо Д. Ивановъ	Бърдарево	“
647	„ Недѣлчо В. Димовъ	Голица	“
648	„ Никола Р. Николовъ		“
649	„ Никола Г. Николовъ	Гъокъ-тепе	М. търновска
650	„ Никола П. Джуджурковъ	Джемеренъ	Бургаска
651	„ Никола Ив. Фучелджиевъ	Дюлгерлий	“
652	„ Никола П. Бѣлчевъ		“
653	„ Никола Т. Поповъ		“
654	„ Нейко Т. Нейковъ	Куру-дерес	К. бунарска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТНОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
15-а пех. рота	25-и VIII. 1913	Щипъ	
2-а "	12-и VII. 1913		
4-а "	8-и IV. 1913		
5-а "	2-и XI. 1912		
7-а "	11-и XI. 1912		
7-а "	11-и XI. 1912		
7-а "	1-и VII. 1913		
8-а "	8-и XI. 1912		
12-а "	21-и XI. 1912		
12-а "	18-и XI. 1912		
12-а "	30-и XI. 1912		
13-а "	11-и XI. 1912		
13-а "	20-и X. 1912		
14-а "	21-и XI. 1912		
14-а "	21-и XI. 1912		
14-а "	28-и XII. 1912		
15-а "	7-и XI. 1912		
15-а "	7-и XI. 1912		
16-а "	4-и XI. 1912		
Телефонистъ	19-и X. 1912		
—	16-и XI. 1912		
Парк. взводъ	27-и XI. 1912		
Карт. рота	3-и XI. 1912		
Нестр. рота	7-и XI. 1912		
—	— 1913		
7-а пех. рота	10-и XI. 1912	Тарфа	
—	19-и VI. 1913	Кукушъ	
—	— 1912		
—	— 1912		
—	— 1912		
—	— 1912		
—	— 1912		
10-а	15-и XI. 1912	Лазаркъой	
15-а	5-и XI. 1912	Тарфа	
—	— 1912	Чорлу	
—	— 1912	Бѣло море	
16-а	— 1912	Чаталджа	
5-а	4-и VII. 1912	Султанъ тепе	
3-а	5-и XI. 1912	Тарфа	
—	— 1912	"	
—	— 1912	Караджакъой	
—	— 1912		
	18-и VI. 1913	Щипъ	

редъ по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
655	Ред. Нейко М. Теневъ	Трънково	Ст.-Загорска
656	" Недѣлко Костадиновъ	Кърхарманъ	Бургаска
657	" Недѣлко С. Поповъ	"	"
658	" Найденъ С. Николовъ	Мехмечкъой	"
659	" Никола Ж. Георгиевъ	"	"
660	" Никола Ив. Нунинъ	Сарж-муса	"
661	" Никола Г. Гоговъ	Св. Никола	"
662	" Никола Л. Жечевъ	Колибитѣ	Б.-Хисарска
663	" Никола Ген. Троянски	Урумкъой	Бургаска
664	" Недѣлко Митровъ Тонкинъ	Урумкъой	"
665	" Недѣлчо П. Бошнаковъ	Кюприкъой	Провадийска
666	" Нено Куртевъ Ивановъ	Ченге	"
667	" Недѣлчо К. Циганина	Тасъ-тепе	Дйтоска
668	" Недѣлчо М. Вълчевъ	Айджидере	Провадийска
669	" Никола Стамат. Поповъ	Факия	К.-бунарска
670	" Никола Георгиевъ	Б. бунаръ	"
671	" Никола К. Божковъ	Бей-махле	"
672	" Нейчо Ив. Домусчиевъ	"	"
673	" Никола М. Симеоновъ	"	"
674	" Никола П. Чочоровъ	Коджа-букъ	"
675	" Никола Д. Куюмджиевъ	"	"
676	" Никола Ст. Калудовъ	Пенчева махла	Л. градска
677	" Никола Г. Пандъровъ	Дюлево	К. бунарска
678	" Недѣлчо Т. Ивановъ	Куруджиево	Карнобатска
679	" Никола Т. Калейски	Кадъръ-спахъ	О.-Пазарска
680	" Несторъ Цв. Къневъ	Бараклий	Дихиалска
681	" Никола Т. Велевъ	Кадъръ-спахъ	О.-Пазарска
682	" Недѣлко Р. Недѣлковъ	Ново село	Провадийска
683	" Недѣлчо Ст. Падаревъ	К. Харманъ	Бургаска
684	" Нено Ж. Димитровъ	К. бунаръ	К. бунарска
685	" Нейчо Т. Желевъ	Каялий	Бургаска
686	" Нейчо Господиновъ	Суватитѣ	"
687	" Никола Станчевъ	К. бунаръ	К.-бунарска
688	" Н. Христовъ Шапкалията	К.-агачъ	Дихиалска
689	" Никола Г. Троянски	Урумкъой	Бургаска
690	" Недѣлчо Ив. Недѣлчевъ	Алма-дере	Дйтоска
691	" Недѣлчо Д. Бърбаровъ	Горица	Дихиалска
692	" Недѣлчо Тодоровъ	Ченге	Провадийска
693	" Нено Куртевъ Ивановъ	"	"
694	" Недѣлко М. Станкинъ	Урумкъой	Бургаска
695	" Нико Н. Ивановъ	Кжшла-дере	Дихиалска
696	" Никола Ив. Кръстевъ	"	"
697	" Никола Я. Николовъ	Роселци	Варненска
698	" Никола Д. Жечевъ	Трояново	Бургаска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
1-а пех. рота	10-и X. 1912	Тарфа	
3-а	1912	"	
—	1913		
5-а	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
1-а	1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а	28-и XI. 1912	Калфакъой	
—	5-и VII. 1912	Кочани	
3-а	1912	Тарфа	
5-а	3-и XI. 1912	"	
6-а	3-и XI. 1912	"	
13-а	4-и XI. 1912	Чаталджа	
15-а	5-и XI. 1912	Лазаркъой	
11-а	10-и XI. 1912	Тарфа	
—	10-и VI. 1913	Кукушъ	
Нестроева рота	5-и XI. 1912	Тарфа	
—	1912		
—	1912	Стамат. чешма	K. бунарско
—	1913	Щипъ	
4-а пех. рота	1913	"	
7-а	7-и I. 1913	"	
7-а	6-и XI. 1912		
6-а	16-и XI. 1912	Куруджикъой	
—	1912	Тарфа	
Карт. рота	4-и XI. 1912	"	
—	1913	Царево село	
16-а пех. рота	1913	Каменица	
14-а	5-и VII. 1913	"	
—	5-и VII. 1913	"	
6-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
8-а	2-и VII. 1913	Долица	
1-а пех. рота	18-и X. 1912		
2-а	10-и VII. 1913		
2-а	21-и X. 1912		
3-а	17-и XI. 1912		
7-а	2-и XI. 1912		
11-а	10-и I. 1913		
11-а	12-и XI. 1912		
11-а	13-и I. 1913		
14-а	28-и XI. 1912		
14-а	13-и XI. 1912		
16-а	5-и XI. 1912		
16-а	4-и XI. 1912		
16-а	4-и XI. 1912		
	14-и XI. 1912		

ред. по л.	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
699	Ред. Никола Ст. Гюоровъ	Дюлево	К.-бунарска
700	" Начо Г. Начовъ	"	"
701	" Ненчо Цв. Яневъ	К. бунаръ	"
702	" Никола Ас. Пуцаровъ	Урумкъой	Бургаска
703	" Панайотъ Г. Панайотовъ	Лйтосъ	Лйтоска
704	" Павли Ил. Рашковъ	"	"
705	" Петъръ С. Стояновъ	Чималъ	"
706	" Петко Ст. Кишишевъ	Кюпеклий	"
707	" Парушъ Ив. Парушевъ	М. Ченге	"
708	" Петъръ Минковъ Петровъ	Ц. Аспарухово	Ст.-Загорска
709	" Пейчо Русевъ Сяровъ	Дълбоки	"
710	" Петъръ Г. Андреевъ	Алма-дере	Лйтоска
711	" Паскаль Драгановъ	Алакария	Анхиалска
712	" Петко В. Бакаловъ	Арнауткъой	"
713	" Пейко Е. Желевъ	Ахлий	"
714	" Павли Д. Желевъ	Горица	"
715	" Петю Г. Митевъ	"	"
716	" Пею Т. Николовъ	Голица	"
717	" Петъръ Я. Митевъ	"	"
718	" Петъръ Ив. Желевъ	Спасово	Чирпанска
719	" Паскаль М. Георгиевъ	Даутлий	Анхиалска
720	" Петко Христовъ Илиевъ	Еркечъ	"
721	" Панайотъ Христовъ	Равда	"
722	" Панайотъ П. Коларовъ	—	"
723	" Полихр. Т. Полихроновъ	Визица	М. Търновска
724	" Панайотъ Д. Панайотовъ	Голица	Анхиалска
725	" Петъръ Д. Ивановъ	Кайрякъой	Бургаска
726	" Петко Минчевъ	Каялий	"
727	" Петко Р. Тодоровъ	Кърхарманъ	"
728	" Петко К. Кавалджиевъ	Кюприя	"
729	" Петко Ж. Георгиевъ	М. Търново	М.-Търновска
730	" Петко С. Николовъ	Мехмечкъой	Бургаска
731	" Петъръ Д. Митевъ	Русокастро	"
732	" Панайотъ Д. Кировъ	Куру-дере	Л. градска
733	" Петъръ Й. Къневъ	Трояново	Бургаска
734	" Петъръ С. Панайотовъ	Кюприкъой	Провадийска
735	" Петко П. Славовъ	Ново село	"
736	" Петко П. Ивановъ	Г. Ченге	"
737	" Пръхcho В. Митевъ	Азаплий	Лйтоска
738	" Петъръ Теневъ	Дживерлий	"
739	" Петко Г. Атанасовъ	Дюлево	К. бунарска
740	" Петко Г. Чичуловъ	"	"
741	" Петъръ А. Станковъ	Бей-махле	"
742	" Павелъ С. Котковъ	Ковчасъ	Лозенградска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЕЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
4-а пех. рота	5-и XI. 1912	Тарфа	
—	— 1912	Калфакъой	
9-а	9-и X. 1912	Лозенградъ	
— "	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
—	— 1912		
—	— 1912		
9-а	9-и XI. 1912	Чифликъой	
— "	— 1912		
—	— 1913	Щипъ	
2-а	— 1913	"	
— "	— 1913	Султанъ-тепе	
—	— 1912		
—	15-и II. 1913	Люле-Бургасъ	
8-а	7-и XI. 1912	Лозенградъ	
15-а	16-и XI. 1912	Тарфа	
15-а	6-и XI. 1912	"	
15-а	10-и XI. 1912	"	
—	— 1912	"	
16-а	23-и VI. 1913	Султанъ-тепе	
Парк. взводъ	12-и XI. 1912	Чифликъой	
—	— 1912	Бунаръ-Хисаръ	
—	6-и XI. 1912	Лазаркъой	
12-а пех. рота	4-и XI. 1912	Тарфа	
—	— 1913		
—	30-и VI. 1913	Г.-Джумая	
1-а	15-и X. 1912	Колиби	
5-а	8-и XI. 1912	Караджакъой	
1-а	14-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
—	— 1912	Чаталджа	
5-а	6-и III. 1913	София	
9-а	18-и XI. 1912	Л. градъ	
13-а	19-и XI. 1912	"	
5-а	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
10-а	4-и XI. 1912	Черкезкъой	
3-а	5-и XI. 1912	Тарфа	
13-а	— 1913	Царево село	
14-а	5-и XI. 1912	Тарфа	
12-а	29-и V. 1913	Щипъ	
—	4-и XI. 1912	Странджа	
—	8-и XI. 1912	Калфакъой	
—	1-и VI. 1913	Щипъ	
—	1913	"	
4-а	9-и XI. 1912	Тарфа	
6-а	8-и VII. 1913	София	

ред. по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
743	Ред. Петъръ К. Стояновъ	Орханкъой	Кара-бунарска
744	" Петъръ С. Къневъ	Дуоруклий	Ямболска
745	" Петъръ Н. Петровъ	Уруменикъой	Йитоска
746	" Петко П. Ивановъ	Г. Ченге	Провадийска
747	" Петко Г. Атанасовъ	Айваджикъ	Карнобатска
748	" Петко Г. Митеvъ	Каялий	Бургаска
749	" Пъю М. Жабовъ	К. бунаръ	Елховска
750	" Полихронъ Т. Тодоровъ	Янхиало	Янхиалска
751	" Паскаль П. Михалевъ	Даутлий	"
752	" Петъръ Миневъ	Махала	Пазарджийска
753	" Петко Д. Стаматовъ	Бургасъ	Бургаска
754	" Пенчо Ж. Тодоровъ	Каялий	"
755	" Петъръ В. Бакаловъ	Ярнауткъой	Янхиалска
756	" Парушъ Ж. Паращековъ	Йитосъ	Йитоска
757	" Петко Ж. Георгиевъ	Равна гора	Бургаска
758	" Проданъ Д. Геновъ	Г. бунаръ	К.-бунарска
759	" Петко Г. Стояновъ	Уруменикъой	Йитоска
760	" Пъю Ст. Ушавшиевъ	Терзелий	Карнобатска
761	" Петъръ А. Капитановъ	Бълила	К. бунарска
762	" Пдтъръ П. Будуровъ	Дервенъ дере	"
763	" П. Пауни Апсамости	Созополь	Бургаска
764	" Панайотъ П. Василевъ	Есерлий	Сливенска
765	" Панайотъ Тодоровъ	Инжеекъой	Янхиалска
766	" Петко М. Тончевъ	Б. Алагюнъ	К. бунарска
767	" Панайотъ Т. Стояновъ	Бургасъ	Бургаска
768	" Петъръ С. Куцаровъ	Къзалджикъ	Йитоска
769	" Петко И. Митеvъ	Капарджикъой	"
770	" Пенко Д. Стаматовъ	Дживерлий	"
771	" П. П. Пиянпетровъ	"	"
772	" Петъръ Стефановъ	Тича	Ос. пазарско
773	" Петко Т. Спасовъ	Даутлий	Янхиалска
774	" Павли К. Димитровъ	Къшла-дере	"
775	" Пеню Т. Николовъ	Голица	"
776	" Пенчо Николовъ	Дживирлий	Йитоска
777	" Петъръ Г. Петровъ	Дервенъ-дере	Елховска
778	" П. Ст. Кушаровъ	Уруменикъой	Йитоска
779	" Пейчо Апостоловъ	Юмрукъ-кая	К.-бунарска
780	" Петко Р. Малиновъ	Якезлий	Бургаска
781	" Петъръ Кунчевъ	Кара-бурунъ	Ямболска
782	" Петъръ Г. Мишиневъ	Кара-бунаръ	К. бунарска
783	" Полихр. П. Полихроновъ	"	"
784	" Пъю Б. Стояновъ	"	"
785	" Петъръ Яневъ	Кирилъ	"
786	" Ради Ил. Рашковъ	Аптаразакъ	Йитоска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
6-а пех. рота	7-и III. 1913	Бунаръ-Хисаръ	
2-а	5-и XI. 1912	Чаталджа	
2-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
4-а	28-и V. 1913	"	
4-а	4-и VI. 1913	"	
1-а	27-и XI. 1912		
—	21-и VI. 1913	Каменица	
13-а	5-и VII. 1913	"	
14-а	5-и VII. 1913	Каменица	
11-а	5-и VII. 1913	Драма	
1-а	18-и X. 1912		
1-а	11-и XI. 1912		
3-а	5-и XI. 1912		
4-а	18-и X. 1912		
4-а	8-и X. 1912		
4-а	27-и XII. 1912		
—	8-и XI. 1912		
5-а	4-и XI. 1912		
6-а	4-и XI. 1912		
6-а	20-и XI. 1912		
7-а	2-и XI. 1912		
8-а	30-и III. 1913		
9-а	20-и X. 1912		
9-а	20-и X. 1912		
9-а	4-и XI. 1912		
10-а	4-и XI. 1912		
5-а	11-и XI. 1912		
11-а	8-и XI. 1912		
11-а	4-и XI. 1913		
12-а	7-и VII. 1913		
15-а	8-и XI. 1912		
16-а	5-и XI. 1912		
16-а	8-и XI. 1912		
Телефонистъ	4-и XI. 1912		
Парков. взв.	10-и XI. 1912		
Нестр. рота	20-и XI. 1912		
"	8-и XI. 1912		
"	13-и XI. 1912		
"	10-и XI. 1912		
4-а пех. рота	6-и XI. 1912	Чорлу	
4-а	3-и XI. 1912	Тарфа	
	6-и XI. 1912	Чорлу	
6-а	24-и XI. 1912	Тарфа	
	— 1912		

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
787	Ред. Рахимъ Мех. Чаушевъ	Айтосъ	Айтоска
788	" Руси М. Димитровъ	Пъстрово	Ст. загорска
789	" Руси З. Черневъ	Караачъ	Дихиалска
790	" Руси К. Русевъ	Каялий	Бургаска
791	" Русенъ Г. Хулевъ	Н. Панчево	"
792	" Ради Д. Колевъ	Колибите	Б.-Хисарска
793	" Ради Т. Гошевъ	Трояново	Бургаска
794	" Руси Г. Русевъ	Кюприкъой	Провадийска
795	" Руси В. Русевъ	Ново село	"
796	" Ради Д. Терзиевъ	АЗаплий	Айтоска
797	" Рали Стефановъ	Белевренъ	К. бунарска
798	" Руси Жековъ	Тагаркиой	"
799	" Руси С. Аларионовъ	Крушево	Карнобатска
800	" Ради К. Радевъ	Афтане	Ямболска
801	" Руси М. Радевъ	Дискотна	Айтоска
802	" Ради Желевъ	Бургасъ	Бургаска
803	" Райко Б. Райковъ	Дживирлий	"
804	" Рачо Н. Неновъ	Н. село	Провадийска
805	" Спасъ Г. Спасовъ	Айтосъ	Айтоска
806	" Ставри П. Петровъ	"	"
807	" Станко п. Панайотовъ	"	"
808	" Ставри Я. Шишковъ	"	"
809	" Славъ Ив. Бурилковъ	"	"
810	" Стоянъ П. Стояновъ	Вресово	"
811	" Стоянъ Караивановъ	Карасарлий	"
812	" Станю В. Геновъ	"	"
813	" Сребрю П. Сребревъ	Кръстина	"
814	" Стаматъ Ал. Петровъ	Терджуменъ	"
815	" Стоянъ П. Котаровъ	Чимосъ	Дихиалска
816	" Станю П. Казака	Марково	Айтоска
817	" Стоилъ Стоевъ	Уланлий	"
818	" Стоянъ Тодоровъ	Омарчево	Н. Загорска
819	" Стоянъ Д. Стояновъ	Караачъ	Дихиалска
820	" Стойко К. Гайдовъ	Курията	Лозенградска
821	" Симо П. Георгевъ	Горица	Дихиалска
822	" Симо И. Симовъ	Голица	"
823	" Стою Г. Николовъ	Еркечъ	"
824	" Стефанъ Карандиловъ	Св. Власъ	"
825	" Станко П. Георгиевъ	Джемеренъ	Бургаска
826	" Стоянъ Д. Кисьовъ	"	"
827	" Стоянъ Е. Киряковъ	Изворъ	"
828	" Стоянъ Г. Тодоровъ	Кайрякъой	"
829	" Стоянъ Г. Карамановъ	Къръ-харманъ	"
830	" Стоянъ В. Фрибуновъ	"	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
—	— 1912	Дойранъ	
6-а пех. рота	— 1913	Кукушъ	
3-а	6-и XI. 1912	Калфакъой	
	— 1912		
5-а	2-и XI. 1912	Щипъ	
	12-и VI. 1913	Щипъ	
13-а	— 1913	Чаталджа	
	4-и I. 1913	Тарфа	
	4-и XI. 1912		
9-а	20-и X. 1912	Чаталджа	
9-а	4-и XI. 1912	Калфакъой	
	— 1912		
	8-и XI. 1912	Тарфа	
	— 1913	Одринъ	
7-а	— 1913	Щипъ	
6-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
11-а	5-и XI. 1913		
14-а	12-и XI. 1912		
14-а	— 1912		
8-а	15-и VI. 1913	Кочани	
	— 1913	Гевгелий	
	— 1912	Чаталджа	
	— 1912		
7-а	18-и VI. 1913	Щипъ	
10-а	5-и XI. 1912	Тарфа	
	7-и XI. 1912	"	
Нестр. рота	7-и XI. 1912	"	
10-а пех. рота	5-и XI. 1912	Лазаркъой	
9-а	5-и X. 1912		
	5-и XI. 1912		
	— 1912		
	— 1912		
3-а	5-и XI. 1912	Тарфа	
	28-и VI. 1913	Калфакъой	
8-а	5-и VII. 1913	Каменица	
	— 1913	Бръгалница	
12-а	18-и VI. 1913	Щипъ	
	5-и XI. 1912	Лазаркъой	
10-а	9-и XI. 1912		
	— 1913	Щипъ	
1-а	18-и VI. 1913	Овче-поле	
Картечна рота	12-и XI. 1912		
5-а пех. рота	4-и XI. 1912	Тарфа	
	1913		

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
831	Ред. Стоянъ Г. Карамановъ	Къръ-харманъ	Бургаска
832	" Стоянъ К. Димитровъ	Мехмечкъой	"
833	" Стойчо М. Стоевъ	"	"
834	" Стоянъ Г. Арабаджиевъ	Н. Панчево	"
835	" Стойко Д. Стояновъ	"	"
836	" Стою Н. Авджиевъ	Р. Кастро	"
837	" Стефанъ М. Ивановъ	Суватитѣ	"
838	" Стоянъ Т. Гошевъ	Трояново	"
839	" Спасъ Т. Безергеновъ	Урумкъой	"
840	" Стойчо Д. Узуновъ	М. Търново	M. търновска
841	" Станю А. Таневъ	Кюприкъой	Провадийска
842	" Стоянъ К. Димитровъ	Чалъ махле	"
843	" Стоянъ А. Стояновъ	Дерекъой	L. градска
844	" Стоянъ Н. Бончевъ	Дзаплий	Дйтоска
845	" Стоянъ Д. Диневъ	"	"
846	" Станю С. Петровъ	Тастепе	"
847	" Съби Георгиевъ	"	"
848	" Станю Русевъ	Факия	K. бунарска
849	" Стоянъ А. Бишевъ	Б. бунаръ	"
850	" Стоянъ Кръстевъ	Г. Алмалий	"
851	" Стоянъ Желѣзковъ	"	"
852	" Стоянъ Б. Мариновъ	Дюлево	"
853	" Станчо Хр. Абаджиевъ	Бей махле	"
854	" Стоянъ М. Яневъ	Коджабукъ	"
855	" Станко Г. Йовинъ	Къзж-клисе	"
856	" Стойко Ив. Чакъровъ	"	"
857	" Стоянъ Ив. Божиловъ	"	"
858	" Стоянъ Г. Червенковъ	"	"
859	" Стоянъ Н. Каракиновъ	Белевренъ	"
860	" Стоянъ П. Стояновъ	"	"
861	" Стати Ил. Тановъ	Орханкъой	"
862	" Стоянъ Д. Султановъ	"	"
863	" Стоянъ Милевъ	Тагаркъой	"
864	" Стоянъ Д. Кошказлиевъ	"	"
865	" Стоянъ П. Говедаровъ	Шабанъ-кърж	"
866	" Стоянъ Г. Желевъ	Ново село	Kотелска
867	" Славъ Н. Петровъ	Глушникъ	Сливенска
868	" Стефанъ Ив. Будаковъ	Сливенъ	Сливенска
869	" Славъ Г. Цвѣтановъ	Г. Чифликъ	Провадийска
870	" Стоянъ К. Сточновъ	Лервенъ-дере	K. бунарска
871	" Стаматъ Ц. Янакиевъ	Варна	Варненска
872	" Симионъ П. Славовъ	Сеферкъой	Дйтоска
873	" Стоянъ Я. Джемеренски	Якезлий	Бургаска
874	" Стефанъ А. Стефановъ	Трояново	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОНОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
—	— 1913	Тарфа	
1-а пех. рота	18-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
13-а	18-и XI. 1912	Тарфа	
5-а	4-и XI. 1912		
	26-и IV. 1913		
5-а	12-и I. 1912	Караджакъой	
	25-и XI. 1912	Тарфа	
3-а	17-и XI. 1912	"	
16-а	4-и XI. 1912	"	
4-а	19-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
13-а	4-и XI. 1912	Чаталджа	
	16-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
14-а	20-и II. 1913	Чорлу	
3-а	8-и XI. 1912	Тарфа	
Нестр. рота	8-и XI. 1912	Странджа	
11-а пех. рота	11-и XII. 1913	Тарфа	
11-а	18-и XI. 1912	"	
	28-и VI. 1913	Султанъ тепе	
	—	Лозенградъ	
	29-и XI. 1912	Еникъй	
	—	Калфакъой	
	—	Бунаръ-Хисаръ	
	—	Калфакъой	
7-а	5-и XI. 1912	Лозенградъ	
	1912		
8-а	—	Тарфа	
8-а	1912		
8-а	23-и XI. 1912	Караджакъой	
5-а	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
9-а	9-и XI. 1912	Тарфа	
11-а	10-и V. 1913	Кочани	
4-а	18-и X. 1912	Провадия	
3-а	7-и VI. 1913	Овче-поле	
	1913	Бунаръ-Хисаръ	
	5-и XI. 1912	Тарфа	
3-а	—	"	
	1912		
3-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
15-а	20-и XI. 1912	Тарфа	
	1912		
8-а	2-и VII. 1913	София	
6-а	28-и III. 1913	"	
12-а	18-и VII. 1913	"	
10-а	8-и XI. 1912	Софасъ	
2-а	5-и VII. 1913	Драма	
3-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
			Одринско

редъ по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Окоиля
875	Ред. Стойко К. Стойковъ	Батаджикъ	Днхиалска
876	" Стою Г. Николовъ	Еркечъ	"
877	" Стойно П. Вълевъ	Каваклий	Сливенска
878	" Стоянъ В. Димитровъ	Кърхарманъ	Бургаска
879	" Ставри Щ. Киряковъ	Днхиало	Днхиалска
880	" Стоянъ М. Поповъ	Бей-махле	К. бунарска
881	Ст. п. Ст. Николовъ	Кръкъ-чалъ	"
882	Ред. Стоянъ П. Шоповъ	Вресово	Дйтоска
883	" Симо П. Георгиевъ	Горица	Днхиалска
884	" Стойчо Д. Мутафчиевъ	Изворъ	Бургаска
885	" Слави Ив. Топаловъ	Кавакъ-махле	Дйтоска
886	" Стоянъ Т. Стояновъ	Уруменикъ	Бургаска
887	" Стефанъ К. Кисъовъ	Мугресъ	"
888	" Съби Ив. Мутафчиевъ	Уруменикъ	Дйтоска
889	" Стаматъ П. Стаматовъ	Трояново	Бургаска
890	" Ст. Добревъ Колоолу	Джемеренъ	"
891	" Ст. Г. Иринковъ	Дюргерлий	"
892	" Стоянъ Недѣлчевъ	—	—
893	" Стефанъ М. Теневъ	Русокастро	"
894	" Ст. Ап. Стаматовъ	Дервенъ-дере	"
895	" Станю В. Ганевъ	К.-сарлий	Дйтоска
895	" Спиро Баласовъ Камани	Созополь	Бургаска
897	" Станчо Теневъ	Пирне	Дйтоска
898	" Стоянъ Г. Пешевъ	Мадлешъ	Кара-бунарска
899	" Стефанъ Д. Атанасовъ	Чималъ	Дйтоска
600	" Ставраки В. Буфо	Днхиало	Днхиалска
901	" Стоянъ Н. Димитровъ	Н. Шипка	Провадийска
902	" Станю Ив. Сираковъ	Д. чифликъ	"
903	" Станю М. Станевъ	Днхиало	Днхиалска
904	" Стаматъ Ив. Кузмановъ	"	"
905	" Сава Г. Маноловъ	Даутлий	"
906	" Съби Вълковъ	Кара-акмахале	Провадийска
907	" Стоянъ А. Стояновъ	Преджа	"
908	" Ставри Георгиевъ	Даутлий	Днхиалска
909	" Стоянъ Л. Стояновъ	Баракалий	"
910	" Стоянъ Г. Русковъ	Мехмечкъ	Бургаска
911	" Стоянъ А. Фучеджиевъ	Б. Алагюнъ	К. бунарска
912	" Ст. Мит. Керазинъ	Еркечъ	Днхиалска
913	" Станчо Петровъ	Тагаркъ	К. бунарска
914	" Стоянъ Мариновъ	Бей-махле	Днхиалска
914	" Ст. Нед. Ялъмовъ	Еркечъ	К. бунарска
916	" Стоянъ Ив. Парашкововъ	Якезлий	Бургаска
917	" Стою Димитровъ	Дюлево	К. бунарска
918	" Стоянъ Г. Дончевъ	К. бунаръ	К. бунарска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
16-а пех. рота	27-и VI. 1913	Каменица	
12-а	18-и VI. 1913	Болванъ	
12-а	18-и VI. 1913	"	
14-а	5-и VII. 1913	Каменица	
14-а	5-и VII. 1913	"	
6-а	17-и VI. 1913	Щипъ	
7-а	17-и VI. 1913	"	
7-а	17-и VI. 1913	"	
15-а	5-и VII. 1913	Каменица	
1-а	18-и X. 1912		
1-а	18-и X. 1912		
2-а	7-и XI. 1912		
2-а	18-и X. 1912		
2-а	18-и X. 1912		
3-а	5-и XI. 1912		
3-а	10 и XI. 1912		
3-а	22-и XI. 1912		
—	5-и XI. 1912		
5-а	20-и XI. 1912		
6-а	13-и XI. 1912		
7-а	7-и XI. 1912		
7-а	10-и XI. 1912		
9-а	20-и X. 1912		
9-а	8-и XI. 1912		
10-а	4-и XI. 1912		
13-а	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
13-а	1-и XI. 1912		
13 а	7-и XI. 1912		
11-а	4-и XI. 1913		
14-а	5-и XI. 1912		
15-а	20-и XI. 1913		
15-а	20-и X. 1912		
—	1912	Чорлу	
15-а	5-и XII. 1912		
16-а	3-и XI. 1912		
16-а	6-и XI. 1912		
16-а	10-и XI. 1912		
Картечна рота	3-и XI. 1912		
Нестроева рота	9-и XI. 1912		
"	6-и XI. 1912		
"	5-и XI. 1912		
"	2-и XI. 1912		
4-а	5 и X. 1912	Тарфа	
—	28-и IV. 1913	Лозенградъ	

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
919	Ред. Станчо Димитровъ	К. бунаръ	К. бунарска
920	" Стефко Яневъ	Лозенградъ	Лозенградска
921	" Стаматъ А. Калчевъ	Къзж-клисе	К. бунарска
922	" Станко Н. Дамяновъ	Кръкъ-чаль	"
923	" Стоянъ Г. Пишевъ	Мадлешъ	"
924	" Станко Ив. Янакевъ	"	"
925	" Стоянъ П. Стояновъ	Текенджа	"
926	" Тотю К. Теневъ	Айтосъ	Айтоска
927	" Тодоръ Г. Тъвшановъ	"	"
928	" Тодоръ Г. Тодоровъ	Калиево	Лозенградска
929	" Теню Ш. Стояновъ	Кръстина	Айтоска
930	" Тошо Лоизовъ Барбовъ	Къзълджикъ	"
931	" Тодоръ Ив. Пеневъ	Черна-гора	Чирпанска
932	" Петъръ Стоевъ Кацаровъ	Елхово	Казанльшка
933	" Тодоръ Р. Стояновъ	Къопеклий	Айтоска
934	" Подоръ П. Дойчиновъ	Оръхсица	Ст. Загорска
935	" Тодоръ П. Тодоровъ	Енжеекъой	Дихиалска
936	" Тодоръ Ив. Арабаджиевъ	М. Борисово	Чирпанска
937	" Тодораки Д. Байрямовъ	Даутлий	Дихиалска
938	" Тодоръ Петковъ	Изворъ	Бургаска
939	" Теню Ж. Вандовъ	Каялий	"
940	" Теню Др. Ивановъ	Трънково	Ст. загорска
941	" Тодоръ Р. Сарачевъ	Къръ харманъ	Бургаска
942	" Тодоръ Найденовъ	"	"
943	" Тодоръ Н Сурчевъ	Н. Панчево	"
944	" Тодоръ Д. Тодоровъ	Сазлъкъой	"
945	" Толоръ В. Петковъ	Св. Никола	"
946	" Тодоръ Г. Тодоровъ	Урумкъой	"
947	" Тоню Ст. Арнаудовъ	Приселци	Варненска
648	" Тодоръ К. Димитровъ	Урумкъой	Бургаска
949	Фел. Тодоръ Г. Марошкинъ	Ходжамаръ	"
950	Ред. Тонко Ст. Тоневъ	Яила	Варненска
951	" Тянко Яневъ Чотевъ	"	"
952	" Тодоръ Н. Тодоровъ	Каваклий	Лозенградска
953	" Тодоръ Н. Яневъ	Ченге	Провадийска
954	" Тодоръ Върбановъ	Мухалий	"
955	" Тодоръ П. Сарафовъ	Г. Алманлий	Кара-бунарска
956	" Тодоръ Ив. Кирковъ	Дюлево	"
957	" Тодораки П. Костиковъ	Бей-махле	К. бунарска
968	" Тенко Г. Ивановъ	Курудере	"
959	" Таню П. Кехановъ	"	"
960	" Таню И. Келешевъ	Орханкъой	"
961	" Трифонъ Д. Гюзелевъ	Шабанъ-кжрж	"
962	" Тодоръ Д. Славовъ	Карнобатъ	Карнобатска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
—	7-и II. 1913	Чорлу	—
—	13-и XI. 1912	Бунаръ-Хисаръ	—
8-а пех. рота	4-и XI. 1912	Лазаркъой	—
7-а	15-и VI. 1913	Кочани	—
—	8-и XI. 1912	Тарфа	—
9-а	5-и XI. 1912	”	—
9-а	10-и V. 1913	Сересъ	—
—	—	—	—
—	1912	—	—
—	10-и XII. 1912	Тарфа	—
—	1912	”	—
6-а	21-и XII. 1912	”	—
5-а	28-и X. 1912	”	—
10-а	11-и XII. 1912	Чаталджа	—
4-а	18-и VI. 1913	Султанъ тепе	—
4-а	1912	Тарфа	—
—	20-и XI. 1912	Соуджакъ	—
15-а	13-и XI. 1913	Чаталджа	—
—	1912	—	—
—	20-и VI. 1913	Щипъ	—
1-а	10-и XI. 1912	Тарфа	—
2-а	10-и XI. 1912	”	—
1-а	18-и VI. 1913	Щипъ	—
5-а	1913	—	—
Картечна рота	5-и XI. 1912	—	—
3-а пех. рота	4-и XI. 1912	—	—
2-а	17-и VI. 1913	Овче поле	—
—	14-и XI. 1912	Тарфа	—
Картечна рота	1913	Бунаръ-Хисаръ	—
—	—	”	—
13-а пех. рота	10-и X. 1912	—	—
—	17-и I. 1913	Чорлу	—
13-а	28-и XI. 1912	”	—
10-а	28-и XI. 1912	Тарфа	—
13-а	1912	”	—
14-а	14-и XI. 1912	”	—
—	—	—	—
9-а	7-и XI. 1912	Калфакъой	—
4-а	7-и VI. 1913	Овче поле	—
—	1912	Тарфа	—
8-а	19-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	—
—	28-и III. 1913	—	—
7-а	17-и XII. 1912	Лазаркъой	—
—	20-и IV. 1913	Одринъ	—
—	1913	—	—

РЕДЪ ПО №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ И ФАМИЛИЯ	МѢСТОРОЖДЕНИЕ	
		ГРАДЪ ИЛИ СЕЛО	ОКОЛИЯ
963	Ред. Тодоръ П. Тонековъ	Св. Никола	Бургаска
964	" Таню С. Геновъ	Суватитѣ	"
965	" Тодоръ Д. Лаловъ	Карнобатъ	Карнобатска
966	" Тодоръ Г. Желевъ	Ново село	Котленска
967	" Тодоръ С. Карамфиловъ	Кюпеклий	Лйтоска
968	" Таню П. Кехайовъ	Куру-дерѣ	К. бунарска
969	" Тодоръ Я. Николовъ	Сарж-муса	Бургаска
970	" Тодоръ Т. Георгиевъ	Якезлий	"
971	" Тодоръ С. Димитровъ	Ходжамаръ	"
972	" Тодоръ Ивановъ	Казълджикъ	Лйтоска
973	" Тодоръ Яневъ	—	
974	" Тодоръ М. Златановъ	Суджалий	Варненска
975	" Тодоръ Ив. Колевъ	Даутлий	Анхиалска
976	" Тодоръ Т. Апостоловъ	Несебъръ	"
977	" Тодоръ Димитровъ	Анхиало	"
978	" Тодоръ С. Чавдаровъ	Айваджикъ	К. бунарска
979	" Таню Ж. Войдовъ	Каялий	Бургаска
980	" Тодоръ П. Дойчиновъ	Уруменикъ	Лйтоска
981	" Ташо Лонзовъ	Къзълджикъ	"
982	" Тончо Жековъ	Аввалий	Ямболска
983	" Тодоръ К. Ивановъ	Кара-бунаръ	К. бунарска
984	" Тодоръ С. Жековъ	Къзж-клисе	"
985	" Фоти С. Чолаковъ	Кападжикъ	Лйтоска
986	" Христо Л. Русевъ	Лйтосъ	"
987	" Христо Василевъ	—	
988	" Хараламби Д. Спировъ	Буюклий	"
989	" Хараламби В. Стояновъ	Ичмевакъвъ	"
990	" Христо Т. Хайдановъ	Кръстина	"
991	" Христо Карамихалевъ	Горица	Анхиалска
992	" Христо Я. Добрѣвъ	Голица	"
993	" Христо К. Мурдженевъ	Свобода	Чирпанска
994	" Христо Д. Христовъ	Гергенкъ	Анхиалска
995	" Христо Г. Аргировъ	Даутлий	"
996	" Христо П. Георгиевъ	Джемеренъ	Бургаска
997	" Христаки М. Драгановъ	Трънково	Ст.-Загорска
998	" Христо Н. Славовъ	Обручице	Харманлийска
999	" Христо П. Кючуковъ	Русокастро	Бургаска
1000	" Христо Г. Яневъ	Скърж муса	"
1001	" Христод. К. Христодоловъ	Урумкъ	"
1002	" Христо Станчевъ	—	
1003	" Христо В. Буровъ	Редж. махле	Провадийска
1004	" Христо С. Овчаровъ	Дувраклий	Ямболска
1005	" Христо С. Стойковъ	Шахплеръ	Ос. пазарска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЕЛЪ	НА КОЯ МѢСТНОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
—	— 1913	Щипъ	
1-а пех. рота	2-и VII. 1913	Дулица	
14-а "	22-и VI. 1913	Кочани	
7-а "	17-и VI. 1913	Щипъ	
8-а "	18-и VI. 1913	"	
8-а "	28-и V. 1913	"	
1-а "	19-и XI. 1912		
2-а "	8-и XI. 1912		
3-а "	5-и XI. 1912		
10-а "	8-и XI. 1912		
11-а "	2-и V. 1913		
13-а "	9-и XI. 1912		
15-а "	4-и XI. 1912		
16-а "	7-и XI. 1912		
Музик. ком.	14-и XI. 1912		
Санитарь	6-и XI. 1912		
Нестр. рота	11-и XI. 1912		
"	8-и XI. 1912		
"	10-и XI. 1912		
—	2-и X. 1912		
—	9-и X. 1912		
5-а пех. рота	20-и VI. 1913	Велимеше	
—	12-и XI. 1912	Караджакъой	
	— 1913	Гевгелий	
Нестроева рота	— 1912		
10-а пех. рота	4-и XI. 1912	Чаталджа	
10-а "	21-и X. 1912	Лазаркъой	
10-а "	4-и XI. 1912	Чаталджа	
"	— 1913	Тарфа	
"	— 1912	Кара-Муратлий	
"	— 1912		
"	13-и XI. 1912	Тарфа	
"	— 1912	"	
"	— 1912		
1-а пех. рота	25-и X. 1912	Бунаръ-Хисаръ	
1-а "	16-и XI. 1912		
Нестроева рота	1-и XI. 1912	Тарфа "	
11-а пех. рота	25-и XI. 1912	Калфакъой	
"	14-и VII. 1913	Струмица	
12-а пех. рота	1-и VI. 1913	Чорлу	
2-а "	5-и VI. 1912	Чаталджа	
14-а "	22-и VI. 1913	Кочани	

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
1006	Ред. Христо Н. Баджаковъ	Кирилъ	К. бунарска
1007	" Христо Кировъ	Фараба	Севлиевска
1008	" Христо И. Дарадановъ	Бургасъ	Бургаска
1009	" Хаския Б. Лоя	"	"
1010	" Христо С. Пъдаровъ	Кара-тепе	"
1011	" Христодолъ В. Драгановъ	Созополь	"
1012	" Христо К. Драгановъ	"	"
1013	" Христодолъ Георгакевъ	Сарж-муса	"
1014	" Христо Николовъ	Кирилъ	К. бунарска
1015	" Цанко М. Михайловъ	Йитосъ	Йитоска
1016	" Цвѣтко Т. Харизановъ	Кръстина	"
1017	" Чаню Ив. Досевъ	Подвисъ	Карнобатска
1018	" Чаню Ж. Пачановъ	"	"
1019	" Ченю С. Ченевъ	Терзелий	"
1020	" Щерионъ Г. Янковъ	Атанаскъой	Бургаска
1021	" Щерионъ Г. Костовъ	Къдджъкой	Йитоска
1022	" Щерю Я. Жечевъ	Поповци	Анхиалска
1023	" Щерионъ Георгиевъ	Атанаскъой	Бургаска
1024	" Щерионъ Николовъ	Емине	Анхиалска
1025	" Щерионъ Николовъ	Баня	"
1026	" Щерю Д. Джиневъ	Уруменикъой	Йитоска
1027	" Юрданъ М. Минчевъ	Орѣховица	Ст.-Загорска
1028	" Юрданъ Г. Михалевъ	Голица	Анхиалска
1029	" Юргаки Ил. Петровъ	—	—
1030	" Юрданъ Еф. Стойчевъ	Кайрякъой	Бургаска
1031	" Юрданъ Т. Манакрусовъ	К. Аланъ	Йитоска
1032	" Янаки К. Надѣрлийски	Йитосъ	"
1033	" Яни Гановъ Донковъ	—	—
1034	" Янаки Яневъ	Каджъкой	Йитоска
1035	" Янчо Георгиевъ	М. Ченге	"
1036	" Янчо Т. Алексиевъ	Еркечъ	Анхиалска
1037	" Янаки Кралевъ Рупкинъ	Джемеренъ	Бургаска
1038	" Янаки Т. Калудовъ	Каялий	"
1039	" Яни Ат. Петровъ	Русокастро	"
1040	" Яни Ат. Поповъ	Св. Никола	"
1041	" Яни Н. Карамфиловъ	Урумбегли	Елховска
1042	" Янко Н. Янковъ	Ченге	Провадийска
1043	" Янулъ Л. Карамфиловъ	Еникъой	Анхиалска
1044	" Яни Ив. Петровъ	Б. бунаръ	К. бунарска
1045	" Яни Коевъ	"	"
1046	" Яни Ст. Сакалиевъ	Дюлево	"
1047	" Яни Анг. Върбовъ	Бей-махле	"
1048	" Янчо Г. Ивановъ	Шабанъ-кърж	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
7-а пех. рота	17-и VI. 1913	Щипъ	
5-а "	27-и XII. 1912		
5-а "	4-и XI. 1912		
6-а "	— 1912		
6-а "	8-и XI. 1912	Тарфа	
7-а "	2-и XI. 1912		
7-а "	7-и XI. 1912		
12-а "	20-и X. 1912		
12-а "	18-и VI. 1913	Щипъ	
—	1913	Гевгелий	
—	1912	Чаталджа	
—	1-и VI. 1913	Дойранъ	
5-а пех. рота	20-и XI. 1912	Странджа	
5-а "	1912	Лазаркъой	
—	17-и VI. 1913	Овче поле	
2-а "	18-и X. 1912		
8-а "	4-и I. 1913		
8-а "	17-и VI. 1913		
12-а "	7-и XI. 1912		
12-а "	20-и XI. 1912		
Нестроева рота	4-и XI. 1912		
11-а пех. рота	28-и X. 1912	Люле-Бургасъ	
—	— 1912	София	
—	— 1913	Султанъ тепе	
4-а пех. рота	25-и VI. 1913	Щипъ	
2-а "	17-и X. 1912		
—	1913	Демиръ-Хисаръ	
—	1912		
8-а пех. рота	1-и I. 1913	Сарай	
11-а "	15-и X. 1912	Чаталджа	
—	8-и V. 1913	Бургасъ	
—	— 1912	Чифлика	
1-а пех. рота	10-и XI. 1912	Тарфа	
—	15-и XI. 1912	Караджакъой	
—	18-и VI. 1913	Щипъ	
16-а пех. рота	— 1913	Султанъ-тепе	
15-а "	4-и XI. 1912		
—	1913	Кукушъ	
6-а пех. рота	3-и XI. 1912	Тарфа	
6-а "	3-и XI. 1912	Калфакъой	
—	1912	Тарфа	
4-а пех. рота	18-и VI. 1913	Щипъ	
—	1913	Кукушъ	

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
1049	Ред. Янко В. Димовъ	Б. Бейкъой	Карнобатска
1050	" Яни В. Стаматовъ	Юмрукъ-кая	К. бунарска
1051	" Яни п. Маноловъ	Емине	Дихиалска
1052	" Янаки Гр. Георгиевъ	"	"
1053	" Яни Парушевъ Баба	Дихиало	"
1054	" Яни Ат. Радевъ	Голица	"
1055	" Яни Д. Какавановъ	Кажджъой	Дйтоска
1056	" Яни Христовъ	Батаджиќъ	Дихиалска
1057	" Янаки Желевъ	Буюклий	Дйтоска
1058	" Яно Петковъ	Кажж-клисе	Кара-бунарска
1059	" Яни П. Кацаровъ	"	"
1060	" Яно Георгиевъ	"	"
1061	" Шабанъ Мех. Хаджиолу	АЗаплий	Дйтоска

Гробове на загиналите герои на Димова поляна
(1915—1918 г.)

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
12-а пех. рота	2-и XI. 1912	Тарфа	
6-а "	4-и XI. 1912		
12-а "	22-и XI. 1912		
12-а "	24-и IV. 1913		
13-а "	10-и X. 1912		
16-а "	7-и XI. 1912		
Телефонистъ	28-и XI. 1912		
Музик. команда	3-и XI. 1912		
Картечна рота	4-и XI. 1912		
8-а пех. рота	4-и XI. 1912	Лазаркъой	
8-а "	"	"	
" —	24-и VI. 1913	Дойранъ	

Гробоветъ при с. Рождево (Македония) на Поручиците
Якимовъ, х. Миневъ и Ивановъ (1917 г.)

**24-И ПЕХ. ЧЕРНОМОРСКИ НА Н. В.
ЦАРИЦА ЕЛЕОНОРА ПОЛКЪ**

ВЪ

ЕВРОПЕЙСКАТА ВОЙНА

1915—1918 ГОД.

Генералъ Жековъ Н.
Главнокомандуващъ 1915—18 г.

Генералъ Тодоровъ
К-ющъ 2-а армия 1915—18 г.

Генералъ Рибаровъ
Н-къ 3-а Балк. дивизия 1915—18 г.

Полк. Поповъ Ал.
К-ръ 1/3 бригада 1915—18 г.

Полковник Писаровъ
Боенъ к-ръ на полка отъ 10.IX. 1915 г. до 12.XII. 1916 г.

Полковник Дрънски
Боенъ к-ръ на полка отъ 12.XII. 1916 г. до 1.I. 1919 г.

Полкът между двете войни

Избухването на свѣтовната война. Мобилизацията и тръгването на пслка.

Въ отминалата междусъюзническа война, България изпита отношенията си съ всички държави, съ които имаше близки или далечни интереси.

Отъ Русия, къмъ която българския народъ, питаше чувство на братство и признателност и въ поддръжката на която слѣпо вѣрваше, остана горчиво разочарованъ, защото Русия не само не подкрепи изпълнението на договора съ Сърбия, но за неотстѫпчивостта ѝ, отдаде България жертва на съседите ѝ.

Англия и Франция, които бѣха сключили съглашение съ Русия, се солидаризираха съ нея. Италия, Австро-Унгария и Германия, които работиха за разрушението на Балканския съюзъ и насирадчаваха България въ това отношение, когато тя бѣ принудена да направи това, отвѣрнаха се отъ нея и я оставиха съвсемъ сама, на произвола на враговете ѝ, вследствие на което, при сключването на мира въ Букурещъ, България бѣ разпъната на кръстъ.

Следъ всичко това, тя се убеди, че както въ политиката, така и въ войната, не може да разчита, нито на съседите си, нито на великите сили.

Съ сълзи на очи и накипѣло чувство за отмѣщение, въ 1913 г., българскиятъ народъ сви бойните знамена за по-благоприятни дни, които нѣ закъснѣха да дойдатъ.

Не се мина една година и на 28 юни (11. VII.) 1914 г. сърбинъ, изпратенъ отъ Бѣлградъ, съ бомба уби въ Сараево, Австро-Унгарския престолонаследникъ и съпругата му. Това стана причина, единъ месецъ по-късно, на 28 юли (10. VIII.), Австро-Унгария да обяви война на Сърбия. Русия се притече на помощь на Сърбия, а Германия на Австро-Унгария, съ която образуваха Централния съюзъ.

Малко следъ това, къмъ Русия се присъединиха Англия и Франция и образуваха Съглашението. Така почна великата свѣтовна война.

Презъ месецъ ноемврий сѫщата година и Турция се намѣси на страната на централния съюзъ, и войната се разпростира на Дарданелите и въ Мала Азия. Презъ май 1915 г. се намѣси и Италия, но вече на страната на Съглашението.

България, още въ началото на войната, се обяви неутрална.

Румъния измъни на съюзниците си Германия и Австро-Унгария и така също се обяви неутрална.

При това положение, всичка отъ двете воюващи страни остана раздълена на две групи, които можеха да имат връзка само презъ България и Румъния. Поради това, всичка отъ страните гледаше да привлече къмъ себе си България и Румъния.

Ония, които презъ 1913 година пренебрегваха България, сега започнаха да се подмилкватъ и да ѝ правятъ съблазнителни предложения.

Съглашението ѝ предлагаше голѣми отстѣжки за смѣтка на Турция — въ Тракия и Сърбия — въ Македония. Но отстѣжките въ Македония нито бѣха достатъчни, нито Сърбия се съгласяваше да ги направи. А главната цель на нашия народъ бѣ освобождаването на Македония.

Централните сили, бидейки обкръжени отъ всѣкїде и лишени отъ връзка съ Турция, бѣха много по-отстѣжчиви. Тѣ се съгласиха да дадатъ всичко каквото имъ се поиска и поради това, българското правителство реши да премине на страната на централните сили, съ които сключи съюзъ.

* * *

Веднага следъ демобилизацията въ 1913 г., командирътъ на полка, Полковникъ Недѣлковъ, бѣ повишенъ бригаденъ командиръ, а на мястото му бѣ назначенъ Полковникъ Кюркчиевъ.

Първа дружина остана въ Бургасъ, а втора, на (10) 23 октомври 1913 година, отиде за гарнизонъ въ М. Търново, като окупационна войска на новоприсъединената М. Търновска околия. Две отъ ротите се разположиха въ М. Търново, а другите две заеха следните населени място: Царево, Ахтополъ, Кости и Братилово, кѫдето останаха цѣла година, следъ което се прибраха въ М. Търново.

Презъ всичкото време отъ демобилизацията, 1913 година до

мобилизацията — 1915 година, въ полка кипѣше трѣскава дейност, която особено се засили въ 1914 година, следъ избухването на свѣтовната война. Повикаха се на обучение неслужилите мжже отъ новоприсъединените М. Търновска и Василиковска околии. Периодически се викаха на тринедѣлно обучение запасните и пр.

Полк. Кюркчиевъ
1914—1915 г.

Заетъ съ тъзи обучения, полкътъ, презъ тази година, не излѣзе на лагеръ.

* * *

И ето, многоочакваниятъ отъ всички моментъ за отплата, не закъснѣ да дойде. Въ 1 часа пр. пладне на 10 (23) септемврий 1915 г. въ полка се получи телеграма № 4269, съ която се обявяваше обща мобилизация и реквизиция. Първиятъ оперативенъ день започна въ 1 часа сл. пл. (13 ч.) на 14 септемврий (27. IX.). Командирътъ на полка веднага донесе за получаването на телеграмата и заповѣда да се събератъ офицеритѣ отъ полка. Когато въ 3 часа (15 ч.) тѣ се събраха, той имъ държа една прочувствена речь, раздаде имъ мобилизационните планове, следъ което замина за 11-а дивизия, кѫдето бѣ назначенъ за бригаденъ командиръ.

Въ отговоръ на неговата речь, офицеритѣ запѣха дружно „Съюзници-разбойници“ и съ тая пѣсень го изпратиха до вратата на казармата, носейки го на рѣце, следъ което веднага се заловиха на усилена работа.

Командването на полка прие дотогавашния командиръ на 1-а дружина — Подполковникъ Писаровъ.

Мобилизацията се извѣрши при повишенъ ентузиазъмъ, правилно и нормално; нѣмаше да се изпращатъ части за границата.

Тоя пѫтъ, обаче, полка при мобилизацията, формираше повече части, а именно:

1. 24-и пех. полкъ — 4 дружини и 1 картечна рота.
2. Половината отъ 45-и полкъ.
3. Първа и втора допълнящи дружини отъ 5-и маршеви полкъ.
4. Втора етапна дружина отъ 3-и етапенъ полкъ.
5. 24-а опълченска дружина II призовъ.
6. Втора опълченска дружина отъ 3-и опълченски полкъ.

Сѫщия денъ, 10 септемврий (23. IX.), кадъра се разпредѣли между поменатите части и се опредѣлиха и почистиха помѣщенията за тѣхъ. Построиха се коноврѣзи. Въ първиятъ мобилизационенъ денъ се взе, отъ полковия складъ, облѣклото и се занесе по квартиритѣ. Получиха се хранителни припаси за следния денъ; получиха се кухнитѣ и се поставиха по мястата имъ. Започна се подковаването на конетѣ и подтягането на колитѣ.

Още въ 8 часа преди пладне на 14 септемврий (27. IX.), запасните започнаха да пристигатъ.

Явиха се 8 офицери и 159 войници, които, санитарните комисии, веднага започнаха да преглеждатъ.

На втория мобилизационенъ денъ се явиха 2220 запасни.

Раздаде се оржжието, книжата и колитѣ по частите. Сѫщиятъ денъ, пристигнаха и първите реквизирани коне, които се прегледаха отъ комисията и започна прогонване на амуницията.

Третият день се явиха 1688 запасни. Раздаде се облъклото по роти, започна се разпределението на конетъ, а запасните — чистенето на оржието.

Четвъртиятъ день се явиха 288 запасни. Докараха 56 коня и 26 коли.

Установи се окончателно началническия съставъ. Првъри се оржието по ротитъ и се раздаде ранцевия неприкосновенъ запасъ.

Презъ тия дни най-много се работи за стъкмяването на втора дружина. Стъкмените за нея запасни се изпращаха въ М. Търново, където бѣ дружината.

Д-ръ Батуловъ Никола
Др. лѣкаръ 2 др.

Д-ръ Капонъ Рудолфъ
Др. лѣкаръ 4-а др.

Петиятъ день се явиха 15 запасни. Докараха 117 коня и 10 коли. Раздадоха се санитарните пакети и се продължи стъкмяването. Следъ пладне, отъ 14 ч. 30 м. до 17 ч. 30 м. се произведе единично обучение.

Получи се заповѣдъ, втора дружина отъ М. Търново веднага да се прибере при полка, въ Бургазъ.

На шестиятъ — последниятъ мобилизационенъ день, се явиха 10 запасни войници. Свѣрши се медицинския прегледъ и всички слаби се изпратиха въ допълнителната дружина. Раздадоха се патроните и всичко, което не достигаше въ ротитъ. Всички се готовѣха за тръгване. Отъ 14 ч. 30 м. до 17 ч. 30 м. ротитъ произведоха учение по сгъстения строй.

По такъвъ начинъ, на шестия день, полкътъ завърши мобилизацията си, много правилно и нормално.

На седмиятъ день, полкътъ, въ пълния си съставъ, отъ 7 ч. и 30 м. до 10 ч. и 30 м. излѣзе на занятие, а въ 15 ч. 30 м. напусна квартиритъ и се установи на станъ въ казармения районъ. Веднага следъ това, гайди и пѣсни огласиха околността, където се извиха кръшни хора съ весели провиквания.

На осмия оперативенъ день — 19 септемврий (2. X.) пр. пл., полкътъ произведе бойно учение, а сл. пл. командирътъ на бригадата, Полковникъ Поповъ Алекси, му направи прегледъ.

На 20 септемврий (3. X.) се отслужи молебенъ, който завърши съ кратки настърдчителни речи отъ командира на полка

и отъ свещеника. Същия денъ, пристигнаха отъ 5-и Маршеви полкъ 86 запасни за попълване.

Стъкменъ окончателно, полкътъ се състоеше отъ:

1. Щабъ на полка.
2. Четири дружини (16 роти).
3. Една картечна рота.
4. Една домакинска рота.
5. Телефонна команда.
6. Една музикантска команда — взводъ.
7. 1 дивиз. и 1 арм. паркъ.

Въ този съставъ полкътъ броеше: 5 старши, 64 младши офицери, 4 лъкари, 4 чиновници, 351 подофицери и 4195 редници. Снабденъ съ 390 коня, 68 коли и 139 самари.

До 29 септемврий (12. X.), полкътъ произвеждаше въ всички дѣлнични дни занятия, преди и следъ обѣдъ. Пристигнаха войници отъ граничната рота и нѣкои закъснѣли, така че числото на редниците достигна 4755.

На 29-и септемврий (12. X.), войниците се пуснаха въ отпускъ да си взематъ кому каквото трѣбва и да се пригответъ за походъ. Дадоха имъ се порции варено месо за два дни и кашкавалъ за единъ денъ.

Същиятъ денъ, 29 септемврий (12. X.), 1915 г., полкътъ потегли по желеzницата, последователно въ 6 ешалона, както следва:

1. 1-а дружина — въ 9:30 ч. пр. пл.
2. 2-а дружина, щаба на полка, картечната рота, музикантския взводъ и телефонната команда.
3. 3-а дружина.
4. Домакинската рота.
5. 4-а дружина.
6. Дивизионния и армейския паркови взводове.

За всѣки ешалонъ бѣха отпуснати вагони: единъ за офицерите, единъ за караула и ординарците, 22 за войниците и 9 за конете и воловете за клане.

С П И С Ъ К Ъ
на офицерите отъ 24-и пех. полкъ презъ 1915/18 год.

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ДЛЪЖНОСТЬ
1	Полковн. Писаровъ Никола	Командиръ на полка отъ 10. X. 1915 до 12. XII. 1916
2	" Кантарджиевъ	Зам. к-ръ на полка отъ 9. X. 1915 до 17. X. 1915
3	" Дрънски Петъръ	Командиръ на полка отъ 12. XII. 1916 до 1. I. 1919
4	Подполк. Йонковъ Петъръ	К-ръ на 1-а дружина
5	" Кирпиковъ Иванъ	К-ръ 1-а друж. 1917
6	" Джипуновъ Захари	К-ръ на 2-а дружина убитъ на 5-и XI. 1915
7	" Сотировъ Минчо	К-ръ на 3-а дружина,
8	" Гърдевъ Илия	на 4-а дружина
9	" Басмаджиевъ Стефанъ	" 14-а р. и 2-а др.
10	" Робевъ Антонъ	" 2-а дружина
11	Майоръ Николовъ Стефанъ	" 1-а карт. рота
12	Сан. м-ръ Чилингировъ Радомиръ	Полкови лъкаръ
13	Капитанъ Сирмановъ Петко	К-ръ 7-а р. и 2-а др.
14	" Димовъ Димитъръ	" 2-а рота
15	" Димитровъ Никола	" 3-а "
16	" Бакърджиевъ Светославъ	" 4-а р. и 3-а др.
17	" Гюлмезовъ Георги	" 6-а рота
18	" Анастасовъ Ганчо	" 9-а "
19	" Стайковъ Тодоръ	" 13-а "
20	" Недѣлчевъ Никола	" 14-а "
21	" Ивановъ М. Драгановъ	" 9-а "
22	" Николовъ А. Якимовъ	убить на 14-и XI. 1916
23	" Бакърджиевъ Димитъръ	К-ръ 2-а рота,
24	" Жечковъ Зл. Георгиевъ	убить на 14-и XI. 1916
25	" Йовчевъ Борисъ	К-ръ 11-а рота
26	Сан. кап. Брадичковъ Стоянъ	К-ръ 12-а рота
27	Тех. кап. Геронъ Аиж. Челебонъ	К-ръ Тел. ком., адют.
28	Поручикъ Деневъ Сжби	на п. и к-ръ 4-а к. р.
29	Стоевъ Деню	К-ръ 7-а и 15-а роти
30	" Ганчевъ Дамянъ	Лъкаръ 1-а дружина
31	" Паленковъ Никола	Оржееенъ техникъ
32	" Икономовъ Михаиль	К-ръ 5-а рота,
33	" х. Петровъ Павелъ	убить на 6-и X. 1915
34	" Костовъ Захари	К-ръ 11-а рота, умрѣлъ IX. 1918
		К-ръ 12-а рота
		К-ръ 15-а рота
		Адют. 1-а дружина
		К-ръ 1-а рота

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ДЛЪЖНОСТЬ
35	Поручикъ Георгиевъ Апостолъ	Адют. на полка и полкови следователъ
36	" Бубовъ Панайотъ	Взводенъ к-ръ
37	" Поповъ Гавр. Антоновъ	Адют. 2-а дружина
38	" Делигеоргиевъ Колю	Взводенъ к-ръ
39	" Сребровъ Ив. Михailовъ	К-ръ 8-а рота
40	" Гугучковъ Ил. Димовъ	Адют. 4-а дружина и командиръ 15-а рота
41	" п. Христовъ В. Върбановъ	К-ръ 16-а рота
42	" Горчевъ Крумъ	Взводенъ к-ръ
43	" Върбановъ Димо	К-ръ нестр. рота
44	" Ецовъ Борисъ	Завец. прехраната
45	" Кушевъ Маринъ	Взвод. командиръ
46	" п. Стефановъ Иванъ	К-ръ 12-а рота
47	" Мариновъ Ж. Станевъ	Вз. к-ръ и к-ръ 5-а р.
48	" Бъчваровъ Юр. Костовъ	К-ръ 8-а рота
49	" Никифоровъ С. Христовъ	Взв. командиръ
50	" Михайловъ Найденъ	"
51	Подпоруч. Цвѣтковъ Димитъръ	"
52	" Калчевъ Д. Тодоровъ	"
53	" п. Тодоровъ Петко	"
54	" Андреевъ Н. Стояновъ	"
55	" Рухчевъ Тод. Николовъ	"
56	" Томовъ Иванъ	"
57	" Ивановъ Господинъ	К-ръ 10-а рота
58	" Глушковъ Иванъ	Взв. командиръ
59	" Моруновъ Иванъ	"
60	" Чолаковъ Господинъ	"
61	" Димитровъ Д. Желѣзковъ	"
62	" Петровъ Александъръ	убитъ на 2-и IX. 1916
63	" Василевъ Василь	Взв. командиръ
64	" Стояновъ Стоянъ	Адют. 3-а дружина
65	" Петровъ Георги	Взв. командиръ
66	" Брънзовъ Игнать	Вз. к-ръ, н-къ т. ком.
67	" х. Митевъ П. Ивановъ	Взв. командиръ
68	" Пъевъ Димитъръ	Вз. к-ръ и к-ръ 5-а р.
69	" Константиновъ Т. Исаевъ	убитъ на 25-и IV. 1917
70	" Павловъ Кр. Тодоровъ	Взв. командиръ
71	" Груевъ Генчо Генчевъ	"
72	" Георгиевъ Г. Юрановъ	"
73	" Бояджиевъ Костадинъ	"
74	" Поповъ Драгомиръ	"

№ по редъ	ЧИНЪ. ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ДЛЪЖНОСТЬ
75	Подпоруч. Томовъ Тома	Взв. командиръ
76	" п. Дочевъ Петко	"
77	" Драгневъ Н. Михалевъ	"
78	" Кантарджиевъ П.Христовъ	"
79	" Басановъ Бохоръ	"
80	" х. Ивановъ И. Димитровъ	"
81	" Ивановъ Ив. Дойчевъ	"
82	" Друми Друмевъ Събевъ	"
83	" Лазаровъ Д. Пръвчевъ	"
84	" Аврамовъ М. Соломоновъ	"
85	" Войниковъ Н. Димитровъ	"
86	" Тодоровъ Д. Калчевъ	"
87	" Тодоровъ Н. Щеревъ	"
88	Рухчевъ Г. Момчиловъ	убитъ на 12-и IX. 1916
89	" Кръчмаровъ Иванъ	Взв. командиръ
90	" Грозевъ Д. Драгневъ	Взв. к-ръ и адют. 4-а др.
91	" Христовъ Хр. Ивановъ	Взв. командиръ
92	" Дамяновъ Я. Антоновъ	убитъ на 18-и X. 1915
93	" Коларовъ Р. Стефановъ	Взв. командиръ
94	" Дѣловъ Ив. Петровъ	"
95	" Киряковъ Кирякъ	убитъ на 9-и X. 1915
96	" Златевъ Щилиянъ	Взв. командиръ
97	" Карааврамовъ Атанасъ	"
98	" Обрешковъ Г. Лазаровъ	"
99	Бургуджиевъ Т. Дончевъ	убитъ на 24-и X. 1916
100	Бурилковъ Кирилъ	Взв. командиръ
101	" Черневъ Ат. Черневъ	"
102	" Ивановъ Хр. Ивановъ	убитъ на 10-и III. 1917
103	" Задгорски Спасъ	Взв. командиръ
104	" Кръстевъ Кръстю	умрътъ на 10-и III. 1917
105	" п. Николовъ Константинъ	Взв. командиръ
106	Сан. подп. Алкалай Мико	"
107	" Капонъ Рудолфъ	убитъ на 15-и X. 1916
108	Оф. канд. Бояджиевъ Господинъ	Лъкаръ 3-а дружина
109	" Ингелизовъ Благой	Лъкаръ на 4-а друж.
110	" Пъевъ Михаилъ	Взв. командиръ
111	" Ковачевъ Георги	"
112	" Карталовъ Константинъ	"

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	ДЛЪЖНОСТЬ
113	Оф. канд. Ранковъ Ранко Василевъ	Взв. командиръ
114	" Киранковъ П. п. Тодоровъ	"
115	" Симеоновъ М. Яковъ	"
116	" Гринбергъ Ад. Исаия	"
117	" Геновъ Мих. Добревъ	"
118	" Бойчевъ Б. Юрдановъ	"
119	" Кожухаровъ Р. Спасовъ	"
120	" Карабаджаковъ Т. Радул.	"
121	" Демирковъ В. Стояновъ	"
122	" Георгиевъ А. Ивановъ	"
123	" Ивановъ В. Анастасовъ	"
124	" Антоновъ З. Милтиядовъ	"
125	" Ноновъ Г. Стефановъ	"
126	" Берберовъ Т. Ивановъ	"
127	" Тотевъ Д. Тиховъ	убить на 12-и XI. 1916
128	" Ваневъ Т. Николовъ	Взв. командиръ
129	" Владимировъ Г. Георгиевъ	убить на 6 и VIII. 1916
130	" Ефимовъ Т. Ефимовъ	Взв. командиръ
131	" Тодоровъ Т. Николовъ	"
132	" Величковъ Д. Поповъ	"
133	" Захариевъ Б. Николовъ	"
134	" Павловъ Н. Ганчевъ	"
135	" Георгиевъ Д. Добревъ	"
136	" Стефановъ С. Панайотовъ	"
137	" Паскалевъ К. Антоновъ	"
138	" Драндаровъ С. Ивановъ	"
139	" Шивачевъ Г. Панайотовъ	"
140	" Тънковъ Ж. Стефановъ	"
141	" Ивановъ П. п. Георгиевъ	"
142	" Андоновъ М. Петровъ	"
143	" Стояновъ С. Георгиевъ	"
144	" Грудовъ Д. Тодоровъ	"
145	" Поповъ Н. Панайотовъ	"
146	" Обрешковъ Т. Лазаровъ	"
147	" Поповъ Г. Томовъ	"
148	Сан. канд. Батулевъ Никола	убить на 23 и VIII. 1916
149	" Поповъ Д. Николовъ	Лъкаръ 2-а дружина
150	" Поповъ С. Ивановъ	Взв. командиръ
151	Докторъ Бански Георги	"
152	" Ковачевъ Аngелъ	Полк. зъболъкаръ
153	Капелм.	"
154	Свещен.	Полк. капелмайсторъ
155	Чиновн.	Полк. свещеникъ
		Дѣловодителъ

Заминалото на полка

Морето тихо спъше подъ сивото небе — слънчевият лъчъ е закъснѣлъ.

Влажно утро. Въ малкиятъ бивакъ, до мълчаливото море, се понесе на вълни радостната вест — днесъ полка заминава. . . . Къде? Тамъ где геройство и вѣчна слава очакватъ смѣлите Черноморци. Събуденъ, малкиятъ градецъ скоро оживѣ, всички бѣзаха къмъ бивака.

Предъ строенитѣ войници, очертаващи нѣколко линии въ ранната дрезгавина, Командирътъ на полка произнесе прочувствена речь, отзикъ на която бѣше мощно „ура“, което се разнесе по неподвижната спяща още морска ширъ.

Следъ това, една дѣлга, непрекъсната трептяща ивица, се раздвижи напредъ. Съ усмивка на лице, гордо и твърдо вървѣха войниците, като всѣки при първата крачка се прекъсти и тихо тръгна подъ общия ритъмъ.

Цѣлата ивица се проточи по дѣлгата улица на града; жени, деца, старци, излѣзли да изпратятъ юннатите, образуваха дѣлги нанизи отъ дветѣ страни на улицата, обсипвайки съ цвѣти.

Сълзи капѣха отъ блѣстящите мили очи, малки, бѣли и обли ржички се протягаха отъ майчината прегрѣдка. Добъръ пжъ и сетно сбогомъ замираше въ задавения стонъ на трептящата стара майка.

Небето заплака — ситень дѣлъжъ като бисерни зърна, а слънцето веднага изпрати нѣжна усмивка и лжчи заиграха въ малките капки, като засмѣни детски лица.

Улицата се препълни и едва можа да побере тоя потокъ отъ хора — всичко се движеше къмъ гарата.

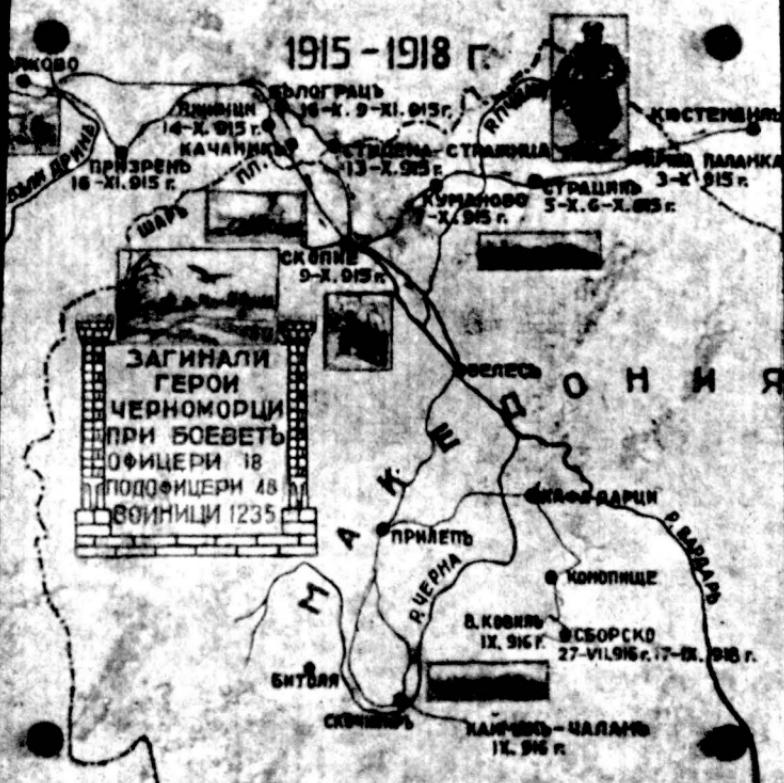
При пъленъ редъ и безъ шумъ, тази безкрайна върволица отъ войници, коли и коне се натовари на влака.

Едно тревожно и нервно движение настана между събралиятѣ се хиляди изпращачи.

Бавно се заплѣзга влакътъ, като голѣма черна пиявица — изпѣшка и забѣрза. Кърпи и ржце се издигнаха нагоре, като кипящо море; продължително „ура“ се понесе изъ въздуха, силно и пълно съ трепетъ. „Да живѣе Бѣлгария“, „Ние сме съ Васъ. . . .“ мощно и задавено се изтръгна отъ межжки и женски гърди. Всѣки треперѣше отъ вълнение, обхванатъ отъ силни чувства. Влакътъ се изгуби далечъ, но на голѣми и силни вълни, се носѣха последните слова „Ние сме съ Васъ“. Тѣ летѣха заедно съ бѣрзия влакъ, за да напомнятъ за духътъ на останалите. Дѣлго се носѣха все сѫщите викове, защото цѣлъ день, все така единъ следъ другъ, бѣзаха вла-

ПАМЯТЬ НА БОИЩАХ ПРОСПАВА НА ЧЕРНОМОРИИ

1915 - 1918 Г.

коветѣ съ младите синове на Родината. Гонѣха се изъ Тракийската ширь, бѣрзаха като лжчите на утринното слънце, за да се събератъ нѣкѫде далечъ, где слава се крие — тѣ бѣрзаха къмъ западъ. День и нощь, все така безспирно ле-тѣха влаковетѣ и като дивни сънища бѣгаха родни кѫтове.

Просторнитѣ поля се цепѣха отъ фученето на треноветѣ и веселитѣ пѣсни на Черноморци.

Ето Ямболъ, Пловдивъ, София; но спиране нѣма, локомотивътъ изсвири и напустна обширната столична гара.

Кюстендилъ.

Трѣбата изсвири отбой и юнацитѣ съ накитени пушки и весели закачки заслизаха отъ влака.

Въ тѣмната нощь полкътъ постепенно се събираще около заспалия планински градецъ.

Въ ранно утро — къмъ 3 ч. и 30 м., полкътъ мѣлчаливо се изтегляше по глухите улици на Кюстендилъ.

Денътъ свари полка по дѣлгия и криволичещъ путь, обиколенъ отъ дветѣ страни съ плодни дѣрвета и вѣрби. Слънчевите лжчи падаха тихо върху пожълтѣлите листа и галейки ги нѣжно, правѣха игриви петна по путьта.

* * *

Следъ дѣлга и промѣнчива борба между Австро-Унгария и Сърбия, Германската главна квартира реши да унищожи Сърбия. За тая цель тя възложи на една германска и една австро-унгарска армии, да минатъ Дунава и Сава и да нападнатъ сърбите, а на бѣлгарската войска, съгласно сключения договоръ, се възложи: 1) да настѫпи край Дунава, за да открие връзка съ Австро-Унгария и да пресѣче съобщението на Сърбия по Дунава и презъ Румъния съ Русия; 2) да сълѣствува за унищожението на сърбската армия и 3) да настѫпи въ Македония, за да пресѣче съобщенията между Сърбия и Солунъ, по долината на Вардаръ.

Бѣлгарската главна квартира, въ изпълнение на казанитѣ задачи, следъ като остави 3-а армия въ областта Русе—Варна—Шуменъ, за да срѣщне ромънитѣ, въ случай че тѣ се обявятъ на страната на съглашението, съсрѣдоточи срещу Сърбия останалитѣ войски както следва:

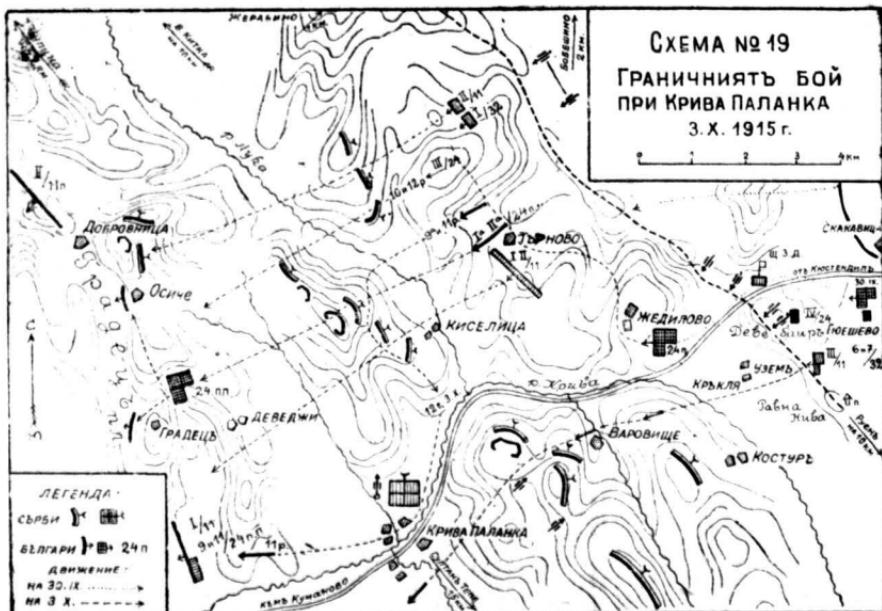
1-а армия (89 дружини, 95 батареи и 19 ескадрона) на фронта отъ Дунава до в. Стрешеръ, съ задача: да настѫпи къмъ долината на Морава, съ главенъ обектъ — Нишъ.

2-а армия, съставена отъ 3-а, 7-а и конната дивизии (44 дружини, 44 батареи и 20 ескадрона) на фронта Кюстендилъ—Горна Джумая, съ задача: да настѫпи къмъ Скопие, да прекъсне съобщенията на сърбите съ Солунъ и да пресѣче отстѫплението имъ къмъ Албания;

2-а, 10-а и 11-а дивизии — остави въ общъ резервъ, които въ сѫщото време наблюдаваха грѣцката граница.

3-а Балканска дивизия съставляваща дѣсното крило на 2-а армия. При обявяване на войната тя бѣ разположена: 29-и

полкъ съ две планински батареи — около връхъ Дукатъ; 3-а бригада, съ две артилерийски отдѣления — при Горно и Долно Тълмино; 1-а бригада (11-и полкъ и 2-а и 3-а дружини отъ 32-и полкъ) съ три артилерийски отдѣления — въ района Ска-кавица—Раненци—Расово—Бобешино. Останалитѣ две дружины отъ 32-и полкъ, съ четири батареи, заемаха в. Богословъ и в. Руенъ. Нашиятъ 24-и полкъ въ това време пѫтуваше по желѣзницата за гр. Кюстендиль. (gl. сх. № 19).

Северно отъ дивизията, около Горна Любата, бѣ разположенъ 13-и полкъ, а югоизточно отъ нея, останалитѣ части на 7-а дивизия. Граничната линия предъ дивизията бѣ заета отъ 3-а гранична дружина, щабътъ на която бѣ въ Кюстендиль. Срещу 3-а дивизия сърбите бѣха съсрѣдоточили Кривопаланешкия отрядъ, съставенъ отъ 11^{1/2} баталиона и 5 батареи, а по на югъ отъ Брѣгалнишката областъ, срещу 7-а Рилска дивизия, имаха 19^{1/2} баталиона и 6 батареи.

Тия срѣбски войски имаха задача да отбраняватъ посоките: Крива-Паланка—Куманово—Скопие, Кочани—Щип—Велесь и Струмица—долината на Вардаръ, а главно да пазятъ желѣзния путь Солунъ—Нишъ, по който се очакваха да пристигнатъ на помощъ съглашенските войски.

* * *

Нашата 2-а армия, на 30-и септемврий (13. X.), получи директива да настѫпи къмъ линията Бояновци—Куманово—Гралище-планина, съ цель да прекъсне съобщенията на Македония съ Сърбия, да попрѣчи на срѣбската войска да се

оттегли отъ Македония и да се противопостави на съглашенските подкрепления, които идатъ отъ Солунъ.

Възъ основа на тая директива, командуващиятъ 2-а армия заповѣда на 3-а Балканска дивизия да атакува противника на линията: върха Китка—Чупина—Крива-Паланка, а 7-а дивизия да заеме Царево село.

Началникътъ на 3-а Балканска дивизия разпореди, частитъ отъ дивизията му да настѫпятъ въ указания районъ. На 1-а бригада, състояща се отъ 11-и полкъ и две дружини отъ 32-и полкъ, се заповѣда да атакува граничната линия отъ поста Жеравино до Равна нива.

24-и полкъ оставаше въ разпореждане на началника на дивизията.

Когато се получи заповѣдта, 17 ч. на 30-и септемврий (13. октомврий), командирътъ на бригадата не бѣ пристигналъ още, та го замѣстваше командирътъ на артилерийската бригада. 24-и полкъ така сѫщо не бѣ пристигналъ, и се очакваше презъ нощта да започне да се стоваря отъ желѣзницата въ Кюстендиль.

Преди разсъмване, всички части отъ дивизията настѫпиха и прогониха срѣбъските гранични части, които отстѫпиха на главната си позиция. Поради мѣжно проходимата мѣстност и виялицата, частитъ отъ дивизията не можаха да напреднатъ много; пехотата едва зае гребена оттатъкъ границата, а пѣхътъ артилерията едва успѣ да се измѣкне на самата граница и се приготви да съдействува на атаката на следващия денъ. 1-а бригада зае позиция при село Костуръ, южно отъ шосето Кюстендиль—Крива-Паланка, презъ с. Жедилово и билото, северозападно отъ него.

24-и полкъ бѣ оставенъ въ разпореждане на командира на дивизията и се очакваше да пристигне. Първиятъ ешалонъ пристигна въ Кюстендиль и слѣзе отъ влака въ 23 ч. на 30-и септемврий (13 октомврий). Другитъ ешалони пристигнаха, единъ следъ другъ, презъ два часа.

Презъ нощта се получи заповѣдь, полкътъ веднага да замине за с. Раненци. Въ това време, въ Кюстендиль бѣха пристигнали 1-а и 2-а дружини, картечната рота и щабътъ на полка. Командирътъ на полка ги поведе въ $3\frac{1}{2}$ ч. пр. пладне на 1-и октомврий (14 октомврий) и въ 9 часа пр. пл. ги разположи на станъ при казаното село.

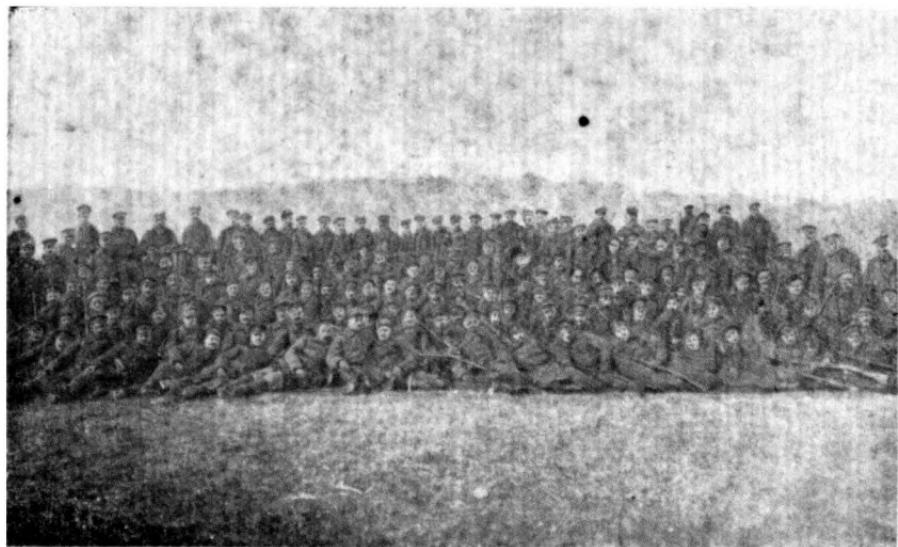
Въ 12 ч. на пладне, пристигна 3-а дружина и нестроевата рота.

Въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) сѫщиятъ денъ, полкътъ получи заповѣдь и замина за Гюешево. кѫдето стигна въ 4 ч. сл. пл. (16 ч.)

По заповѣдь на бригадния командиръ, който бѣ пристигналъ въ това село, полкътъ продължи движението безъ пѣхъ, северно отъ шосето до горичката, югоизточно отъ село Жедилово, гдето остана въ резервъ, съ мѣрки за охранение

и влѣзе въ връзка съ 11-и Сливенски полкъ, който бѣ разположенъ на позиция, западно отъ с. Жедилово. Въ това положение полка пренощува.

4-а дружина пристигна въ Кюстендилъ въ 14 ч. на 1. X., и тукъ получи отъ командира на полка, чрезъ коменданта на гарата, заповѣдь, щомъ се разтовари дружината, да тръгне за с. Раненци. Въ 15 часа дружината тръгна. По пътя получи заповѣдь, отъ командира на полка, да върви за Гюешево, дето стигна въ 20 ч. 45 м. и се разположи на станъ.

10 рота 24 полкъ — 1915—1918 г.:

Действията на полка на границата.

2-и (15. X.) октомврий. Боятъ при Крива-Паланка на 3-и (16. X.) октомврий. Настъпление къмъ Страницъ. Превземането на Куманово.

Поради това, че частите не бъха напълно съсръдоточени, телеграфните и телефонни съобщения още не устроени, и поради мъчнодостъпната местност и лошото време, дивизията не достигна дадениятъ ѝ обектъ. За това, за 2-и октомврий (15. X.) командирътъ на 3-а дивизия заповъда, дивизията да атакува и заеме сръбската позиция на Градецъ-планина. На 1-а бригада бъ заповъдано да атакува и заеме линията Крива-Паланка — с. Добровница (включително). (Гл. сх. № 19 стр. 287)

Командирътъ на 1-а бригада организира настъплението на бригадата както следва:

1) Подполковникъ Кантарджиевъ — съ 3-а дружина отъ 11-и полкъ, две роти отъ 32-и полкъ и 3 батареи, да настъпи по посока Уземъ—Кръклъ—Крива-Паланка и да завладѣе височината 1 км. южно отъ той градъ.

2) Подполковникъ Христовъ — съ 1-а дружина и картечната рота отъ 11-и полкъ, да настъпи въ посока Киселица — Деведжи и да завладѣе линията Градецъ—Крива-Паланка.

3) Подполковникъ Тодоровъ — съ 4-а дружина отъ 11-и полкъ, 6 роти отъ 32-и полкъ и 3 батареи, да настъпи и заеме линията Добровница—Градецъ.

4) Подполковникъ Пройновъ — съ шестъ батареи, да подържа настъплението и да подготви атаката.

5) Подполковникъ Писаровъ — съ 24-и полкъ, безъ 4-а дружина, да следва задъ сръдния участъкъ, като остане въ разпореждане на бригадния командиръ.

Сърбитъ срещу бригадата бъха се укрепили съ окопи и затворени укрепления, на лъвия бръгъ на Крива река до с. Луче. На позицията бъха разположени два баталиона съ три картечници и четири оръдия въ първа линия и две роти въ втора, а 18-и кадрови полкъ и една гаубична батарея бъха разположени въ Крива Паланка, като общъ резервъ.

Боятъ тръбваше да почне въ 6¹/₂ ч. сутринята. Обаче, отъ една страна, частите не бъха още съсръдоточени, отъ друга — гъста мъгла покриваше бойното поле и отъ трета — заповъдитъ се получиха късно, та частите не можаха да се ориентиратъ; артилерията не можеше да подготви атаката. Едва къмъ 15 ч. времето донекъде позволи на артиле-

рията да открие огънъ, и 3-а бригада можа да заеме върха Китка и да осигури дъясния флангъ на 1-а бригада.

Лъвата колона на тая бригада, следъ като остави една рота прикритие на артилерийското отдѣление, настѫпи подъ огъня на сръбската артилерия, разположена около Варовище, прогони окопанитѣ предни сръбски части и зае гребена Кръкля, предъ главната сръбска позиция.

Срѣдната и дъясната колони, така сѫщо, трѣбаше да се борятъ съ мъглата. Движеха се крачка по крачка и трѣбаше съ обхвати да прогонятъ окопанитѣ предни сръбски части. До вечеръта, едва стигнаха на 2 км. отъ главната сръбска позиция, северозападно отъ Киселица.

Командирътъ на 24-и полкъ, въ 10 $\frac{1}{2}$ часа пр. пл., получи отъ командира на бригадата съобщение, че 11-и полкъ ще настѫпи и заеме височината при с. Търново, която ще бѫде изходна линия за атака на височината при с. Киселица, затова му заповѣда: да заведе полка на източния гребенъ на с. Търново, на 2 км. задъ дъясния флангъ на 11-и полкъ. Полкътъ, безъ 4-а дружина, тръгна въ 11 ч. пр. пл. безъ пѫть, презъ трудно-проходимата мѣсност, при мъгла и снѣгъ. Въ 6 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (1830) стигна на опредѣленото място, кѫдето застана въ резервъ съ мѣрки за охранение, и откри връзка съ 11-и полкъ. Освенъ това, командирътъ на полка и дружинните командири разузнаха позицията и пѫтищата, които водятъ къмъ противника. Лично командирътъ на полка отиде при командира на 11-и полкъ, и двамата разузнаха сръбската позиция на височината Киселица и подстѫпите къмъ нея.

4-а дружина и нестроевата рота тръгнаха сутринта въ 5 $\frac{3}{4}$ ч. отъ Гюешево и следъ една почивка стигнаха при поста Деве-байръ. Полкътъ бѣ заминалъ. Дружината получи заповѣдъ отъ бригадния командиръ да остане въ бригадна подръжка и да чака второ разпореждане. Привечеръ, дружината се оттегли за ношуване въ квартири. Въ това време, сърбите я поздравиха съ 3—4 гранати, безъ да ѝ нанесатъ загуби.

* * *

На 3-и октомврий (16. X.), командирътъ на 3-а дивизия заповѣда: 3-а и 1-а бригади да атакуватъ и превзематъ планината Градецъ, а дветѣ дружини отъ 32-и полкъ на лѣвия флангъ, да останатъ на Руенъ. 1-а бригада трѣбаше да атакува линията Добровница—Крива-Паланка. За тая цель, командирътъ на бригадата, въ 22 ч. вечеръта на 2-и октомврий (15. X.), заповѣда: следващия денъ бригадата да атакува сръбската позиция западно отъ Киселица и да заеме Градецъ—Планина.

Но и тоя денъ бѣ крайно неблагоприятенъ. Мократа почва не позволяваше движение на артилерията вънъ отъ шосето. Поради това можаха да изкаратъ напредъ само една батарея и едно оръдие и само тѣ можаха да подкрепятъ пехотата.

При такива условия, безъ артилерийска подготовка, 11-и полкъ настяжи въ $6\frac{1}{2}$ ч. сутринната. 1-а и 2-а дружини преминаха ръката Лука и поеха по стръмните склонове къмъ върха.

24-и полкъ, тръгна още въ $5\frac{1}{2}$ ч. сутринната, настигна 11-и полкъ и следъ като се построи въ боенъ редъ тръгна следъ него. 3-а дружина се приладе къмъ 11-и полкъ: 9-а и 11-а роти бѣха назначени въ полкова подръжка и се движеха въ отстъпъ на дѣсния флангъ, а 10-а и 12-а бѣха назначени въ дружинна подръжка на 2-а дружина отъ сѫщия полкъ. Следъ нѣколко наскока, къмъ 8 ч. пр. пл. се забелѣза колебание въ веригитѣ на 11-и полкъ. Поради това, командирътъ на 11-и полкъ заповѣда на 10-а и 12-а роти отъ 24-и полкъ да излѣзатъ напредъ, да усилиятъ веригитѣ и да ги тласнатъ напредъ. Подъ силенъ артилерийски огънь, презъ урви и долове, дветѣ роти водени отъ дружинниятъ командиръ Майоръ Сотировъ Минчо, настигнаха веригитѣ на 11-и полкъ, влѣха се въ тѣхъ, подтикнаха ги напредъ и заедно съ тѣхъ, подъ звуковете на „Шуми Марица“ и „ура“, въ 10 ч. завладѣха сръбските окопи.

Следъ това ротитѣ се устроиха, подръжките се притеглиха и вкараха въ бойната частъ и следъ силенъ пушеченъ, картеченъ и артилерийски огънь, настѫпиха срещу редута и като го наблизиха на 40 крачки, яростно се хвърлиха на ножъ.

Едни отъ защитниците на редута бѣха избити, други пленени и само една малка група избѣгаха, но и тѣ после бѣха пленени.

За преследване на разбитите сърби и заемане дадените обекти, командирътъ на 11-и полкъ насочи 1-а дружина къмъ Градецъ, въ лѣво отъ нея 2-а—дружина, а 10-а и 12-а роти отъ 24-и полкъ, къмъ Осиче.

Въ $10\frac{3}{4}$ ч. на превзетия връхъ пристигнаха 9-а и 11-а роти отъ 24-и полкъ. Командирътъ на 11-и полкъ веднага имъ заповѣда да настѫпятъ бѣзо и да се явятъ въ флангъ и тилъ на неприятеля, който заемаше позиция югоизточно отъ шосето между Крива-Паланка и Варовище. Мѣстността, по която трѣбаше да настѫпятъ ротитѣ, бѣ остьръ гребенъ, на който не можеше да се разгърне повече отъ единъ взводъ. Ротитѣ настѫпиха ешалонирани по взводно, прикрити задъ гребена и западно отъ него; 11-а рота бѣ на чело.

Между това, лѣвата колона на бригадата, подъ команда на Подполковникъ Кантарджиевъ, въ 9 ч. пр. пл. настяжи по източния склонъ на Варовище въ походни колони, въ две линии, предшествувани отъ гѣста патрулна верига. На 1500 крачки отъ сръбската позиция, колоната бѣ срѣдната съ силенъ огънь. Ротитѣ веднага се развѣрнаха въ боенъ редъ и откриха огънь. Силна огнева борба продължи до 11 ч., следъ което колоната започна да напредва. Къмъ 12 ч. пристигна 11-а рота отъ 24-и полкъ северно отъ шосето, на 1000 крачки отъ сръбския флангъ. Тя просто повѣрна на лѣво, зае гре-

бена и откри огънъ, въ флангъ и тилъ на сърбитѣ. Подъ огъня на тая рота и подъ натиска по фронта, сърбитѣ отстѫпиха въ паническо бѣство, като оставиха на позицията 4 ордия, 8 ракли и на пътя още две зарядни ракли, които едва успѣха да дадатъ по ротата по четири изстrelи.

Следъ това, 11-а рота стремително преследва противника, и не му позволи никъде да даде отпоръ: бързо премина презъ Крива-Паланка, кѫдето постави около 20 поста на всички неприятелски складове. Следъ това, излѣзе на западната частъ на града, чака тамъ $1\frac{1}{2}$ часа докато дойдатъ други части и следъ това се върна при своята 9-а рота и 3-а дружина отъ 11-и полкъ.

Следъ падането на Крива-Паланка и Киселица, въ 3 ч. сл. пл., командирътъ на бригадата заповѣда частите да се затвърдятъ на заегитъ мѣста и тамъ да но-щуватъ. Обаче, командирътъ на дивизията отмѣни заповѣдта и заповѣда да се продължи настѫплението, докато бригадата изпълни възложена ѝ задача — да заеме Градецъ-планина.

Бригадата веднага настѫпи и до вечеръта безъ да срѣщне съпротива стигна и се разположи: 24-и полкъ безъ 9-а и 11-а роти и 4-а дружина—до с. Градецъ, като постави въ стражево охранение една рота предъ с. Градецъ и друга рота предъ с. Осиче. Въ лѣво отъ 24-и полкъ и западно отъ Крива-Паланка се разположи частъ отъ 11-и полкъ; тамъ бѣха 9-а и 11-а роти отъ 24-и полкъ, а въ дѣсно при Добровница, другата частъ отъ 11-и полкъ.

Въ тоя бой, 3-а дружина отъ полка изгуби: ранени — командира на 10-а рота, Подпоручикъ Ивановъ и 17 войника, а убити 2 войника. Изстреляни патрони 15,000.

За тоя бой командирътъ на 3-а дружина пише:

„Почти всички войници и началници бѣха обвзети отъ силно и неудържимо желание часъ по-скоро да се достигне до противника, да се хвърлятъ на ножъ и съ ножоветъ да се изтика отъ окопитѣ. Забелязваше се, че никой не се пазеше, макаръ че куршумитѣ падаха като градъ около всички. 10-а рота взе 70 пленници войници съ 2 офицера и 2 ордия. 11-а рота—210 войника съ 2 зарядни ракли, безъ да се смѣта плячката въ Крива-Паланка отъ 25,000 хлѣба, около 30,000 кгр. ечемикъ и овесъ, около 50,000 кгр. сухари, 500 торби брашно, 10,000 чифта цървули, 40 сандъка сушено месо, тенекии масло, 2 склада съ снаряди и други два съ патрони, телефоненъ материалъ, пушки и пр.“

3-а бригада отъ 3-а дивизия, която бѣше въ дѣсно отъ 1-а бригада, тая денъ остана на в. Китка, а дружинитѣ отъ 32-и полкъ, които бѣха въ лѣво отъ 1-а бригада, оставиха

Кап. Бакърджиевъ
Дим. Петровъ
Командиръ 11-а рота

една рота на Руенъ и се оттеглиха при Гюешево, защото вследствие настъплението на 1-а бригада, противникътъ предъ тъхъ отстъпи.

4-а дружина остана при поста Деве-байръ въ разположение на бригадния командиръ. 16 рота бѣ изпратена по полуротно за прикритие на артилерията, разположена на позиция на Деве-байръ. Освенъ това, на дружината бѣ възложено да пази редъ на превала при Деве-байръ, да урежда движението по шосето и да не позволява на граждански лица да се трупатъ и да минаватъ оттатъкъ границата.

11-а рота 24-и полкъ — 1915—1918 г.

* * *

Сърбитѣ при Киселица и Крива-Паланка претърпѣха пълно поражение и отстъпиха отъ всичките си позиции по границата. Частите които заемаха Султанъ-тепе, не можаха да изтеглятъ оръдията и ги захвърлиха въ пропастъта. Обаче, посоката къмъ Куманово имъ бѣ открита и тѣ можаха да организиратъ втора съпротива на гребена на Страницната планина. Поражението имъ, обаче, бѣ така пълно и численното и морално надмошie на българите така голъмо, че надеждни войски на тая позиция бѣха само най-запазените 4 дружини отъ 18-и кадрови полкъ съ 8 оръдия. Къмъ тъхъ се присъединяваха и бѣгащите.

Началникътъ на 3-а Балканска дивизия, като предвиждаше, че сърбитѣ ще се задържатъ на Страницната позиция, разпореди: 1-а бригада да настѫпи по шосето Крива-Паланка — Куманово, срещу казаната позиция, 3-а бригада да настѫпи въ обходъ отъ северъ, а 32-и полкъ въ поддръжка. Очакваше се 7-а дивизия да направи обходъ отъ югъ.

Командирътъ на 1-а бригада, на 4-и октомврий (17. X.) въ 12 ч. 50 м. сл. заповѣда, бригадата сѫщия денъ да напредне до с. Каваклий. Въ предна охрана назначи командира

на 24-и полкъ съ 1-а и 2-а дружини, картечната рота и едно артилерийско отдѣление. 3-а дружина отъ 24-и полкъ изпрати въ лъва странична стража, а 4-а дружина и картечната рота отъ 11-и полкъ, назначи въ дѣсна колона. Останалите части влѣзоха въ главните сили.

12-а рота 24-и полкъ — 1915—1918 г.

**Кап. Анастасовъ
Ганчо**
9-а рота

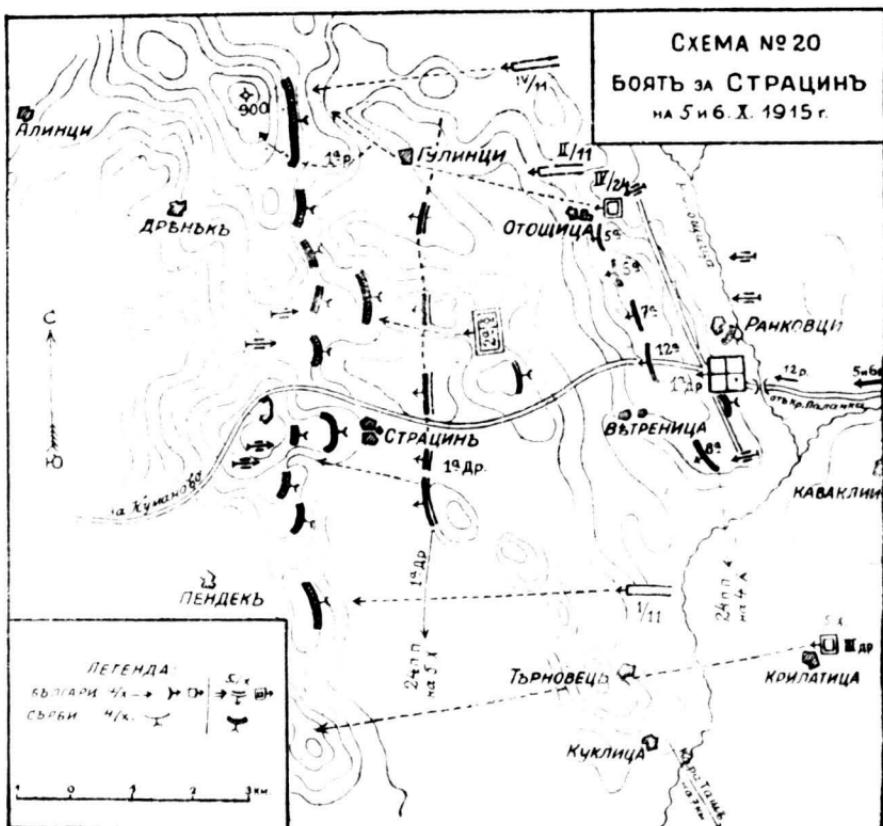
**Подполк. Басмаджиевъ
Стефанъ**
К-ръ на 4-а др.

Пор. Генчевъ
12- арота

Предната охрана тръгна въ 15 ч. отъ бивака при Градецъ. 5-а и 6-а роти бъха въ челна стражка, а въ главни сили на предната охрана следваха 1-а дружина, 7-а, 8-а и картечната роти.

Въ тоя редъ колоната мина Габеръ, мина Крива река по моста при Клопата и тукъ дочака артилерийското отдѣление, което пристигна въ 18 ч. 30 м.

Въ 7 ч. сл. (19 ч.) предната охрана отново тръгна по шосето въ следващия редъ: 12-а рота — разузнавателенъ отрядъ; 5-а и 6-а — челна стражка; а въ главнитъ сили на предната охрана — 1-а, 2-а, картечната, 3-а и 4-а роти, артилерий ското отдѣление, 7-а и 8-а роти. Нощта бъше тъмна; валъше дъждъ. Шосето, макаръ и разкаляно, позволяваше свободно и правилно движение. Похода се извърши безъ никакви прѣчки до с. Каваклий. При преминаването на това село разузнавателния отрядъ бъ обстрелянъ отъ неприятелска засада. 12-а рота атакува и отблъсна засадата, като плени 14 сръбски войници. Отъ тъхъ се узна, че при с. Страцинъ сѫ разположени две дружини и две батареи.

Движението продължи. Когато преминаваше моста при с. Ранковци, предната стражка бъ обстреляна отъ друга засада, но и тя бъ атакувана и отблъсната. Скоро следъ това се чука

изстрели и отъ самото село Ранковци. Изпрати се единъ взводъ който премина презъселото. Следъ това предната охрана продължи движението до височината между това село и Вѣтреница, дето пристигна въ $11\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (23 ч. 30 м.) и зае позиция въ следващия редъ: 5-а, 6-а, 7-а, 8-а и 12-а роти—въ бойна частъ, а 1-а дружина, картечната рота и артилерийското отдѣление—въ резервъ. Въ това положение предната охрана нощува.

Лѣвата странична стража — 3-а дружина безъ 12-а рота, тръгна въ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) въ посока на с. Конопница и по гребена на Лисецъ до с. Крилатица, отъ дето да влѣзе въ връзка съ разузнавателния отрядъ въ с. Куклица. Дружината пѫтува цѣла нощъ и въ 4 ч. пр. пл. на 5-и октомврий (19. X.) стигна на Острецъ, дето остана 2 ч. на почивка.

Останалите части отъ бригадата, безъ 4-а дружина отъ 24-и полкъ, движейки се по шосето, къмъ срѣдноощъ стигната при чифлика Каваклий и се разположиха на станъ.

Отъ 4-а дружина, една полурота отъ 16-а рота, следъ като помага цѣла нощъ за изтегляне батареитъ, които прикриваше, прибра се при дружината, а другата полурота отиде заедно съ батареитъ западно отъ Крива-Паланка. Дружинниятъ командиръ прати офицеръ да иска заповѣдъ отъ бригадния командиръ и въ $4\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (16:30 ч.) получи заповѣдъ да тръгне веднага. Дружината тръгна въ $5\frac{1}{2}$ ч. (17:30 ч.) и въ $11\frac{1}{4}$ (23 и 15 ч.) се спрѣ да ношува западно отъ Крива-Паланка.

* * *

Отъ събраните сведения презъ нощта се узна, че на Страцинската позиция се очакватъ да пристигнатъ английски и французки войски.

Сутринта на 5-и октомврий (16-и X.) бригадата продължи настѫплението. Разузнавателната 12-а рота тръгна къмъ Страцинъ въ 7 ч. пр. пл., като изпрати въ патрулъ 3-и взводъ. Не изминала и два километра, ротата бѣ обстреляна съ силенъ пушеченъ огънь. Командирътъ на ротата веднага откри огънь съ 2-и и 4-и взводове, а на 1-и и 3-и взводове заповѣда да настѫпятъ и заематъ гребена на 600 крачки по-напредъ, отстоящъ на 400 крачки отъ преднитъ срѣбъски окопи.

Артилерийското отдѣление зае позиция северозападно отъ Ранковци и така сѫщо откри огънь.

На $9\frac{1}{2}$ ч. настѫпи и 2-а дружина, а следъ нея — 1-ва дружина и картечната рота и заеха позиция на гористата височина на 1,000 м. югоизточно отъ противника. Подъ прикритието на артилерийския огънь частитъ се развѣрнаха и окопаха както следва: петь роти—въ бойна частъ, а 2-а дружина и картечната рота — въ поддръжка.

Въ това положение бригадата замръкна. Началникътъ на дивизията, като получи сведения за малочислеността на противника и донесения, че колонитъ въ лѣво и дѣсно отъ 1-а бригада, които трѣбваше да обхванатъ неприятеля, не сѫ

пристигнали още, заповѣда бригадата на следващия денъ да атакува противника. За тая цель командира на бригадата заповѣда на артилерията презъ нощта да излѣзе на позиция, а на пехотата заповѣда: две дружини отъ 11-и полкъ да се разгънатъ на дѣсния флангъ и да атакуватъ въ посока на (к. 900) — Алинци и Дрѣнакъ; двѣ дружини и картечната рота отъ 24-и полкъ — да атакуватъ въ посока на шосето, и една дружина отъ 11-и полкъ на лѣвия флангъ — да атакува въ посока на Пенденкъ.

Сѫщиятъ денъ, 5-и октомврий (16-и X.) лѣвата странична страж на 3-а дружина, безъ 12-а рота, следъ като почина 2 часа на в. Остричъ, въ 6 ч. сутринъта тръгна по гребена на Лисецъ и въ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) стигна въ Крилатица, дето се установи на бивакъ, взе охранителни мѣрки и изпрати единъ възводъ доброволци да престъче пжтя на срѣбскитѣ части, които отстѫпваха отъ Карадагъ.

4-а дружина въ цѣлия си съставъ тръгна сутринъта отъ Паланка, стигна при чифлика Кавакли. Отъ тамъ бѣ изпратена въ с. Отощица, за да охранява дѣсния флангъ на бригадата. Дружината отиде въ това село, като изпрати 16-а рота въ прикритие на близкитѣ батареи.

Сърбитѣ имаха при Страцинъ части отъ 4-и и 8-и баталіонъ, по-голѣмата частъ събрана отъ разбитите 3-и, 12-и, 18-и и 20-и полкове съ една планинска, две полски и една тежка батареи. Позицията бѣ укрепена съ окопи цѣль рѣстъ, съ бойници и малки блиндажи. Отъ двѣтѣ страни на шосето при стражарницата окопитѣ бѣха нѣколко реда и задъ тѣхъ, едно затворено укрепление. Батареитѣ бѣха разположени: тежката — две ордия 12 см., северно отъ шосето въ окопи съ блиндажи: стотина крачки по-насеверъ — друга окопана батарея, две други батареи — южно отъ стражарницата, надъ с. Страцинъ.

24-и полкъ, още на 5-и октомврий (18. X.) щомъ мрѣкна, изнесе на рѣце една батарея и я постави на позиция. Освенъ това, изпрати и по единъ възводъ на двета фланга за охранение и за връзка съ 11-и полкъ въ дѣсно и съ 3-а дружина въ лѣво. Къмъ 11 ч. презъ нощта (23 ч.) противникътъ откри силенъ огънь отъ позицията, отъ който паднаха единъ убитъ и единъ раненъ. Полкътъ не му отговори. Къмъ полунощъ, сърбитѣ нападнаха съ рѣчни бомби дѣсната застава и раниха единъ войникъ, но бѣха отбити. Като получи заповѣдъ да атакува, командирътъ на 24-и полкъ разпореди: 1-ва дружина, подържана отъ картечната рота и една батарея, да атакува Страцинската височина южно отъ шосето: 5-а, 6-а, 7-а и 12-а роти — сѫщата височина северно отъ шосето, а пѣкъ 8-а рота и пионерния възводъ — въ полкова поддрѣжка. Сутринъта поради гѣстата мѣгла артилерията не можеше да стреля. Пехотата използува мѣглата за да се приближи. Въ 8 $\frac{1}{2}$ ч. мѣглата се вдигна, артилерията — 36 ордия, разположени на височината северозападно отъ Ранковци, откри непрекъснатъ огънь, подъ прикритието на който бойната

часть на бригадата бързо настъпи, но бѣ спрѣна отъ силния пехотенъ и артилерийски огънь на сърбите на 600 крачки отъ тѣхнитѣ окопи и отъ тамъ откри силенъ огънь.

Сърбите не можаха да издържатъ силния пушеченъ, картеченъ и артилерийски огънь и започнаха да отстъпватъ на групи. Възползвана отъ това обстоятелство, бойната часть отново настъпи, но на 300 крачки пакъ бѣ спрѣна отъ неприятелските подръжки. Тогава артилерията съсрѣдоточи огъня противъ тѣхъ, сломи ги окончателно и ги застави да отстъпятъ въ безредие. Къмъ 11 ч. пр. пл. 1-а дружина зае височината южно отъ шосето — най-високата часть на позицията. На скалистата височина северно отъ шосето сърбите продължаваха да упорствуватъ. Тогава артилерията пренесе огъня по тѣхъ и съ своята точностъ ги обърна въ бѣгство и улесни настъплението на 2-а дружина, която зае височината въ 11ч. и 15 м. пр. пл.

Командирътъ на полка заповѣда: полкътъ, като предна охрана, безспирно да преследва. Самъ той излѣзе на гребена предъ стражарницата, за да наблюдава преследването. При него дойдоха командирите на дивизията, на бригадата и на 11-и полкъ. Сръбска батарея, въ това време, хвърли по групата началници 7 шрапнели, отъ които единъ избухна на ударъ на 5 крачки отъ вратата на стражарницата, унищожи адютанта на 24-и полкъ поручикъ Стоевъ и рани командирите на 24-и полкъ. Подполковникъ Писаровъ и той на 11-и полкъ, началника на телефонната команда и единъ войникъ.

Въ той бой полкътъ изгуби офицери: 1 убитъ, 2 ранени, войници: 5 убити и 84 ранени.

Полкътъ взе 20 пленици, 2 полски оръдия и много снаряди, телефоненъ кабель и хранителни припаси.

Преследването продължи до мръкване. Предната охрана — 24-и полкъ стигна р. Пчиня и зае позиция на 300 крачки източно отъ нея: първа дружина северно, а 2-а — южно отъ шосето. Ротите се окопаха срещу противника, който заемаше позиция на височините западно отъ Пчиня.

4-а дружина отъ полка настъпи къмъ Долно Станце, дето трѣбаше да бѫде и 4-а дружина отъ 11-и полкъ. Въ предна охрана бѣ 13-а рота. При настъплението водачътъ събърка пътя, и дружината не можа да намѣри селото. Дружинниятъ командиръ продължи движението за Гулинци. По

Кап. Стоевъ Деню

пътя, къмъ 8 ч., получи отъ бригадния командиръ заповѣдъта да атакува Дрѣнакъ и близката височина. При движението къмъ Дрѣнакъ, когато стигна източния склонъ на в. 900, дружината бѣ изненадана отъ нѣколко пушечни изтрели отъ къмъ върха. Дружинниятъ командиръ изпрати къмъ върха единъ взводъ отъ главнитѣ сили. Взводътъ донесе, че изстрелитѣ били дадени отъ срѣбски патрули, които отстѫпили предъ взвода.

Дружината продѣлжи движението къмъ Дрѣнакъ, но скоро бѣ обстреляна отначало съ слабъ, а после съ силенъ пушеченъ огънъ отъ къмъ в. 900. Дружинниятъ командиръ развѣрна дружината въ посока на изстрелитѣ и откри огънъ, но не настѫпи, защото нѣмаше никакви сведения за противника.

1-а рота 24-и полкъ — 1915—1918 г.

Следъ като води огненъ бой около единъ часъ и половина, дружинниятъ командиръ получи донесение отъ взвода, който бѣ въ странична стража, че билъ обстрелянъ отъ в. 900 отъ противникъ около единъ баталионъ, който се стремѣлъ да обходи дѣсния флангъ на дружината. Поради това той отмѣни решението си да атакува сърбитѣ при Дрѣнакъ и взе мѣрки да осигури стоенето на дружината при тая височина. За това, той заповѣда на лѣвофланговата 1-а рота, подъ прикритието на мѣглата, да се изтегли по единъ къмъ в. 900, и да заеме позиция южно отъ върха, така че да попрѣчи на обходното движение на сърбитѣ. Понеже изтеглянето ставаше по единъ, по извѣнредно стрѣмна и скалиста мѣстностъ, ротата зае позиция едва къмъ 4 ч. сл. пл. (16 ч.)

Въ това време ротата забеляза само сръбските патрули, които отстъпваха. Изпратените доброволци въ 5 $\frac{1}{2}$ ч. (17:30) и самата рота въ бч сл. пл. (18 ч.) стигнаха на върха и намериха сръбските окопи празни. Сръбският баталionъ бъ отстъпилъ подъ напора на 4-а дружина отъ 11-и полкъ, която води бой по на северъ и преследва сърбите презъ Демовци до Длинци.

4-а дружина отъ 24-и полкъ остана да нощува на позиция на южния склонъ на в. 900.

Лъвата странична стража — 3-а дружина отъ полка безъ 12-а рота, сутринта на 6-и октомврий (19. X.) следъ като изпрати единъ взводъ къмъ Шопско Рударе, за да пресъче пътищата на отстъплението на сръбските части, отъ Караташъ, настъпи отъ Крилатица, въ посока Куклица—Димоница — Махле и безъ да срещне сърби, вечеръта стигна до лъвия бръгъ на Пчиня, дето остана да ношува.

Командирътъ на 3-а Балканска дивизия презъ време на боя се намираше въ бойното разположение на 1-а бригада. Следъ превземането на позицията той изпрати на командуващия 2-а армия следното донесение:

„Силно укрепената позиция е въ наши ръце. Преследвамъ енергично неприятеля къмъ Куманово. Частите действуватъ отлично въ това число и артилерията“.

Кап. Дим. Цвѣтковъ

Подоф. Никола Махони

Едни отъ героите на Страцинъ

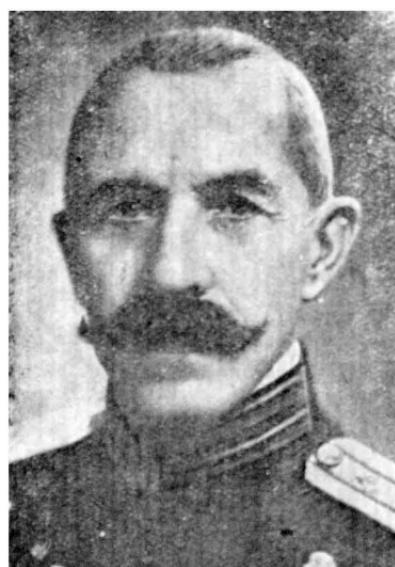
Впрочемъ самъ командуващиятъ 2-а армия пристигна при стражарницата веднага следъ падането на Страцинската позиция, видѣ бѣгството на сърбите и заповѣда стремително да се преследватъ.

Резултата отъ победата при Страцинъ бѣше пълното разстройство на Кривопаланския сръбски отрядъ. Всички редовни и запасни войници отъ Македония се разбѣгаха и минаха на българска страна, а сърбите паднаха духомъ толкова, че бѣха неспособни за по-нататашна борба.

Загубите на сърбите не се знаятъ, а на българите сѫ: 1 офицеръ и 9 войници убити, и 2 офицери и 97 войници

ранени. Отъ тъхъ 1 офицеръ и 5 войници убити и 2 офицери и 84 войници ранени, съ отъ 24-и полкъ.

24-и полкъ взе 20 пленници, 2 тежки оръдия, много артилерийски снаряди, телефоненъ материалъ и хранителни припаси.

Полк. Кантарджиевъ

К-ръ на полка

отъ 6.X. 1915—17.X. 1915 г.

Още вечеръта на 6-и октомврий (19. X.), преди да получи тая заповѣдь, командирътъ на 3-а дивизия, който ношува при щаба на 1-а бригада заповѣда устно, бригадата на следващата сутринь да атакува сърбите на дѣсния брѣгъ на Пчиня и да продължи настѫпленietо къмъ Куманово, а задъ бригадата да следватъ 32-и пехотенъ и 6-и артилерийски полкове.

Командирътъ на бригадата разпореди: 1) Предната охрана на срѣдната колона, 1-а и 2-а дружини и картечната рота отъ 24-и полкъ, две полски и една планинска батареи, подъ началството на новия командиръ на 24-и полкъ, Подполковникъ Кантарджиевъ — да настѫпи въ $6\frac{1}{2}$ ч. пр. пл., по шосето за Куманово, като осигури моста на Пчиня.

2) Главни сили: 11-и пех. полкъ — да следва по пжтя на предната охрана.

3) Дѣсна колона: — 4-а дружина и картечната рота отъ 11-и полкъ и 4-а дружина отъ 24-и полкъ — да настѫпятъ по посока на Старо Нагоричани, по гребена къмъ Куманово.

4) Лѣва колона — 3-а дружина отъ 24-и полкъ, да настѫпи въ 1 ч. (13 ч.) презъ Клечовци—Шупли-камъкъ и по гребена за Куманово.

Вместо ранения Полковникъ
Писаровъ, командуването на
24-и полкъ пое командирътъ на
дружина отъ 11-и Сливенски,
полкъ Подполковникъ Кантар-
джиевъ.

* * *

На 7-и октомврий (20. X.) командуващиятъ 2-а армия издаде заповѣдь, въ която като съобщава, че неприятельтъ е битъ по цѣлия фронтъ на армията и отстѫпва къмъ Куманово, че Щипъ и Враня сѫ превзети и че конната дивизия настѫпва къмъ Велесъ, заповѣда:

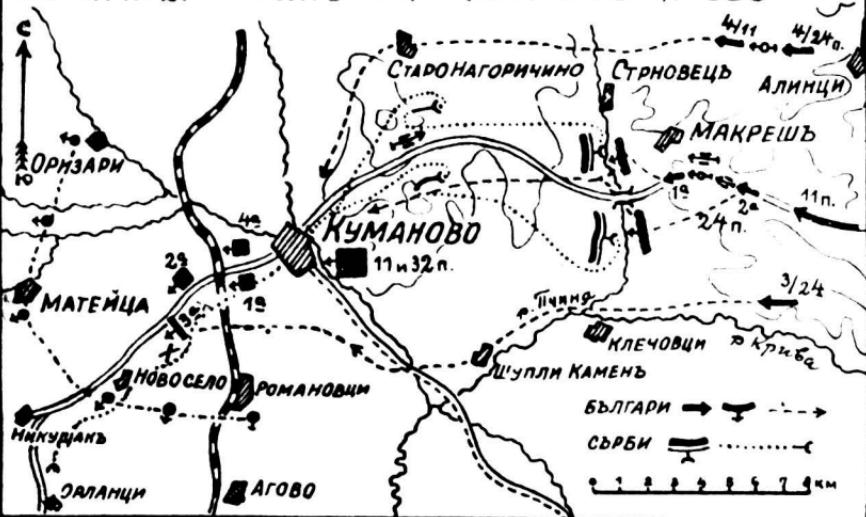
3-а Балканска дивизия да настѫпи по шосето Крива-Планка—Куманово и по пжтищата южно отъ него.

Стремлението на армията е да отхвърли неприятеля на западъ къмъ Скопска Църна гора.

Позицията на сърбите беше силна. Имаше дълбочина 5 км, съ добър обзор и обстрел, съ малко, но силно обстрелвани подстъпи. Сърбите заемаха най-силно позицията около моста на Пчиня, и по-слабо—отдалечените височини. Артилерията имъ бѣ при Младо Нагоричане, едно орждие бѣше окопано на самото шосе. Позицията бѣ усилена съ окопи.

Предната охрана бѣше замръкнала въ боенъ редъ и бѣше се окопала—1-а дружина въ дѣсно, а 2-а въ лѣво отъ шосето. Картечната рота бѣ оставена въ полкова поддръжка. Дветѣ полски батареи бѣха на позиция задъ рѣката, която минава презъ с. Макрешъ, а планинската — на височината южно отъ Стрновецъ.

СХЕМА №21 БОЯТЪ ПРИ ПЧИНЯ И КУМАНОВО

Развърнати въ боенъ редъ дружините настъпиха къмъ моста на Пчиня. Сърбите откриха огънь, който бѣ особено силенъ около моста.

Въ 7 ч. и 20 м. и сръбската артилерия откри огънь. Следъ нѣколко минути отговориха и българските батареи. Подъ най-силенъ артилерийски огънь, Черноморци полетѣха безстрашно и стремително и за кратко време завладѣха моста и обрънаха сърбите въ бѣгство, безъ да имъ дадатъ време да развалятъ моста. Дружините се озоваха отвѣдъ Пчиня и се спуснаха да преследватъ разбития противникъ. Въ 9 $\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. сръбската позиция — първия гребенъ западно отъ Пчиня, бѣ напълно завладѣна отъ дветѣ дружини на 24-и полкъ. Командирътъ на бригадата заповѣда на командира на полка да продължи преследването и да го засили съ съдействието на артилерията, така че да не позволи на сърбите да се задържатъ и устроятъ на втория по-високъ гребенъ, дето се предполагаше да е тѣхната главна позиция. Дружините настъпиха подържани съ огъня на батареи, които излѣзоха напредъ.

Между това, лъвата колона на бригадата — 3-а дружина отъ 24-и полкъ — не получи заповѣдта за тоя день. Но командирът ѝ, Майоръ Сотировъ, по свой починъ поведе дружината напредъ къмъ Клечовци, по дѣсния брѣгъ на Кратовската рѣка, презъ бродъ на Пчиня, между Слатина и Шупликаемъкъ, приблизително въ сѫщата посока, която бѣ дадена отъ командира на бригадата. По пътя на движението си не срѣщна сърби, освенъ единъ обозъ при Проевци. Следъ като плени обоза, дружината продължи по пътя за Куманово. Къмъ 11 ч. пр. пл. сърбите при Пчиня, силно притиснати по фронта, като забелѣзаха приближаването на лъвата колона, отстъпиха безредно къмъ Куманово.

Офицери отъ 2-а дружина 24-и полкъ — 1916 г.

Отдѣлни ордия отъ предната охрана достигнаха на гребена и оттамъ съ огънь доразстроиха сърбите, които съ бѣство излѣзоха вънъ отъ артилерийския огънь.

Дружинитѣ веднага се спуснаха къмъ бѣгащите и къмъ 11^{1/2} ч. се надвѣсиха надъ Куманово и видѣха пламъка на запаленитѣ отъ сърбите складове съ бойни и хранителни припаси.

Командирътъ на дивизията присѫтствуваше на боя. Отъ мѣстни жители той се научи, че сърбите не мислятъ да бранятъ Куманово и го запалили. Поради това, той, въ 11^{3/4} ч. заповѣда:

24-и полкъ да премине презъ града като преброди съ гжести патрули всички улици и като очисти града отъ неприятелски групи, да заеме позиция на 4 км. западно отъ града.

11-и полкъ, следъ като изпрати една дружина за гарнизонъ на града, съ останалите части да се разположи на бивакъ заедно съ 32-и полкъ, източно отъ Куманово.

Точно въ 12 ч. 24-и полкъ мина презъ града, възторжено акламиранъ и обсипанъ съ цвѣтя отъ сияещи отъ радостъ граждани и се установи: 1-а дружина—на станъ при желѣзопътната гара, а 2-а, съ планинската батарея—близу задъ избраната позиция. Скоро следъ това, пристигна и 3-а дружина, а къмъ 4 ч. сл. пл. (16 ч.) пристигна и 4-а дружина съ тая отъ 11-и полкъ, които настѫпиха презъ Нагоричани и не срѣщнаха никѫде противникъ.

Съгласно заповѣдта отъ бригадния командиръ, 3-а дружина постави охранение на линията Оризари—Матейци—Ново село—Романовци.

Отстѫпващите предъ бригадата сърби бѣха останките отъ разбитите по-рано полкове. Тѣ се отеглиха бѣрзо къмъ позицията на планината Колникъ, северно отъ Скопие.

Въ той бой полкътъ изгуби 1 убитъ и 28 ранени воиници. Въ български рѫце останаха много торфеи, сандъци съ снаряди, патрони, коли и други материали обсипваха шосето, но полкътъ въ бѣрзото си преследване оставилъ да ги прибиратъ тилните части.

Срѣбски пленници

Настжплението къмъ Косово поле

Разпореждания отъ дветъ страни следъ падането на Куманово. Походътъ къмъ Скопие. Превзимането на Скопие. Настжплението къмъ Качаникъ.

Сърбите очакваха всъки мигъ да имъ пристигне помощъ отъ англофренските войски, които се стоваряха усилено въ Солунъ. Тъ бъха окичили станциите съ англофренски знамена, бъха приготвили квартири и храна, и очакваха пристигането на влаковете съ тъхните съюзници.

Но вместо англофренци отъ югъ, показаха се Черноморци и Сливенци отъ изтокъ. Куманово падна. Пръкото железнодорожно съобщение на Сърбия съ Гърция и съ англофренците въ Солунъ се прекъсна. Това бѣ тежъкъ ударъ за сърбите. Напротивъ, то бѣ голъмъ успехъ за българите. Българската главна квартира бѣ много доволна отъ действията на 2-а армия. Главнокомандуващиятъ, въ телеграфическата заповѣдь, която изпрати до 2-а армия, изказа своя възторгъ отъ успехите и заповѣда:

„Разпоредете да се води енергично преследване на противника до заемане Скопие и прохода Качаникъ, съ цель да се скъса всъко съобщение между Прищина и Битоля. Върно е, че частите сѫ много уморени, но организирайте една силна колона отъ части, по-малко изморени и непременно преследвайте.“

За по-силентъ импулсъ главнокомандуващиятъ телографира допълнително:

„Заемането на Скопие и Качаникския проходъ е не само отъ голъмо военно значение, но има още и политическо — прекъсватъ се всички прави съобщения между Сърбия и Гърция, а следователно и съ солунските английски войски. Тръбва по-скоро да се прекъснатъ телеграфните съобщения по Кочаникския проходъ, което да се последва отъ фактическото завладяване на прохода“ и пр.

Командуващиятъ 2-а армия заповѣда на командира на 3-а Балканска дивизия въ тоя смисъль и последниятъ разпореди:

32-и полкъ, съ две артилерийски отдѣления да тръгне за Прешово, дето да биде на 9-и октомврий (22. X.). Командирътъ на 1-а бригада съ 24-и полкъ, една полска и една планинска батареи, единъ ескадронъ и една рота пионери, да преследва остатъците на сръбската армия къмъ Скопие, съ

цель да ги унищожи окончателно. По-нататъшната му задача ще биде да заеме Скопие и да настъпи въ северозападна посока, съ цель да заеме прохода Качаникъ, да се укрепи въ него и да го брани, като прекъсне всъко съобщение между Сърбия и Македония. Полкът да тръгне въ 2 ч. сл. пл. (14). 11-и полкъ, съ една дружина, да смъни дружината отъ 24-и полкъ, която е въ предни постове, а съ другите три, да остане гарнизонъ въ Куманово.

И така, на 24-и полкъ се падна най-тежката задача: да пресъче последното и най-далечно съобщение между сръбската армия и нейните съюзници.

Командирът на 1-а бригада получи заповедта въ 11 ч. и 20 м. пр. пл. на 8-и октомври (21. X.), предупреди частите да се готвят за походъ и заповеда на командира на 24-и полкъ да усили дясната разузнавателна взводъ и да го насочи презъ Булачани за Скопие, като дясна странична стража, а лявия разузнавателен взводъ, да насочи отъ Агово за Скопие, като лява, странична стража. (Спр. сх. 21 стр. 303).

Следъ като проучи добре условията, при които ще действува, въ 2 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (14:30 ч.) командирът на бригадата отдаде заповедъ, въ която като съобщава състава и назначението на отряда, организира преследването както следва:

Предна охрана: Подполковникъ Кантарджиевъ, съ 2-а дружина, плачинската батарея, пионерната рота и 3 четника отъ четата на Лазаръ Велковъ—да тръгне въ 3 ч. (15 ч.) по шосето за Скопие и да нощува на гребена, северно отъ с. Ярачиново.

Главни сили: Майоръ Йонковъ, съ 1-а дружина, полската батарея, останалата част отъ 24-и полкъ—да тръгне въ 3 ч. (15 ч.) сл. пл. по пътя на предната охрана и да ношува при стражарницата, южно отъ с. Мойнаци.

Странични стражи: въ дясно — разузнавателния взводъ изпратенъ миналия денъ къмъ в. 1030 да се усили съ единъ силенъ патрулъ и да се насочи по пътя за 1043, дето да пристигне въ 6 ч. сл. пл. (18 ч.) и да ношува въ с. Булачени. Въ ляво — разузнавателния взводъ, изпратенъ миналия денъ къмъ Агово, да се усили съ единъ силенъ патрулъ и да се насочи по пътя край железната линия за Белинъ—Бегово, дето да пристигне въ 6 ч. сл. пл. и да ношува на 1 км. западно отъ селото. И двесте странични стражи до мръкване да изпратятъ донесения въ стражарницата.

Домакинскиятъ обозъ на всички части, подъ началството на заведващиятъ прехраната на 24-и полкъ, да следватъ 200 м. задъ опашката на главните сили.

Парковиятъ взводъ на 24-и полкъ и парковите отдѣления на батареите, да следватъ задъ обоза.

Бригадниятъ лазаретъ да остави тежко ранените въ Куманово и да следва задъ парковите взводове.

Отъ 24-и полкъ да се назначи за прикритие на обозите една полуруота, отъ която единъ взводъ да следва на 100 м. задъ опашката на бригадния лазаретъ.

Телефоннитѣ команди на бригадата и полка да следватъ на чело на главнитѣ сили.

Заповѣдъта се раздаде къмъ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) и колоната тръгна, но вместо да усили съ патрулъ дѣсния разузнавателенъ взводъ, командирътъ на полка изпрати цѣлата 12-а рота.

Времето бѣ дъждовито, падна и мъгла; колоната се изтегли едва къмъ 4 ч. и 25 м. (16 ч. 25 м.). Шосето бѣ покрито съ дѣлбока каль.

Къмъ 8 ч. сл. пл. (20 ч.) преднитѣ части на предната охрана стигнаха с. Орланци. Откъмъ височината западно отъ селото се чу пушеченъ залпъ. Главнитѣ сили се спрѣха — спрѣдата на колоната бѣше стигнала къмъ стражарницата южно отъ Никущакъ. Трима българи отъ Орланци и единъ отъ Никущакъ съобщиха, че на в. 1071 имало около 1000 сърби съ едно-две планински орждия, 50 души слизали въ Орланци за хлѣбъ и надвечеръ се върнали.

Отъ дветѣ страни на шосето имаше дѣлбоки долове съ стрѣмни склонове. Колоната не можеше да излѣзе вънъ отъ шосето. Голѣмата умора и тѣмнината бѣха направили хората впечатителни. Дѣсното странично прикритие бѣ насочено много далечъ, къмъ в. 1043. Поради всичко това, за да не се даватъ излишни жертви, колоната спрѣ да ношува. За да се осигури дѣсния флангъ и да се провѣри съобщението на селянитѣ, изпрати се 4-а дружина съ две планински орждия презъ Никущакъ — по височината западно отъ него и презъ връхъ 1071 — за Скопие, и ако се укаже вѣрно, на следващия денъ да се разправи съ сърбитѣ на върха, и да образува дѣсна колона.

Дружината взе проводници отъ селото, пѫтувѣ цѣла нощъ безъ да срѣщне сърби и на разсъмване спрѣ на южния склонъ на в. 1071.

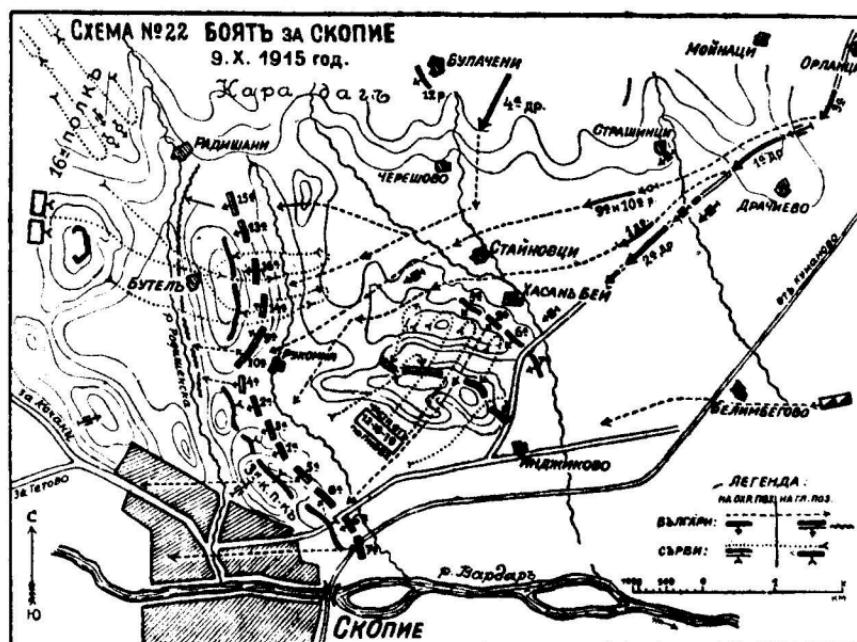
Предната охрана ношува при Орланци, а главнитѣ сили насочени презъ Никущакъ — около стражарницата. На всѣкїде бѣше голѣма каль: нѣмаше где да се седне; валѣше. Хората прекараха цѣла нощъ прави.

* * *

Веднага следъ падането на Куманово, началникътъ на срѣбските войски въ Македония разпореди: войските отъ кривопаланечкия отрядъ да задържатъ българите, докато останалите войски отъ долината на Брѣгалница и Вардаръ се изтеглятъ къмъ Качаникъ, и следъ това да отстѫпи и той презъ сѫщия проходъ. Обаче, вследствие неуспѣхите, особено следъ падането на Куманово, срѣбския главнокомандуващъ отне началството надъ войските въ Македония отъ Генералъ Дамянъ Поповичъ и на мястото му назначи Генералъ Боеvичъ. Когато последниятъ, на 8-и октомврий (21. X.), пристигна въ Скопие, той завари всичко приготвено за напускане на града и за оттегляне войските на линията Феризовичъ — Ги-

ляне—Кончулския проходъ. Следъ като се запозна съ положението, Генералъ Боевичъ реши да брани Скопие и проходитъ презъ Скопска Църна гора. Той заповѣда на другите разбити войски да отстѫпятъ презъ Скопие за Качаникъ, а на 3-ия кадровъ полкъ и 3-а нескороострелна батарея, които току-що бѣха пристигнали отъ Албания, както и на 16-и полкъ, който бѣ резервъ на Брѣгалнишката дивизия — да отбраняватъ Скопие.

За отбрана (Гл. сх. № 22) на Скопие сърбите бѣха укрепили една главна позиция на билто, което се простира северно отъ Скопие и съ склонъ източно отъ града. Позицията имаше обширенъ обстрелъ по фронта и въ страни. Фланговете опираха на Вардар и въ склона на Кара-дагъ (Църна гора). Между тая позиция и селото Хасанъ-Бегово

има другъ успореденъ ридъ, който бѣ заетъ като предна позиция. Главната позиция се зае отъ току-що пристигналия отъ Албания 3-и кадровъ полкъ, съ четири оръдия. Полкътъ бѣ преспалъ западно отъ Скопие. Въ боя взе участие и 16-и кадровъ полкъ, който като поддръжка на Брѣгалнишката дивизия, ношува въ Бутелъ. Предната позиция бѣ заета отъ частите отъ разбитите 18-и, 12-и и 19-и полкове.

Между това, презъ нощта, полската батарея придалена къмъ 24-и полкъ зае позиция на шосето, а сутринъта на 9-и октомврий (22. X.) къмъ 8 часа, настѫпи и пехотата въ сѫщия редъ, въ който бѣ пренощувала.

Къмъ 9 ч. и 20 м. когато члената стража стигна стражарницата северно отъ Арачиново, сърбите откриха артиле-

рийски огънь, но тъй като снарядите имъ не достигаха, настяпленето продължи въ същия редъ.

Въ 10 ч. и 55 м. се забелязаха да настяпватъ сръбски вериги по височините, югозападно отъ Хасанъ-беково. Челната стража бързо премина въ боенъ редъ и се започна пушечна стрелба отъ дветѣ страни. Сръбските вериги залегнаха. Позицията имъ се очерта добре: тя се простираше отъ Инджиково, на два км., по гребена. Скоро следъ това се разгънаха въ боенъ редъ и главните сили на предната охрана — 2-а дружина (всички роти въ 1-а линия) въ лъво, по шосето. Въ поддръжка остана само пионерната рота. Планинскиятъ взводъ взе позиция югозападно отъ Страшинци, вънъ отъ обсъга на сръбските батареи. Така развърната, дружината настяпви. Въ това време пристигна полската батарея, зае позиция до моста южно отъ с. Страшинци и откри огънь по сърбите. Следъ като тя даде 3—4 реда, сърбите напуснаха предната позиция. Въ същото време, северно отъ гребена, се появиха сърби, които се готвеха да контъръ-атакуватъ, но смълото настяжение на ротите отъ предната охрана, по склона на позицията южно отъ селото и огъня на батареята, ги принуди бързо да отстяпятъ на тъхната главна позиция.

За това бързо оттегляне на сърбите помогна и появяването на 4-а дружина, която настяпви отъ в. 1071 и се насочи да атакува лъвия флангъ на сръбската предна позиция.

Докато предната охрана водеше бой, главните сили на отряда продължаваха движението по шосето, въ походенъ редъ.

Следъ като напуснаха гребена при Хасанъ-беково, сърбите се опитаха да се събератъ по-назадъ, около едно старо укрепление. Но дружината отъ предната стража успя да заеме напуснатия гребенъ и оттамъ откри огънь по тъхъ, когато се устройваха. 2-ия взводъ отъ полската батарея беше излъзълъ напредъ на позиция на шосето южно отъ Хасанъ-беково и обстреля укрепленето. Сърбите отстяпиха отново и ротите отъ предната охрана се спуснаха да ги преследватъ.

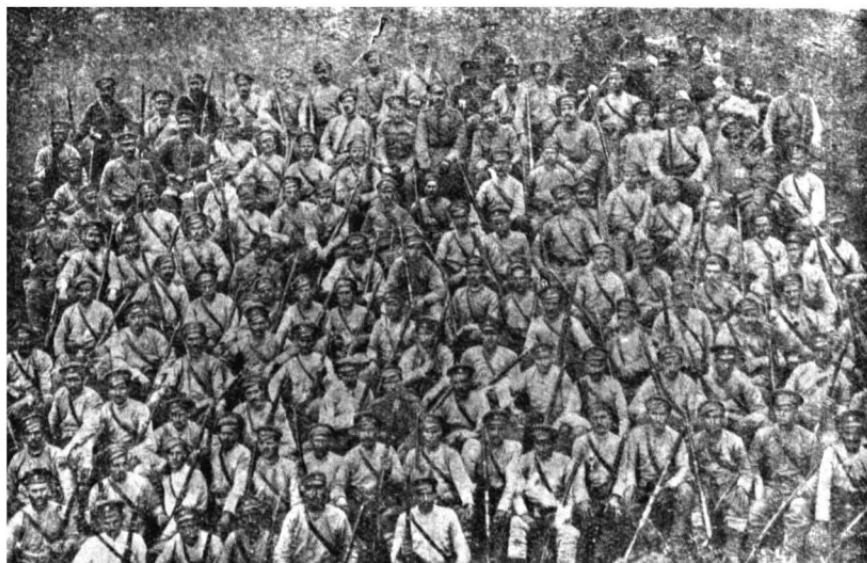
Въ 12 ч., на 4-а дружина беше изпратена заповедъ да бърза къмъ Стайковци и да атакува лъвия флангъ на сърбите.

Въ това време, на около единъ километър северно отъ гробищата на Хасанъ-беково, се появиха сръбски вериги и командирътъ на бригадата, като видя, че сърбите контъръ-атакуватъ дъясния флангъ на 2-ра дружина, изпрати тамъ 1-а дружина, която беше на чело на главните сили.

Въ същото време, две полски ордания излъзоха напредъ и откриха огънь по казаните сърби.

Въ това време, Генералъ Боевичъ заповеда на 16-и полкъ, който беше при Бутель, да настяпи въ флангъ и тиль на българите. И наистина три роти се появиха около това село и се насочиха да контъръ-атакуватъ 2-а дружина въ дъясния флангъ. За да осути тая сръбска маневра, командирътъ на бригадата насочи 4-а дружина да атакува сърбите при Бутель, а на командира на 3-а дружина заповеда съ 9-а и 10-а роти да настяпятъ въ пространството между 1-а и 4-а дружини.

И така, цѣлиятъ полкъ настѫпи и съ съдействието на картечния и артилерийския огънь, отби срѣбската контъръ-атака и принуди контъръ-атакуващите при Бутелъ да отстѫпятъ въ безредие задъ билото. Контъръ-атаката срещу дѣсния флангъ на 1-а дружина, съ помощта на 9-а и 10-а роти така сѫщо бѣ отбита и тука сърбитѣ на тълпи въ безредие почнаха да отстѫпватъ задъ гребена. Тогава, 1-а дружина зави лѣвия флангъ напредъ и се насочи къмъ височината източно отъ Бутелъ. Срещу тая височина бѣше се насочила и 4-а дружина съ две планински ордия. Сърбитѣ се опитаха да се съпротивятъ, но следъ кратъкъ бой бѣха разбити, обърнати въ бѣгство и то въ момента, когато гжести тѣхни части се спускаха откъмъ Кара-дагъ, северно отъ Бутелъ. Това бѣше подръжката на 16-и срѣбски полкъ съ 4 картечници и 4

9-а рота отъ 24-и полкъ 1914—1918

планински ордия. Като видѣха безредното отстѫпление на своите, тѣ счетоха боя, за изгубенъ и отстѫпиха.

И тъй, боятъ при Скопие, въпрѣки голѣмото числено превъзходство на сърбитѣ, завърши въ полза на българитѣ. Къмъ 5 ч. сл. пл. (17 ч.) цѣлата срѣбска позиция бѣ въ български рѣже. Сърбитѣ напуснаха града, като запалиха северната му част.

Поради голѣмата калъ, българската артилерия не можа да излѣзе бѣрже напредъ, за да преследва съ огънь. А пѣкъ дружините отъ 24-и полкъ бѣха много изморени и можаха да преследватъ само до р. Радишенска. Тритѣ дружини минаха северно отъ града, а 4-а презъ града. Единъ взводъ отъ 7-а рота бѣ изпратенъ да обезоржи разбѣгалите се срѣбски

войници и да запази складовете, болниците и другите държавни учреждения.

Придадената къмъ бригадата конница още не бѣ пристигнала, така че сърбите се отърваха безъ преследване.

12-а рота — дѣсната странична стража, поради престъчената мястност, не взе участие въ боя, стигна въ Булачани и тамъ ношува.

Лѣвата странична стража — 2 възвода отъ 11-а рота, се присъедини къмъ опашката на колоната и образува прикритие на обоза.

Другите два възвода отъ сѫщата рота останаха съ знамето въ бригадна подръжка.

Началникътъ на сръбските войски, Генералъ Боевичъ, който бѣ решилъ да задържи Скопие, за да осигури проходите презъ Кара-дагъ и Шаръ, не успѣ. Остатъците отъ разбитите сръбски части отстъпиха въ северозападна посока и вечеръта на 9-и октомври (22. X.) спрѣха — третия кадровъ полкъ съ три планински не с. с. батареи — на лѣвия брѣгъ на Муртовската рѣка; 16-и кадровъ полкъ съ 3 французки планински ордия — на в. 436; останалите части — въ долината на Муртовската рѣка.

Нѣма сведения за загубите на сърбите въ той бой. Споредъ съведеніята на българите, тѣ сѫ загубили около 500 убити и ранени и 300 пленени.

Българите изгубиха 1 офицеръ — Подпоручикъ Дѣловъ Иванъ и 24 войници убити, и 5 офицери и 236 войници ранени. Освенъ единъ войникъ убитъ и 5 ранени, всички останали загуби бѣха отъ 24-и полкъ.

* * *

Следъ свѣршването на боя при Скопие, командирътъ на бригадата донесе подробно за хода на боя и много умѣстно поиска, за продължение на операцията, да се изпрати другиятъ полкъ и то съ смѣтка на 10-и октомври (23. X.) да осѣмне при Скопие.

Въ щаба на дивизията, като узнаха за голѣмите загуби на 24-и полкъ и за голѣмата умора на пощадените отъ куршумите, а така сѫщо и за многочислеността на противника срещу полка, следъ като взеха пъзволение отъ командуващия армията, разпоредиха да се изпрати къмъ Скопие 11-и полкъ.

Едновременно съ падането на Скопие, паднаха въ български рѣщи Враня, Прешово и Велесъ. На 2-а армия се възложи да продължи преследването съ цель да обезпечи желѣзоплатните линии: Удово — Скопие — Враня и Скопие — Качаникъ — Феризовичъ.

Командуващиятъ 2-а армия пъкъ заповѣда на 1-а бригада отъ 3-а дивизия, съ едно полско с. с. артилерийско отдѣление, една планинска батарея и два ескадрона, да продължи изпълнението на възложената задача, т. е. да завладѣе

Качаникъ, като отхвърли неприятеля къмъ Шаръ-планина, да разузнава по посока на Феризовичъ, като открие връзка съ частите изпратени отъ Прешово и Гиляне; да остави една дружина и полуескадронъ за разузнаване по дъсния бръгъ на Вардар, въ посока на Тетово.

Между това, командирътъ на бригадата, поради голѣмата умора и поради многочислеността на противника, реши да не пристъпва къмъ изпълнение заповѣдта отъ армията, докато не събере цѣлата бригада.

Въ 2½ ч. (14:30 ч.) на 10-и октомврий (23-и X.) той, съ полковата музика на чело на 4-а дружина, влѣзе въ града, посрѣдната отъ населението съ неописуемъ възторгъ. Дружината остана за гарнизонъ на града.

Същиятъ денъ пристигна и 11-и полкъ, съ едно артилерийско отдѣление. Три дружини отъ полка и отдѣлението се разположиха при 24-и полкъ, северно отъ града, а една дружина — въ града.

На 11-и сутринята, командирътъ на бригадата бѣ предупреденъ по телефона, че пристига командуващиятъ 2-а армия и Н. В. князъ Кирилъ, за да вземе мѣрки за безопасността имъ. Поради това, командирътъ на бригадата реши да отложи тръгването. Но когато командуващиятъ армията пристигна преди пладне, той веднага заповѣда бригадата да тръгне. Тогава, командирътъ на бригадата издаде заповѣдь въ която съобщава, че разбития противникъ—около 6 дружини, 2 картечници, 6 планински и 2 крепостни орждия — се окопава на линията Чучерь—Кучково, съ предна позиция около Орманъ—Мирковци. Той организира настѫплението както следва:

1) Срѣдна колона—една дружина и две картечници отъ 11-и полкъ, една батарея, една пионерна рота и пр.—да тръгне въ 2:10 ч. (14:10 ч.) по пътя за Качаникъ и да нощува въ Кучи долъ; (Гл. сх. № 23 стр. 319).

2) Дѣсна колона — 1-а дружина, 9-а и 10-а роти и две картечници отъ 24-и полкъ, подъ началството на командира на 24-и полкъ Подполковникъ Кантарджиевъ—да тръгне въ 2:30 ч. (14:30 ч.) по пътя Визбегово—Гор. и Дол. Оризаре—Бразда, дето да ношува;

3) Лѣва колона — 6-а, 7-а и 8-а роти, две картечници отъ 24-и полкъ и две планински орждия, подъ началството на майоръ Джипуновъ — да тръгне въ 2:40 ч. (14:10 ч.) по пътя Злокучене—Влахи и по гребена между Вардаръ и Лепенецъ, до височината северозападно отъ Бейларе, дето да ношува;

4) Дѣсна странична страж — 11-а и 12-а роти отъ 24-и полкъ и две картечници отъ 11-и полкъ да—тръгне въ 2 ч.

Капелм.
Шагуновъ

(14 ч.) по пътя Бутелъ—Радишани—Язирици—върха между Бразда и Любаница, дето да ношува;

5) Лъва странична стража — 5-а рота отъ 24-и полкъ — да тръгне заедно съ дружината си до с. Влахи, отъ дето да продължи по шосето край лъвия бръгъ на Вардаръ и по дяснния бръгъ на потока, който извива при Свиларе и тамъ да ношува.

На всички тези колони бъха дадени за охранение линии, които се свързваха помежду си.

6) Главни сили — две дружини отъ 11-и полкъ и осем ордия — да настъпятъ по пътя на сръдната колона и да ношуватъ северно отъ с. Бърдовци;

7) Конницата да ношува въ Визбегово и пр.

Колоните тръгнаха въ опредѣлените часове и късно вечерта се спрѣха да ношуватъ.

Дясната странична стража и дясната колона стигнаха на указаните места безъ да сръщнатъ противникъ. Презъ нощта колоната бѣ усилена съ 4-а дружина отъ 11-и полкъ и 12-а батарея.

Сръдната колона сръщна само патрули. Тя стигна до рѣката, която тече отъ Горняни, и понеже тя бѣше силно придошла и не можеше да се мине, остана да ношува край рѣката при Бърдовци. Презъ нощта, пионерната рота построи мостъ.

Лъвата колона и лъвото странично прикритие стигнаха на указаните места безъ да сръщнатъ противникъ.

Главните сили стигнаха и ношуваха при Бърдовци.

Щабътъ на дивизията ношувавъ въ Визбегово.

* * *

Поради бързото засилване на сърбите и англофренците около Велесъ и Криволакъ, стана нужда да се затворятъ всички посоки между Косово поле и Македония. Поради това, отъ щаба на действащата армия заповѣдаха на командуващия 2-ра армия:

„Военно-политическата обстановка налага едно бързо завършване на операциите около Скопие за овладяване на Качаникския проходъ, следъ което въ късно време да се организира една укрепена позиция, която да затвори всички посоки, които водятъ отъ Косово-поле въ Македония, на линията Шаръ-планина—Качаникъ—Рамно—Бояновци. Тази позиция ни е необходима отъ една страна, за да спремъ всъко настъпление на сърбите въ тая посока, а отъ друга, за да я държимъ съ малко сили, та да отдѣлимъ по-големите сили на югъ противъ англофренците“ и пр.

Командуващиятъ 2-ра армия и командирътъ на 3-а дивизия разпоредиха въ духа на тази заповѣдь; и командирътъ на 1-а бригада, вечерта на 11-и октомврий (24. X.), разпореди, следващия денъ колоните да настъпятъ и атакуватъ противника: лъвата колона — по вододѣла на Вардаръ и Лепенецъ;

сръдната — по шосето за Качаникъ; главните сили — да вървят следъ сръдната колона.

Качаникският проходъ се отбраняваше отъ сръбския 3-и кадровъ полкъ, който имаше предните си позиции при Чучеръ.

На 12-и октомври (25. X.) на разсъмване, колоните на 1-а бригада настъпиха.

Лъвата странична стража настъпи по лъвия бръгъ на Вардар и безъ да сръдни противникъ, късно вечеръта, спря да ношува на 2 км. югозападно отъ Кървеникъ.

7-а рота 24-и полкъ — 1915—1918 г.

Лъвата колона настъпи по гребена между Вардаръ и Лепенецъ въ походенъ редъ, като имаше 7-а рота въ предна охрана. Къмъ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) като стигна височината североизточно отъ Кървеникъ около две сръбски роти, отъ височините при Елесханъ, откриха силенъ пушеченъ и картеченъ огънь и задържаха настъплението на сръдната колона. Тогава лъвата колона — 2-а дружина — се разгъна въ боенъ редъ, настъпили къмъ Елесханъ и прогони стотина сърби, които се бъха окопали на дъсния бръгъ на Лепенецъ. Планинският възводъ при колоната, откри огънь почти въ тилъ на сърбите, окопани южно отъ Елесханъ и улесни прогонването на тия сърби и сръдната колона, и продължи настъплението.

Дъсната колона — 1-а дружина, 9-а и 10-а роти отъ 24-и полкъ, една дружина отъ 11-и полкъ, две полски и две планински ордия настъпили въ походенъ редъ по пътя Бразда—Чучеръ—Горяни, като имаше въ челна стража 3-а рота. Около единъ сръбски баталионъ заемаше височи-

ната югозападно отъ Чучеръ. Съ артилерийски огънь, сърбите бѣха принудени да отстъпятъ въ безредие на северъ, като се спираха и откриваха огънь на всъка удобна позиция.

Къмъ 11 ч. и 40 м., когато члената стража мина Чучеръ, тя бѣ обстреляна съ силенъ пущеченъ огънь отъ височините северно отъ Блаце, дето бѣха засели позиция около два сръбски баталиона. Члената стража се разгъна въ боенъ редъ. Нѣкои оръдия отъ колоната, както и отъ сръдната колона, откриха огънь Разгъна се въ боенъ редъ и цѣлата дѣсна колона, откри огънь и принуди сърбите да се скриятъ въ окопите си. Колоната се спрѣ да чака да се изравни съ нея сръдната колона. Като забеляза това, командирът на бригадата, въ 12 ч. и 10 м. писа на командира на полка да продължава енергично настѫплението, като се стреми постоянно да обхваща лѣвия неприятелски флангъ и да го отхвърля къмъ дефилето. Пленниците да събира на групи и да ги изпраща въ голѣми партии, съ по-малъкъ разходъ на хора.

Колоната усили настѫплението си и прогони противника. Само едно отдѣление се спрѣ около манастира св. Илия. Изпрати се една рота съ едно планинско оръдие, които прогониха отдѣлението и преследваха отстъпващите сърби.

Колоната се спрѣ да нощува при Блаце.

По тоя начинъ, благодарение на умните действия на лѣвата и дѣсна колони, съставени главно отъ 24-и полкъ, сръдната колона можа да напредне въ тѣснината и стигна до Елесханъ, дето ношува.

Дѣсната странична стража, безъ да срѣщне противникъ, стигна манастира Благовещение.

Сърбите — 3-ия кадровъ полкъ, макаръ и разстроенъ, успѣ да се задържи при Димце. Командирът на Брѣгалнишката дивизия изпрати презъ Качаникъ—Паливоденица подкрепа единъ баталионъ отъ 2-и полкъ I призивъ. Изпрати така също два баталиона отъ 20-и кадровъ полкъ съ 2 картечници и 4 планински оръдия по дѣсния брѣгъ на Лепенецъ, къмъ Рѣжанци и височините при Кучково, съ задача да очисти брѣга отъ българите и да влѣзе въ връзка съ Тетовския отрядъ. Тоя отрядъ се състоеше отъ 13-и кадровъ полкъ, 2 картечници и 4 оръдия и имаше за задача да отбранява посоката Скопие—Тетово и за тая целъ той бѣ тръгналъ отъ Велесъ и трѣбваше на 15-и да отиде въ долината на Треска при Шишево.

Полкътъ при Качаникъ и Скопие

Настъплението къмъ Качаникъ. Положението и разпорежданията на дветъ страни при Качаникъ. Разузнавателният бой на 18-и октомврий. Боеветъ на 4-а дружина около Скопие. Боятъ при Слатина.

На 13-и октомврий (26. X.) въ 8 ч. сл. пл. (20 ч.) командирътъ на 1-а бригада отдал заповѣдь, въ която като казва, че сърбите указали слаба съпротива, заповѣда на другия ден пр. пл. бригадата да продължи преследването на противника, за да се унищожи и да се достигне линията Бѣлограцъ—Стари-Качаникъ—Габрица—Дура.

1) Дѣсната странична стража—да настѫпи по пътя Студена—Карболикъ, и отъ буквата „б“ на надписа „р. Бинча“ да свърне на западъ, по гребена на височината 3 кlm. източно отъ Бѣлограцъ.

2) Дѣсната колона—да настѫпи източно отъ Качаникъ по посока на Бѣлограцъ, къмъ височината 3 кlm. източно отъ него.

3) Срѣдната колона, къмъ която се придава още една дружина отъ 11-и полкъ—да настѫпи по дефилето съ две роти, да обходи Качаникъ отъ изтокъ и западъ; съ други две—да преброди срѣдата му, и да се устрои на срещуположния му край и пр. . .

4) Лѣвата колона—да настѫпи по посока Яжинци—Дѣлбочица—Стражка—Джрава—Горна Рака—Дура.

Дѣсната странична стража, по недоразумение, остана презъ цѣлия денъ при монастира Благовещене.

Дѣсната колона настѫпи въ 8 ч. пр. пл., но предната охрана — 4-а дружина отъ 11-и полкъ — сбѣрка посоката. Цѣлата колона се насочи на изтокъ. Близу при стражарницата Студена, челната стража се натъкна на засада, която прогони, продължи движението и въ гжста мъгла откри на 200 крачки отъ стражарницата срѣбски станъ. Началникътъ на предната охрана, Майоръ Чолаковъ, атакува стремително стана и съ помощта на планинските орждия, разби съвършено изненадания 16-и срѣбски полкъ, който оставилъ едно орждие, 25 коня, много снаряди и пр.

Предната охрана преследвала сърбите на единъ километъръ и тукъ разбра грѣшката си. Тогава, цѣлата колона се повърна и до вечеръта едва стигна при Димце, дето ношува.

И така, дѣсната странична стража и дѣсната колона не достигнаха указанитѣ имъ място, но затова пъкъ, съ разби-

ването на 16-и сръбски полкъ се осигури дъсния флангъ на бригадата за дълго време.

Предната охрана загуби въ този бой 2 убити и 19 ранени. Загубите на сърбите бяха много големи, но не се знаятъ.

Сръдната колона се натъкна на сръбския отрядъ отъ 1 1/2 баталиона и една планинска батарея, които бяха засели позиция при Вратомница. Колоната атакува и разби отряда, а началника му плени, следъкоето отново настъпи и въ 4 1/2 ч. (16:30 ч.), когато стигна на 2 1/2 км. отъ Качаникъ, бърещната съсиленъ огънь отъ части на 3-и кадровъ полкъ. Но предната охрана атакува тези части и следъкоето кратъкъ бой ги отхвърли. Въ 5 1/2 ч. (17:30 ч.) колоната влезе въ Качаникъ, възторжено посрещната отъ населението.

Лявата колона — цѣлата 2-а дружина отъ 24-и полкъ съ две планински ордия, тръгна въ походенъ редъ отъ Режанци и Кървеникъ въ посока Яжинци—Дълбочица. 6-а рота бъеше въ челна стража. Къмъ 4 ч. сл. пл. (16 ч.), когато челната стража наближи Яжинци, изпратениятъ въ тая посока сръбски отрядъ отъ 2 баталиона, 2 картечници и 4 планински ордия, откри пушеченъ огънь отъ разни посоки. Командирътъ на дружината спре колоната и изпрати 8-а рота напредъ да разузнае. Отъ заловенитъ двама пленници се узна, че дружината има настъпка си, при Яжинци, около единъ баталионъ съ две картечници и единъ ескадронъ. 8-а рота веднага се разгъна въ боенъ редъ и поддържана отъ останалите роти и отъ планинските ордия, атакува и обръна въ бъгство баталиона, който повлъче и оставения въ поддръжка баталионъ. Сърбите избягаха въ безредие, като оставиха въ урвите три отъ четирите планински ордия, на които взеха затворите; оставиха и много пушки, окопни съчища, раници и храни.

Вечеръта колоната спре да нощува южно отъ Яжинци.

Между това разбитите на 13-и октомврий (27. X) сръбски части отстъпиха на 14-и (28 г. X) както следва: 16-и полкъ — къмъ Сойва, а 3-и кадровъ полкъ, два баталиона отъ 2-и полкъ I-и призовъ, и два баталиона отъ 20-и полкъ — къмъ Феризовичъ. Като узна за това отстъпление, началникътъ на сръбските войски въ Македония заповѣда да се повърнатъ и да спратъ непремѣнно настъплението на българите. Въ сѫщото време усили Бъгалнишката дивизия съединъ полкъ и две ордия отъ Вардарската дивизия, които отидоха въ Сойва.

Въ изпълнение на тая заповѣдь, Бъгалнишката дивизия се върна назадъ на линията Алиязъ—Стари Качаникъ—Бълограцъ и тукъ сръдната българитъ.

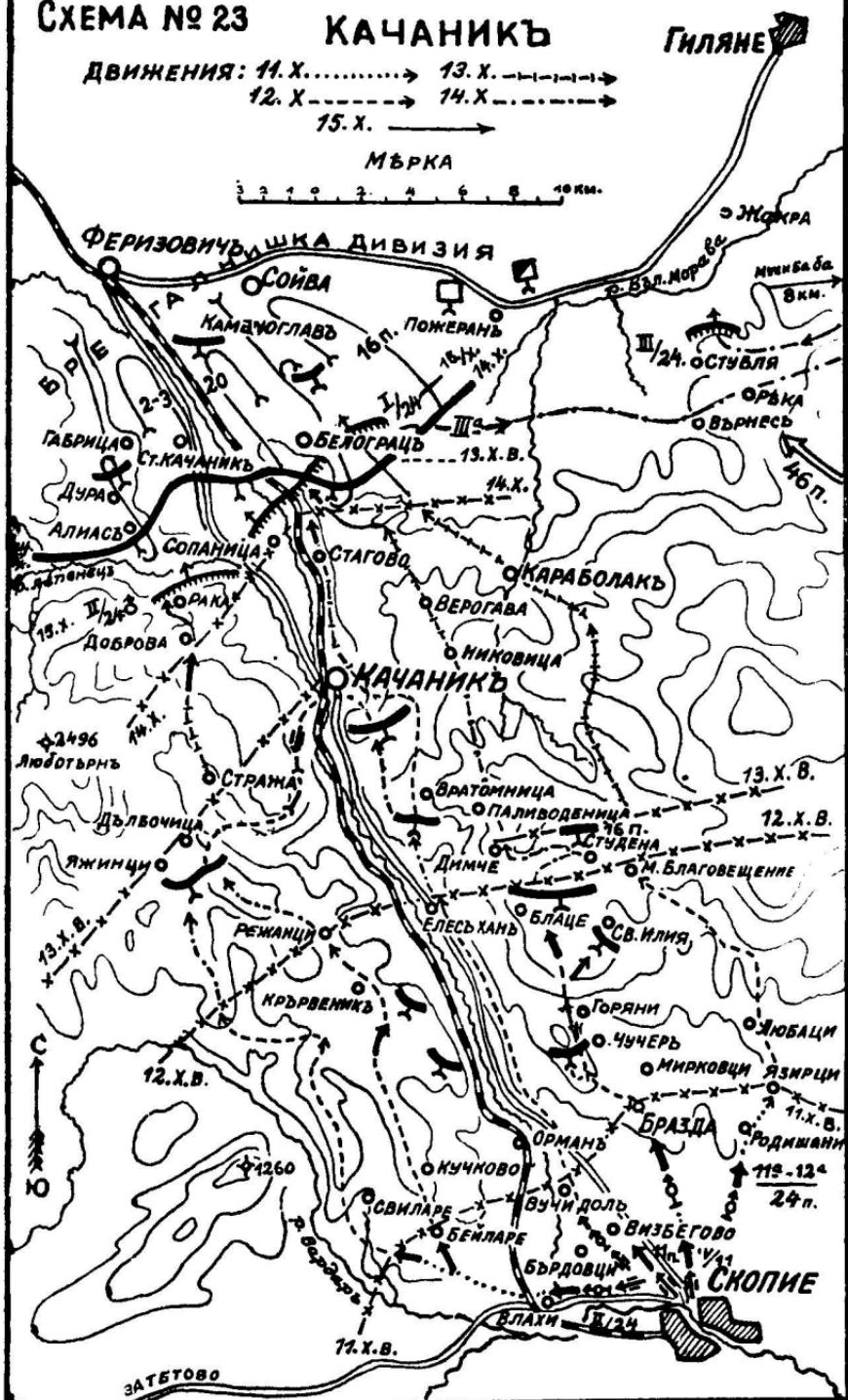
Презъ нощта срещу 14-и (27 X), командирътъ на бригадата разпореди, за следващия денъ вечеръта, всички колони да достигнатъ линията около разклонението на пътищата, западно отъ Стагово.

СХЕМА № 23 КАЧАНИКЪ

ДВИЖЕНИЯ: 11. X. ..... → 13. X. ..... →
 12. X. ..... → 14. X. ..... →
 15. X. →

Мѣрка

3 1 9 . 2 . 4 . 6 . 8 . 10 км.

Началникът на дъясната колона, Подполковник Кантарджиевъ получи заповедъ, следъ като върне полската батарея въ Скопие, да настъпи по посока на Бълограцъ, за да може да се подравни съ сръдната колона и да открие връзка съ нея.

Колоната тръгна въ 6:40 ч. пр. пл. въ походен редъ. 1-а дружина отъ 24-и полкъ бѣ предна охрана. Отъ Димце колоната пътувала по гребена, после презъ Нинковица, Велоглава (1270) и безъ да срещне противникъ, въ 6 ч. и 10 м. сл. пл. (18:10 ч.) стигна на височината югоизточно отъ Бълограцъ, дето зае позиция и остана да нощува.

Дъясната странична стража стигна на височината и се присъедини къмъ колоната.

Връзка съ сръдната колона не се откри.

Сръдната колона, следъ като прогони съ артилерийски огънь малкитъ сръбски части, които още се държаха северно отъ Качаникъ, настъпи въ две колони: едната по шосето, а другата презъ Стагово. Когато стигна на 4 км. южно отъ Стари Качаникъ, започна се бой. Сърбитътъ два пъти атакуваха, но бѣха отбити. Нощта тури край на боя, който остана да се реши на другия денъ. При това положение остана да ношува колоната, а задъ нея — главните сили и щаба на бригадата.

Майоръ Джипуновъ, началникъ на лъвата колона — 2-а дружина отъ 24-и полкъ — получи заповедъ да настъпи най-enerгично, да се подравни съ сръдната колона, съ силни патрули да се свърже съ нея и вечеръта да ношува въ Дубрава.

Въ 8 ч. пр. пл. съ 7-а рота въ челна стража, колоната тръгна по пътя Ячинци—Страшка—Биневци—Дубрава. Поради лошия пътъ, движението бѣ многобавно. По сѫщия причини и прехраната бѣ извънредно трудна. Колоната, безъ да срещне противникъ, въ 6 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (18:30 ч.) стигна Дубрава, зае позиция на височината югозападно отъ селото и тамъ ношува. Сърбитътъ, предъ сръдната колона, като узнаха за появата на дъясната и лъвата български колони на фланговете имъ, презъ нощта отстъпиха, като оставиха слаби прикриващи части.

Така, бригадата постигна благополучно поставената ѝ задача — зае северния изходъ на прохода Качаникъ.

* * *

Между това сърбитъ и англофренцитъ напираха върху 2-а армия отъ северъ и югъ. Главнокомандуващиятъ, следъ като засили тая армия, заповѣда ѝ съ една частъ — да настъпи по долината на р. Морава, за да помогне на 1-а армия, която настъпваше къмъ Нишъ; съ друга частъ — да настъпи на югъ, срещу англофренцитъ; съ трета частъ — да заеме проходите, които водятъ отъ долината на Българска Морава и Косово поле къмъ Македония.

Къмъ последната спадаше и 1-а бригада отъ 3-а дивизия. Командирътъ на бригадата получи направо отъ команду-

ващия 2-а армия заповѣдъ: „да заеме Качаникъ. Да се укрепи на фронта Шаръ-планина—Рамно, като открие връзка съ лѣвия флангъ на 46-и полкъ. Деятелно да разузнава въ северозападна посока. Основно да се разрушат желѣзопътната линия въ северозападна посока, както и мостоветъ на шосето и разните пѫтища.

Да се подготви за разрушение и желѣзопътната линия между Качаникъ и Скопие и при Скопие.

Да се заеме съ една част Тетово и разузнава въ всички посоки, които идатъ откъмъ дѣсния брѣгъ на Вардар — на фронта Тетово—Пчиня“.

И така, отъ тръгването отъ Бургасъ, 24-и полкъ, по желѣзница, по шосета, селски пѫтища и направо безъ пътъ, съ боеве, на единъ дѣхъ се намѣри чакъ при величествения Шаръ, на прохода Качаникъ, кѫдето се спрѣ за по-дълго време. Но това спиране, както се вижда отъ заповѣдъта на командуващия 2-а армия, не бѣше за почивка. Трѣбваше на достигнатата линия да се избере позиция и да се организира и укрепи така, че да издържи и най-силни атаки. За тая цель, още на 15-и октомврий (28. X.) въ 10 ч. и 25 м. командирътъ на бригадата издаде заповѣдъ, въ която, следъ като дава вѣрни сведения за противника, предава възложенитѣ задачи на бригадата и заповѣдва:

„Колонитѣ да заематъ и укрепятъ линията — Рака—Сопаница—Гребена, югоизточно отъ Бѣлограцъ, както следва:

1) Дѣсенъ участъкъ — Подполковникъ Кантарджиевъ, съ частитѣ отъ дѣсната колона, безъ дветѣ картечници и съ 4-а дружина отъ 11-и полкъ и $\frac{1}{2}$ взводъ пионери;

а) да заеме и отбранива участъка отъ отдѣлната височина на около 3 километра източно отъ Бѣлограцъ, включително, до отдѣлната височина, на 2 километра южно отъ сѫщото село (включително);

б) да насочи въ посока на Станишевци, Върнесь, Рѣка една дружина, която да влѣзе въ свръзка съ 46-и полкъ и въ подчинение на командира му.

2. Срѣденъ участъкъ — Подполковникъ Христовъ съ 1-а и 2-а дружини отъ 11-и полкъ, една и половина батареи и единъ взводъ пионери:

а) да заеме и отбранива участъка отъ височината южно отъ Бѣлограцъ (изключително) до с. Сопаница, (изключително);

3. Лѣвъ участъкъ — Майоръ Джипуновъ, съ частитѣ отъ лѣвата колона, като замѣни планинския артилерийски взводъ съ полски и съ $\frac{1}{2}$ взводъ пионери;

а) да заеме и отбранива участъка отъ с. Сопаница до с. Рака (включително).

б) съ една отдѣлна застава (около взводъ) да заеме гребена западно отъ с. Слатина и наблюдава пѫтя отъ с. Алиасъ за с. Селча.

4. Бригадна подръжка — Майоръ Чолаковъ, съ една дружина отъ 11-и полкъ и две картечници, да застане съ дветѣ си роти по шосето югоизточно отъ Сопаница, а съ другите две — по на изтокъ на гребена.

5. Капитанъ Загорски, съ една дружина и взводъ конница:

а) да тръгне на 16-и октомврий (29. X.) въ 6 ч. пр. пл. по пътя Качаникъ—Дълбочица—Тетово;

б) да заеме Тетово;

в) да разузнава въ южна и северо-западна посока.

Началниците на участъците да приведатъ въ силно отбранително положение позициите си.

Освенъ това, командирът на бригадата изпрати веднага дивизиона да разузнава предъ фронта. Сърбитъ така също предприяха разузнавания — съ тия разузнавания и съ усилението укрепяване, премина цѣля денъ — 15-и октомврий (28. X.)

Отъ разузнаванията и отъ сведенияята отъ пленниците и отъ жителите се узна, че срещу бригадата бѣха засели позиция поменатите по-горе три сръбски полка, които имаха на маленъ съставъ. Командуващиятъ 2-а армия счете тия сили за слаби, та по негово разпореждане, 4-а дружина отъ 11-и полкъ бѣ взета отъ дѣсния участъкъ и изпратена другаде. Освенъ това, отъ дѣсната колона бѣ взета и 3-а дружина отъ 24-и полкъ и изпратена къмъ Рѣка, да съдействува на 3-а бригада, а вмѣсто нея, къмъ колоната се придаха 9-а и 12-а роти отъ 11-и полкъ.

На 16-и октомврий (29. X.) бригадата се укрепява усилено, а за 17-и октомврий (30. X.) командирът на бригадата реши отново да предприеме усилени разузнавания, за да се узнае точното разположение на противника. За тая цель, на 16-и (29. X.) вечеръта отдаде заповѣдъ да се изпратятъ разузнавателни части:

1. Отъ лѣвия участъкъ — полурата съ едно планинско оръдие, да тръгне по посока Дура—Габрица и да разузнае заетъ ли е гребена между тия села.

2. Отъ срѣдния участъкъ, да се изпратятъ два взвода по две посоки до линията на Стари Качаникъ.

3. Отъ дѣсния участъкъ — една рота съ едно планинско оръдие, да тръгне въ 7 ч. пр. пл. по гребена източно отъ Бѣлограцъ и достигне височината, дето тоя гребенъ се пресича отъ шосето за Пожеранъ, съ задача да огледа района въ североизточна посока.

Всички тия части съ бой да достигнатъ казаните обекти, да се задържатъ до 2 ч. сл. пл. (14 ч.) на тѣхъ и следъ това, да отстѫпятъ незабелязано.

Въ случай че противникътъ ги срѣщне съ превъзходни сили, да се оттеглятъ въ посоки, които ще имъ укажатъ началниците на участъците.

Батареите на позицията да бѫдатъ готови съ огъня си, да подържатъ разузнавателните части.

Началникът на лъвия участъкъ, преди да изпрати разузнавателната часть, изпрати патрули да разузнаятъ пътищата. Тия патрули донесоха, че ръката Лепенецъ е придошла, отвлякла мостовете и течението ѝ е толкова бързо, че не може да се минава. Поради това, разузнавателната часть тръгна късно, стигна до ръката, но не я мина. При това движение тя бѣ обстреляна съ артилерийски огънь, отъ който пострада артилерийския възводъ.

Резултатът отъ разузнаването бѣ, че на отсрещния бръгъ, при височините около Габрица и Дура има слаби неприятелски сили. Забелязаха се три окопа за около една рота.

Разузнавателните възводове отъ сръдната колона — 11-и полкъ, забелязали окопани сърби — една и половина роти съ едно планинско орджие, а при Каменоглавъ — окопи за 2—3 роти.

Отъ дѣсната колона бѣ изпратена 12-а рота отъ 11-и полкъ. Ротата достигна пътя Бѣлограцъ—Пожеранъ, забеляза две роти и по сведение отъ жителите, около Каменоглавъ и Гърмово имало 5—6000 сърби.

Заловениятъ презъ нощта сръбски офицеръ отъ 16-и полкъ I призовъ потвърди тѣзи сведения. Споредъ него, срещу дѣсния участъкъ били 3-и и 16-и полкове, а задъ тѣхъ, около Бѣлограцъ—2-и полкъ, а още по-назадъ—20-и полкъ. Къмъ Феризовичъ се очаквали два полка отъ Моравската дивизия. 2-и и 3-и полкове имали по 1500 пушки, а 16-и и 20-и по 1000. Имало е граничари и стражари. Събраните сведения бѣха вѣрни. Показаните части принадлежаха къмъ Брѣгалнишката дивизия, а Моравската дивизия бѣ стигнала около Прищина и Лисица. Само Моравскиятъ коненъ полкъ, който пристигна къмъ пладне тоя денъ — 17-и (30. X.) на лъвия флангъ на Брѣгалнишката дивизия, не бѣ забелязанъ.

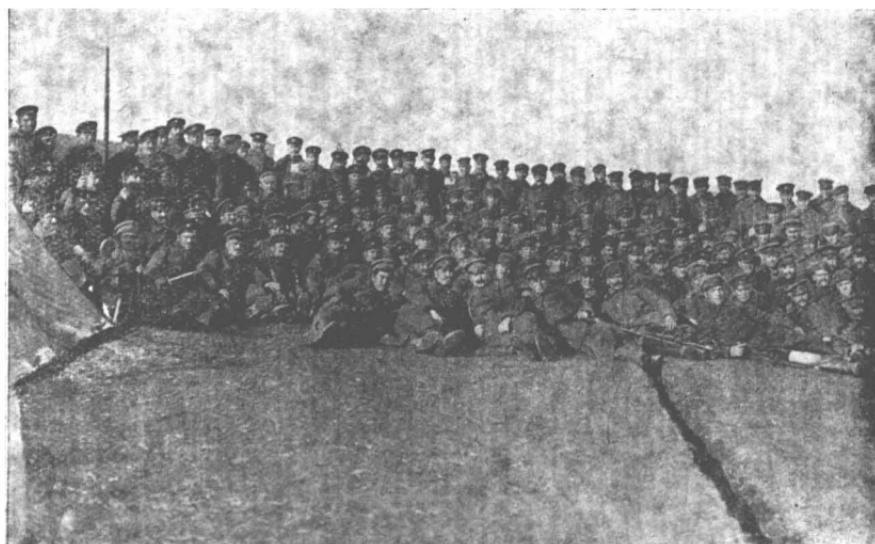
* * *

Командирътъ на бригадата счете тия сведения за недостатъчни, неудовлетворителни и недостовѣрни, и реши следващия денъ да усили разузнаването. За това, вечеръта на 17-и (30. X.) заповѣда на началника на дѣсния участъкъ, следващия денъ — 18-и (31. X.) въ 7 ч. пр. пл. да изпрати две роти съ 1 планинско орджие и 1 картечница, да заематъ височината северно отъ Бѣлограцъ, отъ която може добре да се наблюдава пътя Гиляни—Феризовичъ и да се фланкира разположението на сърбите.

Началникът на дѣсния участъкъ назначи 9-а рота отъ 11-и п. и 2-а рота и 1 картечница отъ 24-и полкъ. Тѣ, заедно съ планинското орджие, настѫпиха въ 7 ч. пр. пл. на 18-и (31. X.) Началникът на тоя разузнавателенъ отрядъ бѣ командирътъ на 9-а рота Капитанъ Димчевъ.

Отрядътъ тръгна въ 7 ч. и въ 9 ч. стигна края на гората отвѣдъ Бѣлограцъ. Указа се че височината е заета; въ първа линия се виждаха окопани 4 роти. Поради това, ротитѣ

се разгърнаха въ боенъ редъ и настъпиха. 2-а рота бъше на дъсния флангъ; командирът ѝ, Капитанъ Димовъ пръсна 3-и и 4-и взводове въ верига, изпрати патрули на 50 крачки предъ веригата и настъпли да догони 9-а рота. Но сърбитѣ, които бъха много повече и добре укрепени, започнаха да беспокоятъ и заплашватъ фланговете. Капитанъ Димовъ се принуди да изпрати 2-и взводъ въ помощъ на 9-а рота, която почваше да отстъпва, а съ 1-ия взводъ удължи дъсния флангъ на своята верига. Като усътиха малочислеността на българите, сърбитѣ контъръ-атакуваха и съ силенъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь принудиха ротитѣ да отстъпятъ. 9-а рота отстъпи въ безредие и само една малка частъ се повърна на лъвия флангъ на 2-а рота. Поради това, въ 10 $\frac{1}{2}$ ч. Капитанъ Димовъ поискава да го подкрепятъ съ друга рота.

2-а рота въ Скопие

**Кап. Димовъ
Димитъръ
2-а рота**

Въ 11 $\frac{1}{2}$ ч., когато 2-а рота бъде отстъпила въ редъ, въ Бълграцъ, 9-а рота съвсемъ се оттегли. Тогава Капитанъ Димовъ изтегли ротата отъ селото и я установи въ гората. Между това, Подполковникъ Кантарджиевъ бъде изпратилъ въ подкрепа 1-а рота. Капитанъ Димовъ изпрати отъ нея два взвода въ лъво, на мъстото на 9-а рота, а съ 1 взводъ усили своята верига.

Въ това положение 1-а и 2-а роти се задържаха до 1 ч. сл. пл. (13 ч.) когато Капитанъ Димчевъ заповъда на Капитанъ Димовъ да се оттегли на 100—200 крачки въ гората и да се спрѣ съ 1-а и 2-а роти въ

1-а линия, а 9-а рота да се събере въ подръжка задъ тѣхъ. Въ това положение остана отряда до $3\frac{1}{2}$ ч. (15.30) сл. пл. когато получи заповѣдь да се оттегли на главната позиция.

Въ тоя бой 2-а рота изгуби: убити—Подпоручикъ Ивановъ Христо и 15 войници, а ранени 32 войници. 9-а рота отъ 11-и полкъ даде 3 убити войници, 38 ранени и 2 въ неизвестностъ.

Раненъ бѣ и новиятъ командиръ на 24-и полкъ—Подполковникъ Кантарджиевъ.

Общо цѣлиятъ отрядъ даде жертви: 24 убити, 69 ранени, 10 изчезнали, 1 офицеръ убитъ и 1 раненъ.

Резултатътъ отъ разузнаването бѣ, че срещу дѣсния участъкъ сърбите иматъ 3000 души съ 3 ордия и 4 картечници, добре окопани и съ намѣрене да минатъ въ настѫпление.

Като получи донесение за това, командирътъ на бригадата подкрепи тоя участъкъ, който броеше всичко 6 роти съ 11-а рота отъ 11-и полкъ, която бѣ последната бригадна подръжка.

Следващиятъ денъ, 19-и (1. XI.) една срѣбска разузнавателна рота настѫпи къмъ дѣсния участъкъ. Тя бѣ допусната на 200 крачки отъ веригитѣ и следъ това пръсната съ огънь.

* * *

3-а дружина отъ 24-и полкъ, както се каза, бѣ изпратена да усили 3-а бригада и да дѣржи връзка между нея и 1-а бригада.

Дружината тръгна сутринта на 16-и октомврий (29. X.) съ 9-а рота въ предна охрана и вечеръта стигна и ношува на височината между Станишевци и Дебели Дѣлъ. На 17-и (30. X.) стигна и ношува на височината източно отъ с. Стубля. Тъй като дружината три дни не бѣ получила хлѣбъ, изпрати фуражировачни отряди, които донесоха хлѣбъ и фуражъ отъ с. Върнесъ.

Тукъ се почувствува присѫтствието на противника, затова охраната се засили. Последната се засе отъ 11-а рота, а 9-а рота бѣ въ резервъ — близка подръжка.

На 18-и (31. XI.) сутринта, дружиниятъ командиръ, Майоръ Сотировъ, изпрати полурота отъ 11-а рота да заеме височината 2 кlm. източно отъ Стубля. Завърза се престрелка, въ която загина 1 редникъ. Изпратиха се патрули и къмъ с. Жакра. Указа се, че височините източно и западно отъ Стубля сѫ заети отъ сърби. (Сх. № 23 стр. 319).

На 19-и октомврий (1. XI.) назначената въ предна охрана 1-а рота зае дефилето къмъ с. Рѣка и прикри изтеглянето на дружината, а пъкъ 11-а рота остана въ тилна охрана. По тоя начинъ дружината стигна вечеръта въ Мучи-баба, дето ношува. На другия денъ зае височината 4 кlm. северозападно отъ Мучи-баба, а на 21-и октомврий (3. XI.) се премѣсти на бивакъ при с. Ловча. Тукъ, дружината вмѣсто 3-а бригада отъ 3-а дивизия, завари 2-а бригада отъ 5-а дивизия и получи заповѣдь отъ командира на тая бригада да се върне на по-

зицията, отъ която е тръгналъ и да служи за връзка между дветѣ бригади.

На 22-и октомврий (4. XI.) дружината почива, а на 23-и октомврий (5. XI.) се върна на височината източно отъ Стубля. При появяването на предната охрана тя бѣ слабо обстреляна отъ малки неприятелски части, които отстъпиха. Дружината се разположи на станъ задъ избраната позиция и започна да се окопава.

* * *

За това събитие командирът на дружината пише:

„Днесъ стана посрещането на Князъ Кирила. Това посрещане бѣ неописуемо. Цѣлиятъ градъ живо го акламираше, а той при една речь, пророни сълзи.“

Обаче тържеството бѣ кратко. Още сѫщия денъ, селяни съобщиха, че къмъ с. Добри-Долъ, Палиградъ, Варвара и др. се появили 6—700-сърби съ 4 планински ордия. Споредъ други сведения, сърбите наброявали 3000 души съ картечници, ордия и конници. Като донесе това въ бригадата и въ армията, командирът на дружината изпроси и получи заповѣдъ да изпрати две роти съ току-що пристигналата 5-а батарея отъ 2-и гаубиченъ полкъ срещу появилитѣ се сърби. Командирът на дружината изпрати 14-а и 15-а роти.

Ротитѣ и батареята, подъ команда на командира на 14-а рота Майоръ Басмаджиевъ, тръгнаха въ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) на 12-и октомврий (25. X.) за Сопище, съ задача да се разузнае по посока на селата: Добри-Долъ, Варвара и Горно Сойна. 15-а рота бѣ предна охрана. По сведения отъ мѣстното българско население, неприятеля—около 2 полка съ картечници, пионери и артилерия се движилъ по долината на р. Сука, а отдѣлни негови части, въ посокитѣ Добри-Долъ—Ракотинци—Сопица и Добри-Долъ—гор. Сойна—Нерези. Като при-

Докато цѣлата 1-а бригада напрѣгаше силитѣ си при Качаникъ, оставената на гарнизонъ въ Скопие 4-а дружина отъ 24-и полкъ не бѣ въ по-добро положение. Първия денъ, 11-и октомврий (24. X.) наистина бѣ за нея меденя денъ. Освенъ че бѣше посрещната най-радушно отъ Скопяни, тя, съ съдѣствието на усълужливи граждани постави постове на всички държавни складове и учреждения; 16-а рота постави охранение въ посокитѣ къмъ Тетово, Долно Водно Тахталъджа. Сѫщия денъ пристигна и Князъ Кирилъ.

Офицери отъ 4-а дружина

стигна въ Сопица, началникът на колоната забеляза сръбски патрули, които излизаха отъ селото, и поеха височината западно отъ него. Отрядът се разположи на станъ северно отъ селото. 15-а рота следъ като остави единъ взводъ прикритие на батареята, постави охранение по височините южно отъ селото.

На 13-и октомврий (26. X.) патрулите изпратени да разузнаятъ посоките Добри-Долъ и Варвара, откриха по пътя

14-а рота 1915—1918 год.

Варвара—Добри-Долъ единъ сръбски обозъ, прикриванъ отъ взводъ пехота. Майоръ Басмаджиевъ извади едно орждие на позиция, а съ 15-а рота настжпи и откри огънь. Следъ кратка престрелка, сръбския взводъ бѣ прогоненъ, и въ ржцетъ на българитѣ паднаха 15 пленици и 9 коня натоварени съ разни материали. Освенъ това, сърбитѣ оставиха 5 убити. Българитѣ нѣмаха загуби.

Обозътъ принадлежеше на 13-и сръбски полкъ.

На 14-и октомврий (27. X.) отрядътъ се върна въ Скопие, като оставилъ една полурота отъ 15-а рота да охранява Скопие отъ тая страна.

* * *

Между това, 13-и сръбски полкъ, който отиваше за Тетово бѣ спрѣлъ въ Здуне. Около него се събраха и разни прѣснати части и войници. Командирътъ на полка получи заповѣдъ и на 16-и октомврий — (29. X.) насочи единъ баталионъ, 2 картечници и 2 планински орждия къмъ Грумшинъ, за усмирение на възстаналото българско и албанско население и да охранява посоката Скопие—Тетово. Другъ баталионъ, съ 2 планински орждия, насочи презъ Тетово—Лешка за Рогачево, за да открие връзка съ сърбитѣ при Качаникъ. 1 баталионъ отива въ Тетово и остава въ резервъ (Сх. № 25, стр. 329).

Отъ българска страна, на 16-и октомврий (28. X.) изпратиха 15-а рота отъ 11-и полкъ съ взводъ конница презъ Лешка за Тетово, за да завладѣе града и да охранява населението отъ прѣснатите сърби. Ротата пътува на 16-и октомврий (29. X.) безъ да срѣщне противникъ. На 17-и октомврий (30. X.) при Слатино се натѣкна на сърби, които атакува и прогони. На 17-и октомврий (30. X.), обаче, пристигна баталионътъ съ дветѣ орждия отъ Тетово, които атакуваха ротата, която съ голѣми жертви се измѣкна и се оттегли при Старо село, дето се окопа. Командирътъ на ротата донесе за станалото и по заповѣдъ на бригадния командиръ, изпратиха му подкрепления отъ 2-а дружина на 24-и полкъ, 6-а рота съ 1 планинско орждие. Освенъ това, по заповѣдъ на сѫщия, отъ 4-а дружина отъ Скопие, изпратиха и 1 взводъ презъ Радуше въ тилъ на сърбитѣ. Сърбитѣ продължиха настжплението на 18-и и 19-и. 15-а рота отстжпи на северъ докато срѣщна 6-а рота. Тамъ при Ячинци дветѣ роти се окопаха.

Сърбитѣ като стигнаха на гребена между Рогачево и Орѣше се спрѣха и окопаха.

Между това, мѣстна чета доброволци донесе, че имало сръбска войска около Сарачино и Полатица и че се чували артилерийски гърмежи. Командантътъ веднага изпрати въ тая посока 13-а рота, а на следващия день — 17-и и 15-а (три взвода) съ задача да съдействуватъ на изпратената отъ Качаникъ къмъ Тетово рота и да завладѣятъ Тетово. Ротитѣ на 17-и октомврий (30. X.) ношуваха 1 кlm. източно отъ Рогле при поменатата чета. Сѫщия денъ командирътъ на 13-а рота донесе на коменданта на Скопие, че сърби съ две орждия се

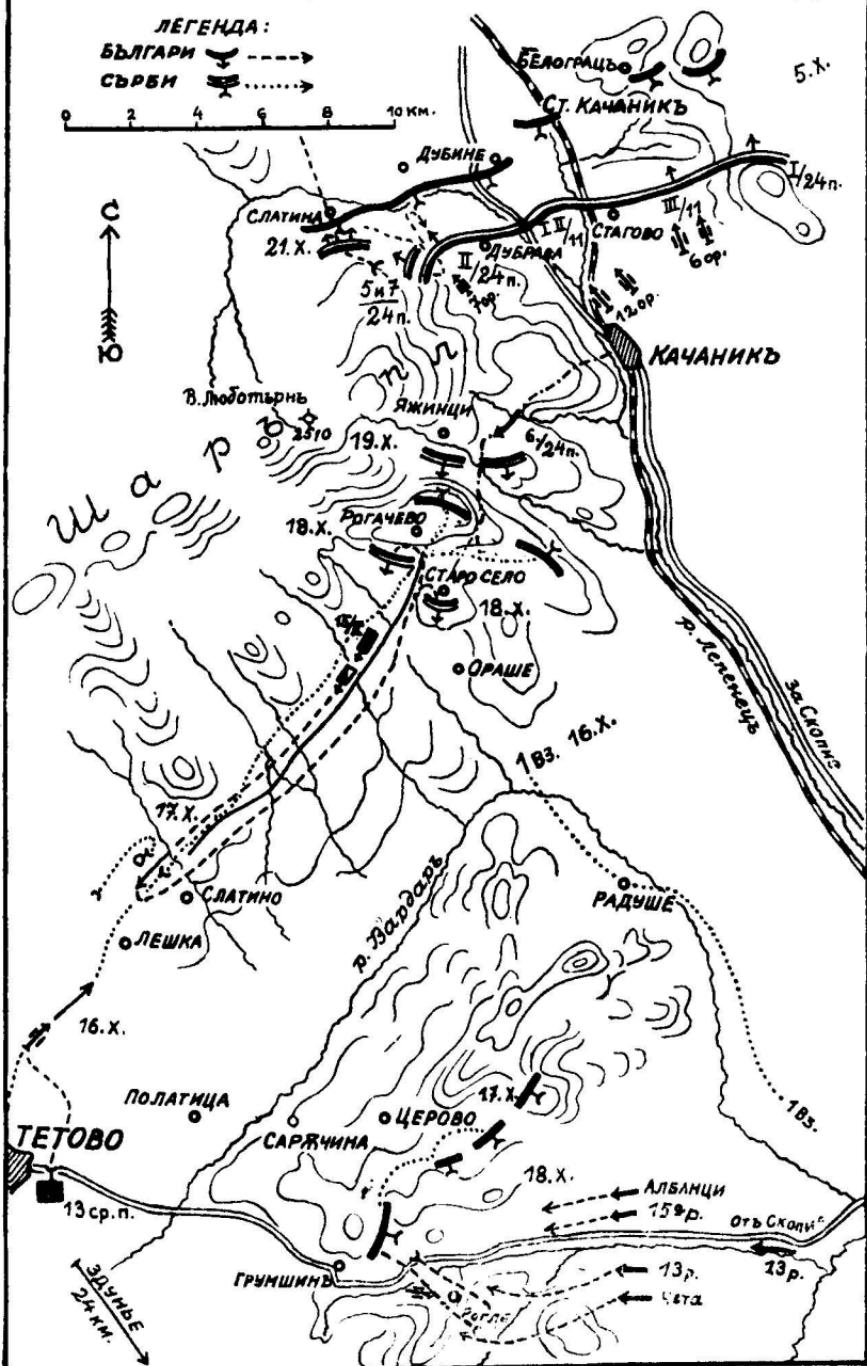
СХЕМА № 25
ДЕЙСТВИЯ СРЕЩУ 13 Й СР. ПОЛКЪ 15.-19. X. 1915 г

ЛЕГЕНДА:

БЪЛГАРИ
 СЪРБИ

0 2 4 6 8 10 км.

С
Ю

окопали при Църово, и че ротата изпратена отъ Качаникъ, била принудена да отстъпи. Команданта се готвѣше да събере каквото може отъ 4-а дружина и като оставил само по 1 войникъ на постъ, всички останали да изпрати при казанитѣ роти. Но въ това време, на 18-и октомврий (31 X.) сутринята — поуличи заповѣдъ отъ командуващия 2-а армия, да повика изпратените къмъ Тетово роти и да се ограничи съ близката охрана на Скопие. Команданта изпрати дружинния командиръ да доведе ротитѣ. Обаче, докато той стигне при ротитѣ произлѣзе бой както следва:

На 18-и октомврий (31. X.) сутринята 13-а и 15-а роти и четата доброволци, подъ общата команда на Капитанъ Стайковъ, настѫпиха и заеха гребена източно отъ Рогле. Край шосето се разположи 15-а рота, а въ лѣво отъ нея 13-а. Доброволците, командувани отъ Подпоручикъ Кръстевъ, застанаха на лѣвия флангъ, а 50 души албанци отъ околнитѣ села — на дѣсния флангъ—северно отъ шосето.

15-а рота 1915 – 1918 год.

Третиятъ баталионъ отъ 13-и срѣбъски полкъ, съ едно оръдие, настѫпилъ сткъмъ Грумшинъ, отби се отъ шосето и се спусна по склона обрасълъ съ гжаста гора, къмъ с. Рогле. Сърбитѣ навѣрно не сѫ знали, че българитѣ сѫ излѣзли напредъ на позиция, та едва при Рогле се разгънаха въ боенъ редъ. Оръдието зае позиция близо до шосето. Като наблизиха гребена, сърбитѣ бѣха стигнали на нѣкои мѣста на 200-300 крачки отъ българитѣ, последнитѣ откриха най-силенъ огънь. Изненадани, сърбитѣ обърнаха гръбъ и въ панически страхъ избѣгаха къмъ шосето. Българитѣ преследваха енер-

гично, но като стигнаха селото спрѣха, защото завалѣ проливенъ дъждъ. При това, селото, запалено отъ сърбитѣ, горѣше, и движението презъ него бѣ невъзможно.

Сръбските загуби не се знаятъ, а българите нѣмаха загуби, защото стрелбата на сръбското оръдие бѣше съвсемъ неточна.

Вечеръта пристигна командирътъ на 4-а дружина и заведе ротитѣ въ Скопие. Сърбитѣ се възползваха отъ това и на следния денъ пакъ заеха позицията при Грумшинъ.

* * *

Както се каза, сърбитѣ отъ Тетово изпратиха единъ баталионъ, който презъ Старо-село да открие връзка съ сръбската армия въ Косово поле. Въ връзка съ тоя опитъ отъ югъ, сърбитѣ се опитаха и отъ северъ. Въ 3 ч. сл. пл. на 21-и октомврий (3. XI.) сърбитѣ нападнаха заставата — единъ взводъ отъ 8-а рота — на височаната южно отъ Слатина. Вижда се, че заставата не се е охранявала както трѣба, та е била изненадана и атакувана съ бомби. Началникътъ ѝ, Подпощникъ Прѣхчевъ, взводниятъ подофицеръ и единъ редникъ, бидоха ранени още въ самото начало и взводътъ се разбѣга.

По заповѣдь на бригадния командиръ, командирътъ на 2-а дружина, въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) изпрати 5-а рота, полу-рота отъ 7-а рота и две картечници, да завладѣятъ отново височината. Подържани отъ огъня на две батареи и картечниците, казанитѣ части се приближиха на 200-300 крачки до противника, но бѣха спрѣни отъ силния му пушеченъ и артилерийски огънь и останаха въ това положение до смрѣкане, следъ което се оттеглиха на 500 крачки и се окопаха.

Въ тоя бой дружината загуби 7 войници убити и 2 офицери и 23 войници ранени.

Презъ нощта патрулите забелязаха групиране на неприятелски части къмъ загубената височина, поради което командирътъ на бригадата въ 6 ч. сл. пл. (18 ч.) засили участъка съ 8-а рота отъ 11-и полкъ и заповѣда на началника на участъка, следващия денъ — 22-и октомврий (4. XI.), сутринята да атакува

Капитанъ
Ганчевъ
Дамянъ

Поручикъ
Мариновъ
Жеко

Офицери отъ 5-а рота

Подпор.
Константиновъ
Тома

Подпор.
Тодоровъ
Ефимъ

Сутринъта имаше мъгла, освенъ това не бѣ пристигнала 8-а рота отъ 11-и полкъ, която тръгна въ $8\frac{1}{2}$ ч. отъ Дубрава, поради което атаката закъснѣ и започна едва въ 11 ч.

Командирът на дружината насочи 5-а рота, полурутата отъ 7-а рота, двестѣ картечници отъ 24-и полкъ, и 8-а рота отъ 11-и полкъ, срещу фронта на сръбската позиция, а своята 8-а рота — въ обходъ на дѣсния флангъ. По пладне ротитѣ стигнаха на 1,200 крачки отъ неприятелската позиция и откриха пушеченъ и картеченъ огънь. Въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) наближиха на 250—300 крачки, но по-нататъшното имъ движение стана невъзможно. Позицията на сърбите бѣше добре укрепена, а пъкъ отъ силния имъ пушеченъ и картеченъ огънь се виждаше, че тѣ иматъ и числено надмощие. Независимо отъ това, ротитѣ се спрѣха, за да дочакатъ обхода на 8-а рота, която все още не се забелязваше.

За да се облекчи положението на атакуващите, планинския взводъ и една полска батарея откриха огънь по атакуваната височина. Но въпрѣки това, ротитѣ не напредваха, защото бѣха обстреляни не само съ силенъ фронталенъ, пушеченъ и картеченъ огънь, но и съ силенъ артилерийски огънь отъ къмъ дѣсния флангъ. Навѣрно поради тоя огънь и поради гористата и силно пресъчена местност, едва успѣха да се доближатъ на 500 крачки отъ сръбската позиция. Тамъ останаха до мръкване и тамъ нощуваха.

Останалиятѣ роти, като видѣха, че обхода не се състоя, щомъ се стѣмни, се оттеглиха на позициите, отъ които бѣха тръгнали сутринъта.

2-ра дружина отъ 24-и полкъ загуби въ той бой 3 убити и 28 ранени.

Останалиятѣ части по позицията на 21-и (3. XI.) и 22-и октомврий (4. XI.) продължаваха да усъвършенствуватъ окопите.

4-а дружина отъ 24-и полкъ получи заповѣдь да се присъедини къмъ полка си и сутринъта на 22-и октомврий (4. X.) тръгна отъ Скопие. Следъ уморителенъ походъ въ дъждъ и дълбока каль, къмъ 5 ч. сл. пл. (17 ч.) стигна въ Качаникъ. 16-а рота, която бѣ изпратена въ дѣсна странична стража презъ Визбегово, Бразда, Чучеръ, Паливоденица, Никовецъ, нощува въ последното село. Но още сѫщата вечеръ дружината получи заповѣдь да се върне въ Скопие, и на другия денъ се върна.

* * *

Между това, австрогерманцитѣ напредваха въ Сърбия. Напредваше и нашата 1-а армия. Сърбите, следъ като изгубиха всѣка надежда да се съединятъ съ англофренцитѣ, насочиха се къмъ Албания. Отъ щаба на действуващата армия се даде директива да се попрѣчи на тая сръбска маневра. Възъ основа на тая директива, командуващиятъ 2-а армия, на 24-и октомврий (6. XI.) 4 ч. сутринъта отдале заповѣдь, въ която дава сведения за противника и опредѣля задачата на армията и бригадата, както следва:

„Нишъ завладѣнъ отъ 1-а армия. Балканската дивизия преследва неприятеля къмъ Лъсковецъ на 22-и октомврий (4. XI.) стигна линията Вучие—Чужденикъ—Ридъ—Погледецъ. Рилската и Македонската дивизии, и войските въ Струмица, енергично отблъсватъ атаките на превъзходящите англо-френско-сръбски войски на линията Соничка глава—Криволакъ—Серка планина, както и по границата южно отъ Струмица, съ голѣми загуби за неприятеля. Сърбитъ отъ Нишъ и Лъсковацъ отстъпватъ въброятно къмъ Митровица и Прищина за Черна гора и Албания. 9-а дивизия отъ 1-а армия ще преследва неприятеля презъ Прокуплье за Куршумлие. 1-а дивизия ще се съсрѣдоточи около Лъсковацъ—Власотинци.

2-а армия да продължава да изпълнява възложената ѝ задача и да попрѣчи на сърбите да отстъпятъ къмъ Черна гора и Албания.

ЗАПОВѢДВАМЪ:

1. Генералъ-майоръ Бърневъ, съ 2-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия, 1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия и 1-а конна бригада съ приданите имъ части, днесъ на разсъмване да настѫпи най-енергично и решително къмъ Прищина и да изпревари неприятеля на този пунктъ, и пр. . . .“

1-а бригада отъ 3-а Балканска дивизия бѣ предупредена още на 22-и октомврий (4. XI.) за тоя походъ и се готвѣше за него. За това, веднага, следъ като получи заповѣдта по армията, командирътъ на бригадата отдае следващата заповѣдъ:

§ 1. Противникътъ, съ около 9 баталиона, 7—8 разни ордия, 4—6 картечници, заема линията: височината южно отъ Слатина—с. Дубане—Стари-Качаникъ—Бѣлограцъ и височината, източно отъ това село. Въ Бинча има една чета около 150 души. Сх. № 26 на стр. 334).

Разбитата при Нишъ сръбска армия отстъпва къмъ Прищина. Въ посоката Гиляни—Прищина, настѫпва 2-а бригада отъ 5-а Дунавска дивизия.

§ 2. На повѣрената ми бригада, въ съставъ 5 дружини, 5 полски и 1 планинска батареи, 1 ескадронъ, 1 пионерна рота, е заповѣдано да настѫпи презъ Феризовичъ, и съвместно съ 2-а бригада отъ 5-а дивизия, да заеме Прищина преди отстъпващите отъ Нишъ сръбски войски да достигнатъ тоя градъ.

§ 3. Заповѣдвамъ:

а) *Майоръ Йонковъ*, съ 1-а и 3-а дружини и 2 картечници отъ 11-и полкъ и 6 коннинци, утре 25-и октомврий (8. XI.) въ 7 ч. пр. пл. да атакува противника отъ р. Неродимка до гребена източно отъ Бѣлограцъ (включително) и да го преследва по посока на в. 813, височината източно отъ село Биба, село Поятице.

б) *Подполковникъ Христовъ*, съ 1-а и 2-а дружини и 2 картечници отъ 11-и полкъ, 6-а рота и 1 картечница отъ 24-и полкъ, утре въ 7 ч. пр. пл. да атакува отъ рѣка Неро-

Майоръ Йонковъ

Езерската планина, да настигне 6-а рота, заедно съ която да образува странично прикритие“.

По-нататъкъ заповѣдта разпредѣля артилерията така: 6 ордия—въ участъка на Майоръ Йонковъ, 12—въ участъка на Подполковникъ Христовъ и 2—въ лѣвия участъкъ, 4 въ очаквателно положение около с. Стагово, а въ бригадна поддръжка остава 15-а рота отъ 11-и полкъ, задъ дѣсния флангъ на срѣдния участъкъ.

димка до с. Доганъ (включително) и да го преследва по посока Феризовичъ—с. Хамидие и височината, северно отъ него. Съ изтласкване противника отъ окопите му, ротата отъ 24-и полкъ съ картечницата да образува лѣво странично прикритие по посока на с. Доганъ, Габрица, Езерска планина, с. Долна Плещина, с. Друмянъ.

в) *Майоръ Джипуновъ*, съ 5-а, 7-а и 8-а роти и 1 картечница отъ 24-и полкъ и 2 планински ордия, утре въ $7\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. да атакува противника и да заеме височината южно отъ с. Слатина, да го отхвърли на западъ; следъ това презъ Алиасъ и

Въ същностъ, сърбитѣ срещу бригадата бѣха 11 баталиона съ намаленъ съставъ и нѣколко батареи.

3-а дружина отъ 24-и полкъ бѣше при Стубла и не бѣ предизвестена за назначението ѝ въ състава на дѣсния участъкъ. За това, временно командуващия 24-и полкъ, сутринната на 25-и октомврий (7. XI.) повика командиритѣ на дружинитѣ и на батареята, които бѣха при него, даде имъ указания и заповѣдъ за боя. Следъ това въ 11 ч. и 18 м. пр. пл. батареята откри огънь и дружинитѣ настѫпиха, като имаха по две роти въ бойна частъ и по една—въ дружинна поддръжка. Останалиятѣ две роти, останаха въ бригадна поддръжка. Отъ 1-а дружина 24-и полкъ, 3-а и 4-а роти бѣха въ първа линия, а 2-а—въ бригадна поддръжка. Настѫплението бѣше бавно, защото мѣстността, макаръ и слабо планинска, бѣ покрита съ низка, мѣжно проходима гора и прерѣзана нѣкѫде съ уврази. Тамъ дето бѣ открита, бѣ мокра и разкаляна. Къмъ 12 ч. веригитѣ наблизиха на 600—700 крачки отъ срѣбските окопи, а къмъ 1 1/2 ч (13:30) бѣха на 100—150 крачки. Тукъ мѣстността, макаръ и стрѣмна, бѣ съвсемъ открыта. Сърбитѣ откриха най-силенъ пушеченъ и картеченъ огънь, а тамъ дето бѣлгаритѣ бѣха наблизили, употребиха и рѣчни бомби. Веригитѣ залѣгнаха. По заповѣдъ на командира на полка, поддръжкитѣ настѫпиха, за да тласнатъ веригитѣ напредъ, но и това не помогна, защото огъня покоси много хора. Не помогна и настѫплението на полковата поддръжка, защото фронта на сърбитѣ бѣ широкъ и съ фланговъ огънь ги принудиха да залѣгнатъ.

Къмъ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) частъ отъ бѣлгарската артилерия успѣ да привлече огъня на срѣбската артилерия срещу участъка, а другата частъ обстреля срѣбската пехота. Тогава дружинитѣ направиха опитъ за новъ наскокъ, но срѣбската артилерия веднага пренесе огъня по тѣхъ и ги прикова къмъ мѣстността. При това, 3-а дружина отъ 11-и полкъ загуби трима офицери и нѣколко подофицери. Останали безъ началници въ гористата мѣстностъ, особено когато мрѣкна, воиниците отъ тая дружина, подъ впечатлението на силния пушеченъ, картеченъ, орждеенъ и бомбовъ огънь, се прѣснаха изъ храсталацитѣ; въ бойната линия останаха само 30—40 души. Поради това, началникътъ на участъка, Майоръ Йонковъ заповѣда: дружинитѣ да отстѫпятъ при окопитѣ, отъ които тръгнаха, и тамъ да се събератъ и устройятъ. Това стана къмъ полунощъ.

Загубитѣ на участъка сѫ общо: убити 3 офицери и 66 воиници, ранени 6 офицери и 240 воиници. Отъ тѣзи загуби, отъ 1-а дружина на 24-и полкъ сѫ: убити—8 воиници, ранени — 1 офицеръ и 50 воиници, и безъ вѣсть пропаднали — 5 воиници.

Срѣдниятъ участъкъ сѫщо така настѫпи въ опредѣленото време. Дружинитѣ отъ 11-и полкъ настѫпиха, 2-а въ дѣсно, а 1-а въ лѣво. Още по въ лѣво, западно отъ шосето

за Феризовичъ, настъпи 6-а рота и една картечница отъ 24-и полкъ. Тая рота, заедно съ лѣво-фланговата 1-а рота отъ 11-и полкъ, трѣбаше да завиятъ съ лѣвото рамо напредъ, за да обхванатъ дѣсния срѣбски флангъ. Обаче, фронтътъ на сѣрбитѣ бѣ по-шпрокъ. Въ 4 ч. сл. пл. (16 ч.) тѣ контръ-атакуваха въ флангъ захождащата 6-а рота. Ротата разви отчайно съ-противление, въ което паднаха тежко ранени ротния коман-диръ, единъ младши офицеръ, единъ офи-церски кандидатъ и много войници. Оста-нали безъ началство, войниците отстъпиха въ окопитѣ, отъ които бѣха тръгнали. Съсе-днитѣ две роти отъ 11-и полкъ, така сѫщо отстъпиха и се спрѣха на 800—1000 крачки предъ окопитѣ, отъ дето откриха огънъ. Тогава пристигна ротата оставена въ пол-кова подръжка, повлѣче отстъпилитѣ роти отъ 11-и полкъ напредъ и въ тъмнината зае напустнатитѣ отъ сѣрбитѣ окопи.

6-а рота остана въ окопитѣ, въ които бѣ отстъпила. Освенъ поменатитѣ началь-ници, тя загуби 14 убити и 51 ранени вой-ници.

Лѣвиятъ участъкъ дѣлго време не можа да настъпи по-ради силния артилерийски огънъ. Въ $2\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (14·30 ч.) планинските ордия откриха огънъ по срѣбските окопи и съ това привлѣкоха върху си огъня на срѣбските батареи срещу участъка.

6-а рота 1915—1918 год.

Тогава Майоръ Джипуновъ даде заповѣдь на тритѣ роти да настѫпятъ. Но скоро следъ това бѣха срѣщнати съ най-силенъ пушеченъ и картеченъ огънъ.

Тритѣ роти загубиха 1 убитъ и 6 ранени войници.

Тоя денъ бѣ единъ отъ най-злополучните за полка. Двѣтѣ дружини, които участвуваха въ боя загубиха: убити — 23 войници, ранени — 6 офицери и 106 войници, при това безъ да постигнатъ поставените имъ цели.

Веднага подиръ боя, на 25-и октомврий (7. XI.) командирътъ на бригадата получи заповѣдь отъ началника на 5-а дивизия; презъ нощта получи още две заповѣди направо отъ командващиятъ 2-а армия. И въ тритѣ заповѣди се изтъкваше особеното значение на по-бързото настѫпление къмъ Прищина, безъ огледъ на жертвите и числеността на противника. А въ 6 ч. и 10 м. пр. пл. на 26-и октомврий (8. XI.) отъ щаба на 5-а дивизия се получи заповѣдь, съ която се известяваше, че е заповѣдано на 3-а дружина отъ 24-и полкъ да настѫпи отъ Стубелъ къмъ в. 813, за да съдействува на бригадата. Поради това, командирътъ на бригадата реши да дочака 3-а дружина и другите части, които му идѣха на помощь, и тогава пакъ да атакува. Като проба за предстоящата атака, сутринта той заповѣда на срѣдния участъкъ, засиленъ съ две роти, да атакува. Обаче, преди да се предприеме атаката, сърбите атакуваха; тѣ бѣха отбити, но и българите вече очаквайки подкрепленията, не предприеха нищо. Частите отъ, бригадата останаха на мястата си, като водиха цѣлъ день престрелка, която ту се усилваше, ту отслабваше.

На 27-и октомврий (9. XI.) се получи заповѣдь, бригадата да остане на мястата си, докато пристигне началника на дивизията, Генералъ Рибаровъ.

Въ това положение останаха дветѣ страни при Качаникъ, въ пълно затишие, до 1 ноемврий (14. XI.). Българите бѣха доволни, че отъ тръгването отъ Сливенъ и Бургасъ едва сега, макаръ и предъ лицето на противника, можаха да си починатъ. Сърбите пъкъ бѣха още по-доволни, че имъ се удаваше безъ бой да прикриватъ отстѫпленietо на своите войски, и бѣха съсрѣдоточили всичкото си внимание въ укрепяването на позицията. Окопитѣ си удълбочаваха и блиндираха, направиха ходове за съобщение и пр.

Презъ нощта срещу 1-и ноемврий, командирътъ на бригадата получи заповѣдь да приbere всички дружини отнети отъ бригадата и друга, съ която като се съобщаваше, че частите въ дѣсно отъ бригадата атакуватъ, ѝ се заповѣдаваше да прикове съ огъня си противника и щомъ забележи колебание въ редовете му, да атакува енергично, и да го преследва къмъ Феризовичъ.

Още сѫщата нощ, обаче, командирътъ на бригадата донесе, че бригадата не се състои отъ 7 дружини, както е донесено въ заповѣдъта, а отъ 5 и $\frac{1}{4}$ дружини, съвършено изнемощѣли въ неравните едномесечни боеве, и молѣше да

му се каже да започне ли боя съ тъхъ. Като не получи отговоръ, въ 11 ч. отдаде заповъдъ да се обстреля противника съ артилерийски и пехотен огънь и щомъ се забележи колебание, да атакува енергично.

Стрелбата почна веднага и продължи доста усилено до вечеръта. Но ефекта бъде слабъ. Само отдълни неприятелски стрелци напуснаха мястата си. Това предизвика настъпление на някои български пехотни части, които приближиха на 700-800 крачки и се окопаха. Между настъпилите бъше и 1-а дружина отъ 24-и полкъ; тя загуби 2 убити и 8 ранени войници, а 5-а рота, макаръ и да бъде оставена прикритие на артилерията, загуби 1 убит и 3 ранени.

**Капитанъ
Стояновъ Стоянъ
6-а рота**

2-а дружина, безъ 6-а рота, загуби 4 души убити и 10 ранени, а 6-а рота, загуби 3 убити и 7 ранени войници.

* * *

Понеже командирът на бригадата не удобри оттеглянето на частите отъ завладените миналия ден сръбски окопи, то началникът на сръдния участъкъ заповъда на частите отъ казаните два участъка да настъпятъ и отново да заематъ въпросните окопи.

Къмъ обядъ се забеляза да настъпва 32-и полкъ по шосето отъ къмъ Пожеранъ на западъ. За да не би противникът да се нахвърли върху него, командирът на бригадата заповъди артилерията да открие силенъ огънь, предимно противъ неприятелската артилерия, а пехотата да обстреля съ пушченъ и картеченъ огънь неприятелската пехота и да атакува окопите.

Сръдниятъ и лъвиятъ участъци успѣха отново да заематъ напуснатите миналия ден окопи, но дъсниятъ участъкъ не настъпи. Отъ този участъкъ се наблюдаваше колоната на 32-и полкъ, която вместо къмъ в. 813 се насочи много по на северъ. При това, 3-а дружина отъ 24-и полкъ не се присъедини къмъ полка, но като се придържаше къмъ лъвия флангъ на 32-и полкъ, отклони се така също на северъ. Тая дру-

жина бъше на позиция на височината източно отъ Стубель. Тя почти всъки ден водъше борба съ сърбите за скалистите височини северно отъ Шашаръ. Дружината изгуби двама убити и единъ раненъ войници и борбата пакъ остана нерешина.

На 1-и ноемврий (14. XI.) 11-а рота атакува и зае скалистите висоти западно отъ Гюлекаръ, прогони неприятелските части, които се бъха окопали тамъ и сама се окопа на височината. По тоя начинъ се надвеси надъ долината на Българска Морава.

На другия денъ, цѣлата 3-а дружина се премѣсти на тая височина.

На 3-и ноемврий (16. XI.) дружината, безъ 10-а рота, която остана да поддържа връзка съ бригадата, настѫпи успоредно съ 32-и полкъ презъ селата Върбовци, Могила, Пожеранъ, Садовина, Тръстене. 9-а рота бѣ предна охрана. Дружината безъ да срѣщне противникъ стигна и ношува въ последното село. 9-а рота постави охранение на височината 1 километър северозападно, а полурата отъ 11-а рота—североизточно отъ селото.

*

За 4-и ноемврий (17. XI.) началникътъ на дивизията заповѣда на командира на бригадата, да открие връзка съ 32-и полкъ и 3-а дружина отъ 24-и полкъ, която окончателно му се дава и да настѫпи решително къмъ Феризовичъ.

При все че изтощението и упадъка на моралните и материални сили на частите да бъха заминали крайните предѣли, но обстоятелството, че нова дружина ще се влѣе въ тѣхния съставъ и че нови войски — 32-и полкъ — се притичатъ на помощъ, възбуди отново надежди за успѣхъ и самоувѣреностъ, и бригадниятъ командиръ реши да атакува. Веднага отдаде заповѣдъ, пехотата отъ всичките участъци предъ най-сilenъ артилерийски огнь, да настѫпи въ 7 ч. сутринната и да атакува решително противника.

Обаче, сутринната завалъ силенъ дъждъ, който се обърна на снѣгъ и виелица, която биеше право въ очите. При такива условия пехотата настѫпи. Къмъ $10\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. дѣсния участъкъ достигна пакъ на около 200 крачки отъ срѣбските окопи. Срѣдниятъ участъкъ, поради силния неприятелски огнь и поради виелицата, така сѫщо залегна предъ срѣбските окопи, а въ лѣвия участъкъ залегнаха въ подножието на височините или по околните склонове.

Отъ една страна ефекта, който се очакваше отъ настѫпленietо на 32-и полкъ, никакъ не се почувствува, отъ друга страна, очакваната 3-а дружина не се яви, защото се придѣржаше къмъ 32-и полкъ. Въ сѫщностъ, тѣзи части, навѣрно поради виелицата, не предприеха нищо тоя денъ.

Всичко това подействува съвсемъ обезкуражително. Веднага почнаха да пристигатъ, отъ началниците на участъците, настойчиви ходатайства, да се разреши на войниците да

се върнатъ назадъ въ старитѣ окопи, за да се изсушатъ, защото сж измокрени до кости, а температурата изведнажъ силно спадна. Три пъти се отказа на тѣзи ходатайства, но къмъ 6 ч. сл. пл. (18 ч.) когато се стъмни, въ дѣсния участъкъ, войниците отъ 3-а дружина отъ 11-и полкъ, се отдръпнаха на 5—600 крачки, за да се подслонятъ отъ виелицата и откриха фланга на 1-а дружина отъ 24-и полкъ. Поради това, началникът на участъка дръпна и нея. Тогава командирът на бригадата разреши и другите участъци да се оттеглятъ и стоплятъ. При все това, имаше офицери и войници замръзнали.

Въ боеветѣ на 3-и (16. XI.) и 4-и ноемврий (17. XI.) 1-а дружина отъ полка загуби 2 убити и 14 ранени войници, а 2-а дружина — единъ убитъ и 5 ранени войници.

*

Макаръ че частитѣ отъ бригадата бѣха съвършено изтощени въ всѣко отношение и войниците повече приличаха на сѣнки отколкото на човѣци, като взе предъ видъ, че частитѣ въ дѣсно ще атакуватъ решително тила на противника, командирът на бригадата реши да ангажира противника по фронта. Той заповѣда, на 5-и ноемврий (18. XI.), артилерията да държи подъ огъня си неприятелската артилерия, а пехотата съ силни патрули здраво да се зацепи за неговата пехота и щомъ забележи, че действията въ тила на противника започватъ да се отразяватъ на противника предъ фронта на бригадата и пехотата му започне да отстѫпва, всички пехотни части отъ бригадата да се спуснатъ веднага да я преследватъ по петитѣ.

Заповѣдъта се изпълни, но дружините напусто очакваха появяването на 32-и полкъ въ тила на противника. Сърбите бѣха взели мѣрки противъ него и вмѣсто да бждатъ нападнати отъ него, тѣ го нападнаха съ превъзходни сили. Главниятъ съкрушителенъ ударъ падна върху 3-а дружина отъ 24-и полкъ, която настѫпваше наедно съ него.

Дружината бѣ назначена да служи за връзка между бригадата и 32-и полкъ и трѣбваше да бжде въ отстѫпъ на лѣвия флангъ на 32-и полкъ. Вмѣсто това, тя, следъ като бѣ оставила 10-а рота въ Гошинци за връзка съ казания полкъ, съ останалите три роти и две картечници бѣ се врѣзала въ противника, като бѣ заела позиция: 9-а рота на височината 800—1000 крачки северозападно отъ Трѣстене; полутора отъ 11-а рота подъ началството на фелдфебела, на височините $2\frac{1}{2}$ кlm. североизточно отъ сѫщото село, останалите, рота и половина и дветѣ картечници — въ поддръжка въ с. Трѣстене. 32-и полкъ заемаше позиция въ дѣсно, въ отстѫпъ (Сх. № 26, стр. 334).

Въ $9\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. фелдфебельтъ на 11-а рота донесе, че около една дружина се насочва противъ фронта и дѣсния му флангъ. Изпратенъ командирътъ на 11-а рота потвърди вѣрността на донесението, а въ $10\frac{1}{2}$ ч. донесе, че освенъ казаната дружина, на 3 кlm. се забелязва друга срѣбска дружина, която насочва две роти къмъ фронта на 11-а рота, една рота

къмъ лъвия ѝ флангъ, една рота къмъ 9-а рота. Стрелбата, която започна още къмъ 9 ч., се доста оживи. По искането на ротния командиръ, изпрати му се и другата полурота. Въ 11 $\frac{1}{4}$ ч. същият ротенъ командиръ донесе, че и други сръбски части, повече отъ дружина, излизатъ отъ с. Сойва и настъпватъ къмъ дружината. Въ 12 ч. направи друго донесение, че сърбитъ приематъ въ дъсно съ цель да обхванатъ фланга му; четвъртъ часъ по-късно донесе, че две роти съ вече на дъсния флангъ и въ тила му.

Командирът на дружината веднага изпрати 12-а рота да подкрепи 11-а, а на картечния взводъ заповѣда да заеме позиция на височината въ дъсно отъ 11-а рота, за да обстреля въ флангъ и тилъ неприяителя, който обхваща 11-а рота. Но щомъ ротата и картечниците се показаха вънъ отъ селото, по тъхъ откриха огънъ въ тилъ батареите отъ с. западъ и въ флангъ отъ северъ. Поради кръстосания огънъ, 12-а рота не можа да засили 11-а рота, а пъкъ мзратениетъ два взвода да се явятъ въ флангъ на сърбитъ, които обхождаха, сами изложиха фланга си, защото сърбитъ възползвани отъ низката и гъста гора бѣха направили голъмъ обходъ. 12-а рота се принуди да се оттегли.

Картечниятъ взводъ така също не можа да заеме позицията, защото бѣше обстреляванъ съ ураганенъ, артилерийски и пушеченъ огънъ и следъ като даде нѣколко коня убити и частъ отъ прислугата ранени, въ 1 $\frac{1}{2}$ ч. сл. пл. (13:30 ч.) отстъпи къмъ Рамиянъ.

Между това, сърбитъ бѣха наблизили на 300 крачки окопите на 11-а рота, но българите не имъ позволиха да мръднатъ нито крачка напредъ. Сърбитъ се опитаха да настъпятъ отъ дъсния флангъ, който бѣха обхванали, но съ контъръ-атака на ножъ, бѣха отхвърлени. Въ това време успѣха да наближатъ по фронта, но друго „ура“ ги отхвърли назадъ. Въ сѫщото време, възползвани отъ гората, обхванаха и лъвия флангъ. Тогава дружинниятъ командиръ изпрати противъ тоя обхватъ единъ взводъ отъ 9-а рота, но срещу него сърбитъ разгънаха цѣла рота.

Въ тоя моментъ се получи заповѣдъ: дружината да се присъедини къмъ 32-и полкъ. Дружинниятъ командиръ оттегли най-напредъ картечната полурота, а следъ това 12-а рота. Въ това време, 4 ч. сл. пл. (16 ч.) дружинниятъ командиръ, Майоръ Сотировъ бѣ раненъ, и 11-а рота бѣ оставена сама на себе си. Взводътъ на дъсния флангъ бѣ избитъ почти цѣлия. Половината отъ войниците въ ротата бѣха излѣзли отъ строя. Неприятелски части вече бѣха се явили въ тилъ. Огънътъ бѣ стигналъ най-голъмия възможенъ разгаръ. Очакваната помощь не идваше. Най-после и патроните се свършиха. Отъ всѣкїде викаха „патрони, патрони“. За щастие въ тоя критически моментъ водачите на патронните коне, презирали смъртъта, докараха патронните коне на самия връхъ и това даде възможностъ на ротата да отстъпи съ честь.

**Капитанъ
Сотировъ Минчо**
командиръ на 3-а дружина

ници и безъ весть — 50. Отъ тия загуби на 11-а рота се падатъ: убити — 11, ранени — 52 и безъ весть — 25. Последнитѣ нѣма съмнение, че сѫ били убити или тежко ранени и неприбрани. 11-а рота изстреля 19,350 патрони.

Тоя день, полкътъ претърпѣ и друга тежка загуба — падна убитъ при провѣрка на постовете командирътъ на 2-а дружина **Майоръ Джипуновъ**. Тѣлото му бѣ пренесено и погребано въ Скопие.

На 6 ноемврий (19. XI.), командирътъ на бригадата получи мъмрене отъ командирите на дивизията и армията, че действувалъ нерешително, та далъ възможностъ на сърбите да взематъ отъ войските си предъ бригадата и да ги насочатъ противъ 32-и полкъ. Поради това, на 6-и ноемврий (19. XI.) бригадата отново се опита да настѫпи, но пакъ безрезультатно.

* * *

4-а дружина отъ 24-и полкъ на 23-и октомврий (5. XI.) се върна обратно въ Скопие и следъ усилениетѣ преходи почива два дни, като носѣше службата по близкото охранение

Следъ отбива на третата, последна, атака отъ дѣсния флангъ и по фронта, ротата отстѫпи, като съ бомби и натъкнати ножове очисти своя тилъ.

Въ 5 ч. (17 ч.) ротата бѣ въ края на с. Садовина, отъ дето съ залповъ огнь не позволи на противника да излѣзе отъ шумата. Отъ тукъ, ротата, като се преустрои въ три взвода, отстѫпи въ с. Слатина при 32-и полкъ. Тамъ бѣха отстѫпили 9-а и 12-а роти и картечната полурота.

Въ тоя си съставъ, дружината бѣ изпратена при Долна Слатина, да охранява моста на шосето.

Въ тоя бой дружината загуби: убити — 18 войници, ранени дружинния командиръ, 80 вой-

**Майоръ
Джипуновъ Захари**
командиръ на 2-а дружина

на Скопие. На 26-и октомврий (8. XI.) въ 12 ч. по пладне, командирът на дружината получи заповедъ и въ 2 ч. (14 ч.) тръгна съ 13-а и 16-а роти за Качаникъ, дето стигна вечеръта и остана въ бригадна подръжка. Вечеръта на 28-и октомврий (10. XI.) получи заповедъ и въ $11\frac{1}{2}$ ч. (23:30 ч.) презъ нощта тръгна, пътува цѣла нощ усилено и на пладне на 29-и октомврий (11. XI.) стигна при моста на Вардаръ северо-западно отъ Скопие, дето завари две ордия, една рота опълченци и 12-а рота отъ 4-и Македонски полкъ, отъ която бѣха изпратени два взвода да разузнаватъ. Отъ коменданта на Скопие се узна, че нашите части, една дружина отъ 11-и полкъ и една Македонска рота, отстъпили отъ Тетово, като оставили въ ръцете на сърбите две ордия. Сърбите настъпватъ къмъ Грумшинъ. Коменданта на Скопие, въ съгласие съ командира на 3-а бригада отъ 5-а дивизия, който пристигна при дружината, заповеда на дружинния командиръ да настъпи. Но тъй като бѣше вече късно, отрядът заночува както следва: ордията останаха на шосето, охранявани отъ опълченската рота, 16-а и 13-а роти се разположиха северно отъ шосето. Всички поставиха охранение.

На другия ден – 30-и октомврий (12. XI.) отрядът настъпи. 12-а и 13-а роти къмъ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) съ бой стигнаха линията Мерово – Лърце, а 16-а рота къмъ $3\frac{1}{2}$ ч. (15:30 ч.) височината при Цѣрово 1256, дето нощува. Въ това време пристигна 50-и полкъ, настъпи въ боенъ редъ и се изравни съ ротите. На другия ден цѣлиятъ отрядъ настъпи и обърна сърбите въ бѣство. 13-а рота ношува на височината при Добърце, а 16-а заедно съ 3-а рота отъ 50-и полкъ останаха на височината юго-западно отъ Цѣрово.

На 30-и октомврий (12. XI.) дветѣ роти имаха 6 воини ранени, а на 31-и октомврий (13. XI.) само двама и Подпоручика отъ 13-а рота Горчевъ Крумъ, който бѣ тежко раненъ и въ двата крака.

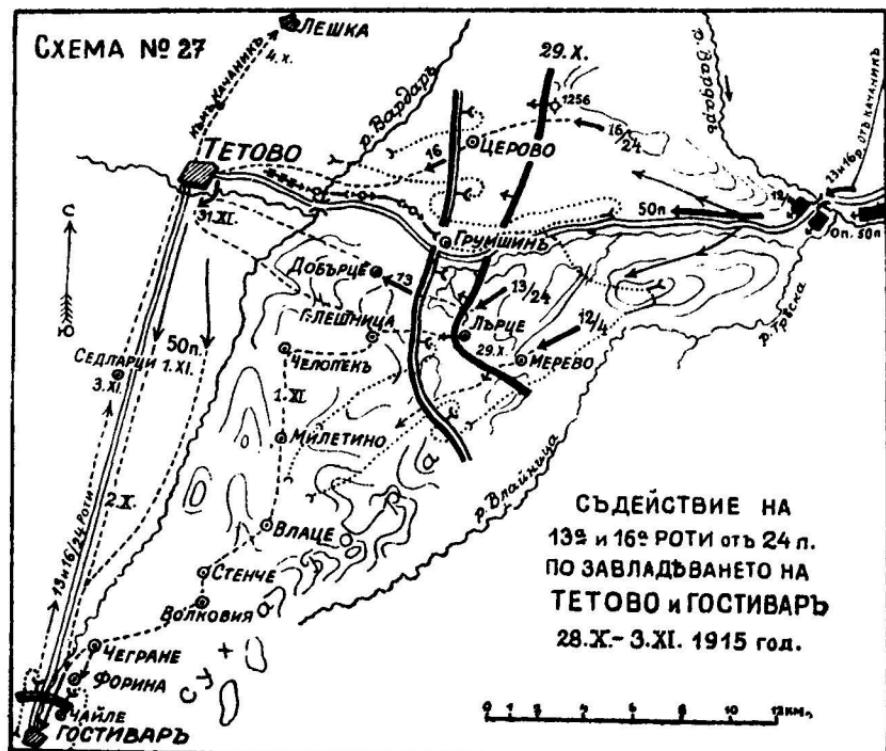
Сърбите срещу отряда бѣха три баталиона съ намаленъ съставъ, две картечици, две планински и едно полско ордие. Едната отъ картечиците бѣ пленена отъ Поручикъ Кръстевъ, съ 16-а рота отъ 24-и полкъ.

Вечеръта на 31-и октомврий (13. XI.), командирът на 50-и полкъ, заповеда на командира на 4-а дружина Майоръ Гърdevъ, съ 13-а рота отъ дружината и съ 12-а рота отъ Македонския полкъ да действува въ центъра между неговите две дружини, а 16-а рота да остане на височината на която е, за да осигури моста на Вардара.

На 1-и ноемврий (14-и) цѣлиятъ отрядъ настъпи за Тетово. Майоръ Гърdevъ съ 13-а рота настъпи въ лъво отъ 1-а

**Капитанъ
Върбанъ п. Кръстевъ
Върбановъ
командиръ 16-а рота**

Майоръ Гърдевъ
командиръ 4 а дружина

дружина на 50-и полкъ, стигна Вардар и понеже нѣмаше мостъ предъ нея, мина го по моста на шосето, по който минаха и всички други части. Привечерь, ротата влѣзе въ Тетово. Тамъ завари части отъ 50-и полкъ. Тамъ пристигна и 12-а рота отъ Македонския полкъ. Сърбитѣ не указаха никакво съпротивление. На 2-и ноемврий (15. XI.) командирътъ на 4-а дружина, по заповѣдъ на командаира на 50-и полкъ тръгна въ $6\frac{1}{2}$ ч. съ своята 13-а и съ 12-а Македонска роти презъ Горна и Долна Лещница, Челопекъ, Милетино и при Чегране настигна лѣвата колона на 50-и полкъ, съ която трѣбаше да действува заедно, и заедно съ нея влѣзе въ селото. „Преминаването ни презъ Чегране правѣше впечатление на тѣржество по разрушното посрѣщане, което ни устроиха арнаутитѣ“ — пише командаирътъ на дружината. — „Безъ никаква заповѣдъ цѣлото село се стече и носѣше и раздаваше на войниците хлѣбъ, сирене, пиперки и пр. Арнаутитѣ прегръщаха българските войници, цѣлуваха шинелитѣ, а нѣкой и плачеха отъ радостъ, че се

дружина на 50-и полкъ, стигна Вардар и понеже нѣмаше мостъ предъ нея, мина го по моста на шосето, по който минаха и всички други части. Привечерь, ротата влѣзе въ Тетово. Тамъ завари части отъ 50-и полкъ. Тамъ пристигна и 12-а рота отъ Македонския полкъ. Сърбитѣ не указаха никакво съпротивление. На 2-и ноемврий (15. XI.) командирътъ на 4-а дружина, по заповѣдъ на командаира на 50-и полкъ тръгна въ $6\frac{1}{2}$ ч. съ своята 13-а и съ 12-а Македонска роти презъ Горна и Долна Лещница, Челопекъ, Милетино и при Чегране настигна лѣвата колона на 50-и полкъ, съ която трѣбаше да действува заедно, и заедно съ нея влѣзе въ селото. „Преминаването ни презъ Чегране правѣше впечатление на тѣржество по ра-

освободиха отъ сръбското тегло. По същия начинъ бѣхме посрѣдници и въ българските села. Когато минавахме презъ Станче, Блаце, Вълковия камбанитѣ продължително биеха, нѣщо което насирадчаваше българина и убиваше последния куражъ у бѣгачия сърбинъ.

Къмъ Чайле, члената стража бѣ срѣдната съ по-силенъ огънь. Вече мръкваше и колоната се спрѣ да нощува предъ селото Форина, въ подножието на Суха-гора, а на другия ден — 3-и ноемврий (16. XI.) колоната продължи настѫпле-нието и безъ да срѣдне противникъ, на пладне стигна Гости-варъ. Тамъ бѣ пристигнала, като прикритие на една батарея и 16-а рота. Тукъ, командирътъ на дружината получи заповѣдъ да замине съ дветѣ роти — 13-а и 16-а, за Качаникъ. Следъ една почивка до 3 ч. сл. пл. (15 ч.) ротитѣ тръгнаха и ве-черъта спаха въ Горно Седларци. На другия ден минаха презъ Тетово и ношуваха въ Лешокъ. На 5-и ноемврий (18. XI.) но-шуваха въ Дѣлбочица, а на 6-и (19. XI.) стигнаха въ Качаникъ, съвсемъ изтощени, съ подбити крака отъ стрѣмния и каме-нистъ путь. Същия денъ, въ 4 ч. сл. пл. (16 ч.) пристигнаха отъ Скопие и 14-а и 15-а роти.

* * *

Тоя денъ бригадата бѣ подчинена на командира на 2-а бригада, който действуваше въ дѣсно. Въ очакване заповѣдъ отъ последния, бригадата не предприе нищо на 8-и, но затова пъкъ сърбите поведоха енергична огнена борба по цѣлия фронтъ. На тѣхния огънь се отговори съ огънь.

Същия денъ къмъ 11 ч. пр. пл. (23 ч.), се получи запо-вѣдъ отъ командира на дивизията, въ която се казваше, че противникътъ изтеглилъ частъ отъ войските си предъ брига-дата и съ голѣмо превъзходство се нахвърлилъ върху 2-а бригада, и се заповѣдаваше, да се жертвува всичко за дру-гарството и още същата нощъ да се настѫпи.

Следъ малко, подобна заповѣдъ се получи и отъ коман-дуващиятъ 2-а армия.

Като предположи, че 2-а бригада е въ тежко положе-ние, командирътъ на бригадата реши да извѣрши нощна атака, толкова повече, че 4-а дружина отъ 24-и полкъ бѣ при-стигнала. Той отдаде заповѣдъ въ 4 ч. сутринта, да се из-вѣрши нощна атака, като се насочи главния ударъ въ посока на Доганъ—Габрица. Тамъ се изпрати и 4-а дружина отъ 24-и полкъ.

Атаката трѣбаше да се предприеме отъ частите на срѣдния и лѣвия у-ци, подъ общото началство на к-ра на 11-и полкъ.

Въ атаката взеха участие отъ 24-и полкъ—6-а и 8-а роти и половината отъ 7-а, останалите $1 \frac{1}{2}$ роти отъ 2-а дружина останаха на позицията, 4-а дружина, безъ 16-а рота, която бѣ оставена за поддръжка на 11-и полкъ, и безъ единъ взводъ отъ 15-а рота, който се оставилъ за прикритие на една планинска батарея. На лѣвия флангъ на атакуващите части се по-строиха: 5-ти взвода отъ 7-а и 15-а роти, 4 взвода въ бойна частъ и 1 въ поддръжка. Между тѣзи взводове и 1-а дружина отъ 11-и полкъ се построиха 7-а и 8-а роти въ две редици съ разстоя-

ние между редиците 20-30 крачки. Задътъзи роти се построиха 13-а и 14-а роти, така също във две редици, на същото разстояние.

Частитъ, които останаха на позицията тръбаше да поддържат атаката със огънь.

Вместо във 4 ч. сутринята, частитъ заеха изходното си положение едва във 5 ч. и настъпиха във $5\frac{3}{4}$ ч. Противникът ги сръщна със най-силенъ огънь и бомби. Атакуващите вериги стигнаха, залъгнаха предъ засъктъ, съ които бъха усиленни сръбските окопи. Отъ тукъ, тъкъ откриха огънь и се готовиха да се хвърлятъ на ножъ. Но отъ една страна, 11-и полкъ във дъсно, бъде останалъ назадъ, отъ друга страна, вече се разви дълъгаше. Около $1\frac{1}{2}$ сръбски роти предприеха контъръ-атака по лъвия бръгъ на Лепенецъ. Лъвофланговите взводове завиха малко лъвия си флангъ назадъ и посръщнаха контъръ-атакуващите части със силенъ огънь и ги отбиха. Но това смущи другите роти, които почти всички се бъха разгънали във една линия около едрата гора, във края на която бъха окопани сърбитъ. Всички се приковаха къмъ земята. Офицеритъ и подофицеритъ, числото на които бъде намалено твърде много, употребиха всички сръдства, за да вдигнатъ войниците на ножъ, но силниятъ огънь и засъктъ взеха връхъ. Къмъ $6\frac{1}{2}$ ч. всички части се върнаха във окопите, отъ които тръгнаха.

Временно командуващиятъ 24-и полкъ, Майоръ Йонковъ, щомъ получи заповедъта за атаката, разпореди трите роти отъ 1-а дружина на 11-и полкъ да настъпятъ по фронта, за да ангажиратъ повече части на противника и за да не може да отдъля части и да ги прехвърля на други места, а 1-а дружина и 10-а рота отъ 24-и полкъ, насочи във обхватъ на неприятелския лъвъфлангъ.

Точно във 4 ч. пр. пл. трите роти отъ 11-и полкъ настъпиха по фронта и следъ 15-20 м. откриха огънь.

Въ същото време настъпиха и ротите отъ 24-и полкъ — 2-а и 4-а във първа линия, а 3-а и 10-а се движеха една следъ друга, задътъдясна флангъ, който се охраняваше отъ усиленни патрули. Имаше добри подстъпи, та сърбитъ не можаха да откриятъ обхвата, докато разузнавателните ядра се нахвърлиха върху тъхните постове и много отъ тъхъ пленниха. Въ 8 ч. пр. пл., 2-а и 4-а роти атакуваха и завзеха лъвофланговите неприятелски окопи и други задътъ тъхъ. 2-а рота наблизи едно планинско оръдие на 500 крачки и със огъня си го накара да мълкне. За съжаление, натиска по фронта бъде слабъ, по това време вече атаката на сръдния участъкъ бъде пропаднала, а така също 2-а бригада, във дъсно, не предприе нищо. Всичко това даде възможност на сърбитъ да оттеглятъ войските и да ги насочатъ противъ дъсния флангъ. Съ удължаване фронта най-напредъ съ една, а после съ две роти, бъде отбитъ обхвата. Къмъ пладне не се чуваше да се води бой другаде, освенъ предъ ротите отъ обхвата. Къмъ 1 ч. сл. пл. (13 ч.) се забеляза да настъпватъ две успоредни колони въ тилъ на същите роти. Срещу тъхъ, командирътъ на дружината разгъна във дъсно 3-а и 1-а роти, които съ усиленъ огънь се мъчеха да задържатъ сърбитъ.

4-а рота 1915—1918 год.

Въпръшки това, къмъ $2\frac{1}{2}$ ч. (14:30) сърбите заплашиха пътя на отстъплението. Поради това, 1-а рота премина въ контъръ-атака, за моментъ разколеба противника и даде възможност на останалите роти да се оттеглятъ.

Въ тоя, бой полкътъ изгуби:
отъ 1-а дружина, заедно съ 10-а
рота убити — 32, ранени — ко-
мандирътъ на 4-а рота Пору-
чикъ Бубовъ и 113 войници и
безъ весть пропаднали — 16,
въроятно убити или тежко ра-
нени; 2-а дружина: убити —
14 и ранени — 39 войници;
— 4-а дружина: — 113 ранени
войници и отъ 14-а рота уби-
ти — 29, ранени — 1 офицеръ
и 66 войници. 15-а и 16-а роти
нъматъ загуби.

Презъ нощта срещу 20-и ноемврий (2. XII.) сърбите предъ бригадата отстъпиха. По-голъ-
мата часть се упложиха по до-
лината на Лепенецъ къмъ При-
зренъ. Бригадата, следъ като
събра и погреба убитите, тръ-
гна да преследва и вечеръта
стигна линията с. Слатина—Га-
брица—в. 813. 24-и полкъ заночува: 2-а дружина — на сръб-
ската позиция южно отъ Слатина, 4-а — въ с. Йрака, 1-а

**Капитанъ
Бубовъ Панайотъ**
командиръ 4-а рота

дружина и 10-а рота — при Каменоглавъ, 3-а — при с. Тръстене на позицията, на която води бой по-рано (Сх. № 28).

На 11-и ноемврий (24. XI.), бригадата продължи преследването във една колона, съ две силни странични прикрития. Вечеръта стигна на линията Зюзиче—Вича—Кахтино. 24-и полкъ ношува при разрушения мостъ на Лепенецъ, по пътя за Приренъ, а 4-а дружина бѣ дѣсно странично прикритие и настѫпи отъ Габрица по гребена на Езерската планина, стигна в. 1940. Противникътъ предъ главнитѣ сили бѣ се спрѣль на линията Щрбце—Попай, а предъ дѣсното странично прикритие, отстѫпваше единъ баталонъ съ 20 товара и се бѣ спрѣль на билото, западно отъ в. 1940.

За 12-и ноемврий (25. XI.), командирътъ на бригадата заповѣда на командира на 24-и полкъ да остави 2-а дружина да помага на полските батареи да минатъ Лепенецъ, да усили дѣсното странично прикритие съ едно планинско оръдие и една картечница и съ останалата част отъ полка, да настигне 11-и полкъ.

Въ 6 $\frac{1}{2}$ ч. сутринята, полкътъ тръгна и къмъ 10 ч. пр. пл. стигна при с. Готовуша. Въ това време се видѣ, че сърбите се укрепили силно на височините, западно отъ с. Шерница—Беревче и че позицията имъ не може да се превземе съ фронтална атака. Реши се да се усилиятъ страничните прикрития, та да се образуватъ три колони. При това, особено значение се отдаде на дѣсната колона, която се засилваше съ 1-а и 3-а дружини отъ 24-и полкъ и която тръбваше да се яви право въ лѣвия флангъ на сърбите. Заповѣда се на командира на 24-и полкъ, съ казанитѣ две дружини, да настигне 4-а дружина и заедно съ нея да образува дѣсната колона и още сѫщия денъ да настѫпи презъ в. 1674 и заеме гребена югозападно отъ Маличево.

Командирътъ на полка поведе дветѣ дружини и стигна при 4-а дружина на в. 1940 въ 4 ч. и 25 м. (1625 ч.) и като

счете, че е вече късно да продължи настежпленето, разположи дружините на станъ задъ позицията на 4-а дружина.

Бригадният командиръ разпореди, настежпленето предвидено за 12-и ноемврий (25. XI.) да се изпълни на 13-и (26. XI.). За начало на движението да се даде единъ топовенъ гърмежъ между 8 и 9 ч. пр. пл. Но на 13-и (26. XI.) бѣ паднала гжста мъгла. Трѣбаше да се чака да се дигне мъглата, за да не би колонитѣ да се обстрелятъ взаимно. Мъглата и снѣга, който валѣ до вечеръта, станаха причина да не се даде сигнала, поради това, частитѣ останаха на мѣстата си. Само 2-а дружина отъ 24-и полкъ, като остави една рота да помага на пионеритѣ при постройката на моста, съ останалитѣ три роти бѣ привлечена къмъ 11-и полкъ.

Реши се на 14-и (27. XI.) въ 7 ч. пр. пл. колонитѣ да настежплятъ на всѣка цена.

Обаче, на 13-и (29. XI.) дѣсната колона — 24-и полкъ, безъ 2-а дружина, прекара единъ ужасенъ день и още по-ужасна нощъ, — на височина 1970 м. При ужасна буря и виелица, при която не можеше да се кладе огньъ, полкътъ прекара деня въ очаквателно положение, съ събрани палатки. Изпратенитѣ патрули донесоха, че противникътъ отстѫпилъ на срѣщната височина, но поради лошото време коне не можаха да минатъ къмъ нея. Надъ всичко това, хлѣбъ и никаква храна не се получи.

Всички войници измрѣзаха, а 26—съвсемъ премрѣзаха и бѣха евакуирани. Заповѣдъта за 14-и (27. XI.) поради лошото време не бѣ предадена на полка. При това положение въ 7 ч. пр. пл. на 14-и (27. XI.) командирътъ на полка, за да спаси войниците отъ студа, поведе полка по пжтя, по който бѣ дошълъ и въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) стигна въ с. Готовуша. Тукъ командирътъ на полка получи заповѣдъ съ 3-а и 4-а дружина да върви за Мушутище. Полкътъ тръгна въ $6 \frac{1}{2}$ ч. (18:30 ч.) и спрѣ да нощува въ Попай. 1-а дружина остана въ Готовуша. Тоя денъ, полкътъ имаше 11 души силно помрѣзали и 112—по-слабо, отъ които 7 офицери. Отъ лошия пжть два коня се убиха и петъ силно контузиха.

На 15-и (28. XI.), 1-а и 2-а дружини се премѣстиха въ Яжице. Останалата частъ отъ полка стигна и ношува въ Мушутище. По пжтя плени 72 сърби.

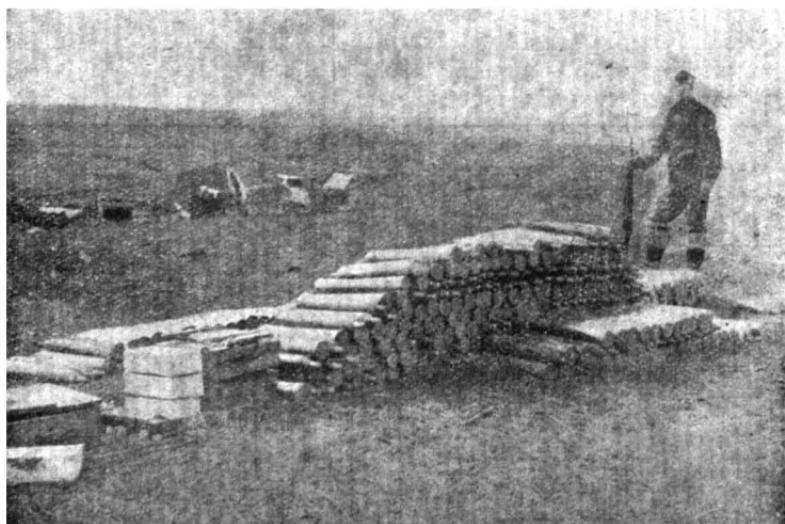
На 16-и (29. XI.) 1-а и 2-а дружини образуваха предна охрана на лѣвата колона на бригадата, настежпиха презъ Горно-село, Стречка, Ябланица и ношуваха въ с. Кюстендилъ. Противникъ не срѣщнаха.

Останалата частъ отъ полка, презъ с. Кориша въ 12 ч. на пладне, тѣржествено, съ музика на чело, влѣзе въ Призренъ. Отъ тукъ, полкътъ, по заповѣдъ на началника на дивизията, замина за Лубачево, дето се разположи на квартири. Тоя денъ, полкътъ имаше 16 премрѣзали.

На 17-и ноемврий (30. XI.) 2-а дружина се прибра на квартира въ Лубачево, а 1-а се премѣсти въ Ябланица.

На 18-и (1. XII.) полкът се премъсти на квартири: щабът, картечната рота и 2-а дружина—въ Гиновче, а 3-a и 4-a дружина—въ Селогражда. Но тъй като квартирите бъха тъсни, то на 19-и ноемврий (2. XII.) полкът се размъсти както следва: 3-a и 4-a дружина—въ Мушутище, две роти отъ 2-a дружина — въ Селогражда, една дружина — въ Чапарица и Гилянце, щабът на полка, музикантската команда, 7-a, картечната и нестроевата роти и парковия взводъ — въ Гиновче, 8-a рота — прикритие на артилерията въ с. Лешана. На 20-и (3. XII.) въ Лешана отиде и 7-a рота.

И така, полкът тръгна отъ Бургасъ на 30 септемврий (13. X.) и завърши кампанията съ пристигането въ Призренъ. За месецъ и половина, полкът, отъ бръга на Черно море се озова току-речи на бръга на Адриатическо море.

Взети трофеи при Гиновче

Сръбската армия, следъ нѣколко несполучливи опити да пробие северната група на 2-а армия, притискана отъ нашите войски отъ изтокъ и отъ австро-германските отъ северъ, се принуди да остави артилерията, и съ огромни загуби, презъ албанските планини, да търси спасение на островъ Корфу.

Въ сѫщото време, англофренцитѣ, които натискаха отъ югъ, за да се съединятъ съ сърбите, бъха отбити и отхвърлени на югъ, отъ южната група на нашиите войски, подпомогнати отъ германци. За да не се предизвика Гърция, която още бъше неутрална, по настояване на германското главно командуване, не се предприе преследване на гръцка територия, за да се изтикатъ англофренцитѣ оттъкъ морето, а се заповѣда на нашиите войски да заематъ позиция на границата. Срещу нашиите войски заеха позиция съглашенските, и така се поведе тежка и нерешителна позиционна борба.

Почивка на полка

Полкът въ Дяково. Връщането му въ Скопие. Попълване и ваксиниране на полка.

За по-сигурно окупиране на северна Албания, полкът получи заповъдь и на 28-и (11. XII.) замина за Дяково, дето стигна на 28-и ноемврий (12. XII.) въ 11 ч. пр. пл. и се разположи на квартири, освенъ 3-а дружина, която остана въ казармата.

На другия ден се изпратиха офицери да изучатъ пътищата и селищата, а на 1-и декемврий (12. XII.) започнаха занятия преди и следъ обядъ.

Отъ 5 декемврий (18. XII.), ежедневно по една дружина се натоварваше да охранява града, а пъкъ на 12-и (25. XII.), 1-а дружина, съ две картечници, бѣ изпратена за предна охрана при с. Крумъ.

На 13-и декемврий (26. XII.), полкът бѣ щастливъ да посрещне титулярния си командиръ, Полковникъ Писаровъ, оздравѣлъ отъ раната, нанесена му въ боя при Страницъ.

Прехраната на българските войски въ тия отдалечени отъ България и изтощени отъ войната краища, се затрудни. На 15-и (28. XII.), 16-и (29. XII.), 17-и (30. XII.) и 18-и декемврий (31. XII.) се даде по половинъ хлѣбъ, и следъ това често пъти частъ отъ хлѣба се замѣняше съ царевица.

На 20-и декемврий (2. I.) се раздадоха подаръци, изпратени отъ шефа на полка, Н. В. Царица Елеонора.

Между това, очакването да се свърши скоро войната не се оправда. Съ намѣсата на други държави, войната се затегна. У войниците се появи тѣга за домашните, грижи за тѣхните плодородни земи, които ще останатъ необработени. По тоя поводъ, командирът на полка говори на войниците, построени на площада предъ казармата, за впечатлението и радостта въ България отъ победитѣ, особено отъ тия на Черноморци и за мѣрките, които правителството взема за застѣване земите.

На 25-и декемврий (7. I.) цѣлата бригада се построи на площада предъ казармата и бѣ поздравена отъ бригадния командиръ съ Рождество Христово и съ наследчителни благопожелания.

* * *

На 27-и декемврий (9. I.) се върна отъ с. Крумъ, 1-а дружина и охраната на града се предаде на австрийцитѣ. Полкът се приготви за пътъ.

Раздаване награди

Бригадата, заедно съ приданата ѝ артилерия, тръгна за Скопие на 30-и декември (12. I.) и вечерта нощувà въ Раховица. На 31-и (13. I.) нощува въ Ращене, Ръчане и Сухаръка. Сутринта, когато се събра въ обща колона, полкътъ бъ поздравенъ съ новата 1916 г.; на войниците се раздадоха подаръци отъ австрийците. Пътуването бъ трудно, защото пътя бъ заетъ отъ много обози. Полкътъ нощува на станъ при Щимия, понеже Призренъ бъ заетъ отъ австрийците.

На 2-и януари (15. I.) 1917 год. полкътъ стигна въ Качиникъ. Офицерите разгледаха и изучиха бойното поле и позициите, на които се водиха толкова боеве, и се дадоха толкова скъпни жертви.

На 3-и (17. I.) полкътъ тръгна за Скопие — градъ освободенъ отъ бригадата. Обаче, пътуването бъ много трудно, понеже се извърши по железнния пътъ, та полкътъ стигна късно и посрещане нѣмаше. Полкътъ се разположи на квартири въ еврейската махала, много на тѣсно.

Следъ като почина на 4-и (17. I.), на 5-и (18. I.) полкътъ отслужи панихида на гроба на Майоръ Джипуновъ, за падналите другари. Следъ това, започнаха редовно занятия, по два часа предъ и следъ обядъ. На 10-и (23. I.) градските власти, заедно съ бригадата отслужиха молебенъ за освобождението на града и панихида за падналите на 9-и октомври (22. X.) 1915 год.

На 18-и януари (31. I.) 1917 г., всички офицери отъ бригадата излѣзоха край града и направиха разборъ на боя на 9-и октомври (22. X.) а на 19-и (1. II.) цѣлата бригада излѣзе и възпроизведе сѫщия бой съ обозначенъ противникъ.

* * *

Между това, оздравѣлите ранени и болни се завърнаха. Въпрѣки това, указа се, че отъ убитите и отъ умрелите отъ болести, полкътъ намалѣлъ значително: той броеше 45 офицери, 335 подофицери и 3902 войници. При това, намалението бѣ чувствително, защото то бѣ само отъ сгроевитѣ войници — бойците. Поради това, полкътъ се попълни както следва: На 15-и януарий (28. I.) пристигнаха отъ 45-и полкъ 252 човѣка и се разпредѣлиха: въ 1-а дружина — 106, въ 2-а — 108, въ 3-а — 163 и въ 4-а — 139. На 21-и (3. II.) дойдоха други 181 отъ сѫщия полкъ и се разпредѣлиха, така че всѣка дружина имаше по 1015 души.

На храна въ Скопие

Между това, войната, която върлуваше по цѣлия свѣтъ показва, че враговете на войниците не сѫ само въоръжения противникъ, студътъ и гладътъ, но че има и други много опасни врагове — заразителните болести. Тѣхните атаки вземаха много повече жертви, защото се забелязватъ само следъ избухването имъ. За това, противъ тѣхъ се вземаха мѣри преди да се появятъ.

И полкътъ, следъ като се разправи съ сърбите и преди да тръгне противъ англофренците, тръбаше да се обезпечи отъ тия невидими врагове. Още на 17-и януарий (30. I.) започна ваксинирането на първите полутори противъ коременъ тифъ; на 20-и (2. II.) — на вторите полутори, което завърши на 22-и януарий (4. II.).

Не се мина много време и ето че се обади другъ отъ тия врагове — въ 2-а и 4-а дружини се появи петнистъ тифъ

— навърно вследствие тъснотата на квартиритъ. Поради това, полкътъ, на 30-и януарий (12. II.), излъзе на станъ и започна чистене отъ въшки и дезинфекциране. Отъ 5-и февруарий (18. II.) започна ваксинацията противъ петнистъ тифъ. На 20-и същия месецъ (5. III.) започна пъкъ ваксинация противъ холера, защото и тя показваше животъ тукъ-тамъ. Тя привърши на 24-и февруарий (9. III.).

Докато ставаха тъзи приготовления за предстоящите борби, на 23-и януарий (6. II.) пристигна въ Скопие Фелдмаршалъ Макензенъ и нашиятъ главнокомандуващъ, Генералъ Жековъ, който направи прегледъ на цълата дивизия и предаде благодарността на Царя, за храбростта проявена при разгромяването на Сърбия.

На 8-и февруари (21. II.) се отслужи молебенъ по случай именния денъ на шефа на полка, Н. В. Ц. Елеонора. Командирътъ на полка говори за дейността на Царицата, като милосердна сестра.

На 14-и февруарий (27. II.), по случай рождения денъ на Н. В. Царь Фердинандъ, се произведе парадъ, който се прие отъ Фелдмаршалъ Макензенъ.

На 21-и (6. III.), предъ цълния полкъ, се застреляха 5 души дезертьори. Това произведе много назидателно впечатление.

На 22-и февруарий (7. III.) докараха конетъ отъ Тетово, дето бъха изпратени за по-лесно прехранване и до 24-и (9. III.) ваксинираха и войниците, които ги гледаха.

Полкътъ почина. Стъкменъ и попълненъ, той бъде готовъ за нова борба.

Въ това време, излъзе нова заповѣдь: войниците да се пушчатъ въ 14-дневенъ отпускъ по смѣнно. На 25-и февруарий (10. III.) замина първата смѣна отъ 285 войници и 4 офицери.

Полкът на южния фронтъ

Заминалане на полка за южния фронтъ. Полкът във Прилепъ. Заминалане за позицията. Укрепяване на позицията.

Още на Косово поле, 3-а Балканска дивизия бѣ преведена въ 1-а армия. Следъ разгромяването на Сърбия и настъплението на австрофранците, тая армия остана безъ противникъ предъ себе си и бѣ насочена на южния фронтъ, противъ англофренците, като ѝ се даде участъкъ: Дебъръ—Струга—Поградецъ и по гръцката граница — до Кожухъ планина. Западно отъ тоя участъкъ бѣха разположени австроитски войски, източно — 11-а смѣсена германо-българска армия и още по на изтокъ — 2-а българска армия.

На 3-а Балканска дивизия бѣ опредѣленъ участъка отъ с. Бродъ на Черна до Кожухъ-планина. На 24-и февруари (9. III.) тръгна отъ Скопие, да заеме участъка си, първия ешалонъ отъ дивизията, а на 26-и (10. III.) — втория ешалонъ, въ който влизаше и 24-и полкъ. На 26-и (11. III.) полкътъ ношува при Ръжанчани. На 27-и (10. III.) — въ Ветерско и Рудникъ, на 28-и (12. III.) — въ Старъ-градъ. На 29-и (13. III.) полкътъ имаше почивка, обаче, за да скъжи следващия преходъ, скъзия денъ се премѣсти на 12 км. напредъ и ношува при Поменово. На 1-и мартъ (14. III.) полкътъ стигна Прилепъ и се разположи на квартири въ града. „Кѫщите малки и чисти, жителите гостоприемни—българи; войниците се настаниха добре. Нестроевата рота и парковия взводъ, по нѣмане квартири, останаха на станъ вънъ отъ града“ — бележи командирътъ на полка (Сх. № 29, стр. 357).

За да заеме участъка си, дивизията трѣбаше преди всичко да направи пътищата, за да може да се снабдява съ хранителни и бойни припаси. За това, на 6-и мартъ (19. III.), 4-а дружина бѣ изпратена да поправи шосето въ участъка отъ моста на Черна, по шосето за Битоля до Плетваръ. Участъкътъ бѣ раздѣленъ между ротитѣ, и всѣка рота се разположи на станъ въ своя дѣлъ.

На 7-и мартъ (20. III.) замина втората смѣна отпускари — 360 войници и 6 офицери.

Останалиятѣ въ Прилепъ дружини започнаха редовни занятия. На 14-и (27. III.) замина въ отпускъ трета смѣна — 365 войници и 8 офицери. Най-после пристигнаха и последните попълнения: на 13-и (26. III.) — 150 души отъ 24-о; а на 17-и (30. III.) — 102 отъ 5-о полково окръжие.

* * *

Същият ден, 17-и мартъ (30. III.), бригадата получи заповедъ да заеме опредѣлениетъ ѝ участъкъ отъ бойния фронтъ отъ селото Гардиново до с. Ивенъ и да го укрепи по дадените ѝ указания. На полка се опредѣли участъка отъ с. Рибникъ до с. Ивенъ.

Полкътъ тръгна на 18-и мартъ (31. III.) въ съставъ: 1-а и 3-а дружини, 5-а и 6-а, картечната и нестроевата роти, и една планинска батарея. 7-а и 8-а роти останаха при Каменъ, да работятъ по постройката на дековилната линия, а 4-а дружина продължи поправката на шосето.

Къмъ обѣдъ на 18-и (31. III.), полкътъ стигна при Каналарци, дето се разположи на станъ. На 19-и (1. IV.) продължи пътуването за Ропешъ, дето стигна къмъ обѣдъ и се разположи на станъ. Пътътъ—селски, много лошъ, но се поправяше отъ 29-и полкъ. На 20-и (2. VI.) полкътъ тръгна за Ивенъ. Пътътъ, макаръ и поправенъ отъ други части, бъше много лошъ. Оставиха се 5-а и 6-а роти да го поправятъ. Къмъ 10 ч., полкътъ стигна въ Ивенъ. Тукъ останаха щабътъ, 1-и дружина и картечната рота, 3-а дружина отиде въ Пологъ; 2-а дружина, 5-а и 6-а роти, следъ като свършиха работата отидоха въ с. Бърнекъ, а нестроевата рота и парковиятъ взводъ останаха въ Ропешъ.

* * *

На 21-и мартъ (3. IV.) започна работата по укрепяването на участъка. Работата се разпредѣли както следва: 5-а и 6-а роти поправяха пътя Ропешъ-Бърнекъ; отъ 1-а дружина една рота—на пътя Ивенъ-Бърнекъ, две роти—на редута при Ивенъ и една рота—по пътя отъ Ивенъ за редута; 3-а дружина започна да строи окопи цѣлъ ръстъ, освенъ 12-рота, която се зае да поправи пътя между Пологъ и Тепавци. (Сх. № 29 стр. 357).

Инструменти се получиха отъ смѣнениетъ части отъ 11-и полкъ. Работѣше се отъ 7 до 11 ч. пр. пл. и отъ 2 до 6 ч. следъ пладне.

Същиятъ ден се изпратиха за обучение на новобранците въ 24-а допълняваща дружина, 6 офицери, 10 подофицера и 92 редници.

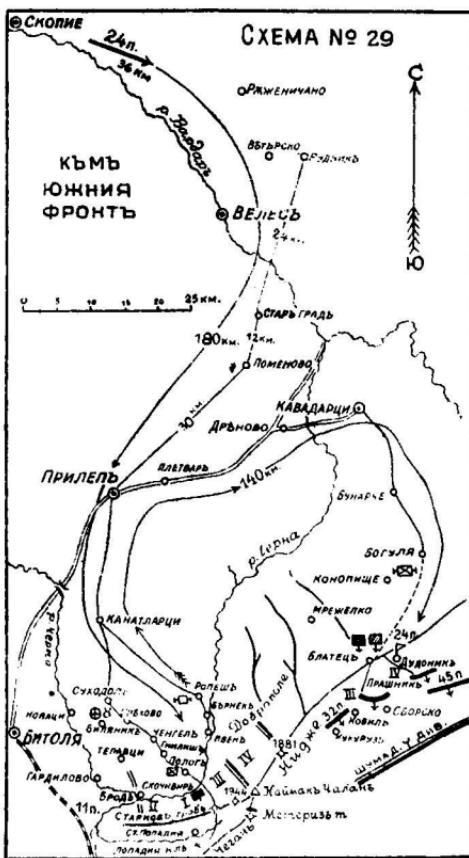
По късно, на 29-и мартъ (11. IV.), работата се разпредѣли на ново. Цѣлата позиция на полка се раздѣли на шестъ укрепени пункта. На 1-ия пунктъ — 9-а рота, на 2-ия — 10-а, на 3-ия — 11-а рота, на 4-ия — 5-а рота, на 5-ия — 2-а и 4-а, а на 6-ия — 1-а и 3-а роти. 6-а рота продължи да работи пътя Ивенъ-Пологъ, а 12-а—пътя Пологъ-Гнилишъ. Ротите се премѣстиха на станъ близо до пунктовете, които укрепяваха. На 31-и мартъ (13. IV.), 3-а рота се премѣсти при рѣката Раекита, за да довърши моста на тая рѣка.

Поради приемане на новия стильъ, 1-и априлъ бѣ нареченъ 14-и.

Така, полкът работи всички работни дни. Почи-
ваше само въ празниците, въ дъждовните дни и въ
дните, в които трябва-
ше да се оператъ войни-
ците.

Така посрещна полкътъ Великденъ на 23-и априлъ. Полковият свещеникъ отслужи литургия и на войницитъ се даде подобрена храна—печено месо, яйца и козунаци, които се получиха още въ съботата преди Великденъ. Отпуснаха се и по 5 лв. на войникъ. Войницитъ празнуваха и прекараха въ веселие само първия ден; на втория ден работата продължи.

Къмъ 3-и май, работата по укрепенитъ пунктове се привърши. Всички роти (1-а, 2-а, 3-а, 4-а, 5-а, 6-а, 7-а, 8-а, 9-а, 10-а, 11-а, и 12-а), започнаха да ра-

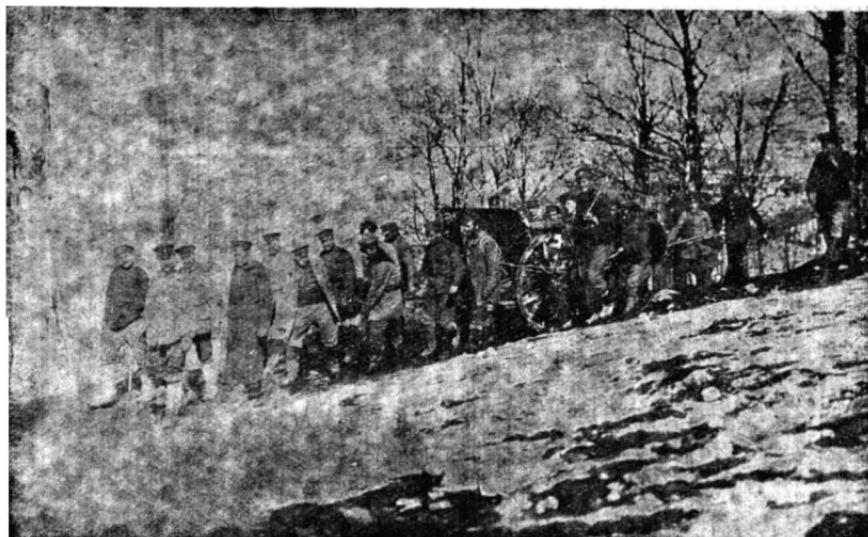

На бивака при Ивинъ

боятът пътищата Ивенъ—Пологъ—Оръхово—Гнилишъ и Пологъ—Ченгель—Оръхово презъ Гурмази. Щабът на полка и всички части отъ Ивенъ се премѣстиха въ Пологъ.

Въ това време, въ полка пристигнаха 10 души новопроизведени офицерски кандидати.

Между това, пристигнаха сведения, че на 1-и май сѫ стоварени въ Воденъ сръбски войски, а въ Леринъ — французи. Дивизията и бригадата получиха заповѣдъ да бѫдатъ готови всѣки моментъ дене и ноще. Щомъ противникътъ прояви и най-малкия опитъ за настѫпление, да започнатъ военните действия. Като получи заповѣдта по бригадата, командирът на полка, на 4-и май въ 5 ч. сл. пл. (17 ч.), отдале

Полско оръдие на позиция, теглено отъ войници 2-а дружина

заповѣдъ, въ която съобщава поменатите сведения за противника; съобщава още, че въ дѣсно отъ полка, заема позиция 11-и полкъ, а въ лѣво—2-а бригада, и заповѣда:

Предна охрана — Подполковникъ Йонковъ, съ 1-а дружина, 2 картечници и 3-а планинска батарея отъ 3-и полкъ: 1) да тръгне въ 10 ч. сл. пл. и да се разположи на станъ северно отъ чешмата, която е единъ километъръ югозападно отъ в. 1944. — 2) Да заеме съ една рота охраната на линията Стара-попадия (изключително)—Метеоризъ-тепеси (на $2\frac{1}{2}$ км. южно отъ в. 1944) и по на северъ, на два км. отъ границата въ гръцка територия, до Нидже планина (в. 1881, изключително). Форма на охранението — наблюдателни застави и отдѣлни постове. 3) Съ другите части, въ срокъ отъ една седмица, да пригответи четири упорни групи споредъ указанията, които ще му се дадатъ.

Да изпраща всъки денъ ту подофицерски, ту офицерски далечни патрули въ районите: в. 1608 — Родиво — Треси на.

Патрулитъ всъка вечеръ да се връщатъ въ частите си.

Главни сили — 3-а дружина, 5-а и 6-а роти, 2 картечници и възводъ пионери, подъ началството на командира на полка:

1) На другия денъ въ 5 ч. пр. пл., 3-а дружина и пионерния възводъ да тръгнатъ отъ Пологъ и да се установятъ въ с. Скочивиръ, дето веднага да почне укрепяването на гребена отъ Скочивиръ до Попадийските колиби, споредъ указанията, които ще му се дадатъ на самата мястностъ.

2) Да биде готовъ всъки моментъ за действие и щомъ получи заповѣдь, съвместно съ предната охрана да заеме височината и да отбранява участъка; Нидже планина (в. 1881 изключително) — Метериизъ-тепеси — с. Скочивиръ (изключително).

5-а и 6-а роти, подъ началството на капитанъ Гюлмезовъ, да ускорятъ направата на коларския пътъ отъ Орѣхово презъ Ченгель до Гнилишъ, а въ случай че започнатъ действията, веднага да се присъединятъ къмъ полка.

Освенъ това, въ сѫщата заповѣдь се взематъ мѣрки, които се прилагатъ предъ лицето на противника. Забрани се абсолютно всъко движение на гражданска лица въ зоната 2 километра отвѣдъ и 3 отсамъ гръцката граница. Войници и офицери заловени безъ билети въ района на полка да се арестуватъ и завеждатъ въ щаба на полка. Всички премѣствания на части да ставатъ прикрито. Нощо време, да не се кладатъ огньове на открито, а освѣтлението да става така, че да не се забелязва нито отъ къмъ противника, нито отъ самолети. Товарните коне отъ парковия възводъ, да се премѣстятъ въ Пологъ; колите, половината натоварени съ патрони, да наблизятъ полка до селата Ченгель и Пологъ, а другата половина — да разтовари патроните и да почне да пренася бодливия телъ отъ с. Новаци въ Бродъ. Хранителните припаси да се докарватъ до Ченгель.

Най-после, въ заповѣдъта се съобщава, че бригадния тълазаретъ е въ с. Биляникъ, и че командирътъ на полка ще биде въ Пологъ, а при почване на военните действия — на наблюдателния пунктъ, при Попадия — Кюлбелери.

Още при издаването на заповѣдъта се получи телеграма да не се минава гръцката граница, поради което 1-а дружина постави 2-а рота въ охранение на самата граница. Останали тѣ части изпълниха заповѣдъта.

Въ това време, полкътъ се попълни и съ офицери, които поради загубите, бѣха намалѣли. Четири офицера дойдоха

Поручикъ
Кожухаровъ
адютантъ 3-а друж.

отъ 1-а дивизия. Освенъ това, произведоха въ подпоручици петнадесетъ офицерски кандидати.

Укрепяването на главната позиция и на позицията на самата граница и направата на ложища продължаваше безспирно.

На 14-и и 16-и май, заведующъ укрепяването въ 8-а дивизия, къмъ която бѣ придадена бригадата, прегледа укрепителната работа. Той бѣ придруженъ отъ единъ германски офицеръ, опитенъ въ борбата съ англофренцитѣ. Тѣ решиха: на позицията, която укрепява 3-а дружина, да се направи непрекъснатъ окопъ цѣлъ ръстъ, дълъгъ 4 кlm. Въ сѫщото време, фронтътъ на охраната на предната охрана се разшири, като се включи въ него и Каймакъ-Чаланъ.

Предали се сръбски пленници отъ 15-и полкъ

Между това, противникътъ не се виждаше. На 6-и май, въ дѣсно отъ бригадата, се чуха нѣколко артилерийски изстрели, дадени отъ 8-а дивизия, противъ англофренски самолетъ. Обаче, къмъ 24-и май се получиха сведения, че противникътъ се намира на 8 до 10 кlm. задъ границата, като съсрѣдоточава по-силни части около Леринъ и по-слаби около Воденъ, Острово и Чеганъ. И тъй като на позицията Попадия-Кюлбелери — в. 1944 и в. Каймакъ-Чаланъ се отдаваше голѣмо значение, то се заповѣда да се усили предната стража на полка, така наречената лѣва предна стража на бригадата и да се укрепи най-здраво позицията ѝ, като се направи мрежа отъ бодливъ тель.

По това разпореждане, командирътъ на полка издаде на 25-и май заповѣдь, съ която организира отраната както следва:

6-а рота въ окопите на в. Попадия (1916)

Началството на предната охрана прие самъ командирът на полка. Позицията ѝ се раздѣли на три участъка.

Дѣсниятъ участъкъ зае майоръ Басмаджиевъ съ 2-а дружина, две картечници и две ордия съ задача: да отбранява в. Попадия—Кюлбелери, и да се укрепи здраво на него, като построи два реда усъвършенствани окопи. Една отъ ротите да назначи въ наблюдателни застави на линията Нидже-планина — Каймакъ-Чаланъ — в. 1944 — Попадия-Кюлбелери, които съ патрули да откриятъ връзка съ 11-и и 32-и полкове.

Общъ изгледъ на Каймакъ-Чаланъ

Сръдният участъкъ зае майоръ Бакърджиевъ съ 9-а и 10-а роти, две картечници и две ордия, съ задача: да отбранява и укрепи по същия начинъ в. 1944 и да продължи направата на пътя до в. 1944.

Лъвиятъ участъкъ се зае отъ капитанъ Ганчевъ съ 11-а и 12-а роти, съ задача—да отбранява Каймакъ-Чаланъ, да се укрепи на него и да охранява лъвия флангъ на позицията на предната стража.

На 27-и вечеръта, частитъ да заематъ означените места и да ги бранятъ упорито.

1-а дружина, следъ като бъде смънена отъ предната стража, да продължи направата на пътя за артилерията. Следъ това, да се оттегли на станъ при Скочивиръ.

Картечница на позиция на Каймакъ-Чаланъ

Най-после се заповъдва: нестроевата рота да се устани нови въ Билиникъ и хранителните припаси да се закаратъ съ кола до Скочивиръ, отъ дето ротитъ да ги взиматъ съ товарни коне, а на парковия взводъ—да складира въ Пологъ 200,000 патрони съ товарни коне и 300,000—съ кола, въ Суходолъ.

На 27-и, частитъ заеха казанитъ места; щабът на полка се установи въ Скочивиръ и се свърза съ телефонъ съ дружините.

Дружините отъ предната охрана поставиха застави: 2-а — една на Старковъ-гробъ и една на в. Попадия и 3-а —

една на в. 1944 и една на Каймакъ-Чаланъ, а на Нидже — се изпрати подофицерски патрулъ, който да открие връзка съ 29-и полкъ.

Въ това положение полкът продължаваше да укрепява позициите си съ нови окопи и да усъвършенствува старите.

Между това, нѣкои отъ гърцитѣ, войници отъ полка, дезертираха въ Гърция. Вследствие на това, всички гърци се отдѣлиха, образуваха отдѣлна команда, и бѣха изпратени въ частите, които бѣха оставени срещу Ромжния.

На 2-и юни пристигна 4-а дружина и се установи при Скочивиръ. Отъ работата по шосето, дисциплината поотслабна, затова започнаха строеви занятия.

Командирътъ на 8-а дивизия и командуващиятъ 1-а армия обиколиха бригадата и намѣриха всичко въ редъ.

На 13-и юни, следъ като се подтегна 4-а дружина, участъкътъ на полка отъ ново се разпредѣли: 1-а дружина остана при Скочивиръ, като работи пѫтищата отъ Скочивиръ до позициите. 2-а — зае дѣсния участъкъ до връхъ 1944. 3-а — срѣдния участъкъ, отъ в. 1944 включително до Каймакъ-Чаланъ, 4-а — лѣвия участъкъ отъ Каймакъ-Чаланъ (включително) до в. 1881. Щабътъ на полка и картечната рота се премѣстиха на 2 км. северно отъ Попадия; нестроевата рота се премѣсти въ Скочивиръ. Товарната часть на парковия взводъ — въ с. Пологъ, а коларската — въ Суходолъ.

Фронтътъ на полка, който трѣбаше да укрепи, бѣ около 23 км.

4-а дружина зае съ 13-а и 16-а роти южните склонове на Нидже, като постави и $1\frac{1}{2}$ взводъ на в. 1881, а останалите $2\frac{1}{2}$ взвода — на Нидже.

На 14-и юни се изпрати команда отъ 44 войници да се обучаватъ по картечното дѣло, за да се формира 3-и картеченъ взводъ.

Въ това положение, съ малки размѣствания на нѣкои роти, полкътъ продължаваше да укрепява позициите си и да работи пѫтища.

Често се получаваха сведения за пристигане на тренове съ неприятелски войски стоварени въ Острово и другаде, за забелязани палатки и пр. По нѣкой пѫть прелиташе по нѣкой самолетъ, или се появяваше и по нѣкое ядро съ патрули. Но до въоръжено действие се дойде само въ една срѣща на патрули, въ която французите бѣха отбити, и отъ наша страна имаше двама леко ранени.

На 6-и юлий се върнаха изпратените да обучаватъ новобранците, а на 6-и юлий, полкътъ предаде позицията на 56-и полкъ и се събра — 1-а и 2-а дружина въ Сливница, а другите въ Скочивиръ.

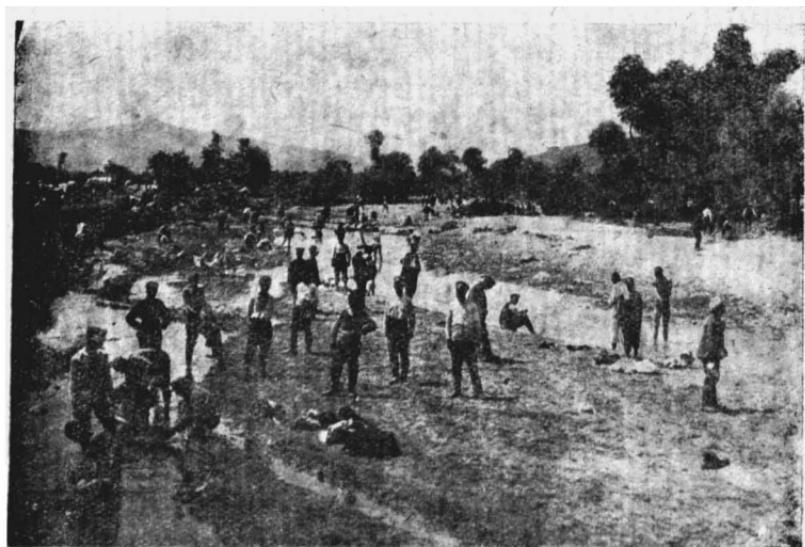
На 7-и юлий полкътъ тръгна по маршрутъ Суходолъ — Канатларци, — Плетваръ, — Дрѣново — Кавадарци — Бунарче — Богуля. Движенето се извѣрши както въ мирно време. Изпращаха се напредъ кухните и квартириерите. Тръг-

ване въ 4 ч. пр. пл., въ 8 ч. пр. пл. се установяватъ на почивка и въ 6 ч. сл. пл. (18 ч.) тръгватъ отново и стигатъ на мястото за нощуване. Маршрутътъ, съ малки измѣнения се изпълни. На 13-и, полкътъ стигна въ Богуля и се разположи на станъ. Тукъ, полкътъ влѣзе въ състава на своята дивизия, и съгласно предписанието на командира на дивизията, образува маневрени войски на дивизията съ следнитѣ задачи:

1) Да усили, въ случай на нужда лѣвия участъкъ на дивизията;

2) Да заеме своевременно, ако стане нужда, Марианска планина, отъ дето противникътъ може да бие тилътъ на 1-а армия.

На 15-и юлий, дружинните командири бѣха изпратени да изучатъ мястостта и пътищата тамъ, дето ще действува полка. На 16-и, тѣ се завърнаха, а на 17-и дружинните започнаха да укрепяватъ избраните позиции и да поправятъ пътищата, които водятъ къмъ тѣхъ.

На почивка при гара Дрѣново

На 26-и юлий, по заповѣдь отъ дивизията, полкътъ настяпи къмъ границата и нощувѣ на в. Блатецъ, освенъ 2-а дружина и картечната рота, които нощуваха на Гжльбецъ. Тукъ полкътъ се придале къмъ 2-а бригада. 2-а дружина на другия денъ се премѣсти на Прашникъ.

Положението бѣ следното: 32-и полкъ заемаше преднитѣ позиции: Преслагъ, Ковилъ и Кукурузъ, а височинитѣ Дидоникъ и Прашникъ образуваха втора линия. Охранението се състоеше отъ наблюдателни постове (Сх. № 30, стр. 368).

Срещу бригадата, неприятельтъ имаше сръбската Шумадийска дивизия въ съставъ 19-и, 11-и, 12-и, и 19-и полкове, и единъ полкъ планинска гаубична артилерия.

Следъ като офицеритъ отъ полка се запознаха съ положението, по заповѣдъ отъ началника на дивизията, 1-а и 2-а дружини останаха въ разположение на командира на дивизията като маневрени войски. Другитъ части отъ полка останаха при дадени къмъ бригадата и заеха частъ отъ бойния фронтъ както следва: 3-а дружина, усилена съ една рота отъ 4-а дружина, съ 4 картечници и 4 планински оръдия, зае в. Преслапъ, съ задача да охранява и отбранява упорито участъка между рѣките Порой и Бѣлица, да подържа връзката въ страни съ 32-и и 45-и полкове. Въ случай, че противникъта настъпи, да го разстрои съ огънь и отхвърли съ контър-атака, следъ което да се отръпне на сѫщата позиция.

Работене околи на Преслапъ

Дружината постави две роти въ охранение южно и юго-западно отъ Сборско, а останалитъ на Преслапъ.

4-а дружина, съ две картечници, зае да укрепи за упорна обрана, в. Дидоникъ и въ случай на нужда, да подкрепи 3-а дружина.

Парковиятъ взводъ установи конетъ при Блатецъ, а колитъ при Конопище.

Нестроевата рота — при Конопище, щабътъ на полка — при Дидоникъ. Това положение зае полкътъ на 1-и августъ.

Презъ това време се формира 3-ия картеченъ взводъ.

* * *

Въ това време положението въ Македония бъше следващето:

Въ Албания бъха разположени австрийци. Източно отъ тъхъ бъ разположена нашата 1-а армия, която имаше: 8-а дивизия отъ Албания до с. Бродъ и Старковъ-гробъ, източно отъ нея, и северно отъ Мъгленската долина; 3-а дивизия укрепяваща, отъ Каймакъ-Чаланъ, презъ Добро поле—Ветерникъ—Козякъ до Мала Рупа. По на изтокъ бъ 11-а българо-германска армия, а още по на изтокъ нашата 2-а армия.

Неприятельтъ имаше около 2,000 души — западно отъ Леринъ; две дивизии — между Леринъ и Острово и други две въ Мъгленската долина.

Въ това положение полкътъ остана до 8-и августъ. Токуречи всъки денъ, имаше патрулни престрелки и нападения отъ едната и другата страна, артилерийски обстрелвания, а отъ време на време, прелиха самолети, бомбардираха позициите и строителите на пътища въ тила.

Отъ наблюденията, обаче, се виждаше, че противникътъ следъ неуспѣхитъ си въ долината на Вардаръ, подготвя сериозна операция западно отъ тая долина. Поради това, се взеха особени мѣрки, вследствие на което полкътъ (две дружини, картечната рота, една германска картечна полуруота, 6 планински ордия) получи заповѣдъ да заеме силно Преслапъ и да го брани, упорно. Поради това и дветѣ дружини излезоха на позицията и я зеха както следва: дѣснъ участъкъ — височината Преслапъ — Майоръ Гърдевъ, съ 3 роти отъ 4-а дружина, 6 германски картечници и две ордия, и лѣвъ участъкъ — Рупитъ — Майоръ Бакърджиевъ, съ 3-а дружина, 6 картечници и 2 ордия. Полкова поддръжка — 13-а рота — задъ срѣдата на полковата позиция.

Офицери отъ 3-а дружина

Боеветъ на полка съ англофренците презъ 1916 г.

**Намѣсата на Ромжния. Боеветъ на 20-и, 21-и и
22-и августъ при Сборско и Димова поляна.
Боятъ на 12-и септемврий. Укрепяване пози-
цията.**

Между това, подъ влиянието на успѣхитѣ си на другите фронтове, съглашението привлѣче Ромжния на своя страна, и вече Букурещкото правителство се готвѣше да обяви война. За да я отклонятъ, Централните сили решиха, съ нашата 1-а армия да нанесатъ единъ ударъ на съглашението въ Македония. Нашиятъ главнокомандуващъ заповѣда на казаната армия да настѫпи на 17-и августъ.

При това настѫпление, полкътъ (3-а и 4-а дружини) получи заповѣдъ да остане на мястото си въ разположение на началника на дивизията. Така че, докато армията настѫпваше, полкътъ водеше само огнева борба, която впрочемъ никога не преставаше.

Настѫпленietо, което предприе 1-а армия, не произведе желаното въздействие. Ромжния обяви война, а съглашенските войски преминаха въ контъръ-атака противъ 1-а армия.

На 20-и августъ въ 8 ч. пр. пл., (Cx. № 30 стр. 368) неприятельтъ откри силенъ артилерийски огънь отъ две батареи при селото Севриянъ и една при селото Църнишево; обстреляваше главната позиция Преслапъ. Въ това време, две сръбски роти настѫпиха по долината на р. Порой срещу дяснния флангъ и една рота — къмъ с. Сборско и цѣлъ часъ ги обстреляваше съ ураганенъ огънь. Постовете се отдръпнаха къмъ заставите, които се прикриха въ заслоните си, а въ окопите оставиха само часови. Противникътъ, съ рѣдъкъ артилерийски огънь, продължи да обстреля предните позиции до 4 ч. сл. пл. (16 ч.), но неуспѣ да ги принуди да напустнатъ позициите си. Въ 4 ч. сл. пл. (16 ч.) противникътъ предприе атака срещу Сборско съ 4 роти и 4 картечници и 1 планинско оръдие. Атаката му бѣ подкрепена съ огъня на трите му батареи, които успѣха да подбиятъ едно отъ дветѣ планински оръдия, които имъ отговаряха. Други две наши планински оръдия обстреляваха настѫпващиятъ противникъ, подбиха му планинското оръдие и накараха картечниците му да мълкнатъ. 9-а и 11-а роти, които заемаха предната позиция срещу настѫпващите, принудиха веригите имъ да залегнатъ на 500—600 крачки отъ позицията, отъ дето на мръкване се оттеглиха назадъ. Нашите постове отново заеха мястата си.

Полкътъ загуби: 9 убити и 30 ранени войници.

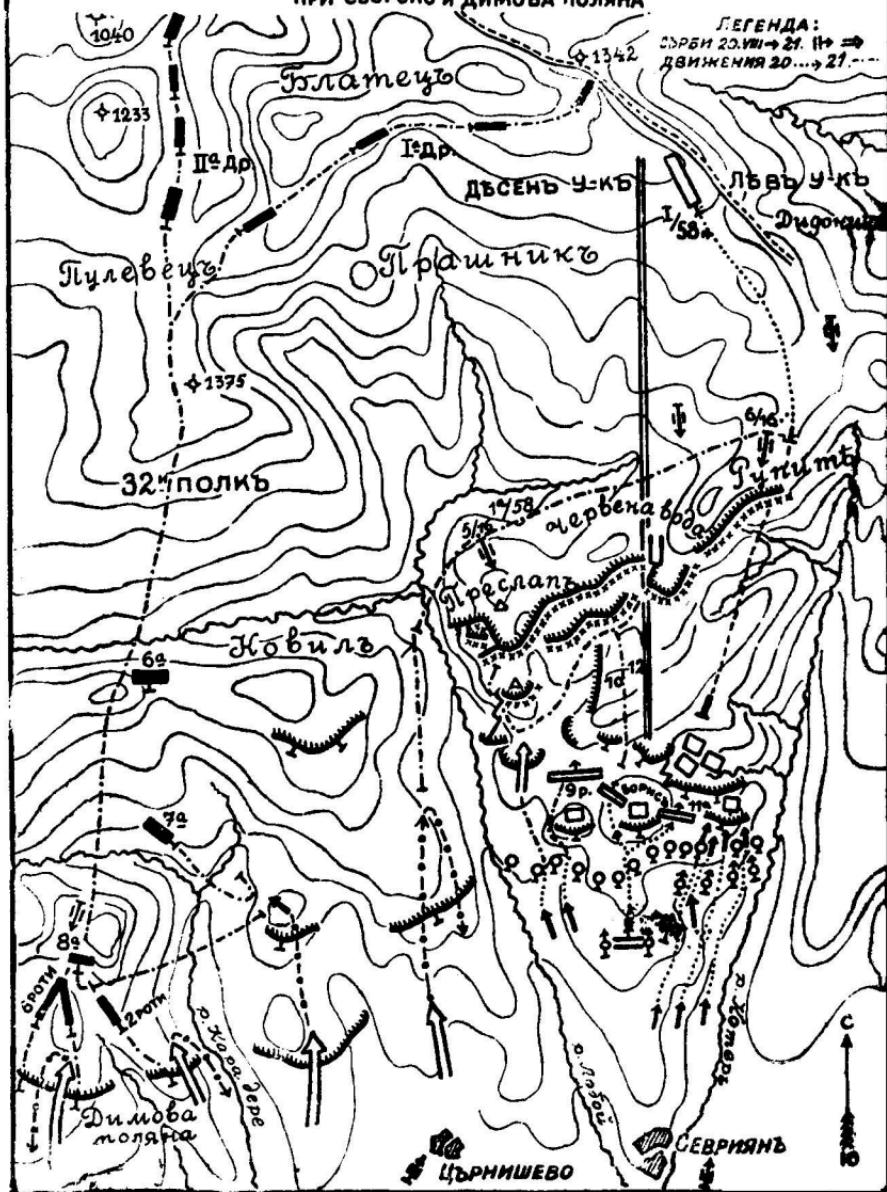
* * *

На другия ден, 21-и августъ, 6 ч. пр. пл. противникът обстреля съ ураганенъ артилерийски огънь предната позиция южно отъ Сборско, и веднага предприе атака съ 4 роти и 6 картечници, които като се приближиха на 400—500 крачки, откриха силна пехотна и артилерийска стрелба. Понеже предната позиция силно се обстреляваше, и мястността отъ главната позиция къмъ нея бъше изложена съвсемъ на неприятел.

СХЕМА №30

БОЕВЕТЪ НА 20.-22. VIII. 1916 г.
ПРИ СВОРСКО И ДИМОВА ПОЛЯНА

ЛЕГЕНДА:
СРБИ 20.VIII→21.III ⇒
ДВИЖЕНИЯ 20...→21...

телски огънь, та не можеше да се подкрепи, командирът на полка заповъда, 9-а и 11-а роти да се отдръпнат от предната позиция къмъ главната. Това стана въ редъ, като се използува мястността. 11-а рота отстъпи къмъ Преслапъ, 9-а къмъ Сборско, като зае южния му край. Пехотните части на противника, обстреляни от планинската артилерия, се спрѣха задъ гребена, безъ да могатъ да напреднатъ повече.

Къмъ 8 ч. пр. пл. неприятельъ пренесе артилерийски огънь, ту ураганенъ, ту рѣдъкъ, по главната позиция Преслапъ и така продължи до вечеръта. На смъркане той почна да се укрепява на линията на нашите постове, а нашиятъ две роти се окопаха на линията на с. Сборско, която е много подобра, понеже е защитена отъ артилерийски огънь и по-лесно може да се подържа съ артилерийски и пехотенъ огънь, а най-важното, може по-лесно да се снабдятъ съ бойни и хранителни припаси.

Въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) пристигнаха 5-а и 6-а батареи отъ 16 с. с. артилерийски полкъ. 5-а батарея зае позиция задъ дѣсния флангъ, а 6-а — задъ лѣвия.

Въ 6 ч. сл. пл. (18 ч.) пристигна подкрепление — 1-а дружина отъ 58-и полкъ. Тя бѣ поставена въ подръжка задъ лѣвия флангъ.

Този денъ, полкътъ загуби двама убити и двама ранени воиници.

* * *

Въ единъ часа презъ нощта срещу 22-и августъ, неприятельъ откри силенъ пушеченъ и картеченъ огънь по предната позиция и предприе нощна атака. Посрещнатъ съ силенъ огънь отъ 9-а и 11-а роти и отъ планинското орждие, бѣ отблъснатъ и къмъ 3 ч. пр. пл. стрелбата се прекрати.

Скоро следъ това, обаче, започна силна пушечна и артилерийска стрелба по позицията Ковилъ, срещу която противникътъ поведе атака противъ 32-и полкъ принуди 3-а рота отъ тоя полкъ да напусне окопитъ си. Още щомъ съмна, командирътъ на 24-и полкъ заповѣда: полските батареи, въпрѣки мъглата, да обстрелятъ противника на Ковилъ, като регулиратъ стрелбата по телефона отъ тая височина. Това бѣ извършено сполучливо, но бѣ недостатъчно. Командирътъ на бригадата, следъ като подкрепи 32-и полкъ и отби три атаки, донесе на командира на дивизията, че въпрѣки това, полкътъ изнемогва, защото е атакуванъ отъ три сръбски полка. Тогава, командирътъ на дивизията, за да облекчи положението на 32-и полкъ, заповѣда да преминатъ въ настѫжение и дружините отъ 24-и полкъ, и въ сѫщото време изпрати въ помощъ на 32-и полкъ маневрените си войски — 1-а и 2-а дружини отъ 24-и полкъ.

Командирътъ на тоя полкъ изпрати 1-а рота отъ 58-и полкъ въ долината на р. Порой да съдействува на 32-и полкъ, като настѫпи въ флангъ на противника. Заповѣда на своите 10-а, 12-а и 16-а роти да настѫпятъ къмъ височините южно

отъ Преслапъ и да атакуватъ противника, съ цель да привлече повече сили и артилерийски огънь на противника къмъ себе си.

Ротата въ долината на р. Порой застави дяснния флангъ на противника да се дръпне назадъ, а 10-а, 12-а и 16-а роти атакуваха стремително, отблъснаха противника и заеха височината 2 км. западно отъ Сборско. Но въ единъ часа сл. пл. (13 ч.) докато атакуващите три роти се устройваха, противникътъ откри ураганенъ огънь по тъхъ, съ четири батареи и въ 15—20 минути изстреля повече отъ 1,000 снаряда, между които и гранати съ задушливи газове. Ротите се принудиха да се отдръпнатъ назадъ, а въ това време неприятелските пехотни части заеха отново позицията. Тогава, неприятельтъ пренесе артилерийския огънь по-назадъ и принуди петте роти да отстъпятъ на главната позиция.

Въ 6 ч. и 30 м. (18:30 ч.) боятъ се прекрати и 10-а и 12-а роти заеха предната позиция на линията на с. Сборско.

Тая демонстративна атака бѣ отъ голѣма полза и до-стигна целта си, като привлече силите и артилерийския огънь на противника и даде възможность на 32-и полкъ да отбие неприятелските атаки.

Въ 8 ч. сл. пл. (20 ч.) противникътъ отново откри пушчень и артилерийски огънь и направи опитъ да настъпи, но огънътъ на 10-а и 12-а роти го застави да се повърне.

3-а и 4-а дружини, въ тоя бой загубиха: 8 убити и 38 ранени войници, отъ които двама офицери.

* * *

1-а и 2-а дружини отъ 24-и полкъ работѣха пътя Дидоникъ—Родженъ; ротите имъ бѣха прѣснати по участъците си, когато на 22-и августъ въ $9\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. се получи заповѣдта, бѣзо да се притекатъ на помощъ на 32-и полкъ, на в. Кукурузъ. Дружините се съсрѣдоточиха последователно при Пулевецъ, отъ дето по отдѣлно заминаха за Кукурузъ. Когато 1-а дружина стигна рѣка Порой, получи заповѣдъ отъ командира на 32-и полкъ да остави раниците и бѣзо да се яви при щаба на полка на Кукурузъ. Отъ Кукурузъ, дружината бѣ изпратена на Димова поляна, кѫдето стигна въ 5 ч. сл. пл. (17 ч.). Въ това време, противникътъ бѣ отблъснатъ и само се водѣше рѣдка престрелка. Още не починали войниците, дружината получи заповѣдъ да смѣни нѣкои роти отъ 32-и полкъ. Това се извѣрши презъ нощта.

2-а дружина пристигна на Кукурузъ половина часъ следъ 1-а. Отъ тамъ 5-а и 8-а роти, съ дружинния си командиръ, бѣха изпратени на Димова поляна, 7-а рота бѣ изпратена въ поддръжка на 1-а дружина отъ 32-и полкъ, а 6-а рота остана въ разпореждане на бригадния командиръ.

Между това, вечеръта на 22-и, командирътъ на дивизията заповѣда на командирътъ на бригадата да контрѣ-атакува и да отхвѣрли противника въ равнината. Презъ нощта, сѫщата

заповѣдь бѣ повторена по-настоятелно. Тогава, командирътъ на бригадата разпореди да се предприеме контрѣ-атаката въ $4\frac{1}{2}$ ч. пр. пл. на 23-и. Командирътъ на 32-и полкъ заповѣда на частитѣ отъ позицията да настѫпятъ, а старшия дружиненъ командиръ отъ 24-и полкъ — Подполковникъ Йонковъ, назначи за началникъ на центъра на позицията и му заповѣда, въ казаното време да настѫпи. Въ центъра влизаха освенъ шестте роти отъ 24-и полкъ, още 4 роти и 4 картечници отъ 32-и и 46-и полкове и една планинска батарея.

Подполковникъ Йонковъ устрои атаката както следва:

Капитанъ Димовъ—съ 1-а дружина отъ 24-и полкъ, 13-а рота и 2 картечници отъ 32-и полкъ, да настѫпи по фронта;

Подполковникъ Начевъ—съ 2 роти, да настѫпи въ лѣво отъ кап. Димовъ;

Майоръ Басмаджиевъ — съ 5-а и 8-а роти отъ 24-и полкъ — въ подръжка.

Презъ нощта завалѣ дъждъ, заповѣдъта се получи късно и атаката почна едва въ 5 ч. и 10 м. пр. пл.

Капитанъ Димовъ постави въ бойна частъ 1-а, 2-а и 3-а роти отъ 24-и полкъ. 13-а рота отъ 32-и полкъ остави въ подръжка, а 4-а рота—даде на Майоръ Басмаджиевъ, който я тури въ бойната частъ.

Въ тоя строй, центърътъ както и частитѣ въ дѣсно и лѣво, настѫпиха стремително; но душата на това настѫпление бѣха ротитѣ отъ 24-и полкъ. При това решително настѫжение, неприятель напусна окопитѣ и българитѣ влѣзоха въ тѣхъ. Тогава, неприятель насочи всички си артилерийски огънъ противъ тия окопи и принуди българитѣ да се дръпнатъ задъ тѣхъ, обаче сърбите не посмѣха да ги захвататъ; тѣ останаха въ равнината. Дветѣ Черноморски дружини останаха на позицията въ сѫщия боенъ редъ.

5-а рота отъ 32-и полкъ отъ подръжката, бѣ изпратена въ помощъ на 2-а дружина отъ 32-и полкъ, която бѣ силно притисната отъ неприятеля. Ротата се разгъна срещу неприятелския флангъ и безъ да открива огънъ, отхвърли го и затвърди положението.

Между това, придадената къмъ 1-а дружина отъ 32-и полкъ 7-а рота, бѣ атакувана отъ неприятеля, ротниятъ командиръ падна раненъ, и почти всички началници, подофицери и много войници паднаха убити и ранени. Тогава дружинниятъ командиръ изпрати 8-а рота на мястото на 7-а, а на последната заповѣда да се събере задъ 8-а.

Боятъ, макаръ и кратъкъ, бѣ кръвопролитенъ. Паднаха убити, отъ 24-и полкъ—Подпоручикъ Поповъ и 32 войници и ранени — 2 офицера и 96 войници.

Тѣй като 32-и полкъ, на Димова поляна, бѣ изнесенъ напредъ по отношение на 24-и полкъ, командирътъ на 24-и полкъ, на 27-и августъ, съ роти отъ 58-и полкъ, и съ 13-а рота отъ 24-и полкъ, атакува сръбските предни постове на гребена два км. югозападно отъ Сборско. 13-а рота бѣше

**Подпоручикъ
Поповъ Драг.**

поддръжка, и когато бойния редъ приближи сръбските окопи, тя се хвърли на ножъ, повлъче и ротитѣ отъ 58-и полкъ и влезе въ окопитѣ.

13-а рота изгуби Подпоручикъ Тотевъ, 3 войника убити и 12 ранени.

Въ тоя бой, бележи командирътъ на полка, се отличи командирътъ на 13-а рота, капитанъ Стайковъ, който съ ротната поддръжка, самъ атакува най-високата чука и тамъ бѣ раненъ.

* * *

На 5-и септемврий, командирътъ на дивизията разпредѣли бойния фронтъ както следва: дъсенъ подучастькъ — западно отъ р. Кара-дере, — да се отбранява отъ 2-а бригада; лѣвъ подучастькъ — източно отъ р. Котеръ — да се отбранява отъ 3-а бригада, и между тѣхъ — срѣденъ подучастькъ — да се отбранява отъ 24-и полкъ, съ приданите му части.

Командирътъ на 24-и полкъ издале заповѣдь: Подполковникъ Йонковъ, съ 1-а и 2-а дружина, две планински ордия, картечната рота на 32-и полкъ, германското картечно отдѣление и взводъ пионери — да заеме и отбранява в. Ковиль отъ р. Порой (изключително) до р. Кара-дере (включително). Майоръ Гърдевъ, съ 3-а и 4-а дружини, картечната рота, 2 полски батареи, 2 планински ордия и $\frac{1}{2}$ взводъ пионери — да отбранява упорито Рупитѣ — Червена вода — Преславъ и преднитѣ позиции при с. Сборско. Майоръ Димовъ, съ 1-а дружина отъ 58-и полкъ — да застане въ поддръжка на северния склонъ на Червена вода.

На 12-и септемврий, още въ 5 ч. пр. пл., неприятелътъ откри силенъ пушченъ, картеченъ, миненъ и артилерийски огньъ. Къмъ 10 ч. пр. пл. огънътъ особено се усили по Буюкъ-ташъ (по гребена западно отъ р. Порой) и се обърна въ барабаненъ. На Буюкъ-ташъ заемаше позиция 2-а дружина съ 5-а и 6-а роти въ бойната линия и 8-а — въ дружинна поддръжка, а 7-а — въ полкова поддръжка. Два взвода отъ 6-а рота бѣха изпратени напредъ на самия носъ на скалата предъ позицията. На двата фланга на тия взводове имаше две германски картечници. Подъ силния артилерийски огньъ преднитѣ две роти се оттеглиха въ заслонитѣ, но двата взвода въ скалите, на самия носъ на Буюкъ-ташъ, поради силния кръстосанъ огньъ, не можаха да се оттеглятъ.

Окопитѣ имъ се състоеха отъ малъкъ насыпъ отъ дребни камъни, безъ изкопъ, защото почвата бѣ скала. Войниците състоеха наведени въ окопитѣ безъ да мърдатъ. Подъ барабанния огньъ, противникътъ настжи

**Поручикъ
Бъчваровъ Йор.
7-а рота**

по обраслите склонове на Буюкъ-ташъ и обхвана двата възвода отъ три страни. Повечето отъ войниците във възводовете паднаха убити и ранени. Едната германска картечница бѣ разрушена отъ снарядъ, а другата се оттегли въ критическия моментъ. Малкото останали живи стрелци се оттеглиха въ заслоните. Гжстата мъгла прѣчеше на българската артилерия отъ Преслапъ да стреля и неприятельтъ зае скалата.

Окураженъ отъ успѣха, противникътъ откри силенъ огънь по преднитѣ позиции при Сборско, по в. Борисъ и по цѣлия участъкъ на полка. Завѣрза се ожесточенъ бой. Въ 10¹/₂ ч. той атакува Буюкъ-ташъ, но бѣ отблъснатъ. Къмъ 4 ч. сл. пл. (16 ч.) отново атакува, но пакъ безъ успѣхъ. Малко следъ това, въ 4 ч. и 20 м. сл. пл. (16·20 ч.), атакува позициите предъ Сборско и в. Борисъ, но навсѣкѫде бѣ отблъснатъ. Къмъ 6 ч. (18 ч.) 8-а рота контъръ-атакува, за да си отнеме скалата, но безъ успѣхъ. Веднага следъ това, противникътъ пакъ атакува, а въ 8 ч. сл. пл. (20 ч.), четвърти пътъ атакува, но бѣ отблъснатъ съ голѣми загуби.

**Капитанъ
Желѣзковъ Д.
командиръ 7-а рота**

Въ тоя бой паднаха при контъръ-атаката: командирътъ на 7-а рота, Капитанъ Желѣзковъ и Подпоручиците Берберовъ и Щеревъ. Освенъ тѣхъ, полкътъ изгуби: убити — Поручикъ Димитровъ и 58 войници; ранени — двама офицери, 181 войници и безъ вѣсть пропаднали — 4 войници.

* * *

На 14-и септемврий, 1-а и 2-а дружини бѣха смѣнени отъ 32-и полкъ, и първата остана въ подръжка, въ долината на Порой, а 2-а — отиде при полка си.

Презъ цѣлия месецъ септемврий, почти всѣки денъ се предприемаха отъ едната

и другата страна патрулни и разузнавателни нападения. По-край ежедневния артилерийски огънь влезе въ редовно употребление и минния огънь. Рѣдко минаваше денъ безъ да се даде жертва. Презъ цѣлия месецъ, полкътъ даде жертви заедно съ ония на 13-и септемврий: убити — 4 офицери и 80 войници и ранени — 2-ма офицери и 302 войници.

На 28-и септемврий, полкътъ, въ цѣлия си съставъ, безъ 1-а дружина и съ приданите му части, зае позицията както следва: (Спр. по сх. 30, стр. 368).

Бойната частъ: 1. Майоръ Басмаджиевъ, съ 2-а дружина, две картечници и половина възводъ пионери, зае височините Червените води и Преслапъ и преднитѣ упорни пунктове на линията в. Борисъ и Буюкъ-ташъ, съ 4 отбранителни застави

**Подпоручикъ
Берберовъ Т.**

отъ по единъ взводъ всѣка. Освенъ това, съ една рота зае дѣсния брѣгъ на р. Порой и влѣзе въ връзка съ 32-и полкъ.

2. Майоръ Гърдевъ, съ 4-а дружина, 4 картечници и половинъ взводъ пионери, зае в. Борисъ съ югоизточнитѣ склонове, село Сборско до р. Котеръ (включително) и постави единъ взводъ на лѣвия брѣгъ на казаната рѣка, за връзка съ 45-и полкъ.

Полкова поддръжка: Майоръ Бакъръжиевъ, съ 3-а дружина и половинъ взводъ пионери, разположи две роти задъ Рупитѣ и две роти задъ Червенитѣ води.

Освенъ това, отбраната се поддръжаше отъ две полски и една планинска батарея.

Въ това положение полкъ остана презъ цѣлия месецъ октомврий постоянно обстрелванъ съ рѣдъкъ артилерийски огнь отъ тежки и гаубични батареи, а почти всѣки денъ, известно време и съ вихровъ огнь; обезпокояванъ съ постоянни разузнавателни нападенія, и опити за преминаване въ настѫжение. Тѣзи борби струватъ на полка: Подпоручикъ Обрешковъ Григоръ и 10 войници убити, 70 ранени, между които единъ офицеръ

На 14-и октомврий, дружината смѣни една отъ дружините отъ 32-и полкъ на позицията Буюкъ-ташъ

Презъ цѣлия месецъ ноемврий, полкъ остана въ сѫщото положение и усъ-вършенствуваше сѫщите действия, както и миналия месецъ, само че по-слабо и по-рѣдко. Днитѣ, 6-и, 9-и, 23-и, 24-и, 29-и и 30-и сѫ отбелѣзани въ дневниците: — „деньть мина спокойно“.

Въ замѣна на това, противникътъ веднажъ стреля съ задушливи газове, които предизвикаха замайване и храчене жълти храчки. Загинаха командиритѣ на 9-а и 11-а роти, Поручиците, Якимовъ Андрей и Ивановъ Миланъ и двамата отъ една граната, и 5 войници, излѣзоха ранени — 24 войници.

По сѫщия начинъ мина и декемврий месецъ. Неприятельтъ по силно обстреляше 3-а дружина, която бѣ заела позиция на Димоза поляна, въ участъка на 11-и полкъ.

На 12-и декемврий 1916 г. прие полка **Якимовъ Андр.** Подполковникъ Дрѣнски. Той, като коман-командиръ 9-а рота диръ на 4-а дружина отъ 29-и полкъ, взе участие въ всички боевые на полка. За проявената храбростъ бѣ произведенъ подполковникъ и назначенъ за командиръ на 24-и полкъ.

**Подпоручикъ
Обрешковъ Гр.**

Поручикъ

Якимовъ Андр.

командиръ 9-а рота

Действията на полка презъ 1917 г.

Полкътъ на позицията до 8-и май. Боеветъ отъ 8-и до 15-и май. Боятъ на 15-и май. Борба съ неприятелската въздушна флота. Преустройство на полка. Патрулно нападение при Сборско. Огнена и въздушна борба до края на годината.

Новата 1917 г. полкътъ, както и всичката войска посрещна съ оржие въ ръка, на позициите. 1-а, 2-а и 3-а дружини, както и картечната рота отъ полка, посрещнаха и пре-караха 1-и януарий въ едно по-усилено бодърствуване и въ укрепване позицията, обстреляни цѣлия денъ съ рѣдъкъ артилерийски огънь. Само подобрената храна — цѣлъ хлѣбъ и свинско месо — означава новата година — година на търпение и изпитание.

4-а дружина бѣ по-щастлива. Тя бѣ въ поддръжка. Въ 9 ч. дойде при нея полковата музика — и свирри на войниците хоро. Въ 11 ч. дойде и командирътъ на полка съ офицеритѣ отъ щаба, поздрави ротитѣ и игра хоро съ войниците.

Сѫдбата изрази своето съчувствие къмъ празника въ това, че тоя денъ полка не даде нито една жертва.

Въ това време, войната свирепствуваща по цѣла Европа и Мала Азия. Въ Македония, до 8-и май, не се предприеха никакви сериозни действия. Дветѣ страни се засилваха, укрепяваха, готовиха и се преформираха, споредъ горчивия опитъ на войната.

Въ полка, последователно формираха 2-а и 3-а картечни роти съ войници взети отъ полка. Втората бѣ готова и на 26-и мартъ смѣни първата, която до тогава не бѣ смѣнявана отъ позицията.

На 27-и февруари, пристигнаха въ полка една срѣдна и две малки минохвъргачки, направиха се гнѣзда и на 14-и мартъ се поставиха въ тѣхъ и се престреляха.

На 13-и априлъ, полкътъ получи 10 гранатохвъргачки и 600 гранати. 30 войници отъ полка се обучиха при щаба на бригадата за действие съ тѣхъ.

Изпратиха се въ района на полка 4 гаубични полски и 2 дълги $10\frac{1}{2}$ см. ордия. Презъ всичкото време дружинитѣ отъ полка се редуваха така, че една отъ тѣхъ винаги бѣ на почивка, а другитѣ на позиция. Въ сѫщото време дружинитѣ усъвършенстваваха, главно удълбочаваха окопитѣ, копеха нови, правеха заслони, ходове за съобщения, пѫтища

Отъ лъво на дъсно: Капитанъ Димитровъ, Поручикъ Павловъ и Подпоручиците: Кировъ Ст., Лещовъ П., Про-дановъ Н. и Козлевъ Д.
Картечни офицери

за подвъзъ, гнѣзда за картечници, минохвъргачки и гранато-хвъргачки. Туряха предъ окопитѣ телени мрежи и пр.

Противникътъ подържаше позицията подъ рѣдъкъ огънь, който понѣкога засилваше до ураганенъ. И той засили арти-

Гранатохвъргачки на позиция

лерията си съ тежки ордия. Въпреки засилването на неприятелската артилерия и въпреки постоянната стрелба, благодарение на доброто укрепяване, жертвите бъха сравнително малко. Положиха живота си за отечеството 20 войници, а бъха ранени 2-ма офицери и 78 войници. На 24-и април една мина падна въ землянката на командира на 5-а рота, поручикъ х. Митевъ и го уби, а на 4-и април паднаха 4 мини върху заслоните на ротните поддръжки. Отъ силния тръсъкъ, вратите се изкъртиха, но заслоните издържаха и войниците, които бъха въ тяхъ останаха непокътнати.

Работене заслонъ на в. Дионикъ отъ 15-а рота

Презъ пролѣтъта, се засили дейността на новия родъ ордие, въздушната флота. На 4-и мартъ, два неприятелски самолети летѣха надъ позицията и бъха обстреляни съ картечница отъ полка. На 3-и априлъ, една ескадра отъ 13 германски аероплани направи налетъ. На връщане, единия самолетъ се повреди и слѣзе въ района на полка. Пилотът и наблюдателя останаха здрави. Два дни следъ това, летѣ неприятелски самолетъ, който бѣ обстрелянъ съ картечница. На 15-и априлъ, летѣ другъ аеропланъ и бѣ сваленъ съ картеченъ огънь отъ полка. За отмъщение, на 29-и, 3 неприятелски самолети летѣха надъ полка; единиятъ бѣ бомбардировачъ и пусна 10 бомби на позицията на Преславъ, но не нанесе никакви загуби. На 30-и летѣха надъ полка 4 неприятелски самолети; веднага следъ тяхъ, една въздушна ескадра летѣ надъ неприятелските позиции, щомъ се прибра тя, два неприятелски самолети летеха надъ полка, на 3-и — 5 и на 4-и — 1. Нѣкой пътъ самолетите пущаха бомби, или стреляха съ картечници; загуби не причиниха, но предизвикаха вземане мѣри противъ тяхъ.

**Тежка картечница за противоаеропланна стрелба
при Преслапъ**

* * *

Презъ ноемврий 1916 г., съглашението реши: Презъ пролътната следващата година, да започне офанзива на всички фронтове. На Солунската армия се постави цѣль — да унищожи, колкото се може по скоро, българската войска. За тая целъ тая армия се усили до 23 дивизии, отъ които 7 английски, 6 французки, 3 италиянски, 1 руска и 6 сръбски, попълнени съ австро-унгарски дезертьори и пленници.

Въ Македония, атаките бѣха насочени въ долината на Вардаръ. Подготовката имъ почна на 22-и априлъ, и постепенно се разви въ общо нападение, което завърши безъ успѣхъ, къмъ 15-и май. Въ време на критическия периодъ на атаката, отъ 8-и до 15-и май, съглашенците предприеха демонстративни атаки на нѣкои части по бойния фронтъ, съ цѣль да не допускатъ да се изпратятъ отъ тамъ подкрепления на атакувания фронтъ.

Такива демонстративни атаки се поведоха и срещу 24-и полкъ.

Преди да почнатъ атаките полкътъ бѣше разположенъ както следва:

Лѣвъ участъкъ — Капитанъ Стайковъ съ 1-а дружина, 6 картечници, 3 минохвъргачки и $1\frac{1}{2}$ пионеренъ взводъ, заемаше позиция отъ р. Котеръ до в. Борисъ (включително).

Дъсенъ участъкъ — Подполковникъ Гърдевъ, съ 4-а дружина и $\frac{1}{2}$ пионеренъ взводъ, заемаше позиция отъ в. Борисъ (изключително) до р. Порой (включително).

Полкова поддръжка — Майоръ Бакърджиевъ, съ 3-а дружина, 6 картечници $\frac{1}{2}$ пионеренъ взводъ, разположенъ по севернитѣ склонове на Червенитѣ води (спр. по сх. 31, стр. 368).

Лъво странично прикритие — едно отдѣление пехота съ една картечница, на гребена на Кожухъ планина, за връзка съ 45-и полкъ и за обстрелване неприятеля флангово.

Дъсната странична стража — единъ взводъ отъ дъснофланговата дружина, за охрана на фланга и връзка съ 11-и полкъ.

Артилерия: две гаубични оръдия, 8 полски оръдия, разположени задъ гребенитѣ на Преслапъ, Червенитѣ води и Рупитѣ и 2 планински оръдия на Кожухъ планина.

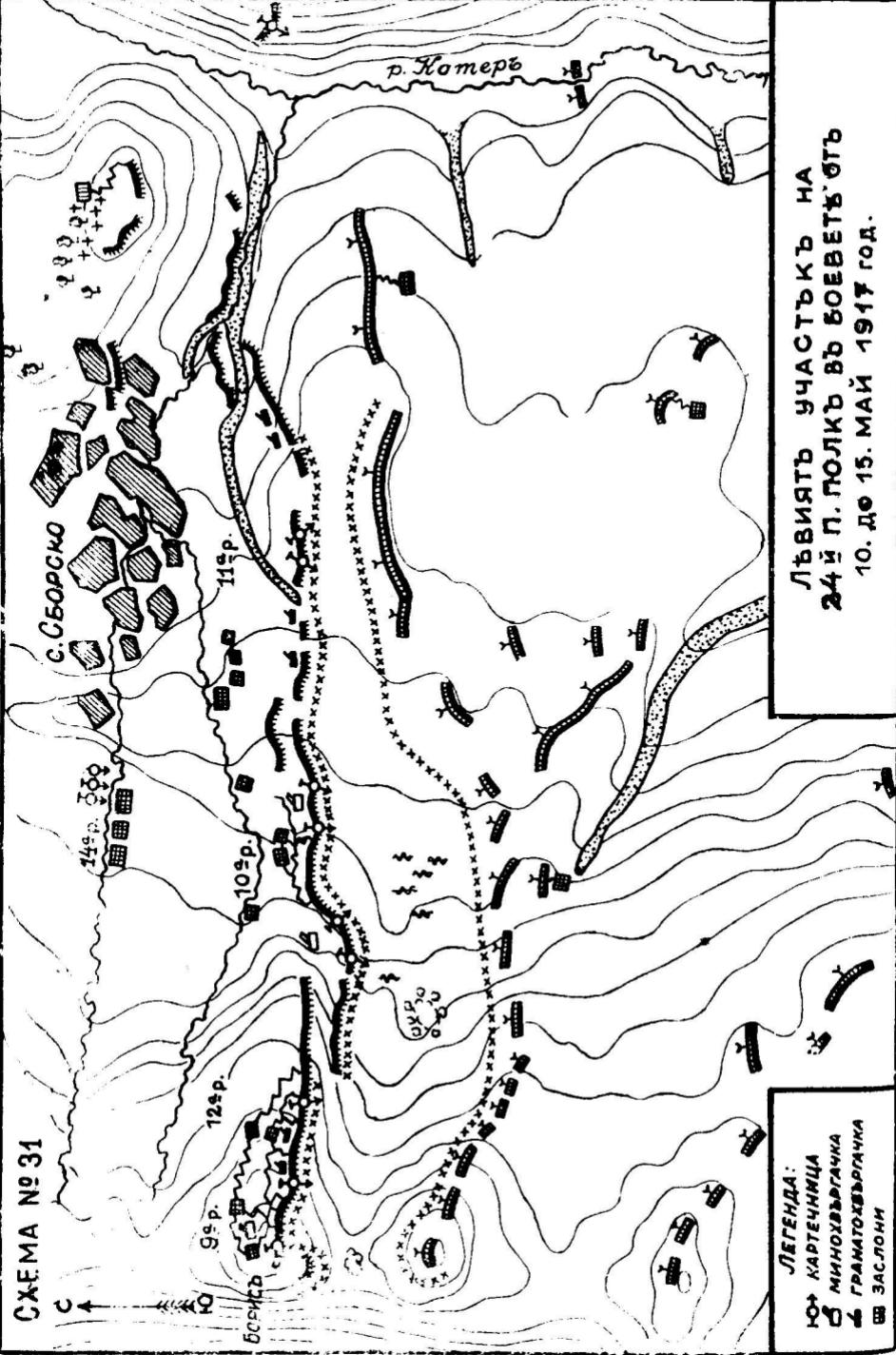
2-а дружина отъ полка бѣ придадена къмъ 11-и полкъ и бѣ въ разположение на командира на тоя полкъ.

Предъ фронта на полка, по сведенияя отъ пленници, бѣше окопанъ 15-и сръбски полкъ съ 12 картечници, 4 минохвъргачки и около 16 оръдия, разни калибри.

На 8-и май въ 8 ч. пр. пл., неприятельтъ ненадейно откри силенъ огънь по лъвия участъкъ, който съ малко прекъсване продължи до 7 ч. сл. пл. (19 ч.) Огънть бѣ насоченъ повече противъ в. Борисъ и по слабо къмъ окопитѣ при Сборско и въ тила. Отъ 7 $\frac{1}{2}$ ч. (19 и 30 ч.) до 10 ч. сл. пл. (22 ч.), противникътъ намали огъня и само съ обезпокоителънъ огънь тормозѣше защитниците и не позволяваше да работятъ. Пехотни действия, тоя денъ, противникътъ не предприе. Нашата артилерия следѣше зорко и отъ време на време обсипваше противниковитѣ окопи съ снаряди.

Презъ нощта въ 1 ч., неприятельтъ откри доста силенъ огънь по окопитѣ на в. Борисъ и при Сборско, а по слабо по главната позиция на Преслапъ и Рупитѣ. Къмъ 7 ч. пр. пл. огъня се усили докато отъ 11 до 12 ч. и 10 м. се обръна въ барабаненъ. Въ сѫщото време, неприятельтъ откри силенъ пушеченъ, картеченъ и миненъ огънь по цѣлата отбранителна линия отъ в. Борисъ до Сборско. Следъ това, неприятельтъ отведенажъ гренесе артилерийския огънь задъ окопитѣ и отдѣлни неприятелски стрелци, срещу скалитѣ при Сборско, изкоиха отъ окопитѣ си. Срѣщнати съ силенъ пушеченъ огънь отъ нашитѣ постове, тѣ веднага се върнаха на мѣстата си. Опитътъ за настѫпление пропадна. Къмъ 1 ч. сл. пл. (13 ч.), пушечната стрелба съвсемъ се прекрати, артилерийската стана рѣдка и така продължи до 7 ч. сл. пл. (19 ч.). Презъ всичкото това време, нашата артилерия поддръжаше силенъ огънь по неприятелските окопи, съ видимо отлични попадения.

Вечеръта въ 9 ч. (21 ч.), по реда си, 3-а дружина отиде да смѣни 1-а. Освенъ това, като предвиждаше, че противникътъ ще продължи атаката противъ участъка Сборско — Борисъ, командирътъ на полка заповѣда да се усили 3-а дружина съ една рота отъ 4-а дружина и съ 4 картечници отъ 2-а картечна рота.

Нощта мина спокойно и смъната на дружините стана благополучно. Командирът на 3-а дружина майоръ Бакърджиевъ зае участъка както следва: (Сх. № 31., стр. 380).

9-а и 12-а роти, усиленi съ 3 картечници, 1 малка минохвъргачка и две гранатохвъргачки — в. Борисъ, а 10-а и 11-а роти, усиленi съ 6 картечници, 1 голъма и 1 малка минохвъргачки и 4 гранатохвъргачки, заеха окопите при Сборско. Въ дружинна поддръжка остана придадената 14-а рота и 3 картечници. Охраната се зае отъ бойни постове по 7 души, а на крайните два — и по една картечница и междинни, които денемъ се оттегляха. Освенъ това, нощно време предъ в. Борисъ на в. Якимъ се поставяше таенъ постъ отъ 4 души. Противникът се бѣ окопалъ на 200-500 крачки отъ окопите.

Таенъ постъ „Борисъ“

Съ разсымване на 10-й май, двудневната артилерийска стрелба, която противникът води въ участъка, преди заемането му отъ 3-а дружина, продължи. Отъ време на време огънътъ достигаше вихрово развитие, примъсванъ съ минна стрелба. Огънътъ бѣше действителенъ. Окопите и телените заграждания на мяста бѣха съвършенно разнебитени, особено по в. Борисъ.

Стрелбата, съ много малки затихвания, продължи до 1 ч. сл. пл. (14 ч.) и въ 1 ч. и 10 м. (13.10) наново се засили, притъсвани съ отдълни пушечни изстрели отъ страна на противника и къмъ 5 ч. и 50 м. (17.50 ч.), стигна най-голъмия си разгаръ. Къмъ 6 ч. 10 м. (18.10 ч.), въ най-силния огънъ, се забелязаха привидения отъ отъ нѣколко мяста, на групи отъ по 10-15 човѣка, които се насочваха енергично, отъ къмъ западните склонове на в. Караджата и увразитѣ водещи къмъ дѣсната половина на участъка, къмъ в. Борисъ. Силата

на тия групи не бъде по-голъма отъ три неприятелски взвода. Групите се прикриха въ увразитѣ, а по нѣколко човѣка отъ тѣхъ се привдигнаха до теленитѣ ни заграждания, дето за-лѣгнаха. Артилерийскиятъ огънъ съ сѫщата сила и ожесточение се пренесе въ тила на позицията ни.

Срѣщнатъ съ бомби и слабъ пехотенъ и картеченъ огънъ, противникътъ биде повърнатъ и принуденъ да се скрие въ небититѣ мѣста. Отъ тамъ, на два пъти отдѣлни групи се опитаха да се привдигнатъ на ново, но не успѣха, а останаха до смръкване въ мъртвите пространства, подкрепени съ артилерийски и миненъ огънъ, който наново се пренесе въ окопитѣ. Въ участъка на 10-а рота, противникътъ бѣше успѣлъ да заеме окопитѣ на постоветѣ, 1, 2 и 3, които не се заемаха презъ деня, но подъ напора на две наши отдѣления отъ ядрото на взвода, подъ команда на Подпоручикъ Георгиевъ, бидоха принудени да отстѫпятъ. На смръкване, групите се оттеглиха, следъ като прибраха убититѣ си и ранени войници. Това се установи отъ изпратенитѣ напредъ патрули за да разузнаятъ положението предъ фронта и прогонятъ противника. Въ 7 ч. и 40 м. сл. пл. (19.40 ч.) артилерийскиятъ огънъ спрѣ. Съ настѫпването на нощта стрелбата по фронта затихна.

**Подпоручикъ
Георгиевъ Ас.**

Въ тоя бой противникътъ бѣ отбитъ само отъ постоветѣ, безъ да взематъ участие близките подръжки. Положението остана непромѣнено.

Но 11-и, 12-и, 13-и и 14-и май, бѣха дни на сѫщо такъвъ артилерийски огънъ, който систематично масиранъ по разните пунктове отъ участъка, разрушаваше окопитѣ и теленитѣ заграждания, които презъ нощта, защитниците едва на половина, успѣваха да подновятъ и почистятъ. Ходоветѣ бѣха сѫщо запълнени и разрушени.

Това бѣше положението до 15-и май, който денъ настѫпи съ пълно затишие, но къмъ 8 ч. пр. пл. на тая дата, почна артилерийския огънъ, усиливащъ се постепенно. Отъ 9 ч. пр. пл. до 12 ч. 30 м. сл. пл., огънътъ се разрази съ всичката своя мощь по линията на окопитѣ и подръжките. Минната и бомбохвъргачна стрелба бѣ сѫщо много силна. Малкото затишие, което настана къмъ 1 ч. сл. пл. (13 ч.) бѣ предшественикъ на силната стрелба, която противникътъ поде съ голъмо ожесточение, и къмъ 4 ч. 15 ч. сл. пл. (16.15 ч.) се обѣрна въ барабаненъ огънъ.

Въ 5 ч. (17 ч.) огънътъ по линията на окопитѣ оредя, а се масира по изнесения напредъ окопъ на седлото „Якимъ“, което се заемаше отъ 6 бойци.

Следъ седмдневната артилерийска подготовка, противникътъ наново се опита да настѫпи. Въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.), не-

Постъ при Сборско западно отъ Канаата

приятелски групи се насочиха по подстъпите къмъ в. Борисъ, като около 15 стрелци се устремиха бързо да заематъ окопа на „Якимъ“, защитниците на който не бъха въ състояние да го бранятъ. Единиятъ убитъ, останалите тежко ранени и контузени. Старшиятъ на поста, младши подофицеръ Димо Господиновъ, раненъ въ дъясната ръка, виждайки безисходното положение, хвърля две бомби, принуждава веригата да залегне, която следъ това не посмѣ на ново да се приведигне. Резултатътъ отъ действието на старшиятъ на поста даде възможност на ранените да се оттеглятъ. Последенъ се оттеглюва той. Убитиятъ остана тамъ до смръкане.

Въ 8 ч. и 15 м. (20·15 ч.), окопа на „Якимъ“ отново бѣ заетъ отъ насъ. Срещу останалата част отъ участъка само отдѣлни стрелци се подадоха срещу вторитѣ постовете на 9-а и 12-а роти и 7-и и 8-и постове на 10-а рота.

И въ тоя бой, нашите действия се ограничаватъ само въ париране наскочитѣ на отдѣлните групи и съ изпращането напредъ на патрули за разузнаване предъ участъка. Поддръжките не взеха участие.

Артилерийската дейност отъ българска страна бѣ насочена по неприятелската артилерия и минохвъргачки и въ откриване преграденъ огънь, следъ появяването на неприятелските групи, които успѣха да се приближатъ.

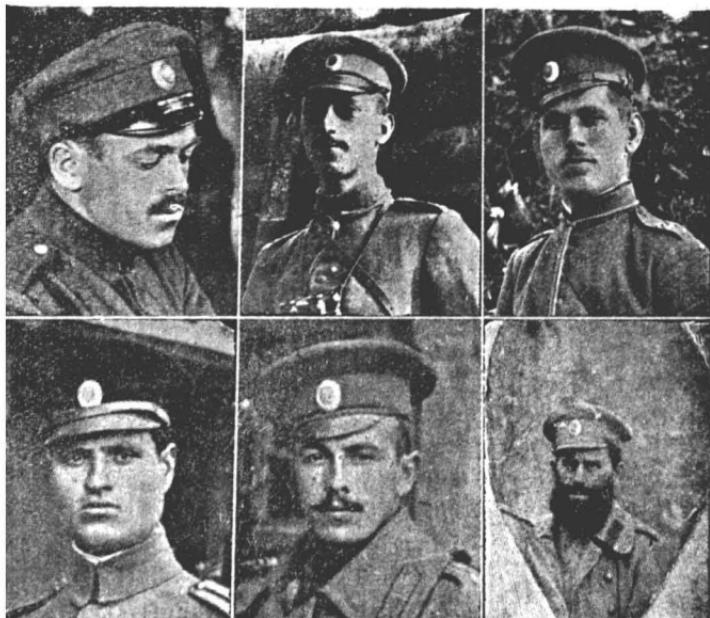
Участие въ боеветѣ взеха 5/16 полска с. с. батарея, 6/16 полска с. с. гаубична батарея съ единъ полски с. с. взводъ и 2/7 планински с. с. взводъ.

Минната стрелба отъ наша страна бѣ насочена по настъпващите групи и неприятелските минохвъргачки.

Демонстративния характеръ на боя, който противникът се стремѣше да прикрие, бѣ предугаденъ отъ насъ и както въ боя на 10-и, така и на 15-и, подръжкитѣ не взеха никакво участие.

Неприятелските стрелци биваха дочаквани на близки разстояния и съ бомбенъ и пущеченъ огънъ повръщани. Защитниците непоколебими, останаха до край на поста си, въпреки убийствения огънъ на противника. Положението остана непромѣнено.

Въ тия боеве дружината даде следнитѣ загуби въ хора: убити — 9, ранени — 34, контузени — 12. Жертвите отъ страна на противника не сѫ известни.

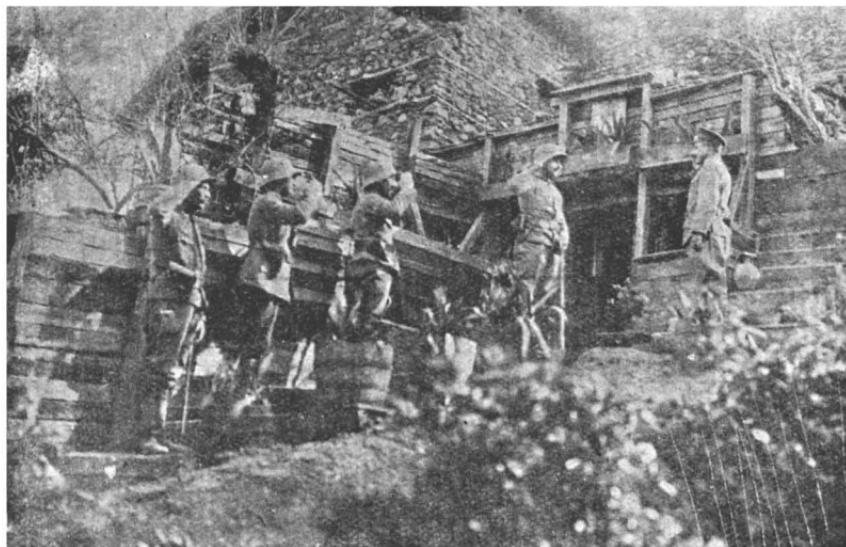
Отъ лъво на дъясно: Подпоручици: Драгневъ Н., Петровъ Г., Константиновъ П., Ганкинъ, Влайковъ Д., и †Кап. х. Митевъ, (командиръ на 5-а рота, убитъ на 24 IV.)

Изстреляни бойни припаси: патрони — 5870, бомби — 114, ракети зелени — 2, минни снаряди — 250 леки — 68 и срѣдни.

Въ тия боеве, полкътъ изгуби заедно съ тия отъ 3-а дружина 27 убити и 104 ранени. Противникътъ успѣ да разрушчи частъ отъ окопите и ходовете за съобщение и голѣма частъ отъ телената мрежа. Разби и кухнята на 11-а рота.

* * *

Изглежда, че безуспѣшните атаки по всички фронтове и частно въ Македония, предизвикаха у съглашенците страхъ да не би ние да минемъ въ контръ-настѣпление. Поради това, следъ тия неуспѣши атаки, чрезъ обстрелване и по-

Офицерски заслонъ при Сборско

стоянни демонстрации по цѣлия фронтъ, се стараеха да държатъ нашите войски въ напрѣгнато състояние, та да не могатъ да се оттеглятъ и събератъ войски за предприемане на едно настѫжение. Въ сѫщото време, съглашението, особено въ района на 24-и полкъ, разви такава усилена въздушна дейност, че дейността на полка отъ 16-и май до 1-и юлий може да се нарече борба съ въздушните сили. Тая борба бѣ твърде лека за противника, защото полкът не обладаваше още срѣдствата за борба противъ самолетите.

Още на 16-и май, надъ полка летѣха 6 самолети и пуснаха 4 бомби. На 17-и, летѣха пакъ 6 самолети, които бѣха обстреляни съ картечница. На 19-и прелетѣ надъ полка ескадра отъ 11 самолети и отиде на северъ. На 21-и въ 7 ч. долетѣха 9 самолети, 6 отлетѣха на северъ, а 3 летѣха надъ полка до 9 ч. сутринята, съ разузнавателна цель. На 26-и въ $7\frac{1}{2}$ ч., летѣха 8 самолети и пуснаха върху полка 5 бомби. На 29-и май въ 6 ч. прелетѣха на северъ 14 апарати. На 31 май въ 6 ч. пр. пл., прелетѣха на северъ 6 самолети, а въ 8 и 40 — 4 самолети се въртѣха надъ полка и бѣха обстреляни съ картечници. На 1-и юни въ $6\frac{1}{2}$ ч. сутринята, долетѣха 6 самолети, два часа се въртѣха надъ полка, който ги обстреля съ картечници. На 3-и юни летѣха два апарати; на 8-и сутринята прелетѣха на северъ 10, а на 9-и — 13 самолети, които хвърлиха бомби. На 11-и летѣха надъ полка 11 самолета и заминаха на западъ, а на 12-и — 14, които отлетѣха на северъ. На 13-и сутринята, 11 самолети летѣха надъ полка и пуснаха 3 бомби по полковата поддръжка. На 21-и летѣха 11 самолети, пуснаха нѣколко бомби и бѣха обстреляни съ картечници. На 22-и, пакъ 11 самолети и пакъ бѣха

обстреляни. На 23-и — 9 самолети прелетѣха на северъ, на 24-и — 10; на 25-и — 8, на 27-и — 2, на 28-и летѣха надъ полка 10 самолети, пуснаха нѣколко бомби и отлетѣха на северъ; на 29-и пакъ 10, на 30-и — 13 самолети.

Може би чатателя ще помисли, че въ тая борба на лъва съ орела се е пролѣло много кръвь. Нищо подобно, нито единъ войникъ отъ полка не бѣ досегнатъ отъ самолетнитѣ бомби, нито пъкъ стрелбата отъ нашите картечници можа да повреди нѣкой неприятелски самолетъ.

Много по-жестока бѣше артилерийската и минната стрелба, която съ изключение на нѣколко спокойни дни, се подържаше редовно, и ту се засилваше до барабаненъ огънь, ту се прекратяваше. Отъ нея излѣзоха отъ строя, отъ 16-и май до 1-и юлий, 16 убити и 79 ранени войници.

Заслонъ на щаба на полка при Сборско

Презъ всичкото това време дружинитѣ поправяха разрушенията на укрепленията, причинени отъ артилерията презъ време на атаката направиха нови окопи, нови ходове, нови заслони, нови гнѣзда за картечници, ордия и за противоаеропланни картечници и ордия, съ каквito се снабди позицията.

Презъ юлий, противникътъ, като че ли се поуспокои и понамали своята активна разузнавателна дейност. Ограничиха се само съ въздушно разузнаване и то значително по-намалено. Едва на 10-и юлий въ 5 1/2 ч. пр. пл. прелетѣха на северъ 7, а въ 7 1/2 — 12 самолети. При въздушнитѣ нападения на 23-и — 2 самолети пуснаха 2 бомби. На 27-и летѣха 6 самолети, които полкътъ обстреля съ картечници. На 29-и, два

германски самолети разузнаваха. Веднага следъ тъхното връщане, въ 7 ч. пр. пл., долетѣха 5 неприятелски самолети, летѣха надъ полка 15 минути, а следъ това останаха надъ полка до 8 ч. пр. пл.

Артилерийскиятъ, минниятъ, пушечниятъ и картечниятъ огънь така сѫщо намалѣ, макаръ и да се поддържаше постоянно. Все пакъ, въ дневника на полка сѫ отбелязани три дни спокойни.

Презъ цѣлия месецъ излѣзоха отъ строя само 10 ранени.

Полкътъ продължаваше да поправя старите укрепления и да прави нови.

Превързоченъ пунктъ на 1-а дружина при Преслапъ

* * *

Къмъ 1-и августъ, полкътъ броеше 4 старши офицери, 72 младши офицери и 4307 подофицери и редници, отъ които само 2714 бойци съ пушки. Освенъ това, полкътъ имаше 788 коне, 78 магарета и 34 вола. Поради намалението числото на бойците съ пушки и поради нуждите, които наложи самата война, полковетъ се преформираха. Ротата отъ 4 строеви взвода се преустрои въ три строеви и единъ нестроеви, а полковетъ отъ 4 дружинни въ 3. Въ 24-и полкъ, отъ 4-а дружина се взеха 204 войници, за попълнение на другите три, а останалите, единъ старши офицеръ, единъ лѣкаръ, 13 младши офицери и 621 войници отидоха въ новоформирания 80-и полкъ. Полкътъ остана въ съставъ предвиденъ въ новия щатъ — три дружини, 3 картечни роти, музикантската команда и нестроевата рота, или всичко 3 старши офицери, 61 младши офицери, 4 офицерски кандидати 3 лѣкари, 5 чи-

новници, 373 подофицери и 3242 войници. Отъ тѣхъ бойци, съ пушки — 2208, коне — 683, магарета — 83, волове — 34.

Следѣ преустройство на полковетѣ, пристъпиха се къмъ запознаването имъ съ действията въ позиционната война, която отдавна, вече трета година, се водѣше най-ожесточено по другитѣ европейски фронтове. За тая цель, на 16-и августъ, отъ полка се изпратиха при щаба на бригадата 10 офицери и 146 — подофицери и войници, да прекарат курсъ—по пехотното дѣло — три седмици, а по картечното — 45 дена.

Отъ лѣво на дѣсно: Подпор. Нейчевъ Ст., Оф. к-тъ Георгиевъ Д., Подпоручицитетѣ: Даскаловъ Р., Тодоровъ Т., Оф. к-тъ Василевъ Р., Подпор. Константиновъ Ж., Караврамовъ А., Домусчиевъ Т., Теневъ Г.,
офицери отъ 1-а дружина

* * *

Бойната дейност презъ августъ, както на противника, така и отъ наша страна, се ограничи съ въздушни разузнавания и огневи нападения. На 4-и августъ, летѣха 4 неприятелски

аероплани, на 12-и — 2, на 14-и — 9, които пуснаха 4 бомби. На 23-и и на 26-и разузнаваха и корегираха артилерийската стрелба два самолети. На 25-и летѣха надъ полка 5 самолети, които пуснаха 2 бомби. И тоя месецъ, самолетитѣ, нито нанесоха, нито претърпѣха нѣкакви вреди. Все пакъ, загубитѣ дойдоха отъ оржжието, което действува опрѣно на земята. Заслужава да се отбележи следния подвигъ:

Въ първите дни на августъ, сърбите започнаха да поставятъ секретъ на 300 крачки предъ окопа, южно отъ Сборско. Тоя секретъ твърде много беспокоеше нашите постове. На 6-и августъ, бѣ устроено патрулно нападение, въ което взеха участие охотниците отъ 9-а рота: ефрейторътъ Дечевъ Стою Петковъ и реднициятъ Пазачевъ Гюро Георгиевъ, Атанасовъ Георги Панчевъ, Теневъ Христо Станковъ, Камбуровъ Д. Стояновъ и ст. подоф. Аврамъ Исаковъ. Патрулътъ, въ 7 и $\frac{1}{2}$ ч. пр. пл., незабелязано се приближава и обгражда мястото на секрета. Така престояватъ скрито цѣлия ценъ. Вечеръта къмъ 9 ч. (21 ч.) сръбскиятъ секретъ заема мястото си. Патрулътъ се хвърля върху него, улавя единъ, убива другъ единъ, който се опиталъ да стреля, а останалите двама отъ секрета, избѣгватъ. Патрулътъ се върна съ пленника. Всички отъ патрула бѣха наградени съ орденъ за храбростъ, а редникътъ Камбуровъ, който притежаваше орденъ за храбростъ IV степень отъ Балканската война, получи по висока степень. Освенъ това, командуващиятъ армията имъ изказа благодарностъ.

Презъ месецъ, августъ полкътъ загуби 4 убити и 12 ранени войници.

Едни отъ героите на полка — 1916 г.

* * *

Презъ септемврий и дветѣ страни се ограничиха съ огнена борба. Активни действия противъ полка неприятельтъ предприемаше само по въздуха. Той имаше голѣмо въздушно превъзходство, а пѣкъ полкътъ бѣ лишенъ отъ срѣдства за борба противъ самолетитѣ. На 2-и, 4-и, 7-и, 8-и, 9-и и 12-и септемврий, летѣха надъ полка ескадри отъ 2 до 8 апарата съ бомбардировачни цели, вънъ отъ района на полка, или съ разузнавателна цель, или пѣкъ да корегиратъ стрелбата на тежкитѣ орждия. На 17-и, обаче, летѣха 8, на 19-и — 3 и на 24-и—5 самолета и пущаха бомби, една отъ които падна въ картечната рота, уби единъ войникъ и рани единъ офицеръ—подпоручикъ Георги Русчевъ. На 22-и летѣха 8 самолети и пуснаха 10 бомби, безъ да причинятъ загуби.

Отъ лѣво на дѣсно: Поручицитетѣ: Глушковъ Ив., Д-ръ Д. П. Лазаровъ, Цоневъ Д., Карабаджаковъ Т., Друмевъ Друми, Кирановъ, офицери отъ 2-а дружина.

Много по слаба бѣ дейността на огнената борба отъ земята; загубитѣ на полка отъ нея, презъ септемврий, сѫ само 3 ранени.

Презъ октомврий, дейността въ района на полка още повече намаля. Едва на 11-и, отъ кѣмъ Въртокопъ, прелетѣха на северъ 4 самолета и въ 11 часа се завѣрнаха. Тѣ бѣха обстреляни съ орждието. Единъ снарядъ експлодира въ единъ самолетъ и той падна на Кожухъ планина. Летцитѣ бѣха убити.

Следъ това вече, летѣха по-предпазливо на 15-и—2, на 16-и — 2, на 17-и — 3 и на 27-и — 2 самолети, изключително съ разузнавателна цель или за корегиране стрелбата.

Презъ октомврий, излѣзоха отъ строя: убити—3, ранени — 5 войници.

На 14-и ноемврий, прелетѣха 2 самолети. На връщане, единъ нашъ самолетъ ги подгони, настигна единия; завърза се въздушенъ бой. Победениятъ неприятель бързо избѣга на югъ. Следъ това събитие, до края на месеца, неприятелски самолетъ не посмѣ да лети.

На 15-и ноемврий, по заповѣдь отъ началника на дивизията, 2-а дружина съ две гранатохвъргачки и две картечници отъ 3-а картечна рота, въ 10 ч. пр. пл., замина отъ бивака по новата пътека северно отъ Преславъ, и вечеръта стигна на Буюкъ-ташъ, дето смѣни дружината отъ 11-и полкъ и влѣзе въ подчинение на командира на тоя полкъ.

Сѫщия денъ, пристигна 2-а дружина отъ 80-и полкъ, и се разположи на станъ задъ полка.

Презъ ноемврий, полкътъ изгуби 1 убитъ и 13 ранени.

Презъ декемврий, поради лошото време, бойната дейност съвсемъ намалѣ. Само веднажъ, на 10-и, долетѣха два самолети и бѣрже се върнаха.

Дветѣ страни бѣха съсрѣдоточили вниманието си въ борба съ лошото време и въ поправка на укрепленията, които се рушеха главно отъ дъждоветъ и до нѣкѫде отъ неприятелската артилерия.

Приготвляване землянки за зимуване отъ 12-а рота на източния склонъ на Червенитѣ води

Позицията на полка

**Описание на местността. Укрепената позиция.
Организация на от branата. Мърки за бойна
готовност.**

Преди да пристъпимъ къмъ описание действията на полка презъ 1918 год., нека да хвърлимъ око върху участъка отъ бойния фронтъ, който бѣ повъренъ за отбрана на полка и на който полкътъ, въ непрекъснатъ бой, прекарваше вече нѣколко месеца и прекара почти цѣла година.

Офицери отъ 1-а дружина 24-и полкъ

Участъкътъ на полка се заключаваше на западъ между рѣката Порой изключително до р. Котеръ включително. Той има чистъ планински характеръ. Дѣсната половина отъ р. Порой до в. Борисъ е силно пресъчена, мѣжно достѣжна и тукъ речи непригодна за движение и действие на голѣми части. Лѣвата половина, отъ в. Борисъ до р. Котеръ — е леко достѣжна и позволява да се развиваѣтъ действия на голѣми части: полкъ и бригада. Общото падение на склоновете е отъ северъ къмъ югъ. (Гл. отдѣлно приложение).

Фронтътъ на цѣлата позиция, по линията на отбраната, е $8 \frac{1}{2}$ кlm., съ направление отъ изтокъ къмъ западъ. Лѣвиятъ достѣженъ участъкъ, отъ в. Борисъ до р. Котеръ, дето се развиваха по сериозни действия, е дѣлга $3 \frac{1}{2}$ кlm. и е голъ. Другата половина, въ по голѣмата часть, е залѣсена на петна съ букова гора. Почвата почти въ цѣлия участъкъ е камениста и причинява голѣми затруднения при укрепяването на позицията. Въ участъка имаша само едно селище —

Сборско. Съобщенията бѣха трудни. Полкът направи следнитѣ копарски пѫтища: 1) Конопище — Голубецъ — Блатецъ — Червенитѣ води; — 2) Прашникъ — Блатецъ — Червенитѣ води — Рупите и 3) Мрежечко — Блатецъ.

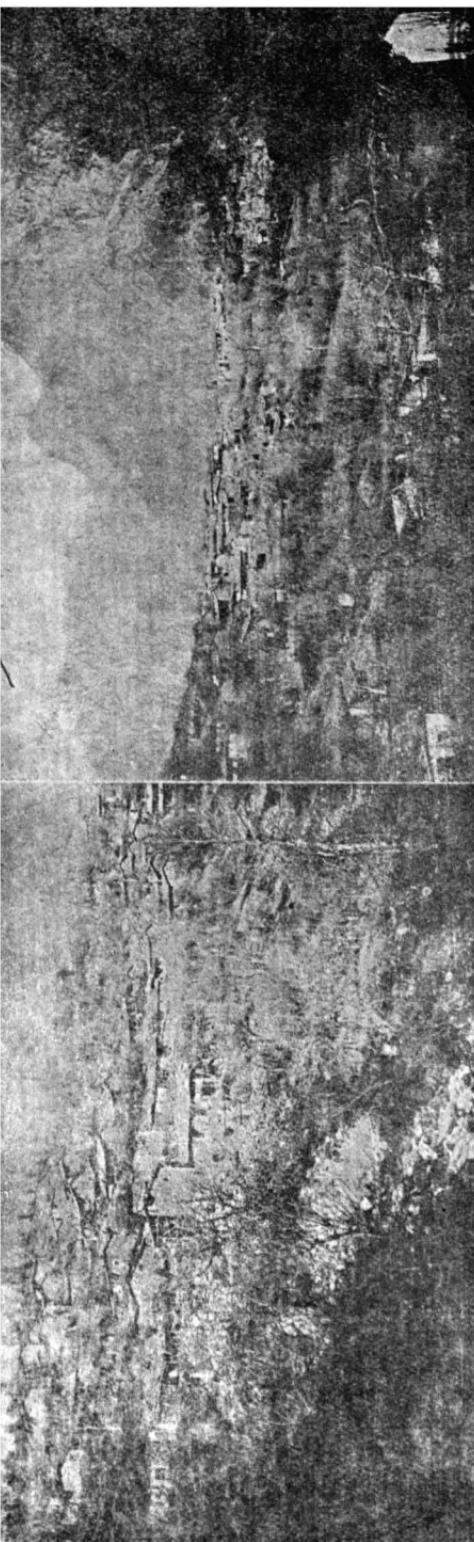
Първиятъ, Конопище — Сборско, имаше срѣдна ширина 4 м. Тамъ дето се разкалаваше бѣ насыпанъ чакълъ или посланъ съ дървета. Най-голѣма стрѣмнина — 15°, при Сборско. Движението на тежка артилерия по него бѣ удобно до Червенитѣ води и възможно до Сборско.

Вториятъ и третиятъ отъ пѫтищата бѣха по-малко стрѣмни и по-удобни.

* * *

Разгледанъ като позиция, участъкътъ бѣ силно пресъченъ и неудобенъ за маневриране. Но затова пъкъ, фланговете му бѣха недостатъчни и обзепечени: лѣвиятъ — отъ Кожухъ планина, а дѣсниятъ — отъ Буюкъ-ташъ, не-престатъни склонове, на които, като стени се спушватъ къмъ долината на р. Порой.

Удобни подстъпъ имаше само въ лѣвия участъкъ. Единъ по долината на р. Котеръ, по посока къмъ Канарака предъ с. Сборско и другиятъ — отъ в. Караджа къмъ в. Борисъ. И двата подстъпъ се биеха до-

бре отъ далече отъ артилерията и отъ минохвъргачките и отъ близо — отъ гранатовхъргачките и отъ картечниците.

Въ участъка на полка бѣха устроени три отбранителни линии: 1. линията с. Сборско—в. Борисъ—Тризъбата чука, по южните поли на в. Червенитѣ води и Прѣслапъ; 2. линията: Рупитѣ—в. Червенитѣ води—Преслапъ и 3. линията Дидоникъ—Прашникъ.

На първата отбранителна линия бѣ обявено най-серийно внимание. Тя даваше на отбраната най-голѣми преимущества: поддържаше се най-добре съ артилерийски огнь и имаше най-добре защитени фланговете си. Състоеше се отъ две линии окопи — въ лѣвия участъкъ на полка: (в. Борисъ—с. Сборско) и отъ една линия — въ дѣсния участъкъ. Всички напълно завършени. Дълбочината на окопите — цѣлъ

Лѣвата граница на полковия участъкъ — Порой

рѣстъ. Въ лѣвия участъкъ, който бѣ най-достѣпенъ и важенъ, теленитѣ заграждания предъ първата линия окопи, за в. Борисъ, бѣха три реда рогатки, а за останалата частъ — два реда; втората линия окопи, въ по-голѣмата си частъ, бѣха бѣха опасани съ единъ редъ рогатки.

Въ дѣсниятъ участъкъ, който се считаше за по-маловаженъ и не до тамъ достѣпенъ, телени заграждания нѣмаше, освенъ на нѣколко мяста, по най-опасните и достѣпни посоки (отъ два реда колове).

Скривалищата въ първата отбранителна линия бѣха всичко на брой 105, отъ които: 72 за 6 до 8 человѣка; 10 — за 30 до 40 человѣка; 14 — за 15 до 20 человѣка и 10 — за 10 до 12 человѣка. За почиващите части, полковата поддържка, имаше 16 заслона за по 60 человѣка, 10 — за по 8 до 12 человѣка.

въка и 18 заслона — за офицеритѣ, телефонната команда и канцеларии — всички бѣха солидно построени отъ дърва и камъни — запазваха съ сигурностъ отъ 12 см. гаубични снаряди; попадналитѣ тежки мини отъ 40—45 кгр. не причиняваха никаква повреда.

Заслонъ на Преслапъ

Скрити ходове на първата линия имаше на брой 44 съ дълбочина на 2— $2\frac{1}{2}$ м. съ насипа. Санитарни скривалища имаше само при щаба на полка — полковиятъ превързоченъ пунктъ и въ участъка с. Сборско — дружинниятъ превързоченъ пунктъ.

Вода имаше въ изобилие, каптирана въ чешми на брой 15. Нуждници — при всѣки постъ, застава и подръжка, въ достатъчно количество.

Неудобството на тая линия бъше, че цѣлата тя, както и пространството между нея и втората линия, бъ обръната на югъ и изложена на погледа на противника. Нъмаше окопъ, пътека, място, които да не се виждатъ и обстреляватъ отъ неприятелската артилерия. Денемъ, движението вънъ отъ ходоветъ бъ невъзможно. Немислимо бъ да се изпратятъ дене части за подкрепа на преднитъ линии, безъ да претърпятъ голями загуби или да бждатъ спрѣни отъ огъня на противника.

Втората отбранителна линия, като пехотна позиция е отлична, но много слабо може да се поддържа съ артилерийски огънь, поради особеното сложение на южнитъ склонове на масивитъ Червенитъ води и Рупитъ. Тя би била идеална позиция за отбрана, ако се въоржи съ достатъчно срѣдни и леки минохвъргачки и изнесе артилерия по склоноветъ на Дудица и Ковилъ. Състоеше се отъ една линия окопи, не всички напълно завършени, на дълбочина цѣлъ ръстъ, но засипани отъ продължителнитъ дъждове и зимата. Въ голъмата си частъ бъ обградена съ 2 до 4 реда телено заграждане. Въ тази отбранителна линия имаше всичко на брой 18 скривалища, отъ които 4 за по 8—10 человѣка, а останалитъ — за по цѣлъ взводъ. Обаче, не бъха достатъчно добре натрупани съ камъни и не можеха да устоятъ на продължителни удари на гаубични снаряди.

Скрити ходове имаше на брой 18, на дълбочина 2 м. Санитарни скривалища липсваха. Вода за пиене — отъ построенитъ чешмички. Нуждици не бъха построени.

Третата отбранителна линия, работена отъ самото начало на настѫплението по тѣзи мяста, бъше съвсемъ безсистемно изработена и мястото на окопната линия съвсемъ не отговаряше на туй, което практиката налагаше. Тя съвсемъ не бъ организирана; липсваха всички необходими подслони и съоръжения.

Всѣка рота отъ бойната частъ, наблюдателниятъ ѝ пунктъ и ротитъ въ подръжка, бъха свързани съ телефонъ направо съ щаба на своята дружина. По отдѣлно, щабоветъ на дружинитъ бъха свързани съ своя линия помежду си и съ щаба на полка. Връзката съ артилерията се поддържаше по три различни посоки. Освенъ това, въ дѣсния участъкъ на полка имаше телефонна връзка направо съ дружината отъ 11-и пех. Сливенски полкъ, въ участъка Буюкъ-ташъ и лѣвия участъкъ — съ наблюдателницата на в. Самодива. Въ дълбочина, щабътъ на полка бъше свързанъ по отдѣлно съ щаба на бригадата, щабоветъ на съседнитъ два полка и нестроевата рота (Михайловска поляна).

Въ цѣлия участъкъ на полка имаше построени 18 станции съ 22 апарата, отъ които 9—„Байо“ и 13—„Фоникъ“, а жица въ употребление: кабель — 75 кlm. и цинкова жица — 32 кlm.

Въ всѣки ротенъ, дружиненъ и полкови участъкъ, имаше построени наблюдателници, всичко на брой 9, отъ които бе-

Наблюдателница на Самодива

тонирана бъде само тая на Йоновъ-камъкъ. Всички наблюдатели имаха добъръ кръгозоръ, особено за своя участъкъ, а най-запазена и със най-добъръ кръгозоръ бъде тази на в. Самодива. Отъ тамъ се наблюдаваше почти цѣлия тилъ на противника.

Бетонирани гнѣзда за картечницитѣ, минохвъргачките и гранатохвъргачките въ участъка — нѣмаше. Картечни гнѣзда въ цѣлия участъкъ имаше построени всичко 41, отъ които само 15 се заемаха.

Минохвъргачни гнѣзда имаше построени 4, отъ които само 3 се заемаха постоянно. А гранатохвъргачни гнѣзда имаше построени всичко 22, отъ които само 14 се заемаха.

Мѣста гдѣто да се подслонятъ пехотни части въ окопитѣ отъ първата отбранителна лини, освенъ построенитѣ заслони — нѣмаше.

Въ участъка на полка, запазени мѣста отъ артилерийски огнь, за разполагане на подръжки имаше: а) въ лѣвия участъкъ — на северъ отъ с. Сборско, въ голѣмия уврагъ, който води началото си отъ гребена на Йоновъ-камъкъ и минава предъ южните поли на масива Рупитѣ, кѫдето цѣла дружина би намѣрила убежище; б) въ дѣсенния участъкъ — въ грамадните долове, които се спушватъ по западните склонове на в. Преслапъ, непосрѣдствено задъ ротната подръжка на този участъкъ.

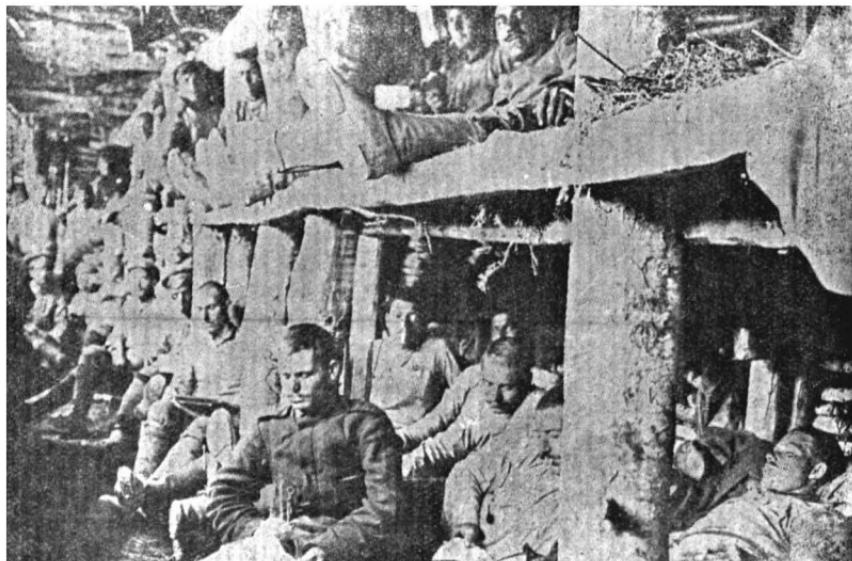
* * *

Участъкътъ на полка бъде подраздѣленъ на два дружинни участъка: лѣвъ и дѣсенъ. Първиятъ, отъ р. Котеръ до в. Борисъ (включително), се заемаше отъ 4 роти, като имаше въ дружинна подръжка още една рота; всичко: 5 роти, 16 картечници, 14 гранатохвъргачки и 3 минохвъргачки, а вто-

риятъ, отъ р. Порой до в. Борисъ (изключително), се заемаше отъ две роти, като имаше въ дружинна подръжка още една рота; всичко: 3 роти, 2 картечници и 2 гранатохвъргачки. Ротитѣ отъ бойната част заемаха предната линия окопи съ наблюдателни и охранителни постове, които при мъгливо и нощно време усиливаха съ междинни и тайни постове. Постоветѣ имаха задъ гърба си, въ солидни закрития, дежурните части — заставитѣ; а въ втората линия окопи, бѣха разположени ротните подръжки. Непосредствено задъ тѣхъ, бѣ разположенъ щабътъ на дружината и дружинната подръжка. По опасните важни пунктове имаха дежурни картечници, които непрекъснато стояха на позиция.

Дружинните участъци отъ своя страна бѣха поддълени: лѣвиятъ на 4 ротни, а дѣсниятъ — на 2 ротни участъка. Наблюдение имаше устроено за всѣка рота по отдѣлно, отдѣлно за дружинните, въ своите участъци и общо за полка на в. Самодива. Близостта на огнените линии, отъ 150—500 м. въ лѣвия участъкъ на полка (с. Сборско—в. Борисъ), прѣчеше премного на разузнавателната служба, обаче, наблюдението бѣше така добро, че нищо не можеше да се скрие отъ погледа. Въ този участъкъ патрулните обиколки бѣха почти невъзможни, предъ телените заграждания. Въ дѣсния участъкъ на полка — р. Порой—в. Борисъ (изключително), огнената линия бѣ далечъ — на повече отъ 1500—2000 метра отъ противника. Противникътъ бѣ окованъ по недостъпните склонове на висотите Буюкъ-ташъ и Караджата, които задъръстватъ долината на река Порой.

Въ лѣвия участъкъ на полка, мѣстата на всички наблюдателни и охранителни постове денемъ и нощемъ, както и на

Заслонъ на бивака „Петрово“

междинните, бъше на линията на окопите на тайните постове, до телените заграждания, а на мяста, и извън тяхъ. А въ дясната участъкъ на полка, за ротата, която заемаше масива Преслапъ,—мястата на постовете бъха на линията на първите окопи, а тази, която заемаша южните склонове на в. Червените води, наблюдалните и охранителни постове, за по удобно наблюдение и охрана, бъха изнесени доста напредъ — отъ 300—500 крачки предъ линията на окопите.

Патрулните обиколки и разузнавания въ този участъкъ, нощемъ бъха възможни. Обаче движение и действие на големи части, товари и картечници бъше невъзможно.

* * *

Грижливо взетите мярки по охраната, наблюдението и връзката въ участъка, както денемъ така също и нощемъ, изключваха всъкаква изненада отъ страна на противника. Охраната денемъ се извършваше отъ постове поставени на мястата, где има добро наблюдение, а при мъгливо и нощно време — се усилваше съ поставянето на междинни и тайни постове. На много мяста, както се каза, — последните бъха изнесени предъ телените заграждания. Всъки единъ отъ постовете бъ солидно построенъ и можеше да издържи ударите на тежки снаряди; въ страни отъ поста бъ направена наблюдателница за часовитъ, но не така солидно — тя запазваше само отъ пушечни изстрили и парчета отъ снаряди. За огледъ на целия неприятелски участъкъ, имаше построена солидна наблюдателница на Кожухъ планина (в. Самодива), дето при ясно и добро време се наблюдаваше целия тилъ на неприятелската позиция.

Таенъ постъ при Порой

Патрулни нападения бъха възможни само въ лъвия участъкъ на полка — с. Сборско — в. Борисъ, обаче бъха много рисковани, поради взетите мърки отъ наша страна, солидното обграждане съ телена мрежа и липсата на достатъчна артилерия и минохвъргачки, които да осигурятъ успѣха му.

Взетите мърки за тревога — обикновена и газова — бъха следните: а) За обикновена тревога, на всѣки човѣкъ отъ поста бѣ дадена пищялка, съ която на първо време ще предупреди съседните постове и дежурната частъ, като подадениятъ сигналъ отъ едного се подема отъ всички. За газова тревога — служеха специални звѣнци, направени отъ артилерийски гилзи и закачени при часовоя на всѣки постъ. Щ като добавка на горните две срѣдства, служеха си и съ църковната камбана въ с. Сборско и то само за лъвия участъкъ на полка.

Въ окопите се пазѣше строгъ редъ. Въ всѣки ротенъ участъкъ имаше назначени дежуренъ офицеръ и подофицеръ, за провѣрка на службата и поддръжане чистотата. Освенъ това, командиритъ на ротитъ, въ неопределено време презъ денонощието, правѣха провѣрки. Въ всѣки участъкъ имаше поставени достатъчно надписи, които опредѣляха участъка на ротата, скритите ходове, кръстопжътищата, мястата, които трѣбва да заематъ стрелците изъ окопите, за да се получи кръстосанъ огънь въ случай на нападение, мястата на картечиците и всички запасни гнѣзда, чешмите, нуждниците, землянките на дружинните и ротни командири и младшиятъ офицери, дружинните превръзочни пунктове и телефонистите.

Снабдяването съ бойни припаси бѣ устроено както следва: освенъ това, което носѣше войникътъ съ себе си, на

Престолонаследникътъ и главнокомандуващиятъ
при 24-и полкъ

позицията имаше складирани още по 50 патрони на пушка, 7,000 патрони на картечница, 20 сряда за гранатохвъргачка, по 125 малки мини за минохвъргачките, по 50 сръдни мини и освенъ носимата отъ всъки войникъ бомба, още 400 бомби за дружинния участъкъ с. Сборско — в. Борисъ и 100 бомби — за участъка Преслапъ. Въ нишите изъ окопите на с. Сборско, вследствие на това, че почвата бъше много ронлива и влагна, не се държеха бойни припаси, а такива имаше при ротните и взводни застави. Обаче, предвидено бъ, щомъ настъпи пролетта и влагата се премахне, да се поставятъ и въ тъхъ

Сигналните пистолети въ полка бъха съвършено недостатъчни. Полагаха се около 65 пистолета, а имаше само 15. Патроните за тъхъ се държеха при землянката на ротния командиръ, у когото бъ и единствения пистолетъ.

Шансовъ инструментъ (возимъ) изъ позицията имаше достатъчно—толкозъ, колкото свободните хора отъ охраната да могатъ да работятъ.

Вързката съ телефонната мрежа, поради липса на жица за подновяване на скъсаната, недостатъчното число нови апарати и оскъдността на елементи, бъше несигурна и трудна. Линията изъ участъците бъ добре запазена—минаваше по ходовете. Но тази отъ дружината при с. Сборско, до щаба на полка, понеже минаваше по стръмния и скалистъ скатъ на „Рупите“, бъ изложена много на артилерийската стрелба. По късно, когато презъ „Червените води“ се направи ходъ до с. Сборско, презъ нея се прекара и нова жица.

На позицията бъха взети следните здравни мярки: скривалищата на войниците бъха построени дълбоко въ земята; всички войници лежаха на нарове, настлани съ папратъ или букова шума. Чистотата се пазеше. Влага имаше достатъчно, защото самата почва пропущаше. Въпреки всички взети мярки (обличане скривалищата съ дъски или дървета, направа на дюшемета и канавки) това зло не можа да се избегне: едно, защото положението на скривалищата бъше северно, а друго, защото бъха вкопани дълбоко въ земята и натрупани много съ камъни и пръстъ.

За ловене мишки, войниците сами си правеха първобитни капанчета и съ тъхъ си служеха твърде много.

Вода — по цялата позиция се пиеше отъ построените за тази цел чешми, числото на които превишаваше петнадесет. Храна—войниците я получаваха всъкога топла; кухните бъха устроени непосредствено задъ ротните подръжки, въ солидно зазидани подслони.

Пълно обезвъзстане на войниците отъ позицията ставаше следъ смъната нъ дружината отъ бойната линия. На стана на полковата подръжка бъше построена баня за окъпване и дезинфекционни бурета за изпарване на дрехите. Тука бъ уредена и голъма пералня съ тридесет корита за пране. Сапунът всъкога бъше недостатъченъ: отпускаше се твърде малко, а пъкъ полка нъмаше възможност да си набави.

Землянки на конярите на връхъ Дидоникъ

Идването на външни лица на позицията и излизането отъ нея на когото и да било, безъ позволение, бъ строго забранено.

Презъ зимния сезонъ, срутването на окопитѣ бъше нѣщо обикновено. Много трудъ и енергия на войниците се хабѣше за подържане въ изправностъ окопнитѣ работи.

Огньове — на позицията дене не се кладѣха; всички си служеха съ приготвения още отъ есенята дървенъ кюмуръ.

Смѣната на частите отъ бойната линия ставаше всѣкога ноще; участъците се предаваха на новата частъ, съ най-голѣми подробности, при най-голѣма тишина и предпазливостъ.

* * *

Относително начина за действие въ лѣвия участъкъ, практиката бѣ установила следното:

а) При ненадейна неприятелска атака, щомъ това стане известно, охраняващите части подаватъ сигнала тревога. Постовете, състоящи се отъ 6—8 човѣка, заематъ позицията и съ бомбенъ и пушеченъ огънь се стремятъ да задържатъ противника, задъ теленитѣ заграждания, докато пристигнатъ дежурните части, за да ги подкрепятъ. Въ този моментъ, дежурните картечници, безъ да чакатъ заповѣдь, откриватъ огънь, а тѣзи при дежурната частъ, бѣрзо излизатъ, заематъ мястата си и подържатъ съ огъня си застрашениетъ мяста. Ротните подрѣзки веднага застававатъ въ готовностъ и действуватъ въ посока, която командирътъ на ротата укаже (естествено — къмъ най-застрашения пунктъ) и то само въ случай, ако постовете и дежурните части не успѣятъ да прогонятъ или спратъ противника. Ротниятъ командиръ и дежурниятъ по

окопитѣ офицеръ, веднага искатъ помощта на артилерията по телефона и съ сигнали ракети. Ако атаката на нѣкой пунктъ е успѣла и противникъ сполучи да навлѣзе изъ окопитѣ, то командирътъ на ротата ще си послужи и съ последното срѣдство — да го контрѣ-атакува и прогони съ щуромовитѣ групички. Ако той не е въ състояние да направи това, бива подпомогнатъ отъ дружинната подрѣжка. Гранатохвъргачкитѣ и минохвъргачкитѣ, веднага, безъ да чакатъ заповѣдь, даватъ преграденъ огънъ къмъ застрашения участъкъ.

б) При подготовкана неприятелска атака, начинътъ на действията е сѫщиятъ, само че охраняващите части, както и подрѣжкитѣ, стоятъ скрити въ скривалищата си, и щомъ се премѣсти неприятелския барабаненъ огънъ, веднага заематъ мястата си и посрѣщатъ противника, а артилерията, гранатохвъргачкитѣ и минохвъргачкитѣ, които следятъ този бой, даватъ веднага преграденъ огънъ. Полковитѣ подрѣжки, въ единия и другия случай, действуватъ по заповѣдь.

Силата на фронталната и флангова отбрана, до колкото теренътъ позволява, бѣ организирана по начинъ такъвъ, че да може съ възможно по-малко сили да се брани участъка, да има огнева връзка между съседнитѣ части и подпомагане съ фланговъ огънъ. Нѣма ротенъ участъкъ, който да не може да се обстреля отъ съседния участъкъ съ фланговъ пушеченъ, а най-вече — картеченъ огънъ.

Отъ лѣво на дѣсно: Пор. Златковъ Щ., Подпор. Богатовъ Т., Пор. Василевъ В., Пор. Бронзовъ И., Подпор. Савовъ Н., Кап. Николовъ Ст., командиръ на 4-а к. р., — офицери отъ 3-а дружина

Уговорени знаци за преграденъ огънъ, освенъ ракетитъ, бѣха и камбаненъ звънъ и картеченъ огънъ, даденъ последователно на три пъти отъ картечницата на в. Борисъ. Ракетни сигнали за искане на преграденъ огънъ се даваха отъ всъки ротенъ участъкъ, като се подематъ и отъ дружинните участъци. Предъ фронта на лъвия подучастъкъ на полка, можеха да дадатъ преграденъ огънъ: Преслапскиятъ полски батареи (5 орждия), гаубичната — на Рупитъ (3 орждия) и двете планински орждия на в. Кожухъ — всичко на брой 10 орждия, на единъ фронтъ отъ 3 км. — преграда съвършено слаба. Въ дъсния подучастъкъ на полка можеха да съдействуватъ само две планински орждия „Шкода“ отъ в. Ковиль.

Редовни донесения се правеха 5 въ деновонощието: Въ 2 и 8 часа пр. пладне, въ 2 и 8 ч. сл. пл. — за положението; въ 5 ч. сл. пл. — за оржжието, бойните припаси и извършената работа, а извънредни — следъ всъко случило се важно събитие.

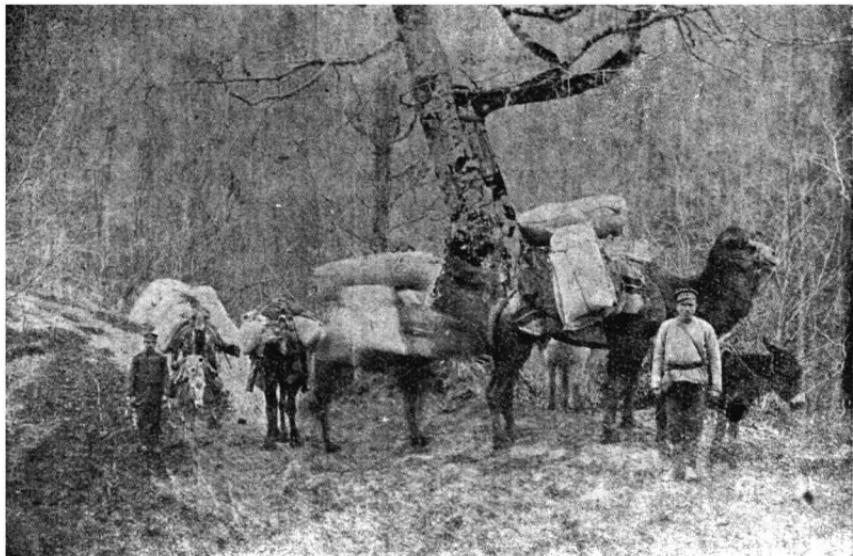
Отвозването на ранените бѣ уредено по следния начинъ: всички ранени получаватъ първа медицинска помощъ, за лъвия подучастъкъ на полка — въ с. Сборско, а тѣзи въ дъсния подучастъкъ — при ротитъ си. Евакуирането на ранените, тежко и леко, презъ деня, отъ лъвия подучастъкъ на полка, бѣше невъзможно; тѣ оставатъ въ дружинния превързоченъ пунктъ. Щомъ настѫпи нощта, леко ранените се изпращатъ сами, а тежко ранените — се пренасятъ на носилки отъ санитарите при дружината, на половината път между с. Сборско и щаба на полка, дето биватъ посрѣщани отъ други санитари на почиващата дружина, които пренасятъ ранените до превързочния пунктъ при щаба на полка.

Прехраната бѣ устроена както следва: мѣстата на кухните за всички роти въ предната линия бѣха непосрѣдствено задъ участъка на ротата, въ добри и солидни закрития, въ нѣкоя гънка на мѣстността. Безразлично бѣ времето за раздаване на храната, защото движението ставаше по ходове и не забелязано. Само въ дъсния участъкъ на нѣкои постове се даваха продукти и тѣ сами готвѣха храната. Всички получаваха закуска и два пъти топла храна презъ деновонощието.

* * *

Нека да хвърлимъ и единъ погледъ върху противника. Позицията му бѣ укрепена не по-зле отъ тая на полка, съ единъ, два или три реда окопи, обградени съ 3—4 реда телени мрежи. Фланкиращи картечни гнѣзда имаше по всички издадени жгли.

Дейностъ: — Пехотата се държеше всъкога будна, на щрекъ и винаги заядлива съ стрѣлбата си. Дѣбре охраняваше. Съ картечниците, много нахалничеше и непрекъснато стрѣляше, макаръ и безъ цель. Минохвъргачите имъ проявяваха голѣма дейностъ; не се минаваше денъ да не пуснатъ по разни посоки по нѣколко мини, а най-вече по посока на нашата срѣдна минохвъргачка.

Обозъ отъ камили

Патрули не се забелязваха: — въ това отношение бѣха напълно пасивни.

Артилерията му проявяваше особена деятелност, както дене, така и ноще. Не пропушташе никой путь да отговори на единъ нашъ снарядъ съ петдесетъ. Подържаше обезпокоителънъ огънь постоянно, а често и разрушителенъ по в. Борисъ и дружиннитѣ подръжки при с. Сборско. Главнитѣ посоки, по които стреляше бѣха: връхъ Борисъ, Канарака при с. Сборско, подръжкитѣ и минохвъргачкитѣ.

Особено застрашено мѣсто, по нашата позиция на лѣвия участъкъ, бѣше в. Борисъ. Съ заемането и затвърдяването на него, противникътъ би осигурилъ владението на цѣлия участъкъ и би предизвикалъ оттеглянето ни, на втората отбранителна линия.

Употреблението отъ страна на противника сигнални зна-
кове, освенъ бѣли ракети за освѣтяване на мѣстността, не
бѣ забелязано. Служеше си много съ телефона, изведенъ на
много мѣста въ предната линия окопи.

При това разположение и при тоя характеръ на противника, командирътъ на 24-и полкъ, въ случай на настѫжение предполагаше да действува както следва:

Понеже фронта предъ дѣсния участъкъ на полка бѣ
мжно достженъ и действия отъ голѣмъ размѣръ не можеше
да се развиатъ, то всичко, което ще се каже важи за неприя-
телския участъкъ — Караджаката—р. Котеръ, стоящъ непосрѣд-
ствено предъ лѣвия участъкъ на полка:

а) лесни и трудни мѣста за атакуване въ този участъкъ
нѣмаше. По цѣлати линии, най-важния участъкъ е в. Карап-

Зименъ изгледъ на в. Кожухъ отъ къмъ Орловитъ чуни

джата, а следъ него, високото плато, предъ дъсния флангъ неприятелските окопи. Съ една дума—двата фланга на позицията, които бѣха добре защитени отъ западъ съ непристъпни склонове, а отъ изтокъ съ коритото на рѣка Котеръ и съ гребена на Кожухъ. Тукъ имаше две планински и едно полско орждие, които не се обаждаха, а чакаха удобенъ моментъ.

Не заети и не укрепени мѣста предъ фронта — противникътъ нѣмаше. По цѣлото протежение теленитъ му заграждания бѣха отъ по три реда желѣзни рогатки, а предъ Караджата, най-опасниятъ пунктъ — четири реда.

За скрити, безопасни подстъпи за пехотата, а особено за артилерията и дума не можеше да става. Атаката тукъ бѣ възможна само при добра и продължителна артилерийска и минна подготовка, като пехотата има за изходно положение първите си отбранителни окопи.

Удобни мѣста за фланкиране позицията му имаше: а) на гребена на Кожухъ, надъ наблюдателницата „Самодива“, макаръ и мѣжно достѣжно, но все пакъ възможно за планински орждия и б) на в. Ковилъ — съ тежки или леки гаубични орждия. Съ пехотенъ и картеченъ огънь, можеше да се фланкира позицията му само отъ гребена на Кожухъ, на който и безъ това имаше поставена картечница съ едно пехотно отдѣление.

Действията на полка отъ 1-и януари до 14-и септемврий 1918 год.

Огнева, патрулна и въздушна борба на полка презъ пролѣтнитѣ и лѣтни месеци.

Презъ месецъ януари не се развиха особени действия, както отъ наша страна, така и отъ страна на противника. И дветѣ страни подържаха постоянно пушечна, картечна, минна и артилерийска стрелба, съ цель да се прѣчи на фортификационното засилване на позициите. Отъ време на време, противникътъ предприемаше кратки огневи нападения или разрушителенъ огънь съ батареитѣ си по нашите постройки. Особено нервно противникътъ откриваше артилерийски огънь, когато стреляше нашата срѣдна минохвъргачка. Въздушната дейностъ на противника бѣ съвършено слаба, навѣрно поради това, че времето бѣше непостоянно и лошо.

По-голѣмата частъ отъ времето, особено въ лѣвия участъкъ, полкътъ употреби въ укрепяване на позицията: било за да възобнови срутеното отъ дѣждоветѣ и снѣговетѣ, било за да направи нови заслони за бойните ядра и постовете. Частитѣ, които почиваха (полковата подръжка) работѣха рогатки и тилния путь Дидоникъ—Блатецъ—с. Мрежечко.

Презъ този месецъ се формираха и изпратиха при щаба на бригадата да се обучаватъ щурмови групи.

Полкътъ изгуби единъ убитъ и 3-ма ранени.

* * *

Презъ февруари бойната дейностъ и отъ дветѣ страни бѣ също така съвършенно слаба. Патрулни действия и отъ дветѣ страни не се предприеха. Обезпокойтеленъ огънь — артилерийски, миненъ, картеченъ и пушченъ — слабо се подържаше. Като изключение, на 27-и, неприятельтъ хвърли 150 снаряда по върха Борисъ. Въздушната дейностъ презъ този месецъ бѣ по оживена отъ страна на противника; отъ наша страна прелитането на самолети бѣше рѣдкостъ.

Полкътъ продължаваше фортификационното усиливане на позицията. Полковата подръжка продължи направата на тилния путь Дидоникъ—Блатецъ—Мрежечко; работѣше рогатки и ги пренасяше въ участъците, приготовляващие и материалъ за заслони.

Презъ този месецъ полкътъ изгуби: 3-ма убити и 6 ранени.

*

Презъ месецъ мартъ, противникътъ стана по заядливъ; пушечната му, картечна, минна и артилерийска стрелба се засили, особено ноще, макаръ че стрелбата му бѣ безъ резул-

Офицери и чиновници отъ полка

татъ. Дене, както и по рано, се размѣняха само единични пушечни и картечни изстrelи. Противникътъ усилено работѣше фортификационни постройки и телени заграждания. На важните мѣста, телената му мрежа достигна до 5 реда желѣзни козли.

Отъ наша страна се предприеха 2 патрулни разузнавания. Въ първото—10 щурмоваци отъ 12-а рота настѫпиха по гребена на Кожухъ, къмъ долината на Мѣгленица, съ цель да събератъ сведения и ако могатъ, да заловятъ нѣкой неприятелски войникъ. Събранитѣ сведения отъ щурмовацитѣ дадоха ясна представа за мѣстото на наблюдателницата и времето на заемането ѝ, но поради откритата мѣстностъ, не можаха да заловятъ неприятелски войникъ. Второто нападение се предприе отъ 4 човѣка, съ цель да изненадатъ и да разгонятъ строящите телени заграждания на в. Караджата. Възползвуванъ отъ мѣглата, патрулътъ се втурна къмъ работящите сърби, нападна ги съ бомби, разгони ги и донесе една неприятелска пушка и една каска.

Продължи се усилено усъвършенствуването на укрепленията, направата на тилния путь, на рогатки, на строителенъ материалъ за заслони и пр.

Този месецъ полкътъ не даде нито една жертва, имаше само двама ранени.

*

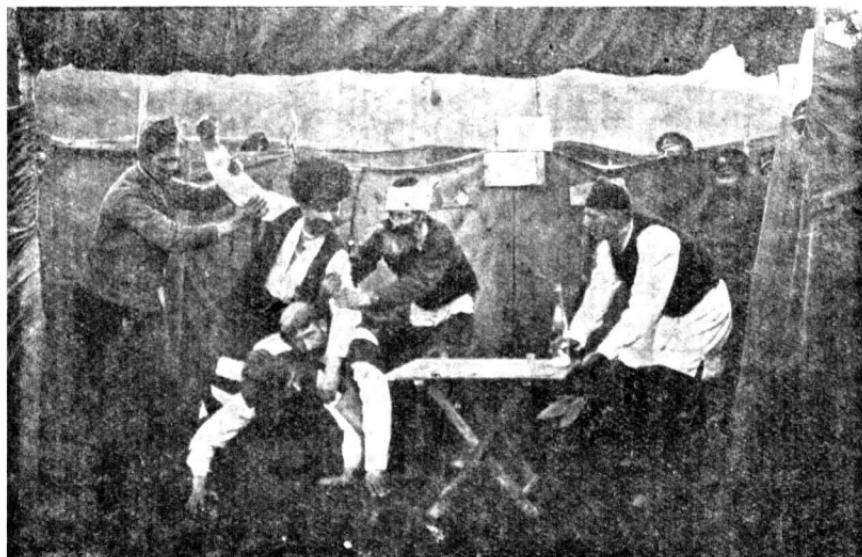
Презъ месецъ априль, противникътъ стана още по заядливъ. Стрелбата му, съ цель да прѣчи на фортификационните работи се засили твърде много, особено нощно време, когато

работата на позицията е въ пълния си разгаръ. Най-много бъ разточителен въ стрелбата съ мини по лъвия участъкъ (в. Борисъ — р. Котеръ), а така също и въ артилерийската стрелба насочена главно по скривалищата и телените мрежи на в. Борисъ. Отъ наша страна стрелбата бъше по умърена. Стреляше се според нуждата, когато имаше цели или когато бъха дадени задачи да се разрушават минохвъргачки гнъзда или заслони.

Особени пехотни действия отъ наша страна не се предприеха. Отъ страна на противника заслужава да се отбележи следващето: на 19-и априлъ къмъ 7 ч. сутринта противникътъ откри ръдъкъ артилерийски фронтъ на лъвия участъкъ. Следъ малко, поде и картеченъ огънь—въроятно сигналъ, по който артилерията имъ съсръдоточи и усили огъня си по нашитъ предполагаеми мяста на бойнитъ ядра. Въ този моментъ се забелязаха нѣколко малки неприятелски групи отъ по 3—4 човѣка да изкачатъ отъ окопите си и да се насочватъ къмъ канарата предъ с. Сборско. Подобни групички наизкачаха около 10. Въ сѫщия моментъ, още по въ дѣсно, се забеляза настѫплеие на други неприятелски групички. По всичко личеше, че неприятеля си е задалъ за цель да заеме по нѣкакъвъ начинъ Канарата предъ селото, пунктъ доста важенъ и пакостенъ за него. Обаче желанието му бѣ осуетено още отъ началото. Забелязанъ на време и обстрелянъ съ артилерийски, миненъ и картеченъ огънь,

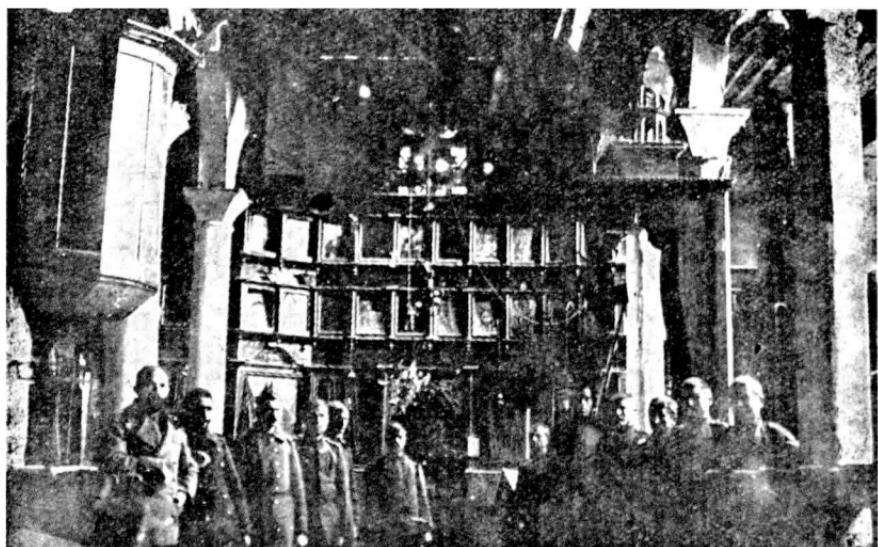
Подполк.
Кирпиковъ
к-ръ 1-а дружина

Войнишка забава

противникът бъ прикованъ на мястото и едва ли нѣкой щѣше да се заврне обратно, ако въ този моментъ не бѣ паднала мъгла, която го спаси отъ безизходното му положение.

И презъ този месецъ се положиха голѣми усилия за да се почистятъ и възстановятъ разрушениетъ укрепления и да се усилиятъ здравитъ. Полковата поддръжка продължи работата отъ предидущитъ месеци и произвеждаше занятия. Въздушната дейностъ отъ страна на противника се оживи още повече; отъ наша страна—почти никаква. Този месецъ полкът изгуби: убити—1 офицеръ и 1 войникъ, ранени—2-ма офицери и 10 войника.

Черквата на Сборско

*

Презъ месецъ май, противникът стана не само по заядливъ, но и по активенъ, особено къмъ края на месеца. Почти всѣки денъ изхвърляше маса снаряди по лѣвия участъкъ. Огънътъ се насочваше главно противъ двата издадени пункта—Канарака предъ Сборско и в. Борисъ. Отъ наша страна, продължаваха да бѣдятъ сдържани въ стрелбата. Стреляше се само по необходимостъ: при нападение или когато се изпълняваха задачи. За отбелязване сѫ следующитъ пехотни действия на противника:

На 28-и май къмъ обѣдъ, противникът се нахвърли яростно, съ артилерийски и миненъ огънь, по участъка в. Борисъ—Сборско. Най-чувствителенъ бѣ огъня му по върха Борисъ. Къмъ 3 ч. сл. пл. (15 ч.), паднаха повече отъ 1185 разнокалибрени снаряди и 54 тежки мини. За пръвъ пътъ на позицията се почувствува страниченъ огънь на батарея отъ къмъ изтокъ,

отъ участъка на 45-и полкъ. Огънътъ продължи до късно презъ нощта, но съ по-малка яростъ. Въ 11 ч. и 20 м. (23.20 ч.) презъ нощта, неприятелът нападна съ две щурмови групи в. Якимъ. Нападението бѣ открито отъ секрета на време, посрещнато съ огънъ и следъ 35 минутенъ бой, щурмовите групи бидоха отхвърлени назадъ.

На 29-и противникътъ продължи обсъйването на позицията съ снаряди Този денъ той хвърли повече отъ 3200 снаряди и 75 мини изключително по участъка на в. Борисъ — Якимъ. Къмъ 11 ч. и 10 м. пр. пл., неприятелски разузнавачи се опитаха да приближатъ до най-много обстреляниятъ пунктъ Якимъ, но обстреляни отъ нашата артилерия, бидоха разгонени, като оставиха двама убити. Ясно бѣ, че противникътъ имаше за цель да заеме издадениятъ напредъ пунктъ Якимъ.

На следующия денъ, 30-и, артилерийската стрелба почна съвсемъ рано, макаръ и не така силно, както предидуния денъ. Къмъ 3 ч. пр. пл. значителна неприятелска група нападна най-крайния лѣвофланговъ постъ, на р. Котеръ. Постътъ посрещна съ готовностъ нападението и го отби, като нанесе голъми загуби на нападателитѣ. Разсърденъ отъ този неуспѣхъ, противникътъ, къмъ 8 ч. пр. пл., усили артилерийската стрелба и къмъ 3 ч. сл. пл. (15 ч.) я превърна въ барабанна. Къмъ 4 ч. сл. пл. (16 ч.) неприятелътъ откри внезапно минна, картечна и пушечна стрелба, като не се готвѣше да предприеме нѣщо. Обаче, огънътъ на нашите батареи го принуди да се откаже отъ намѣрението и скоро следъ това огънътъ зетихна по цѣлия фронтъ.

Презъ нощта въ 12 ч. и 15 м. (24.15 ч.), обаче, противникътъ откри обезпокоителенъ огънъ по цѣлия лѣвъ участъкъ. Къмъ 4 ч. сутринта, огънътъ се засили и неприятелски групи се озоваха предъ нашите телени заграждания на Канарата при Сборско. По сигнала, подаденъ на време отъ секрета, бѣ откритъ огънъ и нападението осуетено. Противникътъ продължи презъ цѣлия денъ да обстреля позицията съ артилерийски и миненъ огънъ, и вечеръта къмъ 9 ч. една негова рота, по фронтъ около 300 крачки, се насочи къмъ Канарата при с. Сборско, въроятно съ цель да заеме това място. Разви се борба, въ която противникътъ бѣ прикованъ на 30—40 крачки предъ телената мрежа и най-после бѣ принуденъ да се разбѣга. Боятъ продължи всичко 40 м. Противникътъ претърпѣ грамадни загуби. Цѣла нощъ се чуваха охкания и пренасяне на убити и ранени.

Въпрѣки голъматата си предприемчивостъ, противникътъ нѣма никакъвъ успѣхъ.

Разрушенията, които нанесе на позицията бѣха твърде голъми, но защитниците положиха неимовѣренъ трудъ за да поправятъ и затвърдятъ още повече участъка си.

Въздушната дейностъ и този месецъ бѣше доста оживена.

Презъ този месецъ, пристигна материалната частъ на 4-а картечна рота, която веднага се въоръжи.

Презъ месецът полкъ изгуби: убити—5 войника и ранени—1 офицеръ и 18 войника.

* * *

Презъ м. юни, противникътъ продължи да изпитва отбранителната стойност на участъка на полка и бдителността и храбростта на защитниците му, въроятно съ цели за единъ възможенъ пробивъ. Въ дъсниятъ участъкъ, неприятельтъ се опитваше да напада отдълни постове. Дейността на артилерията му обаче бѣ по слаба. Забеляза се размѣстване на батареи и оръдия. Това обстоятелство показваше, че се отнематъ батареи, за да се групиратъ другаде нѣкѫде.

Отъ наша страна, по-голѣма дѣйност прояви минохвъргачния взводъ, който бѣ усиленъ съ една тежка минохвъргачка и се поставиха 2 платформи за кръгова стрелба. На 2-и,

Пренасяне на 3-а картечна рота отъ Михайлова поляна на бивака при Червенитѣ води

едно нападение върху три наши поста на Червенитѣ води бѣ отбито съ огънь отъ единъ нашъ патрулъ. На 3-и сѫщиятъ патрулъ, като провѣряваше предъ бойнитѣ постове, натъкна се на щурмови групи, които се готовѣха да нападнатъ. Патрулътъ, макаръ и малочисленъ, успѣ лесно да прѣсне групите.

На 21-и въ 3 ч. сутринята, една щурмова група предприе разузнаване къмъ Сборско. Вечерята къмъ 12 ч. (24 ч.) противникътъ предприе демонстрация съ една малка група въ една посока; други две голѣми групи, ненадейно нападнаха лъвофланговия участъкъ при село Сборско. Противникътъ бѣ откритъ на 15 крачки отъ теленитѣ мрежи. Борбата трая 30 минути; обхванатъ съ пушченъ, картеченъ и бомбенъ

огънъ, следъ като претърпѣ голъми загуби, той се оттегли. Каскитѣ, пушкитѣ, единъ пистолетъ и единъ уредъ за хвърляне на ржчни гранати, както и локвите кръвь, които се намѣриха на мястопроизшествието свидетелствуваха за претърпѣните загуби.

Въздушната дейност на противника този месецъ се усили още повече. Не минаваше денъ да не летятъ неприятелски самолети, било да разузнаватъ, било да корегиратъ стрелбата, било да бомбардиратъ. Полкът успѣ да възстанови разрушенията отъ неприятелската стрелба. Този месецъ, полкът почна да строи междинната преградна линия между първата и втората отбранителни позиции, така както е показано на крокито (Отдѣлно приложение).

Презъ този месецъ излѣзоха отъ строя 11 души ранени.

* * *

Презъ месецъ юлий, огневата борба и щурмовитѣ нападения бѣха по-умѣрени. Една отъ причините за това бѣше голъмата горещина и върлуващата испанска болестъ. Противникътъ предприе на 7-и и 16-и юлий, безъ никаква огнева подготовка, нападение по на единъ отъ постовете на лѣвия и дѣсния участъци, фактъ, който показваше, че частъ отъ огневитѣ срѣдства на противника сѫ премѣстени другаде.

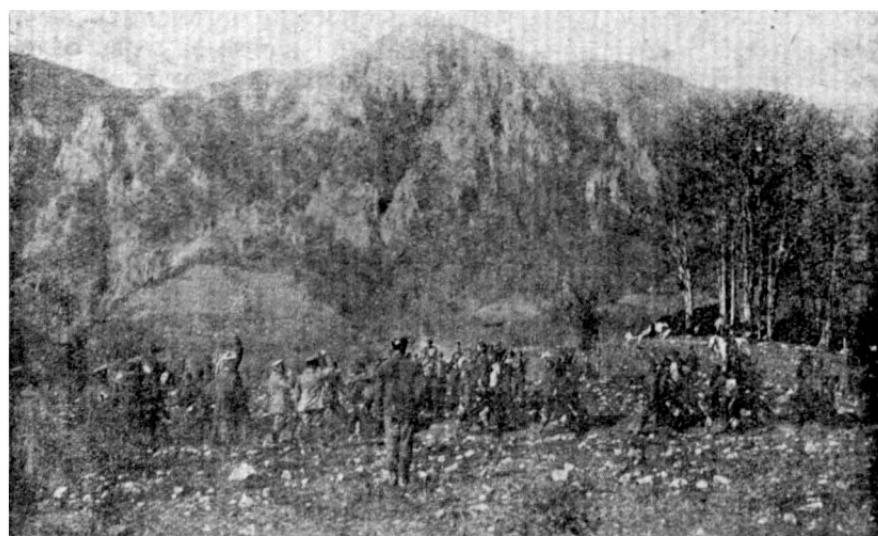
Група офицери отъ полка

Отъ наша страна, освенъ разузнаване, не се предприе нищо друго. И дветѣ страни се възползваха отъ затишието да си усъвършенствуватъ позициите.

Въздушната дейност на противника къмъ нашия тилъ се усили твърде много; отъ наша страна—никаква. Презъ този месецъ полкътъ изгуби: 2-ма убити и 16 ранени.

*

Презъ месецъ августъ както отъ наша, така и отъ неприятелска страна, дейността бѣше съвършено слаба. Предприетитѣ отъ противника на 15-и, 20-и и 31-и щурмови нападения съ разузнавателна цель, бѣха предугадени и осуетени на време. Артилерийската дейност и отъ дветѣ страни, така също, бѣ твърде слаба. Заядливостъ нѣмаше въ стрелбата. Разточителностъ въ снаряди, както по-рано нѣмаше. Стреляше се само по предизвикателство. Забеляза се размѣстване нача-

Връщането на 1-а дружина къмъ полка — Преслапъ

сти въ тила на противника, движение на кола и камиони — много по-усилено, появиха се много нови биваци старателно, маскирани. На самата позиция, противникътъ работѣше усилено. Теленитѣ заграждания, отъ 3 реда, достигнаха на нѣкои място до 5 реда. Всичко това даваше да се разбере, че се приготвлява нѣщо отъ негова страна.

Отъ наша страна, така също, затишието се използува за да се усъвършенствува позицията, която доби този видъ, който е показанъ на крокитѣ. (Отдѣлно приложение). Презъ този месецъ полкътъ изгуби 3-ма убити и 7 ранени.

*

На 2-и и 3-и септемврий, противникътъ предприе щурмови нападения малко въ по-широкъ размѣръ, навѣрно съ разузнавателна цель — залавяне пленници, обаче и този путь, намѣренията му бѣха осуетени. Следъ това настана затишие.

Затишие предъ буря.

На 4-и септемврий се забеляза смѣна на частитѣ у противника. Сърбитѣ, които заемаха окопитѣ, бѣха замѣнени съ чернокожи и бѣлокожи съглашенски войски.

Наблюденията даваха да се разбере, че предъ участъка на дивизията става прииждане на нови и смѣна на стоялите дълго време въ окопитѣ части и че противникътъ готови нападение на нѣкои пунктове.

Полкътъ, отъ 1-и до 14-и септемврий изгуби: 1 убитъ и 4-ма ранени.

ЩАБЪТЪ НА ПОЛКА:
Полковникъ Дрѣнски, Сан. подполковникъ Чилингировъ, Поручикъ Йовчевъ, и Пор. Георгиевъ Ап.

Пробивът на Добро поле

Общо положение. Положението на южния фронтъ на 14-и септемврий. Действията на 15-и септемврий. Боятъ на 16-и септемврий.

Между това, докато нашите войски водеха позиционна война и отбиваха атаките на съглашенските войски въ Малкото кралство, германски, австро-унгарски и наши войски, разбиха съвършено руските и ромънските войски на източния фронтъ. Почти цяла Румъния, Полша и други руски земи паднаха въ ръцете на съюзниците. Поражението предизвика революция въ руската войска. Императорът бъде свален и провъзгласена република, която поиска миръ и той бъде сключен въ Брестъ-Литовскъ, на 3-и мартъ. По тоя миръ — Полша, Литва, Естония и Курландия се отделяха.

Изоставена сама на източния фронтъ, Румъния се принуди да иска миръ, който се сключи на 7-и май въ Букурещъ. По тия миръ — България си вземаше назад южна Добруджа, а северна Добруджа оставаше временно въ общо владение на съюзниците и съдбата ѝ щеше да се определи следъ окончателния миръ.

За съжаление, тия блъскави военни успехи на централния съюзъ бъха помрачени отъ другъ големъ успехъ на съглашенето — Успехът му да привлече на своя страна въ войната Съединените Американски щати — държава съ сто милиона население и съ неизчерпаеми сърдства.

Германската главна квартира, пролѣтъта презъ мартъ, предприе на западния фронтъ офанзива съ цель да нанесе решителен ударъ, преди да пристигне американската войска. Офанзивата, успѣшила въ началото, бърже се източи и прекрати. Положението изглеждаше безнадеждно. Населението и войската въ Централния съюзъ не виждаше никакъвъ изходъ отъ войната. Недостигътъ на хлъбъ и първични материали вземаше големи размѣри и ставаше обезпокоителенъ. Появиха се недоволства у моряците и войниците въ Германия. Дезертиранията взеха застрашителни размѣри.

Съглашенците, напротивъ, се окуражиха отъ идването на американците. Тѣ вече не искаха да чуятъ за миръ. Напротивъ, решиха да атакуватъ непрекъснато и ненадейно въ разни времена на разни места, за да изтощаватъ противника и да не му даватъ възможност да отдѣли и събере части за подвижна война.

На 6-и августъ, започна атаката на западния фронтъ въ посока на Мондидие. Германците бъха изненадани и отстъ-

пиха въ голъмо безредие, като оставиха въ ръцетѣ на неприятеля много пленици и мътерияли. Едва германцитѣ успѣха да устроятъ преграда на това настѫжение и съглашенцитѣ на 17-и августъ предприеха офанзива въ посока на Лаонъ. И тукъ, изненадани, германцитѣ отстѫпиха почти безъ бой на 15 км. Веднага следъ това, на 21-и августъ, англичанитѣ атакуваха въ посока на Арасъ и принудиха германцитѣ да отстѫпятъ на 8 км. Германцитѣ се принудиха да напуснатъ цѣлата първа укрепена линия и да отстѫпятъ на позадната укрепена зона, наречена „Хинденбургъ“. Това отстѫжение се завърши на 7-и септемврий. Поставени въ крайно трудно положение, германцитѣ изтеглиха всичко каквото можеха отъ другитѣ фронтове, за да засилятъ западния.

Отъ македонския фронтъ изтеглиха почти всичките си войски. Останаха само щабовете на групата армии, на 11-а армия и на корпусите, и само 362-а дивизия и нѣкои дребни части.

И така, на Македонския фронтъ, всичката тежестъ падна върху българската армия, която, следъ оттеглянето на германските части, представляваше една тънка линия отъ рѣка Шкумба до Струма безъ никакви резерви.

Съглашението се възползува отъ тая слабостъ на Македонския фронтъ и реши да направи пробивъ въ него.

* * *

Нашите войски въ това време имаха следващия съставъ и разположение: (Сх. № 32, стр. 418).

1) Група армии на генералъ фонъ Шолцъ, състояща се отъ: 11-а германо-българска армия, въ състава на която влизаха: а) 62-и корпусъ, на който само щабътъ бѣ останалъ германски, а частите му бѣха нашите — сборната, 6-а и 1-а дивизии; б) 61-и корпусъ, на който само щабътъ и 302-а дивизия бѣха германски, а останалите му части бѣха нашите 4-а и 2-а дивизии. Най-после, въ армията влизаше независимо отъ корпусите и нашата 3-а Балканска дивизия и десетъ дружини съ 106 картечници армейски резервъ.

2) Нашата 1-а армия, състояща се отъ нашите 5-а, пленинската и 9-а дивизии и 1-а бригада отъ 11-а дивизия. Освенъ това, — резервъ на армията, отъ седемъ дружини и 56 картечници.

3) Нашата 2-а армия, съставена отъ нашите 11-а, 7-а и 8-а дивизии и резервъ — 12 ордия.

4) Независима отъ армиите бѣ 10-а дивизия.

Нашите армии броеха 253 дружини, 2710 картечници, 1217 ордия и 26 ескадрона.

Армиите бѣха разположени:

XI-а армия, отъ рѣка Шкумба въ Албания — до в. Мала Рупа на Кожухъ-планина.

1-а армия, отъ Мала Рупа — до в. Висока чука на Бѣласица.

2-а армия, отъ Висока-чука — до рѣка Анишиша (Анжета). 10-а дивизия отъ р. Анишиша — до устието на Струма.

Съглашенската армия срещу насъ се състоеше отъ французка, английска, сръбска и гръцка армии и италиански отрядъ. Тя броеше 321 дружини, 3212 картечници, 1536 орждия и 40 ескадрона (Сх. № 32).

Въ момента на настъплението, съглашенската армия бѣ се силно укрепила срещу нашата армия и освенъ това, бѣ съсрѣдоточила срещу мѣстото на пробива — Добро поле — една ударна група, съставена отъ 1-а срѣбъска армия (три дивизии), 2-а срѣбъска армия (три дивизии), 122-а и 17-а колониални французки дивизии, срѣбъската конна дивизия и 40 тежки батареи.

Ударната група трѣбваше да направи пробивъ между височините — Соколъ и Петреникъ, на широчина 9 кlm. Той участъкъ се заемаше отъ лѣвия флангъ на 1/8 бригада (2-а дивизия) и дѣсния флангъ на 3-а дивизия (29-и полкъ). Той не можеше да бѫде подкрепенъ, нито отъ 2-а, нито отъ 3-а дивизия, защото 2-а отбраняваше единъ фронтъ отъ 30 кlm.,

СХЕМА № 32 РАЗПОЛОЖЕНИЕ НА СИЛИТЕ ПРЕДИ ПРОБИВА 1918 год.

а 3-а—два пъти повече. Всички сили на дветѣ дивизии бѣха разпределени по бойния фронтъ и едва стигаха да носятъ безсмѣнно наблюдателната и охранителна служби. При това, германското началство, като смѣташе планинските позиции естествено силни, дори непристижни и атаката въ тая посока не вѣроятна, не направи нищо сѫществено, нито за доброто укрепяване на казаната позиция, нито взе мѣрки за отбиване на пробива. Въпрѣки донесенията на българските начальници за готвящия се ударъ, то не засили резервите въ застрашения участъкъ, които бѣха всичко 5 дружини и 8 орждия корпусна поддръжка, разположени на 18 кlm. задъ бойната линия, и 10 дружини армейски резервъ, който бѣ на 26 кlm., и най-после 7 дружини и 6 орждия въ Прилепъ — на 50 кlm. отъ бойната линия.

При тѣзи условия, не бѣ можно за грамадните съглашенски сили, да направятъ пробивъ. Тѣ като сърбите бѣха се опитвали по-рано да пробиятъ българския фронтъ въ ка-

зания участъкъ и не бѣха успѣли, тоя пѫтъ съглашенското началство тури въ първа линия да направятъ пробива дветѣ французки дивизии, а задъ тѣхъ сърбите.

На 15-и септемврий, пробивътъ се извѣрши следъ отчаяна съпротива отъ наша страна и се разшири бѣрзо. Нека да разгледаме действията на полка, въ време на пробива и следъ него (Сх. № 33, стр. 420).

* * *

На 15 септемврий, полкътъ бѣ разположенъ: 1-а дружина съ приданата къмъ нея 5-а рота, две картечни роти, две гранатохвъргачни отдѣления (16 гранатохвъргачки, две срѣдни и две леки минохвъргачки отъ 3-а минохвъргачна рота, заемаше лѣвия участъкъ отъ рѣка Котеръ до в. Борисъ (включително). Участъкътъ бѣ подѣленъ между четиритѣ роти на дружината, а една рота бѣ оставена въ подръжка. Ротитѣ въ източната половина на участъка при Сборско, имаха по два взвода въ бойна часть и по единъ въ подръжка, тия въ западната половина, на връхъ Борисъ, имаха по единъ взводъ въ бойна часть и по два въ подръжка. На гребена Кожухъ (Самодива) дружината бѣ поставила странична стража отъ 9 души съ една картечница, съ офицеръ, който бѣше и наблюдателъ на бойното поле.

2-а дружина заемаше дѣсния участъкъ отъ в. Борисъ до р. Порой (изключително), като имаше 6-а и 7-а роти съ две картечници отъ 3-а картечна рота и 9 гранатохвъргачки въ бойна часть, а 8-а рота—въ подръжка. Участъкътъ бѣ подѣленъ на два подучастъка: Червенитѣ води и Преслапъ, въ които ротитѣ имаха по два взвода въ бойната линия и единъ—въ подръжка.

Отъ 3-а дружина, 9-а рота бѣ поставена задъ центъра на полковия участъкъ на Безименната височина, за да може бѣрзо да се притече на помощъ, въ който участъкъ се появи нужда.

Останалитѣ, три пехотни и една картечна роти и две гранатохвъргачки, бѣха въ полкова подръжка, разположени: пехотнитѣ роти — на станъ при Петрово, а картечницитѣ и гранатохвъргачкитѣ — на станъ при Червенитѣ води.

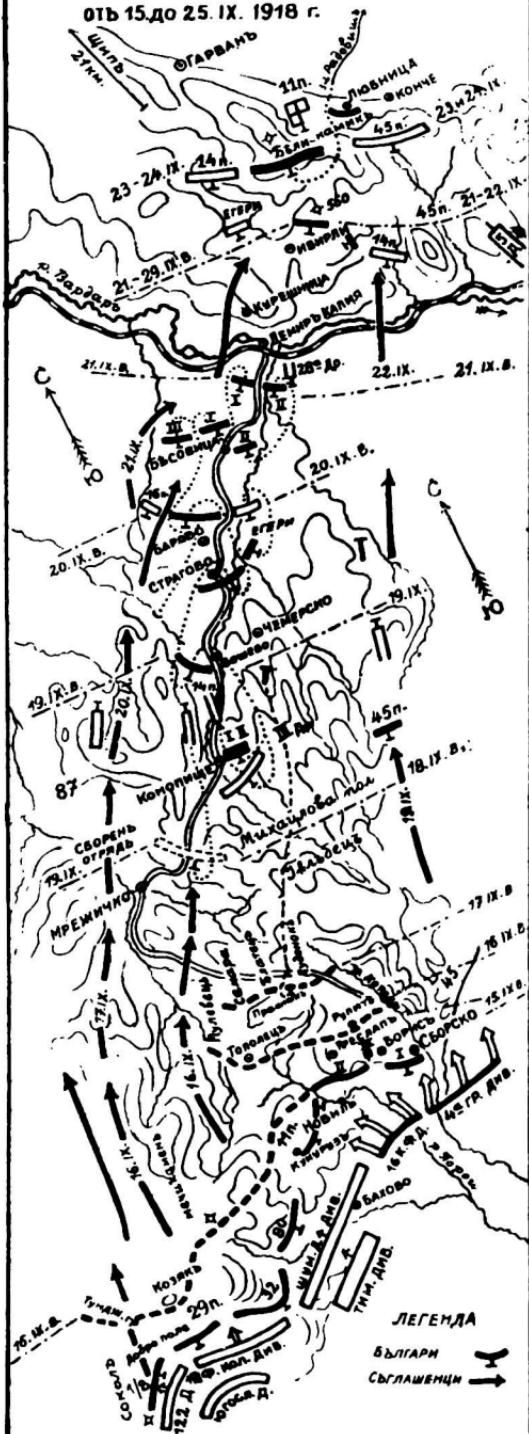
Разположението на мино и гранатохвъргачкитѣ, както и приданитѣ къмъ полка 15 разни видове орждия, бѣха разположени така, както е показано въ крокитѣ (Общата схема на позицията).

Въ лѣво отъ полка, заемаше позиция 45-и полкъ, а въ дѣсно — останалитѣ части отъ 3-а дивизия, а именно: въ дѣсно отъ полка — 11-и полкъ, още по въ дѣсно—80-и, 32-и и 29-и полкъ, който заемаше част отъ Добро поле.

Срещу полка, заемаше позиция 4-и французки колониалъ полкъ и 35-и гръцки полкъ, като имаха по две дружини въ първа линия и по една въ подръжка. Всѣка отъ дружинитѣ имаше по 3 картечници, 8 автоматични пушки и 3 окопни орждия. Освенъ това, противникътъ разполагаше съ

СХЕМА № 33

ОТСЪМПЛЕНИЕТО НА ПОЛКА
отъ 15. до 25. IX. 1918 г.

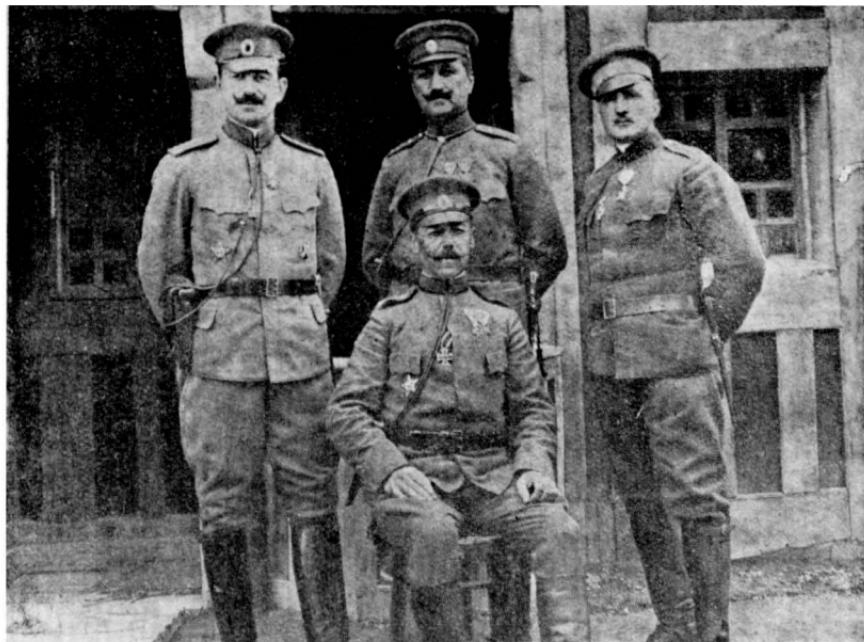
3 минохвъргачки, 32 гранатохвъргачки и много артилерия.

Разстоянието между двете огнени линии бъше отъ 80—500 крачки, въ лъвия участъкъ и отъ 1000—2000 — въ дългия.

Отъ наблюденията и отъ дезертьорите се виждаше ясно, че противникът ще предприеме сериозно нападение по фронта на дивизията. Поради това, командирът на бригадата бъде заповеддалъ да се пази пълна бойна готовност.

Какъ е прекарана нощта срещу 15-и септември — денът на пробива — се вижда отъ следното донесение на командира на полка, изпратено до бригадния командиръ въ 8 ч. сутринта на 15-и.

„Положението непромънено. Презъ цѣлата нощъ противникът поддържаше рѣдка артилерийска и минна стрелба по лъвия участъкъ. Въ 6 ч. тя се усили и продължава да бѫде такава. Главни обекти сѫ в. Борисъ и Бъбрец. Пътътъ, минаващъ по източните склонове на в. Голашъ, е постоянно въ прахъ. Какво движение е, не може да се различи. Случки и произшествия нѣма. Времето облачно“.

Командирът на полка Полковникъ Дрънски съ дружинните командири: Майоръ Бакърджисъ С., Подполковникъ Робевъ А. и Майоръ Сирмановъ П., — 1918 г.

Още сутринята се почувствува слабостта на нашите войски на Добро поле. Поради това, началникът на дивизията заповеда, част отъ полковите подръжки да се преместятъ на дясно. Отъ 11-и полкъ изпратиха две роти въ 80-и полкъ, а отъ 24-и полкъ две въ 11-и полкъ. Въ $10\frac{1}{2}$ ч., бѣ изпратена 12-а рота, която застана въ подръжка на 11-и полкъ при чешмата на „въздишките“ и въ 1 ч. сл. пл. (13 ч.) и 11-а рота.

Между това, неприятельтъ продължи стрелбата до $11\frac{1}{2}$ ч. Следъ това, съсрѣдоточи вихровъ огънь по в. Борисъ и Бърека, разруши на голѣмо протежение теленитѣ мрежи и повреди нѣкои окопи. Презъ всичкото време до обѣдъ, отдѣлни групи отъ по 5-6 души, се изкачваха по склона и влизаха въ окопите. Къмъ 12 ч. единнъ неприятелски взводъ, съ пълно бойно снаряжение, зае камения окопъ предъ заслоните. Обаче, веднага бѣ обстрелянъ отъ нашата артилерия и прѣснатъ. Като донася за всичко това, въ 2 ч. сл. пл. (14 ч.) командирът на полка добавя: „Сега всичко е спокойно. Загуби отъ 1-а дружина — единъ убитъ, единъ тежко раненъ и единъ оглушалъ. Случки и произшествия нѣма. Духъ и бойна готовност добри“. Следъ единъ часа, противникътъ продължи да обстрелява, но вече по умѣreno.

Между това, командирътъ на 3-а дивизия, генералъ Рибаровъ, въ 2 ч. и 20 м. сл. пл. (14.20 м.) изпрати до командирътъ на бригадите, следната телефонограма:

„Началникътъ на 2-а дивизия по телефона лично ми съобщи, че 1-а бригада отъ 8-а дивизия се оттегля и организира отбрана на линията Голъмъ Козякъ (включително) и западно по Тунджанския гребенъ. Нашите 32-и и 29-и полкове също теже въ отстъпление, отъ заемащите до сега позиции. 80-и полкъ, по заповѣдь, се изтегля на Кукурузитѣ, дето ще се задържи временно. При това положение, като държимъ здраво позициите, които 24-и полкъ заема на Преслапъ, въ връзка съ 3-а бригада, налага се да се оттеглимъ съ 11-и, 80-и 32-и и 29-и полкове на линията Преслапъ-Тополецъ — Малъкъ и Голъмъ Козякъ, Заповѣдванъ: командирътъ на 1-а бригада да изтегли последователно 11-и полкъ и артилерията на Ковилъ, да се прикриватъ отъ ариергардни части, като заематъ за отбрана, съ 24-и полкъ, позиция на линията Преслапъ — Тополецъ — (включително). Командирътъ на 2-а бригада съ 80-и полкъ и останките отъ 32-и и 29-и полкове да заеме за отбрана Голъмъ Козякъ и пр.

Желателно е това оттегляне да стане още тая нощъ, като се запази спокойствие и редъ“.

Въ духа на тая заповѣдь, командирътъ на 1-а бригада разпореди: 11-и полкъ да отстъпи на линията Преслапъ — Тополецъ — Мечи-камъкъ, а 24-и полкъ — да остане на позицията.

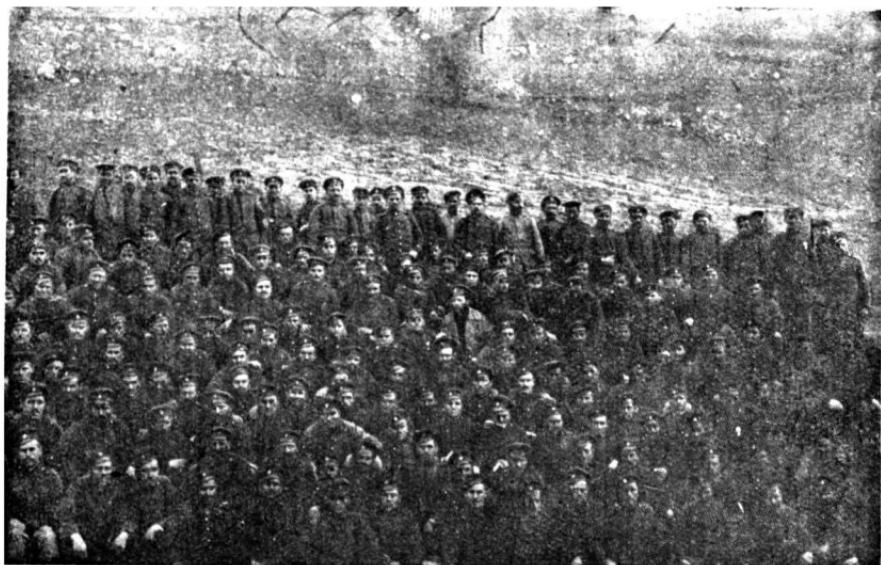
Презъ нощта, 11-и полкъ отстъпи на казаната линия, а пъкъ командирътъ на 24-и полкъ направи следните измѣнения въ разположението на полка: усили съ 8-а рота бойната линия на дѣсния участъкъ, като продължи линията въ дѣсно и влѣзе въ връзка съ 11-и полкъ. 6-а рота, която до догава бѣ на дѣсния флангъ на дѣсния участъкъ, дръпна двестѣ си застави малко по-назадъ, за да се подправни и да открие връзка съ 8-а рота.

Въ 12 ч. (24 ч.) презъ нощта, въ лѣвия участъкъ се предадоха двама гръцки офицери, единъ фелдфебель и единъ войникъ, които дадоха ценни сведения за намѣренията и силата на противника.

Презъ цѣлия денъ на 15-и, полкътъ изгуби; 1 убитъ, 1 раненъ и 1 контузенъ.

* * *

Отъ 1 ч. презъ нощта срещу 16-и, противникътъ откри рѣдъкъ артилерийски миненъ и пушченъ огънь по позициите на полка. Въ това време, секрета предъ лѣвофланговата рота при Сборско се опитваше да прави прорѣзи, въ телените мрежи, но биде прогоненъ съ картечень и артилерийски огънь. Къмъ 3 ч. пр. пл., охраняващите части забелязаха да се приближаватъ две щурмови групи отъ по 10 души. Въ сѫщото време, противникътъ откри барабаненъ артилерийски и миненъ огънь по Канарака и по в. Борисъ. Щурмовите групи бѣха отбити съ огънь. Но стрелбата продължи съ ожесточение отъ двестѣ страни и къмъ 11 ½ ч. отново се превърна въ барабанна. Подъ прикритието на тоя огънь, противникътъ напълни съ

8-а рота 1915—1918

войници окопитъ предъ Сборско и тия на в. Караджата и веднага следъ това, настжпи съ две роти срещу Борисъ. Сръщнатъ съ силенъ преграденъ огънь, противникътъ, почти съвършено съкрушенъ, едва достигна и зае напустнатия преденъ окопъ на в. Якимъ.

Въ тоя моментъ, по даденъ сигналъ съ ракетъ, две неприятелски дружини, въ гъсти маси изкочиха отъ окопитъ и предшествувани отъ щурмови групи стремително се спуснаха напредъ по посока на Бъбрека и Канарака при Сборско. Противникътъ пренесе огъня си въ тила.

Обаче, нашата артилерия мигновенно пренесе и усили въ най-висока степень, огъня по настжпващите части предъ застрашенитъ пунктове и по окопитъ на противника. Сръщнатъ още съ унищожителния огънь на картечиците, гранато и миногъвъргачите и на пехотните бомбиери и стрелци, които заеха окопитъ, неприятелътъ бѣ принуденъ да залегне. На нѣкои мѣста, обаче, малки неприятелски групи минаха телнитъ заграждания, но сръщнати съ ржченъ бой, бѣха почти унищожени. Но все пакъ, продължиха да упорствува. Нови части стремително настжпиха още четири пѫти, но предъ упорната отбрана и добре организирана огнева борба, всички опити останаха осуетени. Къмъ 6 ч. вечеръта (18 ч.), следъ като понесе грамадни загуби въ петтъ последователни атаки, противникътъ престана да упорствува и борбата утихна по цѣлия фронтъ. Само артилерията поддръжаше огъня до 8 ч. сл пл. (20 ч.).

Въ тоя жестокъ и пъленъ съ изненади бой, въ ржцетъ на полка паднаха 4 офицери, 1 фелдфебель и двама редници отъ 4-и колониаленъ полкъ на 16-а колониална французка дивизия

Двама отъ офицеритѣ бѣха ранени. Споредъ показанията на пленниците, до залавянето имъ, загубитѣ имъ били 30%. Отъ пленници по-после се узна, че само предъ Бъбрека и Канарата загубитѣ на неприятеля сѫ били 780 убити.

Задачата на атакуващите е била да превзематъ Сборско и Преслапъ и да настѫпятъ къмъ Мрежечко.

Полкътъ загуби тоя денъ: убити — 4 войници, а ранени единъ офицеръ и 4 войници.

* * *

Въ 8 ч. сл. пл., (20 ч.) началникътъ на дивизията лично съобщи по телефона, че частите на Борисъ и Сборско нѣма да останатъ.

1-а картечна рота

Командирътъ на бригадата разпореди въ духа на изложенитѣ телефонограми и командирътъ на 24-и полкъ заповѣда:

Подполковникъ Робевъ, съ 1-а дружина, 1-а и 2-а картечни роти (16 картечници) и 10 гранатохвъргачки, да се възползува отъ затишието и презъ нощта въ 12 ч. (24 ч.) да се изтегли отъ позицията Сборско и Борисъ и заеме за отбрана съ три роти въ предна линия и една въ поддръжка, позицията — Котеръ, Рупитѣ, Червенитѣ води. Изтеглянето да стане последователно, като най-напредъ се изтеглятъ минохвъргачите и артилерията, и после пехотата.

Ротитѣ при Сборско, като оставатъ малки задни охрани, да се изтеглятъ по-рано отъ тия на Борисъ, които да отстѫпятъ следъ тѣхъ, като оставатъ и тѣ малки задни охрани.

Майоръ Сирмановъ, съ 2-а дружина, 3-а картечна рота и 10 гранатохвъргачки, да заеме и отбранява височината Преслапъ до в. Тополовецъ (изключително); да постави три роти

въ първа линия и една въ подръжка и открие връзка въ лъво — съ 1-а дружина и въ дясното — съ 11-и полкъ.

Подполковникъ Бакърджиевъ, съ 3-а дружина, 2-а картечна рота и четири гранатохвъргачки — да застане на стана Петрово, въ полкова подръжка.

Картечницата на Самодива да остане на мястото си, заедно съ прикритието.

Полкът отстъпи съвсемъ тихо и незабелязано за противника, и къмъ сръднощъ зае новата позиция.

Презъ деня на 17-и септемврий, предъ 24-и полкъ бъ спокойно. Неприятельтъ още не бъ се съзвезль отъ поражението нанесено му предния денъ. Обаче противникътъ натискаше на дългия флангъ на дивизията. Подъ натискътъ на противника, който употреби и газови снаряди, 80-и полкъ отстъпи. Поради падането на Прашникъ и Пулевецъ и 11-и полкъ отстъпи на по-задните склонове на седловината. Поради това, командирътъ на бригадата разпореди и 24-и полкъ да отстъпи на позицията Дидоникъ—Орловитъ чуки—Блатецъ. Въ 3 ч. сл. (15 ч.), полкътъ започна отстъплението и въ 7 ч. (19 ч.) дружините съ приденитъ имъ части заеха новата позиция. 1-а дружина зае Дидоникъ, 2-а дружина — част отъ Дидоникъ и Орловитъ чуки, а трета дружина — въ подръжка — на дългия флангъ на бойното разположение на полка.

Противникътъ забеляза отстъплението на полка и откри силенъ артилерийски огънь по Червенитъ води, Рупитъ и тила на позицията. Нашата артилерия, настанена по-рано на позиция, отговори веднага.

Полкътъ тоя денъ загуби само 4 ранени войници.

3-а картечна рота

Отстъплението на полка

Разпореждане за отстъпление. Отстъпление отъ предната позиция. Отстъпление отъ втората и третата отбранителни линии. Полкът при Конопище. Отстъпление на лъвия бръгъ на Вардаръ. Отстъпление презъ Плачковица. Боятъ при Царево село и Дзвегоръ. Погледъ върху отстъплението.

Между това, докато 24-и полкъ така изкустно и храбро отбиваше атаките на французите и гърците, частите при Добро поле бъха съвършено смазани и принудени да отстъпятъ. Неприятельтъ все повече удълбочаваше и разширяваше пробива. Въ 5 $\frac{1}{2}$ ч. на 16-и, началникътъ на дивизията телефонира на командира на бригадата:

„Съ цель да запазимъ силите си и заемемъ едно по изгодно положение, предвидъ измѣнилата се обстановка предъ фронта на 2-а дивизия, заповѣдватъ: тази нощ, възползвани отъ тъмнината, запазвайки редъ и спокойствие, последователно — първо артилерийските и минохвъргачните части и следъ тяхъ пехотните да се изтеглятъ: (Сх. № 33, стр. 420).

а) 3-а бригада да поеме за отбрана съ ядрото си втората главна отбранителна линия Леха—Мала-Дръна—Голъма-Дръна—Порта—Дудица—Кожухъ, въ свързка съ 24-и полкъ, презъ Самодива, като остави слаби ариергарди отъ пехотни части съ нѣколко картечници на сегашната позиция, отъ която само подъ натисъкъ на противника да се изтеглятъ на междинната позиция.

б) 1-а бригада, като остава на сегашната си позиция да изтегли частите отъ 24-и полкъ отъ Сборско и остави тамъ по-слаби пехотни части съ картечници; сѫщо и на в. Борисъ“.

* * *

Презъ нощта срещу 18-и септемврий, противникътъ не настъпи и полкътъ не влѣзе въ досѣгъ съ него. Въ 7 ч. сутринта, започна боятъ срещу 11-и полкъ и дружината отъ 46-и полкъ, които заемаха височините Самара—Прашникъ. Командирътъ на 11-и полкъ съобщи, че боя се развива неблагоприятно и дружината отъ 46-и полкъ, както и 11-и полкъ отстъпватъ. Тогава командирътъ на бригадата заповѣда и 24-и полкъ да започне да отстъпва по посока на Гълъбецъ, като остави малки задни охрани да прикриватъ отстъплението. Въ 8 $\frac{1}{2}$, ч., подъ натиска на противника, 1-а и 2-а дружини отстъпиха и заеха Гълъбецъ. 3-а дружина, следъ като прикри

Заслонъ на Димова поляна

отстъплението имъ, застана въ поддръжка задъ тъхъ. На изтокъ, полкътъ влъзе въ връзка съ 45-и полкъ, а на западъ — тръбваше да заеме позиция 11-и полкъ. Следъ пладне, полкътъ води кратъкъ бой при преднитъ охранителни застави и накара противника да спре настъплението си. Обаче вследствие отстъплението на 11-и полкъ, откри се фланга и тыла на позицията, и командирътъ на бригадата, който бъ на наблюдателния пунктъ на полка на в. Гълъбецъ, заповѣда: полкътъ да почне да отстъпва по посока на Михайлова поляна — Конопище, като прикрие и отстъплението на батареите. Командирътъ на полка заповѣда на 3-а дружина да остане да прикрива отстъплението и после да настигне полка къмъ Михайлова поляна, а на другитъ дружини и на артилерията заповѣда да отстъпватъ последователно.

Отстъплението почна въ 6 1/2, ч. сл. пл. (18.30 ч.) но бъ вече късно. Поради преждевременното отстъпление на 11-и полкъ, противникътъ бъше заетъ позицията му и отъ тамъ пресъче едничкия коларски путь, по който полкътъ можеше да отстъпи. Дружините бъха принудени да се спуснатъ безъ путь по гребените водящи къмъ Михайлова поляна, дето стигнаха къмъ 8 ч. (20 ч.), вечеръта. Отъ тамъ, полкътъ продължи путь си за Конопище. По путья, между Михайлова поляна и Хаджи Димитрово, къмъ 10 ч. сл. пл., колоната бъ обстреляна отъ неприятелска артилерия, но загуби не претърпѣ. Полкътъ се разположи на почивка въ западния край на селото. Нощта прекара спокойно.

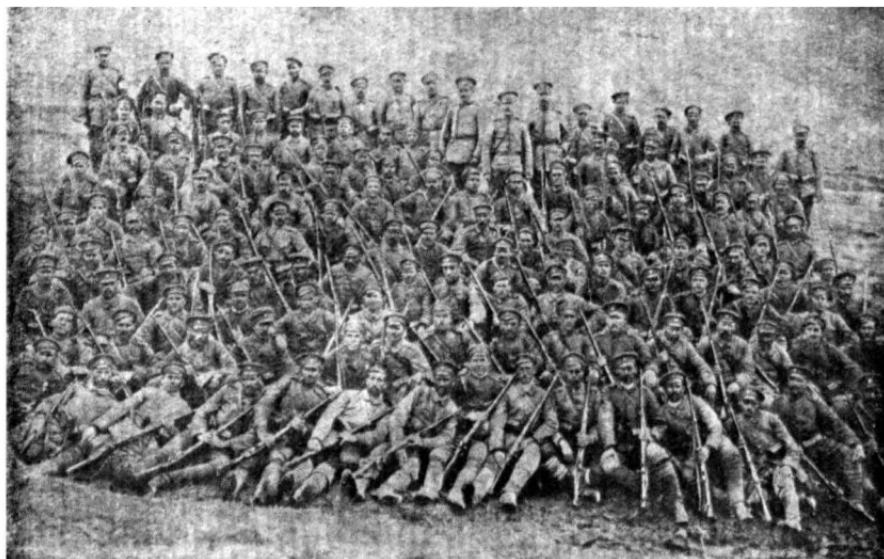
3-а дружина, следъ като прикри отстъплението, не можа да последва полка и отстъпи по съвсемъ друга посока — къмъ с. Чемерско.

Той денъ полкът изгуби 11 ранени войници.

* * *

Презъ нощта въ 1 ч. на 19-и септември, командирът на полка получи заповѣдь отъ командира на дивизията: като остави полка на почивка при с. Конопище, да приеме командуването на отрядъ съставенъ отъ 29-а сборна дружина, 2 картечни роти отъ 11-и и 2-и отъ 24-и полкъ и 1 планинска батарея и съ него да заеме тѣснината Михайлова поляна — Хаджи Димитрово, за да спре настѫплението на противника въ тази посока. Въ 5 ч. и 30 м. отрядът зае казаната позиция.

Къмъ 8 ч., противникът, съ значителни пехотни части, настѫпи по височините отъ дветѣ страни на тѣснината, Боятъ продължи до 11 ч., когато изпратените ординарци за връзка съ съседните 45-и и 80-и полкове се върнаха и донесоха, че тѣзи полкове съж отстъпили и двата фланга на отряда съж съвсемъ открыти. Наложи се отстъпление, което стана последователно подъ прикритието на картечните роти. Отрядът, въ пъленъ редъ, съ артилерийски боеве, се спусна отъ височините при Конопище. Тукъ, на отряда пристигна въ подкрепа една дружина отъ 14-и Македонски полкъ, която веднага пое прикриването на отстъплението. Малко покъсно пристигна и цѣлиятъ 14-и полкъ, който се разгъна и започна бой югоизточно отъ Конопище. Частите отъ сборния отрядъ отидоха въ своите полкове.

3-а рота 1915—1918 г.

Между това, въ 10 ч. пр. пл., бригадният командиръ заповъда: почиващите 11-и и 24-и полкове да отстъпят веднага за с. Страгово и заематъ височините, 11-и полкъ — западно, а 24-и полкъ — източно отъ пътя Конопище—Страгово. Въ 10 $\frac{1}{2}$ ч., 24-и полкъ тръгна съ една картечна рота, безъ 3-а дружина, която още не бъше се прибрала. По пътя, полкът бъде срещнатъ отъ командира на дивизията, който му заповъда веднага да се отправи за с. Долно Бошево и да заеме склоновете на височините единъ км. западно отъ селото.

Въ 5 ч. (17 ч.) сл. пл., полкът стигна и заема казаната позиция. 1-а дружина заема дясната участъкъ съ фронтъ на западъ, 2-а дружина — лявия, съ фронтъ на югозападъ. Въ 7 ч. (19 ч.) сл. пл., пристигна една германска егерска дружина, която заема позиция източно отъ полка. Западно отъ полка нямаше никаква частъ. Въ 8 ч. (20 ч.) бъде изпратенъ Поручикъ Богатовъ съ патрулъ, да открие връзка съ 2-а бригада. Той намери частите на бригадата едва къмъ 11 ч. (23 ч.) презъ нощта.

Нощта мина въ непрекъсната стрелба отъ двете страни.

Този денъ полкът загуби: ранени — командира на 3-а рота, двама младши офицери и трима воиници.

*

Сутринта на 20-и септември въ 4 $\frac{1}{2}$ ч., командирът на бригадата заповъда на 24-и полкъ, ако подъ напора на противника бъде принуденъ да отстъпи, то това тръбва да стане последователно, като на всяка височина противника се задържа съ задни охрани. При това, шосето за Демиръ-капия тръбва да се запази въ наши ръце и че за подкрепление на полка се изпраща една дружина отъ 14-и полкъ.

5-а рота 1915 – 1918 г.

Къмъ 5 ч. пр. пл., дружината отъ 14-и полкъ пристигна съ една картечна рота и настжли да заеме височината въ дъсно отъ 1-а дружина. Обаче, посрѣщната съ силен пушеченъ и картеченъ огънь, тя бѣ принудена да се върне. Явно бѣше, че частитѣ въ дъсно отъ полка бѣха напуснали позициите си и противникътъ бѣше ги заселъ. Поради това, той бѣше станалъ по-предприемчивъ и по-дръзъкъ. До 7 ч. пр. пл., полкътъ, съ помощта на артилерията, отбиваше ударить на многочисления противникъ, но когато последния обхвана фланга и заплаши тила, наложи се отстѫпление. Командирътъ на полка заповѣда на 5-а, а следъ това на 1-а рота, да заематъ последователно височините и прикриватъ отстѫпленietо, а другите части да отстѫпватъ. Въ тоя моментъ, германската егерска дружина зае позиция предъ с. Божево, но вследствие силния неприятелски огънь отстѫпи и въ 9 ч. пр. пл. зае позиция предъ с. Страгово, заедно съ полка. Поради силниятъ натискъ на противника по фронта и отстѫпленietо на германците въ лъво, въ 2 ч. (14 ч.) сл. пл., подъ прикритието на 1-а рота, полкътъ започна да отстѫпва къмъ северните Баровски височини, на които се установи на позиция въ следващия редъ: на дъсния флангъ 1-а дружина съ две картечни роти; въ срѣдата — 2-а дружина съ две картечни роти; на лъвия флангъ — дружината отъ 14-и полкъ, а на дъсния — германски части.

Нощта мина спокойно.

Тоя денъ полкътъ загуби 1 убитъ и 6 ранени.

*

Предъ видъ на това, че противникътъ бѣше настѫпилъ още презъ нощта и бѣ се вмъкналъ въ незаетитъ междини отъ фронта, командирътъ на бригадата заповѣда: полковетъ, на разсъмване да отстѫпятъ къмъ Бѣсовица. 24-и полкъ започна отстѫпленietо въ 5 ч. пр. пл., подъ прикритието на 21 разнокалибрени ордия. Отстѫпленietо бѣше съвършено спокойно и правилно. 1-а дружина мина презъ селото Бѣсовица и зае позиция на височините северно отъ него, втора дружина, съ две картечни роти — на височините източно отъ селото, а 3-а дружина — зае позиция въ дъсно, като прикритие на артилерията.

Следъ б часа упоритъ бой, следъ като противникътъ направо обхвана дъсния флангъ на бригадата и следъ като бѣха изчерпани всичките резерви за удължаване на този флангъ, бригадниятъ командиръ, въ 15 ч., заповѣда: полковетъ постепенно, по дружини, да отстѫпятъ и заематъ следната и последна височина — 3 км. южно отъ Демиръ-капия, която упорито да бранятъ до смъркане, за да може бригадата да се изтегли на лъвия бръгъ на Вардара.

Полкътъ отстѫпи и зае позиция: 1-а дружина — шосето Бѣсовица—Демиръ-капия, 2-а — градините (включително) чифлика на Божевската рѣка. Дружините, безъ никаква артилерия, задържаха противника, за да дадатъ възможностъ на

частитъ да минатъ моста на Вардара. По-късно, пристигна 28-а сборна дружина, която смѣни 2-а дружина, съ цель да прикрие отстѫпленietо презъ Вардара, на всички части. Къмъ 18 ч., бѣха запалени муниционнитъ складове на гара Демиръ-капия. Поради преждевременното имъ запалване и поради силния артилерийски огънь, 3-а дружина, която въ това време бѣше въ тунела, не можа да се изтегли въ указания путь. Въ сѫщото време, 28-а сборна дружина бѣше вече атакувана, отъ значителни неприятелски сили, и започна да отстѫпва. *Силниятъ неприятелски артилерийски и пушченъ огънъ както и паниката, която избухна вследствие викътъ „иде кавалерия“, което не бѣше върно, направи частитъ, които бѣха минали моста, да се пръснатъ въ безредие, но благодарение на взетиятъ бѣзи мърки, редътъ се възстанови напълно.* Полкътъ, въ походенъ редъ, продължи отстѫпленietо по указания му путь—с. Курешница—Ибирили—в. 560. По путь, фелдфебелътъ на 1-а рота събра 70 войника, които бѣха се отдѣлили отъ полка още въ Долно Бошево и търсъха полка, да се присъединятъ къмъ него. Изкачването на полка на височината 560 бѣше извѣнредно трудно, едно защото склонътъ бѣше много стръменъ и друго, защото войниците не бѣха получили храна два дена и бѣха много отслабнали. Съ изкачването си на височината, командирътъ на полка, лично съ адютанта си и съ патруль, потърси връзка съ съседнитъ германски части, но такива нѣмаше. Той день полкътъ изгуби трима ранени.

На разсъмване на 21-и септемврий, предвидъ на това че нѣмаше връзка съ съседнитъ части, командирътъ на полка изпрати офицерски патрули да разузнайтъ отъ кого сѫ заети съседнитъ височини. Следъ разузнаването, командирътъ на полка донесе, че е въ връзка съ 14-и полкъ въ лъво, че германскитъ части въ дѣсно липсватъ и че войниците сѫ безъ хлѣбъ и безъ патрони, за което донесълъ и на началника на дивизията.

Донесението бѣ изпратено, но въ сѫщностъ връзката съ бригадата и дивизията бѣше изгубена и службите съвсемъ разстроени. Поради това, командирътъ на полка, въ 11 ч. донесе, че поради липса на връзка съ бригадата и дивизията, и поради това, че всичко отстѫпва за с. Конче и той тръгва съ полка за това село. Въ това време се получи заповѣдъ отъ началника на дивизията, че полкътъ е присъединенъ къмъ бригадата, която заема позиция на в. 260—в. 290, съ фронтъ на западъ, съ задача, да охранява фланга на 5-а дивизия и му заповѣда да използува мѣстнитъ срѣдства за да нахрани полка. Скоро следъ това получи заповѣдъ и отъ командира на бригадата, съ която се заповѣдаваше да открие връзка съ 14-и полкъ, да вземе мърки за наблюдение, да не отива никъде безъ заповѣдъ и му съобщаваше, че предъ бригадата сѫ германскитъ части, които били оттеглени малко по-назадъ отъ вчерашнитъ имъ позиции.

Въ отговоръ на това донесение, командирът на полка, въ 13 ч. и 30 м. донесе на бригадния си командиръ, че отъ нощесъ е въ връзка съ 14-и полкъ и че войниците не съ получили никаква храна, и моли да му се укаже отъ къде да вземе, инакъ, рискува да остане безъ войници. Най-после донася, че духотът е падналъ.

Въ отговорът на това и на предидущето донесение, бригадниятъ командиръ му заповѣда да се взематъ патрони отъ съседнитѣ части. Дванадесеттѣ патронни коне отъ парковия възводъ, които съ при полка, да се изпратятъ веднага въ Щипъ, дето водачите имъ, следъ като съобщатъ на заведующъ прехраната и на артелчиците, да изпратятъ съ свои коне храна на полка, да натоварятъ патрони и ги докаратъ на позицията.

Командирътъ на полка веднага изпрати патронните коне въ Щипъ, а всички превозни срѣдства, подъ началството на капитанъ Стояновъ, изпрати по селата въ тила да реквизиратъ хлѣбъ.

За щастие, противникътъ не предприе нищо и денътъ мина спокойно.

* * *

Между това, на 22-и септемврий началникътъ на дивизията, като обиколи разположението на бригадата и видѣ, че то е много разтегнато и двата му фланга съвсемъ открити, разпореди: на следващия день, бригадата да се оттегли на нова позиция — в. 1060 — Бѣли камъкъ, и тамъ да се устрои за упорна отбрана.

Подъ прикритието на придадената сборна 28-а дружина и 6 роти отъ 24-и полкъ, бригадата се изтегли спокойно и зае дадениятъ ѝ участъкъ — в. 1090 и югозападните му склонове. Въ дѣсно бѣха заети позиция шесттѣ роти отъ 14-и полкъ, а въ лѣво 45-и полкъ. 11-и полкъ бѣ въ разпореждане на началника на дивизията.

Денътъ и нощта минаха спокойно; загуби нѣмаше.

Къмъ 6 ч. пр. пл. на 24-и, пристигна донесение отъ командира на 3-а дружина въ Лубница, че вследствие усиления маршъ и глада, дружината му останала съ 111 човѣка. Духътъ крайно отпадналъ, моли, до като си почине, на дружината да не се възлагатъ никакви действия. Заповѣда му се да се приbere на лѣвия флангъ на полка.

Сѫщиятъ дручиненъ командиръ въ 8 ч. пр. пл. донесе, че неприятелски групи, около дружина, по пътя на вчерашното отстѣпление, се спускали къмъ дефилето. Командирътъ на полка помоли бригадния командиръ, артилерията да обстреля тия групи. Бригадниятъ командиръ разпореди въ тая смисъль и въ сѫщото време заповѣда писмено: „полкътъ да се държи до крайността на позицията, защото тя е частъ отъ главната позиция на бригадата, на дивизията, на армията“.

Въ сѫщото време се получи писмено предупреждение, че бригадата ще бѫде смѣнена отъ 5-а дивизия и ще бѫде

оттеглена къмъ Щипъ, ще се съсрѣдоточи въ района между града и селата Трескавецъ и Гарванъ. Тамъ частите ще се събератъ и организиратъ.

Къмъ 10 ч. пр. пл., на 100 м. надъ полка летѣ неприятелски самолетъ, който бѣ прогоненъ съ стрелба.

Презъ дена, артилерията обстреля сполучливо настѫпващите неприятелски групи и главно неприятелския станъ на Жълтата поляна.

Къмъ 19 ч. неприятельтъ наближи и влѣзе въ контактъ съ преднитѣ части на полка. Тоя денъ загуби нѣма.

* * *

На 25-и септември сутринъта, полкътъ бѣ смѣненъ отъ 1-а и 2-а дружина отъ 46-и полкъ и 32-а сборна дружина и се изтегли по пжтя за Щипъ (Сх. № 34, стр. 434). Въ това положение получи заповѣдъ да чака до второ разпореждане, защото противникъ наблюдаваше и принуди 45-и полкъ да отстѫпи назадъ. Въ 13 ч., командирътъ на полка получи нова задача — да отбранява изхода на дефилето къмъ с. Лубница; за тая цель му се придале и една планинска батарея. Докато командирътъ на полка оглеждаше позицията, получи друга заповѣдъ, да остави на казаната позиция една дружина, а съ останалите части да се оттегли по посока на градъ Радовишъ. Той оставилъ 1-а дружина и следъ като даде почивка и на храни войниците, потегли за Радовишъ. 1-а дружина засе позиция югозападно отъ с. Лубница, съ задача да прикрие отстѫпленietо на 3-а бригада и на артилерията и следъ това да отстѫпи къмъ с. Конче. Полкътъ, съ останалите части, се оттегли презъ дефилето по пжтя, който бѣ задръстенъ съ артилерия, наша и германска. Следъ бавенъ и труденъ преходъ, полкътъ въ 22 ч., пристигна въ градъ Радовишъ и се настани въ североизточния край на града.

Нощта мина спокойно, загуби нѣма, но изостанали много.

* * *

Сутринъта на 25-и септември, Генералъ Поповъ бѣ получилъ друго назначение и предаде бригадата на новоназначенътъ командиръ, Полковникъ Георгиевъ Константинъ.

Цѣлата армия продължаваше да отстѫпва. И бригадата, съгласно получената заповѣдъ, продължи отстѫпленietо си по Радовишката рѣка—с. Шипковци—Плачковица планина. Пжтя бѣ конска пѣтека, съ много голѣми наклони. На мѣста колоната се изтегляше по единъ. Голѣмата горещина — 30° С. — затрудняваше още повече движението. При това пжтьтъ бѣ задръстенъ отъ обози, артилерия и пехотни части отъ 3-а и 5-а дивизии. На два км. отъ с. Шипковица бѣ дана почивка отъ 12 до 14 ч., следъ която полкътъ продължи движението и въ 17 ч. вечеръта се изкачи на Плачковица.

Още сутринъта, бѣ изпратенъ Подпоручикъ Жечевъ въ Кочани да уреди прехраната на полка. Тукъ, на Плачковица

се получи донесение отъ него, че противникътъ заелъ Кочани и че той, Подпоручикъ Жечевъ, се отправилъ за Царево село, за да изпълни тамъ възложената му задача. Полкътъ остана да нощува на върха, съ намѣрение, сутринната на 27-и да отстѫпи по посока на гр. Пехчево. Привечеръ, два неприятелски самолети хвърчаха на 150 м. надъ полка.

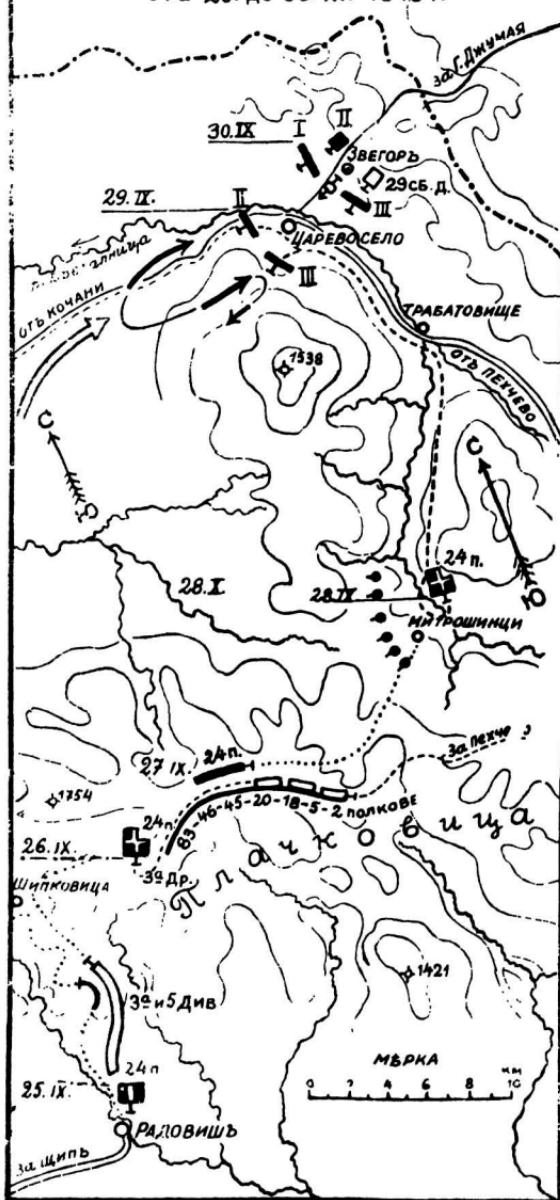
Загуби нѣма, обаче много войници, вследствие трудния и уморителенъ путь и липсата на храна, се разболѣха и изостанаха.

Сутринната на 27-и септемврий въ 4 ч., полкътъ, въ походъ редъ, потегли по билото на Плачковица къмъ Пехчево. По сѫщия путь и въ сѫщото време тръгнаха 2-и, 5-и, 18-и, 20-и, 45-и, 46-и и 83-и полкове, а така сѫщо и полковетъ отъ 3-а дивизия. Предвидъ неуясненото положение напредъ, на частите отъ 5-а дивизия се дадоха бойни задачи и на полка се заповѣда да имъ даде путь. При все това, по неизвестни причини, понѣкога се даваше ходъ на полка, а частите отъ 5-а дивизия чакаха. Това размѣстване ставаше почти цѣлия денъ и много затрудняваше похода, така че полковетъ, въ тоя скжпъ за тѣхъ денъ можаха да преминатъ едва 7 км.

Въ 19 ч. полкътъ, съ придалената къмъ него 28-а дружина, продължи путь си.

СХЕМА № 34

ОТСТѢПЛЕНИЕТО НА ПОЛКА
ОТЪ 25. до 30. IX. 1915 г.

Бъше голъма тъмнина, която се засилваше още повече от гжстата и едра гора. Пътятъ бъше едва очертана стръмна пътека. Въ 23 ч., по заповѣдь на командира на бригадата, полкътъ се настани на двучасова почивка при първите сръщнати по пътя влашки колиби.

Въ 1 ч. сл. полунощъ, полкътъ продължи движението. Въ 8 ч. пр. пл. се даде единъ часъ почивка. За разузнаване и оглеждане предлежащите висоти бѣ изпратенъ офицерски патрулъ, който донесе, че нѣма противникъ. Въ 9 ч. пр. пл. полкътъ тръгна, съ мѣрки за охранение, за с. Митрошинци, кждето следъ тежка умора стигна въ 14 ч. и се разположи на станъ североизточно отъ селото, при моста на р. Брѣгалница. 3-а дружина и частъ отъ 1-а, поставиха отбранителни застави (неподвижно охранение) на северозападните и западните височини.

Въпрѣки взетите мѣрки за дисциплината въ похода, крайно пресъчената мѣстност, липсата на вода и храна, дългиятъ преходъ и безсъницата, станаха причина ротите да се разтегнатъ и много войници изостанаха по пътя.

Въ 7 ч. пр. пл. на 29-и, полкътъ потегли презъ с. Тработивище и Разловци за Царево село. Въ 12 ч. стигна с. Тработивище, дето почивѣ 2 часа. Следъ това, тръгна за Царево село. На 2 кlm. предъ това село на полка се раздаде по 300 гр. хлѣбъ на войникъ, което се извѣрши безъ да спиратъ частите. На 1 кlm. източно отъ Царево село, полкътъ бѣ посрѣщнатъ отъ началника на дивизията. По негова лична заповѣдь, 2-а и 3-а дружини веднага се развѣрнаха и заеха височините, южно отъ шосето, които противникъ настѫпваше да заеме. *Веднага почна ожесточенъ бой.*

Противникътъ, който бѣ успѣлъ да заеме предпоследната височина, бѣ атакуванъ стремително и отхвърленъ съ голъми загуби. На сѫщата позиция полкътъ остана до 2 ч. пр. пл. на 30-и. Полкътъ загуби: ранени—Подпоручикъ Обрешковъ и 1 войникъ.

По устната заповѣдь на командира на бригадата, полкътъ въ 3 ч. пр. пл. на 30-и, започна отстѫплението си къмъ с. Дзвегоръ по шосето за Горна Джумая. Обозътъ на частите, както и резервътъ на картечните роти, бѣха изпратени по-рано. Въ 4 ч. пр. пл. частите стигнаха въ с. Дзвегоръ. Следъ като огледа височините, командирътъ на полка заповѣда: 3-а дружина да заеме височината западно отъ селото, а 1-а въ дѣско отъ нея, 1-а картечна рота съ два пехотни взвода, да заематъ селото, 2-а картечна рота и 29-а сборна дружина, да останатъ въ подръжка задъ селото.

Противникътъ още презъ нощта бѣше заетъ Царево село и сега настѫпваше по следите на полка. Когато дружините земаха изходно положение, противникътъ откри силенъ

Подпоручикъ
Обрешковъ Т.

пушеченъ и картеченъ огънъ и ги принуди да отстъпятъ на линията на полковата поддръжка. Започна се ожесточенъ бой и противникътъ бѣ заставенъ да спре и да залегне. Въ това време, 8 ч. пр. пл., бѣ съобщено въ полка, отъ щаба на дивизията, че презъ изтеклата нощъ въ 11 ч. е сключено примире. Известието бѣ съобщено на войниците и се даде заповѣдъ, когато се даде знакъ, да се прекрати стрелбата. Въ 10 ч. пр. пл., въ дѣсно отъ полка, зае позиция дружина отъ 45-и полкъ, а въ лѣво—части отъ 2-а бригада. Въ 11 ч. и 35 м. пр. пл. се даде сигнала отбой, отъ 11-и полкъ, и се изпратиха 2-ма офицери-парламентьори. Противникътъ прекрати стрелбата, но се възползува да съсрѣдоточи конната си бригада и да постави на позиция четирийтѣ батареи, които идѣха отъ Кочани. Въ 11 ч. 45 м. противникътъ, подъ предлогъ че нѣмалъ заповѣдъ за примире откри силенъ артилерийски огънъ, изненада нашите части и ги принуди да се отдръпнатъ на следующите височини. Полкътъ остана тамъ до 18 ч., следъ което се изтегли на почивка по шосето Царево село—Горна-Джумая до самата граница линия въ наша територия.

Капит. Пъевъ

Тоя последенъ день полкътъ загуби: ранени — командира на 1-а рота Кап. Пъевъ, Пор. Друмевъ и 1 войникъ.

* * *

Изобщо презъ периода на действията отъ 15-и до 30-и септемврий, полкътъ въ първите дни действувава повече отъ отлично, отблъсна нападенията на по-многочисленъ противникъ, прояви доблестно себеотрицание и храбростъ, такива, каквито едва ли е проявилъ другъ пѣтъ. Обаче, когато полкътъ получи заповѣдъ да отстѫпи на линията Дидоникъ-Блатецъ, кѫдето влѣзе въ контактъ съ другите части, повлиянъ отъ лошия имъ примѣръ, както и отъ агитацията отъ тила, пробила си пѣтъ още по-рано, започнаха единични дезертирания въ тила.

Въ последствие, липсата на храна, постоянния контактъ, който полкътъ имаше съ противника, несмѣняването му отъ бойна линия, умората отъ походите и постоянната безсъници липсата на бойни припаси и връзка съ щабовете, спомогнаха още повече за дезорганизирането на полка. Общо взето, обаче, въ положението, въ което бѣше поставенъ, полкътъ изпълни своя дѣлъгъ. Презъ тоя периодъ не може да не се констатира, че частите на полка, особено 1-а дружина — Подполковникъ Робевъ, съ 1-а и 4-а картечни и 5-а пехотни роти, гранатохвъргачния и минохвъргаченъ взводове, както и $\frac{5}{16}$ полска батарея, Капитанъ Захариевъ $\frac{6}{16}$ гаубична,

поручикъ Бахчевановъ^{1/}, планинска батарея, капитанъ Рухчевъ, съ голъма смѣлостъ, самоотверженостъ, храбростъ, енергия и умѣлостъ, действуваха при отбиването упоритата атака на 16-и септемврий, на многочисления противникъ отъ грѣцки и францушки полкове. Командирътъ на полка пише: въ случаи, както и въ последствие отъ 1-а дружина Капитанъ х. Петровъ Павелъ, Капитанъ Ганчо Атанасовъ, Капитанъ Брадичковъ, подпоручикъ Богатовъ, Подпоручикъ Ваневъ Тодоръ, Поручикъ Златевъ Щилиянъ, Поручикъ Мариновъ Иванъ, се държаха винаги доблестно и храбро, винаги бѣха при войниците си, вследствие на което частитѣ имъ бѣха въ сравнително значителенъ съставъ и всѣкажде сѫ изпълнявали отлично своята задача. Проявиха се сѫщо като достойни офицери отъ 2-а дружина, Поручикъ Исаевъ Тома и подпоручиците Обрешковъ Тодоръ и Савовъ Ненчо; отъ 3-а дружина Капитанъ Кушевъ Маринъ и поручиците Демирковъ Велико, Георгиевъ Асънъ и Василевъ Василь. Картечните роти: Капитаните Пъевъ Димитъръ и подпоручиците Маджаровъ Фердинандъ, Котевъ Иванъ, Курдановъ Никола и Поповъ Петко Дойчевъ; отъ щаба на полка—Капитанъ Костовъ Захари, Поручикъ Петровъ Георги — пише командирътъ на полка.

Съставътъ на полка преди пробива на 14-и септемврий бѣше: строеви офицери — 57, лѣкари — 3, офицерски кандидати — 4, подофицири — 266, ефрейтори и редници — 2970. Нестроеви: офицери 6, офицерски кандидатъ 1, подофицири 98, ефрейтори и редници 901.

Следъ пробива на 30-и септемврий: строеви офицери 50, подофицири 231, ефрейтори и редници 1172; нестроеви офицери — 6, подофицири — 43, редници 901.

Освенъ това полкътъ имаше: убити 11 войници, ранени офицери — 7 и войници — 67; заболѣли — 48 войници, безъ вѣсть пропаднали — 115, останалите 1173 бѣха изостанали по пътя, изгубили се и пр.

Кап. Йовчевъ Б.

Кап. х. Петровъ П.

Кап. Брадичковъ

Подп. Поповъ П.

Краятъ на войната.

Примирието. Мирътъ. Заключение.

Българското правителство, като взе предъ видъ, че Германия не само не може да изпрати помощъ, но че и тя самата изнемогва, че българската войска и народъ сѫ крайно изтощени и че нѣма никакъвъ шансъ, за благополученъ изходъ на войната, дойде до заключение, че не може да продължи войната и на 25-и септември взе решение да поиска примирие, което се сключи на 29-и септември.

Най-важното условие на примирието бѣше: българските войски да изпразнятъ окупирани тѣхъ отъ тѣхъ румънски, сръбски и гръцки земи и да се демобилизиратъ.

Съгласно съ това условие, полкътъ на 1-и октомври тръгна по пътя: Горна Джумая—Дупница—Самоковъ—Костенецъ-баня, дето стигна на 6-и октомври. На 7-и октомври, полкътъ се натовари на влака и на 8-и стигна въ Бургасъ. На 9-и се уволниха всички войници, освенъ наборитъ 38-и 39-и, 40-и, 41-и и 42-и, които съгласно примирието останаха въ действуващата армия.

* * *

Следъ България, поискала миръ и останалиятъ сили отъ централния съюзъ. Склучи се примирие и съ тѣхъ. Следъ това се поведоха преговори за миръ. Преговорите се водѣха не съ победенитъ държави; водѣха се между държавите победителки какъ да се подѣли плячката, защото победителите бѣха по население повече отъ 1500 милиона, а победенитъ по-малко отъ 150 милиона, та плячката бѣ нищожна. Най-после, следъ цѣла година препирни, въпроса се реши. Силните държави взеха лъвската част: на Съединените щати се отстъпили паричната част, Англия и Франция взеха германските колонии и турските владения вънъ отъ Аладола. Протежетата на сѫщите велики сили: Румъния, Сърбия, Гърция и Чехословакия, така сѫщо бѣха богато възнаградени съ австрийски, унгарски, турски и български земи.

Държавите победителки сключиха миръ всички заедно съ всѣка победена държава отдѣлно, на особено място, съ нѣкакво историческо значение. Така, мирътъ съ Германия се подписа въ Версай, дето бѣ подписанъ наложениетъ отъ Германия на Франция миръ, следъ победоносната война въ 1871 г.

Мирътъ съ България се подписа въ Нойи. Тоя градъ е забележителенъ по това, че е билъ столица на Нойиския рицаръ Готиѣ, който загина въ сражението при Одринъ 1205 г. въ войната между българския царь Калоянъ и императора на

французкиятъ кръстоносци — Балдуинъ, който бъде плененъ отъ българитъ. Мирътъ бъде подписанъ между България и следващите 16 държави: Съединените щати, Англия, Франция, Италия, Япония, Белгия, Китай, Куба, Гърция, Хеджасъ, Полша, Португалия, Ромжния, Сърбия, Сиамъ и Чехословакия.

Условията на този миръ бъха много тежки. Отне ни се Струмишката и Царибродска околи, и които се дадоха на Сърбия, повърна се Добруджа — на Ромжния, отстъпи се на великите сили Бъломорска Тракия, която по-късно тъ пре-дадоха на Гърция. България нъма право да има наборна войска. Позволяваше ѝ се да има само 20,000 наемна войска и 10,000 жандармерия. Освенъ това, България тръбаше да плати на съглашенските държави $2\frac{1}{4}$ милиарда златни франка, (около 60 милиарда лева) обезщетение и други тежки и уни-зителни условия.

Послесловъ

Както отдѣлния човѣкъ, така и народитѣ се калятъ въ борбитѣ. Но оня народъ, който издѣржа въ превратностите на борбитѣ, има жизнености; той ще пребѣде, стига да има твърдостъ и постоянство. „Претерпевшъ же до конца, той спасенъ будетъ“ — казалъ Иисусъ Христосъ.

Ние два пъти се опитахме да обединимъ нашия народъ; не успѣхме, но се калихме. Малката България излѣзе все пакъ благополучно отъ такъвъ катаклизъмъ, какъвто бѣ свѣтовната война, въ която рухнаха грамадните Руска, Германска, Австро-Унгарска и Турска империи. Това показва, че ние сме необходими за свѣта и че сѫдбата ни готови за велики дѣла. Ние много бѣрзахме; забравихме, че растения, животни, държави, които бѣрже се разиватъ, бѣрже и умиратъ. Римъ дѣлъчи своето величие на бавността въ развитието си. Нека се задоволимъ съ опитността, която придобихме и славата, която спечелихме.

Враговетѣ ни отнеха земитѣ и другите материали придобивки, които рано или късно, ние пакъ ще си вземемъ, но кой може да отнеме победата на 24-и Черноморски на Н. В. Царица Еленора полкъ при Бунаръ-хисаръ — 1912 год., при Щипъ—1913 год., при Скопие и Качаникъ—1915 год., въ Мъгленско, Сборско, Караджа и Рупитъ—1917—1918 год.?

Потомството ще благоговѣ предъ спомена за тѣзи желѣзни великани, които водиха съ такава упоритостъ, такива тежки войни.

Онова, което не можахме да постигнемъ ние, ще го постигнатъ нашите наследници.

Тежките условия на ньойинскиятъ договоръ наложиха разформироването на полка. 39-а Солунска и 11-а жандарме-

Командири на 3-а Солунска дружина и 24-и полкъ следъ войната 1915—1918

Подполк. Димовъ Д.
6-и V. 1919

Майоръ Гюлмезовъ Г.
6-и V. 1919—16-и X. 1919

Майоръ х. Григоровъ А.
1919—1920

Подполк. Николовъ Д.
1920—1921 и 1923—1926

Полк. Теневъ Й.
1921—1923

Полк. Христовъ Г.
1926—1931

рийска дружини, които замъстиха храбрия 24-и пех. на Н. В. Царица Елеонора полкъ, скътхаха дълбоко въ сърдцата си бойните лаври на полка и въ тежъкъ миръ продължиха славните му традиции. Дългътъ на командирите на приемните дружини, както и на всички чинове отъ полка, взели участие въ епичните борби за народно обединение бъше двоенъ: *Да работятъ за възстановяването на материалната сила на държавата — въ лицето на малките дружини, които командуваха, за да може тъ да служатъ напомо като упора на народната свобода и независимост и да създадатъ връзка между достойното, героичното и самопожертвувателното минало — съ бъдещето, което тръбва да бъде свътло и велико.*

Приносъ къмъ изпълнението на този дългъ е и тая бойна история. Нека тя изпълва съ гордость сърдцата на младите Черноморци и подрастващето поколѣние отъ възстановеното вече окръжение на 24-и пех. Черноморски на Н. В. Ц. Елеонора полкъ. Предългиятъ поменникъ на убитите и починалиятъ отъ полка чинове, въ войните за обединението на българския народъ, говори за великата дань, която Бургазци дадоха въ името на народната свобода. Пролѣтата кръвъ отъ бащите, изъ родната земя, свързва тѣлата и душите на синовете, съ всички събрата, които се радватъ на свобода или копнѣятъ за нея.

Синове и внуци на загиналите герои! — потърсете въ дългите поменници на тая книга името на вашия баща, дъядо, близъкъ родственикъ! Подчертайте го! Скжтайте го дълбоко въ сърдцето си! — Така ще бъде въчна славата на тъхните подвиги — основната скала на нашата българска свободна държава.

Командири на 3-а Солунска дружина и 24-и полкъ следъ войната 1915—1918

Полк. Денизовъ Хр.
1931—1932

Полк. Рашковъ Н.
1932—1934

Полк. Йордановъ Г.
1934—1935

Полк. Христовъ Ив.
1935—1936

Полк. Басмаджиевъ
1936—1938

СПИСЪКЪ

на

убитите и починали войници отъ
24-и Черноморски на Н. В. Царица
Елеонора полкъ презъ 1915—1918 г.

С П И

на убити и починали войници отъ 24-и пех. Черноморски

р ед н о ж	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
1	Ред. Атанасъ Д. Бозаджиевъ	Черганъ	Ямболска
2	„ Ашеръ Ю. Салтиевъ	София	Софийска
3	Подпор. Атанасъ Ч. Черневъ		
4	Ред. Андрея С. Андреевъ	Желѣзникъ	Карнобатска
5	„ Атанасъ П. Атанасовъ	Питово	Н. Загорска
6	„ Ангелъ В. Гегеровъ	Деветинци	Карнобатска
7	мл. под. Атанасъ С. Куточевъ	Крушевецъ	Бургаска
8	Ред. Атанасъ Н. Господиновъ	Езерово	"
9	„ Андонъ Д. Майориевъ	Несъбъръ	Поморийска
10	мл. под. Апостолъ П. Стояновъ	Бургасъ	Бургаска
11	Ред. Антонъ М. Ганчевъ	Стралджа	Ямболска
12	Пор. Андрей Н. Якимовъ	София	Софийска
13	Ред. Ангелъ Ф. Вълчевъ	Желѣзово	Бургаска
14	„ Азисъ Ш. Чакъровъ	Марково	Лайтоска
15	„ Алекси М. Душевъ	Козимено	Поморийска
16	„ Атанасъ Т. Димитровъ	Каблешково	"
17	„ Андрея Г. Костадиновъ	Драка	Срѣдецка
18	„ Ангелъ К. Вълчевъ	Драчево	"
19	„ Апостолъ С. Апостоловъ	Козеградъ	Поморийска
20	„ Ангелъ Г. Русевъ	Брестакъ	Провадийска
21	мл. под. Алекси И. Вълчевъ	Атанасово	Бургаска
22	Ред. Андонъ А. Бакаловъ	Срѣдецъ	Срѣдецка
23	„ Атанасъ Ч. Златевъ	Климанъ	Карнобатска
24	„ Атанасъ Н. Костадиновъ	Бургасъ	Бургаска
25	„ Атанасъ Д. Илиевъ	Климанъ	Карнобатска
26	Ф-ль Андонъ Г. Болградовъ	Сливенъ	Сливенска
27	Ред. Андонъ Д. Илиевъ	Водениче	Ямболска
28	„ Ангелъ С. Моневъ	Каблешково	Поморийска
29	„ Алекси Т. Авжиевъ	Морско	"
30	„ Атанасъ В. Вълковъ	Кошарица	
31	„ Атанасъ Д. Димитровъ	Ахтополъ	М. Търновска
32	мл. под. Алек. П. Мирчевъ	Бургасъ	Бургаска
33	Ред. Атанасъ К. Димитровъ	Победа	Ямболска
34	„ Атанасъ Д. Керповъ	Равнецъ	Бургаска
35	„ Ашеръ Ю. Османовъ	Коюнкьой	Ксантийска
36	„ Бойчо Й. Костовъ	М. Църква	Срѣдецка
37	Ефр. Борисъ С. Мариновъ	Стралджа	Ямболска
38	Ред. Боро В. Люцкановъ	Бѣлила	Бургаска
39	„ Борисъ Т. Динолевъ	Гъмзово	Видинска
40	„ Богданъ Г. Димитровъ	Росеново	Срѣдецка

СЪКЪ

на Н. В. Царица Елеонора полкъ, презъ 1915 до 1918 години

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТНОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
2 пех. рота	3-и I. 917	3/3 Див. лазар.	
9 "	26-и XII. 916	"	
5 "	10-и III. 917	Димова поляна	
7 "	7-и IV. 917	3/3 Див. лазар.	
2 "	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълградъ
12 "	5-и XI. 915	с. Тръстенъ	Тръстене
12 "	5-и XI. 915	"	"
2 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
8 "	9-и XI. 915	"	"
7 "	2-и XI. 915	6/7 пол. бол.	Скопие
12 "	8-и XI. 916	Сборско	Сборско
11 "	14-и XI. 916	в. Ковилъ	в. Ковилъ
9 "	6-и XI. 916	4/3 пол. бол.	
13 "	15-и XI. 916	3/3 Див. лазар.	
2 "	24-и VIII. 916	П. прев. пунктъ	Сборско
2 "	23-и VIII. 916	Сборско	Бълграцъ
8 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Сборско
4 "	23-и VIII. 916	Сборско	
4 "	23-и VIII. 916	"	"
7 "	23-и VIII. 916	"	"
1 "	23-и VIII. 916	"	"
1 "	13-и IX. 916	"	"
8 "	14-и IX. 916	"	"
1 "	27-и VIII. 916	5/3 пол. бол.	
1 "	26-и VIII. 916	3/3 див. лазар.	Скопие
5 "	16-и IX. 916	Скоп. М. В бол.	Сборско
2 "	3-и X. 916	Сборско	в. Преслапъ
7 "	17-и IX. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
12 "	22-и VIII. 916	Сборско	Сборско
16 "	21-и VIII. 916	"	"
3 "	28-и VIII. 916	"	"
9 "	5-и VI. 918	1/3 пол. бол.	
12 "	3-и VIII. 918	23	
4 "	23-и X. 916	23 М. В. бол.	Ксанти
8 "	16-и V. 917	Димова поляна	
8 "	30-и VIII. 916	Сборско	Сборско
2 "	3-и X. 916	"	"
2 "	3-и X. 916	"	"
13 "	7-и X. 916	"	"

ред по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околи
41	Ред. Боню Ж. Боневъ	Мица	Н. Загорска
42	" Бою С. Боевъ	Дюлево	Сръдецка
43	" Бойко Д. Стояновъ	Сингуларе	Карнобатска
44	" Атанасъ Б. Русевъ	Равнецъ	Бургаска
45	" Борисъ А. Аличевъ	Ст. Махала	Ломска
46	Ефр. Бойчо К. Нешковъ	Оризаре	Поморийска
47	Ред. Благой И. Георгиевъ	Иваиловградъ	Иваиловградска
48	" Вълчо К. Вълчевъ	Богданци	Сръдецка
49	" Василь Н. Димитровъ	Кубадинъ	
50	" Василь Г. Къневъ	Карнобатъ	Карнобатска
51	" Вълчанъ К. Бахчевановъ	Черни връхъ	Бургаска
52	" Вълчанъ С. Вълчевъ	Драка	Сръдецка
53	Ефр. Вълко Д. Дринговъ	Господарево	
54	Ред. Ванко М. Петковъ	Чунгуроъ	Видинска
55	Ефр. Василь Н. Биячевъ	Габарево	Поморийска
56	Мл. под. Велю Ч. Миндовъ	Карнобатъ	Карнобатска
57	Ред. Велико Г. Калиновъ	Силистра	Силистренска
58	" Велико Я. Дераклийски	Русо-кастро	Бургаска
59	" Василь С. Гуджевъ	Факия	Сръдецка
60	" Вълканъ И. Петковъ	Дебелтъ	Бургаска
61	" Вълчо И. Пантовъ	Царево	Царевска
62	" Вълчо А. Пашата	Лозенецъ	Ямболска
63	" Вълчо Ж. Станчевъ	Суватитъ	Бургаска
64	" Василь А. Панделеевъ	Богданово	Сръдецка
65	Ефр. Василь К. Василевъ	М. Църква	
66	Ред. Василь Т. Колевъ	Правдино	Ямболска
67	" Василь С. Момчевъ	Св. Никола	Бургаска
68	" Василь Н. Налбантовъ	Созополъ	
69	" Василь Т. Власаковъ	Поморие	Поморийска
70	" Вълчо П. Бомпаджиевъ	Равнецъ	Бургаска
71	Ефр. Василь Р. Мечевъ	Раковско	Поморийска
72	Ред. Вълко Д. Костадиновъ	Бургасъ	Бургаска
73	" Василь Димитровъ	Оръшникъ	
74	" Вълчо Д. Вълчевъ	Бистрецъ	Сръдецка
75	" Велко А. Кировъ	Кости	M. Търновска
76	" Василь М. Ивановъ	Ръзово	
77	мл. под. Вълко И. Кокалановъ	Факия	Сръдецка
78	Ред. Георги Ф. Балтановъ	Ново село	Видинска
79	" Георги Т. Петровъ	Бистрецъ	Сръдецка
80	" Георги Ф. Колевъ	Шпиково	Кулска
81	" Георги П. Георгиевъ	Леярево	Елховска
82	" Георги Д. Ушитински	Плашивецъ	Б. градска
83	Ефр. Георги Г. Гюлmezovъ	Сръдецъ	Сръдецка
84	Ред. Георги В. Хилитовъ	Несъбръ	Поморийска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
16	"	31-и X. 916	в. Преслапъ
14	"	9-и X. 915	Бълограцъ
13	"	24-и XI. 915	6/7 пол. бол.
9	"	9-и XI. 915	2/3 див. лазар.
16	"	23-и X. 916	2/3 див. лазар.
2	"	9-и X. 915	Бълограцъ
9	"	5-и X. 915	Тръстене
3	"	24-и I. 917	4 М. В. бол.
7	"	12-и XI. 916	М. В. болница
1	"	19-и IV. 917	в. Преслапъ
6	"	3-и IV. 917	1/3 пол. бол.
8	"	8-и V. 917	в. Преслапъ
6	"	13-и V. 917	"
4	"	24-и V. 917	"
2	"	26-и VIII. 917	М. В. б. Скопие
5	"	26-и IX. 916	5 М. В. бол.
7	"	7-и X. 915	3/3 пол. бол.
2	"	17-и IX. 916	в. Преслапъ
2	"	15-и X. 916	"
13	"	27-и I. 916	Ивенъ инф. бол.
8	"	26-и III. 916	Царево
10	"	4-и VIII. 916	в. Дидоникъ
7	"	12-и IX. 916	Сборско
7	"	12-и IX. 916	"
Тел. команда		31-и VIII. 917	2/3 пол. бол.
14 пех. рота		9-и XI. 915	с. Бълограцъ
16	"	7-и XI. 915	4 3 пол. бол.
2	"	9-и X. 915	Бълограцъ
16	"	12-и X. 915	1/3 болница
5	"	7-и IX. 915	Тръстене
7	"	21-и X. 915	с. Слатина
6	"	25-и X. 915	"
1	"	6-и X. 915	Страцинъ
8 пех. рота		9-и X. 915	Скопие
8	"	9-и X. 915	"
3	"	2-и XI. 916	Сборско
10	"	7-и XI. 916	2/3 пол. бол.
9	"	3-и I. 917	Пр. пунктъ 11 п.
13	"	19-и I. 917	в. Преслапъ
14	"	31-и I. 917	"
15	"	22-и II. 917	Димова поляна
6	"	29-и IV. 917	Позицията
8	"	8-и V. 917	Сборско
8	"	8-и V. 917	"

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
85	Ред. Георги Ат. Георгиевъ	Царево	М. Търновска
86	" Григоръ Ж. Радиловъ	Кости	"
87	" Господ. И. Дованджиевъ	Кирилъ	Сръдецка
88	Ф-л. Ганчо П. Еровъ	Поморие	Поморийска
89	Ред. Георги А. Ивановъ	Кубадинъ	Сръдецка
90	" Георги С. Желевъ	Крушевецъ	Бургаска
91	" Георги Д. Соколовъ	Киринъ-бъгъ	Видинска
92	" Господ. С. Господиновъ	Дюлово	Сръдецка
93	Подоф. Георги Я. Георгиевъ	Гъбарево	Поморийска
94	" Георги В. Бълковъ	М. Търново	М. Търновска
95	Ред. Георги Х. Михалевъ	Бургасъ	Бургаска
96	" Георги А. Смилинъ	Крушевецъ	"
97	" Георги П. Скодревъ	Равнецъ	Поморийска
98	" Георги Я. Коняровъ	Тънково	Н. Загорска
99	" Георги Д. Новаковъ	Сѫдиево	Сръдецка
100	" Георги М. Георгиевъ	Орханово	М. Търновска
101	" Георги Н. Католиковъ	М. Търново	Сръдецка
102	мл. п. Георги И. Карадиневъ	Дюлово	Бургаска
103	Ред. Георги Я. Мариновъ	Трояново	Поморийска
104	Подоф. Георги М. Тодоровъ	Лъсково	"
105	Ред. Георги Д. Радевъ	Саранлий	Поморийска
106	" Георги С. Маджуровъ	Росеново	Сръдецка
107	" Георги Д. Яневъ	Господарево	"
108	" Гюро И. Кокелановъ	Факия	Бургаска
109	Оф. канд. Гр. Л. Обрешковъ	Бургасъ	Сръдецка
110	Ред. Георги И. Великовъ	Драчево	М. Търновска
111	" Георги Д. Будуровъ	Ахтополь	Бургаска
112	" Георги К. Трапчевъ	Бълила	"
113	" Георги К. Матевъ	Харманъ	Провадийска
114	" Георги Д. Желевъ	Червенци	Бургаска
115	" Ганчо Желевъ Ковачевъ	Соватитѣ	Поморийска
116	" Георги Т. Георгиевъ	Медово	Бургаска
117	" Георги М. Арпалиевъ	Бургасъ	Бургаска
118	" Георги Д. Георгиевъ	Българи	М.-Търновска
119	" Георги С. Георгиевъ	Царево	"
120	" Георги С. Вълковъ	Българи	"
121	" Георги Д. Георгиевъ	Веселие	Бургаска
122	" Георги П. Лефтеровъ	Несъбръръ	Поморийска
123	" Георги Х. Миховъ	Стоилово	М. търновска
124	Оф. канд. Георги Т. Поповъ	Св. Никола	Бургаска
125	Ред. Георги Ч. Арнаудовъ	Калемашъ	Карнобатска
126	" Георги М. Атанасовъ	Чарга	Ямболска
127	" Георги Р. Георгиевъ	Суватитѣ	Бургаска
128	" Георги Марковъ	Сливово	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
4-а пех. рота	9-и V. 917	Сборско	в. Преслапъ
16 "	9-и V. 917	"	"
7 "	14-и V. 917	"	"
щабъ 24 п. п.	14-и V. 917	"	"
4 пех. рота	27-и X. 915	Слатина	Слатина
7 "	16-и V. 917	Димова поляна	Димова поляна
9 "	20-и V. 917	"	"
1 "	21-и V. 917	"	"
10 "	11-и VIII. 917	1 М. В. болница	Скопие
11 "	18-и VI. 917	Сборско	Сборско
2 "	1-и XI. 915	Лнг. болница	Скопие
6 "	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
5 "	12-и IX. 916	"	"
6 "	12-и X. 916	"	"
7 "	12-и IX. 916	"	"
7 "	12-и IX. 916	"	"
11 "	20-и VIII. 916	"	"
5 "	26-и VIII. 916	"	"
13 "	9-и X. 915	5/7 пол. бол.	с. Популя (Мак.)
Кар. рота	2-и IX. 916	5 М. В. бол.	София
13 пех. рота	24-и IX. 916	Сборско	Сборско
13 "	4-и X. 916	"	"
15 "	2-и X. 916	"	"
15 "	2-и X. 916	"	"
9 "	24-и X. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
11 "	26-и X. 916	"	"
12 "	12-и IX. 916	"	"
6 "	12-и IX. 916	"	"
3 "	13-и IX. 916	"	"
3 "	21-и IX. 916	6/3 пол. бол.	в. Козякъ
6 "	28-и VIII. 916	3/3 див. лазар.	в. Кучкинъ
2 "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
4 "	23-и VIII. 916	"	"
4 "	23-и VIII. 916	"	"
4 "	23-и VIII. 916	"	"
1 "	4-и II. 916	1 М. болница	Скопие
8 "	3-и V. 916	5 М. В. бол.	София
6 "	2-и XI. 915	5 7 М. болница	Популя
6 "	19-и VII. 915	Стоилово	Стоилово
2 "	23-и VIII. 916	в. Преслапъ	Преслапъ
1 "	23-и VIII. 916	с. Сборско	в. Преслапъ
9 "	28-и II. 918	в. Борисъ	в. Преслапъ
5 "	20-и VIII. 918	2 3 пол. бол.	Кафадарци
8 "	18-и IX. 918	с. Сборско	с. Сборско

№ по редък	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
129	Ред. Георги Д. Мавродиевъ	Медово	Поморийска
130	" Грозю Я. Лефтеровъ	Паницово	"
131	" Ганчо Н. Енчевъ	Деветакъ	Карнобатска
132	" Георги И. Кировъ	Проходъ	Сръдецка
133	" Георги Д. Желевъ	Св. Никола	Бургаска
134	Ефр. Георги К. Недѣлковъ	Оризаре	Поморийска
135	Ред. Господинъ К. Загорчето	С. Стефаново	Карнобатска
136	" Георги С. Георгиевъ	Горица	"
137	мл. под. Георги Н. Ганчевъ	Сръдецъ	Сръдецка
138	Ред. Георги Н. Маргаритовъ	Созополь	М. Търновска
139	" Господинъ Н. Георгиевъ	Суватитѣ	Бургаска
140	мл. под. Георги Д. Кашиковъ	"	"
141	Ред. Георги М. Минковъ	Карнобатъ	Карнобатска
142	Ефр. Георги Б. Рухчевъ	Бургасъ	Бургаска
143	Ред. Георги С. Кондовъ	Камено	"
144	" Георги К. Щерионовъ	Инже войвода	"
145	" Георги И. Николовъ	Баня	"
146	" Георги К. Георгиевъ	Приморско	Поморийска
147	" Господинъ Н. Сувановъ	Деветинци	Карнобатска
148	" Димо М. Чунчевъ	М. Църква	Сръдецка
149	Ред. Драганъ С. Димитровъ	Камено	Бургаска
150	" Диню А. Димовъ	Суватитѣ	"
151	" Димо Д. Станковъ	Бистрецъ	Сръдецка
152	" Димитъръ Т. Николовъ	Тънково	Поморийска
153	" Димитъръ И. Чобановъ	Тагарево	Сръдецка
154	Пор. Деню С. Стоевъ	Бургасъ	Бургаска
155	Ред. Диню Л. Тончевъ	Драчево	Сръдецка
156	" Димитъръ Н. Минковъ	Чемеренъ	Бургаска
157	" Димитъръ Г. Диковъ	Приморско	"
158	" Добри Н. Добревъ	Дюлгери	Бургаска
159	" Димитъръ П. Гиноолу	Поморие	Поморийска
160	" Димитъръ Т. Стояновъ	Михайлово	Сливенска
161	" Димитъръ Д. Койчевъ	Крушевецъ	Бургаска
162	" Димитъръ С. Станчевъ	Г. Генияново	Ямболска
163	мл. под. Димо Ц. Близнаковъ	Г. Ябълково	Сръдецка
164	Ред. Димитъръ Г. Ивановъ	Сръдецъ	Сръдецка
165	" Димитъръ К. Станковъ	Оризаре	Поморийска
166	Ефр. Димо С. Илчевъ	Богданово	Сръдецка
167	Ред. Димитъръ Г. Стояновъ	М. Търново	М. Търновска
168	" Димитъръ Д. Петковъ	Поморие	Поморийска
169	" Димитъръ Д. Милевъ	Бургасъ	Бургаска
170	" Дим. Д. Трандафиловъ	Драганово	Поморийска
171	" Дочо П. Ивановъ	Карнобатъ	Карнобатска
172	" Димитъръ И. Щеревъ	Бургасъ	Бургаска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
13-а	9-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
14	9-и X. 915		
6	4-и XI. 915	1. М. В. бол.	Скопие "
6	28-и X. 915		
11	5-и XI. 915	с. Тръстене	Тръстене "
1	9-и XI. 915	с. Бълграцъ	с. Бълграцъ
2	9-и XI. 915	"	"
2	9-и XI. 915	"	"
6	9-и XI. 915	"	"
12	9-и XI. 915	"	"
13	9-и XI. 915	"	"
13	9-и XI. 915	"	"
5	9-и X. 915	Скопие	Скопие "
2	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2	18-и X. 915	"	"
2	18-и X. 915	"	"
5	12-и X. 915	Куманово	Куманово
12	2-и XI. 916	с. Сборско	с. Сборско
14	12-и XI. 916		
2	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
11 пех. рота	18-и X. 915		
7	22-и X. 915	Слатина	с. Конопище
11	24-и X. 915	"	"
6	25-и X. 915	"	"
Тел. команда	25-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
Щ. на полка	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
1	7-и X. 915	Орловци	Орловци
5	9-и X. 915	Скопие	Скопие
10	9-и X. 915	"	"
13	9-и X. 915	"	"
8	1-и X. 915	Слатина	Бълграцъ
11	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
12	5-и XI. 915	"	"
14	9-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
1	21-и XI. 915	1/3 Ет. Арм. б.	Скопие
6	8-и XI. 915	1 М. В. бол.	"
13	27-и XI. 915	2/3 пол. бол.	Феризовичъ
2	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
3	9-и XI. 915	"	"
4	9-и XI. 915	"	"
8	9-и X. 915	"	"
10	4-и XI. 916	в. Преславъ	Сборско
5	1-и I. 917		
3	2-и I. 917	7 М. В. бол.	София "

ред. №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
173	Ред. Димо П. Миховъ	Калово	М.-Търновска
174	" Допко А. Допковъ	Загорци	Сръдецка
175	" Димо Гочевъ Дойчевъ	Равнецъ	Бургаска
176	" Димитъръ А. Папазовъ	Сръдецъ	Сръдецка
177	" Димитъръ Х. Хурмузовъ	Обзоръ	Поморийска
178	Ефр. Дойчо Ж. Дойчевъ	Козичено	"
179	Ред. Димитъръ И. Николовъ	Толяновци	Видинска
180	" Димитъръ С. Дражевъ	Проходъ	Сръдецка
181	" Димитъръ С. Диневъ	Росенъ	"
182	" Данаилъ П. Костадиновъ	Гъмзово	Видинска
183	" Диню И. Стойчевъ	Стралджа	Ямболска
184	" Дочо К. Николовъ	Богданци	Сръдецка
185	" Димитъръ П. Каламаровъ	М. Търново	М. Търновска
186	" Димитъръ С. Карадиловъ	Дюлово	Сръдецка
187	" Димитъръ И. Петковъ	Оръшецъ	Бълограцишка
188	Ефр. Дико Д. Пейчевъ	Дюлgerи	Бургаска
189	Ред. Дико Д. Кодановъ	Връвъ	Видинска
190	" Димитъръ Т. Димитровъ	Просеникъ	Поморийска
191	" Димитъръ Ж. Ивановъ	Бръстовецъ	"
192	" Димитъръ Г. Тодоровъ	Люлинъ	Ямболска
193	" Димитъръ В. Стефановъ	Поморие	Поморийска
194	Ст. под. Димитъръ А. Овчаровъ	Пещерско	Лйтоска
195	Ред. Димо Я. Дойчевъ	Суватитъ	Бургаска
196	" Димитъръ Д. Лулчевъ	Българово	Лйтоска
197	" Димитъръ Ж. Поповъ	Ръжица	"
198	" Димитъръ С. Желъзковъ	Кубадинъ	Сръдецка
199	" Дико П. Дичевъ	Сръдецъ	"
200	Мл. под. Дим. А. Николовъ	Деветакъ	Карнобатска
201	Ред. Димитъръ Й. Радановъ	Знакука	Кулска
202	" Димитъръ Н. Допчевъ	Царево	М. Търновска
203	" Дим. Т. Демерджиевъ	Дюлгери	Бургаска
204	" Доню В. Колевъ	Винарево	Чирпанска
205	" Димо Г. Димовъ	Кози-градъ	Поморийска
206	Ефр. Данчо К. Велчевъ	Суватитъ	Бургаска
207	Ред. Димитъръ Д. Ивановъ	Суруджикъой	Елховска
208	" Диме Д. Ивановъ	Страцимиръ	Варненска
209	" Димитъръ П. Димитровъ	Присъждъ	Сръдецка
210	Оф. кан. Димитъръ Т. Тотевъ	Стокитъ	Севлиевска
211	Ред. Димитъръ С. Ташевъ	Г. Линево	Ломска
212	" Димо А. Тотевъ	Граматиково	М. Търновска
213	Пор. Димитъръ Ж. Димитровъ	Богданово	Сръдецка
214	Мл. под. Дим. В. Николовъ	Дюлгери	Бургаска
215	Ред. Димитъръ К. Димитровъ	М. Търново	М. Търновска
216	" Драганъ П. Найденовъ	Равнецъ	Бургаска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КѢДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
13 пех. рота	11-и II. 917	Поз. Кукурузъ	Воденско
14 "	25-и II. 917	Димова поляна	"
12 "	26-и II. 917	Въ тила	Неизвестно где
6 "	15-и II. 917	З/З Диз. лазар.	Кавадарци
8 "	7-и V. 917	Димова Поляна	Димова поляна
4 "	8-и V. 917		"
7 "	13-и V. 917		"
7 "	13-и V. 917		"
12 "	16-и V. 917		"
4 "	24-и V. 917		"
12 "	22-и VIII. 917	в. Борисъ	в. Борисъ
11 "	28-и XI. 917	Сборско	Сборско
2 "	23-и VIII. 916		"
4 "	23-и VIII. 916		"
5 "	23-и VIII. 916		"
7 "	23-и VIII. 916		"
9 "	20-и VIII. 916		"
Кар. рота	15-и II. 916	Турска болница	Скопие
7 пех. рота	9-и III. 916	2/3 Ет. болница	Градско
1 "	11-и X. 915	5/4 пол. бол.	Популя
7 "	30-и IV. 916	М. В. бол. № 3	Скопие
3 "	3-и X. 916	с. Сборско	с. Сборско
7 "	6-и X. 915	4/3 пол. бол.	Егри-Паланка
2 "	30-и VIII. 916	2/3 зап. ет. бол.	Прилепъ
8 "	14-и IX. 916	2/3 див. лазар.	в. Кучкинъ кам.
2 "	17-и X. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
7 "	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
12 "	2-и X. 916		"
1 "	4-и IX. 916		"
6 "	20-и IX. 916	6/3 пол. бол.	в. Козякъ
3 "	13-и III. 918	3/3 Диз. бол.	Гур.(Кавадрско)
7 "	5-и IV. 918	гр. Троянъ	Троянъ
11 "	9-и V. 918	Сборско	Сборско
6 "	6-и VII. 918		"
2 "	2-и VII. 918	2/3 пол. бол.	Димова поляна
1 "	6-и IX. 918	Сборско	Сборско
12 "	2-и VIII. 916		"
2 "	6-и VIII. 916		"
8 "	9-и VIII. 916		"
7 "	1-и X. 916		"
7 "	2-и IX. 916		"
5 "	2-и X. 916		"
5 "	2-и IX. 916		"
5 "	2-и IX. 916		"

РЕД НО Ж	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
217	Ред. Димитъръ С. Вълковъ	Богданово	Сръдецка
218	Ефр. Димитъръ Н. Димитровъ	Бръшлянъ	М. Търновска
219	Ред. Димитъръ Н. Драгановъ	Граматиково	"
220	" Димо П. Френчевъ	Скефъ	Бургаска
221	" Димо В. Карпузовъ	Ръзово	М. Търновска
222	" Добри Н. Ивановъ	Кубадинъ	Сръдецка
223	" Енчо Ж. Туршиевъ	М. Църква	"
224	" Едрю Е. Людииевъ	Изворъ	Бургаска
225	" Ефстати А. Кючуковъ	Созополъ	"
226	Под. Жеко Г. Жековъ	Полски изворъ	"
227	Ред. Желѣзко Д. Желѣзковъ	Суходолъ	Сръдецка
228	" Желѣзко Г. Йанчевъ	Драчево	Карнобатска
229	" Желѣзко А. Маймуновъ	Искра	Поморийска
230	" Желѣзко Р. Статевъ	Козичено	
231	" Желю К. Яневъ	"	
232	" Жеко А. Атанасовъ	Климань	Карнобатска
233	" Желѣзко С. Ивановъ	Драка	Сръдецка
234	" Димо С. Георгиевъ	Кости	М. Търновска
235	" Желю К. Калмуковъ	Суватитъ	Бургаска
236	" Жеко С. Янковъ	Баня	"
237	" Желѣзко К. Петковъ	Желѣзово	"
238	" Желѣзко Петковъ	Дюлево	Сръдецко
239	Ефр. Желѣзко С. Стояновъ	Сръдецъ	"
240	Ред. Желю Т. Пѣйолу	Карнобатъ	Карнобатска
241	" Желѣзко Я. Заховъ	Гюловци	Поморийска
242	" Желѣзко П. Калмуковъ	Суватитъ	Бургаска
243	" Желю И. Яневъ	Каблешково	Поморийска
244	" Желю Д. Желевъ	Голица	"
245	" Желю Я. Николовъ	Потурнакъ	М. Търновска
246	" Желѣзко Т. Стойковъ	Трапоклово	Сливенско
247	Ф-ль Златанъ М. Недевъ	Бургасъ	Бургаска
248	Ред. Зафиръ К. Тодоровъ	Несъбъръ	Поморийска
249	Майоръ Захари Джипуновъ	Бургасъ	Бургаска
250	М.-п. Златанъ Г. Таушановъ	Искра	Карнобатска
251	Ред. Златанъ Ж. Стояновъ	Булаиръ	Поморийска
252	" Згуро Д. Згуровъ	Св. Никола	Бургаска
253	" Илия С. Илиевъ	Лозенецъ	Ямболска
254	" Иванъ П. Великовъ	Драчево	Сръдецка
255	" Ибрямъ Х. Имбряmovъ	Воденъ	Видинска
256	" Иванъ Я. Маврулковъ	Росеново	Сръдецка
257	" Илия К. Желевъ	Лжка	Поморийска
258	М.-п. Илия К. Желевъ	Суходолъ	Сръдецка
259	Ред. Ибраимъ М. Халиловъ	Рупча	Лйтоска
260	" Илия Ц. Ивановъ	Флорентинъ	Видинска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
5-а пех. рота	2-и IX. 916	Сборско	Сборско
6-а "	2-и IX. 916	"	"
7-а "	2-и IX. 916	"	"
10-а "	2-и IX. 916	"	"
14-а "	20-и XI. 916	"	
7-а "	6-и XI. 916	3/3 див. лаз.	в. Гулубецъ
7-а "	20-и X. 917	Сборско	Сборско
12-а "	5-и XII. 916	М. В. болница	Нишъ
6-а "	5-и X. 915	Слатина	Слатина
6-а "	4-и IV. 917	5/3 пол. б-ца	в. Св. Илия
10-а "	2-и V. 917	Сборско	Сборско
4-а "	9-и XI. 915	Въ тилътъ	Неизвестно где
7-а "	29-и V. 917	1/2 зап. ев. б-ца	Велесъ
4-а "	9-и X. 915	Сборско	Сборско
7-а "	12-и IX. 916	"	"
13-а "	17-и XI. 916	"	"
14-а "	18-и X. 915	М. В. болница	Скопие
2-а "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
14-а "	11-и XI. 916		"
13-а "	10-и X. 915	5/3 болница	Куманово
11-а "	5-и XI. 915	Кръстене	Тръстене
1-а "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
5-а "	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
5-а "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
1-а "	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
6-а "	25-и X. 915	Слатина	Слатина
5-а "	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
5-а "	12-и IX. 916	"	"
5-а "	12-и IX. 916	"	"
5-а "	24-и VIII. 916	"	"
2-а "	23-и VIII. 916	"	"
14-а "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2-а дружина	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
3-а пех. рота	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
5-а "	12-и IX. 916	"	"
5-а "	12-и IX. 916	"	"
2-а "	5-и XII. 915	М. В. болнила	Скопие
3-а "	21-и XII. 915	1/3 бр. лаз.	Дяково
13-а "	29-и II. 916	6/Зпол. б-ла	Демиръ-капия
6-а "	10-и III. 916	2/3 зап. б-ца	Прилепъ
2-а "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
2-а "	23-и IX. 916	"	"
3-а "	23-и IX. 916	"	"
4-а "	23-и IX. 916	"	"

р е п о н	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
261	Ред. Йоанъ Н. Паунъ	Лячаръ	Видинска
262	" Иванъ К. Тончевъ	Тръстикъ	Бургаска
263	" Иванъ Т. Стратиевъ	М. Църква	Сръдецка
264	Ефр. Иванъ Г. Русевъ	Черница	Карнобатска
265	Ред. Иванъ Г. Ивановъ	Граматиково	М. Търновска
266	" Илия И. Сараевъ	Факия	Сръдецка
267	" Иванъ В. Петровъ	Кошарица	Поморийска
268	" Иванъ А. Вичевъ	Трояново	Бургаска
269	" Иванъ К. Недѣлчевъ	Безмеръ	Ямболска
270	" Иванъ Хр. п. Папазовъ	Деветинци	Карнобатска
271	" Иванъ Д. Маноловъ	Ябълково	Сръдецка
272	" Иванъ Ж. Ивановъ	Бръшлянъ	М. Търновска
273	" Иванъ Д. Питроповъ	Окопъ	Ямболска
274	" Иванъ С. Терзиевъ	Желѣзово	Бургаска
275	" Иванъ Н. Механджиевъ	Дебелтъ	Бургаска
276	" Иванъ С. Стояновъ	Харманъ	"
277	" Йорданъ Г. Митевъ	Дерменкъой	"
278	" Иванъ Б. Великовъ	Росенъ	"
279	" Иванъ Т. Поповъ	Дюлгери	"
280	" Иоанъ Д. Водевицовъ	Българи	М. Търновска
281	" Иванъ Т. Бурнаковъ	Бургасъ	Бургаска
282	" Иванъ Г. Бодуровъ	Граматиково	М. Търновска
283	" Иванъ Н. Куковъ	Княжево	Елховска
284	Ефр. Иванъ Р. Димитровъ	Царево	М. Търновска
285	Ред. Иванъ Д. Балевъ	Индже войвода	Бургаска
286	" Иванъ Д. Горбаровъ	Динковли	Видинска
287	" Иванъ М. Кралевъ	Буково	Сръдецка
288	" Иванъ А. Цаничевъ	Копривщица	Пирдопска
289	Под. Иванъ Н. Паринчевъ	"	"
290	Ред. Илия Н. Предовъ	Брѣгово	Видинска
291	Ефр. Иванъ С. Кандиловъ	Сливенъ	Сливенска
292	Ред. Йонъ Ф. Стояновъ	Делфина	Видинска
293	" Илия П. Никовъ	Кошара	"
294	" Иванъ Х. Ивановъ	М. Църква	Сръдецко
295	" Иванъ М. Бакърджиевъ	Харманъ	Бургаско
296	" Иванъ Г. Господиновъ	Каменно	Бургаско
298	" Йосифъ Б. Йософивъ	Бургасъ	Бургаско
298	" Йонко Д. Бойчевъ	Заноге	Врачанско
299	" Иванъ Г. Господиновъ	Българи	М. Търновско
300	" Иванъ Т. Димитровъ	Попово	Н. Загорско
301	" Иванъ Д. Атанасовъ	Поморско	Поморийско
302	" Иванъ И. Ивановъ	Трояново	Бургаско
303	О. к. Иванъ П. Дѣловъ	Котелъ	Котелско
304	Ред. Иванъ П. Ивановъ	Г. Ябълково	Сръдецко

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
4-а пех. рота	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
8-а "	4-и IV. 916	3/3 див. лазар.	в. Преслапъ
11-а "	30-и V. 918	Сборско	"
9-а "	29-и V. 918	в. Борисъ	в. Борисъ
4-а "	15-и IX. 918	Сборско	Сборско
2-а карт. рота	23-и X. 918	М. В. болнила	Бургасъ
14-а пех. рота	9-и XI. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
14-а "	9-и XI. 915	"	"
14-а "	9-и XI. 915	"	"
2-а "	13-и XI. 915	1/2 ар. ет. б-ца	Бургасъ
8-а "	9-и XI. 915	6/4 пол. б-ца	Скопие
8-а "	30-и XI. 915	М. В. болница	"
13-а "	25-и XI. 915	2/3 див. лазар.	Призренъ
13-а "	25-и XI. 915	1-а М. В. б-ца	Скопие
16-а "	25-и XI. 915	"	"
7-а "	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
8-а "	12-и IX. 916	"	"
12-а "	12-и IX. 916	"	"
14-а "	1-и X. 916	"	"
12-а "	28-и IX. 916	М. болница	Нишъ
9-а "	16-и X. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
14-а "	16-и X. 916	"	"
12-а "	16-и V. 917	Димова поляна	Димова поляна
8-а "	17-и V. 917	2/3 див. лазар.	в. Пулевецъ
13-а "	27-и III. 917	Индже войвода	Инж. войвода
11-а "	19-и IV. 917	3/3 див. лазар.	Голубецъ
7-а "	17-и VI. 917	2/3 пол. б-ца	Конопище
1-а "	1-и XI. 917	в. Борисъ	в. Борисъ
1-а "	1-и XI. 917	2/3 пол. б-ца	Конопище
9-а "	9-и IX. 917	Убить на връ-	щане отъ отп
9-а "	28-и VIII. 917	Въ затвора гара	Криволакъ
12-а "	24-и XI. 917	2-а М. В. б-ца	Скопие
10-а "	24-и XII. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
12-а "	27-и XII. 916	"	"
8-а "	23-и V. 917	Поз. Кукурузъ	Воденско
7-а "	23-и IV. 917	"	"
1-а "	1-и IV. 917	1/3 в. болница	Алатинци
16-а "	7-и V. 917	Сборско	Сборско
2-а карт. рота	8-и V. 917	"	"
Карт. рота	18-и X. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
6-а пех. рота	25-и X. 915	Слатина	Слатина
15-а "	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
5-а "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
8-а "	9-и X. 915	"	"

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
305	Ред. Илчо Д. Йотовъ	Струпецъ	Врачанско
306	" Иванъ Г. Митровъ	М. Търново	М. Търновско
307	" Иванъ Д. Ивановъ	"	"
308	" Иванъ Д. Марковъ	Кошарица	Поморийско
309	" Иванъ Д. Петковъ	Суватите	Бургаско
310	" Иванъ С. Кондовъ	Михайлово	Сливенско
311	" Иванъ С. Булановъ	Дюлево	Сръдецко
312	" Иванъ Д. Бахчевановъ	Росенъ	Бургаско
313	" Илия И. Маноловъ	Тръстене	"
314	" Илия Х. Бобевъ	Баня	Поморийско
315	" Иванъ Д. Кратуновъ	Раковдолъ	Бургаско
316	" Иванъ С. Цвѣтковъ	Козичене	Поморийско
317	" Иванъ М. Желевъ	Драка	Бургаско
318	" Йовчо Ж. Кировъ	П. Изворъ	"
319	М. п. Иванъ С. Ивановъ	Александрово	Ямболско
320	" Иванъ Д. Стоевъ	Карнобатъ	Карнобатско
321	Ред. Иванъ В. Стояновъ	Р. Кастро	Бургаско
322	" Йовчо Д. Димитровъ	Камено	"
323	" Иванъ Д. Турлаковъ	Факия	Сръдецко
324	" Иванъ В. Телчаровъ	М. Търново	М. Търновско
325	Под. Георги П. Николовъ	Бургасъ	Бургаско
326	М. п. Костадинъ Р. Колевъ	"	"
327	Ред. Киро Д. Янчевъ	Българи	М. Търновско
328	" Кирязъ А. Кирезиевъ	М. Църква	Сръдецко
329	" Кою Г. Паскалевъ	Твърдина	Н. Загорско
330	" Купенъ Х. Додоровъ	М. Църква	Сръдецко
331	" Колю Т. Каирачалиевъ	Чавдарлъкъ	Поморийско
332	" Киро П. Димитровъ	М. Търново	М. Търновско
333	" Кръстю Я. Станковъ	Дюлгери	Бургаско
334	" Колю И. Поповъ	Каблешково	Поморийско
335	" Кою М. Тоневъ	Сименъ	Ямболско
336	" Калчо М. Дорманевъ	Суходолъ	Бургаско
337	" Купенъ И. Купеновъ	Границарь	Сръдецко
338	" Костадинъ Т. Слъмевъ	Факия	"
339	" Колю Х. Караджовъ	Загорци	"
340	" Къню К. Ч. Георгиевъ	Михайлово	Сливенско
341	" Кръстю Н. Димовъ	Трояново	Бургаско
342	" Костадинъ Д. Димитровъ	Кости	М. Търновско
343	" Колю Д. Колевъ	Гълъбецъ	Поморийско
344	" Костадинъ И. Петковъ	Богданци	Сръдецко
345	" Костадинъ Б. Костадиновъ	Факия	"
346	М. п. Карамфилъ М. Шерлетовъ	Бата	Поморийско
347	Ред. Кириакъ К. Георгиевъ	Гебедже	Варненско
348	М. п. Калутъ П. Поповъ	Равнецъ	Бургаско

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
16 пех. рота	31-и X. 916	Скопие	Скопие
2	17-и XI. 916	Сборско	Сборско
15	15-и XI. 916	"	"
6	2-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
1	4-и XI. 915	"	"
11	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
1	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
8	9-и XI. 915	"	"
8	9-и XI. 915	"	"
8	9-и XI. 915	"	"
8	9-и XI. 915	"	"
13	9-и XI. 915	"	"
11	24-и УІІІ. 915	Сборско	Сборско
1	26-и VIII. 916	"	"
16	28-и VIII. 916	"	"
5	12-и IX. 916	"	"
6	12-и IX. 916	"	"
7	12-и IX. 916	"	"
7	12-и IX. 916	"	"
7	12-и IX. 916	"	"
2	10-и XI. 915	Скопие	Скопие
Карт. рота	20-и XII. 915	5/3 пол. бол.	Призренъ
7 пех. рота	12-и XII. 915	6/7 пол. бол.	Скопие
1	24-и II. 916	6/3 пол. бол.	"
16	21-и II. 916	"	"
2	23-и IV. 916	18 п. болница	"
4	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
4	23-и VIII. 916	"	"
7	23-и VIII. 916	"	"
9	20-и VIII. 916	"	"
10	20-и VIII. 916	"	"
14	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
11	3-и XI. 915	1/3 зап. бол.	Скопие
2 кар. рота	11-и IX. 918	4/3 пол. бол.	Кис. вода (Кав.)
6 пех. рота	21-и X. 915	Слатина	Слатина
11	27-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2	29-и X. 915	Скопие	Скопие
15	30-и X. 915	"	"
10	3-и X. 915	Ветерница	Ветерница
5	9-и X. 915	Скопие	Скопие
14	9-и X. 915	"	"
4	23-и IX. 916	З м. в. " болница	София
13	6-и X. 916	3/3 д. лъчеб.	в. Гулубецъ
9	24-и X. 616	Прѣслапъ	Прѣслапъ

редъ по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
349	Ред. Кирякъ Я. Киряковъ	Росенъ	Бургаско
350	М. п. Костадинъ Р. Костадиновъ	Пънчево	"
351	Ред. Костадинъ Д. Костадиновъ	Каваклий	Л.-градско
352	" Крацуунъ Ц. Мораровъ	Ц. Борисово	В. Търновско
353	" Кирякъ Я. Георгиевъ	М. Изворъ	М. Търнавско
354	" Кузманъ Т. Кузмановъ	Калово	"
355	" Колю К. Тенчевъ	Деветакъ	Карнобатско
356	" Киро Г. Димитровъ	Бургасъ	Бургаско
357	" Кирчо С. Костадиновъ	Сунгулари	Карнобатско
358	" Колю А. Колевъ	Бета	Поморийско
359	" Костадинъ Г. Димитровъ	Бургасъ	Бургаско
360	" Коста Т. Костовъ	Равнецъ	"
361	" Колю Т. Василевъ	"	"
362	" Кръстю С. Вълковъ	Господарево	Сръдецко
363	" Кръстю М. Кръстевъ	Морско	Поморийско
364	" Кирилъ В. Кирязовъ	Поктене	М. Търновско
365	" Коста Ч. Поктененски	Индже войвода	Бургаско
366	" Котели С. Джрафоровъ	Поморие	Поморийско
367	" Костадинъ К. Пасковъ	Бата	"
368	Ефр. Колю П. Драгановъ	Камено	Бургаско
369	Ред. Костадинъ К. Господиновъ	Кирилъ	Сръдецко
370	" Костадинъ Г. Ляпчевъ	Българи	М. Търновско
371	М. п. Кузманъ Т. Фортуновъ	Богданци	Бургаско
372	Ред. Коста П. Костовъ	Дюлево	Сръдецко
373	" Костадинъ И. Луджевъ	Деветакъ	Карнобатско
374	" Куню С. Колевъ	"	"
375	" Кою С. Нейчевъ	Козичене	Поморийско
376	" Кирязъ Я. Кирязовъ	Г. Буково	Сръдецко
377	" Колю Ч. Николовъ	Климишъ	Карнобатско
378	" Кралю Д. Петковъ	Просеникъ	"
379	" Костадинъ Н. Прѣснаковъ	"	"
380	" Коста Т. Ивановъ	Кубадинъ	Бургаско
381	" Костадинъ И. Касабовъ	Св. Никола	"
382	" Коста С. Жабковъ	Трояново	"
383	Ефр. Костадинъ Д. Стояновъ	Богданово	Сръдецко
384	Ред. Костадинъ Т. Петровъ	Трояново	Бургаско
385	" Коста В. Пелтевъ	М. Търново	М. Търновско
386	Ефр. Костадинъ Т. Райковъ	Индже войвода	Бургаско
387	Ред. Костадинъ В. Яневъ	Бургасъ	"
388	" Косю Г. Косевъ	Ново село	Видинско
389	" Коста Ж. Панайотовъ	Солникъ	Варненско
390	" Колю К. Моневъ	Чарда	Ямболско
391	" Кою Т. Карадимовъ	Русокастро	Бургаско
392	" Иванъ Д. Гордевъ	Росеново	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
8 пех. рота	9-и X. 916	Преслапъ	Преслапъ
6 "	13-и X. 916	Сборско	Сборско
5 "	14-и IX. 916		"
11 пех. рота	20-и X. 916	2/3 див. лаз.	Кафадарско
16 пех. рота	12-и XI. 916	Сборско	Сборско
4 "	9-и XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
4 "	9-и XI. 915		"
11 "	9-и XI. 915		"
13 "	9-и XI. 915		"
7 "	8-и X. 915	1-а болница	Куманово
9 "	9-и X. 915	1/3 бр. б-ца	
10 "	11-и X. 915	5/3 в. б-ца	Крива паланка
12 "	29-и X. 915	1/3 зап. б-ца	Куманово
6 "	2-и XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
7 "	4-и XI. 915		"
11 "	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
11 "	5-и XI. 915		"
12 "	5-и XI. 915		"
10 "	22-и VIII. 916	Сборско	Сборско
6 "	25-и VIII. 916		"
3 "	26-и VIII. 916		"
2 "	5-и VI. 916	Българи	М.-Търновско
3 "	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
5 "	12-и IX. 916		"
6 "	12-и IX. 916		"
6 "	12-и IX. 916		"
7 "	12-и IX. 916		"
9 "	15-и V. 917		"
1 "	21-и V. 917	Димова поляна	Димова поляна
1 "	19-и VI. 917		"
Щаба	19-и VI. 917	М. В. " болница	Лъсковецъ
1 пех. рота	4-и IX. 917	2/3 п. болница	Конопище
9 "	3-и IX. 917	1-а ет. раз. б-ца	София
1 Карт. рота	2-и X. 917	2-а м. в. б-ца	Скопие
7 пех. рота	27-и X. 917	Сборско	Сборско
9 "	8-и XII. 917	6/3 п. б-ца	Д. капия
6 "	25-и X. 917	Скопие	Скопие
7 "	21-и XI. 917	Буюкъ ташъ	Воденско
12 "	27-и XII. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
7 "	3-и I. 917	Прев. пунктъ	Добро поле
14 "	21-и II. 917	Димова поляна	Димова поляна
15 "	28-и . 917	5/3 п. болница	Рожденъ
10 "	12-и V. 916	Преслапъ	Преслапъ
9 "	9-и XII. 915	3/4 п. болница	Куманово

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
393	Ред. Лефтеръ Т. Каравасилевъ	Козичене	Поморийско
394	" Литю А. Марковъ	Доброванъ	"
395	" Линчо Н. Марковъ	Голица	"
396	М. п. Маноль М. Къневъ	Каблешково	"
397	" Мицо А. Тицовъ	Ц. Борисово	Видинско
398	Ред. Мехметъ Т. Мемедоолу	Люляково	Айтоско
399	" Маринъ И. Недѣлковъ	Сланотрънъ	Видинско
400	Пор. Миланъ Д. Ивановъ	Ямболъ	Ямболско
401	Ред. Михо В. Колевъ	М. църква	Сръдецко
402	Ф-лъ Маринъ В. Казоловъ	Кликачъ	Карнобатско
403	Ред. Михаилъ И. Димитровъ	Царево	М. Търновско
404	" Михаилъ С. Георгиевъ	"	"
405	" Марко С. Ганчевъ	Поморие	Поморийско
406	" Михо Д. Мечкарски	Бойница	Видинско
407	" Милю К. Маринчевъ	М. Търново	М. Търновско
408	" Меню Я. Моневъ	Търнова	Ямболско
409	" Митю П. Милчевъ	Камено	Бургаско
410	" Маякъ Ш. Антroyанъ	Бургасъ	"
411	" Марко Т. Начевъ	Дюлево	Сръдецко
412	" Маноль Ж. Тодоровъ	"	"
413	" Маринъ К. Инджовъ	Тагарево	"
414	" Маринъ Т. Начевъ	Ц. Борисово	Видинско
415	" Маноль Г. Тодоровъ	Череменъ	Бургаско
416	" Михаилъ С. Царвловъ	Н. Панчево	"
417	" Митрю М. Становъ	Стоилово	М. Търновско
418	" Михаилъ Д. Делизабатевъ	Индже войвода	Бургаско
419	" Марко К. Доневъ	Веселиново	Ямболско
420	" Михаилъ Т. Диковъ	Раково	Поморийско
421	М. п. Маноль И. Вълковъ	Кубадинъ	Бургаско
422	Ред. Мавроди Я. Димитровъ	Бродилово	М. Търновско
423	" Мико М. Колевъ	Правдино	Ямболско
424	" Михо К. Чолаковъ	Бата	Поморийско
425	" Мехмедъ И. Хусеиновъ	Градско	Сливенско
426	Ефр. Михаилъ Г. Стояновъ	Поморие	Поморийско
427	Ред. Митю М. Куртевъ	Стралджа	Ямболско
428	" Мустафа Ш. Ибрахимовъ	Видинъ	Видинско
429	" Минчо Д. Петровъ	Камено	Бургаско
430	" Митю П. Димитровъ	С. Стефаново	Карнобатско
431	" Маноль Ж. Маноловъ	Сливово	Бургаско
432	" Митю Д. Димовъ	Козекградъ	Поморийско
433	" Мавроди А. Димитровъ	Правдинъ	Ямболско
434	" Миню Н. Недѣлковъ	Веселие	Бургаско
435	М. п. Маринъ Г. Вълчевъ	Медово	Поморийско
436	Ред. Митю К. Стояновъ	Я. поляна	Бургаско

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
14 пех. рота	18-и VIII. 916	2/9 зап. б-ца	Куманово
1 "	30-и XI. 917	11 м. б-ца	София
1 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2 "	15-и X. 916	в. Преслапъ	Преслапъ
9 "	24-и X. 916	"	"
8 "	13-и IX. 916	Сборско	Сборско
9 "	21-и IX. 916	"	"
9 "	14-и XI. 916	в. Ковилъ	в. Ковилъ
8 "	17-и XI. 917	Сборско	Сборско
2 "	4-и XI. 915	1-а м. в. б-ца	Скопие
6 "	10-и XI. 915	"	"
6 "	18-и XI. 915	4/3 пол. б-ца	Враня
8 "	16-и XI. 915	1/2 ар. ет. б-ца	Скопие
4 "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
7 "	23-и VIII. 916	"	"
3 "	26-и X. 917	Въ тила	неизвестно кжде
4 "	24-и V. 917	Димова поляна	Димова поляна
1 карт. рота	5-и VI. 917	6/3 п. б-ца	Д. капия
11 пех. рота	23-и VI. 917	1/2 зап. ев. б-ца	Велешко
5 "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
5 "	9-и X. 917	"	"
5 "	28-и VIII. 916	Сборско	Сборско
7 "	19-и IX. 916	"	"
2 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
4 "	9-и XI. 915	"	"
13 "	9-и XI. 915	"	"
13 "	9-и XI. 915	"	"
11 "	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
11 "	27-и X. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
7 "	22-и II. 917	Поз. Б. ташъ	поз. Б. ташъ
13 "	27-и IV. 917	1/3 п. болница	Алатинци
16 "	10-и V. 917	Преслапъ	в. Преслапъ
7 "	27-и I. 917	"	"
11 "	30-и V. 916	"	"
12 "	2-и VI. 918	2/3 п. болница	Конопище
Щаба на пол.	1-и IX. 918	"	"
7 пех. рота	11-и IX. 918	"	"
2 "	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
5 "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
8 "	9-и X. 915	"	"
14 "	9-и X. 915	"	"
15 "	9-и X. 915	"	"
2 "	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
6 "	25-и X. 915	Слатина	Слатина

редъ по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
437	Ред. Маринъ Д. Киряковъ	Равда	Поморийска
438	" Недѣлко И. Католиковъ	М. Търново	М. Търновска
439	" Никола Д. Андоновъ	Несъбъръ	Поморийска
440	М. п. Никола Я. Наневъ	Проходъ	Сръдецка
441	Ф-ль Недѣлко Минчевъ	Сливенъ	Сливенска
442	Ред. Няголъ С. Илиевъ	С. Стефано	Карнобатска
443	Ф-ль Никола Я. Съзлъкьовлиевъ	Бургасъ	Бургаска
444	Ред. Недѣлчо Р. Стояновъ	Карнобатъ	Карнобатска
445	" Недѣлчо В. Сидерски	Стралджа	Ямболска
446	" Недѣлчо П. Минчевъ	Леярево	Елховска
447	" Никола А. Стояновъ	Ахтополъ	М. Търновска
448	" Никола П. Андоловъ	Белевренъ	Сръдецка
449	" Никола Г. Тодоровъ	Голица	Поморийска
450	" Никола Я. Яневъ	Изворъ	Бургаска
451	" Новакъ С. Янковъ	Ясна поляна	"
452	" Никола С. Димитровъ	Бургасъ	"
453	" Недо А. Стояновъ	Изворъ	"
454	" Нейчо П. Николовъ	Проходъ	Сръдецка
455	" Никола Я. Ивановъ	Трояново	Бургаска
456	" Недѣлчо С. Таневъ	Пречеково	Ямболска
457	" Недѣлчо Ц. Яневъ	Сръдецъ	Сръдецка
458	" Ненко П. Хаджиевъ	Факия	"
459	" Никола К. Димитровъ	Бургасъ	Бургаска
460	Подп. Никола Щ. Тодоровъ	"	"
461	Ред. Никола К. Яневъ	Ружица	Елховска
462	М. п. Никола К. Николовъ	Харманъ	Бургаска
463	Ред. Никола С. Николовъ	Русо-кастро	"
464	" Нете Филинъ Томовъ	Гъмзово	Видинска
465	" Никола И. Мариновъ	Бранковци	Кулска
466	" Найденъ Г. Каптиевъ	Дюлево	Сръдецка
467	" Никола И. Василевъ	Сръдецъ	"
468	" Никола Х. Шарчито	Голица	Поморийска
469	" Недю П. Радановъ	Бургасъ	Бургаска
470	Под. Нейчо М. Митевъ	"	"
471	Ред. Недѣлко Л. Стойковъ	Драчево	Сръдецка
472	" Никола К. Бахаровъ	Просеникъ	Поморийска
473	" Недѣлчо Д. Славовъ	Камено	Бургаска
474	" Никола Д. Станевъ'	Господарево	Сръдецка
475	" Нейчо И. Домусчиевъ	"	"
476	" Никола Р. Николовъ	"	"
477	" Никола А. Арабаджиевъ	Изворъ	Бургаска
478	" Никола К. Буреновъ	М. Търново	М. Търновска
479	" Никола П. Камбуровъ	М. Църква	Сръдецка
480	" Недѣлчо Д. Раковъ	Деветинци	Карнобатска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
6 пех. рота	25-и X. 915	Слатина	Слатинско
4	9-и XI. 915	в. Ивенъ	с. Ивенъ
12	6-и VIII. 916	1/8 пол. бол.	Битоля
4	25-и X. 915	в. Дидоникъ	в. Дидоникъ
—	2-и VIII. 916		
2	23-и XIII. 916	Сборско	Сборско
7	23-и VIII. 916	"	"
9	20-и VIII. 916		"
12	25-и XI. 915	1/3 пол. бол.	Феризовичъ
5	15-и X. 916	3/3 пол. бол.	Байче
6	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
8	14-и IX. 916		
5	9-и X. 915	в. Преслапъ	в. Преслапъ
12	30-и X. 915		
13	21-и X. 915	1 М. В. бол.	Скопие
2	4 и XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
5	4-и XI. 915	"	"
8	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
8	9-и XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
8	6-и XI. 915	"	"
13	6-и XI. 915	"	"
13	6-и XI. 915	"	"
13	6-и XI. 915	"	"
5	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
5	12-и IX. 916	"	"
7	12-и IX. 916	"	"
7	12-и IX. 916	"	"
11	24-и VIII. 916	4 М. В. б-ца	"
2	7-и IX. 916	Сборско	София
4	6-и IX. 916	Скопие	Сборско
8	9-и X. 917	Скопие	Скопие
6	13-и XI. 917	5 3 пол. б-ца	с. Рожденъ
5	13-и XI. 917	3/3 див. б-ца	Голубецъ
6	26-и X. 915	На лъч. въ тил.	неизв. кжде
12	16-и V. 917	Сборско	Сборско
2	18-и X. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
3	18-и X. 915	"	"
1	19-и X. 915	"	"
6	25-и X. 915	Слатина	Слатина
1	19-и X. 915	1 3 бриг. лазар.	Скопие
5	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
4	15-и X. 915	Слатина	Слатина
11	4-и V. 918	2 3 пол. б-ца	Конопище
6	25-и V. 918	"	"

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
481	Ред. Назифъ Ос. Мехмедовъ	Мрежечко	Поморийска
482	" Никола К. Тодоровъ	Бургасъ	Бургаска
483	" Никола Я. Станковъ	Кадиево	Л. градска
484	" Никола Г. Коларовъ	Ахтополь	М. Търновска
485	" Новачо Тр. Младеновъ	Желѣзникъ	Карнобатска
486	" Никола Д. Георгиевъ	Русокастро	Бургаска
487	" Никола А. Николовъ	Ямиско	Поморийска
488	Ефр. Никола К. Николовъ	Стоилово	М. Търновска
489	Ред. Никола П. Бѣлчевъ	Дюлgerи	Бургаска
490	" Никола Г. Ценовъ	Говежда	Берковска
491	" Никола С. Стояновъ	Кашева	Видинска
492	" Петъръ Я. Петровъ	П. изворъ	Бургаска
493	" Петъръ А. Христовъ	Пънчево	Срѣдецка
494	" Петъръ С. Ивановъ	Твърдица	Н.-Загорска
495	" Пъю С. Митковъ	Дебелетъ	Бургаска
496	" Петъръ Т. Мицовъ	Оризаре	Поморийска
497	" Проданъ А. Каравановъ	Росенево	Срѣдецка
498	" Парашкевъ Ф. Мариновъ	Есенъ	Видинска
499	" Петъръ И. Мариновъ	Мелоли	"
500	" Пъю П. Пъевъ	Щипско	Провадийска
501	" Парашкевъ Ж. Савовъ	Р. гора	Бургаска
502	" Петъръ Г. Христовъ	Езерово	"
503	Ефр. Проданъ К. Остраковъ	Белверенъ	Срѣдецка
504	Ред. Пъю С. Джадаровъ	Г. буково	"
505	Ф-ль Петко П. Ивановъ	Уюнчалъ	Видинска
506	Ред. Панайотъ К. Карагочевъ	Бургасъ	Бургаска
507	" Петъръ Г. Делияневъ	Г. Езерово	"
508	" Петъръ П. Станковъ	Делейна	Видинска
509	" Петъръ Д. Койчевъ	Атанасово	Бургаска
510	" Проданъ С. Продановъ	Сини камене	Срѣдецка
511	" Петъръ К. Ивановъ	Козякъ градъ	Поморийска
512	" Петъръ А. Поповъ	С. Стефаново	Карнобатска
513	" Петъръ Я. Илиевъ	Сливово	Срѣдецка
514	" Петъръ Г. Цвѣтковъ	Сѫдиеvo поле	Н.-Загорска
515	" Пъю Г. Пеневъ	Камено	Бургаска
516	" Петко Н. Цвѣтковъ	Факия	Срѣдецка
517	" Петъръ И. Терзиевъ	Орханово	"
518	" Пеню М. Радевъ	Алатлий	Карнобатска
519	" Петко М. Тодоровъ	М. Търново	М. Търновска
520	" Петъръ Т. Вѣлковъ	Каланджа	М. Търновска
521	Ефр. Петъръ Г. Димитровъ	Галовци	Поморийска
522	Ред. Петко К. Бачеваровъ	Веселие	Бургаска
523	" Пенчо В. Свирецовъ	Българово	"
524	" Петъръ Я. Дойчевъ	Козичено	Поморийска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
1 пех. рота	4-и VIII. 918	2/3 пол. б-ца	Конопище
Телеф. к-да	31-и VIII. 918	6 М. В. б-ца	"
Муз. взводъ	10-и XI. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
16 пех. рота	21-и XII. 916		
12 "	23-и I. 917	в. Кукурузъ	в. Кукурузъ
13 "	11-и II. 917	Димова поляна	Димова поляна
1 "	25-и II. 917	Въ тилътъ не	известно кжде
11 "	1-и II. 917		
12 "	26-и II. 917	4/3 пол. б-ца	"
15 "	22-и IV. 917	Сборско	Бъсовица
9 "	10-и V. 917	1/3 пол. б-ца	Сборско
7 "	9-и X. 915	Бълограцъ	Куманово
7 "	2-и XI. 915	Тръстене	Бълограцъ
11 "	3-и XI. 915		Тръстене
1 "	3-и XI. 915		"
1 "	9-и XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
13 "	9-и XI. 915		"
10 "	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
11 "	10-и VIII. 916	Сборско	Сборско
5 "	22-и VIII. 916		"
8 "	29-и VIII. 916		"
8 "	31-и VIII. 916		"
8 "	2-и XI. 915	1/3 зап. ет. бол.	Куманово
7 "	1-и IX. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
7 "	1-и IX. 916		"
Щ. на полка	14-и V. 917		"
6 пех. рота	16-и V. 917	1 ет. м. б-ца	Лъсковецъ
3 "	23-и VI. 917	Димова Поляна	Димова поляна
2 карт. рота	2-и VI. 917	М. В. болница	Нишъ
1 пех. рота	31-и VIII. 917	в. Борисъ	в. Борисъ
6 "	18-и III. 916	1/3 М. В. б-ца	Скопие
2 "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
4 "	23-и VIII. 916		"
7 "	23-и VIII. 916		"
7 "	23-и VIII. 916		"
9 "	20-и VIII. 916		"
13 "	9-и XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
13 "	9-и XI. 915		"
4 "	14-и XI. 915	1/2 ет. б-ца	Скопие
16 "	19-и XI. 915	6/7 пол. болн.	Скопие
1 "	17-и XI. 916	3/3 див. лазар.	Голубецъ
3 "	17-и XI. 916	Сборско	Сборско
2 "	17-и XI. 916		"
7 "	6-и IX. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ

№	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
525	Ред. Пенчо Н. Късевъ	Харманъ	Бургаска
526	" Паско С. Николовъ	Гуматарица	Видинска
527	" Петъръ Д. Петровъ	Палаузово	Ямболска
528	" Петко Т. Тахджеевъ	Бата	Поморийска
529	" Петко С. Тодоровъ	Драчево	Сръдецка
530	" Павелъ С. Поповъ	М. Ямбълково	"
531	" Петко С. Янковъ	Раковъ долъ	"
532	" Петъръ В. Димовъ	Ахтополъ	М. Търновска
533	М. п. Пею Ж. Стояновъ	Екз. Антимово	Карнобатска
534	Ред. Петко Н. Циговъ	М. Търново	М. Търновска
535	" Пею П. Димитровъ	Черни връхъ	Бургаска
536	" Петко П. Стояновъ	"	"
537	" Пейчо П. Пейчевъ	"	"
538	" Петко И. Стояновъ	Кубадинъ	Сръдецка
539	" Петко С. Петковъ	Падарево	Н. Загорска
540	" Павелъ П. Ивановъ	Ст. село	"
541	" Панайотъ П. Къприевъ	Медвенъ	Котленска
542	" Пею С. Димовъ	Кубадинъ	Сръдецка
543	" Петъръ С. Паруневъ	Баня	Бургаска
544	" Петъръ К. Каridовъ	Богданово	Сръдецка
545	" Паскаль А. Алексиевъ	Равда	Поморийска
546	М. п. Петко В. Тодоровъ	Р. кастро	Бургаска
547	Ред. Проданъ К. Стояновъ	Приморско	"
548	М. п. Петъръ К. Георгиевъ	Бургасъ	"
549	Ред. Петко Д. Дачевъ	Конакъ	М. Търновска
550	" Петъръ В. Вълевъ	Дюлево	Сръдецка
551	" Петъръ С. Младеновъ	Василовецъ	Ломска
552	" Петъръ С. Койчевъ	Сръдогривъ	Бълградчиш.
553	Пор. Петъръ Ив. х. Митевъ	Зелениково	Пловдивска
554	Ред. Петко Т. Спасовъ	Плешевецъ	Бълградчиш.
555	Под. Петъръ П. Кренджковъ	Граматиково	М. Търновска
556	Ред. Петко Я. Драгневъ	Камено	Бургаска
557	" Петъръ И. Ралевъ	Гжлъбецъ	Поморийска
558	" Петъръ Р. Дойчиновъ	Козичено	"
559	" Петко Д. Пирковъ	Загорци	Бургаска
560	Ефр. Ради В. Лозенградски	Бургасъ	"
561	Ред. Райчо И. Маргаритовъ	Созополь	"
562	Ефр. Рали И. Кирикчиевъ	Поморие	Поморийска
563	Ред. Руси Д. Михайловъ	Росенъ	Бургаска
564	" Радулъ Г. Стояновъ	Тиановци	Видинска
565	Ефр. Ради К. Ралевъ	Господарево	Бургаска
566	Ред. Руси Г. Хрусановъ	Козичено	Поморийско
568	" Райко М. Ивановъ	Г. Буково	Сръдецко
568	" Райко Г. Филчевъ	Делейна	Видинска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
5 пех. рота	17-и X. 916	в Преслапъ	в. Преслапъ
4 "	21-и X. 916	"	"
9 "	24-и X. 916	"	"
1 "	13-и IX. 916	Сборско	Сборско
3 "	13-и IX. 916	"	"
8 "	14-и IX. 916	"	"
8 "	14-и IX. 916	"	"
8 "	14-и IX. 916	"	"
4 "	24-и VIII. 916	2/3 див. лазар.	Кавадарско
5 "	12-и IX 916	Сборско	Сборско
6 "	12-и IX. 916	"	"
2 "	12-и IX. 916	"	"
7 "	12-и IX. 916	"	"
7 "	12-и IX. 916	"	"
7 "	18-и X. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
4 "	25-и X. 915	Слатина	Слатина
3 "	25-и X. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
3 "	25-и X. 915	"	"
10 "	3-и X. 915	Вѣтреница	Кумановско
4 "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
5 "	9 и X. 915	"	"
13 "	9-и X. 915	"	"
4 "	15-и X. 915	Слатина	Слатина
2 "	22-и X. 916	М. В. Болн.	Пазарджикъ
15 "	24-и XII. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
4 "	31-и XII. 916	3 3 див. лазар.	Голубецъ
5 "	15-и I. 917	Прев. пунктъ	на 11-й полкъ
6 "	18-и IV. 917	в. Преслапъ	в. Преслапъ
5 "	25-и IV. 917	поз. Кукурузъ	поз. Кукурузъ
6 "	29-и IV. 917	"	"
2 кар. рота	8-и V. 918	4/3 пол. болн.	Кавадарско
2 пех рота	24-и XII. 918	2/3 пол. болн.	Конопище
4 "	28-и XII. 918	3/3 див. лазар.	Гулубецъ
3 "	4-и VIII. 918	2/3 пол. болн.	Конопище
5 "	18-и XI. 918	Сборско	Сборско
15 "	24-и XII. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
9 "	29-и X. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
7 "	6-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
16 "	18-и XII. 915	3/3 пол. болн.	Призренъ
1 "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
2 "	22-и VIII. 916	"	"
2 "	11-и IX. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
16 "	10-и VI. 917	М. В. Болница	Нишъ
1 "	24-и IX. 917	2 М. В. Болн.	Скопие

р ед н о м №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
569	Ред. Русанъ Д. Христовъ	Кубадинъ	Бургаска
570	" Стойчо К. Коприковъ	Костенъ	Карнобатска
571	" Славе Д. Славовъ	Бата	Поморийска
572	" Стоянъ Я. Данаиловъ	Загорци	Бургаска
573	" Стойко С. Стойковъ	Н. Панчево	"
574	" Стоянъ Т. Христовъ	Криводолъ	Врачанска
575	" Стоянъ Г. Вачовъ	Чемеренъ	Бургаска
576	" Стойко С. Стойковъ	Поморие	Поморийска
577	" Стоянъ И. Стояновъ	Съдиево	Н-Загорска
578	" Стойко Т. Къдревъ	Дебелтъ	Бургаска
579	Ф-ль Стойко К. Кировъ	Изворъ	"
580	Ефр. Стоянъ В. Георгиевъ	Чемеренъ	"
581	Ред. Станко Н. Маргаритовъ	Драчево	Сръдецка
582	" Стефанъ К. Нанинъ	Трояново	Бургаска
583	" Стаматъ А. Стаматовъ	Бургасъ	M. Търновска
584	" Стоянъ Н. Каражековъ	M. Търново	"
585	" Стоянъ В. Георгиевъ	Граматиково	Поморийска
586	" Стоянъ Т. Тотевъ	Каблешково	M. Търновска
587	" Стоянъ Н. Поповъ	Граматиково	"
588	" Стефанъ Н. Стефановъ	Сърдуево	Н. Загорска
589	" Стоянъ Т. Стояновъ	Сливово	Бургаска
590	Под. Стойко Т. Стойковъ	"	"
591	Ефр. Стойко Т. Поповъ	Сръдецъ	Сръдецка
592	Ред. Слави Г. Славчевъ	Доброванъ	Поморийска
593	" Стефанъ Г. Стефановъ	Езерово	Бургаска
594	Ефр. Сава А. Домусчиевъ	Костенъ	Карнобатска
595	Ред. Ставраки К. Георгиевъ	Равда	Поморийска
596	" Стоянъ К. Кратунковъ	Суходолъ	Сръдецка
597	" Стоянъ Д. Чемберовъ	Изворъ	Бургаска
598	М. п. Стаматъ В. Търнинъ	Г. Ябълково	Сръдецка
599	Ред. Стою Д. Железковъ	Метерисъ	Ямболска
600	" Стоянъ Н. Данчевъ	Царево	M. Търновска
601	" Стоянъ Г. Величковъ	Тънково	Поморийска
602	" Стою Л. Добревъ	Голица	"
603	" Стойко М. Стойковъ	Бистрецъ	Сръдецка
604	" Стоянъ П. Стояновъ	Приморско	Бургаска
605	" Стоянъ С. Ивановъ	Суходолъ	Сръдецка
606	" Стоянъ А. Мутафчиевъ	Кубадинъ	"
607	" Сотиръ П. Стояновъ	Росеново	"
608	" Стоянъ П. Кировъ	Синьо камене	M. Търновска
609	" Стоянъ В. Шейтановъ	Ахтополь	Поморийска
610	" Ставри Я. Кропковъ	Несъбръ	Ямболска
611	" Стоянъ К. Наневъ	Иричеково	Сръдецка
612	" Стою А. Ивановъ	Синьо камене	"

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
13 пех. рота	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
7 "	12-и IX. 918	Сборско	Сборско
7 "	12-и IX. 918	"	"
7 "	12-и IX. 918	"	"
8 "	24-и VIII. 916	"	"
13 "	26-и VIII. 916	"	"
13 "	26-и VIII. 916	"	"
3 "	30-и VIII. 916	"	"
7 "	31-и VIII. 916	"	"
16 "	30-и VIII. 916	"	"
12 "	24-и VIII. 916	1/3 зап. ет. бол.	Д. Капия
5 "	4-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
5 "	4-и XI. 915	"	"
2 "	9-и XI. 915	"	"
3 "	9-и XI. 915	"	"
4 "	9-и XI. 915	"	"
4 "	9-и XI. 915	"	"
8 "	9-и XI. 915	"	"
13 "	9-и XI. 915	"	"
7 "	16-и X. 917	Въ тилътъ не	известно кжде
7 "	16-и V. 916	Сборско	Сборско
3 кар. рота	18-и V. 917		"
4 пех. рота	16-и V. 917	2/3 пол. бол.	Конопище
9 "	19-и IV. 917	6/3 пол. бол.	Д. Капия
8 "	10-и VI. 917	3/3 див. лазар.	Голубецъ
3 кар. рота	26-и VII. 917	10 М. В. б-ца	София
6 пех. рота	22-и VII. 917		"
8 "	12-и XI. 917	Поз. Б. ташъ	Поз. Б. ташъ
12 "	27-и XII. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
2 "	3-и I. 917	"	"
16 "	24-и I. 916	2/3 див. лаз.	Феризовичъ
1 кар. рота	28-и II. 917	Въ тилътъ не	известно кжде
2 пех. рота	10-и III. 917	4/3 пол. б-ца	Бъсовица
15 "	15-и III. 917	3/3 див. лаз.	Голубецъ
14 "	9-и III. 917	Сборско	Сборско
1 "	9-и III. 917	"	"
Теж. кар. рота	9-и III. 917	"	"
10 пех. рота	12-и V. 917	Страцинъ	Страцинъ
6 "	6-и X. 915	Скопие	Скопие
5 "	9-и X. 915	"	"
8 "	9-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
3 "	12-и X. 915	"	"
1 "	15-и X. 915		
4 "	10-и X. 915	Слатина	Слатина

ред но ж	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
613	Ред. Стоянъ И. Маноловъ	Гълъбецъ	Поморийска
614	" Стоянъ К. Михалевъ	Питово	Н. Загорска
615	" Стефанъ М. Стояновъ	Ясна поляна	Бургаска
616	" Стоянъ Т. Стаматовъ	Бургасъ	"
617	Фъль Стойчо Г. Калчевъ	Сегменъ	Карнобатска
618	Ред. Стоянъ Г. Чевиковъ	Бълила	Бургаска
619	" Стоянъ Г. Лирковъ	М. Търново	М. Търновска
620	" Стоянъ Д. Буд. Николовъ	Рушица	Елховска
621	" Стоянъ Н. Телиевъ	Крушевецъ	Бургаска
622	" Стоянъ М. Караманоловъ	Дюлево	Сръдецка
623	" Стоянъ И. Господиновъ	Пчелникъ	Ямболска
624	" Станчо Ж. Колевъ	Деветакъ	Карнобатска
625	" Станко Т. Митревъ	Ясна поляна	Бургаска
626	" Стефанъ Х. Павловъ	Баня	Поморийска
627	" Стоянъ Р. Стояновъ	Р. Махле	Бургаска
628	" Стойко В. Стояновъ	Кубадинъ	Сръдецка
629	" Стоянъ А. Чутевъ	М. Църква	"
630	" Стоянъ Р. Георгиевъ	Кости	М. Търновска
631	М. п. Сава С. Савовъ	Св. Никола	Бургаска
632	Ред. Стоянъ М. Цековъ	Дългоденци	Ломска
633	" Стоянъ П. Атанасовъ	Оризаре	Поморийска
634	" Стоянъ И. Вълевъ	Кубадинъ	Сръдецка
635	" Съби К. Пенчевъ	Дюлgerи	Бургаска
636	" Сава А. Савовъ	Суходоль	Сръдецка
637	" Страти К. Матевъ	Н. Панчево	Бургаска
638	" Стоянъ В. Ивановъ	Кости	М. Търновска
639	" Стоянъ Т. Сакалиевъ	Ясна поляна	Бургаска
640	" Стоянъ В. Маноловъ	Черни връхъ	"
641	" Сава Я. Савовъ	Страцинъ	Поморийска
642	" Станко Н. Станковъ	Харманъ	Бургаска
643	" Стаматъ А. Гайдаровъ	Василико	М.-Търновска
644	" Слави А. Петровъ	Господарево	Сръдецка
645	" Стоянъ З. Ивановъ	Драганово	Поморийска
646	" Стоянъ С. Богдановъ	Сръдецъ	Сръдецка
647	" Сава А. Георгиевъ	Чемеренъ	Бургаска
648	" Стати М. Димитровъ	Авренъ	Варненска
649	" Слави И. Димовъ	Бистрецъ	Сръдецка
650	" Стамо Ж. Кабаивановъ	Харманъ	Бургаска
651	" Станчо В. Влахановъ	Козичене	Поморийска
652	" Сотиръ Т. Георгиевъ	Поморие	Поморийска
653	" Стоянъ В. Раевъ	Веселие	Бургаска
654	" Стоянъ А. Златевъ	Изворъ	"
655	" Стоянъ А. Ивановъ	Загорци	Сръдецка
656	" Тодоръ П. Куслуковъ	Трояново	Бургаска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
1 пех. рота	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2 "	18-и X. 915	"	"
2 "	18-и X. 915	"	"
1 "	21-и X. 915	Слатина	Слатина
6 "	21-и X. 915	"	"
4 "	21-и X. 915	"	"
8 "	21-и X. 915	"	"
6 "	21-и X. 915	"	"
6 "	21-и X. 915	"	"
6 "	21-и X. 915	"	"
2 "	21-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
10 "	9-и III. 918	3/3 див. лаз.	Голубецъ
4 "	6-и IV. 918	Скопие	Скопие
4 "	4-и V. 915	2/3 пол. б-ца	Конопище
11 "	23-и V. 918	"	"
3 "	20-и III. 918	"	"
9 "	22-и VIII. 918	Сборско	Сборско
9 "	27-и VIII. 918	"	"
7 "	3-и IX. 918	1 ет. болница	Лъковецъ
6 "	16-и X. 918	Сборско	Сборско
7 "	16-и X. 918	"	"
7 "	18-и IX. 918	"	"
7 "	23-и VIII. 916	"	"
7 "	23-и VIII. 916	"	"
7 "	23-и VIII. 916	"	"
5 "	23-и VII. 916	"	"
6 "	24-и IV. 916	с. Ивень	с. Ивень
10 "	21-и IX. 916	Сборско	Сборско
6 "	18-и X. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
1 "	24-и X. 916	"	"
1 "	12-и IX. 916	Сборско	Сборско
6 "	12-и IX. 916	"	"
1 "	13-и IX. 916	"	"
1 "	14-и IX. 916	"	"
1 "	16-и IX. 916	6/3 чол. б-ца	в. Козякъ
1 "	13-и IX. 916	1 ев. раз. б-ца	Нишъ
14 "	14-и IX. 916	3/3 див. лаз.	Гулубецъ
5 "	20-и IX. 916	6/3 пол. б-ца	в. Козякъ
1 "	18-и IX. 916	Сборско	Сборско
9 "	21-и IX. 916	"	"
13 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
1 "	8-и XI. 915	3/3 див. лаз.	Скопие
8 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ

№ по ред	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
657	Ред. Теодоси С. Гавраиловъ	Бургасъ	Бургаска
658	" Тоню Д. Тоневъ	Тръстиково	Бургаска
659	" Тодоръ Г. Няголовъ	Оризаре	Поморийска
660	" Тодоръ Г. Стояновъ	Драчево	Сръдецка
661	" Тодоръ С. Петуловъ	Св. Никола	Бургаска
662	" Тодоръ М. Киряковъ	Богданци	Сръдецка
663	" Тахиръ О. Османовъ	Просеникъ	Поморийска
664	Подп. Тоню И. Берберовъ	Бургасъ	Бургаска
665	Ред. Тодоръ Д. Колевъ	Проходъ	Сръдецка
666	" Талу Х. Милчаковъ	Мамарчево	Елховска
667	М. п. Тодоръ Д. Станковъ	Сръдецъ	Сръдецка
668	Ред. Тодоръ Г. Яневъ	Атанасово	Бургаска
669	" Тома Я. Ионовъ	Ц. Борисово	Видинска
670	" Тодоръ П. Будаковъ	Езерово	Бургаска
671	" Тодоръ К. Голофиновъ	Дюлево	Сръдецка
672	" Тодоръ Г. Димитровъ	Бата	Поморийска
673	" Тодоръ Г. Калиевъ	Изворъ	Бургаска
674	Под. Тодоръ И. Ляпчевъ	Граничаръ	Сръдецка
675	Ред. Трифонъ Р. Момчиловъ	Климаншъ	Карнобатска
676	" Тотю В. Вънтовъ	Стралджа	Ямболска
677	" Тодоръ Х. Николовъ	Раковдолъ	Бургаска
678	Ф-ль Тодоръ К. Карапниковъ	Сръдецъ	Сръдецка
679	Ефр. Тодоръ В. Паневъ	Митирисъ	Ямболска
680	Ред. Тодоръ К. Милинъ	Българи	М. Търновска
681	" Тодоръ Н. Мирчевъ	Костичевци	Бълградчиш.
682	" Тодоръ Т. Рухчевъ	Девитинци	Карнобатска
683	" Тоню Н. Таневъ	Рудникъ	Бургаска
684	" Тодоръ С. Кировъ	Бургасъ	Бургаска
685	" Тодоръ К. Ивановъ	Камено	Бургаска
686	" Тоню К. Кратуновъ	Суходолъ	Сръдецка
687	" Тодоръ Д. Зидаровъ	Бургасъ	Бургаска
688	" Тодоръ В. Стояновъ	Резово	М. Търновска
689	" Тодоръ Д. Чореловъ	П. изворъ	Бургаска
690	" Тодоръ П. Папачановъ	Раковица	Видинска
691	" Тоню Г. Тодоровъ	Лжка	Поморийска
692	" Тоню В. Ивановъ	Бургасъ	Бургаска
693	" Транд. К. Трандафиловъ	Бургасъ	Бургаска
694	" Тодоръ Г. Купеновъ	Белевренъ	Сръдецка
695	" Тодоръ Н. Радевъ	Дебелтъ	Бургаска
696	Ефр. Темелко А. Паунковъ	Факия	Сръдецка
697	М. п. Тодоръ Д. Свраковъ	Приморско	Бургаска
698	Ред. Тодоръ Р. Момчиловъ	Климаншъ	Карнобатска
699	" Тодоръ М. Тодоровъ	Р. Кастро	Бургаска
700	" Тодоръ Г. Христовъ	Тънково	Поморийска

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГДА Е УБИТЪ или УМРЪЕЛЪ	НА КОЯ МѢСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
7 пех. рота	9-и X. 915	1/3 бр. лазар.	Куманово
11 "	5-и XI. 915	Тръстене	Тръстене
1 "	9-и XI. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
11 "	20-и VIII. 916	Сборско	Сборско
11 "	20-и VIII. 916	"	"
11 "	20-и VIII. 196	"	"
7 "	11-и IX. 916	6/3 пол. бол.	Козякъ
6 "	12-и XI. 916	Ковилъ	Ковилъ
1 "	12-и XI. 916	Сборско	Сборско
5 "	12-и XI. 916	"	"
7 "	12-и XI. 916	"	"
7 "	8-и VI. 917	1 Арм. В. бол.	Скопие
9 "	8-и VI. 917	"	"
1 "	31-и VIII. 917	в. Борисъ	в. Борисъ
1 "	31-и VIII. 917	"	"
4 "	11-и IX. 918	2 Пол. бол.	Конопище
5 "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
4 "	18-и IV. 918	в. Борисъ	в. Борисъ
1 "	10-и VI. 918	Сборско	Сборско
5 "	21-и IX. 916	2/3 зап. ет. бол.	Прилепъ
8 "	19-и IX. 916	"	"
13 "	2-и IX. 917	в. Преслапъ	в. Преслапъ
16 "	24-и I. 917	2/3 див. лазар.	Пулевецъ
8 "	2-и IV. 917	в. Ковилъ	в. Ковилъ
6 "	1-и V. 917	Сборско	Сборско
4 "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
8 "	9-и X. 915	"	"
2 "	18-и X. 915	Бѣлограцъ	Бѣлограцъ
2 "	18-и X. 915	"	"
7 "	21-и X. 915	Слатина	Слатина
15 "	16-и II. 916	1/3 зап. болн.	Куманово
13 "	28-и III. 916	М. В. болница	Бургасъ
4 "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
2 "	23-и VIII. 916	"	"
2 "	23-и VIII. 916	"	"
10 "	22-и VIII. 916	"	"
10 "	22-и VIII. 916	"	"
15 "	10-и XI. 916	5/3 М. В. болн.	София
11 "	1-и IX. 916	Сборско	Сборско
9 "	4-и X. 916	в. Преслапъ	в. Преслапъ
9 "	10-и X. 916	"	"
1 "	5-и X. 916	"	"
11 "	2-и IX. 916	Сборско	Сборско
8 "	2-и IX. 916	"	"

р е г и д	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
701	Ред. Тодоръ И. Хаджиевъ	Драчево	Сръдецка
702	" Тодоръ М. Парашовъ	М. Търново	М. Търнавска
703	" Тодоръ Д. Малевъ	Търнава	Ямболско
704	" Тодоръ Н. Прѣснаковъ	Ахтополъ	М. Търновска
705	" Тодоръ С. Керанинъ	М. Търново	"
706	" Тодоръ Б. Бакарски	Господарево	Сръдецка
707	" Флоро М. Райковъ	Връвъ	Видинска
708	Подоф. Филипъ Н. Михалевъ	Тагарево	Сръдецка
709	Ред. Флоро С. Станковъ	Маноли	Видинска
710	" Флоро Д. Димитровъ	Чернопощица	Кулска
711	" Флоро М. Митрановъ	Есень	Видинска
712	" Флоро И. Мирчевъ	Каленикъ	"
713	" Христо К. Станчевъ	Горица	Поморийска
714	" Хараламби Т. Щериновъ	Св. Власъ	"
715	" Христо Н. Георгиевъ	Оризаре	"
716	М. п. Христо Ж. Жековъ	П. Изворъ	Бургаска
717	Ред. Христо Д. Станковъ	Тагарево	Сръдецка
718	" Христо К. Палевъ	Созополь	Бургаска
719	" Христо П. Яновъ	Копадина	"
720	" Хараламби Н. Златевъ	Равда	Поморийско
721	" Христо Д. Каравановъ	Къръ-карманъ	Бургаска
722	" Хараламби М. Атанасовъ	Козякградъ	Поморийска
723	" Христо С. Яневъ	Равна-гора	Бургаска
724	" Христо В. Кънчевъ	Фердинандъ	Карнобатска
725	" Хасанъ М. Соланъ	Кичево	Варненска
726	" Хбисто Д. Богдажевъ	Правдино	Ямболска
727	" Христо И. Илиевъ	Голица	Поморийска
728	" Христо Д. Николовъ	Бургасъ	Бургаско
729	Ефр. Хрусанъ Д. Сгуровъ	Св. Никола	"
730	Ред. Цвѣтко П. Цвѣтковъ	Камено	"
731	" Христо И. Стоевъ	Тънково	Поморийска
732	" Хаимъ Х. Соломоновъ	Бургасъ	Бургаско
733	" Христо Н. Панайотовъ	Бата	Поморийска
734	" Цено П. Арабаджиевъ	Ракитница	Видинска
735	" Цвѣтко Г. Цвѣтковъ	Бистрецъ	Сръдецка
736	" Цвѣтко Ц. Николовъ	Равнецъ	Бургаска
737	" Цено Г. Мирчевъ	Дългодѣлци	Ломска
738	" Чани Н. Яневъ	Искра	Карнобатска
739	Ефр. Щерю. Т. Георгиевъ	Бургасъ	Бургаска
740	Ред. Шерифъ М. Юсеиновъ	Бара	Севлиевска
741	" Щерионъ М. Щерионовъ	Поморско	Поморийска
742	" Юсеинъ Мехмедовъ	Ръжица	Лйтоска
743	" Юрданъ П. Недѣлчевъ	Деветакъ	Карнобатска
744	" Юрданъ Г. Германовъ	Дюлево	Сръдедка

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
12 пех. рота	1-и X. 916	6/3 пол. б-ца	в. Козякъ
6 "	1-и XI. 915	1 М. В. б-ца	Скопие
3 "	6-и XI. 915	6/4 пол. б-ца	София
8 "	7-и XI. 915	1/3 "	Куманово
11 "	1-и XI. 915	4/3 "	Скопие
13 "	10-и V. 917	1/3 пол. див. б.	Алатинци
2 "	1-и V. 917	Сборско	Сборско
6 "	6-и VIII. 916		"
16 "	1-и III. 917	М. В. болница	М. Търново
10 "	29-и X. 916	Сборско	Сборско
14 "	23-и VIII. 916		"
1 "	23-и VIII. 916		"
4 "	23-и VIII. 916		"
11 "	12-и II. 916	1/3 зап. б-ца	Куманово
12 "	25-и VI. 916	в. Дидоникъ	в. Дидоникъ
7 "	23-и VIII. 916	Сборско	Сборско
1 "	23-и VIII. 916		"
14 "	4-и X. 916		"
14 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2 "	5-и X. 915	Страцинъ	Страцинъ
2 "	18-и X. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
5 "	21-и X. 915	Слатина	Слатина
16 "	25-и X. 915		"
12 "	21-и IX. 916	2/3 зап. ет. б-ца	Прилепъ
Щаба	25-и II. 917	13 Соф. М. В. б.	София
14 пех. рота	2-и VI. 917	3/3 див. лазар.	Голубецъ
6 "	3-и VIII. 918	3/3 пол. б-ца	Конопище
8 "	11-и VIII. 918	Сборско	Сборско
9 "	18-и IV. 918		"
5 "	23-и I. 917	5/5 див. лазар.	Гулубецъ
8 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2 "	18-и X. 915		"
1 "	9-и XI. 915		"
12 "	22-и VIII. 916	Сборско	Сборско
8 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
11 "	5-и XI. 915		"
7 "	25-и VIII. 916	Сборско	Сборско
3 "	9-и XI. 915	Бълграцъ	Бълграцъ
2 "	9-и XI. 915		"
7 "	5-и IX. 918	3/3 пол. б-ца	Кафадарци
4 "	9-и X. 915	Скопие	Скопие
4 "	13-и IV. 917	в. Преславъ	в. Преславъ
7 "	1-и V. 917	Сборско	Сборско
6 "	26-и X. 915	М. В. болница	Скопие

Ред нр. №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
745	Ред. Юсеинъ С. Мехмедовъ	Просеникъ	Поморийско
746	" Юрданъ Г. Трифоновъ	Падарево	Н. Загорско
747	" Яни Н. Димитровъ	Тагарево	Сръдецко
748	" Гни Д. Георгакевъ	Голица	Поморийско
749	" Янаки К. Янакевъ	Звездецъ	М. Търновско
750	" Яни П. Киряковъ	Бръстовецъ	Бургаско
751	Ефр. Яни Б. Боровъ	Равнецъ	Бургаско
752	Ред. Янчо Д. Атанасовъ	Козякградъ	Поморийско
753	" Яни Д. Кировъ	Кости	М. Търновско
754	" Янко С. Марковъ	Черни връхъ	Бургаско
755	" Янко Р. Петковъ	Бургасъ	Бургаско
756	" Янчо Н. Славовъ	Александрово	Ямболско
757	" Янко П. Митревъ	Варвара	М. Търновско
758	" Яшаръ М. Делихюсениновъ	Дюлgerи	Бургаско
759	" Янчо Д. Гюзелевъ	Загорци	Сръдецко
760	" Яни Г. Ивановъ	Н. Панчево	Бургаско
761	" Янко Д. Топаловъ	Суватитъ	Бургаско
762	" Яни А. Димитровъ	Чимово	Поморийско
763	Под. Янко Т. Грудовъ	Скефъ	Бургаско
764	Ред. Янко Ж. Заповъ	Гюльовци	Поморийско
765	М. п. Янаки С. Янакевъ	Мадлежъ	Сръдецко
766	Ред. Яни Н. Циковъ	Св. Никола	Бургаско
767	" Янчо П. Върбинъ	Козичене	Поморийско
768	" Яни И. Николовъ	Р. Кастро	Бургаско
769	Под. Яни Д. Маноловъ	Бургасъ	Бургаско
770	Ред. Яни Я. Илковъ	П. Изворъ	Бургаско
771	" Яни С. Младеновъ	Р. Кастро	"
772	" Османъ А. Яйолу	Бръстовецъ	Поморийско

24-а ДОПЪЛН. ДРУЖИНА

1	Алекси К. Яневъ	Бургасъ	Бургаско
2	" Ахметъ А. Хасановъ	Горица	Поморийско
3	" Али И. Исмаиловъ	Бургасъ	Бургаско
4	" Али С. Устовъ		
5	" Атанасъ Д. Недевъ	Н. Панчево	Бургаско
6	" Аракиль Мануковъ	Бургасъ	Бургаско
7	" Алекси Х. Павловъ	Поморие	Поморийско
8	" Борисъ Т. Калчевъ	Возарци	Кафадарско
9	" Войданъ П. Христовъ	Бръжане	Охридско
10	" Василь А. Ангъзовъ	Тръстиково	Бургаско
11	" Георги М. Теневъ	Камено	Бургаско
12	" Господ. А. Господиновъ	Г. Езерово	"
13	" Георги М. Стаматовъ	Скефъ	"
14	" Грозю М. Радевъ	Еникьой	Поморийско

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЛЪ		НА КОЯ МѢСТОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
1 пех. рота	25-и	V. 918	3/5 зап. б-ца	Конопище
2	24-и	VIII. 916	Пол. пр. пунктъ	Добро поле
16	"	X. 916	Сборско	Сборско
2	23-и	VIII. 916	"	"
7	23-и	VIII. 916	"	"
7	23-и	VIII. 916	"	"
9	20-и	VIII. 916	"	"
6	2-и	XII. 915	5/3 пол. б-ца	Призренъ
4	25-и	X. 915	в. Дидоникъ	в. Дидоникъ
1	25-и	XI. 915	б 7 п. болница	Скопие
3	3-и	X. 916	Сборско	Сборско
16	4-и	X. 916		
16	16-и	IV. 917	6/3 пол. б-ца	Д. капия
6	11-и	V. 917	Сборско	Сборско
7	13-и	V. 917		"
4	20 и	X. 918	М. В. болница	Бургасъ
5	21-и	X. 915	Слатина	Слатина
6	2-и	XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
11	3-и	XI. 915	Тръстене	Тръстене
9	5-и	XI. 915		"
8	9-и	XI. 915	Бълограцъ	Бълограцъ
13	9-и	XI. 915		"
13	9-и	XI. 916		"
10	15-и	V. 917	Въ тилътъ не	известно кжде
1	20-и	IX. 917	4 3 пол. б-ца	Бъсовица
11	20-и	VIII. 916	Сборско	Сборско
13	26-и	VIII. 916	"	"
6	20-и	VII. 917	"	"
3 пех. рота	17-и	III. 917	Бургаска м. в.	болница
3	27-и	III. 917		"
4	20-и	II. 916	М. В. болница	Бургасъ
4	23-и	IV. 916	"	"
2	5-и	VIII. 918	"	Сливенъ
4	8-и	XI. 916	"	Бургасъ
1	5-и	VII. 917	"	"
1	22-и	XII. 916	"	"
4	5-и	VIII. 917	"	"
1	27-и	I. 916	"	"
2	8-и	III. 917	1 ев. раз. б-ца	Нишъ
4	25-и	III. 917	М. В. болница	Бургасъ
1	6-и	IV. 917	"	"
2	21-и	IX. 915	"	"

ред по №	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
15	Ред. Георги С. Димовъ	Тръстиково	Бургаска
16	Несл.Георги П. Факелиевъ	Дюлово	Сръдецка
17	М. в. Геврги И. Димитровъ	Суходолъ	"
18	Ред. Георги С. Георгиевъ	Бургасъ	Бургаска
19	М. в. Димитъръ Л. Стефановъ	Слатино	Охридска
20	Несл.Димитъръ Н. Вълковъ	Черни връхъ	Бургаска
21	" Димитъръ Г. Татарковъ	Козичене	Поморийска
22	Несл.Димитъръ Т. Челебиевъ	Звездецъ	М. Търновска
23	Ред. Добри Георгиевъ	Каменаръ	Сливенска
24	" Димитъръ Кръстевъ	п. Ефтилово	Ясеновградска
25	Несл.Димитъръ И. Боневъ	Кубадинъ	Сръдецка
26	Ред. Делю П. Деневъ	Лъжа	Поморийска
27	Несл.Димитъръ Я. Димитровъ	Сръдецъ	Сръдецка
28	" Димо Станевъ	Равнецъ	Бургаска
29	Ред. Драганъ Д. Ивановъ	Лозенградъ	Лозенградска
30	" Димитъръ И. Клапковъ	Сръдецъ	Сръдецка
31	М. в. Златинъ Д. Златиновъ	Сундей	Варненска
32	" Иванъ И. Димитровъ	Бургасъ	Бургаска
33	Несл.Ибраимъ М. Мехмедовъ	"	"
34	М. в. Иванъ П. Ивановъ	Приморско	Бургаска
35	" Иванъ С. Петковъ	Бистрецъ	Сръдецка
36	Несл.Исмаилъ Д. Ферадъ	Долно Раково	Тутраканска
37	М. в. Кирикъ Г. Георгиевъ	Ахтополъ	М. Търновска
38	Ред. Ламбо К. Ламбовъ	Ясна поляна	Бургаска
39	Несл.Мехмедъ Карсииновъ	Топчикъой	Поморийска
40	" Мустафа Салиевъ	Кашлица	"
41	" Мустафа М. Юмеровъ	Ръжица	Преславска
42	М. в. Мехмедъ С. Ереджебовъ	Коньово	Сръдецка
43	Ред. Никола С. Овчаровъ	Дюлово	Севлиевска
44	" Никола Д. Костовъ	Кнежка	Поморийска
45	Несл.Никола К. Кириковъ	Оризаре	Радовишска
46	М. в. Никола С. Яневъ	Шийковци	Бургаска
47	Ред. Никола Я. Христовъ	Бургасъ	Айтоска
48	Несл.Османъ О. Хасановъ	Жълти ханъ	Бургаска
49	" Петко С. Николовъ	Изворъ	Бургаска
50	" Петъръ Г. Катранджиевъ	Бургасъ	Бургаска
51	М. в. Петъръ М. Димовъ	П. Изворъ	Бургаска
52	" Пройчо Б. Кралевъ	Дюлgerи	"
53	М. п. Петко Д. Димитровъ	Суходолъ	Сръдецка
54	Несл.Поликритъ П. Явревъ	Бургасъ	Бургаска
55	М. в. Стамо Г. Сучевъ	Граматиково	М. Търновска
56	Ред. Стоянъ М. Ивановъ	П. изворъ	Бургаска
57	М. в. Стоянъ Г. Ивановъ	Потурнакъ	М. Търновска
58	" Стоянъ Б. Стояновъ	М. Ябълково	Сръдецка

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МѢСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
3 Пех. рота	27-и XI. 915	М. В. болница	Бургасъ
4 "	21-и V. 916	"	"
4 "	5-и XI. 916	"	"
4 "	23-и XI. 916	"	"
4 "	12-и III. 917	"	"
1 "	1-и IV. 917	Черни връхъ	Бургаско
3 "	25-и V. 917	М. В. болница	Бургаско
2 "	25-и V. 917	"	"
2 "	20-и XI. 915	Каменаръ	Каменаръ
4 "	3-и III. 916	М. В. болница	Бургасъ
3 "	4-и III. 916	"	"
2 "	24-и XII. 916	"	"
3 "	26-и VII. 917	"	"
2 "	5-и XI. 917	Равнецъ	Равнецъ
3 "	20-и XII. 917	М. В. болница	Бургасъ
2 "	9-и VI. 917	Срѣдецъ	Срѣдецъ
1 "	16-и IV. 916	М. В. болница	Бургасъ
2 "	19-и II. 917	"	"
4 "	9-и III. 916	"	"
2 "	16-и IV. 916	"	"
2 "	19-и VI. 916	"	"
2 "	26-и XI. 917	"	"
2 "	5-и II. 917	"	"
1 "	31-и XI. 917	"	"
4 "	1-и III. 916	"	"
4 "	22-и II. 916	"	"
1 "	27-и XII. 916	"	"
4 "	7-и XII. 917	"	"
3 "	10-и I. 917	"	"
4 "	1-и VIII. 918	"	Сливенъ
4 "	23-и XII. 916	"	Бургасъ
3 "	8-и X. 918	"	Кюстендилъ
4 "	3-и XII. 916	"	Бургасъ
4 "	12-и I. 916	"	"
3 "	4-и XII. 916	"	"
1 "	II. 917	"	"
4 "	9-и II. 917	"	"
3 "	4-и VI. 916	"	"
4 "	XI. 916	"	"
3 "	3-и I.. 918	"	"
3 "	6-и III. 917	"	"
2 "	20-и III. 917	"	"
2 "	13-и IV. 917	"	"
4 "	2-и IV. 917	"	"

№ ред о рд	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
59	Ред. Стоянъ Георгиевъ	Копаранъ	Поморийска
60	Несл. Салимъ С. Бояджиевъ	Челебиево	"
61	" Станю Д. Георгиевъ	Потурнакъ	М. Търновска
62	" Стоянъ С. Купеновъ	Бродилово	"
63	Ред. Стефанъ И. Бацковъ	Бургасъ	Бургаска
64	Под. Стоянъ Й. Благоевъ	Каблешково	Поморийска
65	М. п. Тодоръ Ж. Тодоровъ	Росень	Бургаска
66	Ред. Тодоръ Г. Видинлиевъ	Дебелтъ	"
67	М. п. Филипъ Н. Стояновъ	Козичене	Поморийска
68	" Халилъ Н. Мустафовъ	Трояново	Бургаска
69	Несл. Халилъ Х. Черибашевъ	Рудникъ	"
70	" Халилъ Хюсеиновъ	Хогалъ	Лйтоска
71	" Христо П. Димитровъ	Лжка	Поморийска
72	Ред. Христо Н. Ивановъ	Ново село	Кумановска
73	М. п. Халилъ Бекировъ	Адалмушъ	Кърджалийска
74	" Христо С. Христовъ	Созополъ	Бургаска
75	" Циганина Гани Тончевъ	Гевгелий	Македония
76	" Юмеръ Мустафовъ	Сръдецъ	Сръдецка
77	Ред. Янаки Полихроновъ	Козиградъ	Поморийска
78	Несл. Янко Н. Янковъ	Медово	"
79	" Янко Д. Диковъ	Царево	М. Търновска
80	" Яни Д. Славовъ	Лозенградъ	Лозенградска
81	Ф-ль Колю М. Рашевъ	Зелениково	Пловдивска
82	М. п. Христо Н. Думбети	Созополъ	Бургаска

24-а ОПЪЛЧЕНСКА ДРУЖИНА

1	Опъл. Бойо Митевъ	Козичене	Поморийска
2	" Георги Д. Кировъ	Варвара	М. Търновска
3	" Господинъ Д. Вълковъ	Есенъ	Карнобатска
4	" Димо Н. Карабунарски	Трояново	Бургаска
5	" Димитъръ Николовъ	Царево	М. Търновска
6	" Желю С. Желевъ	Тръстиково	Бургаска
7	" Ибрямъ Къосеисмаиловъ	Косовецъ	Поморийска
8	" Иванъ Г. Бълчановъ	М. Търново	М. Търновска
9	" Киро Петковъ	Синеморско	"
10	" Манолъ Ламбовъ	М. Търново	"
11	" Венчо Ангеловъ	Аспарухово	Карнобатска
12	" Недю К. Стоевъ	Варвара	М. Търновска
13	" Никола Д. Комненъ	Богданово	Сръдецка
14	" Никола Христовъ	Царево	М. Търновска
15	" Станко С. Желѣзковъ	М. Търново	"
16	Пор. Теню М. Стоевъ	—	—
17	Опъл. Христо Н. Станковъ	Изворъ	Бургаска
18	" Янко Панайотовъ	М. Търново	М. Търновска

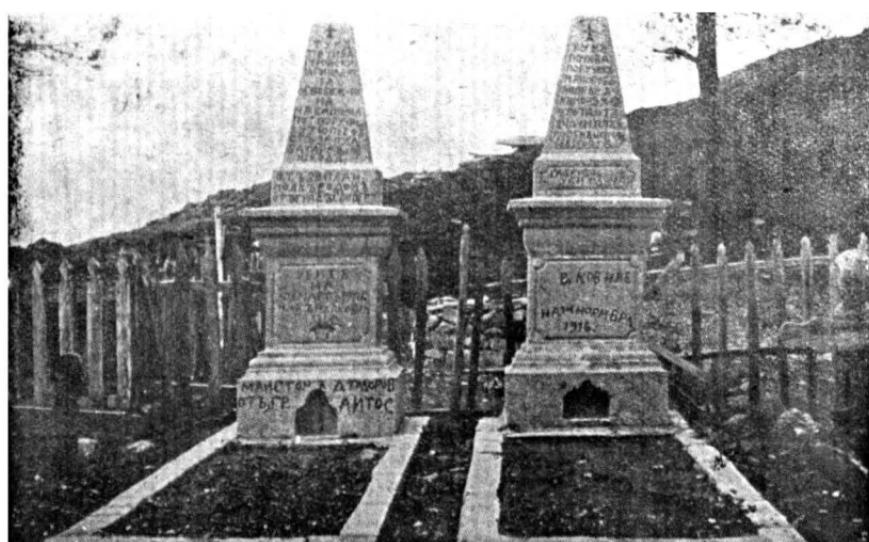
ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЬ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЪДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
2 пех. рота	19-и VI. 916	М. В. болница	Бургасъ
2 "	9-и VIII. 916	"	-
4 "	22-и XII. 916	"	-
3 "	11-и IX. 917	"	-
4 "	9-и VI. 917	"	-
4 "	17-и VIII. 918	"	-
1 "	31-и III. 917	"	-
1 "	28-и I. 916	Дебелтъ	Дебелтъ
3 "	21-и III. 917	М. В. болница	Бургасъ
4 "	27-и I. 917	"	-
2 "	22-и I. 917	"	-
1 "	12-и I. 916	"	-
1 "	3-и III. 916	"	-
1 "	12-и IX. 918	"	-
1 "	16-и X. 916	"	-
4 "	23-и XI. 917	"	-
1 "	30-и XII. 916	"	-
1 "	30-и IV. 916	Ямболски гар.	лазаретъ
1 "	19-и II. 916	М. В. болница	Бургасъ
1 "	28-и I. 916	4 М. В. б-ца	София
3 "	1-и V. 916	Царево	Царево
5 "	9-и VIII. 918	М. В. болница	Бургасъ
2 "	2-и IX. 918	"	-
4 "	23-и XI. 917	Созополъ	Созополь
1 пех. рота	12-и XII. 916	М. В. болница	Лъсковецъ
5 "	28-и XII. 917	"	-
1 "	28-и V. 918	1 Ап. ет. б-ца	-
1 "	8-и III. 918	С-ка Дюлевацъ	-
2 "	26-и V. 917	Царево	Царево
3 "	4-и II. 918	М. В. болница	Бургасъ
3 "	18-и II. 917	Косовецъ	Косовецъ
1 "	20-и IX. 916	Лъсковецъ	Лъсковецъ
2 "	6-и X. 918	Крушевци	Крушевци
2 "	21-и II. 917	1 Ап. ет. б-ца	Лъсковецъ
3 "	7-и IX. 915	М. В. болница	Бургасъ
3 "	18-и XII. 915	Гара Ристовацъ	Лъсковецъ
1 "	15-и I. 917	М. В. болница	-
3 "	10-и IX. 916	Лъсковецъ	-
2 "	5-и V. 917	М. В. болница	Кюприя
2 "	9-и X. 916	София	София
2 "	18-и VII. 917	Лъсковецъ	Лъсковецъ
Нестр. взв.	20-и VIII. 916	"	-

№ по редъ	ЧИНЪ, ИМЕ, ПРЕЗИМЕ и ФАМИЛИЯ	МЪСТОРОЖДЕНИЕ	
		Градъ или село	Околия
1	24-а ГРАНИЧНА ДРУЖИНА		
2	Ред. Атанасъ Н. Гайдарджиевъ	Гор. изворъ	Бургаско
3	" Димитъръ Тодоровъ	Кости	М. Търновско
4	" Иванъ В. Топаловъ	Богданово	"
5	" Коста Р. Костовъ	Ръзово	М. Търновско
6	" Недѣлко Д. Стояновъ	Забреново	"
7	" Петко Тодоровъ	"	"
	" Яни Г. Костадиновъ	Кости	"

Гробове на загинали герои при позицията
на в. Преслапъ

ОТЪ КОЯ РОТА Е	КОГА Е УБИТЪ или УМРЪЛЪ	НА КОЯ МЪСТНОСТЬ	КЖДЕ Е ПОГРЕБАНЪ
3 пех. рота	17-и III. 917	Созополъ	Созополъ
2 "	3-и VI. 916	М. В. болница	Бургасъ
3 "	19-и VI. 917	Созополъ	Созополъ
3 "	29-и VI. 916	"	"
4 "	19-и VI. 916	"	"
2 "	4-и VIII. 916	Визица	Визица
2 Карт. рота	9-и VI. 917	Созополъ	Созополъ

Гробът на Поручикъ Маноловъ Андрей

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
<i>Предисловъ</i>	15
<i>Предистория на полка</i>	23
11-а Айтоска и 12-а Бургаска дружини въ Сръбско-Българската война	29
<i>Съединението на Северна и Южна Българая: Мобилизацията на 11-а Айтоска и 12-а Бургаска дружини. Участието им въ Сръбско-Българската война</i>	33
<i>Формиране и мирновремененъ животъ на полка. Указъ за формиране на полка. Съставъ на полка. Мирновременния животъ на полка. Удостояване на полка съ шефство</i>	39
24-и Черноморски на Н. В. Царица Елеонора полкъ въ Балканската война (1912—1913)	45
<i>Мобилизация и походъ къмъ границата</i>	53
<i>Списъкъ на офицеритъ отъ 24-и Черноморски полкъ през 1912—1913 год.</i>	62
<i>Настѫплението на полка въ Източна Тракия и първите боеве. Обявяване на войната. Настѫплението на 5-и октомврий. Настѫплението на 6-и октомврий и боятъ при Факия. Настѫплението на 1-а дружина на 7-и октомврий и боятъ при Кеширликъ. Настѫплението на 8-и октомврий.</i>	65
<i>Участието на полка въ превземанство на Лозенградъ. Разпореждане отъ дветѣ страни за настѫпление. Боятъ на преднитѣ охрани при Ериклеръ на 9-и октомврий. Разпорежданията за 10-и октомврий. Боятъ при Ериклеръ на 10-и октомврий</i>	75
<i>Участието на полка въ сражението при Бунаръ-Хисаръ и Люлебургасъ. Боятъ до пристигането на 24-и полкъ</i>	82
<i>Боятъ при Бунаръ-Хисаръ на 18-и октомврий. Разпореждания отъ дветѣ страни. Състоянието на 1/5 бригада. Боятъ на 18-и октомврий. Участието на 1-а дружина и колоната отъ 4-а дивизия. Пленяването на едно турско знаме. Разбиването на 17-и турски корпусъ. Загубите на 1/24 дружина.</i>	87
<i>Боятъ при Бунаръ-Хисаръ на 19-и октомврий. Походътъ на 24-и полкъ къмъ Бунаръ-Хисаръ. Разпореждането на дветѣ страни за боя на 19-и октомврий. Боятъ на 19-и октомврий. Разбиването на дивизията Джемаль бей отъ 24-и полкъ</i>	98
<i>Разбиването на турската 2-а Източна армия. Положението сутринта на 20-и октомврий. Атаката на 24-и полкъ. Пленяването на една турска батарея. Разбиването и бѣгството на 2-а турска Източна армия. Преустановяване преследването.</i>	109
<i>Участието на полка въ сражението при Чаталджа. Настѫпението на полка къмъ Чаталджа.</i>	123
<i>Участието на полка въ сражението при Чаталджа на 4-и ноемврий. Укрепяване и заемане на Чаталджанская позиция отъ турцитъ. Сили и разположение на българите. Разпореждане за общата атака на Чаталджа. Разпореждания на командиритъ на бригадата и на полка.</i>	133

<i>Участието на полка въ сражението при Чаталджа на 5-и ноемврий.</i> Разпореждания отъ дветѣ страни. Дейностъ на 24-и полкъ презъ нощта срещу 5 ноемврий. Боятъ на полка на 5-и ноемврий. Оттеглянето на българите на изходната линия за атака. Оттегляне на 24-и полкъ на позицията при Тарфа.	145
<i>Полкътъ следъ сражението при Чаталджа.</i> Борба съ холерата. Примирието. Борба съ глада. Разположение на квартири. Укрепяване тилна позиция.	149
<i>Вториятъ периодъ на войната.</i> 24-и полкъ въ общъ резервъ	159
<i>Участието на полка въ превземането на Одринъ.</i> Премѣстването на полка въ Баба-Ески и Хавса. Разпореждания за атаката на Одринъ. Участието на полка въ превземането на крепостъта.	161
<i>24-и пех. Черноморски полкъ въ Междусъюзническата война (1913).</i>	167
<i>Полкътъ между дветѣ войни.</i> Походътъ на полка обратно за Чорлу. Попълзвновенията на съюзниците. Превозътъ на полка за Македония. Лочдонскиятъ миръ. Походътъ на полка за Щипъ. Бунтуването. Решението да се нападнатъ гърците и сърбите.	169
<i>Сражението при Бръгалица на 17 юни.</i> Положението на воюващите. Поводъ за почване военниятъ действия. Настѫпленietо на 4-а армия на 17 юни. Настѫпленietо на 1-а и 2-а дружини отъ полка. Боятъ имъ на 17-и юни на шосето Щипъ—Велесъ. Настѫпленietо на 3-а и 4-а дружини.	179
<i>Сражението при Бръгалица на 18-и юни.</i> Разпореждания отъ дветѣ страни. Разпореждания за прекратяване на военниятъ действия отъ българска страна. Боеветъ при Бръгалица. Боятъ на 1-а и 2-а дружини по шосето за Велесъ. Боятъ на 3-а и 4-а дружини при Тръгерци. Отстѫпленietо задъ Бръгалица.	187
<i>Отстѫпленietо на 4-а армия на Калиманската позиция.</i> Отстѫпленietо на дѣсния флангъ на 4-а армия и това на полка. Настѫпленietо на сърбите. Боеветъ на полка на 20-и и 21-и юни и отстѫпленietо му къмъ Тракане. Подъ артилерийски огън на 22-и юни и отстѫпленietо къмъ Пресъка на 25-и юни. Отстѫпленietо къмъ Доленци и Драмча.	191
<i>Последнитъ действия на полка.</i> Полкътъ на позиция при Драмча. Настѫпленietо на дѣсното крило на 4-а армия. Боеветъ на 5-и, 6-и, 7-и, 8-и, 9-и и 10 юлий. Престрелка презъ останалите дни. Примирието. Мирътъ.	205
<i>Списъкъ на убититъ и починали войници отъ 24-и пех. полкъ презъ 1912—1913 г.</i>	216
<i>24-и пех. Черноморски на Н. В. Царица Елеонора полкъ въ Европейската война (1915—1918).</i>	267
<i>Полкътъ между дветѣ войни.</i> Избухването на Свѣтовната война. Мобилизацията и тръгването на полка.	275
<i>Списъкъ на офицеритъ отъ 24-и пех. полкъ презъ 1915—1918 г.</i>	280
<i>Заминаването на полка.</i>	284
<i>Действията на полка на границата.</i> 2 (15. X.) октомврий. Боятъ при Крива Паланка на 5 (16. X.) октомврий. Настѫпление къмъ Страцинъ. Превземането на Куманово.	290
<i>Настѫпление къмъ Косово поле.</i> Разпореждания отъ дветѣ страни следъ падането на Куманово. Походътъ къмъ Скопие. Превземането на Скопие. Настѫпление къмъ Качаникъ.	306

<i>Полкът при Качаникъ и Скопие. Настъплението при Качаникъ. Положението и разпорежданията на двете страни къмъ Качаникъ. Разузнавателният бой на 18-и октомврий. Боеветъ на 4-а дружина около Скопие. Боять при Слатина. Преследване къмъ Призренъ.</i>	317
<i>Почивка на полка. Полкът въ Дяково. Връщането му въ Скопие. Попълване и ваксиниране на полка.</i>	351
<i>Полкът на южния фронтъ. Заминалване на полка за южния фронтъ. Полкът въ Прилепъ. Заминалване за позицията. Укрепяване на позицията.</i>	355
<i>Боеветъ на полка съ англофренците през 1916 г. Намъсата на Ромъния. Боеветъ на 20-и, 21-и и 22-и август при Сборско и Димова поляна. Боять на 12-и септемврий. Укрепяване позицията.</i>	367
<i>Действията на полка през 1917 г. Полкът на позицията отъ 8-и до 15-и май. Боять на 15-и май. Борба съ неприятелската въздушна флота. Преустройство на полка. Патрулно нападение при Сборско. Огнена и въздушна борба до края на годината.</i>	375
<i>Позицията на полка. Описание на мястостта. Укрепената позиция. Организация на отбраната. Мърки за бойна готовност.</i>	392
<i>Действията на полка от 1-и януари до 14-и септемврий 1918 г. Огнева, патрулна и въздушна борба на полка презъ пролетните и лятните месеци.</i>	407
<i>Пробивът на Добро поле. Общо положение. Положението на южния фронтъ на 14-и септемврий. Действията на 15-и септемврий. Боять на 16-и септемврий.</i>	416
<i>Отстъплението на полка. Разпореждане за отстъпление. Отстъпление отъ предната позиция. Отстъпление отъ втората и третата отбранителни линии. Полкът при Конопище. Отстъпление на лявия бръгъ на Вардаръ. Отстъпление презъ Плачковица. Боять при Царево село и Дзвегоръ. Погледъ върху отстъплението.</i>	426
<i>Краятъ на войната. Примирието. Мирътъ. Заключение.</i>	438
<i>Послесловие.</i>	440
<i>Списъкъ на убити и починали воиници отъ 24-и Черноморски на Н. В. Царица Елеонора полкъ презъ 1915--1918 г.</i>	445

ПО-ВАЖНИ ПЕЧАТНИ ГРЪШКИ

Стр.	Редъ	Напечатано	Да се чете
15	1	отгоре на	въ
75	9	отдолу 4-а	3-а
87	7	отгоре Пуралия	Урумъ-бегли
136	21	" Делионусъ	Делионусъ
146	21	" се	съ
153	15	отдолу добросъвестно	добросъвестно
154	5	отгоре данамаляв	да намалява
156	34	" праздна	праздни
157	6	" Бейджилеръ	Бейджилеръ
205	8	отдолу на редъ	напредъ
306	10	" Кочаникския	Качаникския
309	Cx. № 22	Драчево	Драчиново
333	5	отдолу Биба	Бина
341	17	отгоре изпратенитѣ	изплатенитѣ

ПОЗИЦИЯТА НА
24 и П. ПОЛКЪ 1918 г.

ЛЕГЕНДА:

- ОНОПЪ
- ЗАСЛОНЪ ПРОТИВЪБИГЛУВ.
- ОБИНОВЕНЪ
- МИМОХВЪРЧАЧКА
- △ ГРАНАТОХВЪРЧАЧКА
- ДИ.П. НАБЛЮД. ПУНКТЪ
- ПОСТЬ
- Ч ХОДЪ ЗА СВОБОЩЕНИЕ
- XXX ТЕЛЕНА МРЕЖА
- Ю КАРТЕЧНИЦА

МВРКА
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 км.

